מדרש · אגדה · מדרש רבה · מפרשים · עץ יוסף

עץ יוסף על במדבר רבה

רבי חנוך זונדל ב"ר יוסף

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

עץ יוסף על במדבר רבה

רבי חנוך זונדל ב"ר יוסף

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/עץ-יוסף-על-במדבר-רבה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 11
פסקה א 11
פסקה ב 11
פסקה ג 13
פסקה ד 14
פסקה ה 14
פסקה ו 15
פסקה ז 15
פסקה ח 15
פסקה ט 16
פסקה י 16
פסקה יא 17
פסקה יב 17
פרק ב 18
פסקה א 18
פסקה ב 19
פסקה ג 20
פסקה ד 21
פסקה ה 21
פסקה ו 22
פסקה ז 22
פסקה ח 23
פסקה ט 23
פסקה י 24
פסקה יא 25
פסקה יב 26
פסקה יג 27
פסקה יד 28
פסקה טו 29
פסקה טז 29
פסקה יז 30
פסקה יח 31
פסקה יט 31
פסקה כ 31
פסקה כב 31
פסקה כג 32
פסקה כד 32
פסקה כה 33
פסקה כו 34
פרק ג 34
פסקה א 34
פסקה ב 37
פסקה ג 38
פסקה ד 38
פסקה ה 38
פסקה ו 39
פסקה ז 40
פסקה ח 41
פסקה ט 42
פסקה י 42
פסקה יא 42
פסקה יב 43
פסקה יג 44
פסקה יד 45
פרק ד 46
פסקה א 46
פסקה ב 46
פסקה ג 47
פסקה ד 47
פסקה ה 47
פסקה ו 48
פסקה ח 48

פסקה ט 50
פסקה י 51
פסקה יב 51
פסקה יג 52
פסקה יד 53
פסקה טו 55
פסקה יז 55
פסקה יח 55
פסקה יט 56
פסקה כ 56
פרק ה 64
פסקה א 64
פסקה ב 64
פסקה ג 65
פסקה ד 66
פסקה ה 66
פסקה ו 66
פסקה ז 67
פסקה ח 68
פסקה ט 68
פרק ו 69
פסקה א 69
פסקה ב 70
פסקה ג 71
פסקה ד 73
פסקה ה 73
פסקה ו 73
פסקה ז 73
פסקה ח 74
פסקה י 74
פסקה יא 75
פרק ז 75
פסקה א 75
פסקה ב 75
פסקה ג 76
פסקה ד 76
פסקה ה 79
פסקה ו 81
פסקה ז 81
פסקה ח 82
פסקה ט 86
פסקה י 86
פרק ח 88
פסקה א 88
פסקה ב 89
פסקה ג 89
פסקה ד 90
פסקה ה 96
פסקה ו 100
פסקה ז 101
פסקה ח 103
פסקה ט 103
פרק ט 105
פסקה א 105
פסקה ב 106
פסקה ג 106
פסקה ד 107
פסקה ה 107
פסקה ו 107
פסקה ז 108
פסקה ח 111
פסקה ט 112
פסקה י 112
פסקה יא 114

פסקה יב 114
פסקה יג 116
פסקה יד 117
פסקה טו 118
פסקה טז 119
פסקה יז 119
פסקה יח 121
פסקה יט 122
פסקה כ 122
פסקה כא 123
פסקה כב 124
פסקה כג 124
פסקה כד 125
פסקה כה 132
פסקה כו 132
פסקה כז 133
פסקה כח 133
פסקה כט 134
פסקה ל 136
פסקה לא 137
פסקה לב 139
פסקה לג 140
פסקה לד 143
פסקה לה 145
פסקה לו 145
פסקה לז 147
פסקה לט 147
פסקה מ 147
פסקה מא 148
פסקה מב 149
פסקה מג 149
פסקה מד 150
פסקה מה 150
פסקה מו 151
פסקה מז 151
פסקה מח 152
פסקה נ 153
פרק י 153
פסקה א 153
פסקה ב 157
פסקה ג 161
פסקה ד 162
פסקה ה 166
פסקה ו 170
פסקה ז 170
פסקה ח 173
פסקה ט 177
פסקה י 177
פסקה יא 179
פסקה יב 181
פסקה יג 181
פסקה יד 182
פסקה טו 183
פסקה טז 184
פסקה יז 185
פסקה יח 185
פסקה יט 186
פסקה כ 187
פסקה כא 187
פסקה כב 188
פסקה כג 189
פסקה כד 189
פרק יא 190
פסקה א 190

פסקה ב 191
פסקה ג 194
פסקה ד 197
פסקה ה 201
פסקה ו 202
פסקה ז 203
פסקה ח 208
פרק יב 209
פסקה א 209
פסקה ב 209
פסקה ג 209
פסקה ד 212
פסקה ה 216
פסקה ו 217
פסקה ז 217
פסקה ח 217
פסקה ט 220
פסקה י 221
פסקה יא 221
פסקה יב 222
פסקה יג 223
פסקה יד 223
פסקה טו 223
פסקה טז 225
פסקה יז 226
פסקה יח 227
פסקה יט 227
פסקה כ 228
פסקה כא 228
פרק יג 229
פסקה א 229
פסקה ב 229
פסקה ג 233
פסקה ד 233
פסקה ה 236
פסקה ו 237
פסקה ז 238
פסקה ח 238
פסקה ט 240
פסקה י 240
פסקה יא 241
פסקה יב 241
פסקה יג 242
פסקה יד 244
פסקה טו 245
פסקה טז 247
פסקה יז 248
פסקה יח 249
פסקה יט 250
פסקה כ 251
פרק יד 252
פסקה א 252
פסקה ב 257
פסקה ג 258
פסקה ד 259
פסקה ה 264
פסקה ו 265
פסקה ז 267
פסקה ח 269
פסקה ט 270
פסקה י 272
פסקה יא 274
פסקה יב 275
פסקה יג 277

פסקה יד 279
פסקה טו 279
פסקה טז 280
פסקה יח 280
פסקה יט 281
פסקה כ 283
פסקה כא 283
פסקה כב 286
פרק טו 288
פסקה א 288
פסקה ב 288
פסקה ג 288
פסקה ד 289
פסקה ה 290
פסקה ו 290
פסקה ז 290
פסקה ח 291
פסקה ט 291
פסקה י 292
פסקה יא 292
פסקה יב 293
פסקה יג 293
פסקה יד 294
פסקה טו 295
פסקה טז 295
פסקה יז 297
פסקה יח 297
פסקה יט 298
פסקה כ 298
פסקה כא 299
פסקה כב 299
פסקה כד 299
פסקה כה 300
פרק טז 301
פסקה א 301
פסקה ב 302
פסקה ג 302
פסקה ד 303
פסקה ה 303
פסקה ו 303
פסקה ז 303
פסקה ח 304
פסקה ט 304
פסקה י 304
פסקה יא 305
פסקה יב 306
פסקה יג 306
פסקה יד 306
פסקה טו 307
פסקה טז 307
פסקה יז 307
פסקה יח 307
פסקה יט 308
פסקה כ 308
פסקה כא 308
פסקה כב 309
פסקה כג 309
פסקה כד 310
פסקה כה 311
פסקה כו 312
פסקה כז 312
פסקה כח 313
פרק יז 313
פסקה א 313

פסקה ב 313
פסקה ג 315
פסקה ד 316
פסקה ה 317
פסקה ו 318
פרק יח 318
פסקה א 318
פסקה ב 319
פסקה ג 319
פסקה ד 320
פסקה ה 321
פסקה ו 322
פסקה ז 322
פסקה ח 322
פסקה ט 323
פסקה י 324
פסקה יב 325
פסקה יג 325
פסקה יד 326
פסקה טו 326
פסקה טז 326
פסקה יז 327
פסקה יח 327
פסקה יט 327
פסקה כ 328
פסקה כא 331
פסקה כב 334
פסקה כג 336
פרק יט 336
פסקה א 336
פסקה ב 337
פסקה ג 343
פסקה ד 343
פסקה ה 344
פסקה ו 344
פסקה ז 344
פסקה ח 345
פסקה ט 345
פסקה י 346
פסקה יא 346
פסקה יב 346
פסקה יג 347
פסקה יד 347
פסקה טו 347
פסקה טז 348
פסקה יז 348
פסקה יח 349
פסקה יט 349
פסקה כ 350
פסקה כא 350
פסקה כב 350
פסקה כג 351
פסקה כד 351
פסקה כה 351
פסקה כו 351
פסקה כז 352
פסקה כח 352
פסקה כט 353
פסקה ל 353
פסקה לב 353
פסקה לג 354
פרק כ 355
פסקה א 355
פסקה ב 355

פסקה ג 356
פסקה ד 356
פסקה ה 356
פסקה ו 356
פסקה ז 357
פסקה ח 358
פסקה ט 359
פסקה י 359
פסקה יא 360
פסקה יב 360
פסקה יג 361
פסקה יד 361
פסקה טו 362
פסקה טז 363
פסקה יז 363
פסקה יח 363
פסקה יט 364
פסקה כ 365
פסקה כא 367
פסקה כב 368
פסקה כג 368
פסקה כד 369
פסקה כה 370
פרק כא 371
פסקה א 371
פסקה ב 371
פסקה ג 371
פסקה ד 372
פסקה ה 372
פסקה ו 372
פסקה ז 373
פסקה ח 373
פסקה ט 373
פסקה י 374
פסקה יא 374
פסקה יב 374
פסקה יג 375
פסקה יד 375
פסקה טו 376
פסקה טז 376
פסקה יז 376
פסקה יח 377
פסקה יט 377
פסקה כ 378
פסקה כא 378
פסקה כב 378
פסקה כג 379
פסקה כד 379
פסקה כה 379
פרק כב 380
פסקה א 380
פסקה ב 380
פסקה ג 381
פסקה ד 381
פסקה ה 381
פסקה ו 382
פסקה ז 382
פסקה ח 382
פסקה ט 384
פרק כג 384
פסקה א 384
פסקה ב 384
פסקה ג 385
פסקה ד 385

פסקה ה 385
פסקה ו 385
פסקה ז 387
פסקה ח 388
פסקה ט 389
פסקה י 390
פסקה יא 390
פסקה יב 390
פסקה יג 390
פסקה יד 392

פרק א

פסקה א

זה שאמר הכתוב כו'. כוונת הדורש שדבור זה היה לגדל את ישראל לכן פרסם הכתוב באיזה מקום ובאיזה עת היה ומביא סמוכים לזה מקרא צדקתך כהררי אל ומשפטיך תהום רבה. וכיון שמביא הקרא דריש ליה בדרש אחר בתחלה.

זה שאמר הכתוב צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה. כצ"ל דריש דרישא מיירי בצדיקים וסיפא ברשעים. ואמר משל את הצדיקים בדירתם פירוש המשיל ודימה את שכר הצדיקים לדירתן. שכמו שדירתן בהרי ישראל הטובים כענין שנאמר במרעה טוב ארעה אותם ובהרי מרום ישראל יהיה נויהם. כי ההרים הוא אויר טוב ויפה. כן רמז הפלגת הצדקה הנעשית להם כהררי אל.

ומשל את הרשעים בדירתן. והמשיל הפלגת עונש הרשעים לעומק התהום כדמיון דירתן בגיהנם המכוסה בתהום שהיא חושך.

ביום רדתו שאולה כו'. דכתיב התם כי כולם נתנו למות אל ארץ תחתית וגו' אל יורדי בור. וכתיב בתריה ביום רדתו שאולה וגו' ומפרש דמאמר ביום רדתו הוא מוסב אל יורדי בור הנזכר מקודם ביום רדתו אל הבור הוא הקבר אז שאול הובלתי (ומפרש האבלתי כאילו כתיב הובלתי). שמיד אחר רדתו לקבר הולכתיו לגיהנם. והיינו דכתיב בתריה כסיתי עליו את התהום כלומר כסיתי עליו בגיהנם את התהום. ואהא מפרש טעמא לפי שאין עושין כיסוי לגיגית של חרס אלא מחרס כפי מינה. כך הרשעים חשך כדכתיב והיה במחשך מעשיהם. וכן כיוצא בו הגיהנם ארץ עיפתה. וכן התהום וחשך על פני תהום.

ממהו בה. פי' ממה שהיא נעשה בה מכסין אותה והא"א גרס מינה ובה.

צדקה שאתה מביא לעולם. זהו פירוש אחר על פסוק צדקתך כהררי אל וגו'. ונראה שצ"ל דבר אחר צדקתך כהררי אל צדקה כו'.

אבל מי שהוא בא. צ"ל אבל כשהוא בא (א"א).

אופטיאה. בלשון יוני שררה ושלטון של שני שרים רומיים הנבררים מידי שנה בשנה למשול. ובכל ספרי זכרונות היו כותבין בשנת שררת פלוני פלוני לכוון הזמן לקבוע מנינו. והמעריך פי' אפטי' מעשה.

פסקה ב

דבר אחר וידבר כו'. זה שאמר הכתוב כו' שגילה לן הכתוב שבמדבר היה. לפי שקלסה להקב"ה לכן פרסם הכתוב מדבר זה ומביא סמוכים לזה מפסוק הדור אתם ראו דבר ה' כדמסיק זה שאמר הכתוב הדור אתם ראו כו'.

בסיגמטין בלשון יוני מיני מצעות (מוסף הערוך).
רבוצין על מטותיהם. דרש ויסב לשון הסיבה על מטות סביב השולחן וחשב כאן ב' ענינים חומרי ורוחני. שעל הרוב מקום מדבר מונע מן שלימות הנפשי. וע"כ הסיבן להיות בשלוה ומנוחה. וכן מקום אין זרע לאוכל המטרתי מן לפניכם שהיה בו ב' שלימות רוחני וגשמי. כי היה נבלע באברים ועוזר להכוחות הגופניים ולחם שמלאכי השרת אוכלין אותה שזהו מזון הנפש.
שנאמר ויאכילך כו'. אין מזה ראיה שהיה בזכות משה אלא מביא מזה הפסוק ראיה שהמן לא ראו אבותיהם הקדושים. ובסמוך דייק דהמן היה בזכות משה מדפסק המן כשמת משה.
שנאמר פרש ענן למסך. זה לראיה שהקיף אותם בעננים. אבל מה שהיה בזכות אהרן למד לקמן מדנסתלקו כשמת אהרן.
לארבע רוחות. בגין דלא ישלוט בהן עינא בישא.
ואחד מלמעלן. בגין דלא ישלוט בהן שרבא ושמשא ואוף לא מטרא ברדא.
ואחד מלמטן. די הוה מסובר יתהון היכמא דמסובר תורבינא ית ינקא בעטפיה ת"י בשיר השירים פסוק שמאלו.
משואיהם. משא שלהם להנהיגם ולהדריכם בכל דבר צרכם.
היו מתנהגים. בכל דבר צרכם. והכוונה ששלח לנו אנשים שכל זכותינו נובע רק מהם. אף שאין אנו זכאים רק בזכותם.
וישבות המן ממחרת. באכלם מעבור הארץ וגו'. אלמא דעד ט"ז ניסן הוה להו לישראל מן. ומה תלמוד לומר (שמות ט"ז:ל"ה) ובני ישראל אכלו את המן וגו' עד בואם אל ארץ נושבת היינו ארץ סיחון ועוג. אלא יום שמת משה פסק המן מלירד. ועדיין היו אוכלין את המן שבכליהם עד שעברו את הירדן. ואז וישבות המן ממחרת הפסח. ונמצא שאכלו עד ט"ז בניסן ומסיים בס"ע הרי מ' שנה חסר ל' יום. ול' יום שהיו אוכלים עוגה שהוציאו בידם ממצרים שהיה יפה להם כמן. לכן כתיב ובני ישראל אכלו את המן מ' שנה.
קופחת עליהם. פי' מכה עליהם.
כוורת. פי' כלי להכניס בתוכו נחיל של דבורים. ופעמים שעושים כלי כמין כוורת ומכניסין לתוכו דברים אחרים (מוסף הערוך).
שמא כמדבר נהגתי עמכם. כן הוא בדפוסים ישנים.
אלא אם ארץ מאפליה. כלומר לאו דוקא לא כמדבר. אלא אפילו אם הייתי להם כארץ מאפליה בתמיה. ומפרש מאפליה לשון אופל וחשך. ובתנחומא ליתא תיבת אלא.

בידי הייתי מאיר לכם. הכוונה על אור הרוחני להשראת השכינה. ואור הגשמי ג"כ המאיר להם הדרך.
מהו מאפליה. ר"ל מהו מ"ם של מאפליה.
שמא אמרתי לכם כו' והלקשתי אותה. וה"ק אם מדבר הייתי לישראל אין מקום זרע מאומה. או עכ"פ ארץ מאפלת את תבואתה ומאחרת אותה. והכוונה אם לא הכינותי להם כל טוב והכל כאשר הבטחתים כן באה להם כדכתיב ולא נפל.
כי אפילות הנה. פי' מאוחרות היו שעדיין לא היו קשים ועומדין בפני הרך ובפני הקשה.
לשון משנה הוא. תרומות פרק י משנה ג. מכשירין פרק ג משנה ג.
הרודה פת חמה. הוצאת הפת מן התנור נקראת רדייה.
כשהפת נתבשלה בתנור כו'. שתנורים שלהם פיהם למעלה ומדביקים הפת בכותלי התנור. וכשהיה נאפה היו מקפלים ומסירים הפת מן כותלי התנור. ולא היה באפשר עוד להדביקו לתנור.
ואנו היינו בירושלים כבתנור. כן הוא בתנחומא וכן הוא במדרשים ישנים.
ומה את מבקש ממני עוד. וזהו דכתיב שם רדנו לא נבא עוד אליך. כי דימו שהירידה טובה להם שנסתלקה השכינה ולא יענשו ככה בחטאתם.
כי הוא רודה בכל כו'. פי' רדנו ביטול הממשלה כד"א לדשנו שפירושו הסרת הדשן.
אמרו לו נתצת לנו את. כצ"ל וכן הוא בתנחומא.
ומי יתן לי והייתי במדבר היכן כו'. ולכן מסיים המדבר הייתי וגו' הלואי הייתי במדבר אשר שם הכירוני וייראו ממני.
היכן שהייתי מתקלס שנאמר ישאו מדבר כו'. כי בעת התגלות כבוד שכינה למטה באורה הגדול ונורא. אז גם אור הגשמי מתראה כידוע. וזה שאמר ישאו מדבר וגו' ירונו יושבי סלע.
כאן אני בונה אסנאי כאן כו'. וכן הוא בתנחומא ובילקוט.
וכן ההרים רקדו כאילים. כשבא הקב"ה לים. ועיין מ"ש בתנחומא.
התחילו שמחים שהקב"ה דר בתוכו. ושאו את ראש קאי על משה ועל המדבר שישאו ראשם של ישראל וישאו לפניהם רינה (ש"ך על התורה).

פסקה ג

דבר אחר וידבר כו'. בתנחומא ובילקוט ליתא ד"א. וכן נ"ל שמיותר.
ודבר עמו בסיני שנאמר וידבר ה' כו' בהר סיני. כצ"ל.
יפה הוא הצניעות. ר"ל שהשראת השכינה תהיה בצניעות למען תהיה באימה וביראה.

כל כבודה של התורה. שהיא בתה של משה. שהיה מלך שהוקם על של תורה. והוקם על פרעה ועל ביתו. ראוי להיות פנימה בצניעות באהל מועד. ששם היה נכנס אהרן במשבצות זהב. ומכפרים על כמה עבירות כדאיתא בויקרא רבה פ"י.

ה' עוז לעמו יתן. וכתיב בי מלכים ימלוכו. לפיכך כל כו'. כן הוא בבחיי.

מכאן אמרו אשה כו'. זהו דרש אחר על פסוק כל כבודה בת מלך וגו' ומביאו כאן להראות מעלת הצניעות.

קסטיריות בלשון רומיי מבצר ומחנה של אנשי המלחמה. תרגום יונתן בחצריהם ובטירותם בכפריהון ובקסטרוותהון.

אם היה ראוי לא היה נותן לו כו'. לפי שישראל מכיר להקב"ה ויודע שהיכולת בידו ואם אין תפלתו נשמעת תולה בעצמו ובחטאתו. אבל עכו"ם קורא תגר ואומר בית ששמו הולך מסוף העולם ועד סופו נתיגעתי בכמה דרכים ובאתי והתפללתי בתוכו ולא מצאתי בו ממש. ולפיכך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי.

ולא היה מטר יורד. כמ"ש בבראשית רבה פל"ט הגשמים בזכותך כו'.

ולעולם הבא. פי' לימות המשיח.

אשר יחזיקו עשרה אנשים. עיין במס' שבת דף לב.

פסקה ד

בשרר. פי' בטבור.

שלא היו חסרים אחד משלישתן. כצ"ל וכן הוא בתנחומא. ופי' שלא היו חסרים מכ"ג שהוא השליש מסנהדרין של ע'. שג' פעמים כ"ג הוא ס"ט ועם מופלא ב"ד הם ע'. וכן הוא בהדיא בשיר השירים רבה.

מי שהוא מזוג כראוי כו'. היינו דוקא ביין השרוני כדאיתא בשיר השירים רבה. אבל לא בשאר יינות כדאמרו שבת דף עז כל חמרא דלא דרי על חד תלת מיא לאו חמרא הוא. וכמ"ש התוס' שם ובעירובין דף כט.

ובמנין. כן ישראל נמנין כי הם נחשבים כדבר שבמנין. והעכו"ם מכונים בתבן וקש שאינו עיקר הפרי. רק הוכן לשמירת הפרי.

פסקה ה

וידבר ה' אל משה במדבר סיני זש"ה. כצ"ל.

משל למלך. מצייר לנו יקרת ענין האומה שהקפיד ה' למנותם ולכתוב עניינם ומקומם.

בת אבות. כלומר בת טובים.

לשושבינו. ולאמנון רע תרגום ולאמנון שושבינא.

איפרכיא. פי' מקום ושכונה ובבראשית רבה ומבית אביך זה איפרכיא שלך.
תלוי ראש. שאו דרש לשון התנשאות ותלוי ראש.
באהל מועד הרי מדינה. או שצ"ל הרי עיר. או שלעיל צ"ל ובאיזה מדינה רוממתי קרנם.
אופטיאה. פירשתי לעיל.
למה שאו את ראש. ולא קאמר ספור.

פסקה ו

אשריו של משה. משום דכאן כתיב במדבר סיני ששם היו כל ישראל עומדים ועכ"ז דיבר רק אתו. וזה אשוריו ותהלותיו שנבחר מכל במעלתו.

פסקה ז

למה במדבר סיני. כלומר למה ליה לכתוב שהיה הדבור במדבר.
הוי כל צמא לכו למים. וגו' ואשר אין לו כסף לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב. וכל הכתוב מיירי בתורה. שהתורה נמשלה למים ויין וחלב ולחם ונתנה בג' דברים אלו. שיורו באש על צורך דקות השכל. ובמים בחריצות ופחז כמים. ובמדבר על התמדה וקיום בהתבודדות. ושמירתו הצריכה.
מה אלו חנם לכל באי עולם. כי נמצאים הם בכל מקום. המים בכל מקום. האש נקל להשיגה מחמת שהיא מתרבה והולכת תמיד. ומדבר שהוא מקום לא זרע. לכן הוא חנם לכל.
כמדבר הפקר. ר"ל שאינו חושש לגופו מרוב התמדתו בתורה. שצריך האדם להמית את עצמו על דברי תורה. ולהיות שפל ועניו ללמוד מכל וללמד לכל כי אין התורה נמצאת בגסי הרוח.

פסקה ח

ששה שמות נקראו לו. הכא לא חשיב אלא שמות דהר גופא אבל ציץ וקדש ופארן וקדמות אינו אלא שמות המדבר שאצלו.
הר מוריה. בתנחומא גרס הר חמד במקום הר המוריה. וטעות נפל בספרינו וכמ"ש לקמן בסמוך הר חמד שחמד הקב"ה כו' ולא מפרש למה נקרא הר המוריה.
שישב בו אלהים בדין. שכן שם אלהים מורה על מדת הדין. שישב בו אלהים בדין פי' שדן ואמר אם מקבלים התורה מוטב ואם לאו אכפה להם ההר. ומה שהוכיח מאלה המשפטים היינו דסמך משפטים להר סיני (יפ"ת בש"ר).

שבא שם. ר"ל התגלות ה' פנים בפנים. ודרש בשן נוטריקון בא שם. ובירושלמי שכיח מאד להחליף נו"ן במ"ם. ונקרא כן להודיע ענותנותו של הקב"ה שהניח ההרים הרמים. ושכן שכינתו בשפל.

גבן כו'. הרי שגבן לשון פסול הוא. והכוונה שעל כל ההרים נעבדה עכו"ם ונפסלו בזה כבעל מום שפסול להקרבה לגבוה. אבל הר סיני לא נעבד בו עכו"ם (יפ"ת).

שחמד הקב"ה כו'. ר"ל שאין בכחנו לדעת סבת הבחירה וחמדה להר ההוא דוקא.

שעליו נשמטה החרב. בתנחומא גרס נמשכה החרב. והיא היא שנשמטה פי' נשמטה מתערה. והכוונה שמעת קבלת התורה נגזר על עובריה מיתה בידי אדם או בידי שמים.

נשנאו העכו"ם. הכוונה על האמונה האמתית באחדותו יתברך ועבודתו. כי במצות המעשיות אין החיוב עליהם. כי הכל זכר לקורותינו כמו שהאריכו הספרים ובראשם הכוזרי. אבל עיקרו הדת המה ראוים להיות כוללים כל אומה ולשון. אך המה אז לא קיבלוה ולכן כל העכו"ם שעבדו אז אלילים נחרבו ונאבדו מן העולם המה עם אמונותיהם.

נשנאו כו'. דריש סיני שנאה דאותיות זסשר"ץ מתחלפות.

אפופסין. גזר דין (ערוך).

אמר רבי אבא ב"כ כו'. לא דריש זה על הר סיני אלא על הר חורב. ועיין בשיר השירים רבה פ"ב סי' ו.

מחורב. מהר חורב.

פסקה ט

לך ה' הגדולה וגו'. לך ה' הממלכה והמתנשא לכל ראש. לכך נאמר שאו את ראש.

פסקה י

ויהיו כל הפקודים שש מאות אלף וגו'. ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים.

וכסף פקודי העדה. מאת ככר ואלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל בשקל הקודש בקע לגלגלת מחצית השקל בשקל הקדש לכל העובר על הפקודים מבן עשרים שנה ומעלה לשש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים. ופרש"י כך היו ישראל וכך עלה מנינם אחר שהוקם המשכן בספר וידבר. ואף עתה בנדבת המשכן כך היו. ומנין חצאי השקלים של שש מאות אלף עולה מאת ככר כל אחד של שלשת אלפים שקלים ע"ש ברש"י.

והוא היה בשנה ראשונה. למחרת יום הכפורים שאז נצטוו על מעשה המשכן.

ולשני בקרים הביאו כו'. מייתי ראיה שהביאו כל השקלים תיכף ממחרת יום הכפורים כשנצטוו עליה.

שהוא ראש השנה לברייתו של אדם הראשון. וכמו שפרש"י בסדר כי תשא אצל שנות האנשים בשנה אחת נמנו. אבל למנין יציאת מצרים היו שתי שנים לפי שליציאת מצרים מונין מניסן כמו ששנינו במס' ר"ה ונבנה המשכן בראשונה והוקם בשניה שנתחדשה שנה באחד בניסן. אבל שמות האנשים מנויין למנין שנות עולם המתחילים מתשרי. נמצאו שני המנינים בשנה אחת המנין האחד היה בתשרי לאחר יום הכפורים שנתרצה המקום לישראל לסלוח להם. ונצטוו על המשכן. והשני באחד באייר. ועי' מזרחי כי תשא.

פסקה יא

בא הכתוב לומר לפי כו'. דק"ל למה לא מנה משה את הלוים כיון שלא אמר לו הקב"ה שלא ימנה את הלוים.

ולא היה יודע אם ימנה. כצ"ל. כלומר אם ימנה אותם לעתיד. או אם לא ימנה אותם כל עיקר.

קיסטנר. ההורג את המחוייבי מיתה.

סב רישיה דפלן. קח ראשו של פלוני. כלומר שיהרגנו.

אלא הפרישם במנין. והא דלא מנה אותם ג"כ מבן עשרים. הוא מפני שאילו היה מנין שבט לוי מבן עשרים שנה ומעלה כשאר השבטים היו נכללים גם הם בכלל הגזרה. אף אם היו השבטים סך לעצמן ושבט לוי סך לעצמו. ולפ"ז פי' אך את מטה לוי לא תפקוד וגו' בתוך בני ישראל באותו מנין שפקדת את ישראל דהיינו מבן עשרים שנה ומעלה (מזרחי) וע' לקמן פ"ג סי' ח'.

אף בלשון כו'. כי היכי דלא לישתמע סב רישא דפלניא.

פסקה יב

פלטינין היו. פלטון בלשון רומיי היכל וארמון. ובני היכל מלך נקראו פלטיני (מוסף הערוך).

לפרופסיטוט. בלשון רומיי שר ונגיד (מוסף הערוך).

שאין שבחו של מלך שימנה לגיונו עם הלגיונות. שמפני שהם לגיון של מלך אין ראוי שיהיה מנינם מבן עשרים שנה ומעלה כמנין שאר השבטים. ולכן מנה שאר השבטים מבני כ' ומעלה ושבט לוי מבן חדש ומעלה. שבזה יהיה נבדל שבט לוי משאר השבטים ונהיה שבט לוי מין בפני עצמו ושאר השבטים מין בפני עצמו (מזרחי).

ואתה הפקד את הלוים. מפרש הפקד לשון פקיד ושר. ר"ל שא"ל הקב"ה ואתה תמנה את הלוים על משכן העדות. הרי שפלטינין היו.
הדא הוא דכתיב ואת ראשם לא תשא. וכדפירש לעיל סב רישא דפלן.
והיו לי הלוים. במדבר ח. וכדאיתא בויקרא רבה פ' ב סימן ג' בכל מקום שנאמר לי אינו זז לעולם לא בעולם הזה ולא לעולם הבא עכ"ל. והטעם שבאומר לי הוא תולה אותו בהקב"ה. וכשם שהוא קיים כך זה שנאמר בו לי קיים.
ולא עוד כן אלא לפי שנמצאו כו'. פי' ולא מחמת זה הדבר הגדול שעשו שמסרו עצמן על קדושת שמי. אלא אפילו מחמת זה הדבר הקטן שלא עבדו העגל ראוין הם שיהיו נאמני ביתי.
כל מי שנדבק. צ"ל שנבדק. וכן להלן ביהושע צ"ל כן. וכן הוא במדרשים ישנים.
אהבו לעולם. כלומר אף לזרעם אחריהם. ויותן לו שכרו מדה במדה. בדבר אשר נדבק נפשו בו. כמו יהושע שהתחזק עצמו במלחמת עמלק. על כן זאת שכרו שמשבטו יצא מכה בעמלק ע"ד שכר מצוה מצוה.
מני אפרים שרשם בעמלק. ומסיים בילקוט מני אפרים בלבד לשרש ביצתו של עמלק. ופי' ממני ומלבי שאפרים בלבד ישרש ביצתו כו'.
האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו. ופירש"י בחומש כשחטאו בעגל ואמרתי מי לה' אלי נאספו אלי כל בני לוי וצויתים להרוג את אבי אמו והוא מישראל. או את אחיו מאמו. או בן בתו. וכן עשו. ואי אפשר לפרש אביו ממש ואמו ממש ואחיו מאביו וכן בניו ממש. שהרי לוים היו. ומשבט לוי לא חטא אחד מהם שנאמר ויאספו אליו כל בני לוי ע"כ.
בני פלטירי. פי' חשובים ובני פלטרין שלי שיהיו ממונים על המשכן.
ולא תאמר שלא יגעו בו ישראל אלא בשעת הקמתו ובשעת פירוקו לבד. אבל בשעת המחנות יגעו. אלא אף בשעת המחנות לא יקרבו. כצ"ל (א"א).
שריחקו עצמן כו'. עשו בלב שלם הואיל והוא צווי ה'. וזהו דכתיב ככל אשר צוה ה' כן עשו (ש"ך על התורה).

פרק ב

פסקה א

משה ואהרן שוים בדיבור. שבי"ח פעמים כתיב וידבר ה' אל משה ואל אהרן.
מג' אבות הראשונים אתה מוצא. כצ"ל (א"א).
וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם לפני ה'. והוא (בראשית י"ט:כ"ז).

ויצא יצחק לשוח בשדה ואין שיחה כו'. בזוהר סדר בא דף יח ע"ב איתא ויצא יצחק לשוח בשדה וכי לא הוי ליה בית או מקום אחר להתפלל. אלא אותו השדה היה אשר קנה אברהם סמוך למערה כו' ובשעתא דהוי יצחק אעיל בגויה חמא שכינתא וכו'. ואברהם אמאי לא הוי מצלי תמן משום דקביעותא דאתרא הוי ליה בקדמיתא וכו' ע"כ. **ואין שיחה אלא תפלה שנאמר תפלה כו'**. בשאלתות פרשה לך לך איתא שנאמר אשפוך לפניו שיחי. וכן הוא בתוס' ע"ז דף ו' ע"ב ד"ה ואין שיחה.

יעקב קבע תפלת הערב. ובודאי שכל השלשה האבות התפללו כל אחד כל השלשה תפלות כל אחת בזמנה ערב ובקר וצהרים. רק מדמצינו בקרא שאברהם התפלל שחרית. ויצחק מנחה. ויעקב מעריב. ע"כ שאף שכל אחד התפלל כל התפלות. מכל מקום בעיקר התקנה לדורות הניח כל אחד מקום להשני לתקן תפלתו לדורות. ולכן כתב בתורה שחרית באברהם ומנחה ביצחק וערבית ביעקב. והדרשנים אומרים סימן לזמניהם לאות שניה משמותם. אברהם ב' כנגד בקר. יצחק צ' כנגד צהרים. יעקב ע' כנגד ערבית (אבודרהם).

רמז לי"ח ברכות. שבתפלה ובירושלמי איתא א"ר הונא אם יאמר לך אדם י"ט ברכות אינון אמור לו של מינים קבעו חכמים ביבנה לאחר זמן מרובה. ואנשי כנסת הגדולה לא תקנו רק י"ח.

כנגד י"ח אזכרות שכתובות בשמע ישראל. פי' הי"ח ברכות תקנו ג"כ כנגד י"ח אזכרות שבכל הג' פרשיות של ק"ש (ועיין ברכות כח ע"ב) וכנגד י"ח אזכרות שבמזמור לדוד הבו לה' בני אלים. דלכלהו איכוונו מסדרי הברכות ועיין בויקרא רבה פ"א סי' ח'.

ג' אבות התקינו כו'. כלומר הג' תפלות בכלל ג' אבות תקנום. ואיכות הברכות ופרטם שהם י"ח. תקנום כנגד משה ואהרן וכנגד י"ח האזכרות. ועיין בתענית דף כח ע"א ברש"י ד"ה הללו.

פסקה ב

הרי אנו מרננים בישועתך מה שעשית לנו כו'. ר"ל שאין אנו מרננים בישועתינו אלא בישועתך שנתרומם ונתגדל שמך אחר הצער כביכול משעבודנו במצרים ע"ד עמו אנכי בצרה.

וישע כתיב. יותר נראה גירסת הספרים דגרסי ויושע כתב כי הוא מלא וא"ו ע"פ המסורת ודרשינן ליה כאילו היה נקוד ויושע היו"ד בחירק והוא"ו בקמץ. כמו שיסד הפייט לנוחה מצויינת ויושע. וכן הוא בתנחומא ס"ס אחרי וכן הובא בילקוט זכריה רמז תקעז בשם תנחומא (מנחת שי) וז"ש כביכול ישראל נגאלין וכאילו הוא נגאל עמהם (כצ"ל).

פסקה ג

שמו בשמנו ישראל ישר אל. וגם כתיב הראובני השמעוני וכן כל השבטים שה"א בראש השם ויו"ד בסוף השם. הוא שם יה.

ועשה אותנו דגלים. שהדגלים שעשו ישראל בסדרן מכוון לענין סדרי המלאכים למעלה ורמוזים עליהם כמ"ש להלן.

א"ר אבהו כו' למה הדבר דומה כו'. דריש הביאני אל בית היין אל בית המיוחד ליין. היינו בראות האוהב שאין בו מאומה יין. הביאני שמה. כי נחשבתי לגפן טוב מוציא יין משובח. ונתן דגלו עלי. כי כל הבטתו עלי באהבה. והנמשל מבואר שהעולם אשר עיקר התכלית שיהיו אנשיו עובדי ה'. אך כולם פנו לרעה. רק עלי הביט שאני מוכנת לזה ולכן נתן דגלו זו התורה עלי למען אתיישר ע"י זה להיות מוכנת לדיבוק ובזכותי עומד האוצר כולו.

למרתף הגדול של יין זה סיני. כי הר סיני הוא מקום מוכן להשפעה הגדולה והחזקה אשר כל מיני שמחות נובע רק מזה.

מנין ודגלו. שעולה מנין מ"ט ובתנחומא ובשיר השירים רבה גרס שהיא נדרשת מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא. והכוונה שבתורה יש ששים רבוא אותיות. ולעתיד יחברן ויצרפן ה' באופנים וצירופים הרבה ומכל צירוף יהיה פנים חדשות לתורה. ולכן יעלו הצירופים לפנים הרבה (רמב"ן).

היה נהרג. כי אינו מהחק והנימוס להראות באצבע על דמות המלך אכן אצלו יתברך אינו כן. איקונין פי' צורה.

ומראים את האזכרות באצבע. שלהיות אותיות התורה שמותיו של הקב"ה ויש להם רוחניות והרגש היה להם להקפיד (יפ"ת).

וגודלו. פי' אצבעו שמראה בו את האזכרות או י"ל גדולתו שהוא מתגדל ושלבו גס בו (מתנת כהונה).

ודלוגו עלי אהבה. ר"ל שלא יאמר אדם איך אני יכול ללמוד תורה שיש כמה וכמה מאמרים חמורים וצריך אני לדלג אותם. אמר הקב"ה מכל מקום עלי אהבה.

כ"ב רבבות של מלאכים. וכן הוא בתנחומא ריש וישלח. אבל צ"ל שם וכאן כ"ב אלף מרכבות מלאכים וכן הוא בתנחומא ס"ז.

עשה אותם דגלים כמו שנתאוו. דרש באותות לשון בכל אות נפשם. שכל ישראל נתאוו לדגלים במעמד הקדוש כשראו שם דגלים של מלאכי השרת (בחיי).

פסקה ד

קדושים וגדולים היו ישראל כו'. הקדושה הוא בעניינים הנפשיים שנתקדשו עי"ז מאד. כי הסידור והמדרגה הנעשה בעולם השפל המכוון לעולם העליון נעשה כח מקבל השפע מלמעלה. כמו סדר הבית המקדש כתבניתו כמצווה היה מוריד השפע מלמעלה וגדולים בעניני הגוף ג"כ שהכל היו יראים מפניהם כי נפל פחדם עליהם כי מהקדושה נמשך הגדולה.

ואומרים מי זאת הנשקפה וגו' אומרים להם כו' הדבקו לנו כו'. ביאור הדבר שהעכו"ם בחזותם מעלתם. אמרו מי זאת הנשקפה כזוהר. ומחלים פניהם שיתחברו אתם באהבה וישובו מאחרי ה'. ואומרים שובי שובי אלינו השולמית אתם האומה שמשלימים נפשיכם למיתה על אלהיכם (ודרש השולמית נוטריקון משלמת למיתה כדאיתא בחזית). שובי שובי אלינו להדבק בנו ותהיו מכובדים ונחזה בך שנעשה אתכם שלטונים ודוכסים. ולא שתהיו עם לבדד ישכון בטל במיעוטו.

הגמונים. בלשון יוני פקיד וקציץ (מוסף הערוך).

דוכסין ואפרכין אסטרטליטין. דוכוס פירוש שר. ואיפרכוס גדול ממנו. ואסטרטליטיס גדול ממנו כדאיתא בפסיקתא דוזאת הברכה. דוכוס בלשון רומיי שר צבא. ואיפרכוס בלשון יוני שר הפרשים. ואיסטרטליטין בלשון יוני פקיד מלחמה (מוסף הערוך).

וישראל אומרים להם מה תחזו בשולמית. מה גדולה אתם נותנין לאומה שמשלמת עצמה למיתה. שמא כמחולת המחנים. שמא יכולים אתם לעשות לנו כגדולה שעשה האלהים במדבר דגל מחנה יהודה. ואחז בדגל יהודה בראשונה. לפי שמשבטו המלוכה כמ"ש לא יסור שבט מיהודה. ועוד ראו אהבתו עלי שחטאתי לפניו ומחל לי. והזהירני עוד על הקדושה יתירה למען לדבק בי. ואיך תפתני להסיר הדיבוק והקדושה ולהתחבר עמך.

אף בלעם כו'. כלומר שהיה מחפש אולי ימצא מקום לקללם. וכשראה אותם שוכן לשבטיו זהו הדגלים. שכל אחד עומד במקומו הראוי המכוון לענין כחו למעלה. ואז אין כח במזל הרע העומד לעומתם לשלוט עליהם. ולכן בירכן בע"כ.

גדולה וגדר. פי' גדר לבל ישלוט בהם רע או קללה ח"ו.

פסקה ה

כתרצה שאני מתרצה לכם כו' שאתם מתרצים בקרבנות. הענין שעל ג' דברים העולם עומד. על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים. ואמרו חז"ל כשחרב בית המקדש בכו ואמרו ח"ו שאין לנו תקומה כי אין לנו תורה (כמ"ש מלכה ושריה בגוים אין תורה)

ולא עבודה אמר רבי יוחנן בן זכאי ועוד נשתייר לנו דבר אחד והוא גמילות חסדים כמ"ש עולם חסד יבנה. וז"ש כתרצה שאני מתרצה לכם והיינו ע"י התורה שהיא עיקרית שהתורה וקב"ה חד הוא. דבר אחר כתרצה כשאתם מתרצין לי ע"י גמילות חסדים כמ"ש עולם חסד יבנה. דבר אחר כתרצה כשאתם מתרצים בקרבנות והיא העבודה.

שהם יראים ומושלמים לי. דרש ירושלים לשני תיבות ירא ושלם.

ובמה אתם. איומה ואמר כנדגלות בדגלים שנתתי לכם.

מציאה גדולה כו'. המציאה הוא דבר שלא חשב שימצא במקום הזה. וכן נדמו ישראל למציאה שימצא ויצא מבין העכו"ם כלם אומה שתהיה דבוקה בה'. והוא כמציאת ענבים במקום מדבר ושממה שהם חביבים מאד על מוצאם.

פסקה ו

תהו ויללה היה העולם. כצ"ל.

עד שלא קבלו את התורה. כדאיתא בריש רות רבה שאילו לא קבלו את התורה היה העולם מתמוגג.

לא עשה כן. פי' לא עיכב אלא מיד כו'.

מהו אומר יסובבנהו יבוננהו וגו' יסובבנהו שהקיפו כו'. ר"ל מה עשה ה' לשמרם ולהגן עליהם מן העכו"ם סביבותם הן בענינים גופנים לבלי יזיקו להם הקיפם בעננים מעלה ומטה ובד' רוחות כדאיתא לעיל פ"א. והן בענינים נפשיים נתן להם התורה החמימה המיישרת הלב. וכל כך נצרם עד שכינה הכתוב שנצרם כאישון עינו כביכול וצום להקים לו משכן שישכון בתוכם וצום לעשות דגלים לאות ולסימן שהם מיוחדים לו.

עשה אותם דגלים לשמי. דוגמת דגלי מלאכי מעלה ועי' בבחיי שהאריך בדברי נועם.

פסקה ז

באותות סימנין היו. דרש באותות מלשון אותות השמים. והם סימנים שהיו בכל דגל ודגל.

ומצוייר עליו דודאים. כתב הבחיי שהיה בדגל ראובן צורת אדם רמז לדודאים.

כמו שמים. פי' כעין שמים.

ומצוייר עליו אריה. שכן המשילו אביו לגור אריה.

יודעי בינה לעתים. שהיו בקיאים בתקופות ומזלות.

וצבע מפה שלו לבנה. סימן לעשרו שהכסף לבן (בחיי).

דומה לספיר. שהוא שחור.

וצבע מפה שלו דומה לכל הצבעים. פי' שהיה צבע מפתו כלולה מכל הצבעים של כל השבטים.
שמתקשטות בו הנשים. על שם שבנות אשר היו נאות והיו ראויות למלכות כדאיתא בבראשית רבה פרשה צ"ט. ובבחיי הגירסא לאור שמן זית.

פסקה ח

הה"ד אשא דעי למרחוק. שמשם התבוננתי איך ראוי להיות סדר ומעמד הדגלים ולפועלי זה הקב"ה אתן צדק שציוה עלי בדגלים ככה.
דייתיקי. שטר צואה ועיקר הדבר דא תהא למיקם ולהיות (ערוך).
טכסים. בלשון יוני סדר (מוסף הערוך).

פסקה ט

עושה לו עגולות עד ד' אמות דברי ר' חנינא כו'. פי' ד' אמות מכל צד שמותר לטלטל בהם.
ומטלטל בתוך ד' אמות. הטעם דנותנין לו ד' אמות דכתיב שבו איש תחתיו ומקומו של אדם ד' אמות.
כדי שיטול חפץ מן מרגלותיו כו'. אבל ר"מ פליג וס"ל מלא קומתו ופישוט ידיו ורגליו ואיכא בינייהו מצומצמות. דלר"י ד' אמות מצומצמות ולר"מ גדולות דפישוט ידים ורגלים יותר מאמה הוא.
והשובת במדינה כו' מהלך את כולה כו'. בתנחומא גריס מהלך את כולה ועבורה וחוץ מעבורה אלפים אמה לכל רוח ומהו עבורה חנויות ופונדקאות (פי' מלון אורחים שאוכלין ושותים וישנים שם) והן חוץ למדינה על הדרך ע"כ.
כמערת צדקיהו. מפרש בתנחומא כמערה שברח בה צדקיהו. ושם בתנחומא גריס שהיתה בת י"ב מיל.
ומנין סמכו תחומין. כלומר היכן מצאו סמך לתחומין מן התורה וקאמר מפסוק ומדותם וגו'.
ומדותם מחוץ לעיר. שזה שייך לעיר מגרש וא"כ מותר ההליכה בה כעיר עצמו ולכן לא הרחיקו הארון כי אם אלפים אמה בכדי שיהיו יכולין ללכת בשבת. ודייק ג"כ על אלפים דכתיב מנגד שהוא סימן הרחוק ומצאנו במקום אחר כתיב מנגד ורחוק. ורחוק הוא אלפים אמה א"כ גם כאן כן.
אך רחוק יהיה ביניכם כו'. ואך משמע מיעוט כדאמרינן בעלמא אכין ורקין מיעוטין. והיינו שלא יתרחקו יותר מאלפים אמה כדי שיהיו רשאים לבא להתפלל לפני הארון.

ומכל מקום הוזהרו ג"כ אף שלא להתקרב פחות מאלפים כדכתיב להדיא אך רחוק יהיה בינו וביניכם כאלפים אמה במדה אל תקרבו אליו. ודיוקו שטעם הריחוק הוא משום שבת. כתב הרד"ק ממ"ש במדה בפת"ח הבי"ת ולא בשו"א מורה על מדה הידוע שהוא אלפים אמה של תחום שבת הידוע.

ותשב לה מנגד הרחק. וילפינן נגד מנגד ורחוק מרחוק. פי' כאן בדגלים כתיב מנגד סביב לאהל מועד יחנו ולא פירש שיעורה. וילפינן ממנגד דכתיב בהגר. ובהגר ילפינן דמנגד היינו אלפים אמה מדכתיב הרחק וכתיב ביהושע אך רחוק מה רחוק שנאמר ביהושע אלפים אמה שהרי שם מפורש כאלפים אמה. אף רחוק שנאמר בהגר ג"כ מיל שהם אלפים אמה. והלמד בגזירה שוה חוזרו ומלמד בגזירה שוה כדאיתא בפרק הוציאו לו.

פסקה י

והחנים קדמה כו' ה' בחכמה יסד ארץ. באו להורות בזה שהעולם השפל מכוון למול עולם העליון. וכל מה שאנחנו רואים פה בעולם מקום טוב יותר הוא נגד הדבר הטוב המיוסד למעלה. וידוע דאור הוא הגשם היותר זך ובהיר מכל הגשמיים על כן נמשכה מציאותו מדבר היותר נעלה בעליונים כי את זה לעומת זה עשה האלהים. ולכן יהודה שהוא הראשון במעלה ואך לו המלוכה. הוא במזרח שהוא מעלת המקום. ודי בזה להבין בדרך כל הענינים וציורם (אשה"נ).

וקור וחום. ועיין פרקי דר' אליעזר פרק ג'.

וגשמי ברכה. שם איתא וגשמי נדבה.

וכשם שברא הקב"ה ד' רוחות וסיבבן לכל העולם כולו ובריות העולם עומד באמצע. כך ברא הקב"ה ד' רוחות וסיבבן לכסא הכבוד. וכסא הכבוד באמצע למעלה מכולם. כן הוא במדרש כונן.

מזרח שממנו אור יוצא לעולם. יהיה כנגדו מי שהוא אור. כן הוא שם. ור"ל שהמלוכה נקראת אור כדכתיב (מלכים א י"א:ל"ו) למען היות ניר לדוד ופי' ניר כמו נר. והתורה נקראת אור שנאמר ותורה אור. העשירות נקראת אור וכדאמרו בשבת דף קנ"ו האי מאן דבכוכב יהא גבר עתיר כו' מאי טעמיה משום דאית בית נורא.

ורחמיו של הקב"ה באה על הבריות כו'. פי' שהקב"ה משפיע ברכה על הבריות בשעה שהם עושים תשובה.

וגד בגבורה כדכתיב וטרף זרוע אף קדקד. ודרשו חז"ל הובא ברש"י הרוגיהן של גד היו ניכרין חותכין הראש עם הזרוע במכה אחת.

לכפר עליו. על מעשה זמרי.

שהתשובה שניה היא לתורה. כמ"ש ולבבו יבין (בתורה) ושב ורפא לו.
ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות. ופירושו ונסע אהל מועד בתוך מחנה הלוים ומחנה הלוים בתוך המחנות של ישראל.
עוררה את גבורתך. והגבור יכול לעמוד נגד קור וחום.
ושכינה לעולם במערב בגבול בנימין. ר"ל אפילו במדבר כדכתיב לבנימין אמר ידיד ה' ישכון לבטח עליו. וכתב הגר"א באדרת אליהו שם ישכון לבטח במדבר.
ושלישים יסעו נאה לתורה ולתשובה גבורה. ר"ל שנאה לתורה שהיה בדגל יהודה ולתשובה שהיה בדגל ראובן. גבורה דגל אפרים.
וכנגדן שבט דן. עיין בהשמטות הזוהר מספר בראשית דף ט' ע"ב דפוס אמשטרדם.
ולא קיבלו ממנו אלא שבט דן. ואע"ג דאחד נתן בבית אל שהיתה מחלק בני יוסף. יש לומר כיון דירבעם היה מבני יוסף היו כמוכרחים לקבל ממנו. אבל משבטים אחרים לא רצו אלא שבט דן.
כדי לפרנס. פי' שהוא ברכה של אכילה דכתיב שבע רצון. משא"כ באשר דכתיב ברוך מבנים אשר וטובל בשמן רגלו. נמצא שהברכה שלו הוא רק שמן ולא פרנסה של אכילה לכן הוצרך לנפתלי בשביל פרנסתו.
הולך לאחור. כי נסוגו אחור מדרכי ה' ועבודתו.
מי כמוך. הרי כתיב מי. וכתיב אין כאל. הרי מיכאל.
אוריאל משמאלו כנגד דן כו'. וכן הוא במדרש כונן. ובזוהר סדר זו איתא אוריאל מלפניו כנגד יהודה. גבריאל משמאלו כנגד דן.
בשביל תורה נביאים וכתובים. במדרש כונן גרס כנגד תנ"כ.
ויאר לנו. ויאר בהיפך אותיות אורי. וכתיב אל ה' הרי אוריאל. וכן אל נא רפא נא. רפא עם תיבת אל. הוא רפאל.
וכתיב ויקרא שמו כו'. ר"ל וכתיב בהבן שיצא מיהודה ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור. הרי גבריאל.

פסקה יא

ושנים בחומש הפקודים. הוא ספר במדבר.
ואחד בחלוק הארץ. היינו בפרשת פנחס.
כד אינון עתירין. פי' כשהם עשירים היה מונה אותן בטלאים שכל אחד ואחד היה נותן טלה. וכשהם עניים היה נותן כל אחד ואחד בזק היינו אבן כדפירש בתנחומא ע"ש שהגירסא נשתנה. ועיין בפרק ב' דיומא.

אם מספר למה מפקד. ר"ל שאם הלשון החביב הוא מספר למה אמר מפקד. ואם מפקד חביב למה אמר מספר. לזה אמר שעשה שתי אנפריאות גדולה וקטנה. והגדולה נקראת מספר והקטנה נקראת מפקד שנפקדו ונחסרו ממנו רבים. דמפקד לשון חסרון כמו לא נפקד ממנו איש. לזה אמר הכתוב את מספר עשאו מפקד וחסרו. שהקטן הראהו (כלי יקר).

אנפריאות. פירש בלשון יוני חשבון ומספר דבר מה (ערוך).

שאברהם ראה במזל שאינו עתיד להוליד. וז"ש הן לי לא נתת זרע. פי' בהתחלת ברייתי. שלא בראתני במזל מוליד (יפת תואר).

שנאמר ויוצא אותו החוצה. ודריש שהוציאו חוץ לעולם. והיינו למעלה מכיפת הרקיע. וזה להורות לו שיתנהו עליון וישלוט על הסידור השמיימי. ולא ימס לבבו ממה שהמזל דוחקו (יפת תואר). ובתנחומא סדר שופטים איתא ואין חוצה אלא רקיע שנאמר עד לא עשה ארץ וחוצות. וכן הוא אומר הן אראלם צעקו חוצה.

אינו אומר הבט כו'. ר"ל מדלא אמר שא נא עיניך השמימה. ע"כ משום שהיה למעלה מכיפת הרקיע כדמצינו הבטה שהוא מלמעלה למטה.

מהו כה יהיה זרעך. ר"ל דהוי ליה למימר כן זרעך לא ימנה אלא ע"כ שרמז לו במ"ש כן יהיה זרעך שיהיו כולם ראוים שיתנהג העולם על ידם כמו הכוכבים אלו שהם מנהיגי העולם השפל. וע"ד שנאמר ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד.

שמא יש תחתיו מים. יהיה מה שיהיה חביב הוא בעיניו משום שצמא מאד. וכיון שהגיע אצלו מצאו עומד על המעיין מתוק וטוב שהשמחה שלו גדולה עד מאד.

ולא היה בהם תועלת. שלא נמצא אפילו איש טוב ומכל שכן שלא נמצא בהם צדיק. ומצא אח"כ אברהם שהיה צדיק גדול.

שנקראת רחוקה שנאמר מארץ רחוקה. באו מבבל (מלכים ב כ':י"ד) או (ישעיהו ל"ט:ג') מארץ רחוקה באו אלי מבבל.

פסקה יב

שנקראת רחוקה. שעיקר התקרבות השכינה והופעתה על הארץ בארץ ישראל מקום הקדושה. ובבל רחוק מהשראת השכינה. ולכן אנשיה אינם בעלי תורה וחכמה כמוהם. וכמ"ש אוירא דארץ ישראל מחכים. ואברהם היה בבבל. ולכן אמר הקב"ה תאמר שיש בו כח לעמוד. פי' שימסור עצמו על קדושת השם ולהוכיח את בני דורו.

בנה לו את הפונדק. כדאיתא בבראשית רבה פרשה נ"ד ויטע אשל פונדק. אברהם היה מקבל את העוברים ואת השבים. ומשהיו אוכלין ושותין אמר לון בריכו. והן אומרין מה

נימר. ואמר להון ברוך אל עולם שאכלנו משלו. הדא הוא דכתיב ויקרא שם בשם ה' אל עולם.

ונתן שמו על הקב"ה כמלאכים. הכוונה ע"פ דאיתא בילקוט ס' וירא בן ברכאל בן אברהם שברכו אל הרי שהיה שמו כמלאכים מיכאל גבריאל שיש שם אל בשמם (אסיפת אמרים).

ובמה יש לי לברכך כו'. ובאור הכתוב הבט נא השמימה וראה מעלתך הגבוה שאתה מנהיג בצדקתך את כל העולמות ובמה אברכך עוד שתצדיק את נפשך יותר רק בזאת אברכך הלואי יהיה זרעך היוצא ממך כמוך מנהיגי עולם. וזהו שמסיק שברכתו של אברהם באתה בימי משה כדכתיב והנכם היום ככוכבי השמים לרוב פי' מנהיגי עולם השפל ככוכבים.

כי ברך אברכך. שפירש ברכה לאב וברכה לבן. והרבה ארבה רבייה לאב רבייה לבן. וברכת האב ורבויו היינו במדרגת הכוכבים. וברכת הבן רבויו היינו במדרגת החול שכל אחד היא מדרגה המיוחדת בפני עצמה. וכל אחד נתקיים בעתו וזמנו. וזהו שמסיים הוי לעולם ה' דברך נצב בשמים כלומר הבטחתך נצב בשמים ועומדת לעד. וזהו לדור ודור אמונתך. כי נתקיים ברכותיהם בדור ודור בימי משה ובימי יהושע.

פסקה יג

דבר אחר והיה מספר כו'. בגמרא (יומא כ"ב ע"ב) כתיב והיה מספר בני ישראל וכתיב אשר לא ימד ולא יספר.

והיה מספר הסופר כו'. יבואר משום שכשישראל צדיקים אף שיש להם מספר בכמות אין להם מספר באיכות. כמו משה שהיה שקול כששים רבוא וז"ש שתפלת הושע היה על ישראל שיהיו כולם צדיקים. ואמר והיה מספר כלומר אפילו מה שיוכל הסופר לספור בכמות יעלה לאין מספר אשר לא ימד ולא יספר באיכות. שכל אחד יחשב כמספר התורה שיש בה ס' רבוא אותיות ויהיה אותו המספר לאין מספר אשר לא ימד ולא יספר וכך נאמר להם על ידי משה ברוך תהיה בלשון יחיד. שכל אחד יהיה ברוך מכל העמים. ועמים יאמר על ישראל כמו שדרשו על פסוק אף חובב עמים.

מה עפר הארץ. מצד שהוא היסוד החזק מכל ע"כ הוכן שיהיה לדוש פי' למרמס לכל העולם. כי ממנה יצמחו כל. כך ישראל המה תכליתים ונגזר עליהם שלמען יוצרפו יותנו כעפר לדוש.

מה דרכו של חול. אשר המה עצמיים נפרדים וחזקים מאד. ולכן המה מקהות השינים. כן האומה הנבחרה היו נרדים מכל והמה חזקים באמונתם ומדותיהם.

מלא קומצו נותן לעיסה כו'. ר"ל שהחול אף שהוא מעורב בקמח. עכ"ז לא נתבטל במקום שהוא. ומקהה את השינים.
מה דרכו של חול אדם מכניסו לאור. אין האור שולט בו לכלותו כך הם כו'.
ומוציאו בולים. צ"ל בוליס בסמ"ך וכן הביאו הערוך ערך בלס. ועיין שבת קנ"ד ע"ב התם בכולסא פירש"י חתיכות רחבות של זכוכית.
כך הן מזהירים לעתיד לבא. הן בזוהר ההשגה כי ירבה אור השגתו למאד. והן באור הגוף דוגמת זיו זוהר אדם הראשון קודם החטא.
אלא אברהם נמשל בחמה כו'. כי החמה אורה בעצמותה. ויצחק היה תם מנעוריו ואורו מאור אביו. כאור הלבנה המאירה מאור החמה. ויעקב נמשל לכוכבים המאירים באור עצמיי (כמו החמה) רק שאורם רחוק מאד מאתנו ולא יתראה אלינו בתקפו. כן זרע יעקב הצלחתם באחרית הימים. ובעולם הזה אור הצלחתם אור כהה. ע"ד הכתוב אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב דרך כוכב מיעקב וגו'.
החמה והלבנה בושים. ענין הבושה נוכל לומר דרך מליצה. לפי שהשמש והירח אורם נחשך ונסתר מאתנו מסבת הלקוים ונדמה אליהם אברהם ויצחק במה שלא הועילו באור טובם וצדקתם ליתר בניהם להיות גם הם זרע קודש מצבתם. אבל הכוכבים אף שאורם קטן לעינינו מחמה ולבנה אבל על כל זה אינם נסתרים לעולם. וזהו ישראל בכלל אף שהם נראים קטנים במעלתם מאבותיהם עכ"ז הם כולו זרע אמת.
לא עתה יבוש יעקב. קאי על עת העתיד. כי יזדככו ע"י יסורין וישובו להיות טובים וישרים.
מה הכוכבים יכול אחד לשרוף כו'. ר"ל כמו שהוסד בכוכבים חום גדול עד שיחממו האויר מאד. ובהתקרבותם לארץ יכולים לשרוף העולם כן הצדיקים וכדמסיים.
כך ישראל אין שולטין. בתורה אלא בלילה שביום יש להם כמה מונעים ובפרט טרדת הפרנסה.

פסקה יד

שהראה אותו תחלה במספר אחד ואח"כ שנים כו'. ר"ל שמתחלה אמר לו לספור הכוכבים היותם נראים לעינים והתחיל למנות אחד שנים שלשה וכו' עד שאח"כ הראה לו שהם זה על גב זה לאין מספר. ומסיים ואף להושע שהראו במספר ושלא במספר כו' וז"ש הושע והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד וגו' פי' והיה מספר בני ישראל בכמות. כחול הים אשר לא ימד ולא יספר באיכות. שכל אחד יהיה נחשב למרובים.

דבר אחר בעולם הזה. שהם חוטאים יש להם מספר שנאמר ונשארתם מתי מספר שיהיה להם מספר אבל לעתיד לבא שהארץ ימלא דעה את ה' יהיו בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר באיכות.

פסקה טו

זה העגל שעשו ישראל עכשיו הוא מסייעך. עי' בשמות רבה פרשה מ"ג סימן ז' ושם נתבאר.

אשר דבר לעשות לעמו. לעמו של משה אין כתיב כאן אלא לעמו שלו הוי במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם כי שחת עמך אמר להם בני אל חי. כן הוא בפסיקתא רבתי:

למה הדבר דומה למלך כו' תכשיטין כו'. שבתחילה גילה לו שיאמר להם לא עמי. ומהר גילה לו בנבואה שבמקום לא עמי יאמר להם עמי וגו' בני אל חי. והוסיף להם שם חדש יותר מאשר היה בתחילה. וזהו כדמות התכשיטין שהוסיף לה יותר למען לא ידמו אחרים שהוא שונאה באמת.

רחוץ ידיך כו'. הכוונה בנמשל שירחצו מהעונות וטנופים שהתגאלו בהם כמ"ש רחצו הזכו. שישובו מעונותיהם ולא יטנפו עוד להבא את עצמם. אף שחטאו מתחלה ועזבו התורה. וזהו ולא הלכו לבית הספר.

ומי שהוא גומר. צ"ל ומשגומר.

אין נאה הימנה. אחז אצל ירמיה המשל הזה. ואצל ישעיה משל אחר. וזה ע"פ מליצת הנביא במה שמדמה ומשוה את ישראל. ירמיה אמר זכרתי לך אהבת כלולותיך. זהו בעת היותה כלה בעת התחלתה לדבק בו. ולכן מביא משל מנשואי אשה. ישעיה מדמה כבן בנים גדלתי. ולכן אמר משל לבן.

מיושבת. כלומר נחה ומתונה במעשיה.

מה אחריו. כלומר מה כתיב אחריו.

פסקה טז

מדבר בב' אהבות. כלומר אחד האהבה והדיבוק שבין ישראל לה'. שהקב"ה אוהבם ועושה חסד עמם לרוב. ויקומו העכו"ם ויחפצו לבטל זאת כמו שמסיק והולך. הב' אהבת התורה שיקומו העכו"ם ויאמרו שיאהבו את התורה וקיימו אותה. זה ג"כ א"א כי המה לא היו מוכנים לזה.

שאם יתכנסו כל העכו"ם כו'. עיין מ"ש בשמות רבה פרשה מ"ט. עוד יש לפרש שאפילו יקטרגו העכו"ם כנגד ישראל לומר שגם ישראל חוטאים כמותם ולמה יבחר בהם יותר. וכמו שקטרג בלעם כדלקמן פרשה כ' גבי בנה לי בזה שבעה מזבחות. עכ"ז לא יוכלו

לבטל אהבת ה' מישראל. שה' יוכיחם לישראל על עונותיהם ותעמוד אהבתו במקומה. וז"ש אם מתכנסין שאע"פ שהם רבים לא יהיו נבחרים מישראל שהם מעט מכל (יפת תואר).

ואין מים רבים אלא כו'. שהם ברבוי כמים רבים.

ונהרות לא ישטפוה אלו המלכים והשרים. הקדמונים. היינו מלכות אנטיוכוס וארם שבאו בחזקת היד להשיב את ישראל מאחרי ה' ולא יכלו.

אנו מוכרים כל ממונינו. וז"ל השוחר טוב ושוחד על נקי לא לקח שאם מתכנסים כל העכו"ם ונותנין ממונם בדבר אחד מן התורה אינן יכולין כו'.

בזיון הוא לו. כי די בזיון לאיש לומד תורה ועכ"ז הוא חוטא. ורק ישראל אף שחוטאים זהו רק במקרה מצד היצר הרע. אבל עצם נפשם טובה. ולא יתכן הנפילה בהם לגמרי.

ישראל אינם חוטאים. בתמיה.

כשהיא קטנה. מדכתיב אחות נקט קטנה לשון נקבה.

כך הם ישראל כשהם חוטאים. בשיר השירים רבה כך ישראל מתלכלכין בעבירות כל ימות השנה יום הכיפורים בא ומתכפר להם.

אין הקב"ה מעלה עליהם. אינו מחשב עליהם לחטא.

תדע לך כו'. זה ביאור והיה במקום אשר וגו'. כלומר באותו מקום ובאותו זמן עצמו.

התחיל הקב"ה מייראן. ולהחרידם שישובו בתשובה בכדי שיתקרבו אליו.

לשעה. כלומר מה שקראן לא עמי לא היה רק לשעה עד שיחזירם למוטב.

לסבול אפילו שעה אחת. כצ"ל (א"א).

בלא דעת סבורים. פי' אנשים חסרי דעת סבורים כו'.

שאינו הווה לכם לאלוה לאו אלא. כצ"ל. או צ"ל לא תאמר כן אלא.

פסקה יז

כל הדברים יש להם מדה. רק בחול לא מצינו שכתוב בו מדה. ולכן נדמו ישראל לחול שאין להם מדה באיכות.

זהבי. אומן צורף זהב ועושה אומנות בזהב.

ויוצר אומן. העושה כלי חרס.

וזגג. אומן העושה כלי זכוכית.

בנו של זהבי. כי משה שהיה אוהב לישראל מאד ויודע ערכם המשילם לזהב שהוא יפה עד מאד כך הם יפים באמונתם ובמדותם הטובות גם חזקים כזהב שעומדים לעולם להיות עם ה'.

וכל מי שהוא שונאו. כגון בלעם המשילם לעפר שהוא עכור ולא חזק. וכך צ"ל שונאו היה קורא אותו של יוצר. ומי שאינו לא אוהבו ולא שונאו קורא אותו של זגג. והוא הושע שהיה בינוני בדעתו אמר שישראל הם יפים אבל כזכוכית ובעת שחוטאים הם נוחים להשבר כזכוכית. שדימה אותם לחול וזכוכית עושין מחול.

אם אין אתה נותן חול בסיד אין לו עמידה. עיין בבבא בתרא ס"ג.

גומא מבערב. שהחול הוא עצמיים קטנים ונפרדים על כן יתקבץ מהם מהצדדים ויתמלא הגומא כבראשונה. כן ישראל אינם נחשבים ונאהבים לה' מצד כללותם. כי אם כל איש פרטי נחשב ג"כ והוא נאהב לה'. ועל כן יתמלא כל חסרון מאיש איש בפרט.

שלא לצורך חסרו. כי ברית כרותה למראית העין שיתחסרו ח"ו מצד עין הרע. ולא כן אם הקב"ה מצוה על זה אז לא ישלוט בו שום הפסד.

פסקה יח

ויצא בן אשה כו' לאלו יש מספר. שהצדיקים אף שיש להם מספר בכמות מ"מ אין להם מספר באיכות וז"ש לאלו פי' לאלו הרשעים יש מספר אבל צדיקים אשר לא ימד ולא יספר באיכות.

פסקה יט

שמח בזכירת מנין. ע"ד ה' זכרנו יברך. שעי"ז יתברכו מפיו יתברך.

והלוים לא התפקדו וגו' כאשר צוה ה' את משה. ששמחה היתה לפניו בזה ג"כ שלא יהיו נמנים הלוים בתוך בני ישראל כדי שלא יהיו בכלל הגזירה כדאיתא לעיל פרשה א' סימן ט'.

פסקה כ

זריזים. ולכן אמר הכתוב שכן חנו וכן נסעו. כלומר מהר עשו זאת וקיימו.

ואהרן היכן היה. ר"ל למה כתיב ככל אשר צוה ה' את משה הא צווי של הקב"ה היה למשה ולאהרן לאמור איש על דגלו באותות לבית אבותם יחנו בני ישראל.

לא לבתו של פוטיאל. ומפרש באגדה דהיינו יתרו שפיטם עגלים לעכו"ם. ובתו לאו דוקא. אלא כלומר מזרעו. ועיין במס' סוטה.

הקדים כבודו של אהרן לכבודו של משה הדא הוא דכתיב כו'. שלא כתיב אלה תולדות משה ואהרן כאורחיה דקרא תמיד לאקדומי למשה. אלא דאתא למימר דשקולין זה לזה כדאיתא בבראשית רבה פרשה א'.

פסקה כב

לא נתבעו. כלומר לא נתבקשו. לשון תובע ונתבע (מתנת כהונה).

בשביל כבודו של משה כו'. ומכל מקום לא נכתב ח"ו שקר בתורה. משום דהא אמרו בסנהדרין דף י"ט א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל המלמד בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו שנאמר ואלה תולדות אהרן ומשה וכתיב (שם) ואלה שמות בני אהרן. לומר לך אהרן ילד ומשה לימד. לפיכך נקראו על שמו.

זו היא שאמרנו כו'. דייק מדכתיב הכהנים כו' לכהן. שמע מינה דחשיבות אתא לאשמועינן (מתנת כהונה).

פסקה כג

מלמד שהיה צער כו'. כי הדבר החביב מוזכר תמיד לעורר הצער כאילו קשה בעיניו כביכול מיתתם. ולכן נכתב מיתתם בד' מקומות.

ר"ע אומר על ההקרבה מתו. פי' שהקריבו אש זרה כדכתיב כאן בהקריבם אש זרה.

על הקריבה מתו. פי' על שנתקרבו ונכנסו לבית קדשי הקדשים בלא רשות. ואע"ג שאזהרה אל יבא ולא ימות אחרי מותם נאמר. מכל מקום פגע בהם מדת הדין אע"פ שלא הוזהרו תחלה שהיה להם ליזהר שלא ליכנס אחר שאהרן לא נכנס עדיין שם. אבל על אש זרה ס"ל לר' יוסי שאין ליענש דמצוה להביא מן ההדיוט.

ר"א אומר אף משום הקרבה. ס"ל שב' הדברים יחד חייבו להם מיתה. וכל אחד מהם תספיק לחייב מיתה. וכדאיתא בתורת כהנים סדר אחרי ר"א אומר כדאי הקרבה לעצמה (להתחייב מיתה עליה) וכדאי הקריבה לעצמה (להתחייב מיתה עליה).

בפרשת אחרי. פרשה כ' סי' ו'.

סייחים. סוסים קטנים.

שטיחין. פי' מכסה.

פסקה כד

בד' מקומות. אחד בפרשה שמיני באמרו וימותו. ב' בפרשה אחרי מות שני בני אהרן. ג' וימת נדב ואביהוא בהקריבם אש זרה לפני ה'. ד' וימת נדב ואביהוא וגו' ובנים לא היו להם.

להודיעך כו'. להודיע לפני האדם שמתו על חטא קל. ע"ד בקרובי אקדש לפי שהיו קרובים אל ה' ביותר על כן דקדק עמהם לדונם אפילו על חטא קל כמ"ש וסביביו נשערה מאד.

וכי לפני ה' מתו. שלא מתו בני אהרן אלא בחוץ מקום שהלוים מותרים ליכנס מדכתיב ויקרבו וישאום בכתנותם.

אלא מלמד שקשה לפני הקב"ה בשעה כו'. דייק זה משום דכתיב וימת נדב ואביהוא על פני אהרן אביהם להורות שקשה הדבר שמתו בחיי אביהם. ולכן אמר כאן לפני ה' כאילו הדבר קשה לפניו יתברך משום זה. וזה כדרך לשון בני אדם מתו מוטל לפניו ומצערו הרבה. ודעת השני אחר שנאמר ב"פ וזה לחזק הדבר כידוע שהכפל הוא לחזק הדבר. מוכח מזה שכפלים קשה לפני ה' מהצער שסבל אביו.

לפני ה' שני פעמים. היינו חד בפרשה שמיני וימותו לפני ה'. וחד בהאי סדר וימת נדב ואביהוא לפני ה'. ופעם אחת בדברי הימים כתיב לפני אביהם.

כפלים מאביהם. וכפל הקושי אחד על נדב ואביהוא עצמן ע"ד יקר בעיני ה' המותה לחסידיו. והשני על צער אהרן שמתו בניו בחייו.

פסקה כה

וכי במדבר סיני מתו. שאע"פ שהקמת המשכן במדבר סיני היה מכל מקום מכיון שמתו באהל מועד הוי ליה למימר שמתו שם.

אלא מלמד שמהר סיני נטלו כו'. ופי' במדבר בדבור גזרת סיני. והוא מלשון ומדברך נאוה.

אפופסין. גזר דין.

קילורין. בלשון רומיי עוגה ומין פת (מוסף הערוך).

עלה עמהם לסיני דאת אמר ויחזו כו'. כצ"ל.

כאדם שמביט בחבירו כו' ר' יוחנן אמר אכילה ודאית. לר' הושעיא פי' ויאכלו וישתו שהיה לבם גס (פי' גדול) כמתוך אכילה ושתיה. ולר' יוחנן הסתכלות השכינה גופא מקרי אכילה ושתיה שזה מזון הצדיקים כי באור פני מלך חיים.

ומשה לא ידע כי קרן עור פניו. וזה היה לו ע"י שדבר ה' עמו פנים בפנים.

ולא נהנו מן השכינה. כלומר שמתו בעבור זה. וזהו כל הרודף כו' וכל הבורח כו'.

משל למלך. דק"ל דכיון דבסיני נגזר עליהם מיתה ושביק לה כדי שלא לערבב מתן תורה השתא נמי איכא שמחת הקמת המשכן. להכי קאמר דהאי דמי לשמחת בתו והאי דמי לשמחת עצמו. וניחא ליה לערבב שמחתו ולא של בתו.

דבר של לוגמיא. פי' בלשון יוני דבר אשר לא ישכח (מוסף הערוך).

הריני מערבב שמחת בתי. דמתן תורה חשיב כנשואי בת כדאמר בשמות רבה פרשה ל"ג משל למלך שהיה לו בת יחידה כו'.

הריני מערבב שמחת התורה. כי אילו נתעצבו ביום ההוא לא היתה נכנסת בלבם כל כך שאין הנבואה שורה מתוך עצבות. וכן לדבר הלכה וכל אחד קבל ביום ההוא מסיני כל מה שעתיד ללמוד כדלעיל שמות רבה פרשה כ"ח.
זה סיני. ששם נתחתן לישראל ע"י התורה שהיא כבת שנישאת להם כדאיתא ברבה סדר תרומה. ועיין שלהי תענית.
זה אהל מועד. וקרי ליה שמחת לבו כי בו שרתה שכינה על ישראל והיתה שמחה גדולה לפני ה' ולפני ישראל.

פסקה כו

היו קודמין. כלומר היה אפשר שיהיו קודמין.
קודמין בנחלה. לירש אביהם והם קודמין לאחי אביהם.
במותו. פי' אבל בחייו לא שמשו בכהונה גדולה רק ככהן הדיוט.
אירע טומאה. דאל"כ לא היה אהרן נסתלק מכהונה גדולה.
וניתזה צינורה. שמטה רוק.
וטימאוהו. שרוקם מטמא כזב. ועיין יומא דף מ"ז.
כל קמחה קמחין. פי' קמח של כל בני העולם קמח. וקמח של קמחית היא סולת. ועל שם שנקראת שמה קמחית אמרו כן.
כל כבודה בת מלך פנימה וגו' ממשבצות זהב לבושה. פי' אם תכבד עצמה בתוך הבית. תזכה להעמיד בנים כהנים גדולים שנאמר בהם ועשית משבצות זהב. ועיין לעיל פרשה א' סימן ג'.

פרק ג

פסקה א

צדיק כתמר מה תמר כו'. כדמסיק צדיק כתמר יפרח מדבר בשבט לוי כו'. אלא שמתחלה דריש ליה באנפי אחרינא.
צלה רחוק. שע"י שהם גבוהים וענפיהם למעלה נמצא הצל למרחוק ולא אצלם.
כך מתן שכרם של צדיקים רחוק מהם על לעולם הבא. שנאמר (דברים ז':י"ב) והיה עקב תשמעון. וכתיב (שם) לשומרי מצותיו לאלף דור (שוחר טוב). דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא.
רטובים. לתמרים שאינן מבושלות קורין בלשון ישמעאל רוטב (ערוך).
נקלווסין. בלשון רומיי מין תמרים חשובים (מוסף הערוך) והמעריך פי' תאנים יבשים.

סולין. לשון יוני ופירושו עצים. או תמרים שוטים כמ"ש בערוך זרע סליון של לוף. זרע שיוצא ממנו לוף שוטה. והמתנות כהונה פי' סולין קוצים. וקשה דא"כ הוי ליה למימר ויש בהם רשעים (מעריך).

נובלות. כמושים מלשון נבול תבול.

ויש בהם עמי הארץ. עם הארץ דעתו מעורב עם הבריות במדות חשובות ומקצת דעות ישרות ויודע לשמור עצמו מן הפשעים. ועל זה נקרא עם הארץ מפני שהוא עמהם בדרך ארץ.

ויש בהם בורים. בור יקרא מי שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ שאפילו מדות אין בו לישב בין אנשים. כמו שקראו חז"ל לשדה שאינה לא זרועה ולא חרושה שדה בור שהיא שממה.

לגבות תמרים. צ"ל לגנוב תמרים שהבעל הבית הולך בלא מורא ופחד ללקט התמרים ומשמר עצמו מן הקוצים. או שכרת מקודם הקוצים ואח"כ לוקט התמרים. אבל הגנב ממהר. לכן שורט ידיו בהקוצים.

כך הם הצדיקים. הנוגע בהם לרע נשיכתן כו' ועקיצתן כו'.

נשיכת שועל. ששיניו של שועל דקות ועקומות כלפי פנים. וכשהשינים נכנסות בבשר אין מרגיש בנשיכה מרוב דקות השן. אבל כשחזר להוציא שיניו נאחז הבשר בכפיפת השינים ונעתק עמהם והוא מרגיש אז כאב גדול מכל נשיכת בעלי חיים. וגם הארס לרוב דקותו אין הבשר מרגיש בו לשעתו. אלא שאח"כ נוקב ויורד ומתפשט ומכאיב (מדרש שמואל).

עקיצת עקרב. הוא מלשון עוקץ והוא הזנב. שהעקרב מכה בזנבו ששם כנוס הארס וממית.

ולחישתן לחישת שרף. השרף שורף בהבל פיו.

ואף כל דבריהם כגחלי אש. שאם לא יעשו מיתה כשועל ועקרב ושרף עכ"פ יעשו רושם כגחלי אש (מדרש שמואל) ורש"י פי' ואף כל דבריהם אף קלות שבקלות. כי פורץ גדר של חכמים כגון יחוד של פנויה לא שנא טהורה כגון שטבלה ולא שנא טמאה שלא טבלה.

אין בה פסולת. שאין בכל האילן דבר שלא יצא ממנו תועלת. רק שהתועליות מתחלפות בין רב למעט. כן בישראל יש בהם כמה תועליות היוצא מלימודם הטוב. ורק יש גדולה ויש קטנה מהם.

להילול. להלל בו בחג הסוכות להקב"ה.

חריות. פי' ענפים לסכך בם את הסוכה.
סיבים. פי' סיב הגדל סביב האילן ועושין ממנו חבלים.
סנסנים. פי' כמין חוטין תולין ממנו כמו בגפן.
שפעת קורות. פי' קורות גדולות (ערוך).
לקרות. לעשות מהן תקרה לבית.
מה תמרה זו יש לה תאוה. שמתאוה התמרה להיות דבוק למינה. ותאותה אינה להנאת עצמה זולת הטבע פועל בה למען יצא ממנו התכלית הנכון. וזהו הוצאת פרי התמר המשובח עי' ערוך ערך נסן.
כך הצדיקים יש להם תאוה. שהם חלק אלוה ממעל מצד מקור נפשותם יש להם ג"כ תאוה לה' לא להנאת עצמם מאומה כי אם לכבוד ה' שזהו עצם התשוקה הנפשית להתדבק בו ובדרכיו.
בחמתן. שם מקום.
דקלי. אומן בנטיעות דקלים.
תמרה היא רואה מיריחו.זכר אחד עומד ביריחו והיא מתאוה לקבל הרכבה ממנו.
וצפויין. שממתינים וצופים ומביטים.
אנבונין. הם עיקר הפרי שבתמר. כן בישראל מוכרח להמצא ג' צדיקים גדולים כו' כי כן יסד הקב"ה בעולמו. שעל ידיהם העולם מתקיים.
אעלה בתמר. ודרשו חז"ל על חנניה מישאל ועזריה כמו שפרש"י שם.
הולך לחיזוק. פי' לעשות ממנו חבלים ולקשור ולחזק מהם.
צדיקים ישרים חסידים. ישרים עדיפי מצדיקים (רש"י סוף פרק קמא דתענית ט"ו ע"ב) על מ"ש שם צדיקים לאורה וישרים לשמחה. בצוואת ר"א הגדול איתא מעלה א' צדיקים כו' מעלה ב' ישרים כו' מעלה ג' תמימים כו'. ורשב"א כתב צדיקים עדיפי מישרים.
סיריהן. הקוצים שבהם כמא דאת אמרת כקול הסירים. ור"ל הגרועים עמי הארץ. ובשוחר טוב גרסינן בורים שבהם שנאמר כפלח הרמן רקתך.
שולחנות ומנורות. בשוחר טוב הגירסא וכנורות.
הוא נופל ומת. מפני שכל הענפים הם למעלה בראשו.
ומזדווג להרע להם. אף שלא כיון להרע להם רק למען תאותו כמו פרעה ולקה הוא וביתו.
גדולים כו'. כלומר גדולים במעלה. שכשהם יתחילו להתגדל ילכו הולך וגדול כמו מרדכי ודוד.
חילופן. דוגמתן ותמורתן.

כך הם הצדיקים אין להם חילופים בשעה שמתים. אבל אח"ז כשיגדיל אותו שנולד למלאות מקומו יהיה אז חילופים להצדיק שמת.
עד שהם שתולים הם בבית ה'. זהו לפי הפי' צדיק כתמר יפרח אלו הצדיקים וכמש"ל.
דבר אחר שתולים בבית ה' שלא היו זזים כו'. הוא לפי הפירוש והדרוש שפסוק צדיק כתמר יפרח מדבר בשבטו של לוי.
בחצרות אלהינו יפריחו אלו העזרות. כצ"ל (רד"ל) שאמרו שם שירה נאה כמו הפרח שהוא דבר נחמד ונאה.

פסקה ב

מי שבחרו אע"פ שלא קירבו. הבחירה הוא שהוא מוצא חן בעיניו מצד כחותיו הטובים. והנה האבות אברהם יצחק ויעקב כחותיהם היו טובות. אבל לא קירבם ה' בתחילה לסייעם בעשות טוב. כי היו מטולטלים. ורק הם בעצמם התחזקו מאד להתהלך לפני ה'. אבל רחב ויתרו לא נתבחרו כי לא היו כחותיהם טובות. רק ה' קירבן ועוררם ע"י משה ויהושע. ואם כה בבחירה בלא קריבה. ובקריבה בלא בחירה. ואיך אשרי מי שנבחר מצד כחו. ונתקרב מה' לסייעו.
יתרו קירבו הקב"ה. איתא לעיל סדר יתרו אמר הקב"ה למשה כו' אני הוא שהקרבתי ליתרו כו'.
מאן דהוא בעי מקריב. מי שרוצה לקרב בו ולבחור בו מקרבו. ודעתה היה. כי ה' בורא אנשים טובים ונותן בהם כח להטיב מעשיהם. והשיב לה הבחירה הוא ביד האדם. רק לאיש טוב המתחזק עצמו בטוב ה' מסייעו.
מאן דהוא חמי עובדוי טבין. מי שהוא רואהו שמעשיו טובים הוא בחר ביה כו'.
ולא נתקרב ואני מאסתיו כו'. ר"ל שלא נדחה רק ממלוכה אבל לא נדחה מצדקתו ח"ו. הלא הוא הנקרא ג"כ אח"כ בחיר ה'.
וראש לו חפוי והוא הולך יחף. פי' שנהג עצמו כמנודה. כי מנודה חייב בעטיפת הראש ולילך יחף.
וידעו. כתיב לשון יחיד.
כי בו בחר ה' אלהיך. קשה הא קרא זה קאי שם על הכהנים. והיה נראה להגיה שנאמר (דברי הימים א ט"ו ב') כי אם הלוים כי בם בחר ה' וגו'.
שהיו מביאים לבית. ר"ל לבית המקדש וכדכתיב (מלאכי ג':י') הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי וגו'. וזה היה אחר דקנסינהו עזרא ללוים לפי שלא עלו עמו וצוה להביא כל המעשרות אל לשכת בית ה' והיו הכהנים והלוים שוים במעשר ראשון.

פסקה ג

אמרכל. גזבר עליון מר על הכל.

ת"ל ואני הנה לקחתי וגו' והיו לי הלוים. כצ"ל פי' לי לעבודתי לשרת לעניני בית המקדש ולא לצורך עצמם.

נתונים לה'. כן כתיב (במדבר יח ו) מתנה נתונים לה'.

כשם שנצטוו הלוים כו' עד והזר הקרב יומת. פי' כשם שנצטוו הלוים שלא יעשו עבודת הכהנים כן נצטוו הכהנים על עבודתם שלא יעשו עבודת הלוים. והזר הקרב אפילו כהנים לעבודת הלוים חייבים מיתה שגם הם זרים הם ללוים. ועיין בספרי סדר קרח.

וכולם על ידי משה. שלמשה נאמר הקרב את מטה לוי וגו' וגם נאמר לו ואת אהרן ואת בניו תפקוד וגו'.

פסקה ד

ואני הנה לקחתי את הלוים וגו'. תחת כל בכור פטר רחם מבני ישראל והיו לי הלוים.

ואני בשמחה הנה ברצון. מדכתיב כפל לשון ואני הנה דריש ליה דהוי ליה למיכתב ואני לקחתי את הלוים. ובספרי סדר קרח איתא ואני ברצון הנה בשמחה.

שומע אני שיש שמחה כו'. פי' והרי הוא לרעה.

ובאבוד רשעים רנה. הרי שיש רנה לפני המקום כשהרשעים נאבדים. וכן מביא קרא שני רשעים שברת וסיפא על עמך ברכתיך סלה שיש שמחה לפניו יתברך. וכן הביא הפסוק ה' מלך עולם ועד וגו' כשיאבדו הרשעים מארצו. וכן מביא ראיה שאפילו על רשעי ישראל כשנאבדים יש לו שמחה כדכתיב יתמו חטאים מן הארץ וגו' ברכי נפשי את ה' ר"ל עם ה' שגם לפניו יתברך יש שמחה.

ואומר באבוד רשעים רנה. מיותר שהרי כבר הובא זה הקרא.

ואני מוסיף אני על חבתם. פי' על החבה שחבבתי אותם שבחרתי אותם להיות מבני היכלא דמלכא ולעבוד עבודתי. עוד אני מוסיף להם מתנות לויה.

ואני כביכול הקב"ה ובית דינו כו' וה' דבר עליך רעה. פירש"י שהוי"ו לשון תוספת הוא כמו פלוני ופלוני. ובספר המאמרות כתב הטעם מפני שהוא מאמר של שם הויה כדכתיב וידבר ה' והוי"ו הנוספת מורה על הבית דין.

פסקה ה

ולפי שקלקלו בעגל. לכן נפסלו לעבודת ה' כדכתיב על כן לא יעלו כהני הבמות כו'. ומה שלא הרגום בני לוי או לא מתו במגפה מפני שמפחדם שלא יהרגו הקריבו לעגל. והדין הוא כהן שעכו"ם אפילו בשוגג נפסל מהכהונה ולזה נטלה העבודה מהם.

תלמוד לומר יהיו. פי' לי יהיו בקדושתן וצריכין פדיון.

פסקה ו

ועשיתים בתים. לא לבד שנבחרו הם בעצמם להיות חלק ה'. אבל גם זרעם מיוחדים במעלה וחשבם לבית אב מיוחד.

מטרונא. אשה חשובה.

משששה ולכאן מהו עושה. בעולמו. כי חשבה שקיום העולם הוא כמו המלאכה היוצא מהאומן שאינה צריכה המלאכה עוד לבעלים. ולא הבינה כי העולם צריכה בכל רגע לחידוש ולקיום ההויה כמ"ש המחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. והשיב לה שהוא עושה סולמות. והכוונה לשדד הטבע. שהעני בטבע יעשר. והעשיר יעני. שכל מעשה ה' להעמיד תבל בצדק.

אלא כך אמר לה מזווג כו'. הסביר לה שאף פעולות הטבעיות והרצונית נמשך מאתו. והראה לה בדבר חושי מעניני הזיווג עד שראתה והבינה איך תוכן רוחות ה' והוא הפועל בעולמו אף לאחר הבריאה.

קשה לפני המקום כקריעת ים סוף. יתייחס אצלו יתברך קושי בקריעת ים סוף אם במה שהטיב לישראל שלא היו ראוים לנס כזה כמ"ש חז"ל. ואם במה שהזיק למצרים (יפת תואר).

ומביא זה ממקום אחר כו'. אדם יחיד ואשה יחידה מזווגם יחד ומושיב מהם בית.

אסורים בע"כ. כלומר מה שהיה תחלה שלא ברצון עושה רצון להם. וזהו באמת בע"כ. כי לפי רצונו הטבעי לא היה מחפצו לזה.

אם אינם זוכין. ואינם נהנים מזווגם הם בוכין. ואם זכו ונהנים מזווגם הם משוררים ושמחים. ודרש בכושרות נוטריקון בכי ושירות.

דבר אחר כו' כמותן. הדבר אחר מפרש ליה בזיווג שני שהוא לפי מעשיו כדאיתא במס' סוטה. שקשה לזווגם כקריעת ים סוף.

מי שהוא נושא אשה הגונה לו כו'. וה"פ מושיב יחידים גדולים וכשרים שנשאו זה לזה. ביתה בית של תורה וחכמה.

אחד העם. ודרשו המיוחד שבעם דאחד הוא לשון גדול.

אין צחיחה אלא לשון צמא. צחיחה ציה וצמאה.

זה עמרם ויוכבד. שגרשה והיו יחידים זה בפני עצמו וזו בפני עצמה כדאיתא בסוטה.

על שהרחיקו עצמן מן הזנות. דרש בכושרות לשון כשר וטוב.

גן נעול אלו הבתולות. שהוא נעול לגמרי. וגל נעול פי' שער (מלשון טרוקו גלי) נעול היינו נשי האנשים שהוא נעול לאחרים. מעין חתום אלו הפנויות היינו אלמנות וגרושות. חתום משמע שמירה יתירה לרבותא דאף על גב דידעו איש ותקיף יצרייהו עם כל זה הם שומרים את עצמן (יפת תואר).

בזכות כן שלחיך. הא לאו הכי לא היו שלוחים מאז עד ת' שנה. ופי' פרדס רמונים דהוו דמו לפרדס רמונים ברבוי אנשיהם וחכמתן כדלעיל שמות רבה פרשה ה.

לכך נאמר מוציא אסירים בכושרות. במעשה הכשרות. דבר אחר מוציא. כצ"ל.

אלא בניסן. שהוא זמן מוכשר וטוב.

בכושרות אותן שהיו בוכין כו'. דרש נוטריקון מי שבכה לשעבר היה משורר עכשיו.

ומשה והנה נער בוכה. שע"י שהיה בוכה חמלה עליו בת פרעה ומזה נצמח הגאולה שע"י זה שרו.

וישראל משוררים. שמלבד שנפטרו מהשעבוד אלא אף גם ראו נקמה בשונאיהם.

אדונו של עבד כו'. וזהו שמחה כפולה לראות נקמה כזו.

בזכות יעקב. כי מעשה אבות סימן לבנים.

וישר אל מלאך. דרש וישר לשון שירה וכתיב בכה ויתחנן הרי בכי ושירות. או דרש בכושרות בכי ושרות לשון שררה ממש כמו וישר אל מלאך.

ומלין עצמן. אבל ישראל בטלו את המילה כדאיתא בשמות רבה פרשה א סימן י ע"ש. אבל בפרקי דר' אליעזר פרק כט איתא שפרעה מנע מהם ברית מילה.

כי שמרו אמרתך. היינו מה שצוה ה' שלא לעבוד כוכבים ומזלות. שמאדם הראשון הוזהרו על זה. ובריתך ינצרו זו המילה שנקראת ברית שנאמר בה ואתה את בריתי תשמור. וזהו דאיתא בספרי דברים פיסקא ש"ן כי שמרו אמרתך ובריתך ינצרו במצרים. וכן הוא בשמות רבה פרשה יט.

שהם עתידים לעשות לו משכן. פי' שהוציאם בשביל להושיבם בית ה'. ודרש בכושרות למשכן ע"ש שנטהרו ונתכפרו בו.

על מנת לשכני בהם. וכן פרש"י בחומש.

פסקה ז

במדבר הזה יפלו פגריכם. וכל פקדיכם לכל מספרכם מבן עשרים שנה ומעלה.

ולמה זכו שנכנסו כולן לארץ. שהרי גם הלוים טעו בדברי מרגלים כמ"ש לעיל פרשה א סימן ט ע"ש. וקאמר שזכו על שלא טעו בעגל משום שעלתה גזירה זו במחשבה תיכף בחטא העגל.

נמצאת אומר שהאריכו ימים כו'. נראה דקאי אאלדד ומידד. וכדאיתא ברבה ובתנחומא סדר בהעלותך שהשבעים הזקנים לא נכנסו לארץ. אבל אלדד ומידד נכנסו לפי שמעטו את עצמם ואמרו שאינם כדאין להיות במנוי הזקנים.

ואמרתי לו תדע לך כו'. דכל דבר שהיה בכלל כו'.

אומר אני שהיה בן י' שנים. כלומר יכול אני לומר שהיה בן י' בעת שנשא. והביא לו ראיה שהיה משמש באהל מועד וזה אי אפשר עד שהיה בן שלשים שנה.

מיד הודה לו ר' הונא לר' תנחומא שנכנסו. כצ"ל.

פסקה ח

שכבודו כו'. כי המה עיקרי עובדי ה' ומקיימי התורה.

ואם באו הנקבות. מפרש שכר פרי הבטן כלומר נחלת ה' הם בנים זכרים ומכל מקום אם מוליד נקבות הם ג"כ שכר פרי הבטן.

שנים שהיה יונק. לא גרסינן לה דימי היניקה נכלל בארבעים שנה שהיה עלי שופט.

שיקבל שכר כל ימים שהיה בעולם. כי מי שהוא חביב לו יתברך מצד שמזגו טוב חביב בעיניו מעת ילדותו. וכן היו חביבין בעיניו הלוים.

עד שהם במעי אמן. בילקוט ריש עזרא מייתי להא דכתיב בעולי גולה מספר בגוי. ומשמע דדריש ליה שהוא סופרן כשהן עדיין בגוי במעי אמן.

למוד הוא הקב"ה למנות כו'. כלומר שהיתה יוכבד מן המנין אע"פ שלא נולדה עדיין. כי לחשיבות השבט הזה כשהוא במעי אמו נחשב כילוד. ע"ד הכתוב בטרם אצרך בבטן ידעתיך (נזר הקודש). ועיין בבראשית רבה פרשה צד סימן ח.

השרף הזה. שרף הנוטף מעצי הקטף ומיד מידי צאתו מן העץ מקבלין אותו ומספגין אותו בספוג שלא לאבד טפה ממנו (מתנת כהונה).

אמר רשב"ל ועד שאמה נכנסה כו'. לפיכך מנה אותה הכתוב בכלל שבעים נפש הבאים מצרימה לפי שנולדה מיד כשבאו למצרים על שער העיר דכיון שנולדה מיד חשובה כאילו באה עמהם.

ועד שאמה נכנסה לפתח מצרים ילדה אותה. ובגמ' בבא בתרא מסיים דכתיב אשר ילדה אותה ללוי במצרים. לידתה במצרים והורתה שלא במצרים ע"כ.

מכל השבטים לא נבחר אלא השבט הזה בלבד שנאמר ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן. לעיל סימן ב מייתי ליה על בחירת הכהונה. ואולי דייק הכא מדקאמר מכל שבטי ישראל מוכח דהשבט גרם (הרש"ש).

שנאמר וקדשתם את שנת החמשים. דשנת השמיטה השביעית הסמוך ליובל הוא חביב שנמצאו ב' שנים קדושות סמוכות.
שאין בן יום בן קיימא. ולמה ימנו בחנם.

פסקה ט

יכול אני להיות מחזר כו'. ר"ל שהלוים לא יניחו אותי לספור בניהם כדי שלא תשלוט עליהם המגפה. וא"ת היה לכל אחד ליתן שקלים כמנין בניו. וי"ל דמכל מקום האב מונה את בניו לידע כמה שקלים יתן. אבל במנין ישראל נתן כל אחד שקלו ולא היו נמנין כלל (ז"ר).
והשכינה מקדמת ואומר לו. כצ"ל. וכן הוא בתנחומא.
וכשם שהשכינה אומרת לו. כלומר שנתגלה לו בנבואה כמה בנים לכל אחד.

פסקה י

אלה פסל את הראשונים. דמשמע אלה הם החשובים ולא הראשונים.
ואלה מוסיף על הראשונים. להשוות אלה לאלה (יפת תואר).
אמרו רבותינו אלו שמנה משמרות. כצ"ל. שבני גרשון היו ב' לבני ושמעי. ובני קהת היו ד' עמרם ויצהר חברון ועוזיאל. ובני מררי היו ב' מחלי ומושי. ועיין בתענית דף כז דאיתא שם משה תיקן להם לישראל שמונה משמרות ד' מאלעזר וד' מאיתמר. בא דוד ושמואל והעמידן על כ"ד.

פסקה יא

והלא כבר אמורות למעלה. קאי אפרשת וארא דשם מנה משפחות לוי בפרטן. או קאי אדלעיל מיניה דהכי משמע לישנא דלמעלה טפי.
לפי שהוא אומר. ר"ל שמזכיר שהיה לאהרן ד' בנים ומתו שנים וכהנו רק שנים. מוכרח לכתוב שאצל גרשון וקהת ומררי כולם שרתו ולא נפקע אחד מן השירות.
ומשמרת בני גרשון וגו' וקלעי. כצ"ל.
הרי עבודתן במשכן. ור"ל שהודיע לך הכתוב מנינם כמה היו. ומקומם באיזה מקום עמידתן. ואיזה נשיא שלהם. ומה עבודתן. וכל זה מרוב חיבתן.
שלא נתכלו. פי' שלא כלה.
למה פירש הכתוב במספר בני קהת שומרי כו'. וכי תימא שהוא על שנשאו את הארון שהוא קדש קדשים. למה כתיב זה כאן כשמנאן מבן חדש. וכי מבן חדש ומעלה שומרים משמרת הקודש.
כמ"ש בשמואל הרמתי. עיין לעיל סימן ז.

בני משה היו לוים. אבל משה עצמו כהן היה כדכתיב משה ואהרן בכהניו. ועיין בשוחר טוב פסוק זה.
אמרכל. פי' אמרכל שהוא מר (פי' אדון) על הכל.
לא היה משותף. שלא היה נושא במשאן. אבל אלעזר הוא בעצמו נשא ד' דברים כדלקמן סוף פרשה ד.

פסקה יב

שהיו גבורים. כדכתיב לפני אפרים ובנימן ומנשה עוררה את גבורתך. ועיין לעיל פרשה ב סימן ט.
ולכך נקרא גרשון. נוטריקון יגור שם וכדמפרש.
אם בחקותי תלכו כו'. וקאי על התורה שבה חקק וברא הקב"ה עולמו כדאיתא בריש תנחומא.
ולכך נקרא קהת. לעורר על הפכו שבהעדר עשיית התורה יקהו שמים מהוריד גשמי ברכה.
דכתיב והוא לא פנים. ר"ל הדור ההוא לא קיימו התורה שניתנה להם בפנים בפנים וקלקל מעשיהם.
עבודתם העצים. למען יתגברו במעשי המשכן ובעצים. לא בעצי עכו"ם. כי כל מעשה המשכן ופעולת השבטים לבטל כח ההפך הצומח מכחותיהם ופעולותיהם.
מכפרים על ישראל בתפלתם ובקרבנם. שרוח מזרחית מזקת הרבה לזה היה צריך לאותו רוח משה ואהרן כו'.
ועליהם נאמר אשרי צדיק כו'. אינו בפסוק. אלא נלמד מדכתיב וגם ללוט ההולך את אברם היה צאן ובקר. וגם אוי לרשע אוי לשכנו ג"כ אינו פסוק אלא נלמד מדכתיב בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' את מעשיך.
לא יסור שבט מיהודה. וכדדרשו בבראשית רבה פרשה צח לא יסור שבט מיהודה זה סנהדרין כו' ע"ש.
יודעי בינה כו'. כדאיתא בבמדבר רבה פרשה יג מהו לעתים ר"י אמר לעבורין. לדעת מה יעשו ישראל באיזה יום יעשו מועדים וכו'. וכן איתא באסתר רבה פסוק ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים.
ויקח קרח בן יצהר וגו'. ודתן ואבירם בני אהליאב ואון בן פלת בני ראובן.
וכן בני גד. שנאמר גד גדוד יגודנו פי' שהיה בעל גדוד ומריבה. ובדברי הימים א יב כתיב ופני אריה פניהם.

ובני שמעון אף הם כו'. שהרי חלקו על משה במעשה זמרי.
שלא יכנסו שם ישראל. וזהו למשמרת בני ישראל. כלומר לשמור את ישראל שלא יכנסו ויתחייבו ח"ו מיתה לשמים.

פסקה יג

וי"ו של ואהרן נקוד על שלא היה אהרן מן המנין. כצ"ל (א"א). וכן הוא באבות דר' נתן פרשה לד והגיה שם הגר"א שאין אהרן מן המנין. ולשון רש"י בחומש שלא היה במנין הלוים. וכתב הרא"ם פי' שלא היה אהרן מתעסק במנין הלוים אלא משה לבדו. ונקוד ואהרן ללמד שאע"פ שכתוב אשר פקד משה ואהרן לא היה רק משה לבדו. אבל בפרק קמא דמסכת בכורות פרש"י שלא היה אהרן באותו מנין לא הוא ולא בהמותיו כו'. פי' שלא היה נכלל בתוך מניינם של לוים כו'. וכתב הז"ר דתרוייהו איתנייהו מדכתיב אשר פקד משה ואהרן משמע שאהרן מנה לאחרים והוא לא היה מן המנין. ומדנקוד עליו וכל נקודה עוקר התיבה ללמדנו שלא היה ג"כ מן המונים.
ישפוט ה' ביני וביניך. פי' נקוד על יו"ד שניה של וביניך. כן הוא במס' סופרים פרק ו ובמסורה.
אלא על הגר בלבד. פי' שלא אמרה לו שישפוט ה' את אברהם. אלא על הגר אמרה כאילו כתוב ישפוט ה' ביני ובין הגר.
וי"א על המטיליז מריבה כו'. מפרשים ביני ר"ל דבאמת היה תרעומות גם על אברהם שהיתה סבורה שמדעתו עשתה או שמא בעבור שלא היה מוחה בה. אך הנקודה אתי להורות שעיקר תלונתה על הגר היתה ושעליה אמרה ישפוט ה'.
על אי"ו שבאליו. פי' תיבת אליו אל"ף יו"ד וא"ו נקוד.
שהיו יודעים היכן היא כו'. עיין בראשית רבה פרשה מח.
אבל בקומה ידע. פי' שהרגיש בעמידתה ואעפ"כ לא נשמר ליל שני מלשתות כן פרש"י בחומש.
שלא נשקו בכל לבו. הנקודה באה למעט את פעולת הנשיקה שלא היתה בכל לב.
ולהתפתות. וכן הוא באבות דר' נתן. והגר"א מוחק תיבת ולהתפתות. אבל בזרע אברהם שעל הספרי כתב פי' לאכול ולשתות וע"י אכילה ושתיה יתפתו זה לזה להתייעץ על יוסף.
נקוד על חי"ת של רחוקה. באבות דר' נתן פרשה לד ובמס' סופרים פרק ו ובפסחים פרק מי שהיה ובירושלמי ובספרי כתבו שנקוד על ה"א של רחוקה שלא היה דרך רחוקה כו'. ר"ל שהנקודה באה ללמד שלא קאי רחוקה אדרך אלא אאיש שהוא בדרך. רחוק

מעשיית הפסח. והיינו שהיה חוץ לאסקופת העזרה כל זמן שחיטה. ועיין בתוי"ט פרק ט דפסחים משנה ב.

והוא טמא. פי' שהדרך טמא. ור"ל טומאה וודאית מפסיק בינו לא היה עושה עמהם את הפסח. והידי משה כתב הוא טמא שהדרך טמא כגון בית הפרס.

שאף מלהלן היה כן. פי' מנפח ולהלן החריבו ג"כ (ז"ר וז"א).

וי"א מלמד שלא כו'. וז"ל האבות דר' נתן על פי הגהות הגר"א מלמד שאף מכאן ולהלאה החריבו אלא שעד כאן החריבו האומות והמדינות. מכאן ולהלאה החריבו האומות ולא המדינות.

נקוד על ועשרון אחד ראשון של פסח. צ"ל נקוד על ועשרון אחד ראשון של חג הסוכות. וכן הוא באבות דר' נתן בהדיא. ור"ל דביום ראשון של חג כתיב ועשרון עשרון ונקוד על וי"ו שני של ועשרון. ובמנחות א"ר יוסי למה נקוד וי"ו שבאמצע עשרון של עשרון ראשון של חג. שלא ימדוד לא בשל ג' לפר ולא בשל שנים לאיל ע"כ. וזהו מ"ש המדרש מלמד שלא היה שם אלא עשרון אחד בלבד פי' שלא היה מודד בשל ג' עשרונים לפר כו' אלא בשל עשרון היה מודד.

נקוד על לנו ולבנינו ועל עי"ן שבעד. והן י"א אותיות שהן כמנין אותיות לה' אלהינו שהן ראויין לנקוד ומנקד י"א אותיות אחרים. ועיין סנהדרין דף מג ופלוגתא דר"י ור"נ.

עשיתם גלויים. פי' אם עשיתם משפט באותן שעשו עבירות בגלוי. אף אני אודיע לכם הנסתרות כלומר אז יעשן אף ה' להעניש אותם שעברו בנסתרות להודיע קלונם ברבים.

וי"א למה נקוד כו'. הוא דעה אחרת דעזרא עצמו היה מסופק בזה (א"ח). ובספר א"א הקשה דלמה לא היה לו לכתוב אותם ולמה היה לו לחסור מה שכתוב בתורה עכ"ל. ובאבות דר' נתן ע"פ הגהות הגר"א איתא נקוד על לנו ולבנינו ועל ע' שבעד מלמד שלא ענש עליהם אלא עד שעברו את הירדן. ולמה נקוד אלא כך אמר עזרא כו'. ואף לגירסא זו לא מתורץ.

כבר נקדתי עליהם. כלומר ויבינו הכל שצריך לחסר ולגרוע אותן.

יפה כתבת. וכלומר והנקוד בטעות. אז אעבור הנקודה מעליהן. וצ"ל ואם יאמר לי יפה כתבת אמחוק כו'.

פסקה יד

על פי ה' למשפחותם כו' ואת מוצא כו'. כלומר דבמספר הפרט מגיע כ"ב אלף וג' מאות. ובמספר הכללי רק כ"ב אלף. ומפרש מפני שהיו הג' מאות לוים בכורים ואין בכור פודה בכור. לכן אינם עולים לחשבון. אבל בפרטם חשבם להודיע כמה היו.

מפני שהיו שלשה משפחות כו'. כצ"ל ותיבת משה מיותר. ועיין רפ"ה במתנות כהונה ד"ה ד' משפחות (רש"ש).
שאין בכור פודה בכור. שדי שיפקיעו את עצמן.

פרק ד

פסקה א

הרבה את יקר בעיני. כדמסיק שלך נתתי מנין וכו' ומתחלה דריש ליה בדרשות אחרות.
איקונים. תואר פנים.
ובשמך המלאכים מקלסין אותי ואומרים כו'. עיין בתנחומא סדר קדושים סימן ב אמר להם הקב"ה לישראל עד שלא בראתי אתכם (כצ"ל) היו מלאכי השרת מקלסין אותי בכם ומקדשין את שמי בכם והיו אומרים ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם וע"ש מ"ש.
והנה ה' נצב עליו וגו' כו'. שכביכול הקב"ה נראה נצב עליו כמשמרו.
אשרי ילוד אשה. שיעלה במעלה הגבוה ככה שיראה המלך ופמליא כו'.
ופמליא. חיילות (ערוך). והמוסיף כתב בלשון רומיי בני בית.
ומנין בביאתו. שהיה בא מבית לבן הארמי אפשר שלא זכה לזה.
וירא אלהים אל יעקב עוד. שהיתה מראה זו כעין הראשונה שהיה ה' נצב עליו בצאתו כן גם עתה בביאתו ג"כ (כלי פז).
מדושתי ובן גרני. תבואת קדש של ערימת חטין כמו שפרש"י שם.
זונים. זרעונים שחורים הנמצאים בין החטים (ערוך). והמוסף כתב פי' בלשון יוני ורומיי מין נטע כמו מין דגן נולד מחטים מעופשים קודם הזרעם.
כולם חטים אגורי הם. כן גרס המעריך. ופי' מלאים סולת כמו זית אגורי.
ועמך כולם צדיקים. נאמר על ימות המשיח שאז יתבטל היצר הרע מלב אנשים ואז יהיו כולם צדיקים. ועיקר ראייתו מהכתוב אחריו נצר מטעי. שנפשותיהם טובות בעצם שהם נצר מטעו של הקב"ה. אף שחטאו לפעמים. עכ"ז תכונתם טובה.

פסקה ב

פרגמטוטין. בלשון יוני סחורה (מוסף הערוך).
למה שאין חשובים כלום. כדאיתא בשיר השירים רבה פרשה ו סימן יג ששים המה מלכות ושמונים פלגשים כו'.

פסקה ג

תמן תנינן. תוספתא שבת פרק טו והובא במס' שבת דף קלה.

אין מחללין עליו את השבת. שהרי כמת הוא ואין מילתו מצוה. ולקמן נמי מוקי האי חילול במכשירי מילה ואליבא דר' אליעזר (רש"י).

אלא אמו גוחנת עליו ומניקתו. בגמרא מסיים מפני הסכנה. ופרש"י מפני שחלב הרבה בדדיה ומביאה לידי חולה. ועיין בתוס' שם.

כמטלטל אבן בשבת. עיין בתוס' שם.

ספק בן ז' ספק בן ח'. כצ"ל.

אין מחללין עליו את השבת. וביו"ד סימן רסו סעיף יא בהגהת רמ"א כתב ויש אומרים דמהלינן ליה הואיל וספק בן שבעה הוא. אלא דאין מחללין עליו את השבת בשאר דברים וכן נראה לי עיקר עכ"ל. ועיין בהש"ך שם.

ואין טומנין שלייתו. שבשאר ולדות טומנין את השליא כדי שיחם הולד. שליא הוא מה שהולד מונח בו במעי אמו.

שאלו לר' אבהו. מבואר בספר בראשית פרשה יד.

כל שאינו חי ל' יום. ורשב"ג פליג בתרתי. היינו דבסתם ולדות לרשב"ג היכי דלא שהה חשבינן ליה ספיקא. ובשהה לרשב"ג אינו נפל אפילו לא כלו לו חדשיו. דאמרינן לשבעה נגמרה צורתו ואישתהי עד שמונה. ועיין יבמות דף פ תוס' ד"ה כיון.

למה סמכה דעתו. כלומר על מה סמך רשב"ג דעתו בזה שאמר כל שאינו חי כו'. על זה קאמר המדרש שסמך על דברי תורה.

נתן להם תלוי ראש לפי שהבכורים חייבים מיתה כו'. דרש ושא לשון התנשאות. כלומר שא את ראשם ע"י המנין הזה. כי אלולי זאת אין כפרה להם בחטאם.

פסקה ד

שנאמר כי פקד ה' את חנה. הא דלא הביא מן התורה דוה' פקד את שרה. לפי שבה היתה הטובה מרובה עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אמללה כדרשת חז"ל.

פסקה ה

לי שיהיו לקוחים לשמי. ובויקרא רבה פרשה ב סימן ג איתא בכל מקום שנאמר לי אינו זז לעולם לא בעולם הזה ולא לעולם הבא ע"כ.

אני ה' נאמן אני לשלם שכר טוב. שכל מקום שנאמר אני ה' אצל מצוה הוא מראה לגודל השכר. וכשנאמר אצל עבירה הוא מראה לגודל העונש. שה"ק הקב"ה ראה שאני המצוה שיכולת בידי.

שהבכורות שלי הם שנאמר כי לי כל בכור. ואע"פ שכל מקום שנאמר לי אינו זז כו' והבכורות נדחו משהוקם המשכן. מכל מקום לא פקעה קדושתם. דהא צריכי פדיון כדאמר לעיל פרשה ג.

באיזה צד. פי' כמו כיצד. ובתנחומא איתא בהדיא כיצד.

כתבתי בתורה שיהיה חמור נפדה בשה. שפטר חמור עם היותו ראוי להיות קדוש להיותו בכור. הנה להיותו טמא מטבעו הוא מתרחק משולחנו של מקום ובא השה תמורתו ועיין בנזר הקודש בבראשית רבה פרשה צו סימן ו.

פסקה ו

את מוצא במנין הלוים נאמר על פי ה'. כצ"ל.

שהוא מוציאן מעבודתם כו'. שכל דבר רע ועונש אין חפץ ה' כי מפיהו לא תצא הרעות. לכן אין מזכיר שמו על זה.

והם הקריבו לפני העגל. שמה שנאמר ויעלו עולות ויגישו שלמים היה ע"י הבכורים. אך לא עשו אלא מפחד שלא יהרגו כמש"ל פרשה ג סימן ג ע"ש.

פסקה ח

היו הבמות מותרות. כל אחד בנה מזבח ומקריב עליו. ומשהוקם המשכן נאסרו כדכתיב (ויקרא י"ט:כ"א) ואל פתח אהל מועד לא הביאו וגו'.

ועבודה בבכורות. בכורי ישראל היו מקריבים. ומכאן ואילך הכהנים כדכתיב קרב אל המזבח (רש"י).

ותיטב לה' משור פר. וכדאיתא בפרק קמא דעכו"ם שאדם הראשון הקריב שור שקרניו קודמות לפרסותיו שנאמר ותיטב לה' משור פר מקרין מפריס. ברישא מקרין והדר מפריס ע"ש ברש"י.

שנאמר ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם. וכתיב (ויקרא יז) כתונת בד קדש ילבש (אג"ב).

בגדי שבח היו. שבערב שבת קודם הלילה חטא ואח"כ ויעש לו כתנות עור וילבישם. ואפשר שצ"ל בגדי שבת היו. וכן איתא בזהר סדר ואתחנן דף רסא ע"ב מאני לבושי יקר הוו. ועיין בבראשית רבה סוף פרשה כ ותבין.

והיו הבכורות כו'. וכדאיתא בבראשית רבה פרשה כ שבהם היו בכורות משתמשין פי' לעבודה (רש"י שם).

שנאמר ויקח מכל הבהמה הטהורה. וכדאיתא בפרקי דר' אליעזר פרק כג וז"ל הביא נח ממין בהמה טהורה שור וכבש ועז וממין עוף טהור תורים ובני יונה כו' והקריב עולות ארבע. ועיין בבראשית רבה פרשה לד.

מת נח מסרן לשם. ובפרקי דר' אליעזר פרק כד איתא שלקחה חם בן נח והנחילה לנמרוד כו'.

שנאמר אחי יפת הגדול. עיין מ"ש בבראשית רבה פרשה לז סימן ט בעץ. אבל בפרקי דר' אליעזר פרק ח איתא וכי שם בן נח כהן היה. אלא ע"י שהיה בכור (וכן איתא באג"ב פרשה מב) והיה משרת ביום ובלילה לפיכך נקרא כהן ע"כ.

וכי אברהם היה בכור. בבראשית רבה סוף פרשה לח דייק מדכתיב תרח הוליד את אברם את נחור ואת הרן. מדחשיב ליה קרא לאברהם ברישא מסתמא היה אברהם גדול מכל האחים. אבל המדרש דכאן סובר דדרך חכמתן חשיב להו.

מת שם ומסרם לאברהם. שנאמר על דברתי מלכי צדק.

מת אברהם ומסרה ליצחק. כדכתיב ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק ואיתא בבראשית רבה פרשה סא סימן ה ובדברים רבה פרשה יא ר' יהודה אומר בכורה. וכמ"ש שם שהכוונה דהיינו הבכורה לענין עבודה. שאע"פ שישמעאל היה בכורו וראשית אונו של אברהם מכל מקום מפני שהיה יצחק צדיק נמסרה לו הבכורה לקדושת העבודה.

עמד יצחק ומסרה ליעקב. ואע"ג שיעקב לקח הבכורה מעשו. מכל מקום אמר שיצחק מסרה ליעקב. הוא במה שאמר גם ברוך יהיה. שהסכים יצחק וברכו מדעתו כמ"ש רש"י שם.

בערמה. בחוכמא.

שמא על חנם אמר יעקב כו'. דודאי משום ירושת פי שנים לא ימסור יעקב עצמו ונפשו דהא ידע יעקב שע"י זה יטור לו שנאה ויבקש להמיתו.

שנאמר הנה אנכי הולך למות. וכדאיתא ברש"י בחומש אמר עשו מה טיבה של עבודה זו. אמר לו כמה אזהרות ועונשין ומיתות תלויין בה אמר אני הולך למות על ידה א"כ מה חפץ לי בה.

ויעלו עולות ויגישו שלמים. והתם כתיב ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים. מה התם בכורות אף כאן בכורות.

פרוקפי. בלשון יוני גדולה וכבוד (מוסף).

לחשך. לחש באזניו. והוא לשון מורגל בתלמוד. כלומר מאין הבנת זאת. א"ל מהמקרא הזה ולהורות בא שהוא רמוז בתורה.

לטרפסטיס. בלשון יוני שולחני ועל שם שמונה מעותיו על השולחן נקרא טרפוס שהוא שולחן בלשון יוני.
זיטמא. בלשון יוני חקירה ותביעה ועון (מוסף).
לאפרכוס. בלשון יוני שר העיר (מוסף).
קטבלטין. בלשון יוני תשלום ופרעון (מוסף) והמעריך פי' פדיון נפשו.
כי פטורין כהנים ולוים לפדות בכוריהם. וכדאיתא בבכורות דף ד ע"א כהנים ולוים פטרו הן עצמן (מפדיון הבן) מקל וחומר. אם הפקיעה קדושתן של לוים קדושתן של ישראל במדבר לא יפקיעו את של עצמן. ופרש"י אם הפקיעה קדושת פשוטי הלוים את קדושת בכורי ישראל במדבר. דין הוא שתפקיע קדושת בכורה שבהן כדאמר לקמן בכורי הלוים לא הפקיעו אלא עצמן עכ"ל.
ומבכור חמור. פי' ומבכור פטר חמור פטורים כהנים ולוים משום דאיתקש לבכור אדם כו' שכל שישנו בבכור אדם ישנו בבכור בהמה טמאה וכל שאינו בבכור אדם כגון לוים וכהנים שנפטרו מקל וחומר כדלעיל אינו בבכור בהמה טמאה.
אבל מבכור בהמה טהורה לא. פי' לא נפטרו. אלא קדוש הוא קדושת עולמית שלא יוכל לצאת לחולין ע"י פדייה.

פסקה ט

מפני שהיו ג' משפחות כו'. (ותיבת ומשה מיותר) וכן שלשתן כצ"ל.
ואת קורא כל משפחה ומשפחה בפני עצמה כו'. בגרשון כתיב שבעת אלפים וחמש מאות. ובקהת כתיב שמונת אלפים ושש מאות הרי ששה עשר אלפים ומאה. ובמררי כתיב ששת אלפים ומאתים הרי שנים ועשרים אלף ושלש מאות. ובכללן כתיב כל זכר מבן חדש ומעלה שנים ועשרים אלף.
הונגטין. ובבכורות דף ה איתא קונטרוקוס.
לחש לי משה רבי לחש באזני. כלומר רמז לי בתורה שאדע להשיבך. וכל זה דרך צחות וכבוד.
גנבן. פי' העלימן והשמיטן בכללם לבסוף.
ואין בכור פודה בכור. משום שדי לבכור שיפקיע קדושת עצמו. כן איתא בפרק קמא דבכורות. ועיין מ"ש לעיל סוף פרשה ג.
מיד נסתלק ממנו. נפטר ממנו וקיבל תשובתו.

פסקה י

בכורה של רחל. לפי שרוצה לומר שערך הבכורות כנגד ערך זה הזכירו בשם בכורה של רחל לפי שהיה בכור לה.

שהם חמשה שקלים. שהשקל ד' דינרין.

לפיכך יהיה כל כו'. אין זה טעם לפדיון הבכורות. דודאי הוא מפני שניתנו הלוים תמורתם. אלא טעם ערך הפדיון קאמר (יפת תואר). ועיין בבראשית רבה פרשה פד סימן יז.

כיצד עשה להם. כלומר אחר שהעודפים רע"ג היו מוכרחים לפדות את עצמם בה' שקלים דוקא. א"כ יהיה מחלוקת שכל אחד יאמר למה לא אהיה מהנפדים בלוים. ומפרש שהיה זה ע"י גורל.

פסקה יב

הימך. כמו הימנך כלומר ממך ודעתך.

נתמצו. לשון מיץ אפים. כלומר כבר כלו כולם (מתנות כהונה).

באותה שעה היה נותן. בירושלמי פריך וז"ל הגע עצמך שיעלו כולם בן לוי. א"ל מעשה נסים היו. ופי' הלא יכול להיות שיעלו כולם בן לוי אף אותן רע"ג היתירים על הלוים. ומשני מעשה ניסים היו. ועיין שם ביפ"מ.

מלמד שלא כשקלי הדיוט שקלי הקדש כו'. פי' שקלי הקדש היו מכוונים במשקלם שהמשקל של פרוטרוט האחת שוה למשקל של פרוטרוט האחרת. שאם היתה משקל האחת בלא שום הכרע היה גם משקל האחרת כן כדמות ההכרע ההיא בלי שום תוספת ומגרעת. לא כדרך השוקלין שאין מדקדקין במשקל הפרוטרוט כל כך בצמצום ולפעמים יהיה בו הכרע ולפעמים לא יהיה בו. ועיין לקמן פרשה יד סימן כז.

כסף הפדיום וגו' לאהרן ולבניו ע"פ ה' כאשר צוה ה' את משה מלמד שלא נתן כו'. ר"ל שלא תאמר שמשה סמך בזה על מצות פדיון בכור שנאמרה לו מכבר ליתן לאהרן ולבניו אלא שבפירוש נאמר לו עתה בשעת מעשה שיתן לאהרן ולבניו.

לפי שכל מעשה הפרשה באהרן. הביא את אהרן לכלל הדיבור. ולא שהיה הדיבור מתאחד למשה ולאהרן בשוה. כי נבואת משה היה פנים אל פנים. ולא כן נבואת אהרן.

שכל זמן שדיבר לכהנים כו'. פי' שכל מצוה שנצטוו הכהנים מעשה בכהנים ולא בישראל שאינו נוהג רק בכהנים ולא בישראל.

לשון נשיאות. התנשאות ורוממות.

מבן שלשים לעבודה. דבן שלשים לכח לעבודת משא. וחמש שנים מקודם ללמוד עבודת משא.

פסקה יג

ומה היו בני אהרן עושים. שלא יראו הארון בשעה שפורסין את הפרוכת.
קונטיטין. כמו קונדיסין בלשון יוני ורומיי עץ ארוך וראשו חד.
וצינורות. תרגום מזלגותיו צינורייתיה. הוא דבר חד עקום למעלה כדי להגביה את הפרוכת מתוך הקורקסין. דהיינו הווין שהיה תולה בו.
לוילון. בלשון רומיי יריעה ומסך (מוסף).
ועל ע"ב נימין נארגת. ליצי"ע בלע"ז.
כ"ד חוטין. לפי שהיא עשויה מתכלת וארגמן ותולעת שני ושש. וכל מין ומין חוטו כפול ששה כדאיתא ביומא דף עא.
וג' מאות כהנים. לשון גוזמא. דלא היה צריך כל כך כהנים להטבילה. כדאיתא בפרק גיד הנשה.
מטבילין אותה. דכלים הנגמרים אע"פ שנגמרו בטהרה צריכין טבילה לקדש כדאיתא במסכת חגיגה משנה ב פרק ג בברטנורא. ובחולין דף ע פרש"י מטבילין אותה אם נטמאה. ועיין במסכת תמיד פרק ב בפי' הרא"ש ובפי' נר תמיד.
וב' כהנים גדולים כו'. זהו סיום לדלעיל. וצ"ל וב' כהנים נושאים כו' בקונטסין גדולים שלפני הארון. וכן הלשון לעיל בסמוך.
בקונטיסון. בקולנסין.
שנאמר מכון לשבתך. אל תקרא מכון אלא מכוון כנגד שבתך. ויפ"מ פי' מדלא קאמר מכון שבתך כמו ואתה תשמע השמים מכון שבתך. משמע שמכוון לאותו שהוא שבתך דהיינו השמים.
המקדש מכוון כו'. פי' המקדש של מטה מכוון כנגד המקדש שלמעלה.
כנגד הכסא. הכבוד של מעלה שנאמר (ירמיהו י"ז:י"ב) כסא כבוד מרום מראשון. ובאיזה מקום הוא. מקום מקדשנו כן הוא בתנחומא.
כשרפים שהם עומדים ממעל לו. ר"ל למעלה על כסא הכבוד. וכן פי' רבינו בחיי כוונת המדרש וז"ל כי הכפורת שעל הארון נגד השרפים שעל הכסא שנאמר שרפים עומדים ממעל לו.
שהיה בהם מושבו של הקב"ה. שנאמר ודברתי אתך שם מעל הכפורת אשר על ארון העדות מבין שני הכרובים.
שנתונין מזה ומזה. פי' שהן נתונין כל אחד ואחד על קצה הכפורת. ובתנחומא גרס שנתונים מזה ומזה מגדלין לישראל בלוחות שנאמר בהם מזה ומזה הם כתובים. מכוונים זה לזה כו'.

מציון מכלל יופי. פי' שהוא כלול יופי של מעלה.
שתכלת דומה לים. שתכלת צבע ירוק של חלזון. פי' חלזון הוא דג ועולה מן הים פעם אחת לע' שנה ומראית דומו דומה לים (מזרחי).
כמראה אבן ספיר דמות כסא. הרי שהכסא דומה לספיר. והרקיע דומה ג"כ לספיר שנאמר (שמות כ"ד:י') ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וגו' דהיינו רקיע. ועיין מנחות פד בתוס' ד"ה רקיע.
וכתר שם טוב עולה על גביהן. בשמות רבה פרשה לד סימן י' ושם נתבאר.
ספונים. חשובים.
שלכך כתיב מלמעלה. ופרשו עליו בגד תכלת מלמעלה.
כאילו זוכה למלכות. לכן בתכלת שהוא לבוש מלכות כמ"ש (אסתר ח':ט"ו) בלבוש מלכות תכלת וגו'.

פסקה יד

ברית מלכות לו ולבניו. ולפי שהתכלת ירוק ככרתי לכן אמר וכרת לו הקב"ה ברית כו'.
ולא הפריש כליו ממנו. מלת ולא מיותר וצ"ל ולכך הפריש כליו ממנו וכסה בתולעת שני כו'. ובתולעת שני מרמז על החטא כמ"ש אם יהיו חטאיכם כשנים. וע"י החטא נכסה מבניו המלוכה.
ולכך היה הוא וכליו כו'. צ"ל ואח"כ היו מכסין אותו ואת כליו בכסוי אחד (א"א).
דוגמת מקום שכינתו כו'. כדאיתא לעיל סימן יג.
אחד לתנור. שהיו אופין את לחם הפנים בתוכו בתנור. וזו היתה של ברזל לפרש"י בחומש. אבל ברמב"ם איתא שהיה של זהב.
ואחד לבצק. לפי שהחלות היו דומות לספינה כדלקמן סימן זו. לכן היו צריכין לתקן הבצק בתוך הדפוס שיהא עשוי כעין הדפוס. ודפוס זה היה של זהב (רמב"ם).
ואחד כשהוא רודה כו'. ובמנחות דף צד ע"א פריך הגמרא ולהדרה לדפוס קמא אחר שרדה מן התנור היינו לדפוס שתיקנה בו. ומשני כיון דאפי לה נפחה. וצריכה דפוס גדול מן הראשון. ואותה דפוס שלישי של זהב היה כמו שפרש"י בסדר תרומה.
אלו בזיכי לבונה. פי' בזיכין שנותנין בהם לבונה שתים היו לשני קומצי לבונה שנותנין על שתי המערכות.
באי צד. כמו כיצד. כלומר באיזו צד ואופן היה נעשה.
רבי אומר רואין את כו'. ס"ל כאבא שאול דלקמן בסמוך שלא היו נותנין הבזיכין על החלות אלא על השולחן סמוך להם. ועיין מנחות דף צח ע"א.
בתוך ב' טפחים כו'. עי' במשנה מנחות פרק יא ותבין.

אלו הקנים. שמקיימין הלחם מעיפוש.
מקבלין טומאה. מיותר (א"א). אבל בתוס' שם מנחות פרק יג איתא. ובאמת קנים אלו שהיו של זהב מקבלין טומאה בכל ענין שכלי מתכות פשוטיהם טמאים.
י"ד לסדר זה כו'. ששה חלות היו בכל סדר. והחלה התחתונה היתה יושבת על טהרו של שולחן ובין החלה התחתונה לשניה היה נותן ג' קנים. וכן בין שניה לשלישית ובין שלישית לרביעית ובין רביעית לחמישית. הרי י"ב קנים. ובין החמישית לששית לא היה נותן אלא ב' קנים. שלא היה על החמישית משא כבידה.
נכנס בערב שבת כו'. משום דסדור הקנים במערכה החדשה וגם נטילתן מעל הישנה אינו דוחה את השבת. לכן היה נכנס הכהן בערב שבת סמוך לכניסת שבת ושומטן להקנים מבין כל לחם ולחם ומניחן לארכו של שולחן. ופירשו התוס' לארכו של שולחן על הרצפה היו מניחן לאורך השולחן ועיין תוי"ט.
ארכן לארכן של בית. ממזרח למערב היו מונחים בארכן.
חוץ מן הארון כו'. שהרי הבדים שבארון היו בולטין ודוחקין בפרוכת ודומין כשני דדי אשה שנאמר (מלכים א ח':ח') ויאריכו הבדים ויראו. והבדים לרחבו של ארון היו מונחין. נמצא ארכו של ארון לרחבו של בית.
כיצד מסדירין. את הקנים.
שלא יתיקרו. שלא יכבידו על הלחם.
שהיו מעמידים הלחם כמין סוכה כו'. ובמנחות דף צז איתא שמסככין בהן את הלחם. ופירש"י שעל הלחם מסככין הקנים בין חלה לחברתה. וכן פי' רש"י בחומש.
ד' סניפים של זהב כו'. עי' פירש"י בחומש.
ד' סניפים של זהב עושין לו מפוצלות מראשיהן כמין דקרנין היו שם שבהן סומכין כו' מפני שהחלות דומות לספינה רוקדת והיו הסניפין כו'. כצ"ל (א"א). (עי' מנחות ריש פרק יא) ספינה רוקדת פירוש כמין ספינה שאין לה שוליים אלא מלמעלה רחבה ומלמטה כלה והולכת עד כאצבע ושני ראשיה חדין והולכין ואין נוגעין במים ולהכי קרי לה רוקדת שמרקדת והולכת מהר. ועיין בגמ' שם דפריך היכי סמכו ליה סניפין ללחם (והלא אין הסניפין נוטין אלא מעט בראשו של לחם ואין יכול לסמוך פני שאר דופנותיו שלא ישבר) ומתרץ דעגיל להו מיעגל (פי' אין הסניפין עומדין זקופין אלא עשויים כחצי מעגל שקורין צירקי"ל). ואותו עיגול תחת שיפועו של לחם וסומך את כל הלחם. וראש הסניף סומך לראש הלחם.
והיו משימין בדיו כו'. פי' שהיו משימין אותן לכוון יפה לשאת בהם כמ"ש הרמב"ן.

פסקה טו

לפי שעומדת בהיכל. שהוא מקום קדוש מאד שהוא נגד בית המקדש של מעלה. לפיכך היו מכסין אותה בתכלת הדומה לרקיע כמו שפי' למעלה.

היה מניח המחתה כו'. עיין פרק ו' דתמיד.

הדא הוא דכתיב ודשנו את המזבח. פי' יטלו את הדשן מעליו.

פסקה יז

שאורג כו'. אפשר שהוא מלשון כל שפר ארג נכסי.

אף בשבת. דלהכי אמר תמיד לומר שלא היה שבת וטומאה מונעין אותו אלא בשבת יבעיר. ואם נטמאו כהנים היו מבערין בטומאה (ק"א).

לא תכבה. קרא יתירא הוא לזה דרשו אותו במסע המחנות במדבר ממקום למקום. ולזה אמר לא תכבה שירצה לא תכבה אותה בשביל טורח המסעות (ק"א).

מה היו עושין לה. כדי שלא תשרוף האש בגד הארגמן אשר היו פורשין עליה דכתיב ופרשו עליו בגד ארגמן.

פסכתר. כלי גדול מחזיק לתך. והיא קדירה גדולה דתרגום סירותיו פסכתרותיה.

אך בשעת המסעות היו כו'. כן הוא בילקוט סדר צו. אבל בתורת כהנים סדר הנ"ל איתא ר"ש אומר אף בשבת ומסעות מדשנין אותה. ולפי גרסתנו ה"ק ליה ר"ש לר"י אתה אומר לא תכבה אף בשעת המסעות זה אינו שהרי בשעת המסעות היו מדשנין אותה שהוציאו כל הדשן ואי כביא כביא שנאמר ודשנו את המזבח א"כ לא תכבה הוא שלא בשעת המסעות. ונראה שגם ר"ש מודה שהאש שירדה מן השמים היתה נשארת רבוצה תחת הבגד הארגמן ולא היה שורף הבגד שעליו אף בלא פסכתר וצ"ע ברש"י.

ואינו מזכיר סירות. היינו פסכתר.

על דעתיה דר' יהודה מדשנין אותו והיו מניחין שם אש. שר"ש ס"ל ודשנו שהסירו כל הגחלים וכל האפר. ור"מ ס"ל שלא הסירו רק הדשן והיו מניחין שם אש היינו הגחלים לוחשות עם האש.

פסקה יח

אף בשעת פריקתן כו'. עיין תוס' מנחות דף צה ע"א ד"ה מר.

לא היה כן אלא בשעת מסעות. ר"ל בעת שהיו מפרקין ומכינים לנסוע אבל בעת המסעות והדרך לא היו בני אהרן רשאין עוד לעסוק בדבר. אבל לא מסתבר לומר שבא למעט בשעת הקמת המשכן שיהיו רשאים הלוים בני קהת בעצמן לפרק ולהעמיד

הכלים על מקומם. שהרי כיון שכבר הוקם המשכן תחלה ע"י בני גרשון ומררי לא היו יכולין ליכנס לאהל מועד ולקדש הקדשים לסדר הכלים שם (רד"ל).

פסקה יט

דמן של בני כו'. שכל כך הרבית להזהיר אותם ועל בני אהרן לא הזהרת כל כך כאילו אינך מקפיד עליהם אם ימותו. ואמר לו ה' לא כן אך מצד שאהרן בעצמו קודש קדשים לכן יכול לישא קודש קדשים ולא יזיק לו. אבל בני קהת לא יוכלו לדבק בקדושה יתירא.

פסקה כ

קל וחומר לפני המקום. לפיכך לא נהג אלעזר כבוד בעצמו ונשא בעצמו שמן המאור וקטרת הסמים כו' כמו שמסיים בסוף סימן זה.

הוי עז כנמר. עיין טוש"ע א"ח סימן א.

וקל כנשר. כמ"ש (שמואל ב א) מנשרים קלו.

ורץ כצבי. כמ"ש (הושע ו) ונדעה נרדפה וגו'.

וגבור כארי. כדכתיב (שמואל ב א) ומאריות גברו וגו'.

אליהו אומר כל המרבה. תנא דבי אליהו רבה פרק יג.

וממעט כבוד עצמו כבוד שמים מתרבה וכבודו מתרבה. כצ"ל וכן הוא בתנא דבי אליהו.

וכל העם עונים אחר העובר לפני התיבה אמן הללויה. כן הוא בתנא דבי אליהו.

תינוק הוא ושוחק. כן הוא בתנא דבי אליהו.

כל אותן ימי החג ענה בנו דברים של תפלות. כצ"ל וכן הוא בתנא דבי אליהו.

ולא יצאת אותה השנה ולא שנתה ולא שילשה כו'. דבכל שנה מתו קצת נפשות מאותן ט"ו. וכן לקמן עלה לגדולה יתירה בכל שנה (רש"ש).

א"ל ומה ראית. בתנא דבי אליהו הגירסא אמרתי לו. ואליהו ז"ל הוא שמספר שאמר לו כן.

א"ל לא זכיתי כו'. שהיה מצטער על העדר ידיעתו בתורה. ולכן בעת עמדו בתפלה התפלל בכל נפשו.

בירניות. מקומות המבצרים (מתנות כהונה).

ובנה עיר. בתנא דבי אליהו איתא בית.

וקראו לו קילוני. כמו קלוניא פירוש דרור ופיטור מכל מיני מסים.

בדוד מלך ישראל. כלומר אף שהיה מלך ישראל ועכ"ז נכנע לבו. כמ"ש ונקלותי עוד מזאת.

בחשאי. ע"ד ברוב עם הדרת מלך.

נתייעץ עם שרי אלפים. וזה ממדת ענוה שלא עשה כי אם אחר העצה.

כמה זקנים מינה דוד שם. נשיאים וזקני העדה. ודייק מדכתיב (שמואל ב ו׳:א׳) שלשים אלף. ובדברי הימים כתיב כל ישראל. שמע מינה אלו ל׳ אלף היו זקנים.
דרגון. הוא לשון התמנות וכבוד.
ויוסף תלתין אלפין. פי׳ מדכתיב ויוסף מרבה שלשים אלף שהתוספת כעיקר ומדכתיב עוד מרבינן תו שלשים אלף. ופשוטו של מקרא שלשים אלף הרי תשעים אלף. אבל באגדת שמואל דריש לה מאת כל בחור. דדריש בחור כל בחור את כל בחור (יפ"מ).
מיד הלכו לגבעה להעלות משם הארון. שהארון בגבעה היה בבית אבינדב שהניחוהו שם כשהחזירוהו פלשתים כמ"ש (שמואל ב ו׳:ג׳) וכן כתיב כאן וישאוהו מבית אבינדב אשר בגבעה.
כיצד יתקיימו שני כתובים הללו. דבשמואל כתיב ויקם וילך דוד וגו׳ מבעלי יהודה להעלות משם את ארון האלהים דמשמע שהלכו מבעלי יהודה אל מקום אשר שם הארון להעלותו משם. ובדברי הימים כתיב ויעל דוד וכל ישראל בעלתה קרית יערים אשר ליהודה להעלות משם את ארון האלהים דמשמע שהארון היה שם. ובאמת היה הארון בגבעה כדכתיב (שם שמואל ב ו׳:ג׳) וישאוהו מבית אבינדב אשר בגבעה ומפרש שכל ישראל הלכו לבעלתה שהיא קרית יערים. והמתינו שם על הארון עד שיביאוהו מן הגבעה אך דוד והזקנים שמו אל לבם שאין כבוד הארון שיעלוהו מגבעה ע"י יחידים קמו מבעלי יהודה והלכו לגבעה להביא הארון מן גבעה לבעלי יהודה ומבעלי יהודה יעלוהו כל ישראל עמם עד לירושלים. וי"א שגם כל ישראל הלכו עם דוד לגבעה מפני כבוד הארון.
אשר נקרא שם שם ה׳ צבאות. פסוק הוא (בשמואל ב ו׳:ב׳). ומדכתיב שם שם מורה על השם הוא השם המפורש וכל כינוייו הם השבע שמות שאינם נמחקים.
הלוחות ושברי לוחות. כלומר לכן כתיב שם שם כפול להורות על שני הלוחות אשר כל אחד נקרא בשם ה׳.
לא נשאו כתובה. שהרי כתיב ולבני קהת לא נתן משה עגלות. לפי שיש עליהם לשאת בכתף.
מפני מה נענש דוד מפני שקרא לדברי תורה זמירות כו׳. פי׳ שאמר דוד כשהייתי בורח מפני אויבי ויגורתי מפניו הייתי משתעשע בחקיך והיו לי זמירות לשעשועי (רש"י).
התעיף. לשון וכפלת דמתרגמינן ותעיף. שאם תכפול עינך לסתום עין בהיסח הדעת מהסתכל בהם מיד ואיננו (רש"י).
אתה קורא אותן זמירות. כי דברי תורה הם צריכים עיון ושינון שלא ישתכחו ממנו.

שאפיל תינוקות של בית רבן יודעין אותו כו' בכתף ישאו. לשון עתיד לרמוז שגם לעתיד ישאו בכתף ולא בעגלות. ודוד טעה מה שאפילו תינוקות יודעים שישאו הוא לשון עתיד (רי"ף).

והיה ארונא טעון כו'. פירוש והיה הארון נושא הכהנים למעלה וחובטן למטה לארץ.

ואייתי. והביאו.

אמר ליה לית כו'. לשון שאלה אין אתה יכול לומר לי מה נעשה לארון זה.

שאל לאינון חכימיא כו'. שאל לאותן חכמים שמנית. ודרך קנטור אמר ליה כן על שלא מינה אותו עמהן. ואמר דוד מי שידע להקים הארון שיעמוד על העגלה ואינו מקים אותו יהא סופו בחנק.

א"ל דבח. זבח לפניו זבח והוא עומד.

אמר הקב"ה לאחיתופל מלה דינקיא כו'. דבר שהתינוקות אומרים בכל יום בבית הכנסת לא אמרת לו. וזה דבר גדול שיזבח לפניו אמרת לו.

דבח קמוי וקאים. היה דוד זובח לפניו והיה הארון עומד.

ולכך היה זובח כשהעלהו בשניה שלא יבא לידי כך. נראה שצ"ל שלא בא לידי כך. וכן איתא לקמן וכיון שראה דוד כו' הוסיף עוד וזבח לפניו כו'.

עוזא מאחריו כו'. מדכתיב ואחיו הולך לפני הארון. מסתמא הלך עוזא מאחריו.

שנאמר וישאוהו מבית אבינדב אשר בגבעה עם ארון האלהים מה נשאו עמו. כצ"ל ור"ל מדכתיב וישאוהו מבית וגו' עם ארון האלהים דמשמע עוד דבר אחר נשאו עם ארון האלהים.

ארגז ששיגרו פלשתים כו'. אפשר שלא הזכירו בפרטות לפי שהיה מפלשתים.

כההוא דתנינן. בפרק קמא דבבא בתרא.

ארון שעשה משה אמתים וחצי ארכו. כצ"ל.

באמה בת ו' טפחים. ר"מ לטעמיה דאמר כל האמות היו בינונית.

והלוחות ארכן ו' ורחבן ו'. וכן הוא בבבא בתרא פרק קמא. ובשמות רבה פרשה מז. אבל בתנחומא סדר כי תשא סימן לז ובירושלמי פרק ד דתענית איתא ורחבן שלשה.

חציו לכותל זה. שהרי מבחוץ נמדד אמתים וחצי ארכו.

ס"ת שכתב משה. כמו שנאמר ויכתוב משה את התורה.

אין רק. ר"ל אין הוא מיעוט. וגם רק הוא מיעוט. ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות ס"ת.

פירנסת. פי' פירשת צרכי מדתו לארכו.

רי"א באמה בת ה'. ר"י לטעמיה דאמר אמת הכלים באמת בת ה'. עיין מנחות דף צו ע"א במשנה.
אצבע ומחצה. באצבע קטנה קאמר. שהטפח ד' אצבעות בגודל. וה' באצבע. ו' בקטנה.
שהיו העמודים עומדים. שני עמודי כסף כמין עמודי ספר תורה שוכבין לארכו והלוחות ביניהם שנאמר עמודיו עשה כסף (רש"י).
מונח בצדו. של ארון.
ועליו ספר תורה מונח. אבל מעיקרא היה מונח בדף היוצא מן הארון (רש"י).
לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה'. כצ"ל.
לרבות שברי לוחות שמונחות בארון. כצ"ל.
מכאן אמרו אחיו הולך לפניו ועוזא מאחריו. כצ"ל. דמדכתיב שאחיו הולך לפניו מסתמא עוזא מאחריו כמש"ל.
והכהנים טוענים בו. מצאתי באלשיך שכתב שכראות דוד מיתת עוזא אח"כ שב לנסות בכהנים והיו מיד הכהנים מסתכנים.
זה לולב שאדם מנענע בו. ובמנענעים דרש לשון נענוע.
בתחלה כו' ולבסוף כו'. פי' בתחלה כשלא נשאוהו הלוים היה כידון פי' שבר וחורבן שנהרג עוזא וגם הכהנים היו בסכנה. ולבסוף כשנשאוהו הלוים היה נכון שעזר אלהים את הלוים.
הארון נושאיו נשא. כשעברו ישראל את הירדן.
נשא הארון נושאיו. שהכהנים עמדו עם הארון בירדן בשפת המזרח עד שעברו כל העם. וכשעברו נתקו כפות הכהנים אל החרבה נמצאו ארון והכהנים מצד מזרח וכל ישראל בצד מערב. נשא הארון נושאיו ועבר. וזהו דכתיב ויעבור ארון ה' ולא כתיב נושאי הארון. ועיין בסוטה פ"ז ברש"י.
והלך לו לעצמו. שהארון דחה הבקר ושמט אותם והיה מהלך מעצמו ועוזא חשב לאחוז בארון עד יחזיר הבקר למקומם. לכן ויחר אף ה' בעוזא על עסקי שלו פי' שגגו. ועיין באלשיך.
וחד אמר שעשה צרכיו בפניו. דרש של מלשון כי ישל זיתך דבר שמשיל מלמעלה למטה (רש"י) וצ"ל דזה נמי גרמה לו דהא בדברי הימים מפורש במקרא ויכהו על אשר שלח ידו וגו' (רש"א). אך קשה מאד הדבר לפי פירוש זה. לכן נראה שפי' צרכיו צרכי עצמו. כלומר שהסיח דעתו מקדושת הארון וחשש שמא יפול ואחז בו.
הארון קיים. שהרי נגנז כדאמרינן ביומא שגנזו יאשיהו.
שנשתנו פניו כחררה. שהיה מצטער על שמת עוזא על ידו. ודרש ויחר לשון חררה.

מה טעם. דרשת להאי ויחר לשון חררה. ומפרש משום דלא כתיב ביה אף. משום שח"ו שיחרה אפו של דוד על משפטי ה'. רק שנשתנו פניו כאדם שמתבהל ממקרה פתאומית.
לוי היה עובד אדום. מפני שכתוב הגתי סד"א שגר היה הוצרך לפרש שהיה לוי.
מייחסו עם הלוים ששים ושנים לעובד אדום. (דברי הימים א כז) כצ"ל וכדלקמן בפרשה (רד"ל).
ובירכו הקב"ה. כמ"ש ויברך ה' את עובד אדום.
ואין הכהנים נושאין את הארון. ר"ל שאפילו כהנים אין נושאין את הארון. רק בג' מקומות נשאו הכהנים את הארון (כדאיתא בסוטה דף לג ע"ב) על פי הדבור.
וירץ אל תוך הקהל וגו' ויתן את הקטורת ויכפר על העם. ועיין מ"ש בילקוט שמואל ב ו רמז קמב.
שנאמר וישב ארון ה' וגו'. ברך ה' את בית עובד אדום וגו' בעבור ארון האלהים. ר"ל בעבור כבודו להסיר מעליו תרעומות שהיו אומרים שהוא של פורענות. לפיכך רצה הקב"ה שיהיה של ברכה.
אפטרה. כשנפטר מן האכסניא כדאיתא בפרק הרואה ואמר דרוש זה לכבוד אכסנאי.
לתלתא ירחין. שכך שהה הארון בביתו.
ובנו ששה כו'. בירושלמי פרק החולץ ובבבלי פרק הרואה חשיב שאשת עובד אדום ילדה ג"כ ששה.
ותמניא דידיה. בני עובד אדום עצמו.
הא שתין ותרין. הרי ס"ב ואגדה זו ס"ל שילדו בכל ב' שבועות אחד אחד. אבל בבבלי הנ"ל איתא שילדו ששה בכרס אחד.
הלוים העלוהו. מפני שהוזכרו גם כהנים בפסוק הוצרך לפרש הלוים נשאוהו.
חד אמר על צעידה וצעידה שור ומריא. ובסוף שבעה פרים ושבעה אלים. פי' ובסוף אחר ששה צעדים. וה"ק קרא דבכל אחד מששה צעדים שור ומריא. ולא נקט ששה אלא משום ז' פרים וז' אילים דמפורש באידך קרא דדברי הימים שאותן ז' פרים וז' אילים היה אחר כל ששה צעידות. והוא כדעת רב פפא לקמן בסמוך.
וחד אמר על כל כו' ובסוף. פי' אחר ששה צעדים שור ומריא.
מקרא חד פריש. ואות מקרא שבדברי הימים הוא פירוש למאי דכתיב בשמואל שור ומריא הייינו ז' פרים וז' אילים. ויהיה שור ומריא שם הכלל. כמו ויהי לי שור וחמור. וששה צעדים דכתיב בשמואל פירוש לויזבחו ז' פרים שבדברי הימים שהיה לאחר ו' צעדים (מתנות כהונה). ופי' מריא אילים פטומים.

ועל כל שש פסיעות ז' פרים כו'. לפי שבכל פסיעה היו מקריבין פר אחד. וא"כ בפסיעה הששית היה ראוי להקריב ג"כ פר אחד. וגם כנגד כל השש פסיעות ששה פרים. ועלו במספר שבעה פרים. וכן יתבאר לקמן על כל שש פסיעות שור ומריא ועל ו' סדרים של שש שש פסיעות ז' פרים (רי"ף).

מלאת כל ארץ ישראל במות. דעל כל פסיעה מזבח (רש"י).

אלא על כל ששה פסיעות שור ומריא. ולדידיה ניחא טפי דנקט בהאי קרא ששה צעדים. וקרא דדברי הימים ז' פרים וז' אילים היינו על כל ששה סדרים כו'. אע"ג דלא מפורש התם כלום. נלמד סתום מן המפורש מה בשמואל בשור ומריא ששה אף התם בדברי הימים בז' פרים ששה (רש"א).

סתם. כלומר כפשוטיה בלי פזוז וכרכור.

לאו. כלומר לא עשה כן.

אלא לבש כלים נאים כו'. נאים שבבגדי מלכות כדמפורש בגדי זהב סנונין דומין לפז.

מה שאפשר לומר. בפה הכל היה עושה (מתנות כהונה).

כירי רם. נוטריקון של מכרכר. כירי פי' אדון. וכלפי הקב"ה אמר כן. או י"ל שאמר כן על הארון ע"ד שאמר הכתוב ארון הברית אדון כל הארץ (מתנות כהונה וע"ש).

מריעים ותוקעים בשופרות. שמ"ש בתרועה בקול שופר הוא כלל ופרט שמפרש אח"כ במה היו מריעים בקול שופר וחצוצרות.

וכל ישראל כו'. ר"ל ששם בדברי הימים מפורשים שארי כלי שיר. דכתיב שם וכל ישראל מעלים את ארון ברית ה' בתרועה ובקול שופר ובחצוצרות ובמצלתים משמיעים בנבלים וכנורות.

מציצות. פי' מביטות כד"א מציץ מן החרכים.

ותרא את המלך דוד מפזז ומכרכר וגו' ותבז לו בלבה כיון שראתה. כצ"ל.

סנונים. בירקרק חרוץ מתרגמינן דהבא סנינא.

קולו פזוז. צלול כפעמונים.

אלא הופך אספירס. פי' בלשון יוני כפות הרגלים. פי' הופך עקבות פרסות רגליו. ומשוויר פי' ומרקד (מוסף הערוך). אבל המעריך כתב אספירס בלשון טורקי טאקל"א מין דילוג הוא שהאדם הופך כל גופו. ולכן ביזתו מיכל.

והעלה עולות לפניו הוא וישראל כו' תמן כתיב ויקריבו כו'. מזה אתה למד שישראל הקריבו ג"כ. ובכדי לסיים שבירך כל העם על שכיבדו הארון והקריבו קרבנות.

וי"א אשישה כו'. פסחים דף לו ע"ב.

גרבא דחמרא. פי' חבית של יין.

נפנה לברך את ביתו. לשון ברכה ממש. כי היום יום רצון מהקבלת פני שכינה. ובו ביום בירך את ישראל בשם ה' צבאות. ובו ביום וישב ג"כ לברך את ביתו בשם ה' צבאות.
לא הניחתו ליכנס לתוך הבית כו'. דייק זאת מדכתיב ותצא וגו' לקראת דוד וגו'.
אשר נגלה. לשון גלוי.
לאכול פניו. דרך משל הוא. או צ"ל לאבל פניו פי' לבייש פניו.
אם ראית כבודך. דרך תמיה ובזיון הוא. כאומר היום קבלתי כבוד ממך. כי הראת כבודך (זהו בלשון נקיה) וחזרה ואמרה אשר נגלה היום כלומר בגלוי ולפני מי לעיני אמהות עבדיו. ואגב מפרש המדרש מגאות מיכל עד שקראה לכל נשי ישראל אמהות.
הריק שבריקים. זהו אחד הרקים. כלומר המיוחד והראש שבריקים.
ארכיסטם. ובאגדת שמואל איתא ארכיסטריס. פי' בלשון יוני מרקדים ומכרכרים (מוסף הערוך). או פי' גדול הנבזים (מעריך).
היום נגלה כבודו של בית אבא. דייקו מדהשיב לה ה' אשר בחר בי מכל בית אביך. ובזה בא להשיבה שלא תתכבד בבית אביה כי תתבונן כי נלקח המלוכה מבית אביה וניתנה לדוד.
גדר לפני מגדר. מדכתיב גדרות בלשון רבים דרשו כן.
כסוכה. להסך קדריש לשון סוכה. ור"ל שסיכך רגליו בבגדיו ועשה עצמו כסוכה וכדמפרש.
פעליונים. וילנות סדינים או סודרים.
והוה חמי ליה. דוד היה נחבא במערה והיה רואה אותו משולשל ציבחר כו' פי' משלשל ומוריד בגדיו מעט. וחוזר ומעלה אותם מעט כדי הצורך.
לית אריך כו'. פי' אינו הגון לנגוע בגוף צנוע הזה.
צניעותיך חסת עליך. ואע"ג דיהיב טעמא כי משיח ה' הוא. לעבדיו לדחינהו הוא דקאמר (ופ"מ).
היה האלהים בוחר בי ופוסל בית אביך. בתמיה.
אביך היה מלך על ישראל לבד. אפשר שצ"ל בית אביך והיינו איש בושת. משום שהיא אמרה לו כל בית אבי היו צנועים וכיוונה בזה על איש בושת שהיה צדיק וצנוע. וכמו שאמר דוד בעצמו (שמואל ב ד יא) אף כי אנשים רשעים הרגו איש צדיק וגו' ועל זה השיב לה דוד בית אביך היה מלך על ישראל לבד.
הדא הוא דכתיב ונקלותי עוד מזאת. פי' יותר ממה שעשיתי אעשה לבזות עצמי ולהקל.
ואל תאמרי כו'. ואל תאמרי שאני מראה עצמי לשפל ונבזה בעיני אחרים אבל בעיני עצמי אני מכובד תלמוד לומר והייתי שפל בעיני.

אמהות. פי' שפחות.
אימהות. לשון אם שרה רבקה רחל ולאה.
לוואי יהא לי חלק עמהם לעתיד לבא. ולכך אומר בלשון עתיד אכבדה.
לעגלה אשתו. והיינו מיכל כדאמרינן בסנהדרין פרק כהן גדול עגלה זו מיכל כו' הרי שהיה לה בנים. ומתרץ המדרש דעל שגעת כעגלה ומתה הוא דמתקריא עגלה. והיינו שמתה בלדתה כדאיתא בבראשית רבה פרשה פב והיינו דכתיב עד יום מותה. ונענשה דקאמרנא היינו שעד יום מותה לא היה לה בן (יפ"מ).
הא ביום מותה הוה לה. בגמ' הנ"ל דחו האי שינויא ותירצו עד אותו מעשה הוה לה ומכאן ואילך לא הוה לה.
בשעה שמשחני שמואל למלך. נקט גובה לב בשעת המשיחה שלא היתה מפורסמת ולא היה יכול להתגאות בפומבי רק בלב וכשהרג גלית שנתכבד בפרהסיא נקט רום עינים דהוי בפרהסיא (יפה מראה).
בשעה שהחזירוני למלכות. דהיינו שהיו מחזירים אותו בעיר ויקראו לפניו אברך לא הלך בגאוה ובגודל (יפ"מ).
בשעה שהעליתי את הארון. אמר בנפלאות על העלות הארון. על שנעשו על ידו כמה פלאים בירדן ובפלשתים. ובכמה דוכתי (יפ"מ).
כך שויתי נפשי כו'. ופי' שויתי ודוממתי השויתי עצמי ונדמיתי לגמול.
כהן ינקא כו'. כתינוק הזה שיוצא ממעי אמו כו' ומלת גמול נאמר גם על היונק אחרי גדלו מעט הקרוב להגמל.
כשם שאין לתינוק עונות כו'. לפי שתכונת דוד היה טוב מאד.
לנהוג גאוה. אף שמכוון מפני כבוד הבריות ע"ד נהוג נשיאותך ברמה. גם זה לא ימצא בלבו.
מגידס. פי' עושה תבשילין.
וזוסטא. בלשון יון חגורה וכתונת פחותה נתון לפני הבגדים כדי שלא יטנפו (מוסף).
שנאמר ולבש הכהן מדו בד כו' למה כן. כלומר אמאי לביש הכי הא אין דרך העולם ללבוש בגדים נאים בגריפת תנור וכיריים אלא לפי שאין גדולה לפני ה' דאפילו כשהוא לבוש בגדים נאים הוא משמש לפני ה' בעבודות השפלות. וזה לאות שאין גאוה לפניו. והא דכתיב ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים ואמרו הטעם בגדים שבשל בהם קדרה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו. התם גנאי הדבר שישמש בעבודה הגרועה בבגדים שמשמש בהן בעבודה המעולה.

היה דוך דוכנין נשיא על הנשיאים. כצ"ל וכן איתא בירושלמי ודוך לשון דוכוס. והני תיבות נשיא על הנשיאים הוא פי' על דוך דוכנין.
ואיך היה טוען כל אלו. כלומר איך היה יכול לטעון כל אלה. וקאמר שמן המאור בימינו כו' ואף כי כל אלה היו משא כבד כבר כתב הרמב"ן דאלעזר חזק ואמיץ כיעקב אבינו. וכן משה רבינו ע"ה ואהרן אחיו וקוי ה' יחליפו כח.
בזרועו שמן המשחה היכן היה נתון. כצ"ל וכן הוא בירושלמי וכן הוא מבואר בכתוב.
באפונדתו. לבוש שהוא חלוק קטן ויש בו הרבה מקומות תפורים ונותנין שם דבר המאורע להם (ערוך).
בזינו. פי' בחגור.
שאין גאוה לפני המקום. כלומר כל מצותיו שוים באין הבדל ואיננו תלוי בעשיית דבר נכבד לפי הראות או בלתי נכבד כי הכל שוים.

פרק ה

פסקה א

אל תכריתו את שבט משפחות הקהתי מתוך הלוים. כצ"ל.
זה שבטו של לוי ומנין שנקרא שבטו של לוי יראי ה' שנאמר (**מלאכי ב':ה'**) **ואתנם לו מורא ויירא אני למיחלים לחסדו שהם יושבים**. כצ"ל. וכן הוא בתנחומא וילקוט.
מאותן. מכל אותן שונאים שהיו באים נגדינו ולא היתה להם תקומה מפני הארון.
הוא העובר לפניך. אש אוכלה הוא.
מכאן אתה דורש שהיו ב' ניצוצין כו'. עיין בתנחומא סדר ויקהל סימן ז' ומ"ש שם.
מכאן אתה דורש כו'. מדכתיב אש אוכלה. ושני פעמים כתיב הוא שמע מינה שני ניצוצין היו (מתנות כהונה).
שפה. נוגע בחזקה כד"א שייף ועייל מתנות כהונה).
גרשון טעון כו' פרכת המסך. הרש"ש מוחק תיבת פרכת כי שם פרכת הוא רק על אותו שהיה מבדיל בין קדש לקדש קדשים והוא היה במשא בני קהת.
ד' משפחות. גרשון קהת ומררי ואהרן עם בניו. וכן הוא לקמן בהדיא. ועיין מ"ש לעיל.
עשה להם משה תקנה שהיו מריבין. כצ"ל (א"א).

פסקה ב

לא תטה משפט. דכל מקום שנאמר שער מדבר בסנהדרין או דיינים.

ואומר כל אלמנה וגו'. כי מדרך הטבע לאיש עני ומדוכא כמו אלמנה וכדומה עליהם אין משגיחין מאומה כי מי יריב ריבם. ולזה אמר אל תדכא עני בשער כי ה' יריב ריבם. וזהו שאמר הכתוב כפל אל תגזול דל כי דל הוא.

דלים במנין. כי שם דל הונח על מיעוט ורזון הבשר באיש אחד. או במספר הרבוי שהם דלים ורזים במנין.

למה שהיו סמוכים לקדש כו'. ודאי דגם במצרים לא נתרבו מפני שלא היה עליהם שיעבוד. ומי שלא היה בכלל כאשר יענו לא היה גם כן בכלל כן ירבה וכן יפרוץ אבל היה להם להתרבות אחר כך במדבר. על זה אמרו מפני שהיו סמוכים לקדש כו'.

כדי שלא יזוקו ישראל בנגעם בארון. והם כלים בעבורכם. לכן ראוי לחמול עליהם. וזהו אל תגזול דל. כלומר ראוי לתת מתנותיהם התבוננו איך הם דלים במספר מפני שנושאים הארון והם מוסרים את עצמם לסכנה בשבילכם. ועוד כי דל הוא מנחלה ואין לו במה להחיות נפשו.

כי תכלה. וסופו ואכלו בשעריך ולכן כאן דכתיב עני בשער מוסב עליהם.

שאם עשית כן. וגזלת את מתנותיהם.

אל תגזול דל מדבר בבני קהת. מתחלה דרש על כלל לוים שעכ"פ הם שומרים משמרת הקודש משארי כלי בית המקדש. ועתה מפרש על בני קהת שהם נושאים הארון.

פסקה ג

הדא הוא דכתיב ולא דבר ה' כו'. כדמסיק המדרש קל וחומר.

שהיו גרים גרורין. ובתנחומא גריס גרים ארורים.

והרג הכהנים כו'. ומלשון התנחומא משמע שהרג מהגבעונים ממש וכדאיתא בירושלמי סנהדרין שהמית מהגבעונים ז'. שני חוטבי עצים. ושני שואבי מים. ושמש. וסופר. וחזן. ועיין עוד פ"ח סימן ד' מ"ש שם.

אין מדותיו. כלומר אף שמדת הדין מתוחה על העולם ומוסרם לטבע הכולל אשר אינה מבחנת בין טוב לרע. עכ"ז ה' יצילם שלא כדרך הטבע.

אנדרולמוסיא. פי' אבדן כולל על כולם.

חטא דור אנוש איבד אותם. כדאיתא בבראשית רבה פרשה ה' ובסוף פרשה כג.

הציל לחנוך. שנאמר ויתהלך חנוך וגו' ואיננו כי לקח אותו אלהים וס"ל כמ"ד בפרקי דר' אליעזר שחנוך בא חי לגן עדן. ולכן אמר שניצול מפורענות בני דורו. ודייק לה מדלא כתיב ביה לשון וימת כמו באינך וכנגד כל אלו החוטאים שחשב פה רמז (בנחום) שכנגד

דור אנוש ודור המבול אמר וכשטף עובר וגו'. וכנגד הסדומיים אמר שם אכלו (באש) כקש יבש. וכנגד המצרים ואויביו ירדף חשך.

והרג לחטאים כו'. ונגף הקב"ה עושי מעשה העגל. עיין בתנחומא כי תשא סימן כו. ובפסיקתא רבתי וברש"י בחומש.

ואצילם מצרה. כלומר התבוננו כי הוא מבני לוי אשר המה קדשו שמי ואיך לא אחוס עליהם.

פסקה ד

מה עסקו של אהרן נזכר כו'. צ"ע דהא מעשה הפרשה באהרן (אהרן ובניו יבואו ושמו וגו') (רד"ל).

למדו מבני אהרן. ולכן היה אהרן עם משה בנבואה זו כדי שיראו את אהרן ויזכרו ממעשה בניו ויזהרו מאד מזה.

כך הוא נטרד. בתמיה. וכי כך הוא נטרד מן העולם ח"ו. ומה יהיה ממנו. והשיב לו ה' שע"י מלקות הוא נפטר.

ומה העובר כו'. כלומר כך חסה עליו התורה שתנתן לו נפשו. אף כי בעבור המצוה.

עשרה לאדם. ובפרקי דר' אליעזר חשיב שם העשרה קללות דאדם וחוה ונחש וארץ. ועיין בילקוט בראשית ועיין בעירובין דף ק' ע"ב ובאבות דר' נתן פרשה א. ועיין בתקונים פ"י פי' הגר"א ז"ל בביאורו שם.

ולא גמר יומו של הקב"ה. ולא שיש אצלו ח"ו זמן. אלא שע"ד השאלה כתבו שיומו של הקב"ה אלף שנים. וזהו שנאמר כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול. והוא לא היה חי כל אלף לקיים כי ביום אכלך ממנו מות תמות.

פסקה ה

די הוא. היה די שיזכור רק המשפחה. ולמה מזכיר שבטו. רק רמז לו מפני שמשה אולי ראה בנבואה על משפחות בני קהת שיעמדו נגדו וע"י זה יכלו. ואולי יעלה על הדעת מבלי לחמול עליהם. ולזה אמר אל תכריתו את כל השבט כי לא כולם רעים ח"ו.

למען אשר לא יקרב איש זר וגו' כאשר דבר ה' ביד משה לו חסר קרייא. כצ"ל. פי' מה היה חסר אם לא היה כתוב תיבת לו. מהו לו. על קרח וסייעתו.

פסקה ו

שמו בשמם ישראל. ששם אל יש בישראל.

וגבה מהם קמעא קמעא בגלות. וזה אריכת אפים שלא גבה עונם בפעם אחת כי אם מעט מעט. שהאף והכעס היה נמשך במשך זמן ובנקל. ולא בפעם אחת ובחזקה.

ואומר לשפוך חמתי עליהם וגו'. בתוך ארץ מצרים ואעש למען שמי וגו' וכן כשיצאו ישראל במדבר מרדו בו וביקש הקב"ה לכלותם והאריך אפו עמהם למען שמו שנאמר (שם) ואומר לשפוך חמתי עליהם במדבר לכלותם ואעשה למען שמי וגו'. וכן בני המדבר מרדו כו'. כצ"ל. ור"ל כשיצאו ישראל ממצרים למדבר כתיב וימרו על ים בים סוף. וכן אח"כ במדבר חטאו בעגל ובמרגלים.

יביא להם קץ הגאולה החתום. מרומז זאת במלת אחטם. לפי שהאף והחוטם הונח על הכעס היוצא מהנחירים. ובסגירת האף אז אות כי נתבטל הכעס לגמרי. ואז יתחיל האהבה האמתית בין ישראל לאביהם שבשמים וזהו ותהלתי פי' למען תהלתי אחטם ואסגור כעסי בשלימות. ואביא לכם קץ הגאולה החתום.

לפי שישראל נבראו לומר תהלתו של הקב"ה. וז"ש ותהלתי בשביל שהם מרוממים תהלתי אחטם ואסבור לך כעסי בשלימות. וזה יהיה לעת התחיה במהרה בימינו.

ונדבק ללסטים. פי' שנדבק ללסטים במקרה שתפסו אותם והוא ביניהם ולכן חמל עליו. ואמר בשביל בני הריני מפנה אותם עכשיו. פי' אהיה מסיר הדין מהם ומכפר להם עכשיו. וכן בנמשל מפני הצדיקים שבהם הוסיף עליהם חצי שמו לבלתי יקטרג מדת הדין על קרח ועדתו שסופן לחטוא איך המה ישאו את עון המקדש.

עד יבוא יומם. היינו בעת שחלקו על הכהונה. שאז נתחלקו לצד אחר מכל הלוים. וזהו שתרגם אונקלוס ואתפלג קרח פי' שנחלק משאר העדה. ולכן לא הגינו הצדיקים עליהם ולא היה שמירת הקב"ה רק על הצדיקים.

פסקה ז

וזאת עשו להם כשם שכתוב באהרן. וזאת וא"ו מוסיף. כלומר הדבר האמור אצלכם הכהנים כן תעשו להם. דאל"כ הוי ליה למימר זאת.

מיד בני קהת שהם שרוים אצל אהל מועד כו'. ואף שבשעת חנייתם היו כל הלוים סמוכים לאהל מועד קהת בעבר דרום. והשאר לשארי רוחות. אמר מיד בני קהת שהם שרוים אצל אהל מועד כו' משום שהם היו היותר גדולים שבלוים.

שנאמר והלוים יחנו סביב וגו'. ולא יהיה קצף.

היו כלין את הפורעניות. פי' היו מונעין את הפורעניות. כמו ויכלא הגשם.

מהרה בדילוג. פי' שילך בקפיצה וריצה. וקדייק מדכתיב מהרה.

פסקה ח

מה ראה הקב"ה להזהיר על משפחות הקהתי יותר משאר המשפחות. הלוים. שגם הם טוענין דברים המקודשים. ומפרש אמת שכל הלוים נשאו המשכן. אבל שבט הקהתי מקודשים יותר מפני שהם נושאים לארון הקודש. לכן צריכין שמירה יתירה.

היו מהלכים יחפים. משום שכינה שהיתה שרויה בארון וכליו.

לפי שאין גדולה לפני האלהים. כלומר שלא יתגאה האדם בלבו שאם יתגאה לא יהיה מרוצה לפניו יתברך. וכאשר יזכור האדם מגדולת הבורא יתברך ומרוממותו איך יתגאה אף שהוא גדול ומובחר משאר בני אדם עכ"ז מהו נגד הבורא יתברך.

בדין הוא שיחיו כו'. בא ליישב כפל לשון דהוי ליה למימר ויחיו. ובודאי ולא ימותו.

שהם כהנים והם קדש. ואין קדש מזיק לקדש כדלעיל.

זה הארון. הא דכתיב כבלע את הקדש זה הארון.

פסקה ט

כבלע הזה שהוא נופל מן העין כו'. פי' כשיעור הרף עין שהמכסה יורד למטה על העין ומכסה העין וחוזר ונגלה עד מהרה. וזהו הרף עין שנרפה העין מראייתו (מתנות כהונה).

מהו כי ראו בארון ה'. הכוונה כמו דפריך בפרק אלו נאמרים משום דראו ויך. ופרש"י משום דראו ונסתכלו ויך בתמיה.

קוצרים ומשתחוים היו. דייק מדכתיב ובית שמש קוצרים. למאי נכתב זאת אם לא לגנותם. שלא בטלו ממלאכתם לכבודו.

מאן אימרייך. פי' מי הכעיסך שהכעסת ולא הצלת עצמך מן השביה. ואתה מאן פייסך שנתפייסת לבא מאליך (רש"י) ועיין בבראשית רבה פרשה נה.

איתא חמי. בא וראה.

כמה תקלה גדולה. בא להם.

רבי אבוהו ור' אלעזר. מדלא כתיב וחמשים איש בוי"ו. גם מדכתיב איש איש בכל פרט משמע להו דהיינו השבעים היינו החמשים אלף למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה. דא"כ לכתוב חמשים אלף ושבעים איש (רש"א).

שבעים איש זו סנהדרין כו'. ולפי דבריו יתיישב דנקט איש בכל פרט. אבל לא יתיישב דהוי ליה למכתב וחמשים בוי"ו (רש"א).

אליהו אומר. הוא תנא דבי אליהו חלק א' פרק יא ושם הוא בארוכה שנתקבצו ויצאו למלחמה בימי עלי עם הפלשתים ונפלו מהם מישראל כמה אלפים. ובסוף כשהחזירו הפלשתים את הארון נפלו מישראל חמשים אלף איש ונפלה כת סנהדרי גדולה עמהם.

ומי הרג אותם הוי אנשי בית שמש שראו את הארון והתחילו שוחקים וזוקפים עיניהם ועומדים ומרקדים ומדברים דברים יתירים. ועי' שם באריכות.
ואיני מכרית שמו. כלומר אני מסבב שינצל נפשו וישאר זרעו ושמו בעולם תמיד.
לו הקשבת וגו'. ויהי כחול זרעיך וגו' לא יכרת ולא ישמד שמו מלפני. וזהו ואיני מכרית שמו לעולם.
בני אוהבי. אברהם כדכתיב זרע אברהם אוהבי. וגם נקרא אברהם ידיד שנאמר מה לידידי בביתי ודרשו חז"ל על אברהם.

פרק ו

פסקה א

הה"ד יקרה היא מפנינים. הכוונה למאי דסיים המדרש לקמן מדבר בקהת כו'. אלא שדורש עליו תחלה דרשות אחרות.
חכם שמת אין לנו. שאין כל ישראל ראוין לחכמה (רש"י).
ויאמר המלך כו'. ר"ל מדקאמר ליה דוד לצדוק הכהן דהוה כהן גדול קחו עמכם מעבדי אדוניכם. וע"כ אנפשיה קאמר שמע מינה דמלך אדוניו של כהן גדול הוא (רש"י).
שמע נא יהושע הכהן וגו'. אתה ורעיך היושבים לפניך. משמע דכפופין לפניו (יפ"מ). וצריכין אנן לדברי רב הונא משום דאי מקרא ומשח אותו שם צדוק כו' צדוק קודם לנתן. הוה אמינא דלמא שאני צדוק דהוה מכהן באורים ותומים והוי ליה כהן ונביא. לכן הוסיף רב הונא ללמוד מיהושע כהן גדול שהיה בבית שני. ובבית שני לא הוו אורים ותומים.
ואין מופת אלא נבואה. כלומר אין נקראים אנשי מופת אלא אנשי נבואה שנעשה מופת על ידן. ואתיא כדאיתא במגילה פרק קמא שהיו חגי זכריה ומלאכי. ואין להקשות דלמא יהושע כהן גדול נמי נביא הוה דהא קא משתעי מלאך בהדיה דכתיב ויעד מלאך ה' ביהושע לאמר. י"ל דהא זכריה הוא דקא חזי לה במראה הנבואה להודיע גדולתו של יהושע בן צדוק הכהן הגדול. כדכתיב ברישיה דענינא ויראני את יהושע הכהן הגדול עומד לפני מלאך ה' וגו'.
משוח בשמן המשחה קודם למרובה בגדים. האי בבא ליתא בירושלמי שם. אבל בבבלי שם י"ג ובתוספתא איתא. וגרס שם אח"כ מרובה בגדים קודם למשוח מלחמה. וכאן הרכיב המסדר שתי הגירסאות יחד. ואין מכוון כל כך שהרי נביא קודם למרובה בגדים וכל שכן למשוח מלחמה (רד"ל).
לאמרכל. פי' אמר כולו. כלומר הממונה על כולם ואין משיבין על דבריו.

גיזבר. פירש"י הממונה על האוצרות שבמקדש.
ממזר לנתין. שמכל מקום הוא מישראל.
גר לעבד משוחרר. שהגר כיון דאגייר איגלאי מלתא למפרע דמעיקרן הוה דעתיה להתגייר והוה מינטר נפשיה. אבל עבד משוחרר לא היה בחזקת שימור דלא ידע דמשחררין אותו דלאו בדידיה קיימא לאשתחרורי ואינו משמר עצמו מזנות ומדברים רעים אחרים. ועוד שעבד הוא בכלל ארור כנען. שמדלא מצא נח קללה לכנען גדולה מזו שיהא עבד לאחיו. מכאן שכל עבד הרי הוא בכלל ארור. ועיין בהוריות וברש"י שם.
לכהן גדול עם הארץ. היינו בזמן בית שני שלא דקדקו לקיים והכהן הגדול מאחיו שיהא גדול בחכמה כו' (תוי"ט) והואיל ואינו קורא בתורה אין עבודתו עבודה ואינו מקבל עליה שכר (ז"ח רות).
קודם לכהן גדול עם הארץ שנאמר יקרה היא מפנינים. בירושלמי ליתא הני תיבות שנאמר יקרה היא מפנינים. וכן נראה דאיך שייך אח"כ למימר סברין מימר כו'.
סברין מימר. התלמידים היו רוצים לומר.
לפדותו. מבית השביה.
מזה שהוא נכנס. היינו הכהן גדול שהוא נכנס כו'.

פסקה ב

דוגמא דידהו. פי' מה שחפצים בו וקובעין דוגמתו ומגמתו נגד עיניהם ולבם כד"א ועינו כעין הבדולח (מתנת כהונה).
שיעקב חמד את הבכורה כו'. ואף שמסתמא ראה יעקב בנבואה מאחרית הבכורים. מכל מקום רצה שיקריב הוא ובניו הבכורים כל זמן שלא ינטל מהם.
לשם שמים כו'. עיין לעיל פרשה ד סימן ו.
ואין עיניו אלא תחתיו. עכשיו לא דריש זה מעין דוגמא. והוא כמו ד"א (מתנות כהונה).
והנה הנגע עמד בעיניו. וכתיב שם ואם תחתיה תעמוד הבהרת. ושניהם פירושם אחד שהנגע או הבהרת עומדת במראה אחת כמקודם. לכן לא יגרע מצדיק עיניו הוא כמו לא יגרע מצדיק תחתיו. ומהו תחתיו. וקאמר אלו בניו.
ואת מלכים לכסא וגו'. ויושיבם לנצח ויגבהו ואם אסורים בזיקים ילכדון בחבלי עוני.
ויושיבם לנצח שהם היו ראוים כו'. זהו ויושיבם לנצח כי זה הוא מנוחה נצחית שומרי משמרת הקודש במנוחה תמיד ועוסקים בעבודת הקודש במקום קדוש.
וישלח את נערי בני ישראל. מהו נערי הבחורים שבבכורות כדאמר לעיל פרשה ד.
וישא אהרן. וה"ק יתר שאת שהיה ראוי להיות לך יתרון על כל אחיך הכהונה שהיא נשיאת כפים.

זו מלכות. שהיא סגולה אלהית אצל מלכים שנלבשים ביתר עוז בעת זכותם למלוכה. כמ"ש בשאול שנתהפך לאיש אחר אחרי המשחו למלוכה.
זו היא הלויה. פי' זו היא עבודת הלוים. שהיו ראוים הבכורים ליטול. ודרש לנצח בפת"ח תחת הנו"ן וז"ש כמ"ד ויספרו כו' ומעלה וגו' מאלה לנצח על כו'.
קודחי אש וגו'. מאזרי זיקות.
שהם צריכים לפדות עצמן. זה דריש מסיפיה דקרא ילכדון בחבלי עוני. שצריכים ליתן כספם ואבדו מנת חלקם בקדשים ונעשים עניים.
וליתן ללוים. פי' לאהרן ולבניו שהם משבט לוי.
לאהרן שהיה בכור כנגד משה. ולא שהיה בכור ממש. שהרי מרים היתה גדולה ממנו ב' שנים כדאיתא בשמות רבה פרשה א.
לחשך. אומר לך ומלחש באזנך.
ואחר. פי' ואח"כ מנה לגרשון.
לפי שקהת היה מטועני הארון. והקדימו להורות שכבוד התורה הקדימו ודחה לזקנה.
ויצא ממנו אהרן. בני קהת עמרם וגו'.
גרשון היה קודש. ולא קודש קדשים.

פסקה ג

אלא א"כ נמשח שבעה. ימים זה אחר זה. וז"ל הרמב"ם הלכות כלי המקדש הלכה ט כיצד מושחין את הכהן יצק את השמן על ראשו וסך ממנו על גבי עיניו כמין כ יונית כזה] שנאמר ויצק משמן המשחה על ראש אהרן וימשח אותו לקדשו.
ונתרבה שבעה. פי' שלובש הרבה בגדים היינו שמונה בגדי כהן גדול ז' ימים זה אחר זה.
כהן הדיוט אין נכנס כו'. וז"ל הרמב"ם אין הכהן עובד תחלה וכן כהן גדול אינו עובד תחלה עד שיביא עשירית האיפה משלו ועובד בידו שנאמר זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה' ביום המשח אותו. ואם עבד קודם שיביא עשירית האיפה. וכן כהן גדול שעבד בכהונה גדולה קודם שיביא עשירית האיפה עבודתן כשירה עכ"ל. ועיין בסוף פרק התכלת דף נא ע"ב ובתוספתא סוף שקלים ובירושלמי פרק ז דשקלים.
היה למד. הלכות עבודה (רש"י).
לעבודה. דבן שלשים לכח.
סימן ברכה. שיתרבה השגתו ויתוסף זכירת לימודו. אז שוב אינו רואה. כי זה סימן ששכחתו מרובה או שקידתו אינו ע"ד האמת והישר. ואז קשה לו עוד לבוא לתכלית האמת.

ג' שנים. בשלש שנים צריך שיהא רואה סימן יפה במשנתו. ובחולין מקשה מלוים ומתרץ שעבודה שאני שהוא קשה ולכן לא ילפינן לימוד מלימוד.
ולגדלם כו'. בחולין מתרץ לתנא קמא שאני לשון כשדים דקליל.
בעירו. דאז הרגיל עצמו בתחלה בעבודת משא העם ואח"כ יבא להעמיס עליו יותר ויותר בדבר נבחר.
מעלין ומושיבין אותו בהר הבית כו'. פי' להיות דיין בהר הבית כשמת אחד מהם. ויושב שם עד שמת אחד משל חיל ומעלין את זה שם. וכולן יש בהם מעלה זה מזה (רש"י).
בחיל. בסנהדרין דף פח וברמב"ם איתא בעזרה.
שהיו שוערים. שאינן עובדים רק עומדים בצבא לשמור פלטין של מלך.
שהיו משוררים. וכדעת ר' יוחנן לקמן סוף סימן יא ע"ש.
לעבוד ולמשא שבעת שהיו מקימין כו'. דרש לעבוד ע"ז שבעת שהיו מקימין המשכן הם היו פורשין כו'. ולמשא הוא הטעינה על העגלות.
על העגלות. מכסהו אלו עורות אלים מאדמים. ומכסה התחש אשר כו'. כצ"ל. וכן הוא בפרש"י בחומש. והיינו דקאמר על מכסה התחש כמשמעו מפני שמכסה הראשון אין מפורש וצריך לדורשו שהוא עורות האילים (רד"ל).
בריה בפני עצמו היה. האי בריה בפני עצמו לא הוי ממש כמו במקומות אחרים. אלא דהיינו ספק כדקאמר ולא הכריעו בו כו' (רש"א).
לפי שעה. ומ"ש ואנעלך תחש היינו נמי בדור המדבר לפי אותה שעה (רש"א).
למדנו שטהור היה. ומסיים בגמרא דאמר רב יהודה שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת היה לו במצחו שנאמר ותיטב לה' משור פר מקרין כו'.
דברי ר' מאיר. לפי הגמרא זבחים דף נט ע"ב צריך להיות דברי ר' יוסי ס"ל דברים ככתבן שלא היה גובהו אלא שלש.
ונאמר להלן רבוע. ר"ל ונאמר במזבח הזהב אמה ארכו ואמה רחבו רבוע ואמתים קומתו.
אף כאן גבהו שנים ברחבו. הרי עשר אמות. והא דכתיב ושלש קומתו היינו משפת סובב ולמעלה עד מקום הקרנות. ולמטה הימנו שש אמות. וגובה הקרן אמה.
נמצא גובה מזבח מן הקלעים ה' אמות. ואפשר כהן עומד על גבי המזבח ועבודה בידו וכל העם רואים אותו מבחוץ (גמרא).
מה משכן. צריך קלעים לחצר סביביו מוקף גובה עשר אמות דהא הכי הוה גובהה דכתיב (שמות כ"ו:ט"ז) עשר אמות אורך הקרש. אף מזבח צריך היקף קלעים עשר אמות. והא דכתיב שגובה הקלעים היה ה' אמות היינו משפת מזבח ולמעלה ר"ל למעלה מן המזבח היה בגובהן ה' אמות. ועי' כל זה בזבחים דף נט ע"ב.

אלו המיתרים. פי' חבלים.

פסקה ד

אוסרים. קושרים.

כל מה שהיה נעשה. תיקון לכל הכלים.

נשיאות ראש. נשא את ראש.

פשוט. שמררי לא היה בכור.

באה מבית אב שלהם. שגרשון היה בכור.

אלו ט"ו בריחים. כפי' הרשב"ם בפרשת תרומה.

והבריח התיכון. עי' שבת דף צח ע"ב.

וד' אדנים וד' עמודים שהיו פורשין עליהם מסך שער החצר. כצ"ל.

ובהם אוסרים העמודים והבריחים. פי' בשעת המסעות.

אטבי. פי' הם המסגרות שמשימין למעלה בעגלות סביב כשהיא טעונה ובלע"ז אישטריטור"א (ערוך).

שהיו מקפידים כל הלוים איש איש על עבודתו. וזהו ובשמות שידעו כל איש מיוחד בשמו. זהו המלאכה העמוסה רק עליו ולא על זולתו. אף שהוא מותר במלאכת רעהו. עכ"ז עשו זאת בכדי שלא יבא לידי מחלוקת שידמו לפעמים שמלאכת זולתו יותר קלה.

פסקה ה

מיד עשו משה ואהרן. דאל"כ מאי רבותא שעשו משה ואהרן כאשר צוה ה'. אלא בא להורות שעשו מיד בזריזות.

אלא כל פרשה שהיה אהרן צריך לה כתב בה אהרן. וכתב הראב"ד שהיתרון והמעלה שיש במקומות אלו שנכתב בהם משה ואהרן הוא שהיה אהרן נכנס עם משה באהל מועד באלו דברות. ואע"ג דממעטינן אהרן אפילו מהיעידה כדאיתא בתורת כהנים. זהו בערך מה שלא היה מתיעד עמו ולא היה קורא לו. אבל היה נותן לו רשות למשה להכניסו עמו באותן דברים בלבד שנאמר בהם אל משה ואל אהרן ע"כ.

פסקה ו

חלישת דעת. שידמו אולי נפלו ממעלתם.

פסקה ז

בן ל' לכח. שכן בן לוי לא היה נכנס לישא בכתף עד שהוא בן שלשים מפני שאז נכנס בכחו ובגבורתו.

וכשמנאן מבן ל' כו'. ומבני גרשון היו יותר משליש ובבני מררי יותר מחצי. מוכח שהארון היה מכלה אותם.

פסקה ח

כך מנה לבני גרשון על פי ה'. כדכתיב אלה פקודי משפחות בני גרשון וגו' אשר פקד משה ואהרן על פי ה'.

משנכנסו כו' בקול. לפי שאז בבית עולמים לא היתה עבודתם רק בשיר ולכן נפסלים בקול. וז"ל הרמב"ם בהלכות כלי המקדש פרק ג הלכה ט אבל לדורות אין הלוי נפסל בשנים ולא במומין. אלא בקול שיתקלקל קולו מרוב הזקנה יפסול לעבודתו במקדש. ויראה לי שאינו נפסל אלא לומר שירה. אבל יהיה מן השוערים עכ"ל.

צירף הקדוש ברוך הוא. כלומר שיהיה מושגח בהשגחה אלהית מיוחדת משאר כדי שלא יכלו ח"ו.

פסקה י

להגיד שכולם שקולים. ושוים הם אף שיש מהם מיוחדים למלאכות עליונות וגדולות ויש לקטנות מהם. עכ"ז כולם שוים במעלה.

ואתנה את הלוים. ולוים משוררים הם. וכתיב ולכפר על בני ישראל להקיש זה לזה. מה כפרה מעכבת אף שירה מעכבת.

ורבנן מוקמין כו'. פי' וחכמים מעמידים זה הפסוק לומר מה כפרה ביום אף שירה ביום.

שבשם ה'. פי' שמזכירין בו שם שמים.

שאו זמרה. שזה ציווי ללוים.

בנאון ה' וגו'. צהלו מים ופרש"י יצהלו בשיר בית המקדש יותר מצהלת ים סוף.

תני. בגמרא איתא ותנא מייתי לה מהכא ולבני קהת כו'. ופרש"י מייתי לה לעיקר שירה מן התורה.

אלא לשון שירה. כלומר שירה ג"כ ובאורו בכתף ועוד ישאו. שיש עליהם שתי עבודות.

על עסקי קול. שהיה מצווהו לשורר לפי שמשה לוי היה (רש"י).

רבי אסי. בגמרא איתא רב אשי.

ויהי כאחד למחצצרים. ובקרא (במדבר י':י') כתיב ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם. אלמא איכא שירה מן התורה.

אף הם הלוים בעבודת מזבח. ולא משכחת לוים כשרים בעבודת מזבח אלא בשיר.

זו שירה. שירה צריך עבודת קרבן שאינו נאמר אלא על היין של נסכי קרבן כדכתיב (במדבר י':י') ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם (רש"י).

פסקה יא

מנה כו' בפרט כו' בכלל. אף שאין הבדל בין מנינם כי מהפרט יודע הכלל עכ"ז מרוב החביבות טוב לו לחשוב גם הכלל בפועל בכדי שיצוייר לפניו מספר הרבוי הרב וגם מספר הפרטי. ויתכן עוד לפי שכל פרט יש בו מעלה מיוחדת מה שאין ברעהו כי כל אדם נבדל במעלתו מזולתו. ויש בזה מה שאין בחברו. אך המה פרטים מיוחדים. ובהצטרף הכלל מכולם אז ימצא כל השלימות המיוחדים באיש איש מהם. ולכן חשב מספר הפרטי ומספר הכללי מכולם.

על פי ה' פקד אותם ביד משה. כצ"ל ותיבת אשר מיותר.

וכן אמור בבני קהת אהרן ובניו יבאו ושמו. וכצ"ל.

הביא משה. במה שאמר תפקדו לשון רבים הביא משה עמהם.

פרק ז

פסקה א

לא עשה. לא נשאר ולא נתעכב במראה הזאת אלא כו' (מתנות כהונה).

מיד הוא מראה שבחו. שהכסף הוא מצד עצמו יפה ונחמד ואין צריך לייפותו. רק החסרון מצד הסיגים. ותיכף כשיוצא ממנו הסיגים אז נטהר ממילא כן ישראל כל חסרונם ומומיהם לא היה מצד עצמן רק מצד שיגעו בטיט ולבנים. ותיכף כשנתרפאו אז נטהרו ממילא.

הדמוסין. שורות הבנין.

כך היא כבודה. בתמיה.

אשר שמתי במצרים. פי' אשר שמתי עליך במצרים ע"י עבודתם (מתנות כהונה).

חזרו למומן. פי' מאותם הראוים למות לקו בצרעת ולא מתו דמצורע חשוב כמת.

מגלגל בדברים. כלומר שלא היה הדבור קבוע בתמידות כי אם ע"י גלגול וסבה בעת שהגיע לגלות להם המצות וכדומה. וגם לא היה לי ביניכם קביעות מקום. ולכן הייתי נגלה בדבור אל משה ולא הייתי מקפיד על שיש ביניכם זבים ומצורעים. אבל אחרי הקמת המשכן שאז אני משרה שכינתי בקביעות ואין השכינה שורה במקום טומאה.

פסקה ב

בדין הוא שיקלקלו. נראה דצ"ל בדין הוא שיקלו מלשון ובוזי יקלו.

והיאך מנאן משה. דהא האבות לא יניחו למנות בניהם שלא ישלוט עליהם נגף. גם ליכא למימר שכל אחד נתן שקלים כמנין בניו ומנה משה להשקלים. דא"כ יהיה צריך כל אב

למנות את בניו לידע כמה שקלים יתן. אבל במנין ישראל שמנו מבן עשרים נתן כל אחד שקלו ולא היה מנין כלל (ז"ר).

עשה שטים שנאתי וגו'. לא ישב בקרב ביתי וגו'. שבחטא העגל סטו מאחרי ה' וע"כ נתרחקו. כי נעשו זבים ומצורעים הבלתי ראוים לקבל אות אלהי.

פסקה ג

פרופיסיטין. בלשון רומיי שרים ונגידים (מוסף).

דוך דוכנין. דוכוס על הדוכסין. ודוכוס בלשון רומיי שר צבא.

דונטיבא. בלשון רומיי מתנות שמחלק שר צבא לחיילות בעת צאתם נגד אויביהם (מוסף).

ובסטיא. בלשון רומיי מלבוש (מוסף).

לאיסרטיוטות. תרגום אחשדרפני המלך אסטרטילוסי דמלכא.

ספקולא. בלשון רומיי יסורים ומקל השוטר ומיתת ב"ד (מוסף).

קטריקם. עונש קנס (מתנות כהונה).

קטפירס. פי' עונש מלקות (ערוך).

מטלין של טרודין. בלשון יוני ורומיי מקום מחצב המתכות אשר לשם היו גולים האנשים הפושעים ועונשים אותם לחפור ולחפוש המטמונים (מוסף).

פסקה ד

ריב"ס אמר מן מעשה העגל. ורבותינו אומרים מן המתאוננים. בס' מצורע הגירסא איפכא.

שהם אלהים. ענינו שהם אנשים אלהיים מדובקים רק בדביקת ה' בלי פירוד מאומה. ואחר שיהיו נצרכים להפנות יכרת הדיבוק כי אינו שורה במקום מאוס. ואסור אז להרהר בדברי קדושה.

הפרש בין בני כו'. דעת הדבר אחר דאף באמת שישראל היו כדאים שיזכו לזאת המעלה. אבל חפץ ה' להראות ההבדל שביניהם לעכו"ם למען ידעו שהם אנשי סגולה. ולכן נתן בטבעם כן.

ליצנות. דייק מדכתיב ונאצוני המורה על זדון גדול המעלה חימה. וזה מצד התלוצצות. שזה דבר רע מאד.

אף אנו אוכלים את המן ואינו יורד. כי באמת היה המן מבריא מאד את כל הגוף. כי לא היה בו פסולת מאומה. ולכן היה נבלע באיברים בלי מותרות. והם דברו עליו ליצנות

שהוא מחליא הגוף ונרקבים המותרות בתוכו. ומזה יבואו לידי חלאים כי יתעבה הדם מרבוי המותרות.

ועד אנה לא יאמינו בי בכל האותות אשר אעשה עמו אין כתיב כאן. כצ"ל.

אלא עשיתי בקרבו. כצ"ל פי' בקרב מעיו מלשון הקרב והכרעים וכדמפרש. ור"ל שבחטא מרגלים הזכיר הקדוש ברוך הוא חטא מתאוננים שדברו ליצנות על המן.

אעפ"כ למד משה סנגוריא. פי' מליצה. כדכתיב שם במתאוננים (במדבר יא ב) ויתפלל משה אל ה' ותשקע האש.

ואח"כ אמרו זה לזה יהיו זכורים כו'. כדכתיב שם אח"ז והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה וישובו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכלנו בשר זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשאים ואת האבטחים ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים ועתה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו. והמדרש מפרש תיבת זכרנו על מי יאכלנו בשר דכתיב מקמיה. ר"ל שזכרנו אותן הימים כו'.

פכסמין. פי' לחם יבש שעושים שיתקיים הרבה (והיו עושים כן למאכל עבדי המלך כנהוג עתה) וז"ש פותים בתוך הזום כו' (מוסף). והמתנות כהונה פי' פכסמין נוטריקון פת כוסמין.

ופותין. מלשון פתות אותה פתים.

הזום. הוא המרק או הקצף העולה על פי הקדירה (א"א) ודייק המדרש זאת מדכתיב שאמרו בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשובע ולא כתיב באכלנו בשר שלא נתנו להם בשר. אלא שנתנו להם המרק או הקצף העולה על פי הקדרה ופתתו הלחם לפתים בהמרק ההוא ואכלו עם המרק.

עכשיו אין לנו אלא המן הזה כו'. חוזר לענין מתלוננים שאמרו כן כדכתיב בלתי אל המן עינינו.

הרי נפשות יבשים. כלומר הנפש המתאוה יבישה מחפצה שחפיצה לפעמים במאכל אחר.

פסיון. שלו תרגומו פסיוני. והוא מין עוף טהור חשוב ועולה על שולחן מלכים (מוסף הערוך).

טווס. קרנות שן והבנים תרגום ושן דפיל וטווסין. מין עוף בנוצות מגוונים שונים.

עלילה. בלי טעם מאומה רק מלב מלא כעס דברו דברים שאינם אמת.

לאסכרא. הוא מלשון יסכר פי דוברי שקר. והוא מין חולי הגרון המחנק. ונקרא חולי זה זרה לפי שהיא חולי זר ומשונה כמ"ש בברכות דף ח קשה מכולם אסכרא. והיה להם מדה כנגד מדה שחטאו בגרון ליהנות בדבר שאינו ראוי.

לזרנא. ענין הרחקה כמתרגם סורו אלי זורו לותי. ולבוטנא פי' שחין נפוח. והמעריך פי' לזרנא ולבוטנא קיא ושלשול.

לקדרא. מין תולעים קטנים הנושכים בבשר וקשה להפרידם (א"א) ופי' לזרא שהיא מכה זר ומשונה. והערוך גרס לדרריא. וכתב המוסף פי' בלשון יוני ורומיי חולי המשלשל.

שהיה אותן. הרד"ל גרס נותן.

דורא. פי' תולעים.

לאזהרה. שיהיה לכם לאזהרה באחרית לשאול עוד דבר כזה. כי תראו מה אחריתו מזה. וזה כדמות מליצה לומר אח"כ תזהרו מלבקש עוד כזה.

מפיק ליה מהאי קרא ביום נטעך. הכוונה על מה שמסיים בסוף.

חסר המקרא כלום. פי' מה היה חסר המקרא אילו לא היה כתוב תיבת לי. אלא שתיבת לי באתה לרמוז ואתם תהיו כמנין לי ממלכת כהנים וגוי קדוש.

וי"א אחרונים הייתם מתחשבין כו'. אלא שלא מצאו מקום עד שראו שנתאחר משה ומצאו עילה לרוע כוונתם. ופי' דקרא הכי הוא אחד עשר יום מאותן הימים שהיו מחורב עד מעשה העגל דהיינו ארבעים יום יצאו להם בדרך הר שעיר פי' לדרך שעיר לעבוד אלילים.

וכ"ט היו מתחשבים כו'. ופי' דקרא הכי הוא כיון שעברו אחד עשר יום בטהרה מחורב היינו הר סיני שקבלו שם את התורה. באו לדרך שעיר דהיינו לעשות מעשה שעיר. ומאז ממרים הייתם עם ה' תמיד עד קדש ברנע שחטאו במרגלים ושם נחתם גזר דינם למות במדבר.

שנאמר יום אשר עמדת כו'. ובשמות רבה פרשה מב גרס שנאמר ואתמול עמי לאויב יקומם. וע"ש ביאורו.

אפילו בשעה שהיו אומרים כו'. והא דכתיב מי יתן והיה לבבם זה להם כל הימים. פי' מי יתן והיה זה מה שאמרו בפיהם בלבבם כל הימים (רי"ף).

ביום שבקשתי לעשות אתכם נטיעה לשמי כו'. פי' ביום שבקשתי לעשות אתכם מצד טוביות דבריכם שתהיו כנטיעה שעושה היא קציר כמו נטע. בו ביום נעשיתם סיגים ככסף סיגים. שדבריכם היו טובים רק לפנים אבל לבכם לא היה נכון. ודרש תשגשגי לשון סיג משום שהוא נקוד בשי"ן שמאל. והוא ממלות הכפולות.

ר' חמא ור' חנינא. צ"ל ר' חמא בר חנינא. וכן הוא בויקרא רבה פרשה יח.
שהפריגה. שהמירה והחליפה את עצמה מטובה לרעה. לא נמר תרגום יונתן לא פרג. ודרש תפריחי כמו תפריגי (מתנות כהונה).
ומצאה שנעשה גבעולין. מפרש תפריחי שפרח הזרע והלך לו ולא נשאר רק הגבעולין. והרמז בזה שהאמונה הפנימית מכונה בשם זרע. והגבעולין הם החיצונים. וא"כ האיש שאין תוכו כברו הוא כמו הגבעול בלא זרע שאינו נחשב למאומה.
ביום שסברתי כו'. מפרש קציר לשון ענף (כמו ועשה קציר כמו נטע) ור"ל ביום שקויתי לעשותכם נחלה לשמי להיות אני עליהם לסכך ולמגן ולצל מן השעבוד ומן מלאך המות ומן היסורים כדכתיב חרות על הלוחות. נתנדנד אותו הענף ונתבטל מלהיות עליכם לסכך ולמגן ולצל. וזהו נד קציר נתנדנד הקציר הוא הענף ביום שקויתי לעשותכם נחלה לשמי.
לשון גבר כו'. מפרש אנוש לשון אנושות. וז"ש מפני שהוא מכה הגברתנית פי' מכה חזקה ככח גבורת אנוש. שתיבת אנוש הוא מלשון איש אנוש אדם גבר.
הגברתנית. צ"ל גברתנית (א"א).
מנתשת. צ"ל מתשת (א"א) ומפרש אנוש מלשון ואנושה מכתי. כי הצרעת אוכלת בשר הבריא ומתשת הגוף.

פסקה ה

מכאן א"ר יהודה הלוי. פי' מכאן למד אחד מהאחד עשר דברים והוא עכו"ם כמ"ש לקמן.
על י"א דברים כו'. עיין מ"ש בויקרא רבה פרשה יז.
לכן כאכול קש כו'. עיין פתיחתא ב דאיכה רבתי.
ופרחם כאבק יעלה זה הצרעת כו'. ומפני מה. כי מאסו את תורת ה' צבאות זו תורה שבכתב. ואת אמרת קדוש ישראל נאצו זו תורה שבעל פה. כדאיתא בפתיחתא הנ"ל. וכל המצות נצטוו לטובת ישראל שנאמר (דברים ו':כ"ד) ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים. ולכן מי שמנאץ דברי תורה אינו חפץ בטוב. שולח הקדוש ברוך הוא עליו צרעת שהיא אוכלת כל הגוף ועוכר את דמו. ומסולק מכל טוב.
אותו פיח הכבשן כו'. והוא כדמות מליצה שתפרח צרעת בגופם כמו שקרה למצרים בזרוק משה הפיח למעלה ונתהפך לשחין אבעבועות.
משלח צרעת בביתו. ובא לכהן ואמר כנגע נראה לי בבית. והוא מצוה ופנו את הבית. והוא מוציא כליו לחוץ.

ועליו הכתוב אומר יגל יבול ביתו. וכמו שדרשו בויקרא רבה פרשה יז יגל יבול ביתו נגרות ביום אפו יהו גוררין ומוציאין. אימתי ביום שיגרה הקדוש ברוך הוא אפו באותו האיש. הא כיצד אדם אומר לחבירו השאילני קב חטים ואומר לו אין לי כו'. השאילני נפה וכברה ואומר אין לי. מה הקדוש ברוך הוא עושה מגרה נגעים בתוך ביתו כו'. וזהו יגל יבול ביתו שנגלה מה שבתוך ביתו. התבואה והכלים נגררות מתוך ביתו ביום שיגרה הקדוש ברוך הוא אפו באותו האיש.

יסגרך ה' בידי. שע"י תפלתי תצטרע ולא תוכל לברוח ממני ע"י שיותש כחך ע"י הצרעת ואוכל אני להרגך. וכמו שמסיק המדרש ואין יסגרך אלא צרעת.

וספח ה' קדקד בנות ציון. וכולהו קראי דהתם בזנותם קמיירי שהגבהת קומתן ונטיית גרונם וכל הדברים הנזכרים שם בכתובים תכליתם לזנות היתה שהיו מכוונים להתייפות להרגיל לערוה.

אמר ר"נ זו הצרעת. לפי שהיה חייב מיתה על שהרג את הבל וכשיראו ששלח הקדוש ברוך הוא עליו צרעת קשה יבינו שזה לו במקום מיתה שמצורע חשוב כמת.

ונאמר בחזקיהו אות. (מלכים ב כ':ח') מה אות כי ירפא ה' לי. ולעיל מיניה כתיב וישימו על השחין ויחי. ובבראשית רבה פרשה כ יליף מן והאמינו לקול האות האחרון.

מיואב ששפך דמים. שהרג את אבנר ועי"ז קלל דוד אותו אל יכרת כו'. כך צ"ל ואם אין את למד מכאן למד מיואב.

כבר את יודע. בתמיה.

מאמינים. שנאמר ויאמן העם (שמות רבה פרשה ג סימן טו).

בני מאמינים. שנאמר (בראשית ט"ו:ו') והאמין בה'. ועל הרוב מעשה אבות ירשו בנים ויהיו גם כן מאמינים.

בשמי לשקר וגו'. ולנה בתוך ביתו וכלתו ואת עציו ואת אבניו.

אלישע קידש שמו של הקדוש ברוך הוא. לפי שהפועל ההיא של רפואת נעמן היה מהשי"ת לא רצה לקחת שכר על זה.

חייך מאומה אמרת ומומו את נוטל. משום דקשה שלא מצינו לשון מאומה על מציאות דבר. אלא על העדרו. לא תתן לי מאומה. להכי קאמר דה"ל כאילו כתיב מומה שרמז שיקח מומו של נעמן דהיינו הצרעת. והכלי יקר כתב שהם ז"ל דורשים קרי וכתיב דקרינן מאומה וכתיב מומה לשון מום. ועיין מנחת שי.

וצרעת נעמן תדבק בך. שמאחר שנעמן נתן הכסף והבגדים כופר תרופת צרעתו ואתה לקחתו. ראוי אם כן שתקח ג"כ הצרעת עמו.

כי פרוע הוא. שפרחה בהם צרעת כד"א וראשו יהיה פרוע.
וכאב אנוש. עיין סוף סימן הקודם.

פסקה ו

מה כח עבירה קשה. הן בגוף והן בנפש ועושה רושם חזק עדי עד.
שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה. ר"ל מעשה העגל.
היו בהם זבים ומצורעים. דייק זה מדכתיב ויעשו כן בני ישראל וישלחו כו' משמע שהיה בהם זבין ומצורעים. וכבר ידענו שבשעת מתן תורה נתרפאו כולם. א"כ ע"כ לומר שבמעשה העגל חזרו למומן (ז"ר).
למדנו שג' דברים אלו. ר"ל זב ומצורע וטמא מת (ז"ר).
אירעו בו ביום. ר"ל ביום שעשו את העגל. והמתנות כהונה פי' שג' דברים היינו מעשה עגל ושנעשו מצורעים ונשתלחו מן המחנה. וכל זה תמצא בספרי עכ"ל. ודבריו תמוהין. וכן בספרי ליתא רמז לזה.
הצווי מיד בשעת מעשה. ר"ל בשעת הקמת המשכן שבו ביום הוקבעו שלש מחנות. מחנה שכינה ומחנה לויה ומחנה ישראל. והוזקקו הטמאים להשתלח.
ונוהג לדורות. היינו בבית עולמים שבירושלים. שגם שם לא היה שלש מחנות.
אלא זירוז. פי' שיהא מהיר וזריז בדבר.
לפי דרכינו למדנו שאין מחזיקין כו'. פי' שהתורה באה ללמדנו שאין מזרזים אלא למזורזים. וזה נלמד דוקא מיהושע שהיה בלאו הכי זריז בתורה דכתיב ויהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל ואמר הקדוש ברוך הוא למשה חזקהו ואמצהו בתורה (ז"א).

פסקה ז

אלא חסרון כיס. בא להוסיף על דברי תנא קמא. ואמר שהסיבה היותר גדולה שיאמר הכתוב בלשון צו אינו אלא מפני שיש באותה מצוה גם חסרון כיס. אבל מצוה שאין בה חסרון כיס אפילו שיש בה זירוז מיד ולדורות לא תבא עליו מלת צו (הרא"מ).
צו את בני ישראל וישלחו. ומי שהוא גר חוץ למחנה יש בו חסרון כיס וודאי שאין יכול לישא וליתן עם בני אדם (ז"ר).
תייחס לענין חילוק. פי' שם אני מודה שהוא לשון זירוז (י"מ). ובספרי גרס תזרזם לענין חילוק הארץ. וי"ג תיחם.
ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו. וילפינן צו דהכא מצו דהתם. מה התם אזהרה בלא תעשה אף כאן אזהרה בלא תעשה שלא יכנסו טמאים למקדש. וא"ת ולא יטמאו את מחניהם למה לי י"ל דמצו איכא ל"ת למיד. ומלא יטמאו לדורות (ז"א).

פסקה ח

וישלחו מן המחנה ממחנה שכינה. דליכא למימר דקאי וישלחו מן המחנה ממחנה לויה דמדכתיב אל מחוץ למחנה תשלחום הרי מחנה לויה אמור. הא מה אני מקיים וישלחו מן המחנה אלא זה מחנה שכינה. ועיין בספרי ובז"א שם.

מלמד שמצורעים וטמאי מתים משתלחים משם. אינו מדוקדק דהא מצורע משתלח חוץ משלש מחנות.

צרוע זה מוסגר. קשה הא מוחלט חמור ממוסגר והוי ליה למימר צרוע זה מוחלט כל צורע זה מוסגר וי"ל דהוה אמינא כיון שצריך הסגר צריך לשלחו מן המחנה משא"כ מוחלט קא משמע לן (ז"ר). אבל יותר נראה לגרוס איפכא צרוע זה מוחלט כל צרוע זה מוסגר.

זב זה זב גמור. בעל שלש ראיות.

וי"א כו' כל טמא לרבות הנוגעים בשרץ. והוי"ו של וכל טמא לא דרשו.

מזכר ועד נקבה בכל אדם הכתוב מדבר. צ"ל וישלחו מן המחנה בכל אדם הכתוב מדבר. וכן הוא בילקוט וכן גרס הז"ר והז"א.

או אינו מדבר אלא בלוים נושאי ארון. פי' מדכתיב המחנה בה"א הידיעה משמע דקאי אמחנה שכתוב קודם לזה היינו מחנה לויה שכתוב בפרשה שלפני זו (ז"ר).

תלמוד לומר מזכר ועד נקבה תשלחו כו'. ואם איתא דקאי אדלעיל מיניה לא הוי ליה להזכיר נקבה דהא לעיל לא הופקדו אלא הזכרים הראוים לעבודה. אלא ודאי בכל אדם הכתוב מדבר (ז"ר).

ואחד קטנים במשמע. ודייק זה מדכתיב מזכר עד נקבה ולא כתיב מאיש עד אשה דהוי משמע להוציא את הקטנים. אבל מזכר עד נקבה משמע כל דהוא ואפילו קטנים ור"ל שהגדולים מצווים על הקטנים להטעינן שלוח חוץ למחנה. דלא עדיף הקטן מכלים טמאים (ז"א).

טבול יום. שכבר טבל אבל לא היה לו הערב שמש ואסור ליכנס למחנה שכינה.

ועד נקבה לרבות מחוסר כפרה. אפשר דרש דבר הפורש מן הנקבה ואין דוגמתו בזכר. והיינו יולדת שהיא מחוסרת כפרה. והוא שטבלה והעריב שמשה אלא שלא הקריבה עדיין קרבנותיה שעדיין לא טהרה טהרה גמורה שנאמר וכפר עליה הכהן וטהרה. מכלל שעדיין לא נגמרה טהרתה כדאיתא בסוף פרק הנשרפין דף פג ע"ב.

ועד העזרה היינו עזרת ישראל. כן הוא בזבחים דף קיו ע"ב ותוספתא פרק קמא דכלים.

יכול כולם ישתלחו אל מקום אחד. פי' חוץ לכל השלש מחנות.

תלמוד לומר במצורע בדד ישב. ודרשינן לבדו ישב שלא יהיו טמאים אחרים יושבים עמו. ופרש"י כגון זבים וטמאי מתים. למדנו לשילוחו של מצורע שהוא חמור מכולם. ובספרי מסיים מצורע היה בכלל ויצא מן הכלל ולימד על הכלל מה מצורע שהוחמרה טומאתו חמור שילוחו משל חבירו אף כל שחמורה טומאתו חמור שלוחו משלוח חבירו. מכאן מנו חכמים למחיצות כל שהזב מטמא כו'.

חמור מצורע שמטמא בביאה. לכאורה קשה דהא זב חמור ממצורע שמטמא משכב ומושב ומטמא כלי חרס בהיסט משא"כ במצורע. ועיין פסחים סז ע"ב (רש"ש).

שמטמא בביאה. פי' אם בא אל הבית מטמא כל מה שבתוכו אע"פ שלא נגע.

תחת אבן מסמא. פי' אבן גדולה מונחת על הבגדים והזב יושב על האבן אע"פ שאינו מכביד על הבגדים. הבגדים טמאים.

שהוא מטמא את האדם. מפני שהאדם אינו מקבל טומאה אלא באב הטומאה. והמת הוא אבי אבות הטומאה. וטמא מת הוא אב הטומאה ומטמא את האדם. משא"כ טבול יום דקלישא טומאתיה.

שהוא פוסל את התרומה. דכתיב ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים וקיימא לן דבתרומה משתעי. וקא משמע לן ביאת שמשו מעכבתו מלאכול בתרומה ואין כפרתו מעכבתו מלאכול בתרומה שאם היה טהרתו תלויה בקרבן כגון זב ומצורע והוי מחוסר כפורים מותר לאכול בתרומה.

נתנו חכמים מחיצות. להורות שיש הבדל בקדושה מחיצה לפנים ממחיצה ואין קדושתן שוה.

עשר קדושות הן. דארץ ישראל אינה ממנין הקדושות. לפי שבשאר קדושות יש בהם כבוד למקום שמונעים ממנו קצת טומאות. או שמונעים מקצת בני אדם ליכנס אליו. ואין בסתם ארץ ישראל קדושה זו. והבאת בכורים ועומר ושתי הלחם ולחם הפנים אינם כקדושות הללו (ברטנורא סוף פרק קמא דמסכת כלים).

שמביאין ממנה העומר. דכתיב (ויקרא כ"ג:י') וקצרתם את קצירה והבאתם את עומר. קצירה ולא קציר חוצה לארץ.

והבכורים. דכתיב (דברים כ"ו:ב') ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך.

ושתי הלחם. דכתיב (ויקרא כ"ג:י"ז) ממושבותיכם תביאו לחם.

ארץ כנען מקודשת מעבר הירדן כו'. זה אינו במשנה דמסכת כלים פרק א.

כשירה לבית שכינה. פי' לבנות שם בית המקדש (ז"ר).

עיר חומה. פי' עיירות המוקפות חומה מימות יהושע בן נון. דבמצורע כתיב (שם יג) מחוץ למחנה מושבו חוץ למחנה ישראל. וכשכבש יהושע את הארץ קדש העיירות שהיו מוקפות חומה בימיו שיהיו כמחנה ישראל להשתלח משם מצורעים. ואם נכנס מצורע לעיר המקפת חומה אינו לוקה אע"פ שאינו רשאי. אבל אם נכנס לירושלים לוקה ואם נכנס להר הבית לוקה שמונים. כן כתב הרמב"ם מהלכות ביאת מקדש פרק י הלכה ח ט ע"ש.

שקדשים קלים ומעשר שני כו'. דכתיב (דברים י"ב:ה'-ו') ובאת שמה והבאתם שמה וגו'. וכתיב (שם) לא תוכל לאכול בשעריך וגו'.

הר הבית ת"ק אמה על ת"ק אמה היה. ובו היה בית המקדש בנוי. ומשם מתחיל מחנה לויה ושיעורו עד עזרת ישראל.

שזבים וזבות. נדות ויולדות (משנה פרק קמא דכלים).

שזבים וזבות נכנסים בירושלים כו'. שכל שטומאתו חמורה שלוחו חמור משלוח חבירו. ולכן מצורע שמטמא בביאה משולח חוץ לירושלים שהיא כנגד מחנה ישראל. וזבים וזבות שטומאתו חמורה מטמא מת שמטמא באבן מסמא לכן משתלחים מהר הבית שהוא מחנה לויה. ומותרות בירושלים.

החיל. לפנים מחומת הר הבית היה כותל גבוה עשרה טפחים והוא נקרא סורג. ולפנים ממנו החיל עשר אמות.

וטמא מת נכנס להר הבית. והוא הדין מת עצמו מותר בהר הבית שהוא מחנה לויה. שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו. עמו במחנה לויה.

ואין נכנסין לחיל. והוא הדין בועלי נדות (רמב"ם).

עזרת הנשים. לפנים מן החיל היתה אורך מאה ושלשים וחמשה על רוחב קל"ה.

שאין טבול יום נכנס לשם. יהושפט ובית דינו גזרו זה כדאיתא בזבחים דף לב וביבמות דף ז ע"ש. וגזרו על טבול יום ולא גזרו על מחוסר כפורים. לפי שטבול יום אסור בתרומה ומחוסר כפורים מותר בתרומה. וכל שטומאתו חמורה מחברו חמור שלוחו משלוח חברו.

ואין חייבין עליו חטאת. לפי שאינה אלא מדברי סופרים.

עזרת ישראל. לפנים מעזרת נשים היתה אורך קל"ה על רוחב אחת עשרה. וכן עזרת כהנים היתה אורך קל"ה על רוחב אחת עשרה. וראשי פספסין היו מבדילים בין עזרת ישראל לעזרת כהנים.

ואין נכנסין לעזרת ישראל. והוא הדין שאין טהור נכנס לשם עד שיטבול (ברטנורא).

ואין נכנסין לעזרת ישראל. ומסיים במשנה פרק קמא דכלים וחייבין עליה חטאת וכדאיתא בפרק הקומץ רבה דף כז תנא מחוסר כפרה שנכנס לעזרה שוגג חייב חטאת. מזיד עונשו כרת. ואצ"ל לטבול יום ושאר כל הטמאים.

ישראל מעורבין שמש כו'. ומיירי באלו שאינם צריכין כפרה שכיון שהעריבו שמשן הרי הם טהורים לכל דבר ומותרים ליכנס בעזרת כהנים. ודוקא בשעת צרכיהם לסמיכה לשחיטה לתנופה כדאיתא במשנה פרק קמא דכלים.

ובעלי מומין כהנים ופרועי ראש. להרמב"ם מדאורייתא לא היו רשאים ליכנס בין האולם ולמזבח כו'. בעלי מומין דכתיב (ויקרא כא) כי כל אשר בו מום לא יקרב. ופרועי ראש דאמר רחמנא לאהרן ולבניו (שם י) ראשיכם אל תפרעו והם היו במשכן. אבל הרבה חלקו עליו וס"ל דכל הני מעלות דרבנן.

ולא לסביבות המזבח ד' אמות. משאר צדדי המזבח שלא כנגד האולם. עיין ברמב"ן בהשגות ספר המצות ס"ט.

ושאר כהנים. ר"ל שאינם בעלי מומין ופרועי ראש ואינם שתויי יין וגם רחצו ידיהם ורגליהם הם רשאים ליכנס לאולם כו'. ועיין משנה ט פרק קמא דכלים בתוי"ט.

ד' פעמים. אחד להקטיר קטורת. ב' להזות מדם הפר. ג' להזות מדם השעיר. ד' להוציא כף ומחתה. ואם נכנס ה' פעמים חייב מיתה כדאיתא בתוספתא פרק קמא דכלים.

שוה להיכל שאין בעלי מומין ופרועי ראש כו'. כצ"ל וכן הוא במשנה.

בשעת הקטרה. בין בשעה שכהן גדול מקטיר קטורת לפני ולפנים. ובין בשעה שמקטירין קטורת במזבח הזהב שבהיכל. כל העם פורשים מבין האולם ולמזבח כשם שהיו פורשים מן ההיכל. ותנא קמא פליג על רבי יוסי וסבר דבשעה שמקטירין קטרת בהיכל הוא דפרשי מבין האולם ולמזבח אבל כשמקטיר קטורת לפני ולפנים אין העם פורשים אלא מן ההיכל בלבד ולא מבין האולם ולמזבח. והלכה כתנא קמא (ברטנורא) וע"ש בתוי"ט.

שער ניקנור. של עזרה היה שער המזרח (רש"י).

והן הן קלעים שבמדבר. לפנים משער ניקנור היה במקום לפנים מן הקלעים במשכן (רש"י).

בשעת מסעות כו'. עיין מנחות דף צה ע"א.

שומע אני לא יגעו לא בארון כו'. פי' שמי שמשולח ממחנה שכינה לא יגע בארון שבמחנה שכינה אבל יקצה (פי' מיחד) לו מקום שם וידור. או מי שמשתלח ממחנה

לויה לא יגע בנושאים אבל מותר להיות שם. תלמוד לומר ולא יטמאו את מחניהם שאסור לו להיות בהמחנה שלא יטמאו את המחנה.

שנאמר השוכן אתם כו'. מייתי ג' קראי ללמוד שאפילו טמאו כל השלש מחנות שכינה עמהם והכי דייקי קראי השוכן אתם דמשמע במחנה שכינה. ולא יטמאו את מחניהם מחנה שלהם היינו לויה. ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה היינו מחנה ישראל (ז"א).

פסקה ט

להודיע שבחן. אף שדבר קשה עד מאד להיות מרוחק מבין בני אדם עכ"ז קיימו תיכף.

המשלחים לא הוצרכו לכפיה, לכופם שישלחו את הטמאים ולא יחוסו עליהם. ומנין שאף המשתלחים היינו הטמאים עצמם לא הוצרכו לכפיה לכופם לצאת חוץ למחנה. תלמיד לומר כאשר דבר ה' אל משה כן עשו בני ישראל. והוא מיותר דהרי כבר כתיב ויעשו כן בני ישראל אלא ללמד שאף הטמאים לא עכבו.

שיעשיאום משה ואהרן. כצ"ל (א"א) ופי' שיעשיאום שיכפו אותם מלשון גט מעושה.

פתרין קרייה בגלות. כי מגלות איש פרטי שנגלה ממקום הקודש והשראת השכינה נוכל לקחת ציור על גלות הכללי. ובכאן ע"י חטא העגל החלה הגלות מעט מעט להתפשט בין אנשים פרטים. וכמו שקרה אז להפרט כן אח"כ קרה לכולם ולכן מצאנו הלשונות שוות כדמסיק.

אין וישלחו אלא לשון גלות. שהגלות שהוא בע"כ נקרא שלוח.

פסקה י

מטמא בביאה. אם בא אל הבית כל מה שבתוכו טמא אף שלא יגע.

אף עכו"ם מטמא בביאה. פי' תקרובת עכו"ם עיין חולין יג ע"ב (רש"ש).

על עכו"ם כו' ועל גילוי עריות כו'. מה שאמר מלת על ד' פעמים הוא להודיענו שעל כל אחד מהם לבדו כדאי הגלות לבא.

הואיל ואתם רוצים בעכו"ם כו'. ר"ל שהוא מדה כנגד מדה כי לפי שהם ברצון נפשם עבדו עכו"ם על כן הם הולכים בגלות ושם יעבדו עכו"ם שכן כתיב ועבדתם שם אלהים אחרים וגו'.

שכינה מסתלקת מהם. ומפורש בתורה בסוף פרשת אחרי אל תטמאו בכל אלה וגו' ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה. הרי בבירור שהגלות בא על גילוי עריות.

ומפני שפיכת דמים חרב בית המקדש וגלו כו'. והוא מדה כנגד מדה כמו שהם שפכו דמים כך נשפך דמם סביבות ירושלים ואין קובר. הנשארים נמקו בעונם.

כי קצר המצע כו'. אמר דרך משל כי קצר המצע מהשתרע מלהשתרר עליו שני רעים כאחד ודריש מהשתרע נוטריקון מהשתרר ריע אחר. ור"ל שכמו שאין המטה סובלת שיהיה עם האשה בעלה וחשוקה. כן בית המקדש לא יסבול הסמל שהעמיד מנשה בהיכל עם השכינה.

תעשה לו מסכה צרה. פי' שעשו את מסכות זהבם צרה להשי"ת שכתוב כונס כנד מי הים כאשה שנעשית צרה לחברתה. ולשון כהתכנס דורש שמרמז על הכתוב כונס כנד מי הים. ועיין באיכה רבתי.

יען כי גבהו בנות ציון. וכולי קראי דהתם בפריצות דרכם קמיירי שהיו מכוונים להתייפות להרגיל לערוה.

ציון שדה תחרש. וירושלים עיים תהיה והר הבית לבמות יער הרי ג' גזירות שדה ועיים ובמות יער ועיין שבת קלט ע"א.

והשילוח הזה. דכתיב בפרשה וישלחו וגו' (מתנות כהונה).

להשמיד וגו'. טף ונשים וגו'.

ולמה סמך גלות אדום אצל גלות בבל. ר"ל והלא שעבוד יון קדים.

שבכל מקום שגלו שכינה עמהם. לפי שכביכול שכינה מצטערת עמהן בגלות מפני חיבתן לכן לא מסרם לטבע המערכות. כי אם הכל בהשגחה פרטית גם לא יניחום להיות משוקעים בטומאת העבירות כי רוח הקודש יעבור בתוכם לטהרם.

הנגלה נגליתי. דאין ה"א הנגלה ה"א התימה.

למענכם שלחתי בבלה. פי' שלחתי שם השכינה עמהן. ע"ד ובפשעיכם שולחה אמכם שפירשו חכמי אמת על השכינה. אבל בירושלמי פרק קמא דתענית גרס שנאמר למענכם שולחתי בבלה. ר"ל דדריש שלחתי כמו שולחתי.

גלו לעילם. היינו למדי כמד"א (דניאל ח':ב') ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה. ועיין בשמות רבה פרשה טו.

וכשהן חוזרין שכינה עמהם. כצ"ל וכן הביא הנוסחא היפ"מ בשם מדרש זה וכן הוא בספרי.

והשיב לא נאמר אלא ושב. מלת את שבותך יתפרש עם שבותך (ז"א).

ואומר אתי מלבנון כלה. פי' כשתגלו מלבנון אתי תגלו כי אני אגלה עמכם וגו'. אתי מלבנון תבואי פי' וכשתשובו מן הגולה אני אשוב עמכם. ואף כל ימי הגולה בצרתך לי צר ועל כן כתיב אתי מלבנון תבואי ולא כתיב אתי ללבנון תבואי. לומר משעת יציאתכם מכאן עד שעת ביאתכם כאן אני עמכם בכל אשר תצאו ותבואו (ז"א).

במים טהורים. שזהו סגולה אלהית אף שנטהרו מצרעתם עכ"ז צריך גם למים. כן גם עם התשובה צריך גם טהרה מלמעלה. והוא הנקרא סיוע מלמעלה כמ"ש הבא לטהר מסייעין לו כי יתעורר מלמעלה רוח הקודש וטהרה על לבבם.

פרק ח

פסקה א

יחיו דגן בתלמוד. כי לא יתכן שיבטיח להם בענינים גשמיים. שזהו כאין וכאפס בעיני האיש השב לעבודת ה'. אלא ע"כ שמרמז על ענינים נפשיים. ודרש הדגן שהוא לחם המשביע את הגוף ומסעדו. וכן לנפש המזון המחיה לנפש מלחם שמים הוא התלמוד שהוא העיקרי להשלמה שממנה ידע האדם איך להורות. וקרא לאגדות גפן שכמו שביין מתענג האדם כן האגדות עינוגו של מקרא.

שמותם של גרים. אין הכוונה על שם ההסכמי הניתן להם. כי אם שם הגר שכנוייו שבא להתגייר באמונה אשר לא נתגדל עליה. והוא נחשב כקרבן וכיין המתנסך ע"ג המזבח. כי שפיכת נפשו לה' חביב מכל קרבן.

שמלבין עונותיהם של ישראל. כדאיתא בסדר תצוה פרשה לו משוש כל הארץ שלא היה אחד מישראל מיצר כשהיה בית המקדש קיים. למה שהיה אדם נכנס לשם מלא עונות והיה מקריב קרבן ומתכפר לו אין שמחה גדולה מזו שהיה יוצא צדיק.

שכל הלבבות שמחים בו. שהכל שותים מתמצית ארץ ישראל ונקרא לבנון ע"ש הלב. והנו"ן נוסף.

ע"ש והיה עיני ולבי. לבנון נוטריקון לב ועינים.

דבר אחר יחיו דגן יעשו עיקר כו'. כלומר שיהיו עקרים כישראל. וקרא לדגן בכנוי כעיקר שהמזון הוא העיקר לחיי הגוף. וכן דימו אותם לגפן כישראל המכונים בשם גפן.

שאינן נחלה כו'. שלא יכול לירד בתוכה דרך ירושה ונחלת אבות וכדמפרש.

שאינו בית אב. הצדקות אינו בית אב.

צבי אחד כו'. כלומר אחר שהוא מסוג המדבריים יושב במנוחה במקום רחב ידים אינו נכנע לבן אדם. ועכ"ז נכנס תחת רשות בעלים. וא"כ תכונה טובה יש בו. כן הגר הנלוה אל ה' ועזב עמו ומשפחתו ועצר בנפשו להיות נכנע תחת עול עבודת ה' איך לא יאהבנו יותר מישראל שהם בתכונתם טובים.

בגזל הגר אמורה. דייק מדכתיב ואם אין לאיש גואל. וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים אלא זה הגר.

פסקה ב

לסורם. כדי שלא יסורו מאחרי ה' כמו שהורגלו לסור מאחר ה'.

ישראל עבדי יעקב. אשר בחרתיך אלו הגרים כדלקמן וזה יקרא בשם יעקב. אי נמי י"ל דסמיך אסיפיה דקרא זרע אברהם אוהבי (מתנות כהונה).

נקראו ישראל עבדים. וזה מעלה להיות מעבדי המלך ה' צבאות כמ"ש במשה שנקרא עבד ה'.

נקראו גרים עבדים שנאמר מהיות להם עבדים. ט"ס וצ"ל (כדאיתא בילקוט ישעיה רמז שכ ובמכילתא סדר משפטים פרשה יח) שנאמר (ישעיהו נ"ו:ו') להיות לו לעבדים ורישא דקרא ובני הנכר הנלוים כו'.

שירות. מלשון ושרת את אחיו. וזה מעלה גדולה שהם משרתי ה'.

שמירה. זו ההשגחה הנסיית החופפת עליהם מהשגחה הטבעית.

לא נתערב בו חטא. אלו החסידים שמדקדקים אפילו על חטא קל. וזהו כולו לה' שלא חטאו מאומה כי הוא מדובק תמיד בה'.

וזה יקרא בשם יעקב. אלו גרי הצדק. דמשמע שעד עתה לא נקראו בשם יעקב ויקראו עתה בשם יעקב.

אלו בעלי תשובה. לזה אמר שיכתוב ידו לה'. כאילו כותב וחותם שמעתה יהיה לה' ולא יחטא עוד.

אלו יראי שמים. שלא טעמו טעם חטא. אבל באבות דר' נתן פרק לו דרשו ובשם ישראל יכונה אלו גרי אמת. והנוסחא דהכא הוא גם במכילתא. ומצאתי בהגהות הגר"א שכן צ"ל זה אמר לה' אני אלו יראי שמים שלא נתערב בהם חטא. וזה יקרא בשם יעקב אלו קטני בני רשעי ישראל. וזה יכתוב ידו לה' אלו בעלי תשובה. ובשם ישראל יכנה אלו גרי הצדק.

פסקה ג

כל המכבד את התורה. שאינה מניחה אלא במקום קדוש ולא על הספסל שיושבים בו בני אדם. גם לא תורה על גבי תורה. פי' אחר כל המכבד את התורה שאינו מלמדה לתלמיד שאינו הגון שנאמר יפוצו מעינותיך חוצה לתלמיד הגון. ואין לזרים אתך לתלמיד שאינו הגון (רש"י).

פמליא. פי' בלשון רומיי בני בית (מוסף).

ולא נפרע ממנו אלא הוא בעצמו. ולא נתבייש פרעה כל כך דאינו דומה מתבייש מן הגדול למתבייש מן הקטן (רש"י).

שנאמר לסוסתי כו'. וכמו שדרשו בשיר השירים רבה רכב פרעה על סוס זכר וכביכול נגלה הקדוש ברוך הוא על סוס זכר כו' ע"ש. ועיין בסנהדרין דף צד.
ביד מלאכיך חרפת ה'. ע"י שלוחים דהוא בזוי יותר. אף הקדוש ברוך הוא נפרע ממנו ע"י שליח ונתבייש יותר (רש"י).
זובח תודה יכבדנני. סיפיה דקרא ושם דרך וגו' ודרשו חז"ל כל השם אורחותיו זוכה ורואה פני השכינה. ועיין מ"ש בויקרא רבה פרשה ט.

פסקה ד

ב' דברים שמעו כו'. וקא מפרש קרא יודוך ה' כל מלכי ארץ על כל המאמרות ששמעו מאמרי פיך. על כולם הודו וישירו ממה שראו כי גדול כבוד ה' לכבד התחתונים שהם אב ואם וישירו בדרכי ה' שהם דרכים להלוך בהם בני ישראל. ולא לכבוד עצמו כי גדול כבוד ה' מבלי כבוד הבריות.
זהו כמונו. כענין כי האומות לא ידעו מדרכי ה' מאומה אשר הוא בלי השתנות רק לקחו ציור מתכונת ב"א המתפעלים ומקבלים תענוג מכיבוד זולתו. ולכן כאשר ראו אזהרת ה' מעניני כבוד ה' חשבו כי הכל למען כבודו. אבל כאשר ראו שהוא מזהיר על כיבוד אבותיו אשר מדרך הטבע המתכבד וחפץ בכבוד. אינו רוצה שיכבד לאחרים מאומה זולתו. אז הודו שכל האזהרות הוא רק למען האדם (אה"נ).
מכחישו. במלכותו לאמר לו לא מלך אתה.
מכבדים את יום השבת. פי' איזה מלך רוצה שלא יהיו הבריות מכבדים יום מועד שלו.
סגרין. בלשון רומיי איש מלחמה הנשבע לעשות כפי יכלתו צווי השררה (מוסף).
כל דאכיל צינורא. פי' ניצוץ של רוק. והכוונה שכל מי שנהנה מן דבר של מלך אפילו דבר מועט נענש מיתה ותוחבין בו סכין של שני פיות. פדן פי' שנים כמו שפירש"י אצל פדן ארם. ור"ל שנענש כפול ממה שראוי אם היה גוזל להדיוט.
נפש כי תמעול מעל. וחטאה בשגגה.
שבזה הקדים מעילה לחטא כו'. פי' בגזל גבוה כתיב נפש כי תמעול מעל וחטאה בשגגה מקדשי ה'. לא מקרי חטא עד שנהנה. אבל בהדיוט כתיב נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' וכחש וגו' דמיד בהתחלת הגזל קרי ליה חטא משעת כפירה (רש"י) והטעם בזה דבהקדש כל זמן שהוא בעין כל היכא דאיתא בי גזא דרחמנא איתא ולכך לא הוי חוטא עד שנהנה ממנו (רש"א).

בעון ה' דברים. ובירושלמי פרק ג דכתובות אמר בעון ד' דברים ולא חשב שם בעון שאינם נותנים מעשרותיהם כתיקונן מטעם שאכתוב לקמן בסמוך. אבל באגדת שמואל פרק כח ובילקוט רמז תשעא איתא.

וחרה אף ה' בכם. ועצר את השמים ולא יהיה מטר. והוא מדה כנגד מדה. משום דמפתח של גשמים ביד ה'. לזה ראוי שיסגור ה' בעדו מה שבידו מאחר שעובד אחרים (יפ"מ).

וימנעו רביבים ומלקוש וגו'. ומצח אשה זונה היה לך. והוא מדה כנגד מדה משום דזנות בא על ידי רוב שבע ותענוג ולכן ילקו ברעב (יפה תואר).

יחניף. נוטריקון יחן אף.

יחן אף על הארץ. ומדה כנגד מדה מה שאף הם ימותו ברעב (יפ"מ). איש מתהלל במתת שקר. ומדה כנגד מדה הוא שאותו שמתהלל במתת שקר השומע חושב שיבא פרי צדקתו לאכול לשבעה ולמכסה עתיק. והיה מתת שקר שאינו נותן כלום. לעומת זה באים העננים והרוח ואינו יורד הגשם (כלי יקר).

אל בית האוצר וגו'. אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די. וס"ל לבעל המאמר דהאי ברכה היינו גשמי ברכה והוא מדה כנגד מדה כדי שהארץ תצמח תבואה להוציא ממנה תרומות ומעשרות. ומכלל הן אתה שומע לאו שאם לא יתנו תרומות ומעשרות לא תזרע ולא תצמיח.

שנה ראשונה התחיל כו'. משמע להו הכי דמסתמא קודם שכלו השלש שנים פשפש ובדק. ומסתמא על פי חומר העבירה בדק תחלה (רש"א).

אין הדבר תלוי אלא בי. ר"ל דבר מלכות שצריך להיות נחתך ע"פ המלך. ולכן שאל באורים ותומים דאין שואלין באורים ותומים אלא למלך דהיינו דבר התלוי במלוכה (רש"א).

מוצל. פי' נקי וניצול אתה מן החטא. רק מחטא שאול ובית הדמים.

על שאול. שלא עשיתם עמו חסד ולא נספד כהלכה. שלא עשיתם עמו חסד הוא לשון הירושלמי שם. ולא נספד כהלכה הוא לשון הבבלי ביבמות שם.

שלא נספד כהלכה. ופי' הכתוב בעבור שאול בלבד יש חטא על העם. וכן בעבור בית הדמים.

אינו שאול. בתמיה. השכחתם מעלתו שהיה מלך שנמשח בשמן המשחה. ופעל טוב בקרב ישראל. כי הוא עקר עבודת אלילים ובער התרפים מן הארץ.

שחלקו עם שמואל. שנאמר מחר אתה ובניך עמי. ודרשו חז"ל עמי במחיצתי. אשר מדרגתו לעולם הבא כמדרגת שמואל.

והוא קבור בחוץ לארץ. מכאן משמע שעבר הירדן אינו בקדושת הארץ. ועיין מ"ש לעיל פרשה ז סימן ז.

שהיו מספיקין להם מים ומזון. כן הוא בבבלי פרק הערל. ופרש"י כהנים היו מספיקים להם מזון לגבעונים שהיו חוטבי עצים ושואבי מים למזבח עכ"ל. ומים לאו דוקא שהרי הוא דבר הניתן בחנם.

מעלה עליו הכתוב כאילו הרגם. אבל בירושלמי פרק ד דקידושין איתא שהרג מהגבעונים שבעה אנשים ב' חוטבי עצים וב' שואבי מים וחזן וסופר ושמש.

מהו אשר משפטו פעלו. דמה ענין ענוה עם משפט דקאמר ענוי ארץ אשר משפטו פעלו. היה לו לומר צדיקים או ישרים אשר משפטו פעלו (יפ"מ).

שהוא עושה משפטו ופעלו כאחת. שבמקום שעושה משפטו לאנשים. שם מזכיר הצדקות שפעלו. כי הכא שתובע משפטן של גבעונים מן שאול וזוכר טוב פעולתו של שאול. באומר אל שאול ואל בית הדמים כדמפרש.

סופו לרחק כו'. כי מדה גוררת מדה אם ירגיל עצמו בהרחקת האדם.

ואמר אליהם מה שאמר. להתפייס מבית שאול.

שעמד דוד וריחקן. שלא יבואו בקהל. וזהו לא מבני ישראל שגזר עליהם שלא יהיו נחשבים מבני ישראל לענין החיתון. וזה ששנינו שנתינים אסורים לבא בקהל. ומזה המדרש משמע דלא כשיטת ר"ת ביבמות דף עט ע"א בתוס' ד"ה ונתינים דבחיתון אסורים מן התורה ודוד גזר עליהם שעבוד.

ג' מתנות נתן כו'. חשב אלו הג' מדות שהם העקרים הגדולים. הן בענינים שבין אדם לחבירו כרחמים וגמילות חסדים. והן בענינים שבין אדם למקום שמכח הבושה יבוש לחטוא מפניו יתברך.

רחמנים. לרחם על אויביהם שלא לנקום מהם כבקשת דוד מהגבעונים (יפ"ת).

ונתן לך רחמים ורחמך. ואמרו בשבת פרק כג כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים שנאמר ונתן לך רחמים ורחמך. ופי' הכתוב ונתן לך רחמים דהיינו שיהיה לך מדת הרחמים שתהיה אתה מרחם על הבריות. ולא כן העכו"ם.

ובעבור תהיה יראתו על פניכם כו'. ואמרינן בנדרים דף כ זו הבושה כו'. כי היראה הניכרת בפנים היא הבושה כמ"ש בושת פנים. וזה סימן לביישן שאינו חוטא. ומחמת שהבושה באה לנו מנתינת התורה. לכן אמר וכל מי שאין לו בושת פנים דבר ברי שלא עמדו אבותיו על הר סיני.

ואת ביתו אחריו. ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט. ואע"ג שלא הוזכר בכתוב אלא משפט וצדקה. הוציאו מן הכתוב הזה ג"כ גמילות חסדים והוא בכלל ושמרו דרך ה' כי הגמילות חסדים נקרא דרך ה' כו' (רש"א).

ואלו אין בהם אחד מאלה. שאין בהם מדת רחמנים מדלא מרחמי על בני שאול. ואין בהם מדת ביישנים שלא בושו מדוד ושריו שפייסום. והשיבו פניהם ריקם. ואין בהם מדת גמילות חסדים דכיון דלא ויתרו על עלבונם שכבר היה זה כמה שנים. מכל שכן שלא יוותרו לגמול חסד בגופם או ממונם (יפ"מ).

הדא הוא דכתיב והגבעונים לא מבני ישראל המה. שפירושו כמו שמפרש המדרש שאין ראויין אלו להתערב עמהם אע"פ שהם גרים דאל"כ מאי קא משמע לן הא פשיטא שלא היו מבני ישראל ממש.

מעשה חוי מעשה נחש. תרגום של נחש חויא.

הנחש אמר כו'. שאמרו חז"ל שהנחש היה כגמל וסמאל רוכב עליו. והוא הוא היצר הרע ממש אשר כל תענוגו ברע. וכל צרתו ויראתו מטוב שאינו יכול להתדבק בטוב.

יהרגו אותנו. צ"ל שמיד שיתנו לבם להרוג אותם הרי הוא כאילו עברו על השבועה. וה' יתברך יצרף להם מחשבה למעשה כי לא יתן לשפוך דם נקי. והאמוריים יעמדו עליהם ויהרגום (מתנות כהונה). אבל גירסת הילקוט ואין יורשין את הארץ ניחא טפי.

ארון כנחש. כמו שהנחש נגרע מכל חיות השדה במינו. כן נגרעים הם מכל ישראל במינם.

אני לא מקרבן ולא מרחקן. שאע"ג שיהושע גזר עליהם. לא החליטה אלא תלאה בדוד.

לבנות בית הבחירה. ודוד בנה היסודות כדאיתא במדרש חזית ועוד שחפץ לבנותו והכין כל הזהב והכסף והנחשת. ונתן תבנית כל הבנין לשלמה. ומחשבה טובה מצרפה ה' למעשה. ולכן נקרא הבית על שמו מזמור שיר חנוכת הבית לדוד כדאיתא בשוחר טוב.

אף עזרא ריחקן. ר"ל ריחקן יותר מדוד. דכתיב והנתינים יושבים בעופל. אלמא שהיו נבדלים ממחנה ישראל ויושבין לעצמן. ויתכן דדריש עופל לשון אופל על שהיו מרוחקים (יפ"מ).

והעבד העיר יעבדוהו. ביחזקאל גבי ישיבת ירושלים לעתיד. ומשמע ליה דבגבעונים מיירי שהוא העובד שניתן לחוטבי עצים ושואבי מים. ופשטיה דקרא שהגבעוני יהיה שם לפקח על צרכי העיר ולכן יעבדוהו מכל שבטי ישראל ר"ל שיפרנסוהו. ומינה ילפינן שעבודתם תדירה עליהם ולא ימלטו ממנה. אלא מדנקט לשון יעבדוהו שהוא בלתי הגון

ולא קאמר יפרנסוהו וכיוצא. רמזו נמי דקרינן ביה יאבדוהו כלומר מבוא בקהל כמו שהיו מלפנים (יפ"מ) ועיין במנחת שי.

שלא כעס כו' בשביל קנאה. הקנאה הוא בלב. והכעס הוא בפועל לעשות להם רעה בעבור זה.

על שפסק מזוננו. יבמות שם ועיין ויקרא רבה סוף פרשה כב.

ועל שהמית כו'. ירושלמי שם. והרכיב המדרש דעת הבבלי והירושלמי ביחד. ואפשר שס"ל להמדרש שזה וזה היה. ששבעה הרג ולהשאר איבד מזונותיהם.

ומאי אתון בעיין כדין. מה אתם רוצים כעת הזאת.

וברכו את נחלת ה' כו'. מפרש ברכו כו' התפללו עליהם ולא ישחיתו על חנם.

לי כתיב. פי' אין לי כסף וזהב כתיב וקרינן אין לנו. לכן מפרש שבתחלה דיבר עם כולם ביחד והשיבו כולם ביחד אין לנו כו'. וכן דיבר עם כל אחד בפני עצמו אולי יפתה לכל אחד ולא יחזקו יחד איש את רעהו. והשיב כל אחד אין לי וגו'.

מה הנאה לכון כו'. פי' מה הנאה ותועלת יש לכם שהם נהרגין קחו לכם כסף כו'.

דלמא דאינון בהתין פלגין כו'. פי' שמא הם מתביישין זה מזה ליקח ממון. פלגין מן פלגין פי' החצי מן החצי.

נסב כו'. לקח כל אחד ואחד מהם.

קבל גרמיה. נגדו ובפני עצמו.

על אחרים. מישראל שיהרגו בעדם.

לכך כתיב לה'. כאילו כוונתם היה לה' במה שהמרו את מצות ה' שצוה לקרבם.

יצאת בת קול ואמרה בחיר ה'. כלומר שנתכפרו לו עונותיו (רד"ק).

ויחמול המלך על מפיבושת בן יהונתן וגו' על שהיה כו'. אינו מפיבושת זה שאמרו עליו שהיה מבייש פני דוד בהלכה דההוא מפיבושת בן שאול הוה ומפיבושת זה הוא שנמסר ביד הגבעונים כדכתיב את ארמוני ואת מפיבושת. ומה שמסרו דוד מפני שבקש עליו רחמים ולא נענה.

על שהיה אדם גדול בתורה. בקרא כתיב ויחמול המלך על מפיבושת בן יהונתן על שבועת ה' אשר בינותם בין דוד ובין יהונתן בן שאול והכא אמר על שהיה גדול בתורה. ואפשר דקים להו לחז"ל דאם לא היה גדול בתורה לא היה דוחה נפש מפני נפש אלא מפני שהיה ג"כ גדול בתורה נתפלל עליו וכו'.

לפני המזבח. כן הוא בירושלמי. אבל בבבלי פרק הערל איתא לפני הארון. וקאמר כל שהארון קולטו למיתה הפך מ"ש כאן שהנקלט לחיים.

הרי הוא שלו. ובירושלמי גרס הרי הוא שלי.

ונתפלל עליו. דאל"כ מאי ויחמול המלך. הלא קליטתו הצילתו. ואם לא העבירו לפני המזבח יקשה וכי משוא פנים יש בדבר.
שהסכים כו'. וזהו לשון גומר שדוד התחיל וה' גמר על ידו לעשות כחפצו להצילו.
אשר ילדה לשאול וגו'. ואת חמשת בני למיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל בן ברזלי המחולתי. ועל זה הקשה והכתיב ולמיכל בת שאול כו'.
והכתיב ולמיכל בת שאול כו'. ומירב היכן היא. פריך בתרתי. חדא איך אמר ואת חמשת בני מיכל הא מיכל לא היה ולד. שנית הא מירב היא שהיתה אשת עדריאל לא מיכל כמ"ש על מירב והיא ניתנה לעדריאל המחולתי. וז"ש ומירב היכן היא הלא היא שניתנה לעדריאל ולא מיכל. ואע"ג דלעיל פרשה ד איתא דביום מותה היה לה ולד למיכל. אך זה מן הנמנע דיהיה לה ביום מותה ה' בנים. וצ"ל ג"כ דהמדרש פליג אגמרא דסנהדרין פרק כהן גדול ע"ש.
שבעתם כתיב. חסר יו"ד זה מפיבושת בן יהונתן שניצל שהיה חסר מן הז'. פי' שהוא היה לו להיות מן הז' אלא שהתפלל דוד והצילו. ואע"פ שלעולם ז' היו המוקעים שניתן אחר תחתיו כמ"ש ב' בני רצפה בת איה וחמשת בני מיכל מכל מקום כתיב חסר י' רמז למה שנחסר מפיבושת מהמוקעים. ונראה שצ"ל יתיר יו"ד. ועי' רד"ק פ' ויפלו שבעתים.
יום שהיו מקריבין את העומר. כדאיתא ברות רבה פרשה ד סימן ב כל מקום שנאמר קציר שעורים בקציר העומר הכתוב מדבר.
מהו אל הצור. ולא קאמר על הגבעה כדקאמר ברישא בגבעת שאול.
שהיתה אומרת הצור תמים פעלו. פי' שהצדיקה עליה את הדין. וה"ק קרא ותט הדבר אל הצור. כי מיד צור זאת שהבינה שמיד ה' היתה זאת.
ובקידוש השם כתיב. שהכא היה קידוש השם בהנחתם על העץ ימים רבים שיתפרסם הדבר לכל ואיכא קדוש השם שיאמרו אין אלוה כאלהי ישראל שעושה משפט לעשוקים כדלקמן.
עד י"ז במרחשוון. שהיא רביעה ראשונה.
ואל יתחלל שם שמים. שהיו האומות אומרים אין אומה זו ראויה להדבק בה שהרי פשטו ידיהם בגרים ליטול מזונותיהם וגם הרגו מהם ז' ולא עשו נקמה בהם.
הוי עד ניתך המים עליהם. כלומר שלכן כתיב זאת להורות על מעלת קדוש השם שנעשתה במה שתלו עד ימות הגשמים בלא קבורה.
אני שאני מלך. ויש בכחי לעשות טוב וחסד בכל אשר אני רוצה על אחת כמה וכמה. וסמיכות קדריש שמיד נכתב וילך דוד להורות שממעשיה התעורר לעשות זאת.

ועברו את הירדן. ובאו ליבש גלעד ומצאו את עצמות שאול ויהונתן בנו שלא שלטה בהם רמה ותולעה ועליו נאמר שומר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה ולקחו את עצמותם ונתנום בארון כו'. כן הוא בפרקי דר' אליעזר פרק יז. ואפשר שגם כאן צ"ל כן רק שנחסר מדפוס.

ומה צוה המלך. דאין לומר שיקחו עצמות שאול כבר כתיב ויקח את עצמות שאול כו' אלא שבא להוסיף שצוה המלך להספידו כדמסיק.

ונתן מטר על הארץ. והא דכתיב מקודם עד נתך מים עליהם מן השמים. וי"ל שלא ירדו אז אלא מעט להודיע שיקברו אותם. ואחר שנקברו ויצאו ידי גמילות חסד עם שאול נעתר אלהים לארץ וירדו גשמים הרבה (רד"ק).

אפילו אותם שנתגיירו שלא לשם שמים. היינו הגבעונים. כדלעיל שכל כוונתם היה כדי שיעברו ישראל על הברית או על גזירת המקום.

פסקה ה

ע"י ישראל מתודים. אם אמר לו ישראל תן לי פקדוני וכחש ונשבע ונזכר והתודה שהוא חייב. ולא על שבועה שמשביעו עכו"ם או תושב (מתנות כהונה).

תושבים. פי' גרים תושבים.

למה נאמר פרשה זו. שהרי כבר נאמר בפרשת ויקרא שהגוזל את חבירו ונשבע לו ואח"כ הודה שמחוייב לשלם קרן וחומש ואשם.

אבל בגוזל הגר לא שמענו בכל התורה. ר"ל דלא שמענו שאם מת הגר שישלם לכהנים. אבל הא ודאי דגוזל הגר נמי צריך לשלם קרן וחומש לגר ואשם למזבח דהא כתיב וכחש בעמיתו וגר נמי בכלל עמיתו כדמוכח בבבא מציעא דף נט ע"ב ע"ש.

ולימד על גוזל הגר ונשבע לו ומת הגר. שישלם קרן וחומש לכהנים כו' (ז"ר).

שחשבו. שמלת יעשו הוא לשון עתיד שחושב לעשות. ועי"ז יעשה בעתיד.

כמועל במקום. וצריך להתודות כששב. וכן מתפרש סיפא דעל הגניבות כו' ועל לשון הרע כו' שכולם לענין וידוי לכפרה קאמר.

ממה שבינו כו'. זהו חטאת האדם שחוטא אדם לאדם. ולמעול מעל בה' הוא מדבר במה שבין אדם למקום. וזהו הנשבע לשקר כלומר שחוטא בדבר שבינו לבין חבירו ונשבע לשקר ע"ז שזהו בין אדם למקום.

להביא הנשבע לשקר והמקלל. דסלקא דעתך אמינא שאלו משום חומרן אין מועיל להם הוידוי.

למה נאמר. מלת מכל קדייק דלכתוב איש או אשה כי יעשו מחטאת כו'.

אלא במשקר באלו. כגון בפקדון או בתשומת יד או בגזל הכתובים בקרא דהוי כאילו משקר במקום. דהא כתיב בהו ומעלה מעל בה'.
בשאר כל דבר. פי' בשאר עבירות מנין ג"כ דהוי כאילו משקר במקום.
תלמוד לומר כי יעשו מכל חטאת האדם. כל רבויא הוא כל חטאת שעושה כאילו משקר במקום. ולכך מייתי בתר הכי כל הני קראי לראיה גם על שאר עבירות.
וימת שאול במעלו אשר מעל. עיין באגדת שמואל על פסוק זה.
ואומר ומעלה בו מעל. גבי סוטה כתיב. הרי דאפילו בשאר עבירות כאילו משקר במקום.
ולא הספיק להביא עד שמת. פי' הגזלן.
תלמוד לומר ואשמה הנפש ההיא. מלת ההיא דייק דמשמע דוקא הגזלן הוא דמייתי אשם ולא היורשים (ז"א).
תלמוד לומר ונתן לאשר אשם לו. ואשם היינו קרן מדכתיב בתריה מלבד איל הכפורים שמע מינה דאשם דרישא קרן הוא (רש"י). ונראה דכיון שהם חייבים בקרן חייבים ג"כ בחומש. והכי דייק לישנא דקתני שפטורים מן האשם משמע אבל לא מן החומש (ז"א). והטעם בזה הוא דקרבן לא יביא שהוא קנס. אבל חומש שהוא מה שהיה יכול להשביח במעותיו אילו היה בידו. הוי ליה כמו הקרן וישלמו לו אותו עם הקרן. ומירי דהודה האב הגזלן קודם שמת וכדקאמר שהלך להביא את הכסף כו'. אבל אם לא הודה האב קודם מיתתו אלא שהודה היורש משלם הקרן לבד.
הכל במשמע. היינו טומטום ואנדרוגינוס כן איתא בספרי בהדיא.
האנשים ונשים כדי נסבא. דהא בהדיא כתיב איש או אשה. אלא ר"ל הנפש מרבה ג"כ הגרים כמו אנשים ונשים. שאם הגר גזל את הגר חברו ונשבע לו ואח"כ הודה חייב קרן וחומש ואשם (ז"א).
משמע מביא את אלו. פי' כמו שמביא את אלו כך אביא לרבות גם את הקטן.
אמרת מה אם עכו"ם החמורה פטר בה את הקטן ק"ו. כצ"ל וכן הוא בספרי. ור"ל דכתיב בפרשת שופטים איש או אשה פרט לקטן.
והתודה אשר חטא עליה. גבי קרבן עולה ויורד כתיב שהיא חטאת.
תלמוד לומר ואשמה הנפש ההיא והתודו. דריש סמוכים ואשמה והתודו שאף האשם טעון וידוי.
לכל המתים שטעונין וידוי. דריש סמוכים הנפש והתודו שאפילו בשעת נטילת הנפש טעון וידוי. ועיין ז"ר.

ומנין אף בגלות כו'. כלומר דאולי הגלות והצרות בעצמן מכפרים עד שאין צריך לזה וידוי. לזה אמר שלא כן והטעם בזה כי הצרות יכניעו הגוף. והוידוי הוא לתיקון הנפש שאם לא יתודה ישאר רושם הרע בנפשו.

משביענו. פי' משביע אותו. אבל בספרי גרס משביעך אני.

ולאחר מכאן נזכר. כלומר על מה שעשה בעצמו מביא על השוגג כמזיד מפני שהיה לו לזכור. אבל עניני אביו לא רמיא על נפשיה והוי כאנוס.

ולא על מה שעשה אביו. ומיירי שאין הגזילה קיימת להכי פטור היורש אפילו על שבועה דידיה דאל"כ הא איתא בבבא קמא קד שהיורש אינו חייב על שבועת אביו אבל על שבועה דידיה חייב בנשבע לשקר אפילו על פקדון אביו. ובאין הגזילה קיימת יש חילוק דאי איכא אחריות נכסים חייבים לשלם הקרן משום כבוד אביהם ופטורים מחומש. ואי ליכא אחריות נכסים פטורים אף מקרן (ז"א).

והשיב את אשמו בראשו למה נאמר. ר"ל דהרי כתיב כבר בפרשת ויקרא ושלם אותו בראשו.

אין לי אלא עיקר דמים. פי' אין לי שמוסיף חומש אלא על כפירת עיקר הגזל. על כפירת חומש מנין שמוסיף חומש. היינו אם נתן לו את הקרן אחר שנשבע והודה ונתחייב קרן וחומש. ונשבע לו שבועה שניה על החומש שנתנו לו והודה מנין שמשלם לו החומש וחומשו של חומש.

תלמוד לומר והשיב את אשמו בראשו וחמישיתו. פי' דהכא לא כתיב אותו רק כתיב אשמו. משמע דקאי אחומש. דושלם אותו משמע אקרן אבל אשמו משמע במה שאשם אפילו בחומש (וכן משמע מפרש"י בחומש).

בראשו וחמישיתו יוסף כשהוא כו'. זהו דרש אחר על פסוק בראשו וחמישיתו יוסף. ועיין בבבא קמא דף מה ובתורת כהנים פרשה כב.

שהוא בראשו. פי' כשאינו חייב אלא קרן אחד מביא חומש ואשם. ולא כשהוא משלם ד' וה' קרנות. כגון אם טבח או מכר שנתחייב לו ד' וה' וכפר ונשבע והודה אינו חייב חומש ואשם. וזהו דעת רשב"י בבבא קמא דף סה. אבל חכמים פליגי וס"ל שאשם ממש משלם אף במקום שיש כפל כו'. ובתורת כהנים משמע שסתם כחכמים ע"ש.

שיהא הוא וחומשו חמשה. שהוא רובע הקרן. שאם גנב ארבעה זוזים יתן לו ה'. דהכי משמע מאמרו וחמישיתו יוסף עליו שלאחר שניתוסף עליו יהיה בין הכל חמשה חלקים. והוא חומש מלבר שהוא רביעית מלגיו.

ר' נתן אומר כו' ובא בב"ד. פי' שבא הנגזל עם הגזלן לבית דין ונתחייב הגזלן ולא הספיק הגזלן ליתנו לנגזל עד שבא בעל חוב של נגזל כו'.

תלמוד לומר ונתן לאשר אשם לו. ולא כתיב לאשר הלוהו אלא לאשר האשם שלו. ואשם הוא קרן כדאמרינן בהגוזל (דף קי) למי שהקרן שלו (רש"י). וזה שאמר המדרש לאשר אשם לו למי שנגזל משלו. פי' שאם עיקר הממון הוא של אחר אף שגזל אצלו צריך ליתן למי שבאת הגזילה משלו. וכמו שמסיק ר' נתן ואמר הרי שהיה כו'.

אשה מנין. פי' מנין שאם גזל את אשה גיורת ונשבע והודה לאחר מיתתה שצריך ליתן המעות לכהנים. תלמוד לומר להשיב האשם אליו האשם המושב. ופרש"י תרי השבות כתיב להשיב האשם וכתיב האשם המושב. לישנא אחרינא תרי אשמות כתיב להשיב האשם האשם המושב עכ"ל ור"ל חד לאיש וחד לאשה. והמתנות כהונה פירש להשיב האשם משמע מכל מקום בין איש ובין אשה. והוכרח לפרש דלא כפרש"י מחמת שלא הביא המדרש רק אלו התיבות להשיב האשם אליו. והני תיבות האשם המושב לה' וגו' מביא על דרש אחר. אבל באמת סומך המדרש על הני תיבות האשם המושב וכמו שפרש"י. והא ראיה שגם בגמרא שם נשמט תיבת האשם לפי' הב' שברש"י.

האשם המושב לה' לכהן בכסף הכתוב מדבר. פי' האשם היינו הכסף.

לה' יכול מקודש לאסור לזרים תלמוד לומר לכהן קנאו השם כו'. כצ"ל וגירסת הספר תמוה דאין אסור לזרים וחולין גמורים הם (רד"ל).

קנאו השם. הקדוש ברוך הוא כדכתיב המושב לה'.

לכהן שבאנשי משמר. צ"ל שבאותו משמר. פי' לכהן שבאותו משמר שהוא בא להתכפר בו ולהביא קרבנו. אבל אין נראה לפרש של אותו משמר של שעת הודאה שאז נתחייב. שהרי בכל הקרבנות חטאות ואשמות נדרים ונדבות אין אנו הולכים אחר שעת החיוב ליתנו לאותו משמר שהיה באותו שעה שנדר או נדב או חטא שהוא מתחייב בה. אלא אחר הבאה אנו הולכים. וכמו כן בכאן (תוס').

שנאמר מלבד איל הכפורים. מכאן אמרו משמרה שזכתה באיל זכתה בכסף. כצ"ל. וז"ל הגמרא בבא קמא דף קט ע"ב לכהן שבאותו משמר. אתה אומר לכהן שבאותו משמר או אינו אלא לכל כהן שירצה. כשהוא אומר מלבד איל הכפורים אשר יכפר בו עליו הרי בכהן שבאותו משמר הכתוב מדבר ע"כ. ופרש"י כשהוא אומר מלבד איל הכפורים משמע למי שזה ניתן זה ניתן. ואיל הכפורים אינו יכול להקריב אלא כהן שבאותו משמר כדכתיב (דברים יא) לבד ממכריו על האבות אני בשבתי ואתה בשבתך ע"כ. והא דאמר לקמן סימן ט אמר ר' עקיבא מה לי בין יהויריב נוטל כו'. אפשר דכאן קאמר לכתחילה.

אשר יכפר צריך להקדים כו'. ר"ל מדכתיב בלשון עתיד ולא כתיב אשר כיפר. משמע דכשהשיב לכהן את האשם דהיינו הקרן שהוא הכסף עדיין לא כיפר (רש"י סוף הגוזל קמא) ועיין מה שפי' המתנות כהונה.

בו פרט לאיל שמת עליו. כתב הז"ר נראה דגרסינן בו פרט לאיל שמת בעליו. עליו לרבות האיל שמת. פי' ממלת בו ממעטינן אם מתו הבעלים. וממלת עליו מרבינן אם מת האיל ובעליו קיימים שצריך להביא אחר עכ"ל.

היה ר' עקיבא אומר הרי שגזל את הגר. כצ"ל וכן הוא בספרי. וז"ש ונתן הכסף לאנשי משמר שדין זה אינו אלא בגר שאין לו יורשים.

ונשבע לו. ומת הגר.

שכפרה לו נפשו. כלומר שמת ומיתתו זהו כפרתו. ולעיל סימן ה יליף מן ואשמה הנפש ההיא להיכא דלא נתן הכסף עדיין והכא אם כבר נתן הכסף בחייו.

פסקה 1

שהיא נוהגת בכל. וכן הוא בספרי ס"ז. וז"ל הספרי בח"ב פיסקא קה מעשר דגנך תירושך ויצהרך יכול אין לחייב אלא על דגן תירוש ויצהר. תלמוד לומר תבואת זרעך עכ"ל הרי דס"ל דכל הפירות חייבים מדאורייתא. וכן פסק הרמב"ם ריש פרק ב מהלכות תרומות ע"ש.

כשם שאמור המושב לה' לכהן על גזל הגר. כצ"ל (רד"ל).

והחרמים. ס"ל כריב"ב פרק ח דערכין שסתם חרמים לכהנים (ז"ר).

והעורות. היינו עורות שאר קדשים דלא כתיבי בהדיא שהם לכהנים. דאילו עורות של עולות כתיב בהדיא בקרא בפרשת צו ולמה לי למרבינהו (ז"ר).

והבכורות. בכורי בעלי מומין מבהמה טהורה דאילו תמימים הא כתיב (במדבר י"ח:י"ז) אך בכור שור וגו' את דמם וגו' את חלבם תקטיר ועיין בכורות ריש דף מח.

פדיון הבן ופדיון פטר חמור. קשה הא כל הני שחשב המדרש כתיב בהו בהדיא בקרא שהם לכהנים ול"ל למרבינהו וי"ל דלימד כאן שיהיו נתונים לאנשי משמר ולא יתנם לכל כהן שירצה. אבל בעורות ליכא למימר דאיירי בעורות עולות ואתא למימר שיהיו נתונים לאנשי משמר ולא לכל כהן שירצה דהא בעורות כתיב בהדיא (ויקרא ז ח) והכהן המקריב את עולת איש עור העולה אשר הקריב לכהן לו יהיה. והיינו לבית אב של יום כדפרש"י שם. לכן ע"כ צ"ל כמו שפירשתי לעיל בשם הז"ר.

אשר יקריבו לכהן רבי ישמעאל אומר וכי תרומה מקריבין לכהן ומה תלמוד לומר אשר יקריבו לכהן. כן הוא גירסת הילקוט והספרי. ופרש"י בחומש וכי תרומה מקריבין לכהן והלא כהן הוא המחזר אחריה לבית הגרנות.

בא הכתוב ולימד שיהיו נתונים לכהנים. וכן הוא בלשון זה הובא ברש"י שבחומש. אבל הז"ר והז"א כתבו שגירסת המדרש שיהיו כלם ניתנים לכהנים. ופירושו שאע"ג דכתיב בהדיא בפרשת קרח וידבר ה' אל אהרן וגו' בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו לה' לך יהיה ומוקי לה בספרי פרשת קרח פיסקא קיז על בכורים ממש ולא על מנחות כדמוקי לה במסכת מנחות דף פד הוה אמינא דמקריבים קצת מהם למזבח והשאר לכהנים כמו שאר קרבנות להכי כתיב כאן ללמד שיהיו כולן לכהנים. ואע"ג דכתיב כל שאור וכל דבש לא תקטירו פירשו כל מיני פירות לא תקטירו. ה"א דגבי בכורים גלי הכתוב תביא בית ה' אלהיך להקריב מהן למזבח קא משמע לן. ולגירסת הספר שלפנינו יש לתרץ דאע"ג דכתיב בסדר קרח לך יהיו הוי אמינא לכל כהן שירצה בא הכא ולימד שיתנו לכהן שבמשמר ולפי הגמרא דמנחות הנ"ל ג"כ לא קשה.

פסקה ז

לפי שהוא אומר (**במדבר יט**) **כל תרומת הקדשים אשר ירימו בני ישראל**. כצ"ל.

מגיד שטובת קדשים לבעליהם. פי' שטובת הנאת קדשים לבעלים. ר"ל שהרשות ביד בעלים לתת קדשיהם לאיזה כהן שירצו. ונוטל מישראל סלע או יותר כדי לתת תרומתו או שאר קדשיו לבן בתו כהן. אבל כהן עצמו אסור אפילו לסייע בבית הגרנות. וכל שכן ליתן לבעלים מעות בעד זה. ואם עשו כן חללו.

מעשר כספו. ס"ל שצריך ליתן מעשר מריוח כספו (ז"ר).

מעשר בהמתו. כדאיתא במשנה פרק איזהו מקומן והמעשר לכל אדם. ופרש"י מעשר בהמה.

ושלמים כו'. שלמים ותודה דכתיב בפרשת צו שהחזה ושוק לכהנים מכלל השאר לבעלים. וגבי פסח כתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה וגו'. ונטע רבעי הוא אם נטע אדם אילן. שלש שנים הוא ערלה ואסור בהנאה. ובשנה הרביעית נאכל לבעלים בירושלים.

מעשרו. היינו תרומת מעשר.

ובכורו. כדאיתא במשנה פרק איזהו מקומן הבכור נאכל לכהנים. ופרש"י כדכתיב (במדבר יח) ובשרם יהיה לך.

איש אשר יתן לכהן לו יהיה. לפי שאמרו משמרה שזכתה באיל זכתה בכסף. כצ"ל.

מזיפרין. שם מקום.

משבא מזיפרין. אמר מה לי בין יהויריב נוטל את הכסף כו'. פי' זו היתה משנת ר"ע עד שלא בא מזיפרין שאז היה סבור שהגם שאין מקריבין כלל האיל מכל מקום הכסף שנתן לכהן לו לכהן יהיה. אבל אחר שבא מזיפרין אמר היכא אמרינן שהכסף שנתן לכהן לו יהיה אלא היכא שמקריבין האיל אלא שמקריב אותו משמר אחר. אבל אם אין מקריבין כלל האיל כגון שמת הגזלן אחר נתינת הכסף לכהן קודם שהביא את האיל. יטול הכסף מכהן ויחזיר ליורשי הגזלן. לפי שאמרו משמרה שזכתה כו'. כנ"ל לישב הגירסא שלפנינו. ועיין בספרי ובילקוט.

אמרת מתנת איש מתנה. כי כן כתיב איש אשר יתן. אבל מתנת קטן אינו כלום. אך מנין לרבות אשה תלמיד לומר ואיש לרבות. ר"ל וי"ו של ואיש רבוי הוא ומרבה מתנות אשה ויורשי קטן. וצריך לומר דמיירי שהניח הקטן תבואה ומת. וסלקא דעתך אמינא כיון שהקטן לא היה מחוייב לעשר גם הם פטורים קא משמע לן (ז"ר). ואפשר שצ"ל ואפוטרופסי קטן. ועיין גטין נב ע"א (רד"ל).

הרי שמדד לכהן בארץ כו'. לפי הגירסא שלפנינו כך פירושו אם הניח הפירות בארץ אע"פ שבאו כהנים אחרים אין רשאי ליטול ממנו וליתן לאחרים. אבל אם מדד בקופה של בעל הבית ונתוספו עליהם כהנים מותר ליטול מהם וליתן לאחרים. וקשה דהא אפילו הוא בארץ לא זכה בה הכהן דהא עדיין מונח בקרקע של בעל הבית. ועוד דדוחק לומר שבעל הבית מדד לתוך קופה שלו. לכן נראה שכך צ"ל הרי שמדד לכהן בארץ כו' יכול קורא אני עליו איש אשר יתן לכהן לו יהיה תלמיד לומר ואיש את קדשיו לו יהיו. או אפילו מדד לו בקופה (ר"ל בקופה של כהן) ונתוספו אחרים יכול קורא אני עליו ואיש את קדשיו לו יהיו תלמיד לומר איש אשר יתן לכהן לו יהיה. וא"ת הא קיימא לן בח"מ דכליו של לוקח ברשות מוכר לא קנה. וי"ל דגבי מתנות כהונה הקילו (ז"ר).

הרי שפדה את בנו בתוך שלשים. דנפל הוי ולא מחייב בפדיון (רש"י). אבל בתוס' פירשו דאפילו בידוע לן שכלו חדשיו. בבן חדש תלה רחמנא.

לאחר ל' אין מוציאין. אפשר דהא קא משמע לן משום דקיימא לן דאם נתן לו בתוך שלשים ומת בתוך שלשים דצריך הכהן להחזיר לו חמשה סלעים כדאיתא שם במשנה. אבל אם נתן לו בתוך שלשים ומת לאחר שלשים דאכתי לא קיים מצות פדיון שהרי נתן לו בעוד שהיה פטור מפדיון. והוי אמינא דמוציאין מיד הכהן ויחזור ויפדהו. ונפקא מינה שאם ירצה אח"כ ליתן לכהן אחר יהא רשאי. תלמיד לומר ואיש אשר יתן לכהן לו יהיה שאין מוציאין מידו (ז"א).

פסקה ח

יזכה שישא כו'. דרש ואיש הנותן את קדשיו סופו שלו יהיו כי בנותיו יהיו לכהן ויאכלו קדשיו.

פסקה ט

אלו הגרים שהם יראי ה'. וכמו שדרשו לעיל סימן ב יראי ה' ברכו את ה' אלו הגרים.
כשם שנאמר בישראל אשריך ישראל כך נאמר בהם. כצ"ל.
שאין לו זכות אבות. רק מיגיע כפו וזכותו.
ושם ינוחו יגיעי כח. שפי' ששם ינוחו הצדיקים שהיו מתייגעים בכחם לעמוד נגד היצר הרע.
אשריך בעולם הזה. שלא יהיה נצרך לבריות רק נהנה מיגיעו. מדה כנגד מדה.
בוקק. פי' ריק שאינו טוען פירות לאכילה. והוא מלשון (הושע י':א') גפן בוקק ישראל.
מה הזית הזה זיתים לאכילה כו'. כלומר כמו הפרי הזה ועציו אין בו דבר שלא יהיה לתועלת ולטובת העולם אף שהטובות אינם שוות. יש טובה מרובה ולאלתר. ויש לאחר זמן לייבש. ויש רק להאיר. כן בניך יש תלמידי חכמים שהם עיקר השלימות ויש בעלי משנה שיגדלו אחר כך בתלמוד. כי מן המשנה יבוא ללמוד התלמוד. וכן בעלי מו"מ וחכמים בענינים המדיניים שהם כשמן הדולק ומאיר לזולתו. כך הם מאירים ומועילים לעולם.
דולק מכל כו'. פירוש אורו מבהיק מכל השמנים.
ואין עליו נושרים כו'. מנחות דף נג ע"ב.
יודע דבר בעתו.כמה דאת אמר ובני ישששכר יודעי בינה לעתים לכוון בכל עת ועת שעתו לפי הענין והזמן.
שלבניך יעמיד כו' משולחנך. כלומר ממעשיך הטובים כי זהו השולחן אשר ערך לו. או יש לומר ממעשה הצדקה וגמילות חסדים שמאכיל ומשקה לאין נכון לו. כמו שמצינו באברהם ויטע אשל.
ממקום שהוא מברך כו'. כי ידוע כי רק מציון מקור הברכה וההשפעה הטובה כי שמה השכינה שורה ושם מקור הטובה ומשם יינקו ישראל ולא ממקום אחר.
לעתיד לבא. לימות המשיח כדאמרינן כל ימי חייך להביא לימות המשיח. וכן הוא סוף פרק שני דייני גזרות ובמאמר התחייה להרמב"ם ז"ל (מתנות כהונה).
ישא ה' וגו' וישם לך שלום. ומדת השלום הוא מדה כוללת כי אין כלי מחזיק ברכה אלא שלום. וזהו וראה בנים לבניך והם יהיו שיתנו שלום על ישראל כי יזכו בכהונה. וזה אי אפשר כי אם בנכדיו.

אלא ותצפנו. לשון יחיד כביכול כאילו הסתירה לו יתברך כי הצילה עבדי ה'. שזהו רצונו וחפצו בעולם.

ואלו הן ברוך בן נריה כו'. בר"ר ריש פרשה ב איתא שם עשרה כהנים נביאים וחשב שם ג"כ יחזקאל ובוזי.

ברוך בן נריה ושריה בן מחסיה. ומצינו שהיו כהנים דכתיב במלכים ב כה שריה כהן הראש. ושריה היה בן נריה בן מחסיה ככתוב בירמיה נא וברוך היה ג"כ בן נריה בן מחסיה (שם לב) ומזה נראה שהיו אחים. ואף דלכאורה משמע דברוך לא זכה לנבואה דכתיב ואתה תבקש לך גדולות אל תבקש צ"ל שהקדוש ברוך הוא אמר לו שהוא לא יבקש נבואה. אבל מצד החסד זכה לנבואה. ועיין לקמן פרשה י סימן יד ומ"ש שם.

הרי כל שבחו כו'. דקא סלקא דעתך שזה הוא כל עיקר שכרו להיות לו רק מזונות מצומצמים ולא עושר גדול ועל זה אמר שזה הוא דבר קטן. וחשב שאין זה אלא לפי שהגר אינו חביב כל כך בעיני הקדוש ברוך הוא.

א"ל וכי קלה כו'. ר"ל שר"א השיבו וכי קלה היא בעיניך דבר שנתחבט פי' שנצטער בו אותו זקן יעקב המובחר שבאבות. וממנו למדנו ע"כ שאין זה עיקר השכר אלא הוא ברב טוב הצפון לעולם הבא. ואין זה אלא מתנת חנם ולפיכך די אף בלחם חוקו ולא במותרות למען יהיה שכרו שלם לעולם הבא. וכן הוא בגר (נזה"ק).

ובא זה. הגר והושיטה לו הקדוש ברוך הוא בקנה כלומר בנקלה.

לחם זו תורה. דתרתי קאמר קרא. לחם כפשוטו ותורה נמי דאיקרי לחם דהא בהא תליא. שאם אין קמח אין תורה כו' כי התורה היא לחם ומזון הנפש. כמו שהלחם הגשמיי הוא מזון הגוף ואי אפשר להתקיים בלעדו.

זו טלית. פי' סודר דרבנן וסודר זה היה לסימן לסמוכים להיות מורי הוראה לרבים וז"ש זכה לתורה זכה לטלית כי יזכה להיות נוהג שררה על הציבור (יפת תואר) או רמז למ"ש בזוהר שכל צדיק עושים לו לבוש יקר מן האור התורה והמצות שנתעסק בהם ועז"א זכה לתורה זכה לטלית הוא אור טלית העליון (נזה"ק).

שהן משיאין כו'. ולחם היינו עולות כמה דאת אמרת את קרבני לחמי ונקט עולות שהוא הקרבן היותר קדוש שכולה כליל.

לחם זה לחם הפנים. בבראשית רבה פרשה ע גרס ד"א לחם זו לחם הפנים כו' ונראה שכן צ"ל גם כאן. משום דמעיקרא דריש לחם זו עולה והשתא דריש זו לחם הפנים. הרי שהוא דרש אחר.

בגבולין. דליכא קרבן וכיוצא מנין שיהיה לו מתנות מברכת שולחן גבוה. וקאמר שמכל מקום איכא חלה וראשית הגז.
לכך נאמר ואיש את קדשיו לו יהיו כו'. פי' ואת קדשיו במה שמקדש עצמו להכניס את עצמו תחת עבודת ה' אז לו יהיה כל עבודות ה' בקרבנות ובכל הדברים שחשב כאן.

פרק ט

פסקה א

איש איש כי כו'. הה"ד צור ילדך תשי. שהנואף מרשל כח השכינה כדדרש בסמוך. וז"ש איש איש לרמז שהיא כופרת בשני אישים בבעלה ובהקדוש ברוך הוא שנקרא איש כדלקמן.
צור ילדך תשי הה"ד ועין נואף. פי' דכתיב צור ילדך תשי ותשכח אל מחוללך אל שברא אותך ועשה בך מחילין מחילין ואתה משקר בו כאילו אינו רואה כדלקמן. ע"ז אמר הה"ד ועין נואף שמרה נשף וגו'.
ישים פנים של נואף באותו העובר. שהנואפת מרוב אהבתה להנואף ורוב חשקה בו ומחשבתה אדוקה בו. יצטייר בקרב הולד שבקרבה ג"כ ציור דמותו.
זה מהו. כלומר צורת התנוק הזה מהו הלא צורתו דומה לצורת הנואף.
לאחר מ' יום הנואף בא עליה. ס"ל דאשה מתעברת משנים כאחד כמ"ש תוס' (ז"ר). ובירושלמי יבמות פרק ד איתא עד שלא תסרח הזרע מתעברת משני בני אדם כאחת. ולא אחר שנסרח הזרע ע"ש.
ותוהא. לשון תמהון.
יו"ד של תשי זעירא. ואין בכל המקרא כמותה הוא לרמוז שתש ידי הצייר. ודריש צור כמו צייר כדרך שאמר בברכות אין צור כאלהינו אין צייר כאלהינו.
איקונין. צורה שאינה בולטת (ערכי הכנוים).
לארכיקיטין. הוא שני תיבות ארכי קיטין. ור"ל ראש הבונים והאומנים.
קטאדיקוס. פי' גובה עונש (ערוך).
המטמוני. החדרים הטמונים.
מחילים. מערות חלולים. ודרש מחוללך לשון מחילות או פי' מחשבה מלשון חללה של רשות (מתנות כהונה).
ומשקרין בי איני רואה כו'. פי' ומשקרין בי לומר שאיני רואה ואיני יודע מעשיכם.

פסקה ב

משמשת לאחד. פי' לבעלה.

לשנים היא זקוקה. פי' היא זקוקה להשמר משנים שלא תמעול בהם הקדוש ברוך הוא ובעלה. וכך צ"ל לשנים היא זקוקה והיא כופרת בשנים כשהיא מזנה האחד היא כופרת באישה כו'.

היא כופרת באישה שהפקיד גופו אצלה. היינו הטיפה זרע של בעלה שהיא מתעברת ממנו ואח"כ כשהנואף בא עליה נתערבו הטיפות כדלעיל. והיא כופרת בו וחושבת שאין יודע ממעשיה הרעים מאומה ונסתרו מעשיה ממנו.

כופרת בהקדוש ברוך הוא. שתדמה כי אין רואה מעשיה.

וכן הוא אומר העוזבת אלוף נעוריה. היינו בעלה שנקרא אלוף שהוא אדון לה ולקחה לאשה. ואת ברית אלהיה היינו הקדוש ברוך הוא שכחה. וזהו איש איש כי תשטה אשתו. אשתו תסור ותשטה משניהם שנקראו איש.

שתהא וותרן בתוך ביתך. פי' על ענין ממון תהיה וותרן עם בני ביתך. ואל תטיל אימה יתירה בתוך ביתך. כדאמרו בפרק קמא דגיטין כל המטיל אימה יתירה בתוך ביתו סוף הוא בא לידי ג' עבירות גילוי עריות ושפיכת דמים ומחלל שבת. וגירסת ר"ח וחילול השם במקום מחלל שבת.

להנחיל אוהבי יש. כלומר יש ביד הקדוש ברוך הוא להנחילך עוד טובה הרבה ונקט לשון הכתוב להנחיל אוהבי יש.

וכן שמניך ואוצרותיהם אמלא. דכתיב (דברי הימים א כז כח) אוצרות שמן.

נקרע כסותך ימלא ה' כל משאלותיך. אולי מדכתיב ושאלה וגו' ושמלות (שמות ג כב).

למי שגבר את כו'. על מי שאתה גבר וכחך עליך הוי גבר זריז להשמר שלא תשטה ושני איש דריש.

פסקה ג

הוי שוי לבני אינשי. וזהו איש איש כלומר איש היה שוה לכל איש ולא תזוח דעתך עליך. כי מרוב גסות הרוח שתהיה בך לא תהיה רוחך שוה באשתך ותהיה בשנאה עמה ומזה תבא היא להרהר באחר.

שנזדקק לה. שדבר עמה שתשמע אליו.

מי גרם לך שאת גס רוח. ומרוב גסות רוחך לא היית מרוצה באשתך.

פסקה ד
ויחידים נכשלים. בלקיחת אשה מנאפת וזהו וחוטא ילכד בה בהאשה המנאפת. וזהו איש איש כפול לרמוז על איש פרטי שאירע בו שנכשל.

פסקה ה
האפייטרוס. פי' בלשון יוני רופא הסוסים והבהמות ונכוית ע"י רפואתה. וכשנכוית נרשם העובר מכויתה.
כך הולידה פרשת מצורע בן מרושם כו'. אפשר ר"ל שאם שימש מטתו באיסור בימי צרעתו. וכן בזבה (שנכללת ג"כ בלשון זב האמור בפרשה שילוח טמאים) אם לא פירשה מבעלה. יצא הולד מרושם נואף שיענש אח"כ בנפילת ירך וצביית בטן (רד"ל) ועיין בויקרא רבה פרשה טו סימן ד וצ"ע.
וכן הוא אומר בתת וגו'. וזה מדבר בנואף כמו שפרש"י ז"ל בס' זה וכדלקמן (מתנות כהונה).

פסקה ו
כי תשטה אשתו הה"ד נואף אשה כו'. דכתיב תשטה בשי"ן. לכן אמר שבא לרמז שאינה מזנה עד שתכנס בה השטות.
נואף אשה וגו' הה"ד מעות לא יוכל לתקן. ר"ל למה נקרא בעבירה זו חסר לב יותר מבכל עבירות. משום שהוא מעות שלא יוכל לתקן.
זה שביטל קריאת שמע כו'. בפרק תפלת השחר מסיק דאיירי דביטל במזיד. אבל באונס יש לו תשלומים ע"ש.
או תפלה של שחרית או תפלה של ערבית. והוא הדין תפלת המנחה. אלא דנקט ליה דומיא דביטל קריאת שמע דלא שייך רק בקריאת שמע של שחרית וערבית (רש"א).
זה שנמנו חביריו לדבר מצוה. ואמרו לו לך עמנו ולא הלך נמצא שחסר עצמו מאותו מנין שלא יוכל עוד להמנות באותו מנין שכבר עשו אותה מצוה (רש"י).
תני מי שלא חג כו'. חגיגה דף ט ע"א.
מי של חג. שלא הביא שלמי חגיגתו ועולת ראייתו. אבל שלמי שמחה כל הימים חייבים בשמחה. ולפיכך לא שייך לומר בהם שהם תשלומי הראשון.
ויום טוב האחרון. שמיני עצרת. ואע"ג דרגל בפני עצמו הוא. הוי תשלומין דראשון וחג השבועות נמי אע"ג דלא הוי אלא יום אחד. יש לו תשלומין כל ז'. מדאקשינהו קרא להדדי בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות. מה חג המצות יש לו תשלומין כל שבעה אף חג השבועות יש לו תשלומין כל שבעה.

והוליד בן. שמביא פסולים בישראל והן לו לזכרון. לפיכך אין עונו נמחק בתשובה ומסיימו התוס' אבל שאר עבירות רוצח וגזל אין עדיו לפניו. ועיין במהרש"א דבגזל של רבים קאמרי ע"ש.

הבא על ערוה פנויה. כגון אחותו שלא אסרה על שום אדם. ואי לאו דמוליד ממזר לא היתה קלקלתו עומדת לעד.

או בא על אשת איש. שאסרה על בעלה לעולם וכדמפרש.

דניסטים. פי' מלוה בריבית בלשון יוני דנסטם (ערוך).

אם משלם כך שגם הוא יתן כו'. עיין בתוספתא חגיגה פרק א סימן א ומה שמגיה שם בעל מנחת בכורים ונעלם ממנו מדרש הלזה.

משבר שיניו. בתמיה כלומר יורד עמו לחייו שגובה מה שיש לו בידו.

אלא מה שהוא חונן ונותן. פי' אלא מה שהוא יכול להיות חונן ונותן.

חסר לב ולא ימנה כו'. כי כל אדם אף החוטא לבו טוב לה'. ורק יצרו הוא רע כמ"ש כי יצר וגו'. אבל זה נקרא חסר לב. כי אין עוד רצון טוב אצלו. ולכן לא יוכל להמנות בין הצדיקים כי השחית נפשו מאד בזה.

עד שיצא מדעתו. כי אלולי היה שכלו עמו לא היה נפתה על דבר זה לעשות עבירה כזה.

בשי"ן. לדרוש גם בשי"ן ימין.

פסקה ז

דבר אחר איש איש וגו' הדא הוא דכתיב ונתתי לך כו'. שבא לרמוז שאף שהנואפת רוצה שירש הממזר נכסי בעלה וליטול חלק בארץ. אומר הקדוש ברוך הוא ומעלה בו בבעל מעל. ר"ל שבבעלה היא יכולה למעול ולשקר. אבל בי שאמרתי ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך. ר"ל לזרע המיוחס אחריך אתן את ארץ ישראל ולא לממזרים. אינה יכולה לשקר שאני טורדו לממזר מן העולם. וכמו שמסיק לקמן.

נקראו בנים. מפני שהם מדובקים בה' ושמו הגדול משותף בהם.

שיקיימו את השמיעה. היא האמונה האמתית באחדות ה' ואהבתו ויראתו שזהו שמיעת הלב.

שיקיימו את העשיה. לשמור מצותיו בפועל ובמעשה האברים. וזהו אל תסורו מאמרי פי שצויתיך לשמור ולעשות.

הזהירם שיתרחקו הזנות מהם. כי מזונה צריך להרחיק אף מדרכה שיהיה רחוק ממנה מכל וכל.

הזהירם על העריות. שהם קרובים לו אף שאין צריך הרחקה מהם מכל מקום אל תקרב אל פתח ביתה. הוא כינוי לפועל העבירה כמ"ש לא תקרבו לגלות ערוה.
למלאך אכזרי. קרא להעונש היוצא ממדת הדין הגדול המעניש בשם מלאך אכזרי. שמעניש בזעף גדול מאד שעי"ז קרבו ימיהם להגלות מארצם.
אלא כח ארצם. שהיה מוכן להיות כחך כי תוסיף תת כחה לך ועתה תהיה לזרים.
אלא בנים. שנגלו ממקומם למקום זרים.
יגיעת הארץ. כלומר אף הדבר הבא ביגיעה. שזהו יגיעת הארץ שנגזר על האדם שיאכלנה בעצבון ועמל. אך יהיה זה בבית נכרי בארץ נכריה.
ויגל מלך אשור את ישראל אשורה וגו'. זה אין לו שייכות כאן והוא מיותר.
שמחת הסרוחים. מרזח דרש לשון גבה רוח וגסות ושמחת לב כמ"ש בנבל. הרשע הזה עושה לו מרזיחים. פי' מיני שמחה.
שהיו מענים נשי אנשים ואוסרים אותם על בעליהם. לשון עינוי נופל גם על פיתוי כדכתיב (דברים כב פ' כד ע"ש) דאילו באונס מותרת לבעלה חוץ מאשת כהן שהיא אסורה אפילו באונס.
הדר אלא העוללים. כי שם הדר הונח על הדבר שאין בו פסולת מאומה. וכן הם היונקים שעודנה אין בהם רע למאומה והם נקיים עודנה מכל טומאה וחטא.
שהיו כולם מיוחסים. והיו ראוים ע"י זה שיהיו כולם נקיים וטהורים כתכונת אבותיהם.
מהו נמרץ נואף כו'. חשב את אלו התוארים שהם הגרועים שבעולם שאין כמוהו. אביו נואף. ובנו ממזר. שניהם רשעים וצוררים שהם רשעים בזדון ומרד. כי תכונתם רע ובליעל.
בימי מנשה כו'. שזהו מעי מעי אוחילה עד מתי אראה. כי כל זה שאל על מה שהגזירה בימיו. ועל זה היתה התשובה אחריה כי אויל עמי אותי לא ידעו. ומסיים המקרא איש אל אשת רעהו יצהלו. וזהו גמר הגזירה.
מה כתיב בסוף הפרשה סוסים כו'. היינו בפרשה שאחריה.
עלו בשרותיה וגו' הוי פן ישבעו. כצ"ל.
שהוא נקרא אלהיך. ר"ל שמייחד שמו עליך.
דכתיב ניאוף אשת איש בראשון. תחלה לעונשי שאר העריות בפרשת בפרשת קדושים.
וגונב איש ומכרו ואח"כ כתיב ומקלל אביו ואמו. נמצא מפסיק גונב נפש בין מכה אביו למקלל אביו.
לפי שאינו גדל עמהם ואינו מכירם. שרוב הנגנבים הם קטנים שנגנב מבית אביו כשהוא קטן ונמכר ועל כן אינו מכירם. ויכול להכותם בלי ידיעה מאומה שהם אבותיו.

ולכך ענש הכתוב כו' מיתת ב"ד. לפי שעי"ז ישחת סדר העולם.
דבר אחר והיה מחניך קדוש תמן כו'. הכוונה למה שסיים המדרש שהיוצאים למלחמה צריכין שלא יהיה ביניהם ממזרים. וז"ש והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך.
אין בודקין לא מן המזבח ולמעלן. פי' התחיל לבדוק באמהות ומצא שאבי אביה שמש על המזבח אין צריך לבדוק באם אבי אביה. דכיון דבנה שמש על המזבח בידוע שמיוחס הוא (רש"י).
ולא מן הדוכן ולמעלה. אם הועד עליו שעמד אצל הלוים בדוכן לשורר שיר.
ולא בסנהדרין. אם נמנה בסנהדרין אין צריך לבדוק את אמו. וכן שוטרי הרבים וגבאי צדקה משיאין בנותיהם לכהנים ואין צריכין לבדוק אחריהם.
אף מי שהוא חתום עד בערכי כו'. עיר סמוכה לציפורי ששמה ישנה.
באיסטרטיא של מלך. בגמרא איתא בחיילות של בית דוד. ופרש"י שהיו באים במחלוקות חדש בחדש וחוזרין חלילה. והוא לשון איסטרטיא. וכותבין בשמות משפחת פלוני ופלוני בחדש פלוני. והיו זהירין ליחסן מכל פסול שתסייעם זכות אבותם במלחמה.
אין לי אלא מלך. דבעינן שיהיה מקרב אחיך.
שוטרי הרבים. פרש"י דיינין בעלמא שאינן ממנין כ"ג של סנהדרי קטנה.
כל שתשמישו עליך כו'. פרש"י מרבויא דמשימות דקרא קא יליף שום תשים מקרב אחיך תשים כל משימות שאתה משים עליך להיות תשמישו עליך.
ומן הברורים שבאחיך. דמקרב אחיך משמע מעיקרן דאי לאפוקי גר. מאחיך מיבעי ליה.
זכות יחוסיהן עומדת להם במלחמה. פי' לכך היו אנשי המלחמה מיוחסים כדי שתעמוד להם זכות אבותם כדאמר בבבלי. ואע"ג דמדאורייתא ילפינן לה דרשינן טעמא דקרא דאל"כ מאי טעמא הרי אין כאן שררה (יפ"מ).
עד כדין מן הקבלה. פי' עד עתה הבאת ראיה מן הקבלה דהאי והתיחסם בצבא המלחמה פסוק הוא בדברי הימים. וכל המקרא נקרא קבלה חוץ מתורת משה.
מדברי תורה מנין. משום דליכא מידי דלא רמזה משה בתורה כדאיתא בתענית. לכן בעי לאתויי מדברי תורה היכן הוא (יפ"מ).
מה כתיב בתריה כי תצא כו'. שאפילו מאן דלא דריש סמוכין בכל התורה. במשנה תורה דריש כדאיתא בריש יבמות.

פסקה ח

מהו ומעלה בו. דהא אפילו בלא תיבת בו ג"כ ידעינן שהמעילה היא בבעלה כדכתיב ברישא דקרא איש איש כי תשטה אשתו. ועוד כיון דדרשינן למעלה מכפל איש איש שמשקרת בשני אישים בהקדוש ברוך הוא איש מלחמה ובאישה הוא בעלה. וכן דרשינן ב' מעילות הללו אחת שהיא משקרת בהקדוש ברוך הוא והשנית שהיא משקרת בבעלה אם כן יותר ראוי שלא יכתוב תיבת בו ויהיה קאי המעילה על שני האישים.

בבעליך את יכולה לשקר כו'. וזהו בו מעל שבו מעלה לשקר. אבל מעל הקדוש ברוך הוא נשאר ידוע לו יתברך.

שאני רואה את הכל. שלא ידומה ח"ו אחר שהוא יתברך מקור הטוב אינו צופה ברע. כי לא יגור בו רע למאומה. לזה אמר שלא כן כמ"ש עיני ה' צופות רעים וטובים.

שלא לפרסם את החוטאים. כי הדבר מכלה ע"פ הרוב גם הבלתי חוטאין כמ"ש חז"ל כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע. ובסבה זו לא ידעו מי המה הממזרים. אבל סבת הדבר הוא מחמת הפסולים.

לא מסתברא דלא. פי' וכי לא מסתבר טפי שלא לכתוב כך אלא לכתוב וגם הוא חכם ויבא טוב. שלהטיב יתואר בחכמה ולא להרע. ומשני דבסילוק ממזרים מיירי שאף שמביא דבר לעולם. בחכמה מביאה דהיינו לסלק הממזרים ונוטל עמהם כשרים שלא לפרסם את החוטאים. והא דאמר לעיל שכדי לפרסם את החוטאים הקדוש ברוך הוא צר צורת העובר בולד. וכן אמר בשמות רבה גבי אם יסתר איש במסתרים שהקדוש ברוך הוא מפרסם עובד עכו"ם בסתר ע"ש פרשה ח. י"ל דוקא בניאוף מפרסם ה' משום ממזרות שלא יטמעו בכשרים. ובעכו"ם ג"כ דאיקרי זנות בכמה דוכתי הקישן ה' בפרסום מעשיהם. מיהו הא דאמרינן לקמן פרשת פנחס כשם שפרסם פנחס לשבח פרסם הרשע לגנאי משמע דפליג אהא. ועיין בויקרא רבה פרשה לב.

ואת דברו לא הסיר וקם כו'. זהו סוף פסוק של וגם הוא חכם ויבא רע. ודרש דברו ע"ד דאמרו בסוף קהלת רבה למה קורין אותו דבר דדביר טבין עם בישין. והוא לראיה שנוטל עמהם כשרים למען עזרת פועלי און שלא ידעו מי הם. ונראה שכך פי' הכתוב וקם על בית מרעים הם ממזרים. ועל עזרת פועלי און כלומר אותן הכשרים שמתו עמהם בדבר הם אותם שלא עשו הרע בעצמן. אבל סייעו לדבר עבירה או שלא מיחו בהם.

אין ממזר חי יותר משלשים יום. כדי שלא יטמעו בכשרים. ובאינו מפורסם איירי כדמסיק.

כד סליק כו'. כשעלה לכאן לארץ ישראל.

שמע קלי. הבריות קורין לזה ממזר ולזה ממזרת אמר להו לחכמים מה זה הלך לו ובטלו דברי רב הונא שאמר אין כו'.
אבל אם היה מפורסם חי הוא. והנך שבארץ ישראל מפורסמים היו לפיכך הם חיים.

פסקה ט

דבר אחר ומעלה בו מעל הדא הוא דכתיב אם יסתר. גם באגדה זו בא לתרץ מה דכתיב ומעלה בו כמו באגדה הקודמת.
שבפנים שחקת. פי' באותו שומר שבפנים שחקת שלא הרגיש בך.
קרי ביה לא אראנו. אל"ף ראשונה בפת"ח והוא פועל יוצא. דאי כפשוטא קשה מי לא ידע שה' רואה הכל. אלא הכוונה שמראה לכל.
והמים בודקים את הסוטה והנואף. שגם לבועל המים בודקים כדלקמן.
הוי ומעלה בו מעל. פי' בו בבעל דוקא.
מעביר עליו רוח קנאה והיא שותה ושניהם נידונים. כצ"ל.
אמרו מעשה כו'. הביא מעשה זאת לתרץ ג"כ זה דכתיב ומעלה בו.
לכלוא את הרוח. כלומר להסגיר רוחו בקרבו מבלי לצאת ממנו אם הגזירה מוחלטת.

פסקה י

בזכרים ובנקבות. כלומר שתוליד ממזרים הן זכרים והן נקבות.
בשני עולמות. כי על הרוב אם היא אשה כשרה נמשכת אחרי בעלה במדותיה ואז ישתלמו שניהם בעולם הבא במדרגה אחת.
ואינו מקנא אותה ע"י בהמה. דאין זנות לבהמה (סוטה דף כו ע"ב) ואינה נעשית זונה בבעילת בהמה ואינה נאסרת על בעלה (רש"י).
זו שהתרה בה. אבל אינה נאסרת על בעלה בשכיבת אחותה או אמה כדבעי למילף בקל וחומר ביבמות פרק האשה רבה דף צה ע"א ובספרי. ואתי אותה לדחות הקל וחומר. או פי' זו שהתרה בה דוקא אם קנא לה מקודם הוא דנאסרת. אבל בלא קינוי אינה נאסרת בסתירה גרידא או פירושו דוקא זו שקינא לה היא נסתרה. אבל קינא לאשתו אחת ונסתרה אשתו השניה לא.
דרך איברים. פי' פריצותא בעלמא הוא שוכב עמה בקרוב בשר (רש"י).
בקפידת הבעל תלה הכתוב. דכתיב וקינא. ובעל הא קפיד שהרי קינא לה על כך (רש"י).
ולא שיהא הבעל רואה ומעמעם. פי' ונעלם משמע דוקא שנעלם ממנו הטומאה. הא אם היה רואה ומעמעם פי' מחשיך את עצמו כאילו אינו רואה אין המים בודקין

אותה. תרגום של כהה עמיא. וכן ממעט מונעלם אם ידע בה בעלה שנטמאה אין ראוי להשקותה אלא יפטרנה בגט (ז"א).

כמה שיעור סתירה כדי טומאה. דהאי ונטמאה דכתיב בתר ונסתרה בשיעור טומאה קמיירי. דאי סלקא דעתך טומאה ממש. מאי והיא נטמאה הא לעיל מיניה כתיב כבר ושכב איש אותה שכבת זרע והיינו ונטמאה (ז"א).

כדי העראה. פרש"י היינו נשיקת אבר באותו מקום.

כדי חזרת דקל ברוח. פי' שהרוח דוחפתו להעץ והוא חוזר למקומו.

כדי מזיגת הכוס. למוזגו במים. ושיעור כוס רביעית מן הסתם.

כדי גלגול ביצה. פי' צליית הביצה נקראת גלגול על שם שנוהגים לגלגל את הביצה לראות אם היא כבר צלויה. ובבבלי מפרש כדי לצלות ביצה ולגומעה.

ג' ביצים. מגולגלים זו אחר זו. דהיינו צליה וגמיעה. ועיין פרק ב דסוטה.

שאין ראיה כו'. פי' אע"פ שאין ראיה גמורה לדבר. דקרא לאו הושטות יד לסל כתיב ביה. יש רמז מקצת דהוקשה אשה זונה לככר לחם.

לאחר התרת סינר. ושיעור סתירה כדי התרת הסינר והשיעורים הנזכרים.

התרת הסינר. כן היה מנהג הנשים לחגור על בשרם סינר כעין מכנסיים (מתנות כהונה).

כל אחד ואחד. מהתנאים הללו בעצמו שיער כמה שוהה בביאתו.

ובן עזאי נשא אשה מימיו. בתמיה. דהא אמר בפרק הבא על יבמתו שאמרו לו אתה נאה דורש ואין נאה מקיים. והשיבם מה אעשה ונפשי חשקה בתורה אפשר לעולם שיתקיים ע"י אחרים. ומשני י"א נתחמם פי' שראה קרי לאונסו על ידי חימום. ושיער באותו החום כשיעור הנזכר. וי"א דאין הכי נמי שנשא אשה ובעל. ושוב פירש הימנה ולא נשא עוד ועז"א מה אעשה ונפשי חשקה בתורה.

כתיב כי כל אשר יעשה כו'. בפרשת עריות כתיב כי כל אשר כו'.

תלמוד לומר עד ועד. ר"ל דהוי ליה לכתוב עד אין בה וכתיב ועד לרבות אף מי שאינו ראוי להעיד.

ויש לך שאינה תפוסה בישראל והיא מותרת. והיא מיעוטא הוא כלומר בסתם הוא אשר אמרתי לך טעם האיסור תלוי בלא נתפשה הא נתפשה מותרת. ויש אשה שאע"פ שברצון מותרת ואיזהו כל שתחלתה של בעילה באונס וסופה של בעילה ברצון.

כהדא כו'. כמעשה זאת האשה הבאה לפני כו'.

אמרה ליה נאנסתי. פי' מה אני לבעל. אסורה או מותרת.

ולא ערב ליך בסוף. שנהנית מבעילת המאנס דהוי לה סופו ברצון.

ובסוף אינו ערב לך. לאחר שנכנס בגרונך אפ"ה את נהנה ממנו.

וקיבלה. רבי לתשובתה והתירה לבעלה דהוי לה אונס גמור. אע"ג דהוה רצון בסוף יצר אלבשה המאנס.

ועד אין בה אעפ"י שאין לה עכשיו כו'. יצא להם זה ממאי דנקט מלת אין ולא נקט לא היה בה. ועיין באיכה רבתי פתיחתא ח. והיינו שהקדוש ברוך הוא יעיד בה וכמו שמסיק המדרש וקרבתי אליכם כו'.

אע"פ שאין לה עכשיו יש לה אחר זמן. ואתא לאשמועינן דמתחלה ברמז הרעה נרמז תיקונה דבתר הכי. דאין שינוי רצון בדברי ה'. ועוד קמשמע לן שמקדים רפואה למכה (יפה תואר).

לא הגידה אסתר. צ"ל אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה. שהדיוק הוא מדכתיב אין כנ"ל.

פסקה יא

בודאי שממהרים לעשות את החטא. פי' בודאי כמשמעו שממהרין לעשות את הרע ואין צריך לשום דרש. וכן לשון המדרש כמה פעמים.

ואף הנואף אין יכול לראותו כו'. כמ"ש שלהי נדרים דניחא ליה דלימות כמ"ש כי נאפו ודם בידיהם.

אלא לשון כעס. כי מלת קנאה בכל מקום הוא בראותו הצלחת זולתו וטובו. וכאן לא שייך זאת. רק מפני שהקנאה בא מלב כועס מאד. ע"כ מכנה פה הכעס לקנאה. ומביא ראיה שהכתוב הם קנאוני ג"כ מוכרח להיות פירושו לשון כעס וכמו שמסיים כעסוני.

פסקה יב

שהיא נותנת לו יסורין בעולם הזה. כי לבסוף יתודע הדבר ותגלה רעתו וילבש הגבר קנאה וכעס עליו. והבעל משקה אותה מים המרים והמים בודקין את הנואף ג"כ.

הסירו נטישותיה. הם הזמורות הרעות. והוא שם מושאל על בנים הנולדים באיסור. כי מקורם לא לה' המה כי מולידיהם כפרו בה' בעת עשותם המזימתה.

שהוא גונב מקור חברו. הוא שם מושאל דרך כבוד.

ואומרת ממך אני מעוברת. פי' שאומרת לבעלה ממך אני מעוברת.

דייתיקי. פי' שטר צואה. ונקרא כן מלשון דא תהי למיקם דדברי שכיב מרע ככתובין וכמסורין דמי.

וישראל נואף בא עליה. וודאי דאפילו כהן נואף בא עליה הולד ממזר ואינו רשאי לשמש על גבי המזבח. אלא דמשכחת לה שאינו ממזר כגון שהראשון קדשה על מנת שאין בה

מומין. ואח"כ נמצא בה מומין שאפילו בנה מורכב על כתיפה הולכת לה. ובזה מתורץ מה שמקשין הא ממזר לא חי. עמ"ש בתנחומא וכל דברי רד"ל לקוח משם.

ומעלה עולות בשבת. היינו עולת התמיד.

החרם הזה כו'. חרם הוא מצודה שצד דגים במים כמה דאת אמרת חרמו של ים. ומצודה נקרא מה שפורשים אותו ביבשה.

אבל האשה צדה בים וצדה ביבשה. אפשר הכוונה שהיא מאבדת אותו מן העולם הזה ומן העולם הבא ע"ד שאמרו חז"ל שעולם הזה דומה ליבשה והעולם הבא דומה לים שכל מי שאינו מכין ביבשה אין לו מה לאכול בים. וזה שאמר הכתוב אשר היא מצודים וחרמים. ובילקוט דריש צדה בעולם הזה וצדה בעולם הבא. המצודה הזה צדה ביבשה ולא בים. והחרם הזה צד בים ולא ביבשה. אבל האשה צדה במים וביבשה עכ"ל. הרי כמו שפירשתי ועיין קהלת רבה פסוק ומוצא אני מר ממות את האשה. ופסוק כי לא ידע האדם את עתו.

לבה שהיא תובעת בלבה. כלומר אף שתובעת רק בלבה ולא תגלה בפה עכ"ז היא כמצודים לצוד את האיש. ומכל שכן אם היתה תובעת בפה אז ח"ו היו כולם נכשלים בה.

שאינה תובעת בפה. שנטע הקדוש ברוך הוא בטבעה כך בגזירת והוא ימשל בך כדאיתא בעירובין דף ק ע"ב.

כשם שיש דעות במאכל כו'. שיש ממאס במאכל מחמת מיאוס דבר מועט ויש במרובה ויש שאינו איסטניס כלל. כך דעות בני אדם חלוקות בקפידות פריצות אשתו.

פורח על גבי כוסו. אף שלא נגע בכוסו. כן ימצא איש אף שלא ראה מאומה מאשתו רק שידמה מעט מן המעט בלבו על אשתו זה סימן שבטבע שונאה וחפץ לגרשה על כן חושב עליה רע בחנם.

זבוב שכן ע"ג כוסו. כלומר בדבר מועט שמדברת עם אדם.

ומניחו כמות שהוא. נוטל הזבוב ומשמר הכוס שלא ישכון עליו זבוב עוד. כמו שעשה יהודה בן פפוס שנעל את הדלת בפני אשתו. ודימה הענין הזה לזבוב ע"ד מליצתם היצר הרע דומה לזבוב היושב על מפתחי הלב.

שנעל את הדלת. כשיצא לשוק נעל את הדלת מפני אשתו שלא תדבר עם שום אדם.

נהיגין כו'. בתמיה וכי אבותיך היו נוהגין לעשות כן שמפני זה נכנס איבה בינו לבינם ומזנה תחתיו (רש"י) ועוד כיון דאבותיך לא היו נוהגין לסגור הדלת בעד נשותיהם אם כן לפי הקפדתך ראוי שתחוש לעצמך לפסול ממזרות.

אם זכה. כלומר שמן השמים יצילוהו להפרד ממנה שלא יחטא ח"ו.

ראוי היה. דייק מדכתיב כי ימות ודאי. והוי ליה לומר אם ימות.
דבר אחר טוב וגו' שהקדוש ברוך הוא מעביר כו'. מפרש בזה מלת ועבר. שהונח על דבר שבא מחוץ. כי ה' ב"ה מעורר לבו שיעבור עליו רוח קנאה.
קולנית. שצועקת בקול רם דרך עזות. ובתוספתא איזו היא קולנית כל שהיא מדברת בתוך ביתה ושכניה שומעין את קולה. ועיין בכתובות דף עב.
רגל רמה. פסיעות גסות בקפיצה דרך גבר.
לכך נאמר ועבר עליו רוח קנאה. שהקדוש ברוך הוא יעביר עליו רוח שיקנא לה.
תני דבי ר' ישמעאל אין אדם כו'. בסוטה דף ג איתא תנא דבי ר' ישמעאל אין אדם מקנא לאשתו אלא א"כ נכנסה בו רוח. שנאמר ועבר עליו רוח קנאה. מאי רוח רבנן אמרי רוח טומאה (פרש"י ע"י שטן הבא להחטיאו להקניט את אשתו) רב אשי אמר רוח טהרה (פרש"י רוח טהרה ששונא את הפריצות) ומסתברא כמאן דאמר רוח טהרה כו' ע"ש. מזה תראה שחסר כאן.
וקנא את אשתו רשות. פי' רצה לקנא יקנא רצה לגרש יגרש (תוס').
ר"ע אומר חובה. פי' יקנא אבל לא יגרש.
יכול אף זו כן. ר"ל יכול אף זה שיראה את אשתו עוברת על דת יהודית נסתרת עם שכניה לא יקנא לה.
כי עוף השמים כו'. ר"ל שנודע מבלי הגדה רק בהעברה בעלמא. וכמו שמסיים אין עבירה אלא כרוז. כי נסתבב מלמעלה שיצא הקול.
אדם עובר בסתר. כגון אשה פרוצה עוברת בסתר. והקדוש ברוך הוא מכריז בגלוי. שנותן בלב בעלה לקנאות לה והדבר מתפרסם בגלוי (רש"י).
וכן הוא אומר ויקנא ה' לארצו. התרה בילק וחסיל וגזם שלא ישחיתו עוד את ארצו. דבשילוח גובאי משתעי קרא. ולארצו פירוש על ארצו.
ג' טומאות נאמרו בפרשה. ונסתרה והיא נטמאה. והיתה אם נטמאה. תחת אישה ונטמאה (ז"ר). ורש"י כתב אחד וקינא את אשתו והיא נטמאה.
ואחת לתרומה. שאפילו היא בת כהן ובעלה כהן נפסלה מן התרומה.
וכי מצאנו כו'. ר"ל למה צריך להביא מן המקרא לפוסלה מן התרומה שבודאי היא אסורה בתרומה אחד שנאסרה לביתה. לכן אמר ר"א דאתא לאוסרה על היבם.
לביתה. לבעלה.
אכן. פירוש הכי איתמר.

פסקה יג

הימך. ממך כמו הימנו ממנו.

תרעא דלא כו'. שער שאינו פתוח לצדקה יהא פתוח לרופא. והיה כן למשל בפיהם. וכן כאן יהיה מוכרח לבוא אל הכהן שלא בטובתו כי אם לרפא נגע לבבו.
משלו. דייק מדכתיב והביא שהיה צ"ל והביאה שהרי אמר קרבנה עליה (מתנות כהונה).
כדי שלא יהיה כו'. פי' כדאי ונכון וראוי היה שלא יהיה חוטא נשכר. שהוא ממעט ההוצאה על השמן והלבונה. אלא מפני מה אינה טעונה כו'.
כשם שקנאה לבעל. ר"ל כשם שאסורה לבעל כל זמן שלא תשתה כך אסורה לבועל.
כשם שקנאה למטה. פי' כשם שמעורר עליה קנאת הבעל למטה. כך מעורר עליה קנאת המקום למעלה.
זו לטובה. שאז היא נקראת מנחה שהוא הקרבן העולה לרצון לפני ה'. ואם לאו היא מזכרת עון לבד. ולכך כתיב זכרון ב' פעמים.
אינה באה בתוך הרגל. פי' שברגל אין צריך להקריבה שמאליה באה לעזרה. אע"ג דנשים פטורות מראיה מכל מקום כשבאתה לירושלים היא מקיימה מצות ראיה (ז"ר).
מפני שלבה סמוך עליהם. פי' כשאדם רואה בני ביתו דעתו מתגברת עליו ולא תודה ואנו מבקשים שתודה כדי שלא ימחה שם הקדוש על המים.
בשער נקנור. הוא שער המזרח מפני שלא נתקדש (ז"ר).
ראש המעמד. פי' הממונה על כך מעמיד את הטמאין (היינו המצורעים שכבר טהרו מצרעתם) בשער נקנור שהוא שער המזרח כדי שיהיו מזומנים לזרוק עליהם דם האשם (רמב"ם). ויליף מצורע מסוטה דכתיב בה לפני ה'. ועיין בז"א.

פסקה יד

ואלו הם. פי' איזהו הם המים שנתקדשו בכלי. הוי אומר אלו מי כיור.
באותן המראות. כמ"ש במראות הצובאות אשר צבאו.
והימנו תהיינה בנותיהם נבדקות כו'. שהימנו עומד קטגוריא על בנותיהם אם אינן טהורות כאמותיהן. כי היאך יושחתו בנות הכשרות ככה.
משלשל דליו. מוריד דלי לתוך הבור למלאות מים.
וכי יש יד גדולה כו'. אף שהוא משל מכל מקום צ"ל המשל על דרך הרגיל. לכן מפרש שהיד פירוש ההכאה. ומלת גדולה מוסב לעומת ערך מכת מצרים היה בים גדולה ממנו. ולפ"ז לא קאי הגדולה על היד אלא על ההכאה שאף שבמצרים כתיב יד הנה יד ה' הויה במקנך. בים היה המכה למצרים והנס לישראל יותר גדול.
תגר. ירגזון לשון רוגז ותרעומות (מתנות כהונה).
למ"ד בני חם וי"ד בני יפת כ"ו בני שם. אבל שם חם ויפת עצמן לא מנה עמהן רק הנולדים אחר המבול שאז התחיל עולם חדש. ועיין מתנות כהונה.

ששים משפחות. מקובל היה להם ככה. ונקראו היודעות את אביהם בשם מלכות שעכ"פ הם בנות מלכות. והבלתי מכירים את אביהם בשם פלגשים החשודות אף עם מי שאינה מיוחדת לו.
מעולמים. נעלמים.
אשר בשר חמורים. ומגודלים בתאוות רעות למאד כחמור שהוא גס החומר למאד.
שלא תתפרסם הדבר. פי' שלכן הרגו כדי שלא תתפרסם משום חילול השם שלא ימצא בעל דין מקום לומר הרי שמצרי זה שלט באשה זו וילמוד סתום מן המפורש שאף בכולן נעשה כן. ולכן מצא משה רבינו ע"ה מקום כשר להרגו (מתנות כהונה).
אבל ישראל הבו כו'. אחז הכתוב הזה דוגמת הכתוב ראוה בנות ויאשרוה שכולם שבחו אותם. וז"ש הבו לה' משפחות עמים. שאתם בעצמיכם תתנו תודה על משפחות ישראל שהם טהורים. ולכן אחז בכאן בשם משפחה להורות על ההיפוך.
בניו של אלהים הן. כלומר אנשים אלהיים מבזים כל עניני עולם הזה וחמודותיה. רק דבוקים בה' תמיד.

פסקה טו

זכתה יוצא כו'. לפי שמבזין אותה עד מאד על כן אם היא טהורה זוכה לכל טוב. ואם לאו הוא להיפך.
ואין ממנו הנאה. ואין זה קבול שכר. אבל כאן יש הנאה. בסוטה לתת שלום ושלא ירבה ממזרים בישראל אם זונה היא. ואם נקתה ונזרעה זרע ומבטלת לעז מעל בניה (רש"י).
לפי שהאדם נברא מן העפר. פירוש הבועל. כי טבע הזכר קשה וחזק בתולדתו מטבע אדם הראשון הנברא מן העפר. והיא נוצרה ממנו מאחת מצלעותיו שתולדות המים גוברת בהן (מתנות כהונה).
כברייתה. פירוש תשאר כברייתה.
ומן העפר אשר יהיה יכול כו'. פרש"י אי לא הוי כתיב בקרקע יכול יתקן מבחוץ ויכניס ר"ל יזמין עפר מחוץ ויכניס בהיכל ודיו בכניסתו.
תלמוד לומר בקרקע. פי' בקרקעיתו.
אי בקרקע המשכן יכול כו'. פרש"י אי בקרקע ולא כתיב אשר יהיה. יכול לא מצא שם עפר תיחוח יחפור שם בדקר.
תלמוד לומר אשר יהיה. פי' מדלא כתיב ומקרקע המשכן יקח שמע מינה לא הקפיד אלא שיהיה מונח בקרקעית המשכן שעה אחת.

הא כיצד יש שם כו'. פי' יש שם עפר תיחוח הבא משם. אין שם תן שם על הקרקע וחוזר ונוטלו משם ונותנו לתוך המים.

תני ג' צריכין שיראו. פי' שלשה דברים בתורה שיעורן בכדי שיראו. עפר סוטה מדלא כתיב ונתן במים אלא כתיב אל המים שצריך שיתן שיעור שיהא נראה וניכר על פני המים. ואפר פרה גמירי לה בגזירה שוה מן עפר סוטה. ורוק יבמה דכתיב לעיני הזקנים וירקה. רוק הנראה לעיני הזקנים.

אף דם ציפור. ששוחטו אל כלי חרס על מים חיים וצריך שלא ליתן מים אלא כשיעור שיהא הדם של ציפור ניכר בהם.

פסקה טז

מקום שמעמידה בתחלה שם מעמידה בסוף. שהיו מסיעין אותה ממקום למקום כדי ליגעה ותודה שלא יצטרכו למחוק את השם. וקאמר דבמקום שמעמידה בתחלה היינו בשער נקנור שם היו מחזירין אותה דכתיב לפני ה'. ולפני ה' הוא שער נקנור כמו שדרשו לעיל.

לא דיו. בתמיה וכי יהיה טוב מרבו.

שלא יאמר הכהן אני פורע. בתמיה. בזיון הוא.

כדי שתחזור בה. פי' כדי שתודה ולא תשתה. וזהו הקל וחומר.

אם חס המקום. שהרי חס עליה שלא תמות במים המאררים.

יהיו כל מעשיה. פי' המעשה של המנחה.

תלמוד לומר הוא. הוא מיותר לרבות שתהא כשרה מכל מקום (מתנות כהונה).

שאין המים נהפכין להיות מרים אלא בידי כהן. שהרי מים קדושים הם מן הכיור ואיך קורא אותם מי המרים. אלא ביד כהן נהפכין להיות מרים.

ומבערין. לשון ביעור. ובילקוט גרסינן ומערעין. ובספרי גרס ומרעדים. והוא מלשון חיל ורעדה.

פסקה יז

ואמר אל האשה בלשונה. פי' באותה לשון שהיא שומעת ומבינה. דאל האשה משמע דברים הנכנסין בלב האשה שתהא מכרת הלשון (רש"י).

מלמד שפותח לה בזכות. דהוי ליה למימר אם שכב חנקי וממילא נשמע ג"כ הדיוק הא אם לא שכב הנקי אלא שבדיני נפשות פותחין תחלה בזכות.

הרבה ילדות עושה. וגורם לנערה ילדה שתבא לידי קלקול ושמא אמת הדבר אל תביאי עצמך לידי מיתה מנוולת כזו.

הרבה קדמוך ונשטפו. שקלקלו ולא התודו ונענשו כמו דור המבול שקלקלו בזמה ונשטפו מן העולם.
בכתובים הראשונים. בדברים הכתובים בתורה שנעשו בימים הראשונים כגון הגדה זו דאשר חכמים יגידו ויודו על חטאם ולא כחדו מאבותיהם עונם. כגון ראובן הודה על מעשה בלהה. יהודה על מעשה תמר (רש"י).
שאינן כדאי לשומען. אינם ראוים לה שאומר לפניה דברי הודאות צדיקים הראשונים אלא כדי שתודה על קילקולה כדאמרינן לקמן שראובן ויהודה הודו ולא בושו (רש"י).
לפי שמצינו שריבה הכתוב כו'. כדאיתא לקמן סימן לג ובסוטה דף כד דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם לרבות ארוסה ושומרת יבם לקינוי.
תלמוד לומר תחת אישך. כאן יליף מקרא תחת אישך וכר' יוחנן ור' יאשיה בסוטה דף כד ולקמן סימן לב למד מקרא תחת אישה ונטמאה כמו שלמד במשנה סוטה דף כג ע"ש.
להוציא דרך איבריים. עיין לעיל סימן ו.
ואין מזיקו. כיון שהבשר הוא שלם ויפה אין מזיק לו הסם.
לחלחל. לנקב הבשר בעומק עד חלל הגוף מחמת לחלוחית המכה מצא מין את מינו וניעור.
שתי ולא תמנע. ולא יזיקו לך מים המרים.
תלמוד לומר וכי נטמאת. דכתיב משכבי אשה וקיימא לן בסנהדרין דף נד מגיד לך הכתוב ששתי משכבות באשה. פרש"י שתי משכבות יש באשה שוין זה לזה לחייב בכל עריות כדרכה ושלא כדרכה. וא"כ שלא כדרכה הוי נמי טומאה.
להביא את הסריס. לקינוי שמקנא לה ממנו אע"ג דלאו בר זריעה הוא מכל מקום בר שכיבה הוא.
להביא אשת הסריס. אע"ג דלאו בר זריעה הוא מכל מקום בר שכיבה הוא. ומבלעדי אישך למוקדם שכיבת בעל לבועל הוא דאתא וסריס בר שכיבה הוא. ובסריס חמה קאמר דמותר לקיימה. ולא בסריס אדם שאסור לקיימה משום לא יבא פצוע דכא (רש"י סוטה דף כו ע"א ד"ה קמ"ל) ועיין בתוס' שם ובתוי"ט. אבל בסוטה דף כד במשנה פרש"י אשת סריס כגון שנסתרס לאחר שנשאה וקדמה שכיבת בעל לבועל עכ"ל וצ"ע.
על הכל היה מתנה עמה. פי' אפילו אם הבועל הוא סריס (ז"א). ונראה שט"ס הוא שם וכאן וצ"ל על כל עריות היה מתנה עמה. וכן איתא במשנה סוטה דף כד ע"א אשת סריס שותה. ע"י כל עריות מקנין ועי' בגמרא וברש"י שם. ואף גירסתנו יש לפרש כן.

פסקה יח

לפי שאין מוקדם כו'. כלומר אע"ג ששתי השבועות נכתבו קודם שנמחקה המגלה אין מוקדם כו' וכאילו אחת כתובה אחר שנמחקה (מתנות כהונה).

שיש עמה אלה. דכתיב בחדא מינייהו בשבועת האלה.

משביעני עליך. בשם ומזכיר את השם.

שלא נטמאת ואם נטמאת יבואו ביך. כצ"ל. ופרש"י משביעני עליך שיהא אמת מה שאמרת בפנינו שלא נטמאת ואם נטמאת יבואו ביך המים. דקיימא שבועה אאשה שלא נטמאת ואאלה שתחול.

ואמר הכהן לאשה פרט לחרשת. ספרי זוטא הובא בילקוט וכתבו הרמב"ם פרק ב הלכה ג. ובש"ס לא נתבאר זה רק דאתיא מכללא דאמרינן שם דף כז מקיש אשה לאיש וכיון דנתחרש הוא אינה שותה דבעינן והביא האיש וגו' הכי נמי נתחרשה היא.

מדת אכזריות. כי גם מדת הרחמים מסכים להענישה שלא כדרך הטבע.

יכול עצמה של אשה כו'. שיתקיימו בה השבועה והאלה.

ואומרות אם עשית חפץ. כצ"ל.

יהא סופך כסופו כו'. וכן פרש"י סדר זה יתן ה' אותך לאלה יהיו הכל מקללין ביך יבואך כדרך שבא לפלונית. ולשבועה שיהיו הכל נשבעין בך לא יארע לי כדרך שאירע לפלונית.

ירך התחילה בעבירה. פרש"י בדרך תשמיש הירך נהנה תחילה בקירוב בשר.

לפיכך תתקלל הירך תחלה.והקללה היא תחלת הפורענות. ומיהו כי בדקי מיא כי אורחייהו בדקי שבמעים נכנסו תחלה ומקלקלות אותן ואח"כ נופלות לירך. ועיין סוטה דף ט בגמרא וברש"י.

שנאמר והיתה האשה לאלה בתוך עמך. צ"ל בקרב עמך. ובמשנה ליתא זה. ובספרי איתא שאר אברים מנין תלמוד לומר ובאו בה. וכן הוא בילקוט. ועיין לקמן.

וימח את כל היקום. אשר על פני האדמה מאדם ועד בהמה. ברישא אדם ואח"כ בהמה.

אנשי סדום נסבו על הבית. מנער ועד זקן.

הכו בסנורים מקטן ועד גדול. הרי שהקטנים שהתחילו תחלה בעבירה לקו תחלה.

אם לא זאת אעשה. לכל העדה הרעה הזאת הנועדים עלי במדבר הזה יתמו ושם ימותו. הרי שגם השאר לא פלטו.

שכיני ארץ ישראל כו' אף הם לקו תחלה שנאמר הנני נותשם מעל אדמתם. כצ"ל והוא סוף פסוק של כה אמר ה' על כל שכיני הרעים.

פסקה יט

תלמוד לומר ובאו ובאו אף בכל אבר כו'. וכן הוא בילקוט בשם ספרי זוטא. ובאמת בסוטה דף כח דרשינן להני ובאו כולהו לדרשא ע"ש. ואפשר שצ"ל כאן תלמוד לומר ובאו בה בכל אבר כו'.

תלמוד לומר לצבות בטן ולנפל ירך. ובסוטה דף כח ובספרי מסיימים או אינו אלא בטנה וירכה של נבעלת. כשהוא אומר וצבתה בטנה ונפלה ירכה הרי בטנה וירכה של נבעלת אמור. הא מה תלמוד לומר לצבות בטן לנפיל ירך זה בטנו וירכו של בועל.

ולא אילמת. סוטה דף כז.

אמן על השבועה. ר"ל שאמרה אמן שלא נטמאתי היינו קבלת השבועה. אמן על האלה היינו שאמרה אם נטמאתי יבואו בי כמו שמשביעה שבועה שלא נטמאת ואם נטמאת יבואו בך. כך אומרת אמן על השבועה ואמן על האלה.

אמן לעתיד לבא. שאם תטמא לאחר זה מים מערערים אותה וחוזרין לתוך גרונה כאדם הנחנק ע"י משקה נראה כעושה ערער.

מן האירוסין. ע"י גלגול שבועה הוא מגלגל עליה זנות של אירוסין ואע"פ שלא היה בו קינוי מכאן לגלגול שבועה מן התורה.

פסקה כ

וכתב את האלות האלה. ולמה מים ועפר וכתב. מים ממקום שבאת. ועפר למקום שהיא הולכת. וכתב לפני מי שהיא עתידה ליתן דין וחשבון. כצ"ל. וכן הוא בירושלמי פרק היה מביא. ופי' ולמה מים ועפר דהוה אפשר לבודקה בלאו הכי ע"י השבועה לחוד (יפ"מ). ודריש מים ממקום שבאת פי' שבאת מטיפה סרוחה. ועפר למקום שהיא הולכת למקום עפר רימה ותולעה. ולפני מי כו' שהקדוש ברוך הוא חושב וכותב הכל.

יכול כל האלות שבתורה היה כותב. פי' אילו כתיב וכתב את האלות הוי אמינא כל אלות שבתורה. תלמוד לומר האלה שאינו כותב רק האלות שבפרשה זו.

הכהן פסל הכתוב בישראל. אם נעשה ע"י ישראל.

בספר ולא בנייר. פי' בספר בקלף.

ר' זכריה כו' משתעי הדין עובדא. היה מספר זה המעשה כדי שיצייר האדם בלבו כמה גדול השלום עד שלא יחוש האדם על בזיונו בשביל זה.

דר' מאיר הוי יליף כו'. דר' מאיר היה רגיל שהיה דורש בבית הכנסת בכל ערב שבת. והיה שם אשה אחת רגילה לשמוע קולו. פעם אחת שהה בדרשתו. הלכה ורצתה ליכנס לביתה. ומצאה נרות כבוים. אמר לה בעלה אנה הוית. אמרה לו הייתי שומעת קול

הדרשן. אמר לה כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף שאין האשה ההיא נכנסת לביתה עד שתלך וירקה בפני הדרשן.

וצפה ר' מאיר כו'. ראה ר' מאיר הדבר ברוח הקודש ועשה עצמו חולה בעיניו. אמר כל אשה שיודעת ללחוש לעינים תבא ותלחש.

אמרין לה מגירתא כו'. אמרו לה השכינות הרי השעה שתבא לביתך עשי עצמיך לוחשת לו ואת רוקקת תוך עיניו.

אתת לגביה כו'. באה אצלו אמר לה יודעת את ללחוש לעין. ומאימתו עליה אמרה לו שאינה יודעת. אמר לה מכל מקום רקקי בו ז' פעמים והוא טוב לה לעין. אחר שרקקה אמר לה לכי אמרי לבעלך פעם אחת אמרת לי ואני רקקתי שבעה פעמים.

אמרין ליה תלמידיו כו'. אמרו לו תלמידיו כך מבזין דברי תורה אילו אמרת לנו לא היינו שולחין ומביאים אותו ומלקין אותו על הספסל ומרצין ומפייסין אותו לאשתו.

ולא יהא כבוד מאיר ככבוד קונו. שאם היה מתרצה עכשיו מכל מקום היה נוטר השנאה בלבו על אשר הביאתו לידי מלקות.

בשביל להטיל שלום. דליכא למימר כדי ליפרע מסוטה שהרי כשמודית שזינתה אינה שותה (יפ"מ).

צריך ליתן מר לתוך המים. לענה או שאר דבר מר. וזה ג"כ שאמר לעיל סימן יג שאין המים נהפכין להיות מרים אלא בידו של כהן. והיינו ע"י דבר מר.

פסקה כא

ואח"כ ולקח הכהן. מיד האשה את מנחת הקנאות והניף וגו'.

ששה קראי. כתיב באו ובאו באו ובאו באו ובאו חד לצואה. כצ"ל. שר"ע וי"ו יתירא דריש כדמסיק בסוטה דף כח ע"א. הלכך לרבי עקיבא שיתא קראי כתיבי. שלשה ובאו כתובים שם. חד ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בטן. וחד והשקה את האשה את מי המרים המאררים ובאו בה המים וגו'. וחד והשקה את המים וגו' ובאו בה המים וגו'. ובכולם כתיב וי"ו יתירא הרי שית דבכל אחת היה צריך לכתוב באו וכתיב ובאו. הרי תלתא באו ותלתא וי"ו הרי ששה.

חד לצואה דידיה. ר"ל קרא דוהשקה את האשה את מי המרים המאררים ובאו בה המים אתא לצואה שהקדוש ברוך הוא גוזר שיבואו בה המים למרים. והוי"ו יתירא אתא לצואה דידיה שהקדוש ברוך הוא גוזר שיבואו בו בנואף המים למרים.

חד לעשיה דידיה כו'. ר"ל דקרא והשקה את המים והיתה אם נטמאה וגו' עשיה. כאן הודיע הכתוב את ישראל דמבטיח להם שיבדקוה המים. והוי"ו יתירא אתא לעשיה דידיה.

חד לבדיקה כו'. בגמרא איתא חד לידיעה דידה וחד לידיעה דידיה. ופרש"י שקרא ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בטן להודיע לנו דבטן והדר ירך שלא להוציא לעז על המים ואפשר ליישב הגירסא דכאן חד לבדיקה כו' שבודקין המים אותו תחלה הבטן והדר ירך. וחד לבדיקה דידה שבודקין אותה ג"כ תחלה בטנה והדר ירכה.

פסקה כב

שטעונה תנופה בבעלים. שתהא האשה מניפה עם הכהן. דהא קרא בכהן לחודיה כתיב ולקח הכהן מיד האשה וגו' (רש"י).

משלמים. מתנופת חזה ושוק ואימורין דשלמים.

ידיו תביאנה. בבעלם כתיב וגבי תנופה כתיב.

לשם שתי קנאות. אם קינא לה מאנשים הרבה ונסתרה עמהם כדאיתא בפרק ב דכריתות (ז"ר).

לפני ה' במזרח. עי' מנחות דף סא ע"א ובתוס' שם.

שטעונה תנופה והגשה. תנופה מדכתיב והניף את המנחה לפני ה'. והגשה פי' שיגיש אותה לקרן מערבית דרומית כדתניא במנחות דף יט ע"ש.

פסקה כג

המחוברת. שתהא כל המנחה מחוברת בכלי אחד.

מן הקטורת שאנו עתידים לרבות. לקמן פרשה זו סימן מח הכי איתא והקטיר המנחה זו הקטרת הקומץ שקידמה אזכרה. פי' שנקראת מקודם אזכרה שעל ידו היא נזכרת למעלה ע"ש.

ואחר ישקה את האשה את המים מה תלמוד לומר כו'. סדר המקראות כן הוא. וכתב ומחה והשקה והניף המנחה והקריב וקמץ והקטיר ואחר ישקה את האשה והדר כתיב השקאה ג' והשקה את המים והיתה אם נטמאה וקאמר המדרש ואחר ישקה את האשה מה תלמוד לומר שהמדרש ס"ל כרבנן בסוטה דף יט דוהשקה קמא לגופא שהיה משקה ואח"כ מקריב כדאיתא לעיל סימן כ. לכן מקשה ואחר ישקה דכתיב אחר הקטרה למה נאמר. על זה מתרץ אלא להביא את שרשומו ניכר ר"ל שאם היה רשומו ניכר צריך לחזור ולמחוק עד שלא יהיה רשומו ניכר (רש"י). ואיתא שם בגמרא דלרבנן אתא והשקה

בתרא שאם נמחקה המגילה ואמרה איני שותה כו' משקין אותה בעל כרחה. ולפ"ז צריך להיות כאן והשקה את המים למה נאמר לומר לך שאם נמחקה מגילה כו'.

מערערין אותה. כלומר פותחין פיה שלא בטובתה ושופכין את המים לתוך גרונה (רש"י).

בין שלא כדרכה. דכתיב משכבי אשה. ופרש"י שתי משכבות יש באשה שוין זה לזה לחייב בכל עריות כדרכה ושלא כדרכה.

שמעילת בעלה. שזנתה תחתיו לאחר שקינא בה.

שהם מתחלחלים. דייק מדכתיב אח"ז וצבתה בטנה וגו' למה כתיב תו ובאו בה. אלא מלמד שהם מחלחלים כו'.

כי לייט. כשמקלל הכהן.

כשם שהתחילה בעבירה תחילה. שהירך נהנה תחילה בקירוב בשר לפיכך לייט הירך תחילה (רש"י). ובעל שירי קרבן פירש שהתחילה בעבירה היינו שיצאה חוצה דכל כבודה בת מלך פנימה.

מיא כי בדקי כו'. המים כשהו בודקין כדרך הליכתן בבטן תחילה ואח"כ בירך.

לא תברא. אינה סתירה שמודיע לה הכהן שמבטן יתחיל תחלה שלא יאמרו אח"כ שלא היו בודקין כמאמר הכהן.

פסקה כד

בסאסאה בשלחה תריבנה. פי' בתוך אותה סאה עצמה כשאתה משלחה לאבדון תריבנה.

דבר שהוא סאה. כלומר עבירה גדולה.

בתרקב. פרש"י חצי סאה. תרי וקב דהיינו ג' קבין.

תומן ועוכלא. תומן פי' חצי קב שהוא חצי רובע שמונה תרגום תמני. ועוכלא הוא אחד מחמשה בקב והקב ששה ביצים. והוא ביצה וחומשא דביצה. ועיין בבבא בתרא דף צ (ערוך).

ריבה כאן סאות הרבה. פי' דכל רבויא הוא ורבי כל מיני מדה. דאי סאה לחוד. כל למה לי. ופירושו כל סאון סואן שהקדוש ברוך הוא מודד לכל אחד כסאתו.

מנין שאפילו פרוטות כו'. פי' אם לא נפרע ממנו פעם ראשונה ושניה לא ויתרו לו עליהם אלא מצטרפין לו אותו לחשבון.

בנוהג שבעולם אדם נכשל כו'. כלומר וכן לענין הטובה כל חוב גדול נפרע לפעמים מן האדם אחת לאחת והן מצטרפין לעונש גדול שהיה חייב (קרבן העדה).

החשבון מתמצה. פי' ה' מצרף מיתת השור ואבדת התרנגולת והצלוחית ומכת האצבע. אע"פ שכל אחד בפני עצמו עונש קל. מכל מקום נחשב הוא כאילו הוא עונש חמור בבחינת צרופם יחד לכפר על עונש המיתה כנפרע כל חשבונו עד תמציתו ולא נ"ח לו כלום.

אחת מתארעה לאחת כו'. בירושלמי גרס דבר אחר אחת מתארעה לאחת כו'. ופי' היפ"מ שהקדוש ברוך הוא נפרע ממנו מעט מעט על עונותיו כדי שלא יצטרפו ויצטרך ליפרע ממנו בבת אחת. ופי' מתארעא לשון מערערין אותה שפירושו ענין סתירה ושיבור. והכוונה שהצרה האחת סותרת ומבטלת העבירה האחת עד שיתנקה מכולם.

מיצוי חשבון עד אחת. פי' שהחשבון מדוקדק עד אחת כי אפילו עבירה קלה לא יוותר ה' עליה. ואפילו צרה קלה לא תבא בחנם. אלא זה לעומת זה (יפ"מ).

שער נקנור. שהיה למזרח. וכ"מ דכתיב לפני ה' הוא צד מזרחי.

כפה. צעיפה.

לפיכך פניה מוריקות. שאינה מספקת לשתות עד שפניה מוריקות.

בצלצל. חגורה נאה (מתנות כהונה).

חבל מצרי. חבל העשוי מנצרים של אילן (ערוך).

שם בה פנים. פנאי ליפרע ממנה. ושמתי אני את פני (ויקרא כ':ה') ונתתי פני (שם יז) כולן לשון פונה אני מכל עסקי ועוסקני בהן.

שנאמר תכסה שנאה במשאון. פרש"י המכסה דבר השנאוי למקום במשאון בחשך שעוה מעשיו בחשך.

אנשי דור המבול. באג"ב מפרש בכל העונשין איך הם מדה במדה.

שלום מפחד. שלא היו מזיקין שולטים בהן.

שורו עבר כו'.פי' השור מעבר את נקבתו ולא יפליט כלפי החוץ.

ישלחו כצאן עוליהם. שולחים עולליהם לנפשם מבלי אומנים ומגדלים כצאן הזה שאין מי מגדלם ועוסק בתיקונם. ורש"י פי' בעת לידתו היה הולך ומרקד מיד ואם פגע במזיק היה נלחם בו. והיתה אומרת לו אמו הבא לי מספרים ואחתוך שרך.

ישאו בתוף וכנור. היו נושאים קול בשיר ותוף וכנור.

יבלו בטוב ימיהם. הזקינו ימיהם בטובה.

היא גרמה להם כו'. כי ע"י טובה הרבה שכחו שצריכין למשגיח מלמעלה. וחשבו הטובה כמחווייבת.

ויאמרו לאל סור ממנו. האנשים ההם אמרו לאל סור עצמך ממנו.

מה שדי כו'. בזו את ה' ואמרו מה שדי כי נעבוד לו.

ואין לו עלינו טרחות. כי חשבו שהעולם עומד בטבע. גם אינם צריכים לגשמים. כי יש להם המעינות שהוכן הכל בטבע.
שתי טיפות כו'. ע"ש שני רביעיות שהן זמן הגשמים כדאיתא בפרק קמא דתענית (מתנות כהונה).
בגלגל העין שדומה למים. שהתאוה הרעה מקורה מיסוד המים. וע"כ נענשו ביסוד זה.
ארץ ממנה יצא לחם. פי' ארץ שמנה אשר יצא ממנה לחם רב.
מקום ספיר. היו אבניה.
נתיב לא ידעו עיט. לא עבר עליהם חיל של לסטים.
לא הדריכוהו בני שחץ. לא עברו דרך בו בני גאוה הם פריצי החיות.
פרץ על סדום ועמורה גחלי אש וגפרית. מעם גר ממקום שהוא נובע וניגר.
לפיד בוז. אש של גיהנם עומד למי ששאנן בעשתותו לומר שלום יהיה לי.
ישליו אהלים לשודדים. אהלי השודדים המה בשלוה.
היא גרמה להם. לאשר הביא אלוה. הפורענות עליהם בידו.
אז נלחמו מלכי וגו' בצע כסף לא לקחו. פי' חנם באו לעזרת סיסרא לא בקשו ממנו שכר רק הלכו ברצון ובאהבה ובחשק נמרץ.
מן שמים נלחמו וגו'. הכוכבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא ועיין תנחומא סדר בראשית סימן ה.
לא זזו משם. לא ירדו הכוכבים למטה לארץ אלא ראש הכוכב האחד היה בשמים וסופו השני בארץ. וזהו דכתיב ממסילותם נלחמו.
ולא ספנוהו. פי' לא חשבוהו לכלום. מה שאין כן גבי פרעה כתיב ויסע מלאך האלהים וגו' ויבא בין מחנה מצרים וגו'. וגם במצרים נשאר פרעה כמו שדרשו מדכתיב עד אחד. ובמלחמת סיסרא אף הוא נהרג.
גולייר. הדיוט וחלש. שלא אמץ לבו בגבורים לעמוד במלחמה אלא נס ברגליו.
שמשון מרד בעיניו. כתב הרמב"ם אל יעלה על דעתך ששמשון מושיען של ישראל. ושלמה ידיד ה' נשאו נכריות עד שלא נתגיירו. אלא גיירום. ולפי שלא בבית דין הגדול נתגיירו רק מחמת אהבת אדם נתגיירו חשבום הכתוב כנשים נכריות.
וירד שמשון תמנתה. אלמא תמנת בירידה. וכתיב הנה חמיך עולה תמנתה אלמא תמנת בעליה. ושמשון ויהודה תרווייהו בארץ ישראל היו (רש"י).
שתי תמנות היו. אחת בירידה ואחת בעליה. ואותה של יהודה היתה בעליה על ההר.

ר' איבו בר נגדי אמר כנון. כצ"ל ור"ל שלעולם חדא תמנת הוה. אלא שהיתה יושבת באמצע שיפוע ההר. והבא מגובה ההר יורד והבא מלמטה עולה. וכן היה בית מעון באמצע ההר וטבריא ברגלי ההר ופלגותה (בירושלמי גרס פלטתה) בגובה ההר.
של יהודה שהיתה לשם שמים. דתמר לשם שמים נתכוונה להיות לה זרע מבית יעקב כתיב בה עליה.
של שמשון שלא היתה לשם שמים. דכתיב אותה קח לי כי היא ישרה בעיני.
מלמד שהיה אביו כו'. דייק מדלא קאמר ובבואם בכרמי תמנתה שמע מינה שתכלית ביאתם תמנתה לבוא עד הכרמים כדי לומר לו זה.
זרועות כלאים. ממזרים מעורבבים מן הבעל והנואף. וזה פגם שתהיה אשתו מזרע מנאף (יפ"מ).
בשבעה מקומות כתיב לא תתחתן בם. כלומר איסור נכריות באישות איתא בשבעה מקומות. דכתיב בסדר כי תשא ולקחת מבנותיו לבניך. ובסדר ואתחנן לא תתחתן בם. לא יהיה קדש כתרגומו לא ישא עבד או שפחה. וכתיב לא תחיה כל נשמה. וכתיב לא תכרות להם ברית והיינו התחתנות. וכתיב ביהושע והתחתנתם בהם. וכתיב בעזרא ולהתחתן בעמי וגו'. אי נמי הא דכתיב בסדר ואתחנן לא תכרות להם ברית ולא תחנם לא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך. הני חמשה לאוין בחמשה קחשיב להו. והא דפרשת כי תשא ולא תחיה כל נשמה הרי שבעה (קרבן העדה).
לאסור ז' עממין. אבל שאר אומות מותרין. והכא הוא אומר הכין שנענש שמשון על זנות של דלילה והא לא נאסרו בנות פלשתים מדאורייתא אפילו באישות כל שכן בזנות.
אם ללצים הוא יליץ. כיון שנתחבר לרשעים ראוי הוא לעונש (קרבן העדה).
והא כתיב וירד שמשון תמנתה וגו'. וירא שם אשה מבונת פלשתים ותיטב בעיני שמשון. ומעשה של זו שבתמנת קודם מעשה של זו שבעזה.
דרך נשואין היו. ומסתמא גיירה ולא הוה קלקול כולי האי (קרבן העדה).
שאין עושה פירות. כי האדם המורגל בעבירה אז אין תכלית טוב יוצא ממנו. כי משוקע בעבירה וברגילתו. ודרש שורק מלשון סרק (מתנות כהונה).
אלמלא לא נקרא שמה דלילה כו'. משום דגבי אשה שבתמנת וגבי אשה זונה שבעזה לא הוזכר שמם. ובאשה זו הוזכר שמה דלילה. ועוד דהוי ליה למימר ודלילה שמה שהרשעים קודמין לשמן. מכל זה דקדק שאלמלא לא נקראת כו'. ר"ל ראוי שתקרא דלילה כיון שדלדלה פי' שעקרה כחו ולבו ומעשיו (כלי יקר). ולפי שמצינו ג' פעמים ותאמר דלילה בהאי ענינא דרשו שדלדלה אותו בג' דברים כחו ולבו ומעשיו (רש"א).

ניכרים דברי אמת. מתקבלים ומיושבים דברי אמת ודבורם על אופניהם. ראתה שערו גדול ולא היה שותה יין והבינה שהדברים האחרונים שאמר לה שבדבר זה היה כחו גדול אמת הוא (רש"י).

ויסר כחו מעליו. דלדלה את מעשיו דכתיב והוא לא ידע כי ה' סר מעליו. כצ"ל שדלדלה את לבו ילפינן מדכתיב ותרא דלילה כי הגיד לה את כל לבו. וצ"ל לעיל דכתיב ותרא דלילה כו'.

אין טחינה אלא לשון עבירה. פי' זנות והוציאו לשון טחינה מפשטיה. דבעל כרחו טחן להם בריחים שהיא מלאכה כבדה אם כן הוה ליה למכתב וטחן להם דהוה משמע בעל כרחו. אבל ויהי טוחן משמע לשון רצון כדאמרי אינשי כו'. ומייתי מתטחן לאחר אשתי וגו' דמוכח טפי לדבר עבירה מדכתיב שם ועליה יכרעון וגו' כי הוא זמה וגו' (רש"א).

כדי שתתעבר ממנו. שחשבו שאע"פ שסר כחו לפי שעה היה עד שישוב שערו אל ראשו שאז ישוב כחו אליו לכך היו מבקשים להתעבר ממנו (כלי יקר).

קמי דשתי חמרא כו'. פי' לפני כל אדם מביאים מה שרגיל בו. לפני שותי יין מביאים יין. קמי רפיקא כו' פי' לפני חופרי שדות וגנים שרגיל לאכול ירק מביאים לו מדה מלא ירק. דיבלא מין ירק הוא (רש"י). וכן אליו נתגלגל הדבר בדבר שהיה חומד תמיד בו היה נכשל.

אשר בלחי. ולחי החמור דבר טמא הוא. ואלמלא הלחי היה מת בצמא (רש"י).

העבר לי מקל. שנמצא בו מדה טובה מאד. כי לא היה בו מדת גאוה ולא רצה ליהנות מהם אפילו העברת מקל שהוא צורך הדיינים לרדות במקל למי שלא יקבל הדין. וכל שכן דבר שיהיה להנאתו לבדו (כלי יקר).

תן לי שכר עיני אחת. דייק מדקאמר נקם אחת הכוונה שינקם על אחת מהשתי עינים ולא על שתיהן כדי שתשאר לו השניה לעולם הבא (כלי יקר). ואע"פ שחטא בעיניו ולקה בהם מכל מקום מאחר שעל הצלת ישראל קנאוהו פלשתים יש לו שכר בזה (יפ"מ).

אבשלום בשערו מרד. שהיה מתגאה בשערו לומר שהוא נאה למלכות שנאמר וכאבשלום לא היה וגו'.

אחד לי"ב חדש היה מגלח. דבכך הוה כובד ובבציר מהכי לא הוה ליה כובד דכאיש גבורתו. אבל שאר נזירי עולם מגלח אחד לשלשים יום דהוי ליה בהכי כובד (רש"י).

מה להלן י"ב חדש. כדמפרש ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה (רש"י).

יליף לה מכהנים. הדיוטים.

משום כובד הכא נמי איכא כובד. כצ"ל פי' כובד שיער והוה ליה ניוול. ועיין נזיר דף ה ע"א. ורבי מתרץ דאבשלום הואיל ובעל כח היה לא הוה כובד לדידיה עד י"ב חדש כי כאיש גבורתו (רש"י).

שכן מצינו בבני טבריה כו'. ובגמרא הנ"ל איתא שכן מצינו בבני מלכים שמגלחים מערב שבת לערב שבת. ופרש"י דס"ל לרבי יוסי הואיל דאורחייהו דבני מלכים להסתפר מערב שבת לערב שבת הוה ליה כובד כשאר אחים. אבל לשאר אינשי ליכא כובד עד שלשים יום.

כחרובית גדולה. פי' קליעת שיער ראשו היתה גדולה כאילן חרוב.

יכול ככידון. פי' יכול ככידון היה ראוי להמשיל שערותיו. כי כן דרך להמשיל הדבר הגדול. ע"ז אמר דלא מצי מימר הכי משום בדין פי' קליעות קטנות היה עשוי. ר"ל שקליעת השער היה עשוי בדין בדין שיוצאת ממנה קליעות קטנות מזה ומזה כפארות האילן. ולהכי קאמר כחרובית ולא קאמר ככידון דלית ביה בדין (יפ"מ).

א"ר חנינא כו'. מביא ראיה שהחרוב הוא עב מאד.

כד סלקית להכא. כשעליתי לארץ ישראל מבבל. לקחתי חגורה שלי וחגורה דבני וחגורה של מוליך החמור וקשרתים זה לזה כדי שיהיה ארוך. ובאתי להקיף כוורת שהיה בחרוב בארץ ישראל ולא הספיק אורך שלשתן להקיפו. ובאגדת שמואל פרק יג גרס להקיף קורתו של חרוב אחד.

וקצית חד חרוב כו'. וחתכתי חד ענף מהחרוב ונמשך דבש מלא ידי.

ננס. פי' קטן.

רבי ארוך בדורו היה ור' חייא מגיע לכתפו. ר' חייא ארוך בדורו היה ורב מגיע לכתפו. כן הוא בגמרא.

ואדא דיילא. כן הוא בגמרא. ופרש"י שמש דרבנן ואדא שמו.

פושתכנא. פרש"י שם אדם. וכן פי' בערוך. אבל התוס' כתבו דא"כ הוי ליה למימר מפומבדיתא ופי' רשב"ם לשון פרנסות וממשלה. ורב צמח פי' איש גבוה מכל העם.

יכול בכל. יכול בכל עניניו היה יפה מכל ישראל.

לא היה בו מום. בענין זה היה יפה מכל ישראל. אבל בתוארו ובקומתו ובמדות היו בישראל אנשים יפים ממנו.

משכמו ומעלה כו'. בזה לא היה טוב ממנו.

ספסירא. לקח חרב לחתוך שערותיו. ונבקע הגיהנם תחתיו והיה מתייירא שלא יפול לתוכו.

לונביאות. רמחים.

שלקח מקח רע לעצמו. שמלת לקיחה הונח ג"כ על מי שפונה עצמו ולוקח דרך רעה כמו שפירש"י בויקח קרח. דאי כפשוטו מאי לקיחה שייך ביה. ועיין בפרש"י בגמרא.
וישלחהו מעמק חברון. ביוסף משתעי קרא כששלחו יעקב אצל אחיו והוא תחילת סיבת ירידת יעקב למצרים (רש"י). וזהו העצה העמוקה שלא הבינו בתחלה כל הענינים האלו למה קרה כך.
שקבור בחברון. אברהם.
ראוי למלכות. ולא יהיה ניכר כבודו בעולם.
לפיכך נקבעו בו שלשה שבטים שנאמר ויקח שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום וגו'. כצ"ל.
והכא את אומר הכין. דמשמע מקץ ארבעים שנה למלכות דוד. ואי אפשר שהיה זה בסוף ימיו שהרי לפחות חי אחר זה עוד חמש שנים. שלשה שני הרעב שהיו אחרי כן. וקרוב לשנה שהלכו למנות את העם אחרי הרעב דכתיב ושוטו בארץ וישובו מקצה תשעה חדשים ועשרים יום. ושנה אחת שבה התקין דוד משמרות כהונה ולויה שנאמר בשנת ארבעים נדרש (יפ"מ).
אלא משעה ששאלו ישראל מלך. משום דהשתא נצטערו ישראל במלחמת דוד ואבשלום והכירו כי הרעו לעשות בשאלתם.
קרואים מדוד. שהיו באים ע"י חותמו כאילו קראם.
והולכים לתומם מאבשלום. כי לא ידעו שעשה בעקבה להביא ב' ב' ע"י חותמו של דוד. אלא כל ב' ב' היו חושבין שהם לבדם הבאים מפני מצות דוד והשאר היו באים מצד אבשלום שהיו מבני סיעתו. ואמר ולא ידעו מעצת אחיתופל. כלומר שלא ידעו שכוונת אבשלום למרוד במלך בעצת אחיתופל.
ראשי סנהדראות היו. בתנחומא יליף מאספה לי שבעים איש דהיינו סנהדרין.
אתין לחילופין. כלומר שאינו הולך לשלם הנדר כי אם לרדוף לדוד. התפללו על דוד והפקירו עצמם שיפלו בידו של דוד ולא הוא בידם. שהוכרחו לילך למלחמה מיראת אבשלום והיו יראים שבתבערת המלחמה אולי לא ירחמו עליו. לכן התפללו שמוטב שיפלו בידו של דוד.
שנאמר פדה בשלום ר"ל הוא שדוד אמר פדה בשלום וגו'. כי ברבים היו עמדי שהרבנים והן הראשי סנהדראות היו בעזרי שמבקשים שיפלו בידי ולא אני בידם (יפ"מ).
מי ישימני שופט בארץ וגו'. כלומר לא נאה למלך שטרוד בעסקיו שיהיה הוא שופט בארץ כי אם ב"ד הממונים לכך (קרבן העדה).

וכן סנחריב. כלומר שנדון מדה במדה כמו כולם.
אלא ע"י מלאך. פי' שליח. ועיין לעיל פרשה ח סימן ג.
שנאמר (**מלכים ב י"ט:כ"ג**) **ביד מלאכיך חרפת ה' וגו'**. ואבואה מלון קצו וגו'. כצ"ל לפי דעתי.
ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף. ודייק מדקאמר ויך במחנה אשור ולא קאמר ויך מחנה אשור ע"כ שהיו אלה ראשי גייסות קושרי כתרים לבד דלת העם (כלי יקר). ובתנחומא סדר בשלח איתא הגדול שבהם ממונה על קפ"ה אלף. והקטן שבהם ממונה על אלפים איש ע"ש.
לשרות. פי' אינם ראוים שישרה וישב וידור בקרבם.
וטהורה היא לעתיד לבא. ר"ל אבל לכשתטמא לעתיד לבא מים מערערין ובודקין אותה (גמ' סוף פרק ב דסוטה).

פסקה כה

הצער. של ההשקאה.
וזו שישבה בביתה ולא עשתה כן הפסידה. בתמיה. כלומר הלא עכ"פ היא יותר צנועה שלא באת לידי כך אף שחפצה בבנים.
שאם היתה יולדת בצער כו'. ובשביל זה לא תסתרה עם איש שהרי יחוד אסור מן התורה ונקרא קלקול.
אין נותנים שכר לעבירה. שעכ"פ עשתה עבירה כשהסתירה עצמה כנ"ל והזקיקה עצמה להשקותה.
אסורה לזרע. פי' אסורה לזרוע זרע מבעלה.
יכול כו'. מאחר שנאסרה תשאר באיסורה. תלמוד לומר ונקתה כו' מותרת היא לזרע מעתה. וכמ"ש בספרי שאין אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב.

פסקה כו

לדורות מנין. פי' בשילה ובבית עולמים. תלמוד לומר זאת תורת הקנאות. הקנאות המקנא יקנא בשילו ובבית עולמים. כן נראה לפי גירסא זו. אבל לקמן סימן נא איתא זאת תורת הקנאות שהוא מקנא לה בבית עולמים ובשילו ובנוב וגבעון. ועיין רש"י בסוטה דף טו ד"ה איסי בן יהודה כו' שכתב דשילו משכן הוא ואין צריך לרבוייא דהוא עיקר הכתוב. ונוב וגבעון אין משקין בה סוטות דהא במה הואי כו' ולא קרבה כהן מנחת סוטה. אבל בית עולמים (בית המקדש שבירושלים) הוצרך לרבות שלא תאמר משכן נאמר ולא מקדש. אבל התוס' שם ד"ה לרבות נוב וגבעון מקיימים הגירסא.

להביא את מי שנתחרש בעלה. כן הוא בספרי. אבל בגמ' סוטה דף כז יליף לה מאיש איש.

שב"ד מקנאין להם. אם רואים אותה שמנהגת בפריצות.

להוציא את הארוסה ואת היבמה. ארוסה דלא קרינא בה תחת אישה. ויבמה לא מיקרי אשתו כיון דעדיין לא בא עליה ולא אגידא בהדיה אלא מחמת קידושי אחיו. ולא ממעטינן אלא דלא שותות ולא נוטלות כתובה הא קינוי מקנין להם כדלקמן.

פסקה כז

לרבות אשת כהן ואשת סריס שהן שותות. בגמ' פריך אשת כהן שותה פשיטא. ומתרץ מהו דתימא והיא לא נתפשה אסורה הא נתפשה מותרת וזו הואיל ונתפשה אסורה אימא לא תשתה קמשמע לן. אשת סריס פשיטא מהו דתימא מבלעדי אישך אמר רחמנא והאי לאו בר הכי הוא קמשמע לן. ועיין לעיל סימן טו.

שהוא בנשיאות עון עד שלא תשתה. ר"ל אם בא עליה קודם שתשתה אבל אחר שתשתה ויצאה טהורה רשאי לבא עליה.

והביאה עצמה לידי דברים הללו. שעברה ונסתרה ויחוד אסור. וגם גרמה לשם הקדוש שנכתב בקדושה שימחה על המים.

פסקה כח

כדי לאוסרן אבועל כבעל דבר אל בני ישראל. ר"ל תלמוד לומר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם. ופרש"י דואמרת רבויא הוא.

ואין ב"ד מקנאין תלמוד לומר דבר אל בני ישראל וקנא לרבות ב"ד שיקנאו. כן הוא בדפוסים הרבה ופי' המתנות כהונה בני ישראל וסמיך ליה וקנא והאי דבר אל בני ישראל מיותר הוא לרבות הב"ד שיקנאו.

ואין מקנאין לא ע"י עכו"ם כו'. בסוטה דף כו מסיק דמקנאין על ידן ע"ש.

לרבות אשה כאיש. שכשם שאם הוא סומא לא היה משקה דכתיב ונעלם מעיני אישה. כך היא אם היתה סומא לא היתה שותה (גמרא דף כז).

בראויה לאישות. כצ"ל וכן הוא בספרי.

אלמנה לכהן גדול. שאין קידושין תופסין בה מש"ה אין משקין אותה דאשתו כתיב וזו אינה אשתו (ז"א).

אף המשוחררת והגיורת. אין משקין.

כורכמית. כך שמה. או על שם מקומה (רש"י).

דוגמא כו'. רש"י פירש על שהיו דומין לה שהיו בני גרים כמותה לכך השקוה שהיו שמעיה ואבטליון מבני בניו של סנחריב. פי' אחר דוגמא השקוה פי' מי צבע. אבל לא מי מרים ממש ולא מחקו המגילה עליה אלא ליראה אותה.

ונידוהו. לפי שזלזל בכבודן של שמעיה ואבטליון. ולפירוש השני לפי שחשד אותם לעשות שלא כדין לפי שאין עושין כן שמא יוציאו לעז על מי המרים לומר שאין בודקין. ועיין כל זה בתוי"ט.

מה אנן קיימין. טעמייהו דחכמים דאמרי משקין. ובמאי עסקינן.

אם בישראל שנשא גיורת כבר כתיב והביא האיש וגו' אם בגר שנשא בת ישראל כבר כתיב בני בני ישראל ולא גרים. כצ"ל. וכן הוא גירסת הראב"ד וה"פ אם בישראל שנשא גיורת הא אין משקין דכבר כתיב והביא האיש את אשתו דמשמע שיהיו שוים שכמו דבאיש בעינן דוקא ישראל כדלקמן הוא הדין באשה בעינן שתהא ישראלית דמשוו להו קרא איש את אשתו. ואם בגר שנשא ישראלית וקרי לה גיורת על שהיא אשת הגר. אמאי משקין הא כתיב בני ישראל וגו' איש כי תשטה אשתו דמשמע דדוקא אם הוא ישראל הוא דכי תשטה אשתו עושין לה ככתוב בפרשה אבל לא הגרים.

אלא כן אנו קיימין. פי' אלא כי פליגי חכמים ועקביא בגר שנשא גיורת.

ומה טעמיה דעקביא. פי' ומאי טעמא דעקביא דאמר אין משקין משום דכתיב בני ישראל וממעטינן גרים אפילו נשאו גיורת.

ואמרת אליהם לרבות. פי' ואמרת אליהם רבויא הוא דכתיב בראש הפרשה דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ומוקמינן בני ישראל למעט גר שנשא בת ישראל ומואמרת אליהם מרבינן גר שנשא גיורת שאליהם משמע שיהיו שוין והני דמיין להדדי.

מי ששכיבתה אוסרתה. על בעלה. בעלה מקנא ומשקה לה וזו לאחר שנתגיירה אם זנתה נאסרת על בעלה הגר (יפ"מ).

או מעילה על דבר ממון. כגון כחש בפקדון דכתיב ביה מעילה סוף סדר ויקרא.

וימעלו באלהי אבותם. שעבדו אלילים.

וימעלו בני ישראל מעל בחרם. גבי עכן כתיב שמעל בחרם.

פסקה כט

להוציא את הקטן. פחות מבן ט' שנים שאין ביאתו ביאה ואינה נאסרת על בעלה.

שהיה בדין שתאסר. כלומר בדין הוא שתאסר בשכיבת אחותה ומה אם במקום שבא כו'.

שהוא איסור קל. ולמה נקרא איסור קל לפי שאין האוסרה (זה בעלה שאוסר אותה על כל העולם) אוסרה כל ימיו. דיכול לשלחה בגט (הנה חז"ל קראו אשת איש איסור קל

לגבי חמותו. במה שיש לה היתר. משא"כ בחמותה. והנה מצד אחר אשת איש חמורה מחמותו. שזו בחנק וזו בכרת).

זו אשתו. שהיא אוסרת על בעלה אמה ואחותה. כל ימי חייה שאפילו יגרשנה בעלה מכל מקום אסור לישא אחותה של גרושתו כל ימי חייה של גרושתו (ואמה אסור לישא אפילו לאחר מיתה. ואפילו למ"ד חמותו לאחר מיתת אשתו אינו בשריפה מכל מקום איסורא איכא דארור שוכב עם חותנתו (רש"י בסנהדרין דף עו) א"כ צ"ל שמ"ש שהאוסרה אוסרה כל ימי האוסר זו אשתו כו' משום אחותה נקט).

להוציא את הסומא. ממלת מעיני ממעט סומא שאין לו עינים.

אבל יש עדים לסתירה. מונסתרה והיא נטמאה לא משמע זה. אלא מסיפא דקרא דכתיב ועד אין בה ומלת בה יתירה דהוי ליה למכתב ונסתרה והיא נטמאה ועד אין ואנן ידעינן דאטומאה דלעיל מיניה קאי דהא מיניה קא סליק. השתא דכתיב בה אינו אלא למעט דדוקא בה דהיינו בטומאה דקאי עלה הוא דעד אחד מהימן אם קנא לה בעלה מתחלה אל תסתרי עמו ועברה ונסתרה. אבל לסתירה אם לא באו שני עדים להעיד שנסתרה עם אותו שקנא לה בעלה. אלא עד אחד בלבד אע"פ שקנא לה בעלה בשני עדים וגם יש אחד לטומאה כיון שאין שני עדים לסתירה אינה אסורה לבעלה. אלא צריך שיהיו שני עדים בעת שקנא לה בעלה אל תסתרי עם איש פלוני. ושני עדים שנסתרה עמו אחר הקנוי. ואז אם העד עד אחד שנטמאת עמו היא נאסרת עליו (מזרחי).

ועד אין בה בשני עדים הכתוב מדבר. פי' וקאמר עדים שנים אין כאן בטומאה זו אלא עד אחד. וקרא בטומאה קא משתעי ושכב איש אותה שכבת זרע ועדים שנים אין בה אלא אחד והיא לא נתפשה לא נאנסה אסורה ואינה שותה. דקרא דועד אין בה על והיא לא נתפשה אסורה קאי. ולא על והביא האיש את אשתו וגו' שהוא סדר השקאתה (ועיין מזרחי).

או אינו מדבר אלא בעד אחד. דאפילו עד אחד אין בה בטומאתה. ובגמ' פריך אלא במאי מתסרא ע"ש.

שאין תלמוד לומר אחד. דמדכתיב עד ולא כתיב עדים אני יודע דאחד קאמר.

עד הרי הוא בכלל שנים. פי' משום שעד אינו אלא לשון עדות וסתם עדות שנים.

להוציא את האנוסה. דאנוסה מותרת לבעלה.

בין בכהונה. שאפילו אשת כהן שנאנסה תהא מותרת לבעלה.

סוטה חמורה שהיא במיתה. אינו דין שעושה אונס כרצון בכהונה ואשת כהן שנאנסה אסורה לבעלה.

פסקה ל

דבר של אימה. מדכתיב רוח קנאה קדייק (מתנות כהונה).

מקנא לה על פי שנים. פרש"י שצריך להביא שני עדים שאמר לה בפניהם אל תסתרי עמו. ומשקה על פי עד אחד או על פי עצמו שאפילו אין עדים שנסתרה אלא עד אחד או הוא בעצמו ראה נאסרה על בעלה עד שתשתה.

מה טעמיה דרבי יהושע כי מצא כו'. כן הוא בנוסחא בתוס' ד"ה מאי טעמיה בדף ב ע"ב. אבל בירושלמי שלפנינו הנוסחא מ"ט דר"א.

כי מצא בה ערות דבר. ואע"ג דהאי קרא לאו בסוטה כתיב מכל מקום דריש ליה אקינוי וסתירה הואיל ותליא קינוי בגירושין (פני משה).

ערוה זו סתירה. שמביאה לידי ערוה.

דבר זו קינוי. שבא ע"י דבור.

אין מציאה בכל מקום. בכל מקום שנאמר בתורה כי ימצא איש שוכב וגו' וכדומה דוקא בעדים הוא. והכא נמי צריך שיהיו ב' עדים לקינוי ולסתירה (פני משה).

דבר אחר ערוה שהיא באה מכח דבור. צ"ל רא"א ור"ל רבי אליעזר דסבירא ליה מקנא לה על פי שנים אבל משקה לה על פי עד אחד א"כ לא דריש אלא תיבת דבר שהוא קינוי קשה עליו מה מקיים הוא בתיבת ערוה דלאיזה מילתא דריש ליה. והא כי מצא דילפינן מיניה שנים קאי ג"כ על תיבת ערוה שפירושו סתירה. וא"כ גם בסתירה צריך שנים. ומשנה דר"א דריש ליה ערוה שהיא באה מכח דברו כלומר דלא דרשינן לערוה בפ"ע אלא חדא קאמר קרא כי מצא בה ערוה שהיא באה מכח דברו היינו הקינוי שאילו לא יקנא לה ע"פ שנים מקודם לא היתה נאסרת ע"פ עד אחד ולא היתה נקראת ערוה. וכן מצאתי בדפוס מינקווי שאיתא שם ג"כ רי"ש במקום ד' ר"א.

כיצד הוא מקנה לה כו' בפני שנים אל תדברי. אל תדברי פירושו אל תסתרי אלא נקט לשון נקי כדלקמן. וה"ק אם אמר לה אל תדברי כו' לאו כלום הוא ועדיין מותרת. אלא דוקא כשאמר לה אל תדברי ונכנסה עמו לבית הסתר כו'.

חולצת ולא מתייבמת. דכתיב גבי אשה שמצא בה ערות דבר והלכה והיתה לאיש אחר ודרשינן לאיש אחר ולא ליבם ואעפ"כ אינה פטורה מן החליצה כשם שאם היה בעלה חי דלא היתה מותרת בלא גט (גמרא).

אל תדברי לשון נקי הוא. פירוש שלאו משום דיבור בעלמא הוא משקה אותה אלא לשון טומאה הוא רק שדיבר בלשון נקי. ומיהו דברה בסיפא על כרחך דיבור ממש הוא.

רבי יהושע אומר רשות. פירוש אם רצה לקנא הרשות בידו. ואי לאו קרא הוי אמינא דאסור הוא משום לא תשנא את אחיך בלבבך. תלמוד לומר וקנא את אשתו שאם רצה לקנא הרשות בידו.

לפום כן. פי' לפיכך.

מה תלמוד לומר היא נטמאה. דמשמע דודאי נטמאה ומה תלמוד לומר והיא לא נטמאה. אי פשיטא ליה דנטמאה למה שותה. ואי פשיטא ליה דלא נטמאה למה משקה.

על ספק. וה"ק קרא אשה זו שמא נטמאת שמא לא נטמאת. וקאמר לך דישקנה לברר הספק. ואי לא משקה אותה אסורה (רש"י).

דן לשרץ. ספק נגע בטהרות ספק לא נגע. דמחזיקין לה בטומאה מספק.

שלא עשה בה אונס כרצון. שאם נאנסה מותרת לבעלה.

אף שרץ כן. ר"ל שרץ שמטמא אונס כברצון ובשוגג כבמזיד כל שכן שמטמא מספק.

ומה סוטה רשות היחיד. דונסתרה כתיב ואין רשות הרבים ראוי לסתירה אלא ברשות היחיד. אף שרץ רשות היחיד דוקא ספיקו טמא אבל ברשות הרבים ספיקו טהור.

דברי שיש בו דעת לשאול. אם נטמא אם לאו. אף ספק טומאת שרץ דבר שיש בו בנוגע זה דעת לשאול אם נגע אם לאו והוא אומר איני יודע כגון אדם או טהרות שהיה אדם עסוק בהם בשעה שנולד הספק הוא דטמא אבל בדבר שאין בו דעת לשאול אם נגע אם לאו אפילו ברשות היחיד ספיקו טהור.

פסקה לא

מן התורה האיש כו'. שהיה צריך להעלותה אל ב"ד הגדול שבירושלים. וקאמר דמן התורה בעלה נאמן עליה שלא יבא עליה בדרך. דקיימא לן דאם בא עליה בדרך שוב אין המים בודקין אותו.

ומוסרין לו ב' תלמידי חכמים. שידעו להתרות בו שלא יבא עליה בדרך.

בעלה נאמן עליה. ואין צריך להעמיד עדים אצלו.

הרי הוא נאמן. הבעל נאמן עליה להתייחד עמה ולא חיישינן שיבא עליה.

זו שאין חייבין עליה כרת. סוטה שאין חייבין עליה כרת אלא לאו הוא דאיכא דכתיב לא יוכל בעלה הראשון לשוב לקחתה אחרי אשר הוטמאה ודרשינן מיניה לרבות סוטה שנסתרה. לא כל שכן שיהא בעלה נאמן עליה.

שיש לה היתר אחר איסורה. כשתטהר לפיכך אין יצרו תוקפו. שמובטח הוא לאחר זמן. תאמר בזו שאין לה היתר אם תמצא טמאה לפיכך לבו רודף אחריה. וא"ת לא יתקפנו יצרו על אשתו הואיל ובעלה כבר. על זה אמרו ואומר מים גנובים ימתקו כלומר דבר

האסור לו יצרו ורדף אחריו. ועוד כל שכן הואיל ואין חייבין כו'. ועוד נחשדו ישראל על הסוטות כו'.

אמרו לו ובלבד בעדים. הא דכתיב והביא האיש את אשתו היינו שיביאנה לבית דין בעדים שלא להתייחד עמה. ומיתורא דאת קדריש.

שלח בתר איתתא. שנשבית ושלח להביאה.

תלתא תלמידין. דבדרך לא סגי בשנים עד דאיכא שלשה דוקא.

ובעלה הרי שלשה. שהרי בעלה הוא מעלה אותה.

אף הוא. אהא דתנן בפרק ב' דכתובות שאמרו לו לרבי זכריה בן הקצב אין אדם מעיד על עצמו ואסר עליו אשתו שהיה כהן קאי שאף על פי כן שכר לה לאשתו בית לעצמה. ואפשר שרבי חייא בר ר' יוסף כהן היה ועליה קאי. אי נמי שאשתו היתה נחבשה על נפשות שאסורה אפילו לבעלה ישראל (קרבן העדה).

יגעתי באנחתי. להוציאה מבית השביה. ומנוחה לא מצאתי שאסורה עלי.

שמכשירה לו. שמטהרת לו לגמרי שמותרת לאכול בקדשים ויש לבעלה מזה טובת הנאה. אבל לבעלה טהורה אף קודם הבאת הקרבן (ז"ר). ודבריו אלו היה נעלם מהרש"ש.

שקיפחה. שכרתה נזירות בראשה (ז"א).

או שחיללה. כצ"ל.

סולת. מובחר מן הקמח.

הניחו לי כו'. כלומר הניחו לי מקום להתגדר לאמר טעם נאה ומקובל כחומר הזה. וחומר פי' תוס' מרגלית. ענין אחר בושם שריחו נודף. ורש"י פי' חומר בוטו"ן בלע"ז והוא של זהב וחותמים בו שני צוארי חלוק לנוי. ורבינו סעדיה גרס הומר בה"א ופי' כמין מעשה. שכן קורין המעשה בלשון ארמית. וכדמסיים כשם שמעשיה מעשה בהמה.

מעשה בהמה. שהפקירה עצמה לתשמיש למי שאינו בן זוגה.

אבל צק הוא על שיריה. פי' שירי המנחה אחר הקרבת הקומץ שהיה נאכל לכהנים וכתיב ביה למשחה שיאכלהו דרך גדולה כדאיתא בפרק היה מביא (מתנות כהונה).

בשתי אזהרות. מדלא כתיב חד לא יתן על השמן ועל הלבונה.

מפני מה טעמו של דבר. פי' למה לא ישים עליה שמן ולבונה.

מגיד כי מנחת קנאות הוא. פי' מגיד הכתוב מפני שמנחת קנאות הוא שלא יהיה קרבנה מהודר (ז"א).

זכות. שעל ידי המנחה הזו נזכר זכותה ג"כ.

תלמוד לומר מזכרת עון ולא זכות. וס"ל לרבי טרפון אין בכלל אלא מה שבפרט. ור"ע ס"ל דאף זו לטובה. וה"פ דקרא מנחת זכרון לטובה אם יש לה זכות אע"ג דמנחה היא

המזכרת עון דכל כמה דלא קרבה מנחה לא בדקי מיא לה. אפ"ה מזכירה לטובה. נמצא שהזכרונות לטובה הם (קרבן העדה).

מנחת זכרון כלל. שגם הזכיות נזכרין לה. מזכרת עון פרט דמשמע עון מזכירין לה ולא זכיות.

מדת הטוב מרובה. ממדת הפורעיות אחד מת"ק במדה טובה נאמר נוצר חסד לאלפים ובמדת פורענות נאמר על שלשים ועל רבעים.

שדרך הדין לוקה. פי' מדת היושר.

נתקיימו זה וזה. פי' הקל וחומר וגם הכלל ופרט.

ואל תלקה. דרך הדין פי' שלא יסתור הדין והיושר.

כדי הכרת העובר. פרש"י דדריש ונקתה ע"י זכות כדי שיעור ונזרעה זרע כשיעור שהעובר ניכר במעוברת.

מה זרע בן ט' חדשים. בגמרא יליף לה מדכתיב זרע יעבדנו יסופר זרע הראוי לספר. פרש"י הראוי לספר לחיות ולבא לידי ספור שבח של מקום.

ואע"פ שאין ראיה לדבר. דזכות תולה י"ב חודש. ומפרש בגמרא דמש"ה אין ראיה גמורה מנבוכדנצר דלמא שאני עכו"ם דלא מיפקיד דינא עליה. פרש"י אין ממהרים מן השמים לפקוד עונותם עליהם בעולם הזה. אבל ישראל ממהרים לפרוע מהם בעולם הזה.

דכתיב להן מלכא כו'. דניאל אמר לנבוכדנצר כשפתר לו החלום שיהא נטרד מן האנשים ולהיות עם בהמה וחיה. להן מלכא פי' אמנם המלך. מלכי ישפר עלך פי' עצתי היטב בעיניך להאמין לעצתי. וחטאך בצדקה פרוק פי' חטאך על ידי צדקה תפדה. כלא מטא על נבוכדנצר פי' כל הפתרון נתקיים בו. לקצת ירחין תרין עשר. הרי שזכות תלתה לו י"ב חדש (רש"י).

מדחה אתה המים. בספרי גרס מדהה. פי' מחסר ומחשיך. וגוון החסר נקרא דיהה בלשון משנה בנגעים. ולפי גירסתינו מדחה פי' שהנשים שיש להם זכות לא יודו לעולם.

מפני כל הנשים השותות. פי' כל הסוטות שיהיו ממשפחה הגונה לא יודו לעולם אלא ישתו ויאמרו שזכות אבותם מסייעתם. ועוד שמוציא אתה שם רע על הטהורות (ז"א).

שרביטין היו מוריקין בה. בספרי גרס מזרקין בה. ופי' מזרקין גידין (ומלת מזרקין איתא בדוכתי טובא בש"ס ופי' גידין) ור"ל שהגידין היו בה כמין שרביטין (ז"א).

פסקה לב

אין משקין שתי סוטות כאחת. דאותה מיעוטא הוא אותה לבדה ולא אותה וחברתה (ז"א).

יפנה כו'. שהיא עומדת בפנים בעזרה וכהן מבחוץ שנאמר והעמיד האשה לפני ה' האשה לפני ה' ולא הכהן לפני ה'. כך הביא בילקוט (מתנות כהונה).
מקודשים מן הכיור. דכתיב מים קדושים ואין קדושים אלא שנתקדשו בכלי. והיינו הכיור.
ולא בשבר של חרס. דכיון דכתיב כלי בעינן כלי שלם.
היה מביא. הכהן.
פיילי. כוס של מים.
כשם שממעט. ר' יהודה.
מקום היה שם. ניכר מתוך שאר רצפת ההיכל.
וטבעת היתה קבועה. לאחזה בטבעתה ולהגביהה מבין הרצפה שהיתה כולה באבני שיש.
כדי שיראה. צריך ליתן שיעור שיהא נראה וניכר על פני המים.
ונתן אל המים. מדלא כתיב ונתן במים אלא אל המים משמע שלא יהא נבלע בתוכן.
להביא קרקע בית עולמים. ס"ל דאשר יהיה אתי להורות שיהיה מתקן מבחוץ ויכניס בפנים להיכל ונותן אל המים ואין צריך להניחו בקרקע ההיכל א"כ בקרקע למה לי. לזה קאמר להביא קרקע בית עולמים. שלא תאמר משכן נאמר ולא מקדש לכך הוצרך לרבות. אבל משכן שילה אין צריך לרבות דשילה משכן הוא. ונוב וגבעון אין משקין בהם סוטות דהא במה הוא ולא היה שם ארון אלא מזבח הנחשת לבד ולא קרבה בהן מנחת סוטה ולא שום חובת יחיד שאין לה זמן קבוע. בית עולמים בית המקדש שבירושלים קרי לה בית עולמים לפי שאין אחר קדושתו היתר במקום אחר ושוב לא שרתה שכינה במקום אחר (רש"י). ועיין מ"ש לעיל סימן לב.

פסקה לג

והעמיד הכהן את האשה. ולא כתיב והעמיד הכהן אותה כמ"ש למעלה והקריב אותה הכהן והעמידה. משום דשם קאי על מה שקראה למעלה אשתו של המביא. וכאן בשעת השקאה חזר לקרותה האשה בעצמה שלא על שם בעלה.
ונקתה מתנקה. כלומר נאמר ונקתה שתהיה מתנקה וחוזרת לבעלה מיד.
חס האלהים כו'. לפיכך כתיב תחת אישה שעדיין נקרא שמו עליה וכדלעיל.
פתר קרייה בבועל. דאי באונאת ממון או אונאת דברים היכי פסיק וקאמר ופללו אלהים והלא אפשר שימחול לו חברו ולא יבא ה' עמו במשפט. להכי מוקי ליה בחטא ניאוף דלא מצי מחיל. והכי קאמר קרא אם יחטא איש לאיש שזה זן ומפרנס וזה בא על אשתו

אשר טרח בפרנסתה ודאי ישפוט אלהים ביניהם כי זה לא ניתן למחילה. כי זה מעוות לא יוכל לתקון (יפ"מ). וזהו אמר כנגד בניו והפליג להם אביהם גודל החטא שידעו איך חטא גדול העלה עליהם הכתוב.

אהין כו'. פי' הזה הבעל זן ומפרנס. ואת אתי לך על עתיד פי' ואתה באת לך על המוכן ומזומן. מלשון להיות עתידים ליום הזה (מתנות כהונה).

פתר קרייה באשה. מפרש אם יחטא מלשון קולע אל השערה ולא יחטא. דמתרגמינן ולא משנן. וה"פ אם ישנה האשה בין איש לאיש. בין איש הזן ומפרנס אותה לאיש אחר דתולה עיניה על איש אחר (שירי קרבן). כן נראה לפרש הנוסחא שלפנינו. אבל בתוספתא פרק קמא דסוטה דריש זה על פ' אם יחטא איש לרעהו ונשא בו אלה להאלותו. וכתבו היפ"מ והקרבן העדה שנוסחת התוספתא עיקר. וה"פ למ"ד דמוקי לה בבועל אם יחטא איש הנואף לרעהו זה הבעל של האשה. ונשא בו בנואף אלה להעלותו שכשם שהמים בודקין אותה כך בודקין את הנואף. ולמ"ד דמוקי לה באשה כך פירושו אם יחטא איש היינו האשה (כדדרשו איש איש לעשות אשה כאיש). לרעהו זה בעלה (וקאמר לשון זכר כמו דאמר אם יחטא איש) לתת לה דרכה בראשה.

ומבזין על הספק. בתמיה. דלמא טהורה היא ונמצאת נתבזית על חנם.

אנדרולומוסיא. דבר והורגת טובים ורעים לפיכך ראוי שתתבזה אפילו על הספק כדי שיהיו נזהרים אפילו מיחוד.

ומאיימין עליה. כדי שתודה.

כדרך שמאיימין על עידי נפשות. יותר מעל דיני ממונות כדאמרינן בסנהדרין דף לז הוו יודעים שלא כדיני ממונות דיני נפשות. כן כאן מאיימין עליה יותר מעל דיני ממונות.

הרבה יין עושה. למען לא תתבייש להודות כי תראה שמוצאין לה זכות. ועוד מזכירין אותה שמו הגדול.

הרבה ילדות עושה. גורם לנערה ילדה שתבא לידי קלקול. ושמא אמת הדבר אל תביאי עצמך לידי מיתה מנוולת כזו.

שכנים רעים. יודעים לפתות ומצויין לה תמיד.

שאינה כדאי לשומען. שאינה ראויה לשמוע אותן הדברים שאומרים לפניה ממעשיהן של צדיקים כגון מעשה יהודה וראובן. כדי שתודה על קילקולה.

שלא תחזור בה. שאולי תודה על שקר מפני יראת המים ותאמר טמאה אני. כי תדמה כי סם המות הוא אף שהיא טהורה תמות מזה. לכן אומרים לה שאין זה ממית רק במקום החטא שהוא מקום המכה.

עמדי על בורייך. הסמכי על נקיותיך.
ואין מזיקו. כיון שהבשר הוא שלם ויפה אין מזיק לו הסם.
מחלחל ויורד. פי' מנקב הבשר בעומק עד חלל הגוף מחמת לחלוחית המכה מצא מין את מינו וניער.
שוברת כתובתה. כותבת שובר על כתובתה זניתי והפסדתי כתובתי ונותנת ביד בעלה שלא תתבענו עוד אחר זה. ואינה נהרגת לפי שלא התרו בה עדים בשעת מעשה (רש"י).
לשערי מזרח. לשער נקנור. פרש"י לשערי מזרח שער החיצון שבו נכנסין להר הבית ומשם לשער נקנור הוא שער העליון שבחומה שבין עזרת ישראל לעזרת נשים. נקנור אדם גדול היה והביא דלתות מאלכסנדריא של מצרים לאותו שער. ונעשה בו נסים. וקראו על שמו.
ששם משקין סוטות. דבעינן לפני ה' כדלעיל.
ומטהרין את היולדות. דאין קרבנו של אדם קרב אלא א"כ עומד על גביו. ומי שיכול ליכנס לעזרה נכנס. ואלו שלא היו יכולות מפני שהיו מחוסרות כפרה עומדות בחלל שער נקנור שלא נתקדש (גמרא).
ומטהרין את המצורע. כדכתיב והעמיד הכהן המטהר וגו'.
ואוחז בבגדיה. בבית הצואר שלה (רש"י).
ואם נפרמו. פרימה גדולה מקריעה. שנקרעה לקרעים הרבה.
כהן נפנה לאחוריה. דכתיב האשה לפני ה' ואין כהן לפני ה' (ז"ר) שהוא עומד מבחוץ והיא עומדת מבפנים.
שיהיו מכסין ראשיהן. מדהצריך הכתוב לפרוע ראשה של סוטה כדי לנוולה שמע מינה שגנאי הוא לבנות ישראל לילך בגלוי ראש.
אע"פ שאין ראיה לדבר. די"ל דשאני תמר דבת מלך היתה לכן הוי גנאי לה. מכל מקום זכר לדבר איכא דר"ש הוא דאמר כל ישראל בני מלכים הם.
דבר אחר לימד על כו'. נוסח אחר ר' יאשיה אמר לימד. וכן מצאתי בספרי.
גופה מנין. כדתנן מגלה את לבה.
וקטליאות. תכשיט הוא כמין חצי עגול פתוח וסוגרת בו את חלוקה ומקיף את גרונה מן הצדדים.
חבל מצרי. לפי הנראה שהיה חבל מיוחד העשוי מפשתן של מצרים. אבל רש"י פי' בפרק קמא דסוטה חבל עשוי מצורי דקל מסיב הגדל סביב הדקל וכרוך עליו (מתנות כהונה).
למעלה מדדיה. כדי שלא ישמטו בגדיה לארץ.

לפי שעשתה מעשה מצרים. לפי שנאמר בתחילת בפרשת עריות כמעשה ארץ מצרים ועיין תוי"ט.
מפני שלבה גס בהן. כשאדם רואה בני ביתו דעתו מתגברת עליו ולא תירא ולא תודה ואנו מבקשים שתודה ולא ימחה שם הקדוש על המים.
וכל הנשים מותרים לראותה. בגמרא פריך והא תני רישא כל הרוצה לראות בה רואה ואפילו אנשים. ותירץ רבא כל הרוצה לראות בה רואה לא שנא גברי לא שנא נשים. ונשים חייבות לראות שנאמר ונוסרו כל הנשים.
אם היתה גידמת. קטועת הכף.
היה מביא. הבעל כדכתיב והביא את קרבנה עליה.
יראה אותה המים. היה מראה לה את המים.

פסקה לד

ילמדה אותה הכהן סדר שבועה. שמלמד עמה מעיקרא סדר השבועה על מה אומרת כל זה (ז"ר).
לרבות המערה אותה מכל צד. ששתי משכבות יש באשה שוין זה לזה לחייב בכל עריות כדפי' לעיל.
כדי שתשתה. ואת כי שטית תחת אישך מזידה היית. (דייק מדכתיב ואת דמשמע מדעתך במזיד).
וכי נטמאת לרבות בן ט'. כצ"ל. וז"ל הילקוט לרבות בן ט' שנים ויום אחד שיקנו לה וישקו אותה מתחת ידו עכ"ל. ועיין בירושלמי סוף פרק ד.
בן ט' שנים ויום אחד. בעילתו ביאה.
לא על זו. ר"ל לא על זו שבסמוך שחטאה במחשבה. שאף שהיא עבירה גדולה על כל זה אין המים בודקין אותה על זה. אלא על מה שסטית במעשה מבלעדי אישך.
מבלעדי אישך פרט לשקדמה כו'. שמבלעדי אישך משמע שבעלה נתן בה שכבתו קודם סתירה זו ולא אחר זו (רש"י).
על כל ביאה כו'. דבאיסורא נבעלת להבעל אחר שכיבת הבועל וכפי רבוי האיסורין היא נענשת ומיתתה מנוולת ביותר.
כך הם בודקין אותו לבועל. שהוא ג"כ חייב באיסורין שעשה הבעל. שמעינן מיהת שאף שבא עליה אח"כ היא שותה והמים בודקין אותה. ומשנינן כאן בידוע ר"ל כשידע הבעל שהיא אסורה לו שכבר היה לה קינוי וסתירה אם בא עליה הבעל אין המים בודקין

אותה דלא קרינן ביה ונקה האיש מעון וכאן שאינו ידוע שלא ידע הבעל שהיא אסורה לו. לכך המים בודקין אותה ונענשת על ביאת הבעל של אחר הבועל (קרבן העדה).
קודם שתקבל עליה שבועה פסולה. ובירושלמי פרק ב דסוטה הלכה ג איתא פלוגתא בזה ע"ש.
הואיל ונאמרה שבועה בתורה סתם. כגון שבועת העדות ושבועת הפקדון ושבועת הדיינים. ופרט באחת מהם כו' ר"ל ופרט כאן בסוטה בשבועת האלה שמשביעה גם באלה שבועה שלא נטמאת ואם נטמאת יבאו בך כו' אף פורטני פי' אף בכל שבועות כו' (ז"א).
ופרט לך באחת מהן שאינו אלא ביו"ד ה"א. כלומר כאן בסוטה דכתיב יתן ה' אותך לאלה.
לאלה ולשבועה למה נאמר. והלא כבר נאמר בשבועת האלה מהכא משמע דתהוי לאלה ולשבועה ותו לא הוי ליה למכתב אלא יתן ה' את ירכך נופלת (רש"י).
אין לי אלא אלה. פי' שבועה שיש עמה אלה. מניין לעשות שבועה כאלה פי' שבועה גרידתא כשבועה שיש עמה אלה. ודייקי' זה מדכתיב לאלה ולשבועה דמיותר כנ"ל. וגם מדכתיב מהופך לאלה ולשבועה דהוי ליה למכתב יתן ה' אותך לשבועה ולאלה דשבועה שיש בה אלה כך הסדר שבועה שלא נטמאת ואם נטמאת יבואו בך. אלא ע"כ לומר דהא דכתיב ברישא והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה אין פירושו דוקא שבועה שיש בה אלה אלא אפילו שבועה גרידתא ג"כ הוי כשבועה שיש בה אלה. וז"ל הילקוט בשם ספרי זוטא אם השביעה בשבועה יצא ואם השביעה באלה לא יצא. אף אלה האמורה להלן בשבועת העדות עשה שבועה גרידתא בלא אלה כשבועה שיש עמה אלה (כנ"ל לפרש. ודלא כבעל ז"א בספרי פיסקא מ"ד).
לוטות. מקללות.
לפלונית. הסוטה.
ועמך שלום. ר"ל אתה תהיה לקללה ולעמך יהיה שלום.
ולא בעם אחר. פי' ובתוך אנשיך תהיה לקללה שמכירין אותך. ולא בעיר אחרת שהפרש בין כו'. ואפשר שפירושו ולא בעם אחר בזמן הזה אין משקין סוטות. ומה שאמר שהפרש יש בין אדם כו' הוא דרש על בתוך עמך. וכן נראה לשון הילקוט וז"ל בתוך עמך ולא בזמן הזה. בתוך עמך הפרש יש בין אדם כו'.
הרי הוא כיוצא בו. שהבועל נענש כמותה. קל וחומר למדת הטובה כו' שהמביא את חבירו לעשות מצוה שמקבל שכר כעושה מצוה.

שלא יהיו אלא באמן. אם אחד משביע את חבירו אינו חייב עד שיענה אמן אחריו.
אתה עושה שבועתו שוא. פי' תהיה שבועתו לבטלה (ז"א).
שמגלגלין עליה. אמן מאיש זה אמן מאיש אחר אמן אם ארוסה אמן אם נשואה ומכאן אתה דן. כצ"ל לפי דעתי ושפיר מסיים לפי זה מגלגלים עליה את הישן. היינו שנשבעת שלא זנתה כשהיתה ארוסה ע"י גלגול.
מה סוטה שלא נתבעה מקודם. פי' בסוטה אע"פ שלא תבע הבעל לגלגל עליה. הב"ד מגלגלין עליה על מה שעבר. קל וחומר בגזלות שהבעל דבר בעצמו תובעו על מה שעבר אינו דין שיגלגלו עליו (ז"ר).

פסקה לה

אמן שלא נטמאתי. משום שצריכה לומר אמן על השבועה אמן על האלה. והיינו שאומרת אמן שלא נטמאתי הוא אמן על השבועה שהשביעה הכהן משביע אני עליך שלא נטמאת. ואם נטמאתי לעצמה הוא קבלת האלה שאמר לה הכהן ואם נטמאת יבואו בך כל הקללות הללו. לכן אמרה אמן על זה שאם נטמאתי יארע לעצמה ויתקיים בה האלה. והספר מדבר דרך כינוי (קרבן העדה).
ר"א בשם ר"י בן זמרא אמר אמן לשבועה אמן לקבלה אמן יאמנו הדברים. אמן לשבועה מסוטה. אמן לקבלה למען הקים כו'. כצ"ל (קרבן העדה) וה"פ אמן משמש ג' דברים. העונה אמן אחר שבועה שחבירו משביע אותו כמוציא שבועה מפיו דמי. והאומר לחברו הריני עושה לך דבר זה על מנת שתקיים לי תנאי זה ועונה אחריו אמן. כאילו אמר בפירוש בפיו שמקבל עליו תנאי זה מה שהתנה חבירו עמו. והעונה אמן אחר תפלה ותחינת חבירו הרי הוא כאומר יהי רצון שכן יהא ויתאמתו דבריך.
אמן לשבועה מסוטה. שהרי הכהן היה משביעה וסגי באמירת אמן שאמרה היא ובדקי לה מיא.
אמן לקבלה למען הקים כו'. דכתיב ברישא ארור אשר לא ישמע את דברי הברית הזאת אשר צויתי את אבותיכם וגו' למען הקים את השבועה אשר נשבעתי לאבותיכם כיום הזה ואען ואומר אמן ה'. והיינו שקיבל על עצמו ארור.

פסקה לו

שאם כתבן למפרע. פי' שאם כתב הפסוק שכתוב מאוחר קודם להפסוק דכתיב קודם פסול. דכתיב האלה משמע כמו שהם כתובות בפרשה.
והשביע הכהן את האשה וגו'. יתן ה' אותך לאלה ולשבועה ובאו המים וגו'. וכותב ואמרה האשה אמן אמן. כצ"ל. ועיין בבלי וירושלמי פרק ב דסוטה.

אלות אלות ממש. ר"ל דכתיב וכתב את האלות האלה הכהן בספר. וס"ל לרבי יוסי אלות אלות ממש היינו יתן ה' אותך וגו' ובאו המים המאררים האלה במעיך וגו'. ותיבת את אתא לרבות שכותב צואות וקבלות. צואות היינו והשביע הכהן את האשה. וקבלות היינו ואמרה האשה אמן אמן. האלות ר"ל הה"א מתיבת האלות אתא לרבות שכותב קללות הבאות מחמת ברכות והיינו ואם לא שכב איש אותך וגו' הנקי דמשמע הא אם שטית לא הנקי. האלה למעוטי קללות שבמשנה תורה. דאי כתיב קרא וכתב את האלות בספר הוה משמע אלות שבמשנה תורה יככה ה' בשחפת וגו' דאלה איקרי דכתיב והיה בשמעו את דברי האלה הזאת וגו'. אבל ה"א דהאלה לא דרש ר"י דאורחיה הוא (רש"י).

כמה דהיא קרייה. כלומר כפשטיה דקרא דכתיב תחלה והשביע ואח"כ וכתב. ופלוגתא זה איתא בירושלמי. אבל בבבלי סוטה דף יז ליכא פלוגתא אלא פסקו שם שאם כתב ואח"כ השביעה פסולה כדאיתא לעיל פרשה זו סימן מה.

לא על לוח. לוח של עץ.

הנייר. נייר של עשבים הוא שכותשין ומדבקין אותן בדבק שקורין גלי"ד ועושין כעין עור (רש"י). ונראה דצ"ל ולא על נייר ולא על דיפתרא אלא על המגילה. שכן הוא במשנה בבבלי ובירושלמי. ודיפתרא הוא עור שאינו מעובד כל צרכו דמליח וקמיח ולא עפיץ שהיו מעבדין הקלפין בעפצים שקורין גלי"ש.

בספר. בקלף.

איגרת. בלא שירטוט פסולה שנאמר בספר והלכה למשה מסיני שהספרים צריכין שירטוט (רש"י).

על שני דפין. כדפי של ספר תורה העשויין עמודים (רש"י).

בקומוס. שרף האילן ומתיכו במים וכותב הימנו.

בקנקנתום. וויטראל"ו או אורדימנ"ט קורין אותו (רש"י).

שרושם. ונבלע בקלף ואינו יכול למחוק. וקומוס וקנקנתום עבדי רושם.

אלא בדיו. שלנו של שרף (רש"י).

האזכרות. השמות.

מגיד הכתוב עשה את המים מרים. וז"ל הספרי מגיד הכתוב עושה את המים המרים. ופי' בז"א שהכהן עושה אותם מרים. שיתן לתוך המים לענה או שאר דבר מר. וכן הוא בפרק היה נוטל דף כ ע"א. וכן הוא לעיל סימן כ.

פסקה לז

שאם קדמה השקאה כשרה כו'. מלשון זה משמע ששוה בין אם משקה אותה תחלה או אחר כך. אבל בגמ' איתא ור' שמעון ואחר ישקה לגופו שמקריב את מנחתה ואח"כ משקה. והשקה קמא שאם השקה ואח"כ הקריב את מנחתה כשרה.

פסקה לט

ולקח הכהן מיד האשה וגו'. את מנחת הקנאות והניף את המנחה לפני ה'. ופריך וכי על ידו הוא מניף הכהן את המנחה. הא תנן במתניתין שהכהן מניח ידו תחתיה ומניפה. אלא מכאן שהניחה תחלה לתוך כלי חול והיינו כפיפה מצרית ועתה נוטל מתוך כלי חול ונותנה לתוך כלי שרת וחוזר ונותן על ידיה ומניח ידו תחתיה ומניפה (קרבן העדה). **מניח ידו תחתיה**. בירושלמי פריך ואין הדבר כאור (פי' וכי זה אינו מכוער) ומתרץ מביא מפה. ופריך ואינו חוצץ. ומתרץ מביא כהן זקן. ואפילו תימא ילד שאין יצר הרע מצוי לשעה מועטת.

והגיש. לקרן מערבית דרומית.

ולא מיד שלישה. שלישי בין הכהן ובין האשה שיקבל מנחתה מחמתה. ובספרי גרס ולא מיד שלוחה. מיד האשה שאם פרסה נדה לא היהת שותה עכ"ל. שאם פרסה נדה שאין הכהן יכול ליקח מידה שהרי תטמאנו וגם המנחה נטמאת ולא היה יכול להקטיר הקומץ לכך לא היתה שותה.

מוליך ומביא. דתנופה היינו מוליך ומביא כד"א ינופף ידו (מתנות כהונה).

אשר הונף כו'. באיל המילואים כתיב. והרמה היינו מעלה ומוריד.

מקיש הרמה לתנופה. מה תנופה מוליך ומביא אף הרמה כן (פי' אף היכא דכתיב הרמה לבד צריך ג"כ להוליך ולהביא) ומה הרמה מעלה ומוריד אף תנופה מעלה ומוריד (פי' אף במקום דכתיב תנופה לבד צריך ג"כ הרמה היינו מעלה ומוריד) כן הוא בספרי.

זו הקטרת. הקומץ שקרויה אזכרה. כצ"ל וכן הוא בספרי. ופי' שקרויה אזכרה שע"י היא נזכרת למעלה.

כענין שאמרנו. לר"ש כדאית ליה ולרבנן כדאית להו. דלר"ש אתא לומר שבתחלה מקריב את מנחתה ואח"כ משקה ולרבנן אתא לשרישומו ניכר דאם לא נמחקה יפה לא ישקנה. ועיין מ"ש בסימן הסמוך.

פסקה מ

והשקה את המים היה ר"ע אומר כו'. עיין בסוטה דף יט ע"ב ותראה שט"ס יש כאן. דר"ע ס"ל והשקה קמא היינו והשקה את האשה אתא למימר שאם נמחקה ואע"ג שנמחקה

שלא כדין קודם הקטרה מכל מקום משקין אותה בעל כרחה. ואחר ישקה אתא לרישומו ניכר. והשקה בתרא היינו והשקה את המים לגופיה לומר שמקריב מנחתה ואח"כ משקה ע"ש ברש"י. ולפ"ז או שצ"ל כאן והשקה את האשה היה ר"ע אומר או צריכין למחוק הני תיבות היה ר"ע אומר וכן צ"ל והשקה את המים אם נמחקה כו'. והוא כר"ש הובא דעתו לעיל סוף סימן מז. או כרבנן הובא דעתם לעיל סימן כ תני היה משקה ואח"כ מקריב את מנחתה. וכן הובא דעתם לעיל סימן כב ואחר ישקה את האשה כו' להביא את שרישומו ניכר.

מחמת רתיתא. שאנו רואים אותה רותתת דאיכא למימר דאינה מאמנת שלא יבדקוה המים אם היא טהורה ורוצה היתה לסמוך על טהרתה ולשתות ולפיכך היא רותתת וכשמגעת לשתות חוזרת בה (רש"י).

מחמת בריותה. שאינה רותתת וקאמרה איני שותה ודאי טמאה היא ולכך אינה רותתת דסמכא מעיקרא ואמרה כי מטינא למישתי לא שתינא (רש"י).

תלמוד לומר ובאו בה. והא דכתיב וצבתה בטנה ונפלה ירכה לומר אבר שהתחיל בעבירה ממנו יתחיל הפורענות כדאיתא לעיל.

שיהיו אלין בה. מקללין בה.

כשם שאירע לפלונית הסוטה. ובספרי מסיים לשבועה שיהיו נשבעין בה שיארעך כשם שאירע לפלונית אם עשית הדבר הזה. וכן הוא אומר והנחתם שמכם כו'.

והתברכו בו גוים. פי' כל אחד יאמר לבנו תהא כפלוני ישראל. ומפני שאפשר לפרש כפרש"י שם וז"ל מי שיוכל לדבק בישראל יתפאר בדבר וא"כ אין ראיה שהצדיקים ברכה כו' לזה מביא ראיה מקרא ישימך אלהים כאפרים כו' ופרש"י הבא לברך את בניו יברכם בברכתם ויאמר איש לבנו ישימך אלהים וגו' (ז"א).

פסקה מא

וכי מי טמאה שהכתוב מטהרה. פי' דטהורה היא יתירא הוא כיון דכתיב ואם לא נטמאה פשיטא דטהורה היא.

אסורה לבעלה. וטהורה היא אתיא ללמד שעכשיו לאחר שבדקוה במים המרים ונמצאת טהורה שלא נטמאת הוא דטהורה ולא קודם לכן אע"פ שלא זינתה ודאי. דס"ל ספק סוטה אסורה לבעלה עד שתבדק (ז"א).

טהורה לבעל כו'. פי' כלפי שאמרה תורה ונטמאה ג' פעמים למימר שהיא טמאה לבעל ולבועל ולתרומה. על זה אמר עכשיו שהיא טהורה לבעל וטהורה לבועל שנחשד עליה שאם אח"כ מת בעלה או גרשה מותרת לו וטהורה לתרומה.

שאם היתה עקרה כו'. עיין סוטה דף כו ובילקוט בשם ספרי זוטא.
טהור הוא הולד. שתלד מכאן ולהבא (מתנות כהונה) וכדלעיל.
ושאינה ראויה ללילד. כגון עקרה וזקנה שאינה ראויה להריון. וממעט לה מדכתיב ונזרעה זרע מי שדרכה להזריע יצתה זו שאין דרכה להזריע ולהכי לא שותת (גמרא).

פסקה מב

בשילה ובנוב וגבעון. עיין מ"ש לעיל סימן לב.
תורת מלמד שהאשה שותה ושונה כו'. ר"ל מדכתיב תורת הקנאות משמע תורה אחת לכל הקנאות שבכולן יעשה לה כתורה הזאת (רש"י).
בין באיש אחד ושני בועלים. פי' שחזר וקינא לה והיא נסתרה עם בועל אחר. בין בשני אנשים פי' שמת בעלה זה שהשקה ונישאת לאחר וקינא לה והיא נסתרה עם הבועל הראשון. בין בשני אנשים ושני בועלים היינו לאחר שהשקה זאת מת ונישאת לאחר וקינא לה מבועל אחר.
תלמוד לומר זאת. מיעוטא הוא. זאת ולא אחרת.
דכתיב והעמיד. ולא חיגרת.
ונתן על כפיה. ולא גידמת קטיעת יד.
ואמרה האשה. ולא אלמת.
ד' פעמים האמורים בפרשה כו'. וז"ל הגמ' סוטה דף כט ע"א אלא לר"ע ארבעה קראי כתיבי. ופרש"י ד' קראי כתיבי יתירי ב' נטמאה וחד ונטמאה ור"ע דריש וו"י הר ארבעה עכ"ל. וכוונת רש"י לזה דאיתא שם דף כח ע"א תנו רבנן שלש פעמים האמורין בפרשה אם נטמאה נטמאה ונטמאה למה ופרש"י שלש פעמים וקינא את אשתו והיא נטמאה והיתה אם נטמאה תחת אישה ונטמאה עכ"ל ולפ"ז כך צ"ל כאן ד' פעמים האמורים בפרשה אם נטמאה נטמאה ונטמאה אחד כו'.
ואחד לתרומה. שאפילו היא בת כהן ובעלה כהן נפסלה מן התרומה (רש"י).

פסקה מג

או איש אשר תעבור וגו' למה נאמר. הרי בתחלת הפרשה נאמר ועבר עליו רוח קנאה (ז"א).
ועבר עליו רוח קנאה רשות. ס"ל כר' ישמעאל וקנא את אשתו רשות רצה לקנא יקנא (ז"א).
אף כאן משקינא לה רשות. אי בעי משקה לה ואי בעי לא משקה לה. ואע"ג דספק סוטה אסורה לבעלה באמת יגרשנה (ז"א).

חובה. שמשקינא לה ונסתרה חובה הוא להשקותה כדי לברר הספק.
אשר יורך וגו'. ועל המשפט.
כתב אות אחת ומחק. על המים וחזר וכתב אות שאחריה ומחקה על המים עד שהשלים את כולה. פסול דכתיב את כל התורה עד שתהא כולה כאחד.

פסקה מד

אף היא כו'. פי' אם יודעת בעצמה שהיא טמאה אע"פ שאין המים בודקין אותה תדע שהזכות תולה לה ולבסוף לא תנקי.
כשהאיש מנוקה מעון. למעוטי הא אם האיש אינו מנוקה מעון שבא ביאה אסורה מימיו. אין המים בודקין את אשתו. ולפי שיש לומר דונקה האיש מעון אתי להנך דרשי דלעיל. ולעולם אימא לך אפילו אם הוא אינו מנוקה מעון המים בודקין אותה. לכך מייתי קרא אחרינא (ז"א).
לא אפקוד על בנותיכם. עוד לבודקן במים המרים כשתזנינה. למה כי בעליהם עם זונות יפרדו וכשאין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו. יפרדו תרגום יונתן מסתייעין כלומר מתחברין אתם לשתות יין.

פסקה מה

פתרין קרייה במעשה העגל. הוא על צד הרמז בפרשה.
וכן הוא אומר וקדשתם היום כו' קדושים כו'. דרש ליה לשון קידושין כדלקמן פרשה יב.
ח"ו. פי' ח"ו שהם הסתירו עצמם מהקדוש ברוך הוא הלא בכל מקום עיני ה' משוטטות. אלא הכוונה שהם חשבו בעצמם שיסתירו עצמם מהקדוש ברוך הוא.
שכבר הרגו לחור. לפיכך לא נמצא נביא שיוכיחם מפני האימה (מתנות כהונה).
לכלות הטובים כו'. שאע"פ שלא עבדוהו לא היו ראוים לינצל על שלא מיחו בידם כי רבים היו הכשרים.
זה משה שהיה כהן. כדאיתא בשמות רבה פרשה לז. ויש אומרים לא שמש אלא שבעת ימי המילואים. אבל בויקרא רבה איתא כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נמנע משה מלשמש בכהונה גדולה הדא הוא דכתיב משה ואהרן בכהניו. ואפשר שה"ק המדרש שהיה כהן כל שבעת ימי המלואים. זהו לחד מ"ד. ואומר משה ואהרן בכהניו שמזה לימד מ"ד אחר ששמש כל מ' שנה בכהונה גדולה.
שבעון עכו"ם נעשו ישראל כו'. שבעון העגל נגזרה עליהם גלות כדאיתא במדרש.
והסעירם הקדוש ברוך הוא. המדרש מפרש שעורים בשי"ן כמו שהיה כתוב סעורים בסמ"ך. שאותיות אלו מתחלפים זה בזה.

לפי שבדיבור לא יהיה רמז כו'. וזהו מ"ש פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים. והוא רמז לד' מלכיות. כי בבל ומדי נחשבים לגלות אחד בעבור שלא היה הפסק גאולה ביניהם כדאיתא לעיל פרשה ז. ומכל מקום המלכיות עצמם היו חלוקים. וכן כתוב על שלשים ועל רבעים. שלשים מצד הגלות ורבעים מצד המלכיות (מתנות כהונה).

לומר שלא יזכיר לו כו'. ששמן נקראו האבות כדכתיב לריח שמניך ודרשו חז"ל אלו האבות. ולבנה אלו האמהות. וכיון דכתיב לא יצוק עליה שמן ולא יתן עליה לבונה הרי שלא רצה להזכיר לא זכות אבות ולא זכות אמהות.

לישראל שם זכרון טוב. שבדבור לא יהיה כתיב ועושה חסד וגו' ולשומרי מצותי. והנזהר בעכו"ם כמקיים כל התורה. הרי שאם מקיימים הדבור לא יהיה להיות נשמרים מעכו"ם הוא להם לזכרון טוב (מתנות כהונה).

לבוערים. הא"א מגיה למסערים.

פסקה מו

עפרות זהב. של העגל.

ירדו ישראל שעבדוהו עד לקרקע ונתמשכנו כו'. פי' שירדו ישראל לשפלות גדול ונגזר עליהם שעבוד. ונתנו למשכון בידי המלאך המות שאלמלא לא עשו את העגל היו בני חורין משעבוד וממות כדכתיב חרות על הלוחות. ודרשו חז"ל חירות מן השעבוד וחירות ממלאך המות וחירות מיסורים.

פסקה מז

שחקתם לפניה. כדכתיב ויקומו לצחק.

את כי שטית זה המזבח לעגל ואת כי שטית זה המקטר. כצ"ל שדרש תיבת ואת בלא ו' זה המזבח. ודריש הוי"ו זה המקטר. וכן דריש כי וכי.

זה המקבלו עליו באלוה כו'. פרש"י בפרק ד"מ שכולה חדא מילתא הוא שמקבלו עליו באלוה באמירה בעלמא כגון שאמר אלי אתה. ובלשון אחר פירש המקבלו עליו באלוה שלא בפניו. ואמר לו אלי אתה בפניו. ותנא סיפא לגלויי רישא דאיירי אפילו שלא בפניו.

מלמד שאף אהרן השוכב נענש עמהם. וכמו שדרשו לעיל דקרא לצבות בטן וגו' קאי על הבועל עיין לעיל סימן מה.

שכר פרי הבטן. אמר שהבנים הם השכר מפרי הבטן. א"כ צבית בטן הוא כינוי להיפך על השמדת הבנים.

על כל דבר פשע כו'. מוצא עוד מצוה שהיא דוגמת זו המרמז עליו. שלכן אחז הכתוב באבידת אלו הענינים משור שה חמור שלמה לרמוז על זה.

וימירו את כבודם כו'. שישראל קבלו את העגל ע"ש שור של מעלה שבמרכבה כדאיתא ברבה ובתנחומא סדר כי תשא ע"ש.
וז"ש על חמור אלו המצריים. הם הערב רב שנתגיירו ועלו עמהם ממצרים והיו סיבת העגל (בחיי).
על שה אלו ישראל. ר"ל שהערב רב התחילו במעשה העגל ונטפלו ישראל שנקראים שה עמהם. וטעו גם הם אחר העגל (בחיי).
שאמרו לעגל אלה אלהיך ישראל. נראה שצ"ל (נחמיה ט) זה אלהיך ישראל.
אשר ירשיעון אלהים זה משה. שאמר לאהרן מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה. הרי שהרשיע משה הדיין לאהרן.
ירשיען כתיב. חסר וא"ו לשון יחיד. וכן הוא בריש פרק קמא דסנהדרין.
שמתו. חוזר על בניו. ועיין תנחומא סדר אחרי סימן ח מ"ש בזה.

פסקה מח

לפי שהיה ספר. כלומר ספור דברים. ואולי צ"ל כספר (מתנות כהונה). ולי נראה שצ"ל לפי שהיו נגללין כספר כדאיתא בשיר השירים רבה פסוק ידיו גלילי זהב. ואפשר שזהו ג"כ כוונת המתנות כהונה שכתב ואולי צ"ל כספר.
וקמץ הכהן מן המנחה וגו'. את אזכרתה. ודרשו לעיל שמזכרת זכות ג"כ.
שנתחלה עליהם. פי' אחר שהתפלל עליהם מלשון ויחל משה.
ויפן וירד משה. ודרשו בסדר כי תשא ויפן שפינה הזעם. אח"כ וירד משה.
מטרונא. אשה חשובה.
הטייה אחת בעגל. עבודותיו שוות לענין איסור. מפני מה אין מיתתן שוות שמתו העובדים בשלש מיתות. בסייף שימו איש חרבו וגו'. ובמגפה ויגוף ה' את העם. ובמיתת הדרוקן ויזר על פני המים. ואמרינן שבדקן כסוטות לצבות בטן.
בפילכה. פי' פלח שהאשה טווה בה.
ג' מאות כור מעשר. שר"א כהן היה (י"מ). ותמוה איך לא מנה אותו הרמב"ם בין הכהנים. ועוד וכי מטרונא נתנה מעשר (סדר הדורות).
ישרפו ד"ת ואל ימסרו לנשים. כל שכן שאין למסור להם בשביל הפסד ממון. דס"ל לר"א אסור ללמד בתו תורה.
זיבח קיטר כו'. פי' או זיבח או קיטר או ניסך היה מת בב"ד בסייף. ואע"ג דחייבין עליהם סקילה. כיון שעדיין לא נתפרשו להם ד' מיתות ב"ד נידונו במיתת בן נח בסייף (רש"י). ואע"ג דמשה ודאי ידע דין ד' מיתות דבסיני נאמרו לו כללות ופרטות. מכל מקום

המתרים בהם לא ידעו דין ד' מיתות. והמותרה לדבר קל לכ"ע לא הותרה לדבר חמור. לכך נידונו בסייף (קרבן העדה).

טיפח. שהכה כף על כף מחמת שמחה.

אלו שהיו כשרים ששתו. שמשה היה משקה כל העדה שלא היו עליהם עדים והתראה. והכשרים שהיו בהם ששתו זכו ונכנסו זרעם בארץ. ואלו שהיו עליהם עדים ולא התראה נבדקו כסוטות. כך צריכין לומר לרבי אליעזר אף שהוא קצת דחוק. ולרב ולוי בר סיסי ע"כ צ"ל שמשה השקה כולם שמאין ידעו שזה שטיפח וריקד ושחק היה לשם עבודת העגל.

שזרעם נכנס לארץ. קשה אם היו זרעם בני עשרים בשעת שילוח מרגלים בודאי לא נכנסו ואם לא היו בני עשרים גם בניהם של העובדי העגל נכנסו.

פסקה נ

כך אמר הקדוש ברוך הוא כו'. דרש קנאות לשון רבים.

התורה הזאת של קנאות. כלומר דין זה שנדונו בשלש מיני מיתות.

בימי יחזקאל. כי מרמז ג"כ על העתיד אשר קרה כמוהו בסבת עון זה.

פרק י

פסקה א

שנשתוקק שחשק וחפץ ברצונו המוחלט. ודרש שוקיו לשון משתוקק (מת"כ):

ומנין שכן הוא אומר פי' מנין שכך אמר הכתוב בשום מקום. ומשיב שנאמר ויכולו השמים וגו' ויכל אלהים ואין ויכל (כצ"ל) אלא לשון תאוה. משום דליכא לפרש ויכל כמשמעו שכלה מלאכתו ביום השביעי דא"כ הוא סותר לקרא דוישבות ביום השביעי. ומ"ש ואין ויכולו אלא לשון תאוה הוא ט"ס. משום דויכולו השמים פירושו כמשמעו. אלא צ"ל ואין ויכל אלא לשון תאוה. ובכל כתב דתרגום ירושלמי ויכל וחמיד. וזהו שתקנו לנו מסדרי התפלות חמדת ימים אותו קראת:

ג' אמהות ארץ ושמים והים הנזכרים בפסוק זה בס' וישמע יתרו (והמרשים פסו' כי ששת לבראשית טעה. כי הכוונה לפרשת יתרו) ואמהות ר"ל עיקר ושרש הכל (מת"כ). ועיין מה שמגיה הידי משה. אבל לי נראה שהני ששה תיבות הרי שלשה אמהות שמהם נברא הכל. צריכין להיות אחר ההשכל וידוע אותי קודם מראהו כלבנון. והמעין יבחר:

וסור מרע בינה היינו בינה תבונה ואין צריך לפרטו שמי שיש בו תבונה הוא סר מרע (מת"כ):

זה שכר בעל תשובה שהוא נקרא סר מרע והיא בינה כד"א ולבבו יבין ושב ורפ"א וכמ"ש רפ"ב דמגילה:

ובלבד בתוהא על הרשע צ"ל על הראשונות (א"א) וכ"ה בשהש"ר. ועיין בירוש' פ"ק דפיאה. ור"ל שלא יהיה כטובל ואוחז שרץ בידו. כי יש בעל תשובה שמתחיל לעשות טוב אבל אינו שב על העוברות:

הא כיצד כלו' כ"כ גדלה מעלת התשובה עד שאפי' בשעה אחת קונה לו חיי עוה"ב אף שהיה רשע גמור כל ימיו. וזהו מרוב חסדי ה'. ויש לך חיך מתוק מזה להתנהג בחסד ככה:

מונה אותן לו זכיות כתב בר"ח שער התשובה שאין ספק שזה דוקא כששב מאהבה:

בזמן שהן קציעות פי' בזמן שמקוטעין ומופסקים מלעשות עוד להבא. וכמו תוהא על הראשונות. או פי' בזמן שהן קציעות כשעושין קציעות כותשין במכתשת ועושין אותם כמין ככרות ואז ריחן נודף (מת"כ). והכוונה שמהיות שממשפט התשובה שתהיה באותו זמן של החטא. ור"ל שיהיה להבעל תשובה כחו עתה ככחו אז לעשות העבירה. והוא מתגבר על יצרו ומשבר כחותיו ותאוותיו. ומתרחק מן העבירה. זה נקרא שב לאמתו ומחמת אהבת המקום. אבל אם שב מפני שבטל ממנו התאוה. קשה מאד שהתשובה ההיא תקובל אם לא ברוב החסד מאת המקום יתב'. ומ"מ לא נעשה לו זכיות מהעבירות שעבר:

בג' מקומות כו' לכו נא ונוכחה כו' משום דנוכחה שמע להוכיחם בחטאתם שיברר אותם בפניהם. ותכלית זה להפרע מהם. דאל"כ מאי טעמיה. והדר קאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו ונמצא שמוותר על הראשונות כשעכשיו יאבו וישמעו. וכן גבי שמעו הרים את ריב ה' דבתר הכי אמר עמי מה עשיתי לך וכו' דאין בזה תוכחה אלא התנצלות ה' שלא הרע להם ושהטיבם וראוי להחזיק לו טובה. וכן גבי וריב לה' עם יהודה דכתיב בתריה בבטן עקב את אחיו כו' ומאי טעמיה לריב על זה. להכי דריש דאין ה"נ שהתוכחה היתה להפרע. ומפני ששמחו העכו"ם בה. הפכה לטובה (יפ"ת):

ושמעו כו' וצ"ל שהתוכחה היתה מפורסמת לכל (יפ"ת):

אמרו זו התוכחה בתמיה וכי זו היא התוכחה שאמר להוכיח אותם:

מתפוגגה פי' הערוך משתעשע:

שקיבלה לשון מריבה:

חמתיה כו' ראתה את הדיין שדן באור ובזפת וברצועות. כל אחד ואחד לפי דינו. אמרה אי ישפוט הדיין לבני באלו המשפטים יהרוג הוא אותו:

דחלת יראה לומר לדיין חטא בנה:
כד גמר כו' כשגמר הדיין משפטו אמר לה מה זה עשה לך בנך. אמרה לו כשהיה בבטני היה בועט ודורס ברגליו בי:
א"ל זו סורחנא כו' פי' בתמיה וכי זה סרחון וחטא:
חלק לו כבוד סיפיה דקרא ובאונו שרה את האלהים (מת"כ). והכוונה שהקב"ה חלק כבוד ליעקב שנתן בו כח להאבק עם המלאך ולהיותו שר כנגדו. וזה האות הראה לו הקב"ה כי בניו יהיו חלק ה' לבדו שלא ישלטו בהם כוכב ומלאך כל זמן שיעשו רצון הקב"ה ולא יחתו מאותות השמים:
נפשם יצאה מהם ר"ל שהיו קרובים למות. הה"ד אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלהינו עוד ומתנו. הרי שלא מתו אלא שהיו קרובים למות. ומ"ש נפשי יצאה בדברו פי' קרוב ליציאת הנפש. וז"ש הדבור להקב"ה ושלחתני אצל מתים ר"ל שנחשבים כמתים מצד חלישותם. חזר הקב"ה והמתיק כו':
קול ה' בכח כו' דבמתן תורה מיירי המזמור ההוא כדאי' במכילתא:
לתשים פי' לתשושי כח ולזקנים:
מנבל עצמו ר"ל שעושה דבר מגונה נגד טבעו. על כן ניתן לו שכרו שכפה עצמו לעשות נגד הטבע:
אתמהא בתמיה. וכי ראוי לתת שכר על דבר שהוא להנאתו וטובתו. הרי שאין לך חיך מתוק מזה:
כל מעשים של ישראל כו' וכדאי' בתנחומא סדר שלח שלא הניח הקב"ה דבר בעולם שלא נתן בו מצוה לישראל יצא לחרוש כו':
כי תשא את ראש כו' שנותנים כופר נפשם. ונמנים דוקא מבן עשרים ולמעלה והלוים מבן חדש:
להיות לי הרי כו' כלו' וזשה"כ להיות לי שנא' ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי לומר הרי אתם שלי שתהיו בכל דבר מובדלים לשמי (מת"כ):
שהוא מרבה לי רעים חברים שיכנסו תחת כנפי השכינה:
וחוזר ובורר שמא ימצא עוד טובים. אבל הבורר הרע מן היפה אינו חוזר ובורר שלא חש אם ימצא עוד רעים. וכן כאן הקב"ה בורר וחוזר ובורר הצדיקים מהם שנכנסו תחת כנפי השכינה. וז"ל הילקוט סוף פ' קדושים א"ר ברכיה בשם ר' אבהו אילו אמר ואבדיל העמים מכם לא היה תקומה לעכו"ם. אלא ואבדיל אתכם כזה שהוא בורר היפה מתוך הרע וחוזר ובורר. אבל כשהוא בורר הרע מתוך היפה שוב אינו בורר ע"כ:

מצפה לעכו"ם ר"ל שה' יתב' בורר רק היפות מן הרעות עד שאפי' העכום שהם הרעים הגמורים מצפה גם עליהם אולי ישובו:

לפי שהם עמודי עולם שהוא היסוד והעיקר המעמיד לכל העולם שהן שש סדרי משנה שמעמידים העולם שנברא בששה ימים:

אם לא בריתי היינו בהתורה שניתנה בברית. יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי. או כך פי' אם לא בריתי יומם ולילה פי' אם לא התורה שנא' ובה והגית בו יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי:

מה העמודים הללו יש להם קפליות כי סמיכות הפרשיות לא דבר ריק הוא שהעולם מתקיים על זה כמו על העמודים כדמפרש:

קופליות פי' כתר ונזר רחב לקבל עליו הבנין. וקיפלוס לשון חוזר (מת"כ). והיפ"ת כתב בלשון יון קורין לראש קייפלי"ש:

ובסיסיות רגל מצוייר יפה:

ומתחבר בחבריה בנטיעותיו כלו' עושה עמו בנטיעותיו:

עתידין לתלות בקדקדי ראשיהן כו' עיין ביפ"ת שמפרש טעם העונש הזה על העון הזה:

והוא אומר לא אשם אני חייב. מתהלך באשמיו כולי עלמא אמרין ייזיל כו' כצ"ל (א"א). ור"ל מדכתיב מתהלך באשמיו ולא כתיב בחטאתיו או בעונותיו כאורחיה דקרא משמע ליה דמיירי בשפחה חרופה שמביא אשם עליה. וה"ק קרא אך אלהים ימחץ ראש של אותו שמתהלך בבטחון אשמיו שיביא אשם. ומשום דהל"ל מהלך באשמיו. לכן אמרו שאתא ג"כ לרמוז שעמיה חובו'. ר"ל שלא נתכפר לו אותו אשמה ותמיד עמיה חובו':

ולאשתך אין אתה ממתין קמפרש דלא תאכלו על הדם אזהרה נמי על הנדה. ופי' לא תאכלו כנוי לתשמיש דהאי לאו שבכללות הוא ומרבי' מיניה כמה מילי (יפ"ת):

שתמצה לשון מיץ אפים:

מי קיים מצות הדם כו' מייתי להא הכא להוכיח שפירוש לא תאכלו על הדם קודם מצוי הדם. ודאשכחן לשאול שקיים מצוה זו כלו' שהזהיר העם שהיו עוברים על זה כמ"ש הנה העם חוטאים לה' לאכול על הדם. שמעינן פי' דל"א תאכלו על הדם על כרחך קודם מצוי הדם (יפ"ת). ואגב דמייתי ענין שאול מפרש הכא ושחטתם בזה. וכן מפרש ויבן שאול מזבח דכתיב התם:

הרי ארביסר אצבעות והיינו כשיעור ב' צוארי בהמה. ואע"ג דאי שחיט בהולכה והובאה אפי' בסכין כל שהוא סגי. אך זמנין דשחטי בהולכה או הובאה לחוד. לכן בעי שיהיה הסכין מלא צואר חוץ לצואר כדאי' בפרק השוחט:

כסדר הזה כלו' בסכין כזה. ואע"ג דלהפריש מלאכול על הדם נתעורר. איידי דאזהרינהו מהא הזהירם נמי בשיעור הסכין משום דרסה (יפ"ת):

שנא' והיה ביום מלחמת כו' ואע"ג דזה היה קודם י"ל דהקב"ה ידע שיעשה זאת הקדים לו החסד:

מי המציאה לו שהרי מתחלה קאמר ולא נמצא ואח"כ ותמצא:

רבנן אמרי כו' דעת רבנן דכיון דעם אלהים עשה היום הזה שבנה מזבח לה' כדלקמן נעשה לו נס זה ע"י הקב"ה. אבל דעת ר' יצחק כיון דהחרב הוי לשפוך בו דם לא היה זה ע"י הקב"ה אלא ע"י מלאך שאין שמו יתב' נקרא על הרעה (יפ"ת):

נח וכו' ואע"ג דאדם נמי הקריב שור שקרניו קדמו לפרסותיו כדאי' בפ"ק דעכו"ם לא חשיב הכא אלא המפורש בקרא. והבל אע"פ שהקריב מבכורות צאנו לא מצינו שבנה מזבח (יפ"מ):

החל במלכים כלו' הוא היה ראשון למלכים שבנה מזבח. ובשבחו דבר הכתוב שלא עזב את ה' במלכותו ובגדולתו והיה ראשון למלכים שנזהרו בעבודת ה'. ועיין מ"ש בויק"ר פ' כ"ה ובשהש"ר פ"ה סי' י"ד:

לפי שנתן נפשו על הדבר של שחיטה בשמואל רבתי ליתא הני תיבות של שחיטה. נוכל לפרש שם ע"פ מה שהביא הרד"ק שם מדרש אותו החל לבנות שהוא נתן בעצמו אבן הראשונה ע"ש. וז"ש לפי שנתן נפשו לדבר שבנפשו ובעצמו עסק בבנינו לכן העלה עליו הכתוב כו'. אבל יותר נראה ששם פירושו כמו שמפורש כאן לפי שנתן נפשו על הדבר של שחיטה שהוא צורך מזבח לפיכך כו':

בענין נזיר פי' סמוך לפרשת נזיר. או אפשר שצ"ל כענין נזיר (מת"כ). כלו' הברכות היו כענין נזיר שאינו משתכר. ויותר נראה שצ"ל לכך כתיב כה תברכו אחר ענין נזיר:

הרבה יין עושה כלו' שמא מתוך יין באתה לידי קלקול ולכן אין הגנאי כל כך ותן תודה כדי שלא ימחה השם הקדוש בחנם:

פסקה ב

ומלתם את כו' ושמתם כו' ר"ל שיהיה הלב דבוק רק בה' ולא תחשוב בדברים גופנים המטמטמים הלב. וכן העינים לא יביטו בתאוות המרחקות את האדם מה':

ע"ש וישח אדם כי ע"י זה נעשה שפל במעלתו שגרע מכל ונענש יותר מכולם:

אף היא הוא לשון הכתוב אף היא כחתף תארוב. ודרש מלשון אף וכעס:

רזי לי רזי לי וגו' ור"ל וסיפיה דקרא אוי לי בוגדים בגדו ובגד בוגדים בגדו. ופרש"י חמש בגידות הללו כנגד בבל ומדי ופרס יון ואדום שישתעבדו בישראל. ועל עכו"ם הכתוב

מדבר מדכתיב בתריה וחפרה הלבנה וגו' ותרגם יונתן ויבהתון דפלחין לסיהרא כו'. או אפשר שמפרש רזי לי ע"ד דכתיב (צפניה ב׳:י״א) כי רזה את כל אלהי הארץ. ופרש"י התיש כחם כלו' יבטל אותם וישבית אמונתם:

אלו כללות דרש ובוגדים כאילו הטובות בוגדים באדם מלבא עליהם. רק יוסיף עליהם רעה אחר רעה:

ששה פעמים למי למי אוי למי אבוי וגו' כתיב ששה פעמים:

ואחר אשור שהגלה את עשרת השבטים:

בבל הוא נבוכדנצר מלך בבל שהגלה יהודה ובנימן:

אשר אני קצפתי מעט פי' אני קצפתי מעט על ישראל נגד מה שהרעו הם לישראל בגלות והם עזרו לרעה. להרע להם יותר מדאי:

המאחרים על היין לשתותה פי' המאחרים בנשף ויועצין עצות על ישראל שנקראו יין. לשתותה פי' לשתות יגיעם:

שלא יכבידו עול קשה דרש אל תרא ראיה להרע כמד"א אל תראוני וגו' שפירשו חז"ל אל תבזוני כד"א כי ראו בארון ה':

נתקללה ע"י הנחש ז' קללות אפשר דצ"ל עשרה קללות כדאי' בבמדבר פ"ה סי' ה' ע"ש. ואפשר כיון שאמר קללות מן הכתוב לכן קאמר ז' שמן הכתוב לא משמע רק ז'. ועיין בעירובין דף ק':

ראשית תבואתה וגו' כל אוכליו יאשמו וגו':

לשממה תהיה וגו' מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי. ע"ז אמר זה הגזל כו':

כמות כאילו הרגם:

זרות מהופכות וצרות כדלקמן. והא"א מגיה שצ"ל צרות במקום זרות:

כגון זבורא ועקרבא ופי' הר"ת בפ"ק דחגיגה רפואת נשיכה זו קשה לזו דאמרן בפ"ב דעכו"ם קרירא לעקרבא חמימי לזיבורא וחילופא סכנתא. הלכך היכא שנושכות שניהם נעשות צרות זו לזו ואין לו תקנה:

כמד"א ההפך עלי בלהות מביא ראיה דמה דכתיב לבך ידבר תהפוכות הוא כאילו כתיב בלהות כדכתיב ההפך עלי בלהות:

כשוכב בלב ים כלו' תקבלו העונשים כמו שקבלו הקודמים פרעה וסיסרא:

כנגד עשרה דברים שגזרו על ישראל שגזר פרעה על ישראל כדאי' בתנחומא ובתד"א שגזר עליהם עשרה גזירות. וכנגד כל גזירה וגזירה נפרע מהם הקב"ה מדה כנגד מדה. הביאוה בפייט של פסח:

את בני ישראל בחזקה ודרשו בויק"ר פ"ז סי' ו' מהו בחזקה בחירופין וגידופין. וז"ש מה היה סופו לפי שהיה מחרפם ומגדפם בנחיצה. ואפשר שצ"ל בלחיצה:

שמסרו ביד אשה לבושת לו ולחרפה שגבור כמוהו (וכדאי' בילקוט שכבש העולם בכחו. ולא היה כרך שלא הפיל חומתה בקולו. ואפי' חיה שבשדה כיון שהיה נותן עליה קולו לא היתה יזה ממקומה) יפול ביד אשה:

חיבל חבל כתיב זה כצ"ל. ור"ל שקרינן חבל. ולכן דרשינן מקודם אלו בניו כד"א וחבל את מעשה ידיך. והשתא קאמר חבל כתיב לכן דרשינן על המן שנתלה בחבל:

תרי סרסורי סירסור הוא אמצעי בין המוכר והקונה. וכן עינא וליבא. לפי שחוש הראות רואה דבר האסור תיכף הלב מתאוה לרעה כאילו הם סרסורים לפתות את נפש האדם לעשות זאת. ולכן המה העקרים שמבקש ה' מהם שידבקו בדרכיו יתב' ויראו ויחשבו רק בה':

רחבה מלמטה ופיה צר מלמעלה ע"ד הציור. כמו שהבור הרחב למטה וצרה למעלה קשה לצאת מתוכה. ולמטה הוא מתהפך לכל צד לסבול העונש בה. כן הגיהנם המוכן לנפש החוטאת רחבה למטה שיש בה די לרוב לקבל עונש. וצר למעלה לצאת ממנה:

ואף הסיתך היסורין הסיתך והדיחך:

מפי צר רחב וז"ל הילקוט מפי צר זה גיהנם שפיה צר. ושמא תאמר כשם שפיה צר כך כולה צר ת"ל רחב. וכה"א (ישעיה ל') העמיק הרחיב:

לא תהנה האף ממך כי המדה"ד המכלה ומעניש עושה מעשהו בחשק גדול נמרץ לענוש אנשיו כאילו נהנה ממנו מאד. ודרש תנאף תהנה אף:

כחתף תארב כחתף פי' פתאום:

לצבות בטן דרשו חז"ל בסוטה שמדבר בבטן וירך של בועל:

זה אב אוי דרש אבוי לשתי תיבות אב אוי. וה"ק למי אב אוי פי' למי הקללה של לנפיל ירך. וקרי לירך אב אוי שהוא הסיבה והמקור שממנו בא האוי עליו כדמפרש שהירך הוא עושה העבירה. וקאמר שכל אלו למי כו' לנואף ששלח מדנים בין איש לאשתו. והדר קאמר למי שיח למי עוד הם באות שיח ודיבור הקללות הנ"ל היינו האוי זו לצבות בטן. והאבוי זה אב אוי היינו לנפיל ירך. וקאמר שהם באות למי פצעים חנם זו האשה הזונה כדמפרש:

בלי שום פצע מבעלה כלו' נודדת מאהבת בעלה חנם לאהבת אחר:

שמשקת את הנואף יין למען הגבר תאותו:

זו שבועת האלה שמוכרח להרבות בשיחה ולהשביעה:

על עסקיה נפצעת חנם פי' על עסקה שהסתירה עצמה נפצעת לפעמים חנם. שאף שאם היא טהורה מ"מ בזיונה דביזתה הכהן זה אינה חוזרת:

אם נקרעו נקרעו ואינו חושש. ואם נפרמו אינו חושש. פרימה גדולה מקריעה שנקרעה לקרעים הרבה (רש"י):

מן דשמע הן אית כו' ששומע היכן יין טוב למכור הולך אחריו. ודייק מלשון לחקור שחוקר ודורש היכן היין טוב:

אל תרא יין כי יתאדם הזהירה כו' משום דאי כפשוטו ה"ל להזכיר מתועלת היין מה שהוא זן ומשמח ומחכים ומרפא. לכן פי' כי יתאוה דם. ודרש יתאדם לשתי מלות פי' שמחמת שכרות יתאוה לעשות עבירה שיתחייב עליה מיתה. ולדבר אחר יתאוה לדם נדה ולדם זיבה. דהשתא הוי כי יתאדם נתינת טעם אל ההמנע משתיית יין:

לדם נדה כו' שע"י השכרות יהיה להוט אחר הזנות ולא יחוש לנדה וזיבה:

לשון נקי דברה תורה ובויק"ר מסיים כדכתיב (משלי א':י"ד) כיס אחד יהיה לכולנו ע"ש ביאורו:

סוף שאשתו כו' ופי' יתהלך במישרים שיתהלך בדרכו ולא ימנענו דבר מכשול:

סוף שמטמא את הטהור כו' ופי' יתהלך במישרים שכל הדרכים ישרים אצלו בעיניו אע"פ שטועה בהוראתו:

לשתות יין כמ"ד אותו אילן ענבים היה וכדלעיל סי' ה' וש"נ:

נתקלל בנו שלישו של עולם שלאחר המבול לא נשתייר העולם אלא לפני נח ושלשה בניו נמצא ירש כל אחד מבניו שליש העולם:

וכן היה מאררו כצ"ל. פי' נח כשהיה מאררו היה קורא אותו כנען לפי שהיה אבי כנען וכתיב כנען בידו מאזני מרמה (מת"כ):

בין מתים לחיים בויק"ר גרס בין מיתה לחיים. ופי' לשון מפריש הוא משום שהאדם חי מצד הנפש ומת מצד הגוף. וכשיוצא הנפש מן הגוף הויא הפרשה בין מות לחיים:

כך מפריש היין כו' פי' כך הפריש היין של עץ הדעת את האדם מדרכי חיים לדרכי מות שנגזר עליו ועל דורותיו מיתה:

לדרכי מות עיניך יראו זרות לפי שהיין כצ"ל (רד"ל):

גורם לו לעכו"ם כו' שהוא בא על א"א כו' שיעשה את המצות זרות חשב ג' דברים אחד בענין אמונה. הב' במדות כי ירדוף אחרי תאותו. והג' במעשה לסור ח"ו ממצות התורה:

שנסתרס כן דרשו חז"ל בפסוק וירא חם וגו':

ממה שעברו כו' כלו' ממי שקדם לו ולא למד דעת:

מה אירע כו' כלו' מה שכתוב בתורה שיארע לסוטה. ופי' בל חליתי שלא קיהה ולא הרגיש כמד"א ואין חולה מכם עלי:

פסקה ג

זה שבט יהודה כו' שעיקר מלכותם בציון ובירושלים:

אלו עשרת השבטים שיושבים לבטח בסבסטי פי' מוסף הערוך וז"ל הורדס המלך בנה עיר שומרון החרבה ויקרא לה סבסטי לכבוד קיסר אבגוסטוס אשר היונים קוראים לו סווסטוס:

הבאים משני שמות שם ועבר ובויק"ר פ"ה סי' ג' גרס שהם באים משני ראשי הגוים משם ועבר. והכוונה שפי' נקובי מגזירת אשר נקבו בשמות. ור"ל שהם נקובים ומפורשים ביחוסם שהם מזרע שם ועבר שהיו ראשי הגוים שכל אחד היה בזמנו ראש בעולם בחכמה ובחשיבות. ולפי שבאים ישראל מיחוס גדול לא היה להם להתעסק בתפלות לומר מי חכם כזה או גבור כזה. אלא היה להם להזכיר הצדיקים הקודמים ולילך בדרכיהם. ועתה בחרו להם ישראל ג"כ דרך זה. וזשה"כ ובאו להם בית ישראל ור"ל שעם היותם משובחים ביחוס ממש של צדיקים ותמיד הלכו בדרכיהם. עתה באו ג"כ להתעסק בדברים כאלו שאומרים ישראל להם כי גם ביניהם היו חכמים ועשירים:

קטיספון בב"ר פ' ל"ח ארך ואכד וכלנה. הדס ונציבין וקטספון. ומפרש המדרש שמות ארצות אלו להודיענו שלותם. שעם היות אלו הטובות שבארצות האומות. מ"מ של ישראל היו יותר טובות מדקאמר הטובות מן הממלכות האלה:

זו חמת אנטוכיא תרגום ירוש' חמת אנטוכיא. מהר ההר תתאו לבא חמת אנטוכיא. ואת החמתי ית אנטוכיא:

תלוליא דפלסטיני תרגום ערי מבצר קרסין תלולין. וכתב המוסף הערוך בלשון יוני נקרא פלשת פלסטיני. וצידון נקרא פניקיא עכ"ל. וכן כתב הא"א:

זה יום של גלות כי הוא יום הרעה שהנביאים היו מתנבאים עליהם:

הגשתם עצמכם כו' שתקרבון עצמיכם לשבת בגלות. ופי' המנדים ליום רע לפ"ז יהיה מענין נע ונד כלו' שמניעין עצמם ללכת בגלות ומגישים עצמם לשבת בגלות:

ערסין דפיל מטות של עצמות פיל:

בעבירות בש"ז של נשי חבריהם כדמסיק והולך:

מיומם לפי הענין הוא יום טוב ושמחה של ליצנות; ועיין בשוח"ט מזמור י"ח:

היה מעביר כו' דאל"כ מצאן למה לי. לימא כרים ועגלי מרבק:

היה מעביר כל המרעה ליקח השמן שבכולם:

כשם שהיה דוד משורר ר"ל שאמרו כי טוב לאדם שישמח ויגיל בתוף וכנור שהרי דוד לא היה משורר אלא ע"י כלי הניגון. ולא ידעו כי דוד לא היה עושה לשמחת לבו רק להודות לה' ושתנוח עליו רוה"ק ע"י זה על דרך ויהי כנגן המנגן וגו':

הדא הוא דכתיב הני תיבות מיותר. ועיין בויק"ר פ"ה:

קלוריא יין קרוש ונעשה כקלורית וע"י כן אפשר לזורקו מיד ליד ולא ישפך. והיינו במזרקי לשון זריקה:

בכוסות קטנים דמדכתיב מזרקי לשון רבים משמע שהיו שותים פעמים רבות. וזה להיות הכוסות קטנים שהכוסות גדולים ישבעו בשתיה אחת:

זרבוביות פיות הרבה שיוכלו כמה בני אדם לשתות מהם (יפ"ת). והמוסף הערוך כתב זרבובית פי' מרזבים והאותיות הפוכות. וכן לדעת רבים פי' הפסוק בעת יזרבו נצמתו מים הנגרים במרזב:

מפתגיתא בויק"ר גרס מפתגתא ופירושו שם מקום. וקאמר שעל שם יינו שהיה משובח מפתה את הגוף לזנות שהיה משמח הלב טפי. לכן נקרא פתוגתא:

מפלוגתא שם מקום. ונקרא כך שעל יינה נתפתו וגלו:

אנפיקנון שמן זית שלא הביא שליש:

שמשיר את השער וכן איתא בפסחים דף מ"ג אנפקינון שמן זית שלא הביא שליש. ולמה סכין בו שמשיר את השער ומעדן את הבשר. והערוך כתב וז"ל ואני למדתי מפי רבי מצליח ז"ל שמשחיר את השער:

אנטכנון לא מצאתי פירושו:

ואחר כל השבח הזה פי' ע"י רוב שלוותם לא נתנו לב לתקן שבר יוסף דהיינו גופי העבירות שהיו בהם ע"ד ורם לבבך וגו':

פסקה ד

נשא בתיה בת תיבת בתיה מיותר. ועיין מ"ש בויק"ר:

צהלת שמחה:

הוא דאמר מתלא כו' זהו שאומרים המשל כולו מחנפים למלך:

להחריב כי אחרי שהמלך ככה. העם ימשכו אחריו:

כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה עד היום הזה להסירה מעל פני. ופי' כי בימי שלמה שבנה את העיר ואת הבית החלו לחטוא. והיינו באותו הלילה שנשא בת פרעה:

מיני זמר כלי שיר (רש"י):

לפני עכו"ם פלונית ולא מיחה בה (רש"י):

פרס יריעה פרוסה ושטוחה. ובמדרש משלי גרס פרוכת:
מבהיקות מאירות:
מפני שהיה ישן והמפתחות מבית המקדש היו מנוחים תחת ראשו כדאי' בויק"ר:
הה"ד משא אשר יסרתו אמו פרשת תוכחה שהוכיחתו אמו:
שכפפתו אמו על העמוד להלקותו. יסרתו לשון מלקות. ומפני שהיתה רואה שהוא בעל הנאה היתה מוכיחתו (רש"י):
הכל יודעים כו' עכשיו יאמרו כו' והיינו מה ברי למה תגרום לרנן אחריך שאתה ברי ולא בן אביך כלו' שאתה רשע מחמתי (רש"י):
כל נשים של בית כו' כלו' מעי גרמו לך להיותך בעל צורה ובעל כח שדחקתי ונכנסתי שתשמיש יפה ללבנו ולזרזו כדאמרי' ג' חדשים אחרונים יפה לאשה ויפה לולד. ואיך לא נזדרזת (רש"י):
והגון לנביאות דרש בר לשון נבואה שהנבואה נקרא בר כמו שאמר מה לתבן את הבר (מהרש"א):
הזהר בדברים הללו כו' וה"ק ודרכיך תשמור מאותן מעשים שמסבבין למחות מלכין:
מי שכל רזי עולם גלוים לו כו' וה"ק קרא אל לרוזנים לומר איה שכר. לא נאה להם לומר כן. או דרשו אי מלשון אין כלו' לרוזנים ראוי לומר אין שכר שלא ישתוהו:
שכל רזי עולם גלוים לו פי' מי שכל רזים והסודות גלוים לו וראוי להיותן סודות אצלו שלא לגלותן לאחרים ישתה יין וישתכר ויגלה הסודות כמ"ש בפרק אחד דיני ממונות נכנס יין יצא סוד (רש"י ורש"א):
דברי תורה החקוקים שאינה דת אנושית כי אם חקוקה מלמעלה ועומדת תמיד במצותיה ואזהרותיה כדבר החקוק העומד בלי יתבטל לעולם:
הדין נמסר למלכי ב"ד כי היה כחם מוכשר לזה:
לא נברא יין בעוה"ז אלא לשלם כו' משום דאמרי' לעיל שהרבה קלקולים באין מן היין. וכן אמרי' בכמה דוכתי ועל כן היה ראוי שלא לבראו כלל. אי לא לנחם אבלים ולשלם שכר לרשעים:
לשלם שכר לרשעים שמתעדנין בו בעוה"ז ומקבלין בו שכר מקצת מצות שעשו בעוה"ז:
ולנחם אבלים להפיג צערו מעט. וכן הרוגי בית דין שיטרוף דעתן ולא ירגישו כל כך בצער:
תנו שכר לאובד היינו רשע שנטרד והולך לו:
למרי נפש לאבלים לפכוחי דרייהו:

כדי שתטרוף דעתו עליו בפרק נגמר הדין קאמר שנותנין בתוכו קורט של לבונה כדי שתטרוף דעתו:

ישתה וישכח רישו על האובד יאמר שתחלה כתב הפסוק תנו שכר לאובד וגו' ואח"כ כתיב ישתה וישכח רישו ועמלו לא יזכר עוד. וס"ל שהפסוק השני הוא פירוש על פסוק הראשון וה"ק קרא שזה שאמרתי לך ויין למרי נפש הוא כדי שעמלו לא יזכר עוד. וכך צ"ל ועמלו על מרי הנפש הוא אומר. ור"ל דזה דכתיב בפסוק ב' ועמלו לא יזכר עוד על מרי נפשו הוא אומר. שלכן נותנים יין למרי נפש כדי שלא יזכור עוד עמלו אלו בניו כדמסיק:

עמלינו אלו הבנים שהאדם יש לו עמל הרבה עד שיגדלם:

שאם אין טוענים כו' פי' שאם הם עצמם אינם טוענים וגם אין שם מי שטוען זכותם בשבילם. שב"ד עצמן טוענים בשבילם כל הטענות שאבי היורש או הלוקח היו יכולים לטעון. ולמדוהו חז"ל בב"ב מפסוק זה פתח פיך לאלם. ואח"כ דרשו דוקא על היתומים (מת"כ):

חלופי אביהם במקומם ותחתם כי קיום העולם במה שדור הולך ודור בא. והמה תחת אביהם:

אשר אין חליפות למו דרש חליפות לשון חליפין ממלא מקומו (רש"י). והיינו כדאמר ר' חנינא זה שאינו מניח לו בן שיהיה ממלא מקומו לקיים מצות בוראו להעמיד עולם הנצחי דלעתיד. משא"כ הנקבה שעיקר בריאתה לקיים המין בעוה"ז עולם העובר ואינה חייבת ברוב המצות:

שלא תעשה שתלמדם טענות כו' כלו' שתפתח פיך לאלם. אבל עכ"ז תשפוט אמת שלא תלמדם טענות. והרד"ל כתב שצ"ל פתח פיך שפט צדק שלא תטה דין עני ואביון כמד"א לא תטה כו':

שהם דינם של העניים שהקב"ה זיכה אותם להם:

מן הגזלן המעכב חלקם שלא ליתן להם:

זו היתה התורה שמיסרתו לשלמה שבאה התגלות הנבואה וההתעוררת מהתורה העליונה להוכיחו על זה. והיא הנקראת אם המגדלת בניה. כי הם מגודלים בכל טוב ע"י שמירת התורה:

כמד"ת נשקו בר וכדאי' בשוח"ט מזמור ב' רב אמר נשקו בר של תורה שנא' (משלי ט':ה') לכו לחמו בלחמי עד שלא תזדקף עליכם מדה"ד ותאבדו דרכה של תורה:

ועל אזהרה הכתובה בתורה ולא תתחתן כו' ר"ל זהו שאמרתי לך מה ברי אלו צוואות ואזהרות איזה אזהרות אני אומר. אלו אזהרות הכתובה בתורה ולא תתחתן כו' שעל אלו אזהרות התורה מייסרתו לשלמה על שעבר עליהם:

חנניה בן ר' יהושע אומר על שם לא תתחתן בם כצ"ל. וכן הוא בירוש' פ"ב דסנהדרין ובשהש"ר פ"א סי' י'. והכוונה דס"ל לר' חנניה דהא דכתיב לא תבואו בהם היינו בחתנות. וחטא שלמה היה שעבר על לא תתחתן. וס"ל דלא תתחתן כשהן דרך אישות. ואי איתיה בכל האומות כר' שמעון דאמר כי יסיר לרבות כל המסירים. עבר בכל הנשים דקאמר קרא בת פרעה מואביות עמוניות אדומיות צדקניות חתיות. ואי ליתא בכל האומות אלא בשבעה עממין. עבר בלא תתחתן בחתיות מיהת:

רשב"י אומר לאהבה ממש לזנות ס"ל דלא עבר שלמה על דאורייתא כי לא לקחן דרך אישות. דבכה"ג ליתא חתנות ולא חטא בזה אלא משום דמיגניא מילתא לשלם כמוהו. וכ"ש שהיה הדבר ידוע לכל ואיכא חלול ה'. ומה שאמר הכתוב מגוים אשר אמר ה' לא תבואו בהם. ה"ק דאפי' מן הגרועים שבהם שנאסרו בחתנות דבק שלמה לאהבה ר"ל לזנות:

ר' יוסי בר חלפתא אומר להאהיבן לגיירן כצ"ל. וכן הוא בירוש' ובשה"ש רבה. ור"ל שהוא פליג על תרויהון וס"ל שגיירן כהלכה קודם שנשאן. וליכא איסור חתנות. דס"ל דדוקא אם לא נתגיירו הוי איסור בחתנותן. ומה שנחשב לו לחטא היינו משום שלא היו ממתגיירות לשם שמים כמ"ש הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה:

על אשת איש ופירושו מה בר בטני שכתבתי בתורתי העונש בצביית בטן על זה וא"כ אתה מסוג זה:

וצבתה בטנה וגו' לצבות בטן וכמו שדרשו לעיל פ"ט וצבתה בטנה וגו' הוא בטנה וירכה של הנואפת. ולצבות בטן וגו' הוא בטן וירך של הנואף:

שלא לשתות וא"כ היה לך להיות בר נדרי להזיר מן היין:

חילך של תורה שמהראוי שיתעסק בכחו וחילו רק בתורה ולא להחלישה בתאוות גופניות. או פירושו חילך של תורה אחרי שהתורה צותה שלא ירבה בודאי מצותה חזקה ותקופה מאד מבלי לסור ממנה:

הה"ד ודרכיך כמה דתימא כי השחית כל בשר את דרכו וגו' כצ"ל. ואפי' לפי הגי' שלפנינו קאי אכמה דתימא כו' על תיבת ודרכיך לומר שודרכיך הוא זנות אשת איש שכמו דרכו הכתוב שם הוא זנות כן ודרכיך שכתוב כאן היא זנות:

למחות מלכין למחות ד"ת כצ"ל:

וכתב האלות האלה וגו' ומחה אל מי המרים:
ידידיה ככתוב בספר שמואל ב' י"ב:
אגור יקא למואל איתיאל כולן בספר משלי סי' ל':
אוותינניה בשהש"ר גרס איותנטיה. ופי' בלשון יון מלכות ושררה (ערוך) ופירושו העיקר והטובים שבהם הם אלו השלשה:
שאגר שאסף:
שהוא מתמלא ומתפנה בשעתו כצ"ל. וכ"ה בקהלת ושה"ש רבה. ופי' ומתפנה ונשפך. וכך למד שלמה תורה בשעתו ושכחה בשעתו:
שגם שדיבר:
שאמר אתי אל ואוכל דרש איתיאל לשתי תיבות איתי אל. ואל הוא לשון כח כמו ואת אילי הארץ לקח כלו' יש לאל ידי להרבות נשים וסוסים וכסף וזהב ואוכל עמוד שלא אחטא:
וישנה דין כל בני עוני הנואף כו' מפרש עוני לשון זנות כמד"א וישכב אותה ויענה. ור"ל שישנה דין כל בני הכשרים של המעונה הזונה שבניה הכשרים שיש לה מבעלה ראוים לירש כל הירושה של בעלה. ולדבר אחר מפרש כל בני עוני הממזרים שיטלו ירושה שלא כדין:
זה נח פי' בער אנכי יותר מאיש נח. כי ראיתי מה שאירע לו מזה. ועכ"ז לא למדתי ממנו:
שע"י יין נתקלל הא"א גורס נתקלקל. אבל הגי' שלפנינו ג"כ ניחא שכיון שנתקלל זרעו ה"ל כאילו נתקלל הוא:
ולא בינת אדם לי זה אדה"ר כו' פי' שלא היה לי הבינה להבין מאדה"ר שלא לשתות יין:
כי טוב העץ למאכל וגו' וכי תאוה הוא לעינים וכתיב אל תרא יין כי יתאדם ויפה למראה עינים:
עשה רושם שלא על היין לבד התורה מרמזת כי אם גם מה שימשך ממנה שלכך נסמכה פרשת סוטה לפרשת נזיר:
יזיר עצמו מן היין שלא יקלקלתו בזנות הוי ודעת קדושים אדע כצ"ל שתיבת ולא דכתיב ברישא דקרא ולא למדתי חכמה קאי על ודעת קדושים אדע כאילו כתיב ולא דעת קדושים אדע:

פסקה ה

אלו הנודרים עצמם בנזיר:
איש בעון אחיו דאי כפשוטו הל"ל איש באיש. אע"כ ה"ק קרא וכשלו איש בעבור עון אחיו. אם היה בידו למחות ולא מיחה לו כדאי' במסכת שבועות דף ל"ט:

ויהי אינו אלא לשון צרה שכשתחלק תיבת ויהי לשתי תיבות וי הי שתיהם לשון צרה (יפ"ת). ועי' בב"ר פרשה מ"א וריש רות וריש אסתר רבה:

ויהי בהיות יהושע ביריחו וגו' וחרבו שלופה בידו (כדאי' במגילה דף י' ע"ב ופרש"י שציערו המלאך על ביטול תורה ותמיד של בין הערבים):

(**שם ו'**) **ויהי ה' את יהושע** (**שם ז'**) **וימעלו בני ישראל מעל בחרם** כצ"ל:

לפיכך צריך לפרש שהיה ממשפחת הדני מזה נראה שס"ל שהיה צרעה ואשתאול אחת ליהודה. וגם היה צרעה ואשתאול אחת לדן. ולפיכך צריך הכתוב לפרש שאותו צרעה שהיה מנוח בה היתה ממשפחת הדני. אבל רש"י והרד"ק כתבו שזה דכתיב בדן ויהי גבול נחלתם צרעה ואשתאול. ר"ל הגבול מנחלתם הלך לצרעה ומשם לאשתאול. אבל הן עצמן היו מנחלת יהודה:

דן ידין עמו ועל שמשון נאמרה נבואה זו כדאי' בב"ר פ' כח:

הרשעים קודמין לשמן כו' והכוונה הרשע אינו מקפיד על פעולותיו שיעשו לו שם בארץ לשם ה' אלא הוא רואה על החומר מקודם. וזהו הן קודמין לשמן. אבל הצדיק רואה את הנולד אם רק כתר שם טוב יעלה על ג' כתרות. ולכן אינו מקפיד על הנאת גופני. והיפ"ע כתב הצדיקים שמן קודם לפי שידוע טוב מעשיהם קודם בואם לעולם והעליונים שמחים בהם כמ"ש בתנחומא ס' קדושים עד שלא בראתי עולמי היו מה"ש מקלסים להקב"ה בישראל ואומרים ברוך ה' אלהי ישראל. אבל לא כן ברשעים:

שבע בן בכרי שמו קשה הא שם כתיב ג"כ ושמו שבע בן בכרי:

אפודוכוס פי' הערוך מלובן ביותר שיהיה משונה עד אשר רואיו ושומעיו יתמהו עליו. ובשם רש"י מצאתי שני לדוכוס התובע ענינים של הבריות ומלבן את הדין ועושה דין בין אדם לחבירו. וכלו' שאין לבן שם העצמי כי שמו קמואל או בלעם כדאי' במדרשים. אלא ע"י שהיה מלובן בעורו מאד או מלבן את הדין כינו אותו בשם לבן. ורבי ברכיה אמר שהיה מלובן ברשע כלו' שהיה רשעו ברורו ועל שם זה נקרא לבן. ומ"מ למה שאין זה שם העצמי כגלית ונבל נשתנה לכתוב תחילה ושמו. לפי ששם אחר קדם לו לשם לבן והוא השם שנקרא כשנולד (יפ"ת):

ושם משנהו אביה רבנן אמרי מה זה רשע דרשו זה מדכתיב משנהו משמע שהיה שוה לו מה זה רשע אף זה רשע. ומ"מ כתיב שמו קודם. ותירץ ר' יודן שנשתנו למעשה הטוב. ור"ל מצד עצמם היו טובים ומחוכמים בחכמה רק חטאתם גרם להם רעתם. והראיה כששבו מיד זכו לרוה"ק מצד גודל חכמתם. ומפרש ומשנהו ג"כ ששב כראשון:

ולכך נקרא שמו ושני בד"ה א' סי' ו':

פתואל זה שמואל הנביא:
שפיתה להקב"ה בתפלתו והפיתוי הוא דכתיב ויקבצו המצפתה וגו' ויאמרו חטאנו ליי וזה היה הפתוי שאמר כלום אתה מבקש מן האדם הזה לאלא שיאמר חטאתי שנא' הנני נשפט אותך על אומרך לא חטאתי. והרי אומרים חטאנו. כמו שמצינו בילקוט עמוס:
מלמד שזכה ברוך כו' לכאורה נראה דצ"ל מלמד שזכה שריה בן נריה. ועיין מ"ש לעיל פ"ח סי' י'. ולפי הגי' שלפנינו צ"ל דס"ל המדרש דשריה בן נריה בן מחסיה הוא ברוך בן נריה. וקראו שריה ע"ש שררה של מנוחת רוה"ק:
ולא היה מנוח עקר כלו' והאמת שמנוח לא היה עקר וכדמפרש:
לשום שלום בינה לבין בעלה וכדאי' לעיל שהיה מחלוקת ביניהם ממי מניעת ההריון:
שהיא פונה במלאך פי' שהשיגה היותו מלאך ופונה בו בכוונה. ומה שאמרה לבעלה איש האלהים בא אלי ומראהו וגו'. הוא משום ענוה יתירה דהיה בה שלא רצתה ליטול לה כתר נבואה (כלי יקר):
ואין צלל אלא מלאך יתכן לפי שהמלאך אין לו תמונה גשמית קיימת כי אם במראה לבד על כן מכונה דוגמת הצל שאינו גוף ממש:
לפי שהיתה צדקת לא קאמר שהיתה צדקת יותר מבעלה. דגם הוא היה צדיק כמותה וכמו שאמרו לעיל סי' י"ד שנא' ושמו מנוח. שאע"פ שלחד מ"ד עם הארץ היה. מ"מ היה שלם במדות. אלא משום שקשה למה לא בא המלאך אצלו כמו בלוט לכן מתרץ לפי שהיתה צדקת והיתה ראויה לראות מלאך. וכדי להשתיק המחלוקת שהיה בינה ובין בעלה בא המלאך אצלה ואמר לה הנה נא את עקרה ולא בעליך לכן לא תתקוטט עמו. ולא היה יאות שיאמר זה לבעלה:
הזהירה שלא תשתה כו' דרש השמרי לשון משמרת כלו' שלא תשתה חומץ יין וחומץ שכר גזירה שלא לשתות יין ושכר עצמו:
לשתות יין הנזיר לכך אסרן תיבת הנזיר מיותר:
מכאן שהיתה שכבת זרע כו' דבתחלה אמר והריח שפירושו לעתיד יראה מזה שלא הרתה עדיין. ואיך יאמר אח"כ הנך הרה בלשון הווה שמשמע שכבר הרה היא. לכך אמרו שהיה תוך ג' ימים של קליטת הזרע. ובתחלת דבורו אמר לה והרית תקבל הריון. ואחר דברו זה נקלט הזרע ואמר לה הנך הרה:
אלא מן התער שהוא משחית השער לגמרי לא במספרים:
ולא תשחית וגו' וילפינן פאת פאת לגז"ש מן ופאת זקנם לא יגלחו כמו שפי' רש"י בפ' אמר:

יהיה הולך אחר עיניו כלו' אוהב נשים. וכמו שאחז"ל שמשון הלך אחר עיניו שנא' כי היא ישרה בעיני:

בבטן ידעתיך שהכינו מן הבטן בנזירות שע"י שנזר אלהיו על ראשו יהיה ה' עמו ויהופך תכונתו לטוב מתחלת תולדתו:

בו תהיה חלה נבואתו של יעקב בו תהיה שורה ומתקיים נבואת יעקב שאמר דן ידין עמו וגו' יהי דן נחש נוקם עלי דרך כן היה שמשון נוקם ומתנקם על פלשתים וגו' לישועתך קויתי ה':

מכאן שלא היתה שורה כו' לקחה אות וסימן שהוא איש אלהים כלו' נביא ממה שהיה מראהו כמלאך כלו' בעל מראה. ש"מ שלא היתה השכינה שורה אלא על בעל מראה:

שלא רצתה לגלות לו קלקולה וגם לא אמרה לו מה שא"ל המלאך והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים. משום שהיתה יראה לגלות פן יודע הדבר ויהרגוה והיא הרה. או בצאתו מרחם אמו. וזהו דכתיב ותבא האשה ותאמר לאישה לאמר שר"ל שאמרה לו רק מה שראוי לומר לו אבל מאמר את עקרה ומאמר והוא יחל להושיע את ישראל. שאין ראוי לומר לו לא אמרה לו:

לעתר הוא עץ ארוך ובראשו שני עוקצין פור"ך בלע"ז כן פרש"י בפ"ק דסוטה:

שלא לפסול דבריו הראשונים כי לא היה רוצה לומר שהחסרון היה תלוי בה מפני דרכי שלום. ויהי' מוכרח לשנות ולפסול דבריו (יד"מ):

כי לחבבה שידע מעלתה שלה נתראה ולא לו:

הצדיקים במהירות כי הם צועדים תמיד אל השלימות במהירות בלי עצלתים:

אינו אומר היום שמשמעותו שראייה ראשונה היתה ג"כ היום. אלא ביום משמע ביום ההוא של אתמול (מת"כ):

מבררים על מעשיהם הכוונה שזה שהתפלל מנוח שיבא המלאך אליו ולא האמינה לדבריה הא מנוח בודאי ידע תום מעשיה וצדקתה שלא תדבר כזב. אך שדרך הצדיקים לברר על מעשיהם וכמו שמסיק בסמוך:

מה יהיה משפט הנער מנזירות שיצטרך הנער כצ"ל:

תשמר על חומץ יין כו' ר"ל במלת תשמר מרומז שלא תשתה חומץ יין כו'. כמו שדרשו לעיל סי' ט"ז ועתה השמרי נא הזהירה שלא תשתה חומץ יין וחומץ שכר וכל משרת ענבים שאלו אינן אלא משמרת ליין כו':

וכל טומאה אל תאכל כמדת וענבים לחים כו' שמפרש וכל טומאה כל הדברים האסורים לנזיר כדלעיל סי' ט"ז ואל תאכלי כל טמא אין טמא אלא אסור שהתורה הזהירה לנזיר שלא לאכול כלום. והיינו ענבים לחים ויבשים לא יאכל:

עצורים היינו כו' כלו' שלכן אמר בלשון עצירה לעוררו על הטובה שעשה עמם שעד הנה היו עצורים ונרווחו:

אין דרך נביאי ה' השיב לו כדמיונו שהוא נביא ולא מלאך. לזה אמר אם תוכל לעצרני כדמיונך שאני בן אדם. אבל לא אוכל בלחמך כי אינני חפץ בשכר. רק עיקר העולה להודות לה' ע"ז:

ואין מזבח בלא קרבן כצ"ל. או שכך פירושו ואין מזבח הוא עיקר. אלא הקרבן הוא העיקר:

מראהו כמלאך ה' נורא מאד היתה סבורה כו' הכוונה כמו שכתבתי לעיל סי' ט"ו שהיא הכירה שהוא מלאך אלא שלא רצתה להתפאר לפני בעלה שזכתה לנבואה ולא הוא אמרה אל בעלה איש האלהים בא אלי. וכדי שיבין מעצמו שהיה מלאך סיימה בדבריה ומראהו כמראה מלאך האלהים וגו'. ולכן היתה סבורה שהכיר בו מנוח שהוא מלאך כו'. לכן העיד הכתוב עליו שלא ידע מנוח כי מלאך ה' הוא לכך היה מזמנו לאכול כו':

ולמה אכלו המלאכים שבאו כו' ס"ל כדעת התד"א ויאכלו שאכלו ממש. ולפי הב"ר שאמר שהיו נראים כאוכלים קאמר הטעם על שלא היו נראים כאן ג"כ כאוכלים:

ולא נראו הדבר שקבלו כצ"ל:

שם שמו המלאך פלאי שם שמו פלאי ע"ש כי יפליא וכדמפרש:

לפי השליחות כי השם הוא רק לפי הפעולה. ואין להם פעולה קיימת שיהיה קריאת השם בתמידות ככה. ואף שיש מלאכים קיימים בשמם מיכאל גבריאל וכדומה. כאן היה מהמלאכים הנראים רק לשעתם:

פסקה ו

איני עשו אלא יעקב דייק זה מדלא קאמר אני עשו. אלא אני (רש"י):

פסקה ז

ואין הגוים נוזרים נזירות שאם קבלו נזירות אינו כלום ומותרים לשתות יין ואין מביאים קרבנות נזירות עליהם:

לרבות את העבדים שיש להם נזירות:

לעשות הנשים כאנשים שהנשים יש להם נזירות:

וזו ששנינו נזיר ריש פ"ט:

שהוא כופה את עבדו עבד שנדר בנזיר רבו כופהו לשתות יין בעל כרחו. אבל אשתו שנדרה בנזיר אינו יכול לכופה. וכיון שנדרה ושמע ולא הפר לה שוב אינו יכול להפר (רש"י):

שהוא מפר נדרי אשתו וכו' שאם היפר נדר אשתו ואח"כ רוצה שתקיימנו אינה חייבת לקיימו. ואם כפה עבדו לעבור על נדרו ואח"כ רוצה בקיומו חייב העבד לקיימו (קה"ע):

הפר לאשתו הפר עולמית שאפי' נתארמלה או נתגרשה אינה משלמת נזירותה כיון שהפר לה הבעל בעוד שהיתה תחתיו. אבל בעבדים אינו כן שכיון שיצא לחרות משלים לנזירותו שקיבל עליו ומתחיל ומונה כבתחילה. ואם מנה קצת בפני רבו משלים את השאר (רש"י):

הפר לעבדו לאו דוקא אלא כלו' מיחה:

עבר מכנגד פניו שברח מפניו של רבו:

ר"מ אומר לא ישתה דקנסינן ליה לעבדיה דליהוי ליה צער דליהדר גבי רביה. דאי קאי ליה גביה כפי ליה למשתי חמרא:

ורבי יוסי אמר ישתה קסבר כיון דמיהדר הדר לרביה ישתה חמרא בכל מקום דאיתי' כי היכי דלא ליכחיש ולא להוי פסידא לרביה. ולדברי הכל בתר תקנתיה דרביה אזלינן:

מי שיודע להפלות דהיינו קטן בן י"ב שנה ויום אחד שהוא מופלא סמוך לאיש. מופלא יודע לפרש לשם מי נדר. סמוך לאיש שהוא סמוך לבא לכלל גדול דהיינו שנה אחת קודם זמן שהוא ראוי להביא ב' שערות. והיינו כשהוא בן י"ג שנה ויום אחד. וכל שנת י"ג בודקין אותו אם יודע לשם מי נדר ולשם מי הקדיש נדרו נדר והקדשו הקדש:

ד"א כי יפליא כשיפריש היינו שיאמר בהדיא הריני נזיר. ולא שיתלה נזירותו בדבר אחר. היינו אם אמר הריני נזיר אם זה פלוני. אינו נזיר. כרבי טרפון בנזיר דף ל"ב ע"ב:

לנדור פרט למהרהר בלב שהרהר בלבו להוציא בשפתיו ולא הוציא (ז"ר). והרד"ל מגיה בחנם שצ"ל כי יפליא לנדור כשיפרוש פרט למהרהר בלב:

שומע אני אף בנזירות כן פי' שאם נדר בנזירות יום אחד לא יהא נזיר אלא יום אחד. וכן אם נדר מן התגלחת לא יהא נזיר אלא מן התגלחת:

לכך נאמרה פרשה זו לחלק דין נזירות מדין נדרים דבנזירות אפי' לא אמר אלא הריני נזיר שעה אחת הרי זה נזיר שלשים יום דקי"ל אין נזירות פחות משלשים יום. וכן אם אמר הריני נזיר מן התגלחת הרי זה נזיר ואסור בכולם כדאי' בגמרא. ויליף לה מדכתיב מיין ושכר יזיר אפי' לא נזר אלא מיין לחודיה הוי נזיר מכולם (ז"א):

מה בנדרים עבר על בל יחל ובל תאחר אם אמר ככר זה עלי איכא בל יחל. ואי נדר להביא קרבן איכא בל תאחר (ר"ן):

אף בנזירות כיוצא בהן ובנדרים דף ג' ע"ב פריך בל יחל דנזירות היכי משכחת לה ה"א כיון דאמר הריני נזיר הוה ליה נזיר. אכל קם ליה בבל יאכל. שתה קם ליה בבל ישתה. ותירץ רבא לעבור עליו בשנים. עוד פריך שם בל תאחר דנזירות היכי משכחת לה כיון דאמר הריני נזיר הוי ליה נזיר אכל קם ליה בבל יאכל. ותירץ רבא כגון דאמר לא איפטר מן העולם עד שאהא נזיר דמן ההיא שעתא הוי ליה נזיר דילמא מיית. וצריך לקבל עליו מיד הנזירות דילמא מיית. ואי משהה ליה קם ליה בבל תאחר ע"ש:

ומה בנדרים האב מפר נדרי בתו כו' כדכתיב בסדר מטות:

אף בנזירות כיוצא בהן שהאב והבעל יכולין להפר בנזירות. ואע"ג דנזירות עינוי נפש הוא ופשיטא דמצי מיפר. סד"א כיון דבדבור אחד נאסרו ביין ובתגלחת ובטומאה. וטומאה לאו ענוי נפש הוא סד"א דלא מצי מפר קמ"ל (ז"ר וז"א):

האומר הריני נזיק נזיח פזיח ה"ז נזיר כן מצאתי הנוסחא בדפוס מאהליב. ונוסחא זו עיקרית. ובגמרא אי' אית דאמרי לשון שבדו להן חכמים הן. ואית דאמרי דהני כנוים לשון נכרים הם אי משום דכי מחקת לרגל דקו"ף דנזיק. ודופן דח' דנזיח. וגגו דפ' דפזיח ודופן ח' שבו משוית ליה נזיר (רש"י בגמרא):

יכול שיזיר את אחרים מדכתיב להזיר פועל יוצא משמע שהוא מזיר אחרים שאם אומר פלוני יהא נזיר יהיה נזיר (ז"ר):

ואינו מזיר את אחרים לא כמו נדר שיכול להדיר אחרים שלא יהנו ממנו:

שאדם קובע עליו נזירות בתוך גזירותיו שאם אמר הריני נזיר היום וחזר ואמר הריני נזיר היום צריך למנות ב' נזירות של שלשים שלשים יום דסתם נזירות שלשים יום. ואי לאו קרא הא כיון דכבר הוי נזיר לא חייל תו נזירות עליה. בא קרא דנזיר להזיר למימר כשקיבל להיות נזיר אפשר לו להזיר עוד (ר"ן והרא"ש):

להזיר לשם שמעון כו' פי' מדכתיב להזיר לה' דרשינן שמצוה להנזיר לשם שמים וכהאי עובדא דשמעון הצדיק:

לא אכלתי אשם נזיר ר"ל אשם נזיר טמא (גמרא) דאילו נזיר טהור אינו מביא אשם אלא חטאת:

קווצותיו פי' שערות הראש הדבוקים יחד:

תלים לשון תלוים:

את הניאוב הוא שם הכלי. בירוש' פ"ק דנדרים גרס השאוב:

וראיתי את הבוביא שלי פי' וראיתי בצורה שלי שבמים וראיתי שהוא נאה:
ופחז יצרי פי' מיהר יצרי להתגבר עלי ובקש להביאני לידי מעשים רעים להעבירני מן העולם הבא לילך אחר מראה עיני:
ולגלחם לשמים פי' שאקבל עלי נזירות ותהיה תגלחת לשם שמים (הרא"ש):
והרכנתי את ראשי פי' ר"ש אמר זה נטיתי לו את ראשי ונשקתיו כו':
אמר הכתוב להזיר לה' שנזירותיו לשם שמים:
א"ת מפני שנזיר חוטא הוא וכי לא אכל שמעון הצדיק כצ"ל ומה דביני וביני צריכין למחוק. ופי' חוטא הוא היינו שטמא עצמו ור"ל א"ת שמפני זה לא אכל משם שגנאי לאכול דבר שבא על חטא ולהכי לא אכל אשם נזיר משם שבא על שטימא עצמו אף שהוא לפעמים בשוגג. א"כ קשה וכי לא אכל שמעון הצדיק חטאת חלב כו'. ועיין ביפ"מ:
סופן לתהות ר"ל כשהן מיטמאין וסתרו להנהו יומי ובעו למימני יומא דנזירות אחר. וריבה עליהן ימי נזירות מתחרטין בעצמן שנדרו. וכיון דמתחרטין לא הוי נזירות לשם שמים ונמצא מביאין חולין בעזרה. משום הכי לא אכל. אבל בנזיר טהור ליכא למיחש דמתחרט דכיון דלא נטמא ולא רבו עליו ימי טומאה ודאי לא מתחרט דאי לאו דאמיד בנפשיה קודם שנדר דיכול לעמוד בו לא היה נודר ולא מתחרט כל היכי דלא נטמא. ואה"נ דלא הוה אכל כל קרבנות נזיר טמא דמייתי אחר שמנה נזירות טהרה. דכיון דנתחרט בטומאתן הוי כאילו נעקר נדרו ואף קרבנות דסוף נזירות הן כחולין בעזרה. אלא נקט אשם דפסיקא ליה לפי שאין נזיר טהור מביא אשם (יפ"מ):
כשוחט חולין בעזרה שאסורין בהנאה. אבל חולין בעזרה ממש לא הוי. שכל זמן שלא התירן חכם נזירותן קיימת וקרבנותיהן חובה עליהן. אלא כעין חולין שמתוך שאין כוונותיהם רצויה אף קרבנותיהם אינן רצוים. אבל זה שבא מן הדרום אנו רואים שלא נעשה מתוך הקפדה אלא מתוך מתון וישוב הדעת ופיו ולבו שוים. אנן סהדי שלא יתחרט כיון שהוא צדיק גמור:

פסקה ח

הארץ באשרי האושר האמתי שלה אם מלכה היה עוסק בחכמה וכל המון נמשכים ונגררים אחריו והוא הוא החירות האמתי שאינם עבדים לתאותם המדומה. וזהו עיקר החירות (אשה"נ):
אל תקרי חרות כו' כי מהראוי יאמר חרות בלוחות. לכך אמר אל תקרי חרות אלא חירות על הלוחות כלו' על דבר הלוחות. שבזכות תורת הלוחות אם היו בלי מכשול העגל היה חירות (אלשיך):

שאין לך ב"ח כו' לפי שבני אדם מכבדין ומשמשין לפניו. ומי שאינו עוסק בה מתרחקין ממנו (רש"י):
בגבורה ש"ת כי הם מתגברין על יצרם ואינם נכנעים לתאותם כהמשתכר ביינו שנכנע רק לדמיונותיו:
הוא באשרי כי סופו להיות מאושר וחזק בזה ובבא. אבל אחרית היין היא אוי כי תביא רעה בחארית. והענין כי המשתכר בטבעו הוא חזק בדעתו לא יחת מפני כל. אבל כל גבורתו הוא מאין כי סופו להכשל. ולא כן המתחזק בבטחון אמתי ע"י התורה (אשה"נ):
ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל וגו' ושפטו את העם וגו':
זלין פי' זוללין:
הלופר ארכוליפרין פי' בערוך שר הטבחים שהורג חייבי מיתות:
אלא יין ביין ממסך קא דריש שני נסיכים. דאם לא כן לחקור מסך מיבעי ליה (מת"כ):
כי שם חלקת מחוקק ספון פי' כי שם בארץ סיחון ועוג חלקת מחוקק ספון היתה אותה החלקה שהמחוקק קבור בה שהוא משה (ופי' ספורנו):
ככימה ועקרב הם שמות מזלות וכשזה עולה זה שוקע:
מה עקרב מכה בעוקצו שספרו הטבעים שבעקרב (שקאר פיאן) יש לו זנב ארוך ובעוקצו נמצא קוץ אחד כפוף אשר ידקור בו ואצלו מפוח קטן מלא מיץ ארסי והיה בדקרו יזרוק המיץ ההוא לתוך הפצע כו'. וגם העקרב הגדול (קראקאדיל) הוא מכה בזנבו הארוך וממית (הרש"ש):
ונותנת בהם טעם לעדן אותם לפי שטבעו קר והוא מקרר ומלחלח הפירות שלא יתיבשו וירקבו. ועי' בב"ר פ"י סי' ז':
בשתי כליות הוא כפי מאמרם הכליות יועצות. ולהיות שב' כליות הם מימין ומשמאל. והמה בכחות מתחלפות לכן נחשב לב'. הנה התחלת הרעיון לנטות לאיזה דבר היא מהכליות. והלב הוא המחשב בדבר אם לעשות אם להניח. והפה גומר. ובידיעת החמכה ג"כ הפה גומר הידיעה. כי כל זמן שהוא מחשב בלבו היא עודנה ידיעה כללית. והפה הוא מוציא הדבר אל ההתגלות ועל ידי השכרות נאבד ממנו מעט מעט אלו הד' (אשה"נ):
בטוחות סתומות מלשון כי טח מראות עיניהם:
ובסתום חכמה תודיעני ופרש"י ובלב שהוא סתום הודעתני חכמה:
נשתעממו לשון שגעון ושעמום:
ענום לשון גמום כלו' נכרת (מת"כ):
הה"ד מיין ושכר יזיר מפני השכרות כצ"ל ותיבת וחומץ מיותר (א"א):

הוו מתונים בדין שאל יבהל כמו מתון מתון במס' ברכות דף כ' וכמ"ש בסנהדרין דף ז' ע"ב דכתיב לא תעלה במפעלות וסמיך ליה ואלה המשפטים:
והעמידו תלמידים הרבה אשמעינן דמלמדין תורה לכל אדם ואין צריכין לבדוק אחריו כמ"ש ב"ש סוף פ"ב דמס' אדר"נ. ולשון ברטנורא לאפוקי מן ר"ג דאמר כל שאין תוכו כברו אל יכנס לבית המדרש. אי נמי שאם העמיד תלמידים בילדותו יעמיד תלמידים בזקנותו כמ"ש ביבמות ס"ב ע"ב:
ועשו סייג לתורה עשו משמרת למשמרת כדי שלא יבא לידי איסור של תורה:
יכול יחבקנה פי' שבכתוב נאמר לא תקרב לגלות ערותה יכול יחבקנה:
ת"ל לא תקרב משמע שום קריבת דעת:
על המטה ת"ל לא תקרב המדרש למד כולה מלא תקרב דאף שלא ישן עמה בבגדים על המטה משום דקסבר דעכ"פ קורבא מיהא איתא ועיין בשבת דף י"ג וצ"ע:
כל ימים שהיא דוה תהא בנדתה דמדלא כתיב והדוה בזיבתה אלא בנדתה שהוא לשון נדוי וריחוק כמו המנודה שהוא מרוחק מבני האדם כן היא לא תתקשט ותהיה מרוחקת מבעלה:
כל המנבלת עצמה כו' כדעת הזקנים הראשונים שאמרו בשבת דף ס"ד שלא תכחול ולא תתתקשט ואפשר דאף דאמר להו ר"ע א"כ אתה מגנה אותה על בעלה ונמצא בעלה מגרשה כו' מ"מ מה דאפשר לה למעט בקשוט תמעט:
ואפילו עם אחותו דאמר רב אסי בקידושין דף פ"א ע"ב מתייחד אדם עם אחותו ודר עם אמו ועם בתו אפי' בקביעות. מ"מ מפני טענת הבריות לא יתייחד עמה אפילו לפי שעה. משום שאין הכל מכירין בקרובים ואתי לאחשודי. אך מה שכתב כאן ועם חמותו הוא טעות הדפוס שבה לא שייכא כלל מפני טענת הבריות דהא בה איכא איסור יחוד דאורייתא ואפשר שצריך להיות במקום חמותו אמו:
כאן נאמר אצל שאר בשרו לא תקרבו כדכתיב איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה. וכאן ר"ל בנדה כתיב ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב ושינה התורה בלשונה וכתב בזה לא תקרבו ובזה לא תקרב לרמז על הלימודים הנ"ל. היינו מלא תקרב ילפינן לדבר המביא לדבר עבירה לא תקרב היינו בנדה חיבוק ונישוק ולישן עמה בבגדיה על המטה ומלא תקרבו ילפינן הרחק מן הכיעור היינו להתייחד בפונדק עם אחותו ובתו. ומן הדומה לכיעור היינו שלא יספר אפילו עם אשתו בשוק שהוא רק דומה לכיעור שמא יטעו ויסברו שאינה אשתו:

שמא יביאך החטא הקל לידי עבירה חמורה. ור"ל שמלבד העונש שיהיה לו מחמת שהוא עובר עבירה קלה. עוד יקבל עונש על מה שיבא מחמת זה לידי עבירה חמורה:
הוי רץ למצוה קלה כו' שמלבד שיקבל שכר על מה שעושה המצוה קלה עוד יהיה לו שכר על מה שיבא מחמת זה למצוה חמורה:
שלישו של עולם שנח היה לו שלשה בנים והם ירשו כל העולם אחר המבול. וכיון שנתקלל אחד הרי נתקלל שלישו של עולם:
לעכו"ם שהיא דרכי המות האמתי באין חיים מאומה:
וכן הוא אומר וכל משרת חוזר על מה שאמר למעלה שיעשה אדם סייג למעשיו (מת"כ):
לך לך אמרין לנזירא סחור כו' דאמרינן ליה לנזיר שילך לו מן הכרם וירחיק עצמו ממנו בתכלית הריחוק דאפילו סחור סחור לכרמא דהיינו סביב הכרם לא יקרב דאפילו קריבה בעלמא אסור (תורת חיים):
ת"ל מיין ושכר יזיר אפילו מאחד משלשתן ר"ל מדכתיב מיין ושכר יזיר משמע דאפי' לא נזר אלא מיין לחודיה הוי נזיר מכולם (רש"י):
אמרו האומר הריני נזיר מן החרצנים כו' פרש"י ותוס' מן החרצנים ומן הזגין או או קתני. ר"ל שאם אמר הריני נזיר מן הזגין כו' הרי הוא כמ"ש הריני נזיר סתם שמקבל עליו כל דקדוקי נזירות:
וכל דקדוקי נזירות עליו משום דנזיר שמשון מותר ליטמא למתים. קאמר הכא וכל דקדוקי נזירות עליו (תוס'):
מעשר דגנך וגו' תירושך. ותירוש היינו יין:
יכול אף הנזיר במשמע שאפי' נזיר מותר לשתות יין של מעשר שני שהוא מצוה:
ת"ל ונסכו רביעית ההין כצ"ל. ור"ל מדכתיב ונסכו משמע נסוך שלו כמות שהוא בלי תערובות מים. ואומר (נראה שצ"ל וגו') בסיפא דקרא הסך נסך שכר דהניסוך יהיה מן השכר. אלמא דשכר הוא חי (ז"ר וז"א):
וינזרו מקדשי בני ישראל פרש"י יפרשו מן הקדשים בימי טומאתם:
ענבי נזיריך פרש"י שהפרשת והנזרת בני אדם מהם ולא הפקרתם לא תבצור אותם אינך בוצר אלא מן המופקר:
וינזרו לבושת שהפרישו את עצמן לעכו"ם:
בחדש החמישי הנזר שהיינו פרושים מן האכילה ושתייה ומן התענוג בחדש החמישי הוא ט"ב כל שבעים שנה של גלות בבל ועכשיו שנבנה בית שני אם מחוייבים אנו עוד להתענות. כך שאלו בני גולה לנביא כשעלו מגלות בבל. והביא המדרש כל אלו פסוקים

להורות שבכל מקום שיש נדנוד עבירה כתיב ביה לשון נזירה פי' יפרשו את עצמן מן העבירה (ז"א):

מסחורתו ומרפואתו שלא יעשה הנזיר סחורה ביין ולא יניחנו ע"ג מכתו:

וחומץ מצוה כגון שנשבע לשתות חומץ וחזר ואמר הריני נזיר (ז"א) אסור שכשם שעשה בו יין מצוה כיין הרשות כך עשה בו חומץ מצוה כחומץ הרשות:

בנותן טעם פי' אם יש במים טעם יין חייב בכזית מהן. והא לאו משום היתר מצטרף לאיסור הוא. אלא משום דאתעביד ליה כולה איסור. אבל היתר מצטרף לאיסור לא ילפי מינה (רש"י):

לכל איסורין שבתורה שיהא טעמו של איסור כממשן:

שאין איסורו איסור עולם אלא כמה שפירש בנדרו. ואם סתם נדר בנזירות הוא נזיר רק שלשים יום:

ואין איסורו איסור הנאה שהרי מותר בסחורה וברפואה כנ"ל:

ויש לו היתר אחר איסור אף שתוך ימי נזירות אם שאל לחכם מתיר לו ע"י פתח וחרטה (זר):

את הבוסר פי' ענבים שלא נתבשלו:

ויבשים לא יאכל לחייב ע"ז בפ"ע כו' וזהו לשון הגמרא נזיר דף ל"ח ע"ב ת"ר וענבים לחים ויבשים לא יאכל לחייב ע"ז בפ"ע כו'. וכתבו התוס' לחים ויבשים קרא יתירא הוא לכתוב ענבים והוו לחים ויבשים במשמע. אלא לחייב ע"ז בפ"ע כו' שאם אכל לחים ויבשים בהתראה אחת שהתרו אל תאכל ענבים לוקה שתים ואפילו הן מין אחד וטעם אחד כיון שהן שני שמות:

פסקה ט

להביא יין חדש וענבים שאע"פ שטעמם שוה הואיל שהוא שני שמות לוקה שתים (רש"י ותוס' ע"ש):

פסקה י

שהגלוח מתארו עושה לו תואר פנים יפות:

כדי שלא יהא יצה"ר קופץ עליו כדאי' לעיל מעשה פעם אחת כו' וקוצותיו מסודרות תלתלים כו':

נדרו תלויה בנזירותו פי' שאם אמר הריני נזיר ע"מ שאהא שותה יין או שאהא מטמא למתים הרי זה נזיר וכל דקדוקי נזירות עליו מפני שהתנה על מה שכתוב בתורה וכל המתנה על מ"ש בתורה תנאו בטל (ז"ר):

תלש השיער בסמוך לבשר. אבל לא עקרו לגמרי וכגון שעקרו נראה:
מירט דעקרו לגמרי ממקום גידולו:
וספסף כמו סוף. ר"ל שתלש קצת בראש השער (רש"י). והמעריך כתב תלש פי' תלש עיקר השיער מעיקרו. מירק השירו ע"י סם כמד"א את תמרוקיה. סיפסף קצץ קצת ונשאר מקצת:
כל שהוא פי' שער אחד (תוס'):
לרבות כל המעבירים ובלבד שיהא כעין תער מעיקרו משרשו לגמרי (תוס'):
כל דבר אפי' שאר מעבירין:
לתגלחת אחרונה של טהרה לאחר תשלום ימי נזירות שלא כתיב שם אלא וגילח:
שאין דנין קל מחמור שהמצורע חמור שטעון תגלחת כל שער גופו משא"כ בנזיר שאין צריך לגלח אלא ראשו. ולכך ה"א דלא יטעון תער. לכך כתיב תער לא יעבור. ואם אינו ענין לאיסור העברה שבתוך נזירותו דהא איהו בכל המעבירים לקי. תניהו לתגלחתו של סוף נזירותו דאינו אלא בתער (תוס'):
רבי אומר אין צרי שמן דקדוק הכתוב ידעינן ממילא דתגלחת אחרונה בתער. שהרי הוא אומר תער לא יעבור על ראשו עד יום מלאת משמע דביום מלאת צריך גילוח בתער דוקא (ועיין רש"י):
ד"א א"כ למה כו' זהו מהירוש' פ"ו דנזיר וז"ל שם תער אין לי אלא תער מנין לרבות את המספסף ואת המספרים כבתער ת"ל לא יעבור על ראשו כל המעבירים במשמע. מה ת"ל תער מכאן שאינו סותר אלא זה בלבד. ופי' הקרבן העדה שאין תגלחת סותר שלשים יום אלא תער לבד אבל במספרים ושאר מעבירים אע"פ שלוקה עליהם אינם סותרים:
שאם אמר הריני נזיר סתם כו' ואם גילח יום שלשים לא יצא כו' זה לב"ר פדא דאמר לקמן סתם נזירות שלשים מיהיה. ומסיים על דעתיה דבר פד"א אם גילח יום שלשים לא יצא. דלדידיה מלאת הם שלשים. ולגי' הספרי מנין אתה אומר כו' ואם גילח יום שלשים יצא ת"ל עד מלאת הימים אשר יזיר לה' וכבר מלאו ימי נזירות. הוא לדברי ר' שמואל דלקמן דאמר כנגד תשעה ועשרים פעם שכתוב בפרשת נזיר. ולדידיה מלאת הם כ"ט יום. ואם גילח יום שלשים יצא כדמסיק. ועיין בבבלי וירוש' ריש פרק מי שאמר הריני נזיר וצ"ע:
זו קדושת שער פי' שיהיה השער אסור בהנאה. ופי' הרא"מ דמלת קדוש הוא תואר לשער שלו ע"ש:

אחד לחידושו יצא דנזר אלהיו לא קחשיב דהוא לשון כתר כדמתרגמי' כלילא (רש"י ותוס'). או פי' אחד לחידושיו כלו' לגופו איצטריך לחדש דין נזיר. וכ"ט הנותרים לדרשא דכ"ט ימים סתם נזירות:

אם גילח יום שלשים לא יצא דבעינן שינהוג נזירותו שלשים יום שלמים וביום ל"א שהוא לאחר מלאת מגלח. וע"ד דר"ש מן התורה א"צ לנהוג אלא כ"ט ימים שלמים ומגלח יום ל'. אלא מדרבנן אסור לגלח ביום ל' דגזרינן אטו היכא דאמר בפירוש הריני נזיר ל' יום. ולכן אמר המדרש אם גילח יום ל' יצא. הייינו בדיעבד משום דלכתחלה לא יגלח ביום ל' מטעם הנ"ל:

אית כו' איכא דיליף דסתם נזירות ל' יום מהכא:

וכמה הם ימים מלאים כלו' איזהו ימים שהן מלאים וחסירים הוי אומר החדשים. וחדש מלא הוא ל' יום:

מעתה אם נימא דלהאי מ"ד מדכתיב יום מלאת מדאורייתא בעינן ל' יום מלאים א"כ אם גילח ביום ל' לא יצא דמלאת החדש ל' יום שלימים הן (יפ"מ):

הימם כתיב חסר כתיב לומר דבחדש חסר סגי דהיינו כ"ט יום. והא דדרשי' למלאת לכתחילה הוא דבעינן שלמים. ועיין בירוש' פ"ק דנזיר:

מי שאין לו פרע מנין כבה דנזיר ממורט צריך להעביר תער על ראשו. או פירושו מי שאין לו פרע כגון שהוא מגלח בעת הנזירות מנין שהוא חייב לגדל שער:

נאמר כאן נזיר גבי תגלחת כל ימי נדר נזרו:

ונאמר להלן נזיר ואחר ישתה הנזיר יין. ואע"ג דהתם כתיב נזיר והכא כתיב נזרו מ"מ ילפינן מיניה (ז"א):

אסור לשתות עד הבאת קרבן כרבנן נזיר דף מ"ו דס"ל ואחר ישתה הנזיר יין אחר מעשה יחידי. ופרש"י אחר מעשה קרבן ואע"ג שעדיין לא גילח דתגלחת לא מעכבא:

פסקה יא

חשוב לפני ככה"ג כי קדושתו גדולה על ידי נזירותו כמעלת כהן גדול:

קראו הכתוב עטרה כי עיקר היופי היא יופי הנפש וזכותה שהוא היפך יופי הגוף המביא לידי התאוה שהוא הניוול האמתי:

נזיר שכלו ימיו ימי ל' בנזירות סתם. ובנזירות מרובה כל ימי שהזיר. ולאחר מלאת קודם הבאת קרבנותיו אסור לשתות כו':

סופג את ארבעים. על השתיה מנין שלוקה דכתיב כל ימי נזרו וגו' כצ"ל. ור"ל דבשתיה כתיב כל ימי נזרו מכל אשר יעשה מגפן היין וגו'. ובגלוח כתיב כל ימי נדר נזרו תער לא

יעבור על ראשו. ובטומאה כתיב כל ימי הזירו לה' על נפש מת לא יבא. ופרש"י בנזיר דף י"ד דכתיב כל דלא צריך וכתביה ואמר כל ימי וגו' לרבות ימים שלאחר כו'. ועיין שם דף ט"ו:

שהטומאה והתגלחת סותרים טומאה בהדיא כתיב והימים הראשונים יפלו ובתגלחת סותרת ל' יום כדאמרי' לקמן. והיוצא מן הגפן אינו סותר כדיליף בגמרא כי טמא נזרו טומאה סותרת ואין היין סותר:

שלא הותר כלל היוצא מן הגפן כדאמרי' לעיל סימן כ"ג שאסור יין מצוה כיין הרשות:

דנפקא מראשו האמור במצורע דמיותר דהלא כבר כתיב ברישא דקרא יגלח את כל שערו. את ראשו למה לי. אלא לפי שנאמר גבי נזיר תער לא יעבור על ראשו תוך ימי נזירותיו יכול אף נזיר מצורע כן אסור לגלח. וכל שערו דקרא בשאר גופו. ת"ל את ראשו דמיותר למימר דאף נזיר מצורע חייב לגלח. ועי' נזיר דף מ"א ע"א:

שהטומאה סותרת את הכל אפי' בנזירות מרובה (רש"י):

וחייבין עליה קרבן אשם ותורים או בני יונה:

ותגלחת אינה סותרת אלא ל' יום ואפי' בנזירות מרובה משום דבעינן גדל שער כדי גידול שער סתם נזירות שיהא השער בשעת תגלחת מצוה:

שומע אני נפשות בהמה במשמע דגם לנבלת בהמה לא יטמא דבהמה ג"כ קרויה נפש כענין שנא' ומכה נפש בהמה:

אין צריך למעט בהמה מלאביו:

המטמאות בביאה פי' שמטמאות באהל. ואילו נבלה לא מטמאה באהל:

במותם אין מטמא משום דבמותם יתירא דהא כתיב ברישא דקרא על כל נפשות מת. אלא לומר לך במותם הוא דאינו מטמא אבל מטמא הוא לנגעם ולזיבתם:

ואין לי אלא בנדר פי' ואין לי שמטומא לאביו ולאמו בנגען ובזיבתם אלא נזיר. כהן גדול מנין:

שלא הייתי צריך שיש לנו ללמוד מן הדין שאינו מטמא שהרי ק"ו הוא:

שכהן הדיוט מטמא לאחיו מאביו דכתיב לאחיו. וס"ל דגמר אחוה אחוה מבני יעקב. הרי עדיפא משפחת אב ממשפחת אם לגבי כהן הדיוט. ומ"מ אין כהן גדול מטמא לאביו. מקום שאין כהן הדיוט מטמא לאחיו מאמו. אינו דין שאין כ"ג מטמא לאמו:

אם זכית מן הדין פי' אם למדת מן הדין שאין כ"ג מטמא לאמו מה ת"ל אמו בכ"ג. אלא מופנה כו':

לאחיו פי' לאחיו דכתיב גבי נזיר:

לאחותו דכתיב גבי נזיר מה ת"ל:

הרי שהיה הולך הנזיר לשחוט פסחו ולמול את בנו דמילת זכריו ועבדיו מעכבין את פסחו (רש"י):

אמרת לא יטמא להם במותם נקט לשון הכתוב:

שאין הקטנים ניזורים ואע"פ שאם הוא נזיר אינו מטמא להם. מ"מ לא משכחת שיהיו הם ניזורים ולא יטמאו לו. מה שאין כן גבי כהנים שפיר כתיב לבנו ולבתו דאמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים (ז"א. ועי' בז"ר):

נפש אלו הרחוקים דסברא הוא לאוקמיה קרא קמא ברחוקים. ומת הכתוב אח"כ מיותר לאוסרן אף בקרובים. דס"ל לר"ע דאפי' לא כתיב מת בנפש ליכא למיטעי לאוקמי בבהמה (ועי' תוס'):

דחזקה בעלמא הוא פי' דקורבא דאביו חזקה בעלמא הוא משום דרוב בעילות תולין בבעל. אבל אמו דודאי ילידתיה אימא דמיטמא לה. לכך אי הוה כתב לאביו לחודיה ה"א דאתי יתורא דאביו למעוטי לאמו (ועי' תוס'):

למשפחותם לבית אבותם משפחות אב קרוי' משפחה ולא משפחת אם קרויה משפחה (ב"ב דף ק"ט):

אבל עומד הוא בהספד ובשורה שהיו עושין שורות שורות סביב האבל לנחמו בשובו מן הקבר:

אבל מטמא הוא הוא בנגעם ובזיבתם ואינו עובר על מגעם משום לא יטמא. ועיין מ"ש לעיל:

מה גרם ר"ל מה חשיבות גרם לעצמו שנכתב עליו נזר אלהיו על ראשו. ומתרגמי' כלילא דאלהיה:

פסקה יב

נזיר עולם מנין משום דקי"ל נזיר מגלח מי"ב חדש לי"ב חדש. מנין שאם גילח בתוך שנים עשר חדש שלא יצא. ת"ל כל ימי נזרו וגו' וכל רבוי' הוא להביא נזיר עולם (ז"א):

זו קדושת הגוף שלא לטמא למתים (רש"י) ובספרי מסיים או אינו אלא קדושת שער (פי' שיהיה השער אסור בהנאה) כשהוא אומר קדוש יהיה הרי קדושת שער אמורה הא מה ת"ל קדוש הוא לה' זו קדושת הגוף:

פסקה יג

במחוורת עליו הטומאה פי' בברורה לו כגון טומאה ידועה סותר. אבל בטומאת התהום שאינה מחוורת ולא הכיר בה אחד בסוף העולם אינו סותר:

היה טמון בתבן או בצרורות טומאה מכוסה מכל אדם היא זו שמא גל אבנים או עפר או תבן נפל עליו ולא הכירו בו בני אדם מעולם. אבל מים ואפילה ונקיקי הסלעים אין זו הטומאה מכוסה ונעלמה שהמציץ יכול לראות ולא גמירי הילכתא אלא בטומאה שהיא בתהום המכוסה מן הכל (רש"י פסחים דף פ"א ע"ש):

בלבד אלא למת אבל שאר טומאות ספק לא הותרו (רש"י):

ויאמר ה' פתאום אל משה פרש"י ובע"כ יצאו שלשתן ע"פ הדיבור:

זה מזיד שנפתה פתאום לעשות זה בכוונה:

במי שהיה טהור ונטמא כלו' שהתחיל למנות נזירות בטהרה ואח"כ נטמא כדכתיב והימים הראשונים יפלו:

ולפטור הנזיר בקבר פי' שנזר והוא בבית הקברות (כ"ה בספרי) שאין טעון העברת שער והבאת צפרים. וה"ה דממעט לה מאשם דכתיב בההוא ענייא (תוס'):

ביום טהרתו ביום הזייתו בשביעי פי' התגלחת יהיה בשביעי שהוא יום טהרתו להזאה שניה. וקורא אותו ביום טהרתו אע"פ שלא נטהר לגמרי כל עוד שלא הביא כפרתו. מפני שיום הזייתו הוא קצת טהרתו (רא"מ):

או בח' ונקרא יום טהרתו על שם הבאת קרבנותיו שמטהרו ליכנס למקדש:

או בז' אע"פ שלא הזה ר"ל ואי הוה כתיב בז' לחוד הא אע"פ שלא הזה. ת"ל ביום טהרתו ואח"כ ביום השביעי יגלחנו למימר שמתחלה מזין עליו הזאה שניה ואח"כ מגלח:

שמיני תשיעי ועשירי מנין פי' מנין שאם לא גילח בז' לאיזה סיבה שיוכל לגלח בח' או בט' כו'. ת"ל יגלחנו שהוא מיותר דכבר כתיב וגלח את ראשו אלא לרבוי' (ז"א):

בלילה מנין אע"ג דכתיב ביום מנין שיכול לגלח בלילה:

תגלחת הטהרה מנין שיהיה כשר בלילה. וכתב הז"ר אע"פ שצריך לשלח תחת הדוד. הא שלמים נאכלין בלילה:

כיצד פי' תגלחת טומאה כיצד היה מזה כו'. וכ"ה במתני' דף מ"ד ע"ב:

פסקה יד

להוציא את הז' שאינו רשאי להביא קרבנותיו בז':

יכול הרבה שאם ירצה להביא הרבה הרשות בידו. ת"ל כו' (מת"כ):

מכאן אמרו מדכתיב או:

אין מביאין תורין כנגד בני יונה כגון אם הביא חטאתו בן יונה לא יביא עולתו תור וכן איפכא. אלא או שניהם תורים או שניהם בני יונה (ז"ר):

שהוא חייב בטיפול כו' דייק זה כיון דכתיב אל הכהן. למה לי אל פתח אהל מועד פשיטא דכהן לא יקריבם בחוץ. אלא מלמד שהוא חייב בטיפול כו' ולא שיתנם לכהן בביתו והכהן יביאם אל אהל מועד. אלא הוא בעצמו חייב להביאם לאהל מועד (ז"א):

פסקה טו

שיפרישם הכהן אחד כו' בעשייתן. אם נתנו הבעלים הקינין לכהן ולא פירש בשעת לקיחה איזהו לחטאת ואיזהו לעולה. אז יפרישם הכהן בשעת עשייתן אחד לעולה וכ'. מדכתיב ועשה הכהן אחד לחטאת כו':

בבעלים מנין פי' מנין שהבעלים יכולים להפרישם בשעת לקיחה ושוב אין הכהן רשאי לשנותן:

נמצאו למדין הפרשה בכהן מדכתיב ועשה הכהן. הפרשה בבעלים מדכתיב ולקחה שתי תורים:

ונמצינו למדין כאן קן סתומה בזמן שהכהן צריך להפרישן ונמצינו למדין כאן קן מפורשת בזמן שהבעלים מפרישין כו' כצ"ל. ומה דבנתיים צריכין למחוק. ופירושו מבואר קן סתומה אם לא פירשו בעלים בשעת לקיחה איזה לחטאת ואיזה לעולה הוי קן סתומה עד שעת עשייה של כהן. קן מפורשת אם פירשו הבעלים בדעת לקיחה זה לחטאת וזה לעולה שוב אין הכהן יכול לשנותן:

משום טומאת המתים ר"ל מדדרש אשר חטא על הנפש כתרגומו ויכפר עלוהי מדחב על מיתא שבנזיר טמא הכתוב מדבר. אבל בנזיר טהור לא מיקרי חוטא:

מאשר חטא על נפשו שציער כו' והא דקאמר לעיל שנקרא קדוש על שציער עצמו מן היין. מ"מ עבירה קצת הוא שציער עצמו (ועי' בתוס'):

ק"ו המצער נפשו מכל דבר כצ"ל (ז"א) וכ"ה בגמרא:

מיום שגילח היינו מז'. ודייק זה דאי כרבי ביום הבאת קרבנותיו. לימא קרא וקדש את ראשו. ביום ההוא למה לי דפשיטא דאשמיני דקיימינן ביה איירי. לכן אם אינו ענין לשמיני תנהו ענין לשביעי:

רבי אומר כו' ס"ל מדכתיב וכפר עליו מאשר חטא על הנפש והדר וקדש את ראשו דמשמע אימתי וקדש את ראשו שיתחיל למנות בו בזמן שכפר עליו דהיינו בשמיני. ויתורא דביום ההוא אתא לאשמועינן דחייל עליו נזירות ביום שמיני אע"פ שלא הביא קרבנותיו. ועיין נזיר דף י"ח:

מעכבין את הכפרה כדאמרינן ביבמות הביא כפרתו אוכל בקדשים:

חוץ מזה אשם נזיר טמא שאינו מעכב שאע"פ שלא הביא אשמו מתחיל למנות ימי נזירותו:

ת"ל והזיר והביא כו' פרש"י מדכתיב והזיר לה' את ימי נזרו והביא כבש בן שנתו לאשם. לפיכך הקדים הכתוב והזיר להבאת אשמו לומר שאע"פ שלא הביא הזיר:

והזיר לה' אימתי פי' אימתי מתחיל למנות ימי נזירות בזמן שהביא כבש בן שנתו לאשם:

פסקה טז

אלא מופנה ר"ל תיבת נזיר:

נאמר כאן נזיר גבי טומאה כתיב והזיר ליי את ימי נזרו. וגבי יין כתיב ואחר ישתה הנזיר וילפינן ג"ש מה ביין עשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן כדדרשינן ואחר ישתה וגו' אחר כל המעשים. שכל זמן שלא הביא קרבנותיו אע"פ שהשלים נזירותו אסור לשתות יין. אף כאן אסור לטמא למתים אף שהשלים נזירותו עד שיביא קרבנותיו:

בן שנתו לעצמו מיום שנולד חשבינן לו השנה מעת לעת. ולא לשני העולם כגון אם נולד בניסן שיהיה גמר שנתו בתשרי:

לאשם הרי זה קנס כדאי' לקמן לפי שלא שמר עצמו מן הטומאה קנסה אותו התורה כיד שיקבל נזירות בטהרה:

מי שיש לו ראשונים כו' קאי על פסוק והימים הראשונים יפלו. והני תיבות והימים הראשונים יפלו קאי למעלה ולמטה:

מי שיש לו ראשונים כו' כדמפרש ענין אם אמר כו':

ת"ל והימים הראשונים יפלו מכלל דאיכא אחרונים לכן מי שיש לו אחרונים סותר וזה יש לו אחרונים היינו מקצת יום צ"ט ויום ק' כולו:

נטמא ביום מאה כו' וזה אין לו אחרונים לפיכך אינו סותר הכל אלא ל'. והך ברייתא ר"א היא דס"ל הכי. דאילו רבנן ס"ל במשנה רפ"ג אפי' נטמא ביום מאה סותר הכל (רש"י ותוס'):

או אפי' נטמא בתחילת מאה פי' ביום ראשון:

וזה אין לו ראשונים הלכך יום שנטמא ממנין נזירותו הוא וימנה צ"ט לזה ויגלח ביום מאה שהוא יום ק"א למניינו (תוס'):

ואין התגלחת סותרת את הכל כו' שאם גילח תוך ימי נזירותו אם היה הנזירות יותר מל' יום אינו סותר הכל אלא ל' יום דאין גידול פרע פחות מל' יום כדלעיל:

הטומאה והתגלחת סותרת ואין היין סותרו כצ"ל:

פסקה יז

ואחד נזיר עולם שאם הכביד שערו מיקל בתער (ועי' בתוס') דהיינו מיב"ח ליב"א ומביא ג' בהמות בשעה שמיקל חטאת ועולה ושלמים בנזיר טהור. ואם נטמא מביא קרבן טומאה שתי תורים ואשם:

ואם נטמא אין מביא קרבן טומאה שכן מצינו בשמשון שנטמא למתים:

ואשלם את נדרי אשר נדרתי וסתם נדר משמע ליה נזירות. ועוד אחר שלא היה מגלח אלא מימים לימים מכלל דנזירות נדר:

מהו מקץ מ' שנה אגב דמייתי הפסוק דריש ליה:

מקץ מ' שנה ששאלו להם מלך שמרדו במלכו של עולם תלה מרידת אבשלום. ועי' רש"י ותוס' בנזיר דף ה':

מה להלן י"ב חדש כדמפרש ביה עד מלאת לו שנה תמימה (רש"י):

כדרך שהכהנים הדיוטים (רש"י) מגלחים דמידי הוא טעמא דאמרי' דכהנים מגלחים בל' יום משום דאיכא כובד שער והוה ליה ניוול. ה"נ איכא כובד (גמרא). ועיין תוס' שם:

לקרבן טהרה דוקא. אבל לא לקרבן טומאה:

או אף לקרבן טומאה שיביא אלו ג' בהמות אף לקרבן טומאה עם הקרבנות של טומאה. ומיעוט דוזאת למעט שלא יביא נזיר טהור קרבנות של נזיר טמא (ז"א):

לא אמרתי אלא במי שיש פסק לנזירותו פי' שיש הפסק לנזירותו. אבל נזיר טמא עדיין לא פסק נזירותו. לכן אינו מביא קרבן טהרה רק קרבן טומאה (מת"כ ז"ר ז"א):

ואין אחרים מביאין אותו שאין ב"ד כופין אותו להביא קרבנותיו (ז"א):

והלא הם משיאין את עצמן יטענו עון באכלם את קדשיהם שהבדילו לשם טומאה (רש"י בחומש):

וכי אחרים קברו אותו ר"ל דמלת ויקבור אותו משמע שעכשיו בשעת מיתה קברו אלא ודאי פירושו שהוא קבר את עצמו שנכנס לשם בחיים ושם מת (ז"א):

פסקה יח

מגיד שהבהמה מקודשת לשם פי' שהבעלים מקדשים אותם (זר):

ולא בן שנה לשנים דה"א כשמגיע תשרי מתחיל שנה אחרת:

אחד ולא שנים כו' וז"ל הילקוט כבש אחד ולא שנים אמר אחד שיהא הקדשו לשם אחד ופי' הז"ר כבש לשון יחיד משמע ולא שנים א"כ מה ת"ל אחד אלא לשיהא הקדשו לשם אחד. לשם הקב"ה וכן י"ל ג"כ כאן:

וכבשה יכול שתים כו' פי' וכי ממלת וכבשה יכול שתים דשהוצרך לכתוב אחת. ומתרץ אמרת דמלת אחת אתא למימר שאין מגלחין שתי נזירות כאחת (ז"ר):

ואיל יכול שנים בתמיה שת"ל אחד. ומתרץ דלהכי כתיב אחד למימר שמגלח הוא על זבח אחד. וכתב הז"ר דס"ל שהיה מגלח על השלמים לחוד:

לימד בנזיר שיטען בשלשה בהמות פי' מדכתיב בכל אחד בפני עצמו תמים. ש"מ שטעון ג' בהמות ושלשתן שלשה מצות ואין מעכבין זא"ז כדאי' בגמ' שאם גילח על אחד משלשתן יצא (ז"ר):

פסקה יט

ת"ל סל וסל פי' דה"ל למכתב סל וכתיב וסל לרבות שאר כלים:

וסל מצות כלל פי' מצות כלל כולל כל המינים חלות ורקיקים ורבוכה וחלות חמץ. חלת מצות פרט פי' הא דכתיב אחריו סלת חלות בלולות בשמן ורקיקי מצות. זהו פרט. וז"ל הגמרא דבי ר' ישמעאל תנא מצות כלל. חלות ורקיקין פרט. אין בכלל אלא מה שבפרט. חלות ורקיקין אין מידי אחרינא לא. ובספרי מסיים שהיה בדין הואיל ותודה טעונה לחם ואיל נזיר טעון לחם אם למדתי לתודה שטעונה ד' מינים אף בנזיר יטעון ד' מינים ת"ל וסל מצות כלל וכו' אין בכלל וכו':

למה צריך מצות ברקיקין שהרי כתיב מצות בראש הפ' וסל מצות וקאי על החלות ועל הרקיקין שנא' אחריו:

למצות שוו החלות והרקיקין:

יכול כדרך המושחין פי' שדרך המושחים למשוח על כולו:

אחת על זו ואחת על זו ובילקוט מסיים כמין כי. פרש"י כי היא כ"ף יונית היא עשויה כנו"ן שלנו:

ומנחתם ונסכיהם לעולה ולשלמים פי' זה דכתיב ומנחתם ונסכיהם בעולות ובשלמים הכתוב מדבר:

או אף לחטאת ולאשם יטעון מנחה ונסכיהם. חטאת בנזיר טהור. אשם בנזיר טמא (רש"י):

והלא איל היה בכלל ומנחתם ונסכיהם דהא כתיב ברישא ואיל אחד תמים לשלמים (רש"י). והזרע אברהם פי' איל שלמי נזיר בכלל שאר אילים שטעונין נסכים היה כדכתיב בפרשת נסכים או לאיל תעשה מנחה וגו'. ויצא מן הכלל דהכא כתיב באיל נזיר את מנחתם ואת נסכו:

ולימד על הכלל כולו מה איל כצ"ל:

אף כל הבאים בנדר ונדבה שיטענו נסכים יצאו חטאת ואשם שאין באין בנדר ונדבה שאין טעונין נסכים. כן מסיים בספרי:

פסקה כ

לענין שאמרנו סוף סי' דלעיל ללמד מה האיל שהוא שלמים כו':

פסקה כא

בשלמים הכתוב מדבר שיהא מגלח אחר שחיטת השלמים שהרי נא' כאן פתח אהל מועד ולא מצינו שאר קדשים טעונין פתח אהל מועד אלא שלמים בלבד בשביל שהן דורון וכדרב יהודה אמר שמואל דאמר שלמים ששחט קודם פתיחת דלתות ההיכל פסולין שנא' ושחטו פתח אהל מועד (רש"י):

או אינו אלא פתח אהל מועד כמשמעו בפתח ההיכל יהא מגלח ולא במקום אחר:

לא תעלה במעלות אלא דרך כבש שלא לגלות בשר ערוה עליו ק"ו שלא ינהוג בו דרך בזיון:

ר"י אומר אין צריך ללמוד מכאן שאסור משום דרך בזיון שאפי' לא יהא בו בזיון אינו יכול לגלח אלא מבחוץ דכתיב ולקח את שער ראש נזרו וגו':

ולא במי שמחוסר לקיחה הבאה ונתינה שאם יהיה מגלח אצל פתח אהל מועד יהיה מחוסר לקיחה והבאה לעזרה ונתינה תחת הדוד. הילכך אינו יכול לגלח אלא בצד הדוד של שלמים. והאי דכתיב וגלח הנזיר פתח אהל מועד בשלמים הכתוב מדבר:

גלח וגלח פי' דה"ל לכתוב גלח וכתיב וגלח לרבות אף במדינה:

תחת הדוד שהשלמים בו:

והמגלח במדינה שיש לו רשות לגלח במקום שירנה. אם אין שם פתח פתוח כו' פי' לכך נאמר בו פתח שאינו יכול לגלח כל זמן שאין פתח אהל מועד פתוח (רש"י):

אשר תחת זבח השלמים דהאי תיבת זבח מיותר. לכן דרש אשר תחתיו יהא זבח השלמים כלו' מן הזבח עצמו יהא תחתיו:

אין לי אלא תחת השלמים פי' אין לי שישלח השער אלא תחת השלמים. מנין שאם שילח תחת החטאת (או תחת האשם גמ') שיצא. ת"ל זבח מ"מ. שהטהור ששולח תחת זבח שלו דהינו חטאת יצא (ואם טמא הוא טעין שילוח תחת זבח שלו דהיינו אשם) רש"י. ועי' בגמרא:

במדינה מנין אתיא כרבי יהודה (נזיר מ"ה) דס"ל דטהורים כאן וכאן היו משלחין תחת הדוד אפי' אם גילח במדינה היה משלח תחת הדוד:

פסקה כב

אין בשלה אלא שלימה התוס' חולין דף צ"ח ע"ב פי' דמשמע ליה בשלה כמו בשל לה למ"ד דגושה (כוונתם שאם תקרא דגושה הוראתה כאילו כתיב בשל לה) ומפיק ה"א כמו שיש לה כלו' כמו היא עכ"ל:

יכול בפני עצמה דמשמע שהיא לבדה נתבשלה:

ת"ל מן האיל שעדיין מחוברת באיל (קה"ע):

כיצד הוא עושה שתהיה מחוברת ותהא בפני עצמה כדי שיתקיימו שני כתובים האלו:

חותכה עד כו' פי' חותכה לזרוע קודם הבישול עד שהוא מניח בה כשערה (ובירו' הגיר' כשעורה) מחוברת לאיל ואין זה חיבור ממש. ומבשלה עם האיל ונמצא ב' הכתובים קיימים:

לא הקדש כו' קושיא הוא. הזרוע איקרי קדש ואסורה לזרים. ושאר איל נאכל לזרים. ואיך מבשל הזרוע עם האיל הלא בולעין זה מזה ואיך יאכל זר קודש (קה"ע):

ושניהם למדים מאיל נזיר דהזרוע נתבשל בקדירה אחת עם האיל ואעפ"כ לא נאסר האיל:

את עושה את הזרוע אחד ממאה כדמסיק לקמן דמשער הבשר של הזרוע לבד חוץ מן העצמות. דעצם לא בעי לשיעוריה דהא לא פליט טעמא. וכי משערת בשר הזרוע בהדי איל איכא מאה והזרוע אינה אוסרת האיל. והכי נמי ילפינן כל האיסורים:

את מוציא את העצמות מן הזרוע פי' שלא לשערן עם הבשר:

אין את מוציא כו' אלא בכוליה משערינן בשר בהדי עצמות וקים להו לרבנן דששים איכא ואינה אוסרת את האיל:

וכשם שאת מוציא כו' להאי מ"ד דס"ל דמשערינן בשר זרוע בלא עצמות פריך כשם שאתה מוציא עצמות מן הזרוע כך נימא דאתה תוציא עצמות מן האיל וא"כ לית כאן מאה. ומאי חזית דמשערת האיל בשר בהדי עצמות. וזרוע מלבד העצמות:

לית יכיל ומתרץ אי אתה יכול לומר כן:

דתני אין טנופת של תרומה כגון תרומה שנתערבה בחולין אין הטנופת שבתרומה כגון הסובין והמורסן ושאר פסולת שבתוכה מצטרפין לתרומה. אלא אם יש מאה בחולין נגד המאכל שבתרומה הרי זה עולה ומצטרפין הפסולת שבחולין למאה להעלותה. והכי נמי מצטרפין העצמות שבאיל שמותר לזרים להעלות בשר הזרוע שאסור לזרים. אבל אין מצטרפין עצמות שבזרוע לאיסור. וכצ"ל אין טנופת של תרומה מצטרפת עם התרומה לאסור את החולין:

נפרצה פי' נשברה:

פסולה דריש לה ממלת אחת דמשמע שלימה (ז"א):
אלו אחר התגלחו את נזרו פי' התנופה אחר הגלוח. אבל הבאת קרבנות קודם הגלוח. ואע"ג דכתיב בהדיא בקרא שהגלוח אחר הבאת קרבנות קמ"ל הכא לעכב אפי' בדיעבד (ז"ר):

פסקה כג

כיצד מניף מוליך ומביא דתנופה היינו מוליך ומביא כד"א ינופף ידו (מת"כ):
שנא' אשר הונף כו' באיל המלואים כתיב והרמה היינו מעלה ומוריד:
אף הרמה אף היכא דכתיב הרמה לבד צריך ג"כ להוליך ולהביא:
אף תנופה אף היכא דכתיב תנופה לבד צריך גם כן הרמה והיינו מעלה ומוריד:
לפני ה' במזרח במשנה מנחות דף ס"א תנופה היתה במזרח. ופרש"י כלו' אפי' במזרחו של מזבח יכול להניף וכ"ש במערבו שקרוב יותר להיכל עכ"ל. ועיין ברמב"ם פ"ט מהלכות מעה"ק ה"ו. ובכ"מ שם:
והלא איל בכלל כי את חזה התנופה פי' והלא כבר כתיב בפרשה צו כי את חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם ואתן אותם לאהרן הכהן לחק עולם. ושלמי נזיר בכלל היו. א"כ למה נאמר כאן על חזה התנופה ועל שוק התרומה:
לפי שיצא איל נזיר לידון בדבר החדש כו' פי' שהכתוב הוציא שלמי נזיר מכלל שאר שלמים לידון בהפרשת זרוע בשלה. ואי לאו דהדרא קרא הוה אמינא למאי דנפק נפק היינו לזרוע בשלה. ולמאי דלא נפק היינו לידון בחזה ושוק לא נפק. לכך הוצרך לכתוב על חזה התנופה:
אחר מעשה יחידי אחר הקרבת הקרבן ואע"פ שעדיין לא גילח. כן פרש"י והוא דעת חכמים. ותוס' פירשו אחר מעשה יחידי אף אחד מן הדמים כדמשמע במתני' שם:
מה התם אחר מעשה יחידי דלאחר גילוח עביד תנופה כדכתיב ונתן על כפי הנזיר אחר התגלחו את נזרו (רש"י):

פסקה כד

ת"ל תורת פי' שמלת תורת הוא שם מונח על נימוס התמידי כמו שהתורה נוהג לעולם (ז"א):
קרבנו לה' על נזרו ולא נזרו על קרבנו פי' שמתחלה ימנה נזירות ואח"כ יפריש קרבן. ולא שיפריש קרבן ואח"כ ימנה נזירות (ז"א):
כך מועלין בשער לאו דוקא מועלין דליכא קרבן מעילה. אלא אסור בהנאה כקדש קאמר (רד"ל):

וכי נזיר תלוי בהשגת יד פרש"י וכי נזיר נדון בהשגת יד היינו קרבן עולה ויורד. והלא קרבן נזיר קבוע הוא בין עשיר בין עני. ה"א כיצד כו' ה"ק קרא קרבנו שהפריש הוא משלו יביא על נזרו. מלבד אשר תשיג ידו מלבד אותו שאינו יכול להפריש משלו שעני הוא ותשיג ידו לאחר זמן שאחרים יתנו לו יביאנו נמי ויצא. ומסיק שם בגמ' דלענין כפרה איתמר. ואי לאו דרבי רחמנא מלבד אשר תשיג ידו הא גזירת הכתוב הוא מדידיה הוא מכפר מדאחרים לא קמ"ל:

שצריך להביא את כולם ת"ל כפי נדרו פי' זה דכתיב והקריב את קרבנו הוא בנדר סתם. מלבד אשר תשיג ידו ויאמר בעת שנדר הריני נזיר על מנת שאגלח על מאה עולות ועל מאה שלמים כו' כי אז כפי נדרו אשר ידור כן יעשה (מזרחי):

או אפי' אמר הרי עלי חמשה כו' ת"ל כן יעשה על תורת נזרו פי' על כמו למעלה. דוקא כשנודר יותר מתורת נזרו. אבל אם פיחת מתורת נזרו אין אני קורא בו כאשר ידור כן יעשה:

פרק יא

פסקה א

כה תברכו כו' הה"ד אל תקנא כו' דריש דנסמכה פ' ברכת כהנים לפרשת הנזיר לרמז שנזיר זוכה לקבל הברכות של ברכת כהנים כדמסיים. ומביא מפ' אל תקנא כדדריש ליה בסי' ב'. ואגב דריש ליה לקרא כדרך המדרש:

כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל ופרש"י עוד עתיד להיות עת כזאת אשר תגלה חבתן לעין כל. שהן יושבין לפניו ולמדים תורה מפיו ומחיצתן לפנים ממלאכי השרת והם ישאלו להם מה פעל אל:

ונוה צדיקים יברך אלו ישראל וה"ק קרא מארת ה' בבית רשע שלרשע העוה"ז אצלו כבית שהיא בקביעות. אבל להצדיקים הוא נוה. שנוה היא מקום דירה לפי שעה. ואומר שלרשע יהיה מארת ה' אפי' בביתו שכאן הוא הקביעות שלו יהיה גם כן מארת ה' ומכל שכן בעולם הבא. ונוה צדיקים יברך פי'. ולהצדיקים אפי' הנוה שלהם שהעולם הזה אצלם כנוה לפי שעה יברך וכ"ש בעולם הבא (הגר"א):

הוא יליץ על ידי אחרים שעתיד הקדוש ברוך הוא למדוד להם כמדתם שכשם שיתלוצצו מאחרים כן אחרים יתלוצצו מהם:

לעולם ייירשו ארץ ארץ החיים וחיי עוה"ב:

שהמים המרים המאררים בודקין אותו כו' כדאי' לעיל פ"ט סי' י"ח:

נכנס יין יצא סוד כו' היינו דאמרינן בפרק הדר המתיישב ביינו הרי יש בו מדעת שבעים זקנים שהסוד מתגבר על ידי היין ואין כח ביין להוציא:

הכבד ושב בביתך ר"ל שיהואש מלך ישראל שלח אל אמציהו מלך יהודה הכבד ושב בביתך ר"ל כבודך יהיה כשתשב בביתך כי תשיגך קלון מזאת המלחמה ותאבד כבודך ושם גבורה אשר עתה אתה בה:

פסקה ב

דומה דודי לצבי כו' לפי שרוצה לדרוש קרא בענין ברכת כהנים מביא ליה כאן:

אין את אתא כו' פי' אם אתה תבא אלינו אין זה חדשות שכן דרכך מעולם להיות דומה לצבי ולהגלות לנו תחלה וכמו שמפרש (מת"כ):

לאורזילא דאיילתא עופר האילים תרגום אורזילא דאיילא ופי' איל בחור:

אחר כתלנו זה מדבר סיני בשהש"ר גרס אחר כתלנו של סיני הה"ד כי ביום השלישי ירד ה'. והכוונה כמו שמי שהוא עומד אחר הכותל והוא קרוב שיבא לבית. כן היה הקב"ה מוכן וקרוב לבא אליהם ליתן להם הדברות:

משגיח מן החלונות וירד ה' כו' הכוונה על מה שאמרו בשהש"ר פ"א ששתים מפי הגבורה שמענו היינו אנכי ולא יהיה לך. אבל שאר הדברות שמעו מפי משה. ומה שנא' דבר אתה עמנו וגו' היה תיכף אחר ב' דברות אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה וז"ש כאן משגיח מן החלונות שדיבר הקב"ה בעצמו עמנו ואח"כ מציץ מן החרכים וידבר אלהים את כל הדברים וגו' והיינו ע"י משה. המדרש בעצמו מפרש הדברים ענה דודי ואמר לי אנכי ה' אלהיך. פי' שאמר לי בעצמי. זהו הפירוש משגיח מן החלונות ר"ל בפרהסיא כאדם המדבר עם חבירו מתוך החלון. ואח"כ מציץ מן החרכים וידבר אלהים את כל הדברים וגו' פי' ששאר הדברות לא נאמרו לי ע"י הקב"ה בעצמו רק ע"י משה. והוא בדמיון כמציץ מן החרך (י"מ):

ג' חדשים וכן הוא בשהש"ר. אבל בש"ר פ"ה אי' ששה חדשים. והרבינו בחיי בסוף סדר שמות והרמב"ן בפ' וארא הביאו שני הגירסות:

הה"ד ויפגעו כו' כתב הא"א בשהש"ר צל"ע איך יליף. ולי נראה שאינו מביא ראיה על כמה נכסה מהם. אלא מביא ראיה שהיה נכסה מהם כדכתיב ויפגעו משמע שעד עכשיו לא מצאום שמשה היה נכסה מהם ואהרן היה במצרים ולא עם ישראל:

אף גואל האחרון כו' וחוזר ונכסה מהם הרבינו בחיי נתן טעם כדי להטעות לגוג וחיילותיו:

א"ד למדבר יהודה כו' בשהש"ר פ"ב סי' כ"ב אי' מ"ד למדבר יהודה הה"ד עוד אושיבך באהלים כימי מועד. ומ"ד למדבר סיחון ועוג מדכתיב הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדבר. וברות רבה פ"ה אי' איפכא שמ"ד למדבר יהודה מדכתיב הנה אנכי מפתיה וגו'. ומ"ד למדבר סיחון ועוג מדכתיב עוד אושיבך באהלים כימי מועד וכתיב מועד צאתך ממצרים. כלו' דהיינו מדבר סיחון ועוג שהיו שם ישראל כשיצאו ממצרים. ולפי זה נראה שחסר כאן. וזה מה דאמר לקמן בסי' זה הה"ד עוד אושיבך באהלים כימי מועד ואומר מועד צאתך ממצרים שייך לכאן לראיה לחד מ"ד. וראי' למ"ד שני חסר כאן:

רתמים שם אילן כמו (מ"א י"ט) תחת רותם:

ועלי מלוחים מלוח שם עשב מר. ועי' ברש"י איוב. ובקדושין דף ס"ו:

הורגין אותו עיין רות רבה פ' ויצבט לה קלי:

ואומר מועד ויליף מועד מועד בג"ש. ועיין מ"ש לעיל:

שאינו חרב לעולם בשהש"ר אי' שנשבע הקב"ה שאינו חרב לעולם:

כשם שיש הפרש בין חלון לחרך חרך הוא ביקוע בכותל. וחלון הוא החלל הפתוח בשלימות. וכן הצצה היא קטנה מהשגחה. וכן זכות האמהות קטנה מזכות האבות הן בכמות ההשגחה והן באיכותה:

מה אמר כו' כי כולם כעדי תלבשי וז"ש כאן קומי לך רעיתי יפתי המקושטת בעדי עדים ביופי ככלה. ותקשרים ככלה כלו' אל תדמי שככה תהיה בהסתר פנים עד עולם. כי אם תקשרים אלי ככלה מדובקת בלי פירוד ובלי הסתרה מאומה:

מדלג ומקפץ מכנסת זו כו' בשביל לברך את ישראל כלו' מקבץ כל הזכיות והמעשים טובים ולמוד התורה שבכל בית הכנסת כדי לברכם בזכות זה. משום שהבתי כנסיות ובתי מדרשות חביב להקב"ה מאד. כי אין להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד:

כה יהיה וילפינן כה כה לגז"ש:

ישב כתיב כו' פי' שאילו היה בוי"ו שהוא פועל בינוני היה מתפרש שגם כשנראה לו ה' היה יושב. אבל מדכתיב בלא וי"ו שהוא פעל עבר משמע שישב קודם שנראה לו ה' וכשנראה לו רצה לקום וא"ל הקב"ה שב:

אתה סימן לבניך דכל מה שאירע לאבות סי' לבנים:

בעדת אל ואף על גב דסיפא בדיינים. רישא בבתי כנסיות מיירי. כדאמרינן בפ"ק דברכות מנין שהקב"ה מצוי בבית הכנסת שנא' אלהים נצב בעדת אל. ופי' רש"י בבית מועדו:

איטומים פי' מוכן ומזומן (ערוך) וזהו בעמידה. תרגום להיות עתידים דיהוון איטימום עבידין:

והיה טרם יקראו כו' שפי' שהקב"ה מוכן לענות אותם:

פורשים את כפיהם לכבוד השכינה:

כה תברכו הה"ד ואעשך לגוי גדול שמלת כה משמע שמראה על איזה דבר. לכן מפרש שמראה על ההבטחה שהבטיח הקב"ה לאברהם ואמר לו והיה ברכה כדמסיק. ולכן מביא פסוק זה:

ג' גדולות וד' ברכות שהשלש גדולות רמז לג' אבות שהגדולה נשואה באיש. ובברכות רמז לד' אמהות שהברכה לרגל הנשים כדיליף בפרק הזהב מולאברם הטיב בעבורה (יפ"ת):

והלא גדולות אינו אלא שתים היינו ואעשך לגוי גדול. ואגדלה שמך. אבל הברכות יש ד' ואברכך והיה ברכה ואברכה ונברכו. ומתרץ שתיבת ואעשך גם הוא לשון גדולה כדכתיב אשר עשה את משה שפירו' אשר הגדיל. ואף שואעשך מוסב על גוי גדול. מ"מ ואעשך לבד הוא סי' ברכה שעשה אותו גדול מאד במעלתו עד שעי"ז יזכה שיצא ממנו גוי גדול בכמות ובאיכות:

והיה ברכה ברכתך קודמת לברכתי ואע"ג שגם ברכת מגן אברהם הוא ברכת ה'. מ"מ עיקרו לא נאמר אלא לכבודו של אברהם שה' מגינו כענין שנא' ואתה ה' מגן בעדי. אבל ברכת מחיה מתים הוא שבח מיוחד לה' לבד (נזה"ק):

והיה בריכה מלשון בריכת מים:

מקרב רחוקים והיינו הנפש אשר עשו בחרן:

אלא ואעשך ואעשך לשון בריה כד"א ויעש אלהים:

משאברא אותך בריה חדשה כי בטבעו היה בלתי מוכן להולדה ונברא בריה חדשה. היינו מה שהוציאו ממזלו הראשון. גם בברית המילה נשתנה לעילוי (מת"כ). וזהו ואעשך בריה חדשה שתהיה מוכן להוליד גוי גדול:

מנח לא העמדת ע' אומות ומאי רבותיה דלך לך דמשמע אעשה לך מילתא יתירתא דלא הוי לאחר (יפ"ת):

א"ל אותו אומה כו' דמ"ש ואעשך לגוי גדול היינו גדול במעלת החשיבות והוא גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו (נזה"ק). ואפשר שבאמת לא עבר הויכוח הזה בפועל בין אברהם להקב"ה. אלא שנשמר הקב"ה בדבריו ממה שהיה אברהם יכול להקשות לו (האב"א):

אימתי עשה כו' כי הגדולה באיכות המעלה הוא רק מפני קבלתם התורה וביאתם למשכן הנבואה. וגם על זה היתה כוונת משה בתארם גוי גדול:
דבר אחר כו' שאתן לבניך כו' שהבטיחם שיתן להם התורה ועי"ז יבואו למעלה רמה. כי התורה הטיבה לבם:
ממעטת פריה ורביה שאין דרך ארץ לשמש מטתו בדרך (רש"י):
היציאה הממון שעיקרו עומד ליציאה:
את השם שאין אדם יכול לעסוק במצות בדרך כאדם שיושב בשלוה בביתו (רש"י):
אמרי אינשי במתלא כו' אומרים האנשים במשל מבית לבית פי' העוקר דירתו אפי' רק מבית לבית אי אפשר שלא יאבד חלוק או דבר אחר. מאתר לאתר נפש פי' ממקום למקום מאבד נפש כלו' מטורח הדרך נחלש הגוף ונאבד הדרו:
ברם את כו' פי' אבל באמת אתה לא יחסר לך כלום. וזהו דכתיב והיה ברכה שיעמדו לך בברכתו (נזה"ק):
לברך את בריותי הצדיקים:
למאן דהני לך כו' למי שראוי והגון בעיניך לברכהו ברכהו:
של סם המות כרוכים זה בזה אמר האריס אם משקה אני אילן של סם חיים זה של סם המות שותה עמו. ואם אני משקה זה של סם המות היאך זה של סם חיים חי. חזר ואמר אני אעבוד ואשלים כצ"ל. ועי' בב"ר פ' ס"א ושם נתבאר:
לכך נא' כה תברכו ר"ל כה כמו שאמרתי לאברהם והיה ברכה. תברכו את בני ישראל:

פסקה ג

כה תברכו הה"ד הנה מטתו בעי לפרש מעלת ברכת כהנים שהם עומדים כנגד כל הפורענות. ומביא סמוכים לזה מפסוק הנה מטתו שמפרש ליה בברכת כהנים כדלקמן:
שהיה מתייירא כו' לאחר שחזר למלכותו. שכבר נכשל בחטא ונטרד ע"י אשמדאי:
נותנין לו אאימה ויראה שכל הבריות מתפחדים ממנו:
נותנין עליו אימה ויראה ומתפחד הוא מאחרים:
אימירון פי' בייתי בלשון יון בלעז דומישטיק"ו (ערוך) כלו' רגיל ושכיח בלא בהלה ופחד:
אגריון פי' יערי ובהיל. ור"ל כמי ששומע קול חיות היער שמתפחד ובהיל:
ז' מחיצות הוא כנגד ז' גלגלים ונגד ז' ימי הבנין הידועים לבעלי אמת:
כוססות מעורבבים וגוששות מלשון כסכוסי קרמי (מת"כ). ובשה"ש רבה גרס טיכסות והרב מוה' אברהם בהגר"א גרס נוססות זו בזו ומפרש שהוא מלשון (ישעיה כ"ט) ורוח ה' נוססה בו. פי' מתרחבת שהשבע מחיצות של אש היו מתרחבות ומתפשטות זו בזו

סביבי ישראל מרוח מצויה ולא היו מתייראין עכ"ל. וכלו' שהשיגו עניינים ולא היו מתפחדים. כי נטהרו בהשגתם לדעת כל דבר על בוריו:

הסרסור הוא האמצעי בין המוכר ובין הקונה. כך היה משה אמצעי בין הקב"ה לישראל. וקאמר שאף הוא הרגיש כמאמרם בברכות כלום נתתי לך גדולה אלא בשבילם עתה לך רד:

מן שעה לשעה כלו' בכל עת שחטאו נתמעט גם מעלת משה:

מלכי צבאות מלכיהון דמלאכיא כו' ר"ל מדלא כתיב מלאכי צבאות ידודון. משמע מלכן של מלאכים. ואיזה זה מיכאל וגבריאל שהם שרים של צבאות של מעלן:

בגולירין פי' חלשין. אף וחמה שני מלאכי חבלה הם. וכן פרש"י בסוף נזיר. וממדרש אסתר למדתי שהוא אדם הדיוט המוליך רסן הסוס בידו כשאדם חשוב רוכב עליו (א"א):

לכד משמע בכח הדין ומצד זכות:

נצח פי' יחייב לאחרים לאפוקי שלא נפרש שפעל רשע:

שהיה עניו כצ"ל (א"א) וכ"ה בפסיקתא פ' ט"ו סי' ג' ובאג"ש פ"ט. כמ"ש אם קטן אתה בעיניך. וכשחרפו אותו ויהי כמחריש ונחבא אל הכלים ולא רצה למלוך:

ואוכל חולין בטהרה אי' בשוח"ט מזמור ז' וירם הטבח את השוק והעליה כו' רבי אומר השוק והחזה שהיה אוכל חולין בטהרה:

ומבזבז את ממונו היינו דכתיב (שמואל א ט"ו:ד') ויפקדם בטלאים שאסור למנות את ישראל והטלאים היו משלו כדאיתא ביומא דף כ"ב:

וששקל כבוד עבדו כו' שנא' (שמואל א ט':ה') פן יחדל אבי מן האתונות ודאג לנו. הרי ששקל כבוד עבדו כיוצא בו. ועיין בילקוט שמואל:

שהיה בן תורה כצ"ל ועי' בפסיקתא:

יגע ורפה ידים אחיתופל אמר כן על דוד:

היה רודה בשדים ובשידות שהיה מושל כו' כצ"ל:

ומשוררות נקבות עיין מ"ש בקה"ר פ"ב סי' י':

פרוזבוטא במד' קהלת משמע מרחצאות:

שדה ושדתין פרש"י בפ' מי שאחזו שד זכר ושידה נקבה:

דהוו אזיין בהון פי' שדים היו מחממים אותו. והמעריך כתב שפירושו שהשדים היו לשלמה ככלי זיין להגן עליו:

כיון שבנה בית המקדש כו' בחזית ובקהל"ר ל"ג ליה:

מטתו מטותיו מטתו קרינן מטותיו לשון מטות אבותם:

ששים רבוא שיצאו ממצרים והם היו השומרים האמתיים. כי מספר הזה מסוגל לשישרה עליהם השכינה. כמ"ש אילו היו ישראל חסרים אחד מס"ר לא היו יכולים לקבל את התורה. וכמ"ש ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם:

להביא טף ונשים וקורא להם מגבורי ישראל כלו' מקצת גבורה שלא הגיעו לכלל גבורה בשלימות. שכן שמושה של מ' לפעמים כמו מראשית ולא כל ראשית:

ממי למדו וכו' פירושו שהיו מלומדי מלחמה אלהית בחוזק הבטחון והדביקות בה'. וכמו שמתואר כביכול באיש מלחמה על פעולה נסית שעושה. כן הם מלומדי מלחמה שיעשה בם נסים למעלה מהטבע:

סינטימוס בלשון יוני כללו של דבר (מוסף):

ומל עצמו ר"ל הניח למול עצמו וכדמפרש. וזאת עמד להם למגן שלא חסו על עצמם ולא הרגישו בכאבם למען מלאות דבר ה' ומצותיו:

ר"ב כו' ס"ל שמסתמא לפי מעלתן היו עסוקים. מתחלה משה ואח"כ אהרן ואח"כ יהושע וי"א ס"ל שיהושע ע"כ היה מוהל מדכתיב שנית כו'. וא"כ הואיל ויהושע התחיל ע"כ מתוך ענוה שהיה במשה ובאהרן נתנו רשות ליהושע להתחיל. ומתוך שהיה משה עניו יותר מן אהרן ע"כ היה הוא אחרון (י"מ):

בסנהדראות שהם עיני העדה והן הן עיקר המגינים על ישראל:

ומאי נינהו פי' היכן הם נזכרים:

זה מופלא של ב"ד וקורא אותו סריס שמסרס את ההלכה פי' בפלפולו מכריע וחותך פסק ההלכה. ואשר הוא פקיד על אנשי המלחמה פי' שעומד על הסנהדרין שהם אנשי מלחמתה של תורה (יפ"ת):

הרי אחד עשר איש והששים איש מעם הארץ הרי ע"א סנהדרין:

שני סופרי הדיינין שיושבין לפניהם:

זה שליח ב"ד ואותן שני סופרים והשליח ב"ד לא קחשיב להו במנין כיון שאינן נצרכים לגופא דדינא:

קורא להם כלומר ממתנת עליהם כאילו צווחת ואומרת מה דינו. אבל בחזית פ"ג גרס קוהה להם כלו' שתהא הלכה ברורה ומוכנת להם בפיהם שלא יצטרכו להיות קוהה ושוהה בה. וכן בספר ישן גרס שאין דבר הלכה ספקה להם:

על הדין כו' דיני נדתה וכתמה. וכן הוא בחזית:

כאילו יצאה מירכך פי' כאילו היא בתך שאין יצרך מהרהר עליה. והא"א גרס כאילו יצאה חרב מירכך:

אלו כ"ד משמרות כהונה ואע"ג שהיו ג"כ כ"ד משמרות של ישראל. אותן היו נשארים בערי ישראל. ומשמרות כהונה ולויה לבד היו עולים לירושלים. ושל ישראל היו מתפללים בעריהם על קרבן אחיהם שיתקבל ברצון. ועיין כל זה בפרק בתרא דתענית:
ושתים עשרה מחלקות כל מחלוקת היתה באה בתחלת החדש ויוצאת בסוף החדש ונכנסת אחרת תחתיה וחוזרת חלילה לכל חדשי השנה. וכן בכל שנה ושנה. ועל כל אחת היה מוטל בחדשה לעשות צרכי המלך. וכדאי' בד"ה א' כ"ז. והמת"כ במחילת כבודו לא ירד לזה:
מומין של בכורות וקדשים איזהו מום ואיזה אין מום. היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה. דאילו ליטול שכר מכל בהמה מבפני עצמה אסור דתנן הנוטל שכר להיות רואה בכורות אין שוחטין על פיו:
מגיהי ספר העזרה פי' המגיהים הספר שבעזרה. והמת"כ פי' ספר היה מונח בעזרה שמתוכו היו מגיהים כל ספרי תורות:
דייני גזילות עיין כתובות דף ק"ה ובירוש' שקלים פ' התרומה:
האורגות את הפרוכת שבין היכל לקדשי הקדשים (קה"ע). ועי' בחזית פ"ג סי' י"ב:
בנותרות וזהו מפחד בלילות שהיו מתפחדים פן יעבור הלילה ויהיה נותר (מת"כ):
בברכת כהנים שהם היו המסבבים להשפיע ברכה בעולם באמצעות בית המקדש שמרבה ברכה לעולם כמטה שמפרין ומרבין בה. והששים אותיות של ברכת כהנים המה ענינים מסוגלים לקבל הברכה האלהית. וכמ"ש כה תברכו כדלהלן והם מגינים מול כל רע או חלום רע המעותד לבא ח"ו (אשה"נ):
כך כל מה שהיה בביהמ"ק היה פרה ורבה כדאי' בתנחומא ס' תרומה ס' י"א אמר ר' לוי כשהכניס שלמה את הארון לביהמ"ק הרטיבו כל העצים והארזים שהיו שם ועשו פירות שנא' שתולים בבית ה' בחצרות אלהינו יפריחו. והיו הולכין ועושין פירות. ומהם היתה פרנסה גדולה לפרחי כהונה כו':
שנ' ויאריכו הבדים וזהו ג"כ כוונת המדרש בשה"ש פ' הנך פה דודי עד שלא עמד ביהמ"ק היתה השכינה מתמצעת בין ב' בדי ארון. משנבנה בית המקדש ויאריכו הבדים ע"ש:

פסקה ד

לפי שכל מעשה הפרשה באהרן פי' לפי שמצוה זו נוהגת באהרן ולא בישראל להכי אמר דבר אל אהרן ואל בניו:

מה להלן בלשון הקודש דילפינן קול קול ממשה. כתיב בהר גריזים קול רם. וכתיב התם משה ידבר והאלהים יעננו בקול. מה להלן בלה"ק דהא בלה"ק ניתנה התורה אף קול רם דכתיב גבי הר גריזים בלה"ק (גמרא):

רבי יהודה אומר כו' כה עד שיאמרו כו' אבל לרבנן לא משמע להו עיכובא כה אלא ככה (תוס'):

שכל מקום שנא' עניה כו' עניה ואמירה גבי לוים בהר גריזים דכתיב וענו ואמרו וילפינן קול קול ממשה כהנ"ל. כה כתיב גבי ברכת כהנים כה תברכו. ובסוטה ל"ג אי' כ"מ שנא' כה ככה עניה ואמירה אינו אלא בלשון הקודש. ומפרש הגמ' ככה דחליצה דכתיב שם ככה יעשה וגו':

ת"ל ואלה יעמדו גבי הר גריזים:

בנשיאות כפים שיגביהו את ידיהם:

ת"ל וישא אהרן את ידיו כו' פי' נאמר כאן כה תברכו ונא' להלן וישא אהרן וגו' ויברכם (גמרא):

ר' יונתן אומר אי מה להלן ר"ח כו' פירש"י דקשיא ליה אהך גז"ש דאיכא למיפרך מה למלואים שכן קרבן צבור כדכתיב קחו שעיר עזים כו'. ור"ח הוי כדכתיב ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן. והוא היה יום שמיני למלואים כדתני' בסדר עולם:

ת"ל כי בו בחר ה' וגו' לעמוד לשרת בשם ה' הוא ובניו כל הימים ומקיש בניו לו כו'. ופי' משום דמפרך הגז"ש מייתי ליה בהיקישא שמקיש בניו לו מה הוא בנשיאות כפים אף בניו בנשיאות כפים. ולא תיקשי תו שכן כ"ג דאין משיבין על ההיקש. וכתיב כל הימים ולא תיקשי תו ר"ח ועבודת צבור:

ואיתקיש ברכה לשירות כלו' ואע"ג דבהאי קרא לאו ברכה כתיב אלא שירות לעמד לשרת בשם ה' הוא ובניו. איתקיש ברכה לשירות כדאמרינן לעיל לשרתו ולברך בשמו (ועיין בתוס' שם):

בשם המפורש ככתבו (רש"י) להוריד הברכה ממקור העליון. וכל זה רק במקדש אבל לא בגבולין:

בכינוי בקריאתו באדני (תוס'):

זה מקרא מסורס בגמרא איתא הרי הוא אומר בכל מקום אשר וגו' בכל מקום ס"ד אלא מקרא זה מסורס הוא כו'. ופרש"י בכל מקום ס"ד וכי בכל מקום שם המיוחד נזכר הכתיב זה שמי וזה זכרי לא כשאני נכתב אני נקרא. ועוד וכי בכל מקום שכינה באה ושורה דכתיב אבא אליך והוא לא ייחד מקום להזכרת השם. אלא מקרא זה מסורס

הוא פי' מהופך הוא. בכל מקום אשר אבא אליך באהל מועד שבמדבר ובשילה ובית עולמים ע"כ. ובית הבחירה כאן לאו דוקא בהמ"ק אלא המקום שבחר ה' אהל מועד שבמדבר ושילה:

או עורף מול פנים פי' או אפי' עורף כנגד פנים. וכ"ה בגמ'. ופרש"י שאין הצבור צריכין להסב פניהם לצד הכהנים:

אמור להם מכאן שהחזן כו' פרש"י מקרא דלהם נפקא לן ששליח ציבור מזהיר אותן לברך:

אם שני כהנים הם פרש"י כשיש שם שני כהנים לברך. שליח ציבור כשגמר ברכת הודאה קורא אותן כהנים והן הופכין פניהם שהיו הופכין לצד התיבה להתפלל יהי רצון מלפניך שתהא ברכה זו כו':

בברכת עבודה קודם שיסיים שליח ציבור רצה צריך לעלות על הדוכן (רש"י):

וירד מעשות החטאת אלמא בעוד עבודה בידו בירך ואח"כ וירד מעשות אלמא השתא הוא דגמר (רש"י):

א"ר שמלאי בית הכנסת שכולה כהנים כולם עולים לדוכן. והא תניא בית הכנסת שכולה כהנים מקצתן עולין ומקצתן עונין אמן. לא קשיא הא דאישתייר ביה עשרה הא דלא אשתייר ביה עשרה. העם שאחורי כצ"ל. ועי' סוטה ל"ח. ופרש"י אישתייר ביה עשרה מקצתן עולין לדוכן והעשרה עונין אמן. לא אשתייר עשרה לא חשיבי לברכה לחודייהו הילכך כולן עולין ומברכין לאחיהם שבשדות:

העם שאחורי כהנים אינן בכלל ברכה ומפרש בגמ' דווקא אם לא אניסי לעמוד אחורי הכהנים אלא שאין הברכה חשובה עליהם. הילכך אינם בכלל ברכה:

שלא נטל ידיו לפני עלותו לדוכן (רש"י):

במה הארכת ימים איזה זכות בידך עיקר שהארכת ימים (רש"י בע"י סוטה סי' ע"ט):

קפנדריא לקצר דרכו דרך ב"ה ליכנס בפתח זה ולצאת כנגדו. ופי' בברכות (דף ס"ב):

ולא פסעתי על ראשי עם קדש שהיו התלמידים יושבין בבית המדרש על גבי קרקע והמהלך ביניהם כשהם יושבין ונכנס לישב במקומו מרחיב פסיעותיו על כרחו ונראה כמפסיע על ראשיהם ולפיכך צריך להקדים או ישב לו מבחוץ. ואפשר שהיה מחמיר על עצמו אף כשרבים צריכין לו:

ולא נשאתי כפי לדוכן שכהן היה:

כי עקר הכהן רגליו בעבודה למיסק והוא מחזיר פניו כלפי תיבה מאי אמר:

ומחזיר פניו מן הציבור לצד התיבה עד שיגמור שליח ציבור המברך את עמו ישראל בשלום:

לכוף קשרי אצבעותיהם שפושטים אצבעותיהם כשמברכין ולאחר שגמרו סוגרין אגרוף שלהם כשאר בני אדם. קשרי אצבעותיהם החוליות שכופפין ופושטין בהם:

ואין הקורא ש"צ שקורא כהנים שיחזירו פניהם לברך. וכך צ"ל ואין הקורא רשאי לקרות כהנים. ותיבת ברכת מיותר. וכן בסוטה ל"ט ליתא תיבת ברכת:

אמן של ברכת הודאה:

מה הציבור אומרים שיראו מסבירים פנים ומודים לפניו על ברכותיו להראות שהם נוחות להם (רש"י):

ברכו ה' מלאכיו כו' ושלש מקראות הן כנגד ג' ברכות (רש"י):

רב ששת אמר בהזכרת השם כצ"ל. וכ"ה בגמ' ופי' כשהכהנים מזכירים את השם:

פסוק כנגד פסוק כשהכהנים אומרים פ' ראשון הם אומרים אחד מאלו ובשני אומרים את השני. ובשלישי את השלישי (רש"י):

ברוך ה' מציון אינו באותו מזמור. והיינו דקא פריך ונימא יברכך ה' מציון דכתיב בההוא ענינא:

במנחתא דתעניתא שנושאים בו כפים. משא"כ בשאר מנחות משום שכרות (רש"י):

מקוה ישראל מושיעו בעת צרה כצ"ל:

אינו אלא טועה שלא נתקנו לומר אלא לכבוד שם המיוחד הנזכר במקדש:

אמר ר' אחא ב"ח תדע דבגבולין נמי מיבעי לממרינהו כצ"ל. וכן הוא בסוטה מ':

ואינו מסביר להראות שברכת רבו חשובה לו ועריבה עליו ותגמל לרבו עליו בכך (רש"י):

וכל כך למה שבמקדש אומר את שלשתן ברכה אחת:

שאין עונין אמן במקדש ואין כאן במה להפסיק (רש"י):

קומו וברכו את ה' כו' בספר נחמיה כתיב שכל ברכה שהיו מברכין במקדש כך היו מברכין ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם למגן אברהם. וכן למחיה מתים (רש"י):

על כל ברכה וברכה תן לו תהלה ואותה תהלה מפרש בפ"ג דתעניות שהיא בשכמל"ו (תוס'):

כנגד כתפותיהם מפני שצריך נשיאות כפים:

על גבי ראשיהם מפני שמברכין את העם בשם המפורש ושכינה למעלה מקשרי אצבעותיהם לכן הם מגביהין ידיהם למעלה מראשיהם (רש"י):

מן הציץ מפני שהשם כתוב עליו:

אמור להם מלא פי' תיבת אמור מלא בוי"ו:

באנגריא בל"י ורומי אנגריא עבודה שנעשית באונס (מוסף):

פסקה ה

שלא תהא עשוי במדינה פניאס גביית גולגלתא (מת"כ). והמעריך גרס כמדינת פניאס. וכתב פניאס שם עיר והיא דן שבסוף גבול ארץ ישראל. לכן היא מוכנת לפורעניות שלעולם היא דואגת מהגייסות. גם אפשר שהיא מסוכנת משטיפת מים לפי שהירדן יוצא ממערת פמיאס עכ"ל:

זימי בל"י מס ועונש (מוסף). ועיין בערך זמיון:

שהבנות צריכות שמירה מן הזמה:

יברכך בעושר וישמרך שתעשה ממנו מצות שלא יהי' עושר שמור לרעתו ח"ו. וגם ע"י הצדקה שיתן בלבבו ליתן (שהיא המצוה דהכא) ישמור העושר שיתקיים כמ"ש מלח ממון חסר (הרד"ל):

וישמרך בגופך דריש דהשמירה קאי אגוף שלא יארע לו חולי. ור' יצחק דריש השמירה מיצה"ר. ור"ל יברכך ה' בממון רק מה יועיל אם היצה"ר ישלוט עליו שלא יעשה בהעושר חיזוק לתורה ויבא ע"י העושר לגיהנם. לזה אמר וישמרך מיצה"ר:

בכסלך במבטחך (רש"י):

מלכד שלא תלכד ברשתו של יצה"ר:

יומם השמש לא יככה כו' והם אדום וישמעאל שישימעאל מונה ללבנה ואדום לחמה שלא יכו אתכם ב' אלה (חוזה דוד):

הנה לא ינום וגו' כדאי' בסוטה מח וכי יש לפני המקום שינה והלא כבר נאמר הנה לא ינום ולא יישן וגו'. אלא בזמן שישראל שרוים בצער כו' לכך נא' עורה למה תישן ע"כ משמע ששכשהוא בהיפך נאמר הנה לא ינום וגו'. וזה ראיה לפרש וישמרך שלא ישלוט אחרים עליך (ז"א):

ה' שומרך פי' שלא תאמר כי דוקא לכל כללות ישראל יעשה כן כי לא ינום כו' שומר ישראל כתיב אבל לא לכל יחיד בפ"ע. לכך מביא הפסוק ה' שומרך שאפי' ליחיד בפ"ע ה' שומרך ה' צלך:

ה' ישמרך מכל רע הוא הרע עצמו שעשית שמכל עון נעשה מלאך רע וגורר לך עבירה אחרת. ועליו אומר ה' ישמרך מכל רע שעשית (אלשיך):

ה' ישמר צאתך ובואך לומר שאפי' שאנחנו בגלות עתה. מ"מ ה' ישמר צאתך אף שיצאת בגלות כבר הבטיח אותנו בתורתו הקדושה ואף גם זאת בהיותם וגו' ולא מאסתים ולא געלתים לכלותם וכמו כן ישמר בואך מן הגלות ויהיה גאולה שלימה נצחית מעתה ועד עולם (ז"א):

המקיפין כמו שאחז"ל בברכות דף י':

ישמור לך ברית אבותיך שאע"פ שתמה זכות אבות ישמור לך ברית אבות. ועי' שבת נ"ה תוס' ד"ה ושמואל:

ישמר לך את הקץ פי' שישמרך מן הפורעניות שיהיה באותו פעם בעת הגאולה. והיינו חבלי משיח שיהיה באותו הזמן. לזה מביא לראיה שיהיה פורעניות באותו פעם מן פסוק משא דומה ששם מבואר שיהיה פורעניות בעולם. אי נמי ישמר ימתין. שימתין להביא הפורעניות על בני אדם גבורים שיהיה להם כח לעמוד בהם. על דרך שאמרו חכמינו ז"ל ברעב שהיה בימי דוד (ידי משה):

משא דומה פרש"י הוא שעיר:

אלי קורא משעיר אמר הקב"ה אלי קורא הנביא או המלאך שומר מה מלילה פי' שומר ישראל מה תהא מן הלילה והחשכה הזאת. אמר שומר הקב"ה אתא בקר יש לפני להזריח לעשות בקר לכם. וגם לילה מתוקן לרשעים לקץ:

צרורה כמו שמורה. וזה וישמרך (מת"כ):

ואת הרשע דהוה אמינא כיון שהנשמה חלק אלוה ממעל תשוב למקומה. והגוף יהיה נדון על חטאיו. ת"ל ואת נפש אויביך וגו' שאצל הרשעים אף הנפש מקבל עונש (ז"ר):

מן גיהנם הוא מלבד כף הקלע ניתן בו שיעור וזמן יב"ח לרשע להצרף מן סיגי הרע:

ורשעים בחשך ידמו פ' גיהנם נקרא חשך כדאי' בש"ר פ' י"ד:

הרי הם מבורכים מהברכה יברכך. ושמורים מן וישמרך:

שאף שכינה ביניהם שיהיה להם ברכה אלהית נעלה מהטבע:

קומי אורי וגו' ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה. ופי' האלשיך וכבוד ה' היא השכינה אשר עליך בגלות יזרח אלא שאינו נראה לעיני בני אדם כו' משא"כ לע"ל לא בלבד תהיה הזריחה כי אם שגם תראה ותגלה. וזהו וכבודו עליך יראה:

יתן לך מאור עינים זהו פי' אחר על פסוק יאר ה' פניו אליך. ופי' יתן לך מאור עינים להבין ולהשכיל דעת התורה:

בפנים מאירות כי שם פנים הוא לפעמים שם הכעס. והוא שם המושאל כאדם המביט פני חברו בכעס והרוגז הוא כדמות חשך. אבל כאן יאר ה' פניו כי ההשגחה העליונה תהיה רק לטובה:

ויתן לך בנים בני תורה שהם מאירים עיניו של אדם אם הם טובים וחכמים:

פסקה 1

כי נר מצוה ותורה אור פרש"י כמו שהאור מאיר לעולם תמיד כך התורה עומדת זכותה לעולם. וזכות מצוה לפי שעה כאור הנר:

כהנים שמאירים לשון אור ואש. ר"ל שיקריבו קרבנות בקדושה ובטהרה ויורידו שפע האור בעולם:

כמה דמצלינן כמו שמתפללים בתפלת י"ח:

שתהיו חוננים שזהו מלת ויחנך בשורו"ק שיעשה אותך בעל חנינה בטבע שתאהוב לחנון לרעך ולרחם על רעך כענין שנא' ונתן לך רחמים בטבע. ועי"ז וירחמך כי כל המרחם ירוחם:

בבנים טובים ומאושרים בטבע. והבנים המה נתח מהאב. וכאילו חנן אותו בעצמו:

כמד"א אלהים יחננו ויברכנו לפי דרש זה ויחנך מוסב על יברכך כאילו היה כתיב ויחנך תחלה. שהברכה והארת פנים יהיה ע"י מדת החנינה והחסד אף שלא יהיה הזכות כל כך גדול. וזהו כדמות הכתוב יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה:

ויחנך במשאלותיך שלפעמים תהיה צר לך בחטאך חטא מה. כי אין צדיק בארץ. אז ויחנך למלא משאלותיך:

יחנה לשון חנייה ושכינה שכביכול תהיה השגחתו בתמידות אצלך כמו שהא חונה אתך תמיד ולא בהשגחה לפרקים:

ושפכתי על בית דוד רוח חן וס"ל ששפיכה זו היינו נבואה כדכתיב (יואל ג׳:א׳) והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם וגו'. ויותר נראה שצ"ל כמד"ת כי מצאת חן בעיני. וכן הובא באברבנאל:

תתן לראשך לויית חן חברת חן. ופרש"י שהתורה והמוסר יהיה לראשך לוית חן:

במתנת חנם כדפרש"י אין חנון בכ"מ אלא לשון מתנת חנם:

להוציאך משיעבוד מלכיות כו' לגאול אותך הוא ע"ד כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות. וכמו שבמצרים בטלה העבודה ששה חדשים קודם יציאתם ממצרים. וכן תהיה לעתיד. וממילא יבואר המדרש שלפנינו:

פסקה ז

ק"ו **כו'** וזהו מלת אליך כלומר אליך שאתה מתפלל אליך שאתה מבני אברהם בודאי ישא פנים אליך. ומדרש זה סותר למה דאי' בב"ר פ"נ כ"א דמפרש שם דנשיאות פנים זה לא היה אלא מן המלאך לכבוד האכסנאי ולא מפני זכותו של אברהם ועיין מ"ש הנזה"ק שם:

עד כזית כו' אם הגיע לכל אחד כזית לר"מ או כביצה לר"י. דתנן ברכות דף מ"ה עד כמה מזמנין רבי מאיר אומר עד כזית רבי יהודה אומר עד כביצה. ועיין בפי' הגר"א משלי כ"ב אות ט':

לפיכך ישא ה' פניו וגו' דידוע שהקב"ה משלם לאיש כמעשהו. והנה אם האדם עושה לפנים משורת הדין הקב"ה עושה עמו ג"כ לפנים משורת הדין. על כן הנשיאות פנים הוא הדין:

עד שלא נחתם אז התשובה מועלת:

משנחתם גז"ד וישקוד כי אחר גז"ד אז גם הרחמים נהפך להם לדין למהר לשלם להם פורעניות:

אם ישוב ולא ישוב פרש"י כשירצו לשוב מרעתם. לא ישוב הקב"ה מגזירתו:

חפץ ה' להמיתם גבי בני עלי כתיב. ומתרץ כאן קודם גזד כו' עיין תוס' ד"ה כאן בעושה תשובה נדה דף ע' ע"ב:

בעולם הזה ע"י תשובה. אבל בעוה"ב אשר לא ישא פנים. דקימ"ל היום לעשותם ולא למחר לעשותם:

לבין חבירך עד שתרצהו וימחול לך:

לשאינם שבים אף שיוה"כ מכפר הוא רק לשבים שלא כדעת רבי:

יהפוך פניו כו' מן הצדדים כי יש השגחה טבעית כסדר העולם והרי הוא כאילו בא מן הצד ע"י אמצעים רבים. אבל הפיכת פניו אליו היא ההשגחה הנעלה מדרך טבע הנהוג:

שלום בכניסתך כו' מברך אותם שיהיה להם שלום בכניסתן וביציאתן ושלום עם כל אדם אף שאינם בני אומתך כלם יהיו אוהבים ושלמים עמך:

זה שלום מלכות ב"ד שלא יחצו עוד לשני ממלכות. רק מלך המשיח מזרע דוד ימשול ויהיה אמת ושלום בימיו. שאז כולם ידעו את ה' ויקבלו מלכות שמים. ועל זה מביא הקרא למרבה המשרה. פי' להרבות שררה באופן שלא יהיה בה סדק וחלוקה לעולם כמס סתומה שבמלת למרבה שאין בה סדר. ולהיות שלום אין קץ מתמיד לעולם על כסא דוד ועל ממלכתו:

שלום תורה שלא ירבו מחלוקת בתורה (ז"ר) עוז לעמו יתן וגו' ה' יברך את עמו בשלום:

ואני זקנתי כי היא שפירסה נדה אז כמאמרם אמרה אחרי בלותי היתה לי עדנה לא בלשון תמיה כי אם אמרה מצדי אין מניעה כי היתה לי עדנה אבל מה אעשה ואדוני זקן. וה' שינה לומר שתלתה רק בה (ידי משה). וכן שינה המלאך שדיבר עם מנוח מפני השלום שלאשה אמר הנה נא את עקרה ולא ילדת ולא סיפר דבר זה למנוח:

שהשם שנכתב בקדושה גבי סוטה היו מוחקין את השם כדי להשקותה מים המאררים ואם נמצאת טהורה מותרת לבעלה:

שלא נטעו הנביאים כו' כלו' שהנביאים מזהירים את הבריות כי יעשו תשובה שלא יחרב הבית ויתבטל השלום בעולם שהשלום הוא מעלת ושלימת העה"ז (נתיבות עולם וז"ר):

שאין כלי מקבל ברכה אלא שלום כי השלום נחשב כמו הכלי מקבל כל ברכה. כי בשלום הדבר יושלם. וכאשר אין שלום הוא חסר. והשלימות מקבל הברכה. כי הברכה היא תוספת טובה שלכך נקרא ברכה. ואי אפשר להגיע אל תוספת ברכה וטובה רק כאשר תחילה הוא בלא חסרון (נתיבות עולם):

אין חותם כל התפלה אלא שלום כי השלום הוא עצם השלימות ואין קיום הדבר אלא בחותמו ושלום נותן קיום לפיכך חותם כל הברכות הוא השלום (הנ"ל):

גדול השלום שניתן לענוים כי אין המלוקת רק באשר כל אחד רואה עצמו מיוחד במעלה. ומפני זה מתחדש המחלוקת. אבל בעל ענוה לא שייך בו מחלוקת. ולכך ניתן השלום לבעלי ענוה (הנ"ל):

גדול השלום שהוא שקול כנגד הכל כי הכל צריכין אל השלום ולפיכך השלום כנגד הכל (הנ"ל):

אנו אומרים (בתפלת יוצר אור) עושה שלום ובורא את הכל:

הנח לו שאפי' עובדים ע"א הנח לו בשביל חבור ושלום שיש ביניהם:

שאפילו בשעת מלחמה צריכין שלום כו' כי אף בשעת מלחמה לא יסולק השלום ולא ניתן רשות למלחמה רק כאשר אינם רוצים בשלום. ומזה תראה כי אין הסרה מן השלום. ולפיכך אמר אחריו שאפי' המתים צריכין שלום ולא תאמר כי אין צריך שלום רק מצד העוה"ז כי בעוה"ז הם בעלי מחלוקת כל אחד רוצה לדחות את השני ממציאותו אבל המתים אינם צריכין שלום. עז"א כי אף המתים צריכין שלום. כי אין בעולם שאין מקבל השלום. רק השי"ת שהוא השלום בעצמו והכל מקבלים ממנו יתב' השלום (הנ"ל):

שניתנה לעושי תשובה פי' כי השי"ת רצה להבטיח בעלי תשובה על שכרם הטוב. ומדלא הבטיחם רק בשלום ש"מ כי השלום מדרגה עליונה (הנ"ל):

בורא ניב שפתים פרש"י בורא אני לו ניב שפתים חדש כלפי שבאתהו צרה עד עתה והכל קראו עליו תגר. יקראו לו שלום שלום לרחוק ולקרוב ששניהם שוין מי שנתיישן והורגל בעבודתי ובתורתי מנעוריו. ומי שנתקרב עתה מקרוב לשוב מדרכו הרעה אמר ה' ורפאתיו מחוליו ומחטאיו:

הראשונה אומרת יבא שלום זהו נגד הנפש שתבא בשלום בעולם העליון אשר שם השלום בפמליא של מעלה ושם תבא נפש הצדיק צרורה בצרור החיים:

שניה אומרת ינוחו על משכבותם נגד הגוף שינוח על משכבו בעולם התחתון:
והשלישית אומרת הולך נכוחו פרש"י בדרך ישרה. ר"ל כי עניני היושר והנכון נקרא נוכח. כמו (משלי ח' ט') כולם נכוחים למבין. והטעם כי היושר והנכון נוכח פני כל אדם חשוב. וכל איש ישר פונה אליהם לתתם נגד פניו לחשיבותם. ועיין רש"א בח"א פרק י"ב דכתובות:
הראשונה אומרת אין שלום בנפש מצד עצמה. כי השחיתה דרכיה:
שניה אומרת אמר ה' לרשעים ר"ל אף שהנפש שמה משתוקקת לדבר ה' בטבעה. כי עת שתפרד מגופה תחפוץ לעלות למעלה אך העונש יבא לה מה'. וזהו אמר ה' לרשעים שימנע מהם השלום:
השלישית אומרת למעצבה תשכבון זהו נגד העדר מנוחת הגוף שלמעצבה תשכבון:
שכר התורה כי על ידי השלום ישבו במנוחה ויוכלו להתעסק בתורה מתוך הרחבת הלב. והוא בכלל ששכר מצוה מצוה:
לאוהבי תורה ר"ל המחזיקים לומדי תורה ואוהבים אותם:
ללומדי תורה הם הת"ח עצמן שהם לומדים התורה דכתיב בה וכל נתיבותיה שלום. לכך ראוי להם השלום. וכן ראוי לאוהבי תורה המחזיקים לומדי תורה כי בצל החכמה בצל הכסף:
ששמו של מקום כו' כי הוא שלום בתכלית השלימות שאין בו הפכיות מאומה כי אם פשוטיי בתכלית הפשטות:
שדרי עליונים צריכין שלום שהשם יתברך מאחד הכל בשלום. שאם לא זה היה האחד בטול השני. כאשר הם הפכים. אלא מתחברים ומתקשרים ע"י הקב"ה שהוא אחד והוא יתב' כולל הכל ומשלים הכל ולכך יש שלום (נ"ע):
שאין איבה כי אין יצר הרע לוחם בם:
כתוב אחד אומר היש מספר כו' משום דר"ש דאמר בא וראה שלא כמדת כו' מביא ענין זה ג"כ:
לכולם שמות יקרא דמשמע שקורא לכל אחד מכולם שמות הרבה:
לכולם בשם יקרא דמשמע שלכל אחד מכולם הוא קורא רק שם אחד בלבד:
אחת דבר אלהים כו' מפסוק זה למדו חז"ל דזכור ושמור בדבור אחד נאמרו:
וכפטיש יפוצץ סלע ודרשינן בסנהדרין דף ל"ד מה פטיש זה מתחלק לכמה ניצוצות אף מקרא אחד יוצא לכמה טעמים:
שאין שם שינוי כו' צ"ל שאין שם שנוי. ר"ל שאין שם אחד בא עוד פעם שני. והשתא ב' הכתובים יתכנו. והיינו שבבחינות חלופי השמות לפי שינוי השליחות יש לכל אחד

שמות הרבה. אבל זהו בצירוף והמשך זמנים הרבה. ועל זה נאמר לכולם שמות יקרא. ובבחינות פרטי זמני שליחות נקרא המלאך בכל פעם בשם אחד. וזהו לכולם בשם יקרא היינו בשם אחד פרטי כפי הוראת ענין השליחות כן יקרא אז. ועיין בב"ר פר' ע"א מ"ש שם:

והוא פלאי פי' היום הוא שמי פלאי ע"ש השליחות הנזירות שנאמר איש כי יפליא. ואיני יודע לאיזה שם אני מתחלף:

מקום הגורן בשש מאות מקום המזבח בחמשים צ"ל מקום הבית. ור"ל המקום היינו השדה שנבנה בו הבית כולו קנה בשש מאות שקלי זהב. אבל מקום המזבח דהיינו הגורן וה"ה הבקר והמוריגים וכלי הבקר קנה בכסף שקלים חמשים ולשון הפסוקים מוכיחים כן. כי אומר ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים. ובגורן היה המזבח. ובד"ה אומר ויתן דוד לארונה במקום שקלי זהב וגו' ר"ל כל המקום שהוא השדה שסביב הגורן שנבנה בו הבית ובעבורו נתן שש מאות שקלי זהב. ורבי אלעזר ס"ל שגם הגורן בכלל השש מאות שקלי זהב. שבעד כל המקום היינו השדה ובעד הגורן שהוא מקום המזבח נתן שש מאות שקלי זהב. ובעד הבקר והמוריגים וכלי הבקר נתן חמשים שקלי כסף. ולדידיה ה"פ דקרא (דשמואל ב כ"ד:כ"ד) ויקן דוד את הגורן ולא פירש במה קנאה הרי פירשו בד"ה ויתן דוד לארונה במקום זהב משקל שש מאות. ואת הבקר קנה בכסף שקלים חמשים. והמוריגים וכלי הבקר נכללו בכלל הבקר. ועיין זבחים קט"ז ע"ב ברש"י ובחד"א וברד"ק סוף שמואל:

י"ב שבטים היו ונטל דוד כו' ובגמרא שם פריך הא אכתי קשיין אהדדי התם כסף הכא זהב. ומתרץ דה"ק גבה כסף שוה חמשים שקלים של זהב לכל שבט. היינו שש מאות זהב לכל השבטים:

ד' אלפים אסטבלאות מקום מעמד הסוסים:

ארבעים אלף סוסים שבד"ה מנה הארוות ובמלכים מנה הסוסים. שהיה לו ארבעים אלף סוסים למרכבתו בארוות מעשרה בכל אחת. ואסטבלא היינו ארוות. ועיין בסנהדרין דף כ"א:

שלשת אלפים יכיל יכיל פי' מחזיק. ובים של שלמה כתיב שהיה מחזיק ג' אלפים בתים. ובת הוא ג' סאה שנא' האיפה והבת תוכן אחד להם. והאיפה הוא ג' סאין:

בלח אלפים שהלח אין לו גודש:

שהם שלשת אלפים ביבש שהגודש מחזיק שליש:

מכאן אמרו שני כורים כו' ונפקא מינה לענין מקח וממכר אם התנה לתת לו סאה גדושה או לתקן לו כלי המדה (תוס' עירובין):

שהם שלשת כורים ביבש והיינו דוקא בכלי שגבהו כחצי ארכו ורחבו קאמר כיס של שלמה (רש"י):

חביב הוא השלום מסיים במה שפתח לפאר מדת השלום שכולם נתבשרו רק בו:

וכן אתה מוצא באהרן בספרי סדר זו פיסקא מ"ב אי' גדול השלום ששינה קדוש מפני שלום ושמעתי שפירושו ששינה קדוש היינו אהרן קדוש ה' שכשהיו שני ישראלים מריבים זע"ז היה אהרן בא לאחד ואמר לו היאך חברך מתחרט ומתאנח על זה שהקפיד כנגדל ואח"כ היה בא אל השני ואמר לו כך ונעשה שלום ביניהם כדאי' באבות דר"נ:

פסקה ח

בשם המיוחד ככתבו:

לשכן את שמי הוא בנחמיה א'. אבל בספרי מביא פסוק לשום את שמו שם (דברים י"ב:ה'):

משרבו הפריצים המשתמשים בו:

לצנועים שבכהונה לברך בו את העם במקדש לאחר עבודת ציבור תמיד של שחר (רש"י):

אמר רבי טרפון ר' טרפון כהן היה כדאי' בתוספתא פ"ה דכתובות. ובפסחים דף ע"ב ע"ב. ובבכורות דף נ"א ע"ב:

בשורה לברך ברכת כהנים:

שאמרו בתוך נעימות הכהנים כשהיו הכהנים מושכין את קולם בנעימה היה הכ"ג ממהר להבליע את השם ולא היה נשמע לי:

נעימות פי' ביסום קול:

ג' ברכות שמפסיקים הכהנים בין פסוק לפסוק ועונים הציבור אמן (רש"י):

ובמקדש ברכה אחת לפי שאין עונין אמן במקדש וא"צ כאן שום הפסק. הכי מפרש בגמרא סוטה מ' ע"ב:

ככתבו ביו"ד ה"א:

בכינויו באל"ף דל"ת:

כנגד כתפותיהם מפני שצריך נשיאות כפים שיגביהו את ידיהם כדאמרי' בברייתא סוטה ל"ח ע"א:

ובמקדש למעלה מראשיהם מפני שמברכין את העם בשם המפורש (וה"ה באהל מועד שבמדבר ובשילה) ושכינה למעלה מקשרי אצבעותיהם (רש"י):

לגרים תושבים. כמו לגר אשר בשעריך הכתוב גבי נבלה:
ולעבדים מנין כאן ליתא תיבת משוחררים. וכן בספרי. אבל לעיל סימן י' איתא:
ת"ל ואני אברכם כ"ה בספרי פיסקא ל"ט ופיסקא מ"ג. אבל בגמרא ולעיל סי' י' איתא ת"ל אמור להם לכולהו:
אנו נברך את ישראל ר"ל שברכותיהם תלויות בנו. ת"ל ואני אברכם. אני בעצמי ובכבודי. והני כהנים שלוחי דרחמנא נינהו:

פרק יב

פסקה א

הלך משה והרכין אזנו פי' והטה אזנו. כלו' שמע ברוח נבואתו במשכן אשר שם הופעת השכינה והתגלותה לדעת אם עודנו יש בלבו עליהם. עד שהשיג שכלה החמה שנתרצה להם לגמרי:
או הוא מתרצה ויהיה פי' ההא של האל הא השאלה העודנו נוהג עמהם במדת אל החזקה. או במדת ה' מדת הרחמים. וגם הה"א מוסב על ה' ומושכת את עצמה ואחרת עמו כאילו כתוב האל היי (מת"כ):
שהעביר זעמו ופניו פי' כעס כד"א ונתתי את פני:
כמין סילון פי' צנור. כלו' שהחרידו מאד בשמעו הדיבור:
תחרות פי' מריבה:
לשכון כבוד זה ממש דברי הכתוב להקים המשכן אז וכבוד ה' מלא את המשכן:
אפי' במקומה אינה חסרה פי' אפי' במקומה אתה יכול ללמוד דבר זה:
אימתי ביום כלות שאז שרתה השכינה ביניהם ונתברכו בכל טובה וברכה ושלום:

פסקה ב

כשהלך יעקב כו' כך אמר הקב"ה כו' אף אני בא טעון ברכות כלו' אני בא אצלכם עם הרבה ברכות (וטעון לשון רבוי הוא) וכלו' אם הצדיק מברך העולם מתברך בעדו. אף כי בעת התגלות השכינה בודאי נתברך העולם בכל טוב וברכה. וזה האנוש יצדק יותר מאלוה:

פסקה ג

היינו סבורים שבא שלמה ואמרו מפני שמזמור זה נאמר על בנין בהמ"ק כדאי' במדרש תהלים (מת"כ) ובא"א גרס דוד במקום שלמה:

והוא אמר אומר לה' מחסי וגו' המדרש ס"ל שהפסוק יושב בסתר עליון עד אומר לה' מחסי וגו' הוא ציון והתחלה לתואר בעל המזמור ומחברו. והתחלת המזמור מתחיל מן אומר לה' מחסי וגו':

מי יוכל ליתן כו' כפי חטאו שחטא נגד כבוד ה' הבב"ת ומהו המחיר העוה"ז הכלה הניתן בעד הנפש הרוממה. והיתה התשובה שאין ערך החטא כפי כבוד ה' הבב"ת כי אם כפי ערך יכולת האדם וכן כפרתו ככה:

ולא שניהם בב"א כי אין חפצו להעמיס על עבדיו:

ולא שמש אחד משלי היינו השמש בתקופת תמוז שאין אדם יכול להסתכל בה. ועיין חולין דף ס':

אלא עשרים בדרום פי' כ' קרשים בדרום:

יושב בסתרו של עולם כלו' שאין אדם יכול להשיג כבודו יתברך הנעלם. הוא רואה את הכל מפרש עליון שהוא עליון ורואה את הכל. הוא נתאוה ללין בצלנו וכדמפרש בצל שדי יתלונן בצל שעשה לך בצלאל כו' דמיירי בהקב"ה שיושב בצל המשכן. ומלת בצל בלתי סמוכה:

בצל שעשה לך בצלאל לצחות הלשון קאמר הכי דאתא שפיר בצל שעשה לו בצלאל שהלשון נופל על הלשון. לא שהיות ע"י בצלאל מעלה ומוריד לענין הפירוש (יפ"ת):

אגנתי פי' מגין שלי:

קסטרא בלשון רומי מבצר. תרגום ירוש' בחצריהם ובטירותם בכפרניהון ובקסטרוותהון (מוסף):

א"ל הקב"ה בי בטחת כו' דמאחר שבתחלה התחיל בלשון מדבר בעדו הוה ליה למימר כי יצילני. ולכן הסב הדיבור כלפי הקב"ה שהקב"ה אמר לו כי הוא היינו שמי שבטחת בו יצילך וגו':

ממצדתא דציידא פי' מן המצודה שפורש הצייד לצוד:

הוות שברון כד"א הוה על הוה:

שנתנה מימינו באברתו פי' יד כמו מי יתן לי אבר כיונה:

לו צנה וסחרה של אמת פי' הקב"ה נעשה לו צנה המקפת האדם קרוב לארבע רוחותיו סוחרה לשון סחור סחור:

מהו צנה וסוחרה אמתו נראה דצ"ל ד"א מה צנה וסוחרה אמתו. ומפרש שהקב"ה נעשה צנה לכל מי שהוא סוחר באמתה של תורה. ורשב"י אומר שהתורה עצמה נעשית צנה לכל מי שהוא סוחר בה:

מן אגרת בת מחלת עיין פסחים קי"ב ע"ב:

וקושט הוא ענין יריית חץ (מת"כ) והא"א כתב לענ"ד אפשר שהוא לשון תרגום. שתרגום אמת קושטא. והכוונה מענין קולע אל השערה ולא יחטיא:

שילוח הקן המצוה של שילוח הקן יגן עליך:

שכן כתיב למעלה כי הוא יצילך מחמת המצוה פח יקוש היא שילוח הקן וכדמפרש אין פח אלא צפור כלו' הפח מוכן להלכד בו הצפור. ולכן לפעמים הפח בעצמו שם מושאל על הצפור:

מי שמעשיו באופל פי' יצילך מדבר ששולט על מי שמעשיו באופל פי' בחשך. כלומר שמעשיו מעשה רשע כד"א והיה במחשך מעשיהם:

אף כאן הוא אומר מדבר באופל יהלוך מקטב ישוד כצ"ל (א"א):

בז"א צ"ל גזיז סוגיא דיומא. ור"ל הולך ועובר רובו של יום (א"א):

בזיו צ"ל גזיז:

טיהרא של צהרים:

ועין אחת קבועה לו בלבו בשוח"ט אי' ובעין אחת הוא רואה והוא בתוך לבו:

דומה לעגל בהתראותו לבני אדם נדמה לו כדמות הזה:

פשיט לימד:

בחדא כנישתא כו' פי' היה יושב ולומד וחוזר לימודו בבית הכנסת אחת של קסרין. וראה איש אחד רץ אחר חבירו ובידו מטה או שרביט ורצה להכותו בו. ראה ר' אבהו מזיק אחד שרץ אחריו ובידו מטה של ברזל. יצא ר' אבהו ורץ אחר הרודף וא"ל אל תכנו פן ימות. א"ל הרודף מן מטה זה ימות בתמיה. א"ל הרי מזיק רץ אחריך ובידו מטה של ברזל אם אתה תכנו בזה שבידך שהוא של עץ והוא יכנו בזה שבידו שהוא של ברזל והוא מת:

מפקד כו' מצוה:

לספריא כו' לסופרים מלמדים מקראות לתינוקות ולמלמדי משניות:

באילין יומיא באלו הימים שבין י"ז בתמוז וט"ב שבהן קטב מרירי שולט:

דלא יהוון שלא ישאו וירימו רצועה על התנוקות להכותם:

דיהוון מפטרין כו' פי' שיפטרו ויניחו התינוקות באלו ד' שעות כדלעיל:

שנמסרה לה כו' ויפול פירושו ינוח כמו על פני כל אחיו נפל:

אלף מלאכים לשמרו מן השדים:

אינו אומר ימסרו מצדך אלף וגו':

בנוהג שבעול' כו' זהו לפי פי' ראשון שמפ' יפול ינוח מצדך השמאל אלף מלאכים ורבבה וגו':

נמסר לאלף איש לשומרו מן השונאים:
מוסרין לו מוסרין במלאופום. פי' נמסרין:
לא יגש כו' לא יגש אחד מהם אליך לאמר פרנסני:
כי אתה ה' מחסי ע"י תורתך שנתת לנו. ומדוע עליון שמת מעונך. וע"ז השיב הקב"ה לא תאונה אליך רעה כו' כי באמת השכינה בתחתונים. ואז אין מזיק בעולם:
זה אהל מועד פי' ע"י אהל מועד לא יקרב הנגע כי כלו המזיקין:
מהו ביום כלות כי לו היתה הקימה מעט מעט בכל יום. וכלה ביום אחרון. יצדק אומרו ביום כלות להקים. אך הנה בכל ז' ימים היה מקים המשכן לגמרי ועושה בו עבודה. ואיך יאמר שביום השביעי כלה לגמרי להקימו. לכן דרשו ביום כלות שכלו המזיקין מן העולם שזה הוחלה מהיום הראשון ותכל בז' שאז נגמר השראת שפע העליונה במשכן:

פסקה ד

כילה אהל של יריעות מכובדים. והוא כעין חופה:
ופתכן פי' עירבן ובללן. שיסודות הבריאה המה הפכיים בטבען. ופיו יתב' מזגן מזיגה טבעית שיעמדו יחד. ועיין בב"ר פ' ד' סי' ט':
שמים אש ומים דרש שמים נוטריקון אש ומים כמו שפרש"י סדר בראשית:
שנבנה ממקום בית המקדש כלו' העולם נבנה משם כמ"ש אבן שתיה שממנה הושתת העולם:
למה נקרא אבן שתיה משום דתניא ביומא ובויק"ר פ"ך משניטל הארון אבן שתיה היתה שם מימות נביאים ראשונים ושתיה היתה נקראת כו'. וע"ז אמר למה נקרא שמה אבן שתיה:
הושתת פי' נשתכלל כד"א כי השתות יהרסון שפי' הבסיס והעיקר יהרסון:
הה"ד מציון מכלל יופי לעיל מיניה כתיב דבר ויקרא ארץ. הלכך משמע דבבריאת העולם מיירי. ופי' מציון מכלל יופי ממנו מוכלל יופיו של עולם כמ"ש בגמ':
זה הרקיע שהרקיע המה העמודים. שכל יסודי בריאת התחתונים עומדים ע"י. וע"י תנועותיהם התבל מתקיים כנודע. כי הכל ע"י תנועת הגלגל:
עמודי שמים ירופפו וכמו שדרש ליה בב"ר פ"ד סי' ט' על הרקיע:
מכסף לשון כיסופא. כלומר מבייש ומלבן פניהם במה שהם אינן מספרים כבוד אל והשמים מספרים (מת"כ):
זה השמש שהוא נתון למעלה כו' וכן בפדר"א השמש רוכב במרכבה ועולה מעוטר כחתן כו'. ויש מפרשים שהמרכבה הזאת הם ד' תקופות השנה. והבאר הגולה מפרש כי דבר זה ידוע כי הרוכב על הדבר הוא נבדל ממה שהוא רוכב עליו. והשמש הוא

נבדל מן כל הנמצאים התחתונים שהוא מושל בעולם. ולפיכך הוא רוכב עליהם. וזהו שאמרו השמש שהוא נתון למעלה ורוכב במרכבה יורה שהוא נתון על כל התחתונים ונבדל מהם:

הגשמים יורדים כמ"ש הקדמונים ז"ל כשהחום גובר מכה בכח ביסוד המים שבחלק האויר וממנה מתהוה הברד והגשם השוטף ומטר נתך ארצה (מת"כ):

ומכח השמש הארץ מעלה פירות כי השמש הוא המבוא הגדול והראשון מכח החמימות לבשל כל פירות הארץ ולחיות כל זרע:

לארוג לשון אריגה. כלו' להכין ולעשות:

שאחר כל מעשה בראשית ברא אדם וחוה כו' שעיקר תכלית הבריאה הוא מה שברא האדם שהוא המכיר בוראו והוא הנאהב מה' והוא המושל בכל מעשה בראשית שהם מתנהגים כפי מעשיו. וכמ"ש הכתוב בעצמו על החכמה שהיא חכמת מעשה בראשית בכללה שלחה נערותיה תקרא. זה אדם וחוה כדאי' בויק"ר ריש ס' שמיני. וזהו שבראם באחרונה היה מחמת אהבה וכדאמרו בסנהדרין דף ל"ח אדם נברא בע"ש כדי שיכנס לסעודה מיד (פרש"י שימצא הכל מוכן):

שיהיו כל הבריות יראים מהם כדכתיב ומוראכם וחתכם וגו'. ואותו מורא וחתות שהיו בימי אדם חזרו בימי שלמה כי הוא התחיל להוציא מיני ערמיות לצוד ולהכניע. וממנו למדו כל האנשים:

ומושלמים להם כצ"ל וכ"ה בדפוסים ישינים. וכד"א וחית השדה השלמה לך (איוב ה':כ"ג):

אלא לפריה ורביה כי הוא עולם ההפסד והתמורה. ועיקרה רק להוליד ההויה בחזרה לקיום המין ולחדש ההויה אחרי ההפסד:

וכן הוא אומר לי עצה ותושיה וכדאיתא בילקוט בשם פירקא דרבי אליעזר עד שלא נברא העולם נתיעץ הקדוש ברוך הוא בתורה ששמה תושיה לברא את העולם. השיבה ואמרה לו רבון העולמים אם אין צבא למלך או אם אין מחנה למלך על מה הוא מלך. אם אין עם מקלסין למלך איזהו כבודו של מלך. ושמע הקדוש ברוך הוא וערב לו ע"כ:

אז ראה ויספרה כו' וכדאיתא בשמות רבה פ"מ אמר רבי אחא כשבא הקדוש ברוך הוא לומר תורה לישראל אמרה ארבעה פעמים בינו לבין עצמו עד שלא אמרה לישראל שנא' אז ראה ויספרה הכינה וגם תקרה ואח"כ ויאמר לאדם. הרי שהתורה שניתנה לישראל מלובנת [פי' צרופה וברורה] בדבריה:

וצדיק יסוד עולם כי הצדיקים המה היסודות שבהם העולם עומד. שע"י מעשיהם הטובים העולם נברא ומתקיים:

הבו לה' משפחות עמים כו' פי' מי שמשפחתו מיוחסת בעמו שזרעו מיוחס אחריו. אז יתנו כבוד ועוז. ואפשר שצ"ל ואו' (תהילים כ"ט:א') הבו לה' בני אלים הבו לה' כבוד ועוז. ופי' אתם המיוחסים בני אברהם יצחק ויעקב הבו לה'. וחוזר ומפרש מהו. ואמר הבו לה' כבוד ועוז. ר"ל שבחו ואמרו הכבוד והעוז המה לה':

כמד"ת תדשא הארץ דשא עיין רש"י בחומש:

זה בית עולמים עתה דורש כל הכתוב על ענין אחר. וזהו בית עולמים. שהוא העיקר המעמיד לעולם שבאמצעותו היתה השראת השכינה. והיא היתה מזבה ומעצי לבנון ומכסף. והכל היו מכוונים לענינים גדולים ורמים:

מן מיניה מעצמם היו גדלים ופרים ורבים כדאי' בתנחומא ס' תרומה שכל העצים והארזים שהיו שם היו עושים פירות וכדאי' לעיל פי"א סי' ט':

מן מיניה. עשה לו המלך שלמה שלמה ודאי כפשוטא על שלמה המלך:

מעצי הלבנון כמה כו' כצ"ל. וכן הוא בשה"ש רבה:

ממורט מזוקק מכל סיג:

היה נטוח פי' מחופה ע"י טיחה וסיכה כמו שעוה כדמפרש:

זהב טוב כמשמעו שפירושו חשוב. ואע"ג דזהב סגור ומזוקק חשוב טפי כאמור בסמוך. מ"מ קרי ליה טוב לגבי שאר מיני זהב. ואסגור ומזוקק דחשיבי טפי לא חש קרא דלא שכיחי:

טובוי דהוא בביתא כו' טובוי דהוא בלוייתיה פרש"י בב"ר פ' ט"ז טובתו הוא בבית. שיכול לקנות בו מה שירצה. וטובתו בלכתו בדרך היא לוויתו שלו. שבקל יכול למוכרו ולהסתפק מדמיו. ובמקום מועט יכול להטמינו ואינו ירא מגנב:

ואינו חסר כלום ולכן נקרא טהור שהוא מנוקה מסיגים:

אלא על ככר אחת לעשות ממנו המנורה:

והתני כו' פי' מי מחסר כולי האי בכל פעם ופעם כככר אחד:

על של מדבר פי' על של משה שעשה במדבר:

גורדייני ובמנחות דף כ"ט גרס קורדייקני. ופרש"י שם מטבע. והמוסף כתב שנקרא המטבע גורדייני על שם הקיסר גורדיין:

מן קדמוי הוות חסרה סגין כו' ר"ל קודם שעמד הזהב על טהרתו חסר הרבה שהיה בו סיגים הרבה. אבל אחר שנצרף עד שעמד על טהרתו לא היתה נחסרת אלא מעט באותן שמונים פעמים:

כחוט דרש שחוט לשון חוטין. ודרש נמי שחוט לשון משיכה כד"א חץ שחוט וגו':
דקלטיינוס המוזכר בב"ר פ' ס"ג:
לית לה מיניה פי' אין לה ממנו ולא כלום:
שהיה סוגר בעד כל הזהבים שבשעה שנפתח כל החנויות נסגרות. שאין מכר לזהב אחר מפניו:
כתיב (**ד"ה א' כ"ט**) **ושבעת אלפים ככר כסף מזוקק לטוח קירות הבתים וכי כסף היה** כצ"ל מביא זה לראיה דנקרא סגור לסבה הנזכר שהיה מכסיף ומבייש שאר הזהבים שהם גרועים לפניו. ועי' ביפ"ת בש"ר שם:
וכל הכלים היו נעשים ממנו הסיפות והמזמרות והמזרקות והכפות והמחתות זהב סגור כצ"ל שכן כתיב מלכים א' ז'. אבל היעים והמזלגות היו של נחשת מרוק כדכתיב בד"ה ב' ד':
זה פותה שתחת הציר שהוא כמין כוס קטן מונח תחת הציר כדי שתסוב בו הדלת בקלות ובמהירות:
דומה לגפרית הזה שמוצתת באש פי' כשהוא מוצת באש מראיתו זך ובהיר מאד. ומופז לשון חוזק וקשה:
לשם מקומו נקרא זהב מאופז ממקום אופז והאלף נבלעת:
י"א שעושה פירות שכשבנה שלמה ביהמ"ק צר בו כל מיני אילנות. ובשעה שאלו שבשדה עושין פירות אלו שבבהמ"ק עושין פירות.
א"ר חנינא כצ"ל (א"א) וכ"ה בשהש"ר. וטעם הדבר שעשה ה' ביה"מ דוגמא ודפוס כל העולם כדי שעל ידי עבודת ה' הנעשית בו יתעורר כח כל הנמצא בדוגמתו להצליח כהוגן. וזה ענין הפירות. ולכן כשהכניס בו מנשה עכו"ם יבשו הפירות. שכשנפסד סגולת ביהמ"ק. נאבד השפע מכל העולם (יפ"מ):
ולפי שארגמן כו' ולכן לא כתב רק מרכבו ארגמן:
אלא חשיב חזיר כו' ר"ל שפרט אותו מפני שהוא משוקץ מכל מפני מאכלו המאוס. וכן העכבר משוקץ מכל מיני שרצים. ולכן פרט אותם. ומביא ממנו דוגמא לפרש כאן ארגמן ג"כ שלכן פרטו לפי שהוא חשוב שבכלן:
פרוים צ"ל פריום פי' הינומא הנזכר במשנה דפ"ב דכתובות (א"א) או פירושו אהל וכילה (מת"כ). או פי' בלשון יוני מין כסא ועגלה לשאת בה אדם (מוסף):
ועשה כן התורה כולה שלום שנאמר כצ"ל (א"א):
שהיו עומדים לפנים כצ"ל וכ"ה בשהש"ר פסוק טורי זהב ופסוק עמודיו עשה כסף ע"ש. ור"ל לפנים בארון. שהיו של כסף כמין עמודי ספר תורה. והוא סימן להעמדת ישראל:

כמין איסטוא תרגום והנה המלך עומד על העמוד על אסטונא:
זה הכפורת שהוא דומה לארגמן פי' שזהבה דומה לארגמן. כ"ה בשהש"ר:
כתיב ונועדתי לך שם וגו' הכוונה למה שאמר לקמן סי' זו ללמדך שאפי' מה שאחורי הכפורת אינו פנוי מן השכינה:
שבתו קטנה היה רואה אותה בשוק ומדבר עמה בפרהסיא כצ"ל וכ"ה בשהש"ר:
סימנים סימני נערות:
פאפליון בלשון רומיי אהל:
התחרות המריבה:
וכתיב וסכות על הארון את הפרוכת הכוונה למה דאמר בסוכה ז' ע"ב פרוכת מחיצה וקא קרייה רחמנא סככה. וקאמרי רבנן ההוא דניכוף ביה פורתא דמחזי כסיכוך. ופרש"י ליכוף בה למעלה פורתא כעין גג יעשה מקצתה. הרי שהפרוכת היה רוכב על הארון לכסותו:
למערה כו' והעולם לא חסר כי אף שאנו מייחסין מקום להשראת השכינה אין הכוונה שהיא במקום הזו ואינה במקום אחר רק שמשם ההתגלות יותר נראית לבני אדם. וההבדל רק מצדנו:
מה שאחורי הכפורת כו' דייק מדכתיב ודברתי אתך מעל הכפורת. הרי שהדיבור לא היה כי אם מעל הכפרת. וכתיב ונועדתי לך שם. הרי שהיעידה היתה בכל האהל ואפי' במה שאחורי הכפורת:
על חרוב אחר כו' בשהש"ר גרס מתוך חרוב אחד כו' וחרוב הוא אילן של חרובין:
כך היית שואלני כמו שאתה שואלני עכשיו כשנראה לו בסנה. ולכן איני צריך להשיבך. מ"מ עכשיו ששאלתני להוציאך חלק בלי טעם אי אפשר:
כדאמרי' למעלה פרשה נ"א:
זו ברכת כהנים שבאמצעית הברכות שורה השכינה ומסתלק כל רע:
ולא היו אלא קדושים צ"ל ולא היו אלא קידושין כמה דכתיב כו'. וכן הוא בתנחומא ס' זו. משום שבמשל אומר למלך שקידש את בתו כו' כשבא המלך להשיא את בתו כו' לכן קאמר בנמשל שבהר סיני לא היו אלא קידושין כמה שכתוב לך אל העם וקדשתם שהוא לשון קידושין. אבל במשכן נישואין היו שנאמר ביום כלות משה כלת כתיב ביומא דעלת כלה לגנונא פי' לחופה כדאי' לקמן סי' י':
לא עשה כביכול לא נשאר במחשבה זו (מת"כ):

פסקה ה

דימוסיאות פי' מים חמין היוצאין מן הקרקע כגון חמי טבריא (ערוך):

פסקה ו

תנאים עשה הקב"ה כו' שויהי פירושו ויהי הדבר אשר התנה עם ישראל:
וכיון שהוקם המשכן וירדה השכינה ושרתה בתוכם מסיים בפסיקתא באותה שעה נתקיימו כל אותן התנאים לפיכך הו"א ויהי מה שאמר ד"א רב אמר כו':
דבר חדוש הוא כלו' הויה חדשה מה שלא היה מעולם ככה:
רבי שמעון ב"י אומר כו' דעתו שקודם חטא אדם הראשון היה ככה רק שנתקלקל מחטאו. ועל ידי הקמת המשכן נתקן כאשר מתחלה:
וכיון שנסתלקה השכינה בעת שחטא אדם וכדאי' בב"ר פ' י"ט וישמעו את קול ה' אלהים מהלך אכ"כ אלא מתהלך מקפץ ועולה ע"ש:

פסקה ז

רוטננית בערוך הביא הנוסחא רוטגנית בלשון יוני הומיה מקללת ועולבת ובפסיקתא הנוסחא רוננת. והוא מלשון רינון האמור בש"ס על דבר לעז של גנאי:
עשי ליך פורפירא כ"ה בתנחומא וכוונתו היה כדי שיהיה לה עסק. שהביטול מביא לידי שיעמום. פורפירא כתב המוסיף בלשון יוני ורומי בגד תכלת:
וכן אתם המתם את עם ה' הביא זה הפסוק לראיה שהיו מרננים תמיד:
וכן כתיב שבר ה' מטה רשעים כו' בנביאות בבל כתיב ונשאת המשל הזה על מלך בבל וגו' דמלך בבל הוא הנמשל ממנו והמשל הוא הבכורים שכמו ששבר ה' הבכורים והגדולה והכבוד שהיה להם לוקח מהם. כן שבר ה' מטה נבוכדנצר ונטל ממנו הממשלה והגדולה שהיה בידו. ועי' הרש"א בחד"א פ' חולין דף קל"ט:
לפי שהקריבו לפני העגל עי' מ"ש לעיל פ' ג':
פסלן הקדוש ברוך הוא במקדש שני שנא' והכהנים הלוים בני צדוק אשר שמרו את משמרת מקדשי בתעות בני ישראל מעלי המה יקרבו אלי לשרתני ועמדו לפני להקריב לי חלב ודם. ואע"ג דהתם מיירי על מקדש דלעתיד. מ"מ ילפינן דה"ה בבית שני:
שחק עליהם הקב"ה הדבר קשה לאומרו ונראה שזה בבחינות מתחלפות יש כתות עליונות שהמה העקרים והנעלים. ויש כתות שהאדם העיקר בתוכה וכמו שהאריכו החכמים בספריהם. אשה"נ ועיין זוהר תרומה דף ק"מ ע"ב:
מתקיים משגיח ועומד להם בכל צרכם:

פסקה ח

מצויינים לו במילה וה"ק שראו הכבוש מפני שהם מצויינים במילה:
ויפול אברם על פניו וידבר אתו אלהים משמע דעד דלא מל הוי נפיל על אנפוי ומליל עמיה בתר דמל קאים בקיומיה ולא דחיל זוהר ס"ס לך לך. וכן פרש"י בחומש והא דלא

כתיב הנפילה עד השתא ללמד על ההפרש שקודם שנימול ולאחר שנימול. שהרי אחר שנימול כתיב ואברהם עודנו עומד לפני ה':

וכן בבלעם אומר ע' מ"ש בתנחומא ס' נח סי' ה':

נופל וגלוי עינים ופרש"י בחומש לפי שלא היה בלעם מהול לא היה בו כח לעמוד ולדבר עם הקב"ה מעומד לפיכך נפל:

והיה כהן פי' האוהב של החנוני. והיה לו טומאה בתוך ביתו של החנוני והיה מבקש החנוני להביאו להאוהב לתוך ביתו. אמר לו הכהן הוא האוהב אם אתה מבקש כדי שאבוא לתוך ביתך שמע לי והסר הטומאה מתוך ביתך. וכשידע החנוני שאין שם טומאה הלך והביא הכהן אל ביתו. ותיבות של אוהבו מיותר. והמשיל את אברהם לחנוני שהיה מכניס אורחים. וא"ת הקב"ה כביכול לכהן:

וכל מעשה בראשית בקומתן נבראו ובצביונם נבראו שנא' כצ"ל (א"א):

כבני עשרים שנה נבראו כלו' שלא נבראו כתינוק אלא על מליאתן בצביונם ותוקפם שהיו כבן כ' שנה. וכן כבר נשלמו בדעתם וחכמתם כאילו כבר היו בני עשרים. והילכך נענשו בני יומן:

השלים מעשיו כלו' עשה שלום בין ההפכים:

כמראה הבזק ואמרו בחגיגה דף י"ג כאור היוצא כו':

והרקיע שעל ראשי החיות של שלג:

המשל זה מיכאל כו' וכן אי' בתנחומא סדר ויגש. אבל בב"ר פ' י"ב אי' המשל זה גבריאל ופחד זה מיכאל. ובאדר"נ פ"ב אי' כקול מים רבים זה גבריאל המלאך. ובתרגום אי' איוב כ"ה על פסוק המשל ופחד עמו מיכאל מימינא והוא דאשא וגבריאל משמאלא והוא דמיא. ובדברים רבה פ"ה אי' הנוסחא הישנה מיכאל כולו אש וגבריאל כולו שלג. וכתב המת"כ והנזה"ק שנוסחא דידן עיקר כי כן מבואר גם בזוהר בכמה מקומות דמיכאל מצד החסד וגבריאל מצד הדין והפחד. ועיין מת"כ בב"ר פי"ב ובדברים רבה פ"ה. ועיין במס' פסחים פ' ע"פ ובתנחומא סדר תצוה:

עמו מושלמים כו' כצ"ל:

ואית ביה חמש אפין פי' שיש בקרא חמש תוארים. דהיינו תרשיש וברק לפיד אש ונחשת קלל וקול המון היינו מים. שמשמע ליה דקול דבריו כקול המון פירושו המון ים או המון מים רבים. שיש בו בהמלאך חלק מים רבים. הרי שמקצתו אש ומקצתו מים (יפ"מ). או אפשר שדייק מדכתיב תרשיש ודרשו חז"ל בפ' ג"ה תרי אלפי אמה בים התרשיש (מת"כ):

והרקיע של מים והא דאמר לעיל סי' זה שהרקיע של שלג. התם ברקיע שעל ראשי החיות שהוא רקיע א'. ומדרש זה ס"ל כמ"ד בב"ר פ"ד שהרקיע אינו אלא של מים:
מעולם לא ראתה חמה פגימתה כו' מפני דרכי שלום דחלשה דעתה דלבנה אם תראה החמה פגימתה:
לית מזל חמי כו' פי' אין מזל רואה במה שקודם לו ולעיל ממנו. אלא בזה שלמטה ממנו ור"ל שכולם תקועים בחגורת המזלות וכשהגלגל מתנועע כל אחד רואה של מטה ממנו ולא של מעלה ממנו. וגם זה משום עושה שלום במרומיו כדי שיהא כל מזל ומזל אומר אני הוא הראשון כדאמר בדב"ר פ"ה:
כהדין בר נש דהוא נחית בסולמא הפוך לאחורוי פי' כאדם היורד מן הסולם שפניו אינו כלפי הסולם אלא לאחור נמצא כל אחד רואה של מטה ממנו ולא שלמעלה ממנו:
והכוכבים של אש. שהם מאירים כאש:
ואפילו בין המכות כו'. פי' לא מיבעי בשעת שלום אלא אפילו בשעה שבאים לעשות דין:
צלוחית של ברד מליאות אש ונמצא שהאש מבפנים והברד מקיפו מבחוץ. והנה הנס הזה מזולת חבור ב' ההפכים הוא שהאש בתוך הברד הפך הטבע שיסוד האש מקיף ליסוד האויר וליסוד המים וכאן המים מקיפים האש:
פתוכים פי' מעורבים:
דהדא פרטתא דרומני כו' פי' קליפות הרמונים שהגרעינין נראין מתוכו:
כהדא עששיתא תרגום שה"ש נהרין כעששית. והוא כלי שקורין לאמפ"ע שנותנין בו מים ושמן והוא דולק ואין המים מעכבו אף שקצת טיפי מים בתוכו. וכן אע"פ שנתערבו גרעיני הברד וגם חלקי האש מ"מ לא כבה האש:
כהדא שאשיתא דקנדילא עמ"ש לעיל פירושו דקנדילא. והמת"כ לא דק דקאנדלי הוא כלי שדולקים בו שמן:
מיתה ומתקהלא מתלקחת דריש נוטריקון מיתה יש אצלו כלו' דבר שהוא היפוכו ומיתתו ואעפ"כ מתקהל ומתקבץ לעשות כו'. והא"א כתב שצ"ל ומתקהא והוא לשון קהיות שינים:
לכך נאמר במלך שלמה לפי שעושה שלום:
באבנים טובות ומרגליות כך היה אהל מועד מצוין בתכלת ובארגמן כצ"ל:
והיה אוהבה יותר מדאי והיה קורא אותה בתו. לא זו מחבבה עד שקרא אותה אחותו כצ"ל (א"א):
מחבב את ישראל קראן בתו הה"ד (**תהלים מ"ב**) **שמעי בת וראי ולא זו מחבבן עד שקרא אותן אחותו** כצ"ל (א"א) וכ"ה בשהש"ר פ"ג סי' כ"א וע"ש:

קונטיסים פי' בלשון יוני ורומיי עץ ארוך וראשו חד (מוסף):
ולמתוח פי' ולפרוס:
במרגליטין פי' במרגליות ואבן יקרה:
יכול אני בתמיה:
אני בכבודי אם לא תכוון כך אני מוחל על כבודי:
מה שלמעלה למטה ר"ל דוגמת שלמעלה אתה עושה למטה:
סנקליטין פי' ב"ד (ערוך):
העמד אכ"כ ר"ל שהיה לו לכתוב העמד עצי שטים בלשון ציווי:
באסטרטיא תרגום אחשדרפני המלך אסטרטילוסי מלכא:
שנא' וקדשתם לשון קידושין:
ביומא דעלת כלה כו' ביום שנכנסה כלה לחופתה. ובזוהר שמות דף ה' ע"ב מסיים שכינתא דאיהי כלה ע"כ:

פסקה ט

ויהי ביום כלות משה וגו' הה"ד נוצר תאנה כו' כדמסיק לפי שמסר נפשו עליו לכך נקרא על שמו ומביא מקרא דנוצר תאנה ואגב מפרש ליה באנפי אחריני ג"כ:
נלקטים כאחד בפעם אחת נלקטים כל הפירות מן האילן לפי שהם מתבשלים בפעם אחד אבל התאינה אינה מתבשלת אלא מעט מעט. ואותם שנתבשלו אם לא ילקטו אותם תיכף יתליעו כדאי' בב"ר פ' ס"ב. וצריך הפרדס לשומר תמיד. והשומר הוא יאכל פריה:
לומד מעט וזהו נוצר אותה כתאנה ללקוט בלבו מעט מעט. כי אינו בהול ללומדה בבת אחת ולשכוח כי אם חוזר מעט מעט להיות תקוע בלבו:
מלכות ושרות כי הוא מושל על הבריאה והטבע שנכנעים לרצונם. כי הוא מבטל כל רע מהעולם:
שהיה משמש חשב שני דברים. אחד הלימוד והידיעה. ב' ההליכה בדרכיו תמיד לראות מדותיו והנהגותיו. שלכן לא מש מתוך האהל להתבונן במדותיו תמיד:
אדוני משה כלאם יהושע אמר כן למשה על אלדד ומידד שנתנבאו משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ שיכלאם. הרי מרוב אהבתו ודיבוקו אליו קנא קנאתו:
שכך אמר ליהושע ולפני אלעזר כו' והיה זה פיוס למשה שהיה הכבוד לבית אביו שיעמוד יהושע לפני אלעזר כדאי' לקמן פ' כ"א:
ולפי ששמש אדוניו זכה לרוה"ק כלו' ולא נצרך לאלעזר וכדאמרי' בערובין ס"ג:
שנתן דוד נפשו על ביהמ"ק שהכין כל הכסף והזהב לבנין ביהמ"ק וגם בנה היסוד:
הוי נוצר תאינה ושומרה אף שלא גידלה ולא נטעה בעצמו יאכל פריה:

ונקראת על שמו שנא' זכרו תורת משה שאע"פ שהיא תורת אלהים. מ"מ זכה משה שנקראת על שמו (מכילתא ושוח"ט):

בכל יום שני פעמים בבקר ובערב לצורך התמיד:

נותן לו יד לעזרו בדבר מה:

ביום הקים שאז היה משמע שרק הקימה ביום ההוא היתה מידו. כי אם ביום כלות. שמהחל ועד כלה היה הכל מעשה ידיו לבד:

פסקה י

שעשה המשכן בחכמה כו' כי כיון במעשהו על פי החכמה העליונה הרמוזה בזה:

פסקה יא

מי עלה שמים זה הקב"ה שאף שכבודו בשמים ירד להזדקק בשפלים ליתן להם את התורה שע"י יזכו לעולם שכולו טוב:

צור שמו שהוא יסוד העולם:

שדי שמו שאמר לעולמי די שנתן קצבה ומדה לכל הנבראים בכמותם ואיכותם:

ה' צבאות שמו שהוא בכל צבא ברואים אות כדרשתם בחזית. כלו' שכל הנבראים מקויימים רק מאתו יתברך ומחפצו. אבל שמו העצמי המורה על מהותו הוא נעלם מכל רק מצד פעולותיו הוא מכונה:

ומה שם בנו שקרא אותם כבנו:

זה אליהו כו' ביאור כדלעיל מי יעריך נפשו מול מעלתו שהזדכך גם בגופו לעלות למרום:

מי אסף רוח כו' אם יהיה השנים האלה כו' פי' אסף רוח שע"י הרוח יתקבצו העמים:

ראי חי בנך שהחיה את המת והוא קימת כל אפסי הארץ. ע"ד שאמרו כל המקיים נפש אחת כאילו קיים עולם מלא:

מי הוא זה שתפלתו עולה לשמים כו' וקאמר זה שמחלק מעשרותיו בחפניו הוי בחפניו:

עד שיבלו כו' פי' שייגעו (רש"י) ובירוש' פ' הרואה אי' עד בלי די עד שיבלו שפתותיכם מלומר דיינו ברכות דיינו ברכות ע"כ. והשתא אתי שפיר כי אות בי"ת מתיבת ברכות הוא ממוצא שפתים וזה הוא כוונת המדרש עד שיבלו שפתותיכם מלומר די הכוונה על תיבת ברכה הנאמר בפסוק זה (בגדי ישע):

מי שאינו מחלק מעשרותיו וה"ק מי שאין מפריש מעשרותיו בחפניו. צורר המים בעבים ואינם יורדים לארץ:

כמד"ת יתן ה' את מטר כו' מזה ראיה שאם אין גשמים יורדים נהרס העולם א"כ מי שנותן מעשר שבזכותו הגשמים יורדים הוא המקים כל אפסי ארץ:

והקנה לו הקב"ה שמים וארץ עי' בתנחומא סדר בהר סי' א' בענף:
מלמד שמדדן לעשרן משום שמפרש מאה שערים מאה מניינים ר"ל שמצא מאה פעמים נגד הזרע שהוציא לזריעה. וקשה ע"ז למה מדדם והלא אין הברכה שורה על דבר המנוי והמדוד. אלא ע"כ שמדדן למעשרות כדתנן אל תרבה לעשר אומדות ועיין בב"ר פ' ס"ד:
כי תדע וכן הזהיר כו' וה"ק קרא מה שמו כלו' ידוע מי הוא שהיה יכול על ככה בזכות המעשר הוא אברהם. וכן תדע מה שם בנו שעשה כן זה יצחק וכי תדע מעצמך ככה כמו שהבטיח ה' עשר תעשר:
זה משה ביאורו כדלעיל:
ומשה עלה אל האלהים במדרגת הנבואה למעלה מאד. וירד הוא הורדה ליתן תורה לישראל. וההורדה ג"כ מעלה גדולה שירד מדביקות גדולה כ"כ להוריד בשפל למען הודיע התורה לעם:
כצאתי את העיר אפרוש את כפי אל ה' הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד. והיינו ג"כ ע"י הרוח:
שהעולם הוקם עמו וכידוע מאמרם בזוהר כשהוקם המשכן אז הוקמו כל העולמות עליונים ותחתונים. וזהו שהקים כל אפסי ארץ. (ועי' בביאור הגר"א על משלי):

פסקה יב

על התורה שנא' (ירמיהו ל"ג:כ"ה) אם לא בריתי יומם ולילה וגו'. וכמ"ש סוף פ"ג דנדרים ופ"י דפסחים:
ועל העבודה של ביהמ"ק כמ"ש בסוף מגילה. א"ר אמי אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ שנא' אם לא בריתי כו'. ולכך היו קורין במעשה בראשית כל אותו השבוע. ואחר שנחרב ביהמ"ק התפלה במקום הקרבנות:
ועל ג"ח מלוה מעות לעני שהוא גדולה מצדקה לפי שאינו מתבייש. ועוד שג"ח נוהג בין בעשירים בין בעניים. וכה"א וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו ללמדך שבשביל החסד העולם מתקיים (רש"י). וכ"כ כי אמרתי עולם חסד יבנה:
כ"ו פעמים כל"ח כנגד כ"ו דורות שהיה עד מ"ת:
בזכות התורה שיקבלו עד כצ"ל:
לטרסקל בלשון יוני שלחן של שלש רגלים (מוסף):
רותת רועד ונוטה ליפול:
נתבסס בסיס בלשון יוני ורומיי כן ומכון ורגל עמוד או דבר אחר אשר עליו נשען (מוסף). ופירושו כאן שעמד על כנו ובסיסו ומכונו:

הוקם למעלן הפעולות הרוחניות המכוונות כנגד המעשיות אשר למטה. וזהו מכון לשבתך מכוון אלה כנגד אלה:

ששמו מטטרון ובזוהר לך לך דף פ"א אי' שמיכאל הוא המקריב. ומצאתי בספר תולדות יוסף סדר משפטים שמיכאל הוא מטטרון:

שבו מקריב נפשותיהם של צדיקים לכפר כו' במנחות דף ק"י לעולם זאת על ישראל א"ר גידל א"ר זה מזבח בנוי ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן ע"ש בתוס' ד"ה ומיכאל:

וכה"א מכון לשבתך אל תקרי מכון אלא מכוון כנגד שבתך. ומדלא קאמר מכון שבתך משמע מכוון לאותו שהוא שבתך דהיינו השמים. ועיין בתנחומא ויקהל סי' ז' ופקודי סימן א' וב':

פסקה יג

כשם שמשכן כו' שהמשכן הוא דוגמת מעשה בראשית שמכוון כנגדו בכל פרטיו. וא"כ הוא מכוון כנגד מעשה מרכבה שהוא ביהמ"ק העליון וכנגד מע"ב:

פסקה יד

אל תהי קורא משכנותיך כו' כלו' קרי המ"ם נקודה בפתח לשון משכון. ואמר מה טובו אהליך יעקב זה הבתי מקדשים שכשיחטאו יהיו להם הבתי מקדשים למשכון ולא ישפוך חמתו עליהם:

חבול חבלנו לך זה מקדש ראשון לולי דמסתפינא הייתי מגיה חבול חבלנו לך זה משכן ומקדש כמד"ת אם חבול תחבול שלמת רעיך. והכוונה למה דאי' בש"ר פ' ל"א אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנושה. ואם תעברו על המצות האלו אני ממשכן שני משכנות שנא' אם חבול תחבול שלמת רעך. ועיין ביאורו שם בעץ ועיין בש"ר פ' נ"א סי' ג':

פסקה טו

ד"א ויהי ביום כלות מפרש ביום כלות ביום שכלו הקמותיו כדלקמן:

אותו היום העמידו ומשחו ולא פרקו ופרש"י מדלא כתיב ביום הקים אלא ביום כלות משה להקים את כו' מלמד שכל שבעת ימי המלואים כו' ואותו היום העמידו ולא פרקו כו':

שבכ"ג באדר התחילו ימי המלואים נמצא כלו המלואים בר"ח ניסן ובר"ח ניסן היה שמיני למלואים:

התחילו ימי המלואים אהרן ובניו לעבוד ומשכן וכל הכלים לימשח כן הוא בילקוט:

מנין לפירוקן פי' מנין ששהיו מפרקין אותו א"ר זעירא ביום כלות. ר"ל מדכתיב ביום כלות ולא כתיב ביום הקים כנ"ל:

בר"ח ניסן הוקם המשכן פי' בר"ח היה הקמתו לקיום ששוב לא פרקו עד עשרים באייר שנסעה השכינה ממדבר סיני:

בשני נשרפה פרה אדומה להיות נטהרים לפסחיהם. וקודם לזה לא יכלו לעשותה דבעינן והזה אל נוכח פני אהל מועד וליכא (רש"י בגטין דף ס'):

שהיו כולם טמאי מתים מהריגת עובדי העגל שלא היו להם במה לטהר כיון שלא נשרפה הפרה עד ב' בניסן אחר הקמת המשכן כמ"ש לעיל (ז"א):

בהזיה מנין שנא' (**שם ח'**) **וכה תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת. בתגלחת מנין שנא'** (**שם**) **והעבירו תער על כל בשרם. בקרבן מנין שנא'** (**שם**) **ולקחו פר בן בקר כצ"ל** או כך צ"ל בהזיה ובתגלחת ובקרבן מנין שנא' וכה תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת והעבירו תער על כל בשרם וגו' ולקחו פר בן בקר:

ראשון שנמשח היה קודש מדכתיב וימשח אותו ויקדש אותו בלשון יחיד ה"א דכל אחד ואחד נתקדש תיכף משנמשח. להכי נאמר וימשחם ויקדש אותם בלשון רבים לומר דלא נתקדשו עד שנמשחו כולם:

מאיזה דבר נאמר כלומר מאי טעמא ולאיזה דבר נאמר:

חזר והיה מושח כולם כאחד דכתיב ברישא דקרא אותו לשון יחיד משמע שקידש כולם כאחד ואח"כ כתיב אותם לשון רבים משמע שקידש כל אחד בפני עצמו. לכן אמר משהיה כו' חוזר והיה מושח כולם כאחד. פירוש בהעלם אחד בלי הפסק בינתים:

ומשיחה לעה"ב נ"ל דס"ל לעתיד לבא לא יצטרך למשוח הכלים פעם אחרת. ועיין בספר השרשים להרמב"ן ורמב"ם (ז"ר):

מגיד שבמשיחתן של אלו הוקדשו כל הכלים לעתיד לבא בילקוט אי' וחד אמר וימשחם משיחה בעוה"ז ומשיחה לעוה"ב כו'. רבי אמר כו' מה ת"ל וימשחם מגיד שבמשיחה של אלו הוקדשו כל הכלים לעתיד לבא. ופי' הז"ר וז"א לעתיד לבא שלדורות א"צ משיחה כדאי' בפ"ק דסנהדרין עכ"ל. לכן גם כאן צ"ל ד"א וימשחם ויקדש אותם מגיד שמשיחתן של אלו כו':

מה ת"ל ויהי המשכן אחד כיון שמחבר אותם פשיטא שהוא אחד:

משהיה מחבר כל אחד ואחד היה מחבר כולם כאחד פי' מתחילה חבר ה' היריעות לבד וה' יריעות לבד. ואח"כ חבר השני חוברות כאחד. אבל איפכא לא (ז"ר):

אחד למדידה פי' שיהיו במדה אחת מכוון (ז"ר):

ואחד למשיחה פי' שיהיו בשעת משיחה מחוברים:

ר' יאשיה אומר מדת הלח כו' טעם פלוגתתם הוא דכתיב וימשחם ויקדש אותם. וס"ל לרבי יאשיה אותם למעוטי מדת יבש מבחוץ. ולהכי ממעט מאותם מדת יבש טפי ממדת לח משום דוימשחם גבי כלי המזבח כתיב שהן מדת הלח היינו הין וחצי הין. ומשמע שהיה בהן במדת הלח ריבוי משיחה יותר ממדת יבש. ור' יונתן סבר מדת יבש חול הוא ולא איצטריך קרא למעוטי. כי איצטריך קרא למעוטי מדת לח מבחוץ. ועיין מנחות דף נ"ז ע"ב תוספות ד"ה רבי יאשיה:

תדע לך דלא נמשחה. שהרי אינן מקדשות מה שבתוכן עד לאחר שנאפו דתנור מקדשן. דתנור היה בעזרה. דכתיב ממושבותיכם תביאו לחם תנופה שתים שני עשרונים סלת תהיינה חמץ תאפינה בכורים לה'. הרי אימתי הן לה' לאחר שנאפו שקידשן התנור. אבל מעיקרא לא קדשינהו עשרון שנמדדו בו. ורבי יאשיה דריש בכורים לה' אקודם אפייה קאי (רש"י):

פסקה טז

היה רע בעיניהם על שלא אמר להם להביא לפי שהנשיאים לא חטאו בעגל כדאי' בפדר"א והיו סבורים שלא תשרה שכינה על מעשה ישראל. ולפיכך אמרו שמשה היה לו לצוות להם לעשות משכן אבל כיון שהגיע זמן להקריב קרבנות בשמחה אז אמרו הנשיאים הרי השעה שנקריב קרבנות בשמחה ששרתה השכינה (ז"ר):

והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר דא"א לפרש כמו וילקטו אותו בבקר בבקר על המשך הזמן. דהא כתיב מרבים העם להביא ויעבירו קול במחנה אל יעשו עוד. וע"כ בימים מועטים הביאו הכל. ומאחר שלא פירש הכתוב כמה ימים אין לנו אלא ב' ימים דמיעוט ימים שנים (יפ"ת) ועיין מ"ש בש"ר פ' מ"א:

שכן כתיב והנשאם חסר כצ"ל:

שבטו של יששכר בחזית יליף לה מקרא:

פורח הוא בתמיה:

לכך כתיב ויקריבו כו' שנתנחמו כו' דרש ליה ויקריבו שהיו צווחין ווי על העבר ונזדרזו להביא עתה:

ת"ל ראשי בית אבותם שכל שבט היה נחלק לבתי אבות כדאי' בפ' פנחס והם היו תחלה ראשי בית אבות ואח"כ נתמנו לנשיאים (ז"א):

ולא ראשי בית אבותם כו' ר"ל לא ראשי בית אבותם לבד אלא שהיו אף נשיאי שבט שהיו נשיאים עליהם במצרים כדמסיק שהיו נשיאים בני נשיאים:

שהיו ממונים עליהם במצרים דאל"כ הם הם למה לי:

פסקה יז

שהמלך מצווה עליה בכל יום כי הרבות כסף וזהב ונשים וסוסים אפשר בכל יום. וכן לא תטה משפט ולא תכיר פנים ולא תקח שוחד. משום דבכל יום עומד לדין (ועי' יפ"ע באסת"ר):

על מעלה הראשונה הכרוז יוצא ואומר לו לא ירבה לו נשים כו' על מעלה שניה כו' אף שבפ' כתיב קודם לא ירבה לו סוסים ואח"כ כתיב לא ירבה לו נשים. מ"מ אקדמיה הכרוז ללא ירבה לו נשים משום שנפשו של אדם מחמדתן יותר ויותר:

מאחריו מאחר הכסא:

ויושב תחתיה בשבת במקום מושבו:

נוגע העטרה:

טומיקין פי' בערוך מכובד. פי' אחר כסא של מלך. והכוונה שמפני חשיבותו אינו נמנה עם השאר. ולא עשו עגלה כנגדו כי רב הוא ונורא מאד:

לקליינין לקליעות. וה"ג בילקוט (מת"כ) והערוך ערך קלינון פי' אהל. א"ל הקובה תרגום ירושלמי לגו קלא:

מצוירות בצבעונים:

מטוקסות מתוקנין (ז"א):

אלא קמורות וכמין סקפטסיאות כצ"ל. וכענין זה הגירסא בילקוט. קמורות פי' מכוסות (מוסף). סקפטוסיאות כתב המוסף פי' בלשון יוני עגלה וצב מכוסה להגן מן הרוח גשם ושרב:

ואע"פ שאין ראיה לדבר דבשלמא בני אדם דרכם לשאת במרכבות מחופים. אבל קרשים לא. לכן קאמר זכר לדבר. ועכ"פ צ"ל דמן הצדדים היו פתוחים והכסוי עומד על גבי עמודים. דהא אי' בשבת פ' הזורק דהקרשים היו מונחים ארכן על רוחב העגלה ובולטין מזה ומזה (ז"ר):

צמודות היינו כמין צמיד פתיל עליו שהיו יכולים לפתחו ולחזור ולכסותו (ז"ר):

כמרוסא בחזית גרס קמריטין. פי' עגלות כמו כיפה כדי שלא ישתברו כלי שרת:

כצבעו של רקיע דרש צב כמו צבע (מת"כ) ולפי דבריו אין רמז לצבע רקיע דוקא. גם קשה ששניהם בש"ר נחמיה. לכן כמדומני שט"ס מ"ש כאן וכצ"ל כעין כמרוסא היו כיפין היו עשויות כקובתו של רקיע. והוא פירוש על קמרוסא שהוא חצי כיפה חלולה (רד"ל):

שומע אני עגלה לכל אחד ואחד ולא התנדבו רק שש נשיאים (ז"ר):

שומע אני שני שוורים לנשיא אחד פי' שכל נשיא היה לו חלק בשני שורים ת"ל כו':

פסקה יח

ולא קיבל מהם דאל"כ למה כתיב ויקריבו אותם לפני המשכן הא כבר כתוב ויקריבו את קרבנם שש עגלות וגו' אלא שלא רצה משה לקבלם והיו מוכרחים לעמוד לפני המשכן עד שנאמר למשה מפי ה' שיקבל מהם:

דברי כבושים כו' והוא שאמר הקב"ה מעלה אני עליהם כאילו כבר הייתי צריך לסבול בו את עולמי והבאתם לי כן הוא בשהש"ר פ"ו. ובילקוט הגיר' דברי שבח:

ואומר שמא נסתלקה ממני רוה"ק כו' שהיה סבור שדבר ה' היה אליהם שיביאו מה שהביאו ואליו לא גילה השם מקודם:

אילו להם כו' אם אנכי צויתי על הבאתם על ידך הייתי מצוה אותם שתאמר להם:

שמא אחת מן העגלות נשברה הוא בינוני:

הויה והיו קדייק. ופירושו לשון קיום:

עד שבגלגל שוורים זבחו מקרא הוא בהושע סי' י"ב. וקאי על עבודת אלילים. והמדרש דרשו כפשוטו כשבאו לגלגל ולא הוצרכו לשאת את המשכן אז זבחו השוורים (ז"ר) ועיין מת"כ:

והיכן הקריבום המת"כ לא גרס לה. וס"ל דר' אבא פליג וס"ל דבנוב הקריבו. ונראה הטעם דס"ל דכל זמן משכן שילה היו סבורים שמא יצטרכו עוד לשאת המשכן שיקבע במקום אחר. אבל כשחרבה שילה ונלקח הארון היו מתייאשים מזה כיון שהותרו הבמות להקריב בכל מקום והקריבו השוורים בנוב. ורבי אבהו ס"ל דאחר שהרג שאול הכהנים וגלו גם אורים ותומים נתיאשו מזה והקריבום בגבעון. ורבי חמא ס"ל דלא נתיאשו מזה עד שנבנה בית המקדש (ז"ר):

טעמיה דרבי חמא מדכתיב בד"ה ב' ז' ויזבח המלך שלמה את זבח הבקר בה' הידיעה זבח בקר לא נאמר כו' וכתיב ואת ארבע העגלות ואת שמונת הבקר. כן הוא בשהש"ר. וכן צ"ל גם כאן פסוק של ד"ה הנ"ל:

למלאכת המשכן שהתנדבו העגלות והבקר להוליך את המשכן:

פסקה יט

הרי משה נוטלן ומסלקן לפי דעתו. פי' שהקב"ה אמר לו סתם כפי עבודתם כך יתן להם עגלות ושוורים. ומשה היה משער שעבודת בני מררי היתה כפולה משל גרשון לכך נתן להם עגלות ושוורים כפלים כדמסיק (ז"ר):

והמיתרים שהיו מעמידים בהם היריעות. הנה לעיל בפרשה ו' אי' ואת מיתריהם אלו המיתרים. מה היו עושים בהם היו מקפלין היריעות והקלעים והיו אוסרים אותם בהם ומניחים אותם על העגלות ע"כ. נמצא שהיו שני מיני מיתרים אצל בני גרשון. והא דכתיב

אצל בני מררי ויתדותם ומיתריהם היינו יתידותם ומיתריהם של עמודים כמו שפרש"י בחומש ע"ש:

פסקה כ

משלחן ומעלן בכתף. בספרי אי' משלחו ומעלו בכתף. פי' כשהוליכו מבית עובד לעיר דוד הביאו בכתף:

עד כמשפטם ביד אהרן וגו'. נראה שהוא ט"ס וצ"ל עד כאשר צוה משה כדבר ה' שזה הפסוק ויקרא דויד לצדוק וגו' הוא בד"ה א' ט"ו. ושם ליתא הני תיבות כמשפטם ביד אהרן וגו' רק הוא בד"ה סימן כ"ד ואינו ענין לכאן דלא מיירי כלל מנשיאת הארון בכתף. אלא מעבודת משמרות הכהנים:

פסקה כא

למלאכת המשכן העגלות והבקר להוליך את המשכן:

לחנוכת המזבח הקרבנות שהקריבו כל אחד יומו:

ולא קבל מהם מדכתיב בתריה ויאמר ה' אל משה נשיא אחד ליום כו' יקריבו את קרבנם כו' דמשמע שאלולי שאמר לו השם לא היה מקבלם (מזרחי) דלעיל לענין עגלות והשוורים נאמר לו. וכאן נאמר לו לענין הקרבנות שהביאו:

אם למסעות היינו לסדר הדגלים נחשון לשבט יהודה ואחריו אליצור בן שדיאור לשבט ראובן וכן כולם. או אם לתולדות כסדר שנולדו ראובן תחילה. ואע"ג שעדיין לא היה סדר המסעות עד אחד באייר כמפורש כפרשת במדבר. מקובל היה בידם סדר הדגלים מיעקב אבינו עיין רש"י ז"ל ויחי ובמדבר פסוק איש על דגלו:

עד שנא' לו מפי הקב"ה יקריבו אותם למסעות. ובילקוט מסיים שנא' ויהי המקריב אין ויהי אלא שנאמר לו מפי הגבורה שיקריבו למסעות ע"כ. דאל"כ ויקרב מב"ל מהו ויהי המקריב שהיה מפי הקב"ה המקריב ביום הראשון נחשון בן עמינדב שהוא על סדר המסעות (מזרחי) ובזית רענן הגיה בילקוט שצ"ל אין ויהי אלא שנא' לו מפי הגבורה שנא' ויהי ביום דבר ה' עכ"ל משמע דיליף ויהי דהכא מויהי דהתם מה להלן דבר ה' אף כאן דבר ה':

והלא נשיאים היו מתנדבים ולא הדיוטות כו'. ומה ת"ל שוב פעם ב' נשיא אחד ליום אלא לפי שהיה נחשון כו'(ז"א):

זה שקידש כו' שהוא קפץ ראשונה לתוך הים כדאי' במס' סוטה פרק אלו נאמרים. ועל כן נקרא נחשון ע"ש נחשול שבים כדאי' לקמן:

פרק יג

פסקה א

קמעא פי' מעט:

הפונדק לשון יוני בית מלון (מוסף):

איני מלך בתמיה כך הוא כבודי:

לפלטרין. בלשון רומיי היכל וארמון (מוסף):

פסקה ב

ואותו יום שמיני אחד בשבת היה. הראשון בה' הידיעה מורה על העבר על יום ראשון של מעשה בראשית:

זו עולה שנשחטת בצפון. בעזרה כדכתיב צפונה לפני ה':

אלו שלמים שנשחטים בדרום. אף בדרום דלא ייחד קרא להו דוכתא כדתנן שלמים שחיטתן בכל מקום בעזרה. ומשום דדרום נגדיי לצפון נקט תימן כי אורחייהו שנזכרים תמיד זה אצל זה:

זה אברי העולה ואמורי קדשי קדשים. שמסתמא הפסוק הראשון קאי על קדשי קדשי. והאחרון על קדשים קלים להכי דריש הפסוק השני על קדשים קלים:

שלמים הקריבו ב"נ. שלמים הן שחלבן קרב על המזבח והבשר נאכל לבעלים זולת חזה ושוק דניתן לכהן. ור"ל שגם שלמים הקריבו **ר"י ב"ח** אמר עולות הקריבו. ר"ל שלא הקריבו אלא עולות שכולו כליל לאישים ולא שלמים. אבל ממ"ת ואילך שנבחרו ישראל קרבו גם שלמים:

מבכורות צאנו ומחלביהן דמשמע שלמים שהם דבר שחלבו לבד קרב. אבל עולה כולה כליל ומחלביהן למה לי שהרי בכלל מאתים מנה:

מן שמניהון ומתרץ שפי' ומחלביהן שהקריב היותר שמנות מלשון חלב יצהר דהיינו המיטב והנבחר. ואשמועינן קרא דקרבנו היה מן המעולה ולא כאחיו קין שהביא מן הגרוע כדפרש"י בחומש והוא מהמדרש מפרי האדמה מן הגרוע (רש"א):

וישלח את נערי ב"י. וזה קודם מ"ת היה כדאי' במכילתא. הרי הקריבו ב"נ שלמים שקודם מ"ת כולהו ב"נ היו:

שלמין בעורן כו' כלו' לעולם עולות הוו. ומאי שלמים דקאמר לשון שלימות שהיו שלימות בלא הפשט וניתוח. דדין הפשט ונתוח בסיני נאמר ואפי' בני ישראל במדבר י"א שהקריבום בלא הפשט ונתוח שלא נתפרשו דיני הקרבנות אלא באהל מועד כדאי' בפ' פרת חטאת:

כמ"ד לאחר מ"ת בא יתרו. פי' שס"ל כמ"ד שלאחר מ"ת בא יתרו:
ואחרינא אמר לאחר מ"ת בא יתרו. ואע"ג דפרשת יתרו מקמי מ"ת כתיב אין מוקדם ומאוחר בתורה:
שנשחטת בצפון בעזרה כדכתיב צפונה לפני ה'. ואע"ג דבני נח לא היו רגילים לשחוט בצפון דצפונה לפני ה' כתיב ואין צפון בבמה כדאי' בת"כ. קרי ליה לעולה המתעוררת משינתה בשם צפון כיון דהשתא דינא הכי:
דבר שהיה ישן ונתעורר. שבתחילה היו בני נח נוהגים בה ושוב נעזבו ממנה. והשתא אזהר רחמנא שיחזרו ישראל לנהוג אותו:
שהם נשחטים בדרום פי' אף בדרום דלא ייחד קרא להם דוכתא כדתנן שלמים שחיטתן בכל מקום בעזרה. משום דדרום נגדיי לצפון נקט תימן כי אורחייהו שנזכרים תמיד זה אצל זה:
היא העולה שהקריבו ב"נ. דהיא משמע הידועה מכבר. דאל"כ היא למה לי:
אשר הקריבו אכ"כ וכן היה פירושו זאת תורת השלמים הנהוגים כבר שהבא עכשיו להקריב אם תודה יקריבנה:
שהם נתונים בצפון כי בני גולה רובם גלו בצפון:
ויבואו ויחנו בדרום המד"א הנני מביא אותם מארץ צפון וגו' (ירמיהו ל"א:ח'):
יבואו ויחנו בדרום ואע"פ שא"י באמצע העולם קרי ליה דרום לגבי מקום שממנו הגליות באות דהוי צפון העולם וכן מ"ש בגוג ומגוג שיפלו בדרום:
יבא ויבנה את ביהמ"ק וכתב היפ"ת נראה שאין קיבוץ גליות ומפלת גוג ומגוג ע"י מלך המשיח. אלא מתחלה יתקבצו הגליות ויהיה ענין גוג ומגוג. ושוב יתגלה מלך המשיח לבנות ביהמ"ק. ולכן פרט כאן ג' עניינים אלו דמקווים אנו מהגאולה. קבוץ גליות ונקמת גוג ומגוג ובנין ביהמ"ק. ולא סמך הכל במלך המשיח. ואע"ג דשלשה מילי נינהו כולהו כיילינהו קרא באומר עורי צפון ובואי תימן דשקולים הם ויבואו שלשתן:
המד"א העירותי מצפון וכתיב התם ראשון לציון הנה הנם. ועמידתו בצפון שיושב עם אדום במדינה:
אני מביא גלות תימן. פי' אני מביאם חחלה לפתח ירושלים:
אין רוח דרומית מנשבת. ובשהש"ר גרס עוד וכשרוח דרומית מנשבת אין רוח צפונית מנשבת. והכא לא גרס לה אפשר משום דאמר בפ' לא יחפור ד' רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית עם כולם:
ארגסטוס פי' הערוך רוח של שלום שלא יטבעו בו הספינות (א"א):

ושני הרוחות משמשות וזש"ה עורי רוח צפונית ובואי רוח דרומית לקבץ גליות המפוזרים בכם:

הה"ד אומר לצפון תני וגו'. ר"ל מדכתיב הכא תני והכא אל תכלאי. ש"מ דדרכו להמנע. והיינו בעת שרוח שכנגדה מנשבת שזו שותקת וקאמר שלעתיד לא יהיה כן. ושייך ענין זה להבאת הבנים מרחוק שאם יביאום דרך ים באניות אלה מזה ואלה מזה יהיה הרוח מביא כולם ביחד:

לעשות סעודה לצדיקים מ"ע. כבר האריכו גדולי חכמי ישראל לבאר הדברים. אם על צד הפשוט או ע"צ הרמז ועיין בספריהם כי מי אנכי שאבוא אחריהם לקרב או לרחק בענינים רמים כאלה:

בפלסמון בלשון יוני ורומי מין שמן ערב והוא ראש סימנים (מוסף). ופי' שאין צריכין לאפלסמון לזחול ולזלף כדמפרש:

בוסמני פי' בושם:

לא יהיה מסב עמהם. כי יהיה מרצונם שיתגלה להם ממקור א"ס. וכן יהיה שתקום חפצם:

שנתאחו לי מלשון מאחים את הקרע. פי' שנתדבקו לי בגלות:

שנתכלו בארץ שבים כמד"ת כי עליך הורגנו וגו':

אחויים דבוקים:

ואומר (ישעיה מ"ט) ותקשרים ככלה:

שנתמררו לשון מרירות כלו' שנצטערו הרבה בגלותם כי המור הוא בשמים שריחם נודף. אבל גוף המור הוא מר מאד שלכן נקראת מור:

מבשמים עצמם ריח האמונה הגדולה הנמצא בלב ישראל:

ולקטר לפניהם מכל הבשמים. היא כל ההשגות והשכליות הטמונים בג"ע. ודע עוד שבאמת ההשגה בעצמה מכבוד ה' הבב"ת הוא נעלם. רק שיושג מעט. על כן מכנה זאת רק בשם ריח כי גוף הדבר הוא נעלם ומכוסה מעיני כל חי:. **שהערו** יערי דרש לשון הערה למות נפשו. ודרש באתי לגני שהיה משבח הכנסיה שלכן נדבקתי בם מפני שהיא אחות וכלה. ואכלתי והתענגתי ממה שהערו נפשם על קידוש התורה:

להשקותם יין המשומר כו'. ועיין ברשב"א שכתב שהדברים כפשוטם. ויש מפרשים שהוא כנוי להשגה הגדולה הנקיה מכל סיג ומשומר מכל השמרים העבים. ויין ידוע בגימטריא סו"ד כמאמרם. ונחלי חלב הוא כינוי על כיבוס הנפש בטהרתה וליבונה כחלב:

להשקותם כו' סיפיה דקרא קדריש שתיתי ייני עם חלבי. ודרש חלבי כמו זבת חלב ודבש:
ד"א על שם והיה כו'. והוא כנוי להשפע הגדולה והרבה שתהיה אז בעת ההיא:
שעשו רצונו רעים דרש לשון רצון כתרגום רצון רעה חפץ רעי:
גנוני כילת חופת חתנים:
מצוייר במיני צבעונים כי הגוונים יש להם מבוא גדול בחכמה עליונה הרמוזה בזה וכלם היו במשכן לרמוז על זה:
לימדתך התורה דרך ארץ. מדנקט לה במשל חתן וכלה למדך דרך ארץ:
יחדש לי דבר מתנה להראות לי חיבה יתירה מפני כולם שידעו שהוא חפץ בי להחזירני אצלנו:
מלמעלן וירח ה' את ריח הניחוח. כי הריח הולך למרחוק:
בפשפש פי' שער גדול (ערוך):
ועמד המשכן מקופל עד ר"ח ניסן. כדאי' ברבה ובתנחומא סדר פקודי שהקב"ה נתכוון להעמיד המשכן בחדש שנולד בו יצחק. וכדאי' בילקוט חדש הטעם משום שלא שרתה השכינה במשכן של משה אלא בזכות יצחק:
לגנוני לחופתי:
מהלך אכ"כ עיין מ"ש בב"ר פ' י"ט:
גרעה קומתו פי' נחסר קומתו כדאי' בב"ר פ"ח:
חטאו המצרים בב"ר פ' הנ"ל איתא המצרים בימי אברהם. ור"ל שהיו שטופי זימה שחמדו את שרה ולקחה פרעה וע"ש מ"ש:
אבל הצדיקים השכינו השכינה בארץ. נראה דכוונת המדרש אל תיקרי וישכנו לעד אלא וישכינו:
מורי עם בשמי זו הלבונה והקטורת. ולעיל סימן ב' אמר זה לבונת הקטרת ולבונת המנחה. ובשהש"ר פ"ה סי' א' אי' זה קטורת הסמים וקומץ הלבונ'. ובסדר עולם פ"ז אי' זו קטורת ולבונה והמנחות. ואפשר שצ"ל שם זו לבונת הקטורת ולבונת המנחה או צ"ל זו הקטורת ולבונת המנחה:
אלו המנחות והנסכים דרש חלבי מלשון חלב יצהר (קרח) וחלב כליות חטה (האזינו) ולעיל אמר אלו הנסכים ואימורי קדשי קלים. וכן הוא בחזית ודריש חלבי מלשון חלב:
ונח שרץ לתוך התמחוי ובנמשל השרץ הוא מה שמפורש לקמן ששלשה דברים עשו הנשיאים שלא כהוגן (מת"כ):

פשט המלך את ידו. תוך התבשיל לאכול ממנו. אף כאן באתי וגו' ואח"כ אכלו רעים שתו ושכרו דודים:

פסקה ג

מהו ועתה כו'. אתי לרמוז שהקב"ה אמר אפי' ועתה יעשה תשובה אני מקבלו. ואדם אמר פן פי' אי אפשי. שאין פן אלא לאו. שמיאן לשוב בתשובה. ועל זה אמר הקב"ה ישלח ידו וגו' פי' וכי מעתה ישלח ידו ויאכל גם מעץ החיים אתמהא:

אי אפשי והא דאמרו בעירובין אדם הראשון שב בתשובה. אח"כ הוה:

נא' כאן כרובים כו'. בב"ר פ' י"ט אי' לא נטרד אדם הראשון מג"ע עד שחירף וגידף הה"ד (ישעיהו ה':ב') ויקו לעשות ענבים ויעש באושים. ועי' ביפ"ת ומ"ש שם:

שם זה גדול מן אדה"ר. כדאי' בילקוט יהושע האדם הגדול בענקים זה אברהם כו' ונקרא אברהם הגדול בענקים אפי' מאדה"ר. וע"כ שהכוונה שהיה גדול במעלה ממנו:

שהיה משלח זמורה פ' הוא ביחזקאל ה' וע"ש בפרש"י ורד"ק ז"ל. והערוך ערך זמר כתב שזמורה פי' כיחו וניעו ועכ"פ כלל הענין שהיא מעשה בזויה ועשה כן כדי להכעיס כלפי מעלה:

בזו חפצת והילך מה שחפצת:

תבור וכרמל שני הרים גדולים הם:

שבאו דרך משל הוא (מת"כ) ולפי דרש זה מתפרש אדם אדמה כמו שפירשו קצת מפרשים ובישראל ובאדם (ירמי' ל"ב):

נקרא עצמות בחייו. כלו' שהכניע עצמו וקרא את עצמו עצמות בחייו:

אתה השפלת עצמך מפני אחיך הקטן הימך. בפסיקתא הגי' יותר נכונה וז"ל אתה השפלת עצמך לפני אחיך הקטן ממך בשביל אחיך הקטן שבקטן הימך. פי' ממך. א"כ עיקר הכוונה שהשפיל עצמו בשביל בנימן שהיה הקטן שבכולם:

אלא חולקין לך כבוד. כדאי' לעיל סוף פרשה י"ב:

פסקה ד

זה יהודה שהודה כו' וזהו על צד הרמז אשר חכמים אמתים יגידו האמת ולא יכחדו מאבותם אף שאינו לפי כבודם. כי יאהבו להודות על האמת:

מיעקב ומשם בהם ישבו על המשפט של תמר. וכ"ה בש"ר (ידי משה). הנה לע"ע לא מצאתי מדרש זה בש"ר. ואדרבה לפי הנראה הוא בלתי אפשר ששם ישב בדין יהודה ותמר שהרי שם מת לחמשים ליעקב כדאי' בהדיא בסע"ר פ"א ובפ' הלוקין אי' בג' מקומות הופיע רוה"ק בבית דינו של שם כו' דכתיב ויכר יהודה וגו' ופרש"י שם בבית

דינו של שם לא היה שם חי אותה שעה שהרי מת אלא בית דינו שלאחריו חבריו ותלמידיו. וקרי ליה ב"ד של שם כמו בית שמאי בית הילל עכ"ל. ובש"ר פ"ל אי' כיצד היה יצחק ויעקב יושבים שם וכל אחיו והיו מחפים אותו כו' ולכן או דפירוש כאן בית דינו של שם או צ"ל יצחק במקום שם:

דכתיב ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף. הרי שיצא דינה לשורפה מיד ואז היתה מעוברה עם שני בניה. ומפני שהודה יהודה אח"כ ואמר צדקה ממני הציל שלש נפשות. ובזכות זה הוצלו מבניו ג' נפשות שע"י היה נודע אלהים בכל הארץ כדכתיב ענה נבוכדנצר ואמר בריך אלההון די שדרך וגו'. וגם בזכות זה זכה יהודה למלוכה כדאי' בש"ר פ"ל. וזשה"כ אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם ולכן להם לבדם ניתנה הארץ שזכה והיה מלך. וזהו ג"כ נודע ביהודה אלהים שע"י זרע יהודה הכירו הכל להקב"ה וקלסוהו:

באדין דריוש מלכא שלח וגו'. הרי שע"י זרע יהודה הכירו להקב"ה וקלסוהו:

ד"א מפני שנדמה לאריות שהוא אריה. פי' מפני שנדמה דניאל בעיני אריות לאריה לכן לא הזיקוהו. וצריך לומר שהמלאך הדמה דניאל בעיניהם בדמות אריה:

מפני שהיה אלוהו בל נ"נ כו' ד"א מפני שהיה נשרף כו'. בסנהדרין דף צ"ג ע"א ת"ר שלשה היו באותה עצה (שהלך משם דניאל בעת שהושלכו חמ"ו לכבשן האש) הקב"ה ודניאל ונ"נ. הקב"ה אמר ליזיל דניאל מהכא דלא לימרו בזכותיה איתנצלו. ודניאל אמר איזיל מהכא דלא ליקיים בי (דברים ז':כ"ה) פסילי אלהיהם תשרפון באש. ונ"נ אמר יזול מהכא דניאל דלא לימרו קלייה לאלהיה בנורא. ופרש"י דלא ליקיים בי כו' דנ"נ עשאו אלוה כדכתיב ולדניאל סגיד והוה ליה כפסילי אלהיהם שהמקרא הזה היה צוח עליו לשורפו לכך היה מתייירא עכ"ל ומה שאמר המדרש מפני שהיה אלוהו של נ"נ הכוונה שדריוש חס עליו שלא ישרף מפני שהיה אלהיה של נ"נ. וכדי שלא יאמרו קלייה לאלהיה בנורא. אבל מה שאמר ד"א מפני שהיה נשרף כו' משמע שבוודאי היה נשרף זה סותר למ"ש הגמרא הנ"ל דהקב"ה אמר דלא לימרו בזכותיה איתנצלו. דהקב"ה לא היה מענישו כיון דלא קבל על עצמו להיות אלוה וצ"ע:

בלבו של דריוש. לאו דוקא של דריוש אלא בלב שריו כשעשו הדת תחלה דכל דיבעי עד תלתין יומין יתרמי לגוב אריותא:

אפרים לשמה תהיה כל עשרת השבטים נקראו ע"ש אפרים על שם ירבעם שהיה מאפרים. ואמר אפרים לשמה תהיה ביום תוכחה. לשון ויכוח. כמא דתימא יום צרה ותוכחה שפי' ג"כ ויכוח. ור"ל שלכן גלו העשרת השבטים קודם משום שנתמלא סאתם קודם. וקאמר בשבטי ישראל היינו יהודה ובנימן שהם המיוחדים שבשבטים אע"פ

ששבתי בתוכם ושכינתי בתוכם כלו' שבית המקדש בתוכם הודעתי נאמנה פי' הודעתי אמונתי בעולם שאין אני מחניף אפי' ליהודה ובנימן שהם בני אכסניא שלי. וכדכתיב שם היו שרי יהודה כמסיגי גבול פי' שאחזו בדרכי ישראל חביריהם לפיכך גם עליהם אשפוך כמים עברתי לפי שנתמלא סאתם ג"כ:

כמ"ש משה וזאת ליהודה. כדאמרי' בספרי (וכעין זה אי' ג"כ באג"ב פ"ו) מלמד שהתפלל משה על דוד אמר לפניו רבש"ע כל זמן שדוד מלך ישראל שרוי בצער ומתפלל לפניך אתה מעלה אותו מתוכה. ואל עמו תביאנו שתחזירו אצל אחיו לשלום כו':

אם אינה סורחת כו'. כצ"ל ומדמה יסורי הרשע ליסורי החמור. כי כמו שעם היות השוט והמתג מוכנים לא ילקה אם אינה סורחת כך עם היום טבע האדם מוכן לנגעים לא ילקה אלא ע"י חטא עכ"ל:

מגלבין פי' רצועות שוט לסוס ומתג לחמור תרגומו שוטה לסוסיא ומגלבא לחמרא:

ואית דאמרי צרעת ונתק במקום שחין ומכוה:

כבלים כבלי ברזל:

לעבד רע כי יצר לב האדם רע. אך עם כל זה הבחירה בידו:

שהנחתום שהוא בללה ועשאה עיסה ויודע את פנימיותה:

וברדלא בלשון המוני של יון קוראים לרצועה בורדל"ו (מוסף):

מדחלא מתייראי:

התחילו מתיראין שחשבו שנגעים אלו מעותדים לבא עליהם דרך טבע פחדו. והודיעם הקב"ה שנגעים אלו שהם לישראל אינן רק חדוש השגחיי ותוכחת מוסר ואינן באים דרך טבע. ולכן לא יפחדו כל זמן שיהיו עובדי ה' (יפ"ת):

אבל אתם לאכול ולשתות ולעסוק בתורה. כלומר אם תשמרו התורה תזכו בכל טוב ליהנות מהם על ידי זה ג"כ. כי לא כוונה התורה שידוכא האדם בימי חייו. אבל בויק"ר הגי' לאכול ולשתות ולשמוח:

היתה כאניות סוחר כו'. פסוק זה נדרש במדרש משלי על התורה. שצריך אדם לגלות מרב אל רב עדי יזכה לתורה להבינה על בוריה. שכמו שענינים הגופנים מבקשים טרפם מרחוק. כן למוד התורה:

הוי בישראל כו' כי הם מונהגים רק בהשגחה נסית ולא שלטה בהם כל רע:

גדול שמי בגוים וגו' ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי ומנחה טהורה:

וכי בכל מקום מקריבים קטרת כו'. הא כתיב השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה:

עליו נאמר מנחה טהורה כמשמעם. כצ"ל:

ואו' ויהי בעלות המנחה כו'. מביא ראיה מזה שתפלת מנחה חשובה לכן קרי לה טהורה כמ"ש בפ"ק דברכות ממקרא זה דלעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה שאף אליהו נענה במנחה:

ויגש אברהם וגו' בתפלה. פי' הגשה זו של אברהם היתה הגשה לתפלה כדאי' בב"ר פ' מ"ט. והגשה זו של אברהם היתה בשחרית קודם חצי היום שכל זמן שהיה אברהם מבקש רחמים בעד הסדומיים לא הלכו המלאכים להפך כדאי' כל זה בב"ר סוף פ' מ"ט וריש פ"נ ע"ש א"כ היה תפלת אברהם קודם גמר שש שעות על היום:

הוי בישראל גדול שמו. דרש בישראל ע"י ישראל נתגדל שמו בין העכו"ם כלם. כי ע"י הכל יכירו את ה' כמ"ש והלכו גוים לאורך. וכתיב והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר בית ה':

קפץ נחשון כו' קודם שנבקע הים. והאמינו בדבר ה' אל משה דבר אל בני ישראל ויסעו וגו' כמ"ש לעיל. וזה דכתיב ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה. דמדלא קאמר ויבאו בני ישראל ביבשה בתוך הים מורה שבאו לתוך הים ואח"כ נעשה יבשה וזהו שבט יהודה. ומה דכתיב ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים היינו שבטי ישראל שלא באו עד שנעשה יבשה:

ואתה מתפלל בגמרא אי' ואתה מאריך בתפלה. והכוונה דבמקום סכנה מתפללים תפלה קצרה כדאמרינן במס' ברכות:

פסקה ה

ויהי משמש צרה ושמחה. ר"ל זמנין צרה וזמנין שמחה דאשכחן ויהי טובא גבי שמחה כגון ויהי אור וכל הני דבסמוך. וטובא גבי צרה כגון ויהי רעב:

ועבדה פלג פירוש ועשה פשרה וחלוקה שמודה דויהי משמש צרה. ופליג אמה שאמר דמשמע שמחה וחידש דיהיה שמחה (יפ"ת):

היה אדם הראשון:

מסוף העולם ועד סופו. והא דלא קאמר מתחילת העולם ועד סופו. לפי שהעולם מאמצע נברא שנא' בצקת עפר למוצק ורגבים ידובקו ומוצק נקרא מרכז הארץ. וא"כ תחלת הארץ הוא אמצעי וצדדיה הם סוף (מחיר יין):

ודור הפלגה שהם עתידים לחטוא לפניו עמד וגנזה מהם. ודייק שנגנז מהם ממה שנא' ויהי אור ולא אמר ויהי כן. כי לא נשאר כן עוד מתכונתו עד לעתיד לבא (אדרת אליהו):

כי שמים כעשן נמלחו. ענין השחתה וכן ארץ מלחה ולא תשב והוא עבר במקום עתיד (רד"ק):

החרדל שאינו נאכל מצד חריפותו צריך להמתיקו:
התורמסין הוא מין קטנית שאינו נאכל מפני מרירותו צריכין להמתיקו ע"י בשול שנתבשלת ז' פעמים ואח"כ היא מתוקה ע"י תיקון כדאי' פ' אין צדין:
הדוב זו פוטיפרע:
שנגנז בבנין בית כצ"ל ופי' כשנבנה הבית נגנז המשכן. והמת"כ לא כיון יפה:
ויהי ביום השמיני ושמחת המשכן שלימה הוה וכדתניא בפ"ק דמגילה שאותו היום היתה שמחה לפני ה' כיום שנבראו שמים וארץ. ומשני דמ"מ כיון שמתו נדב ואביהו לא היתה שמחה שלימה:
פולוטמנין בלשון יוני שר ודיין (מוסף):
הבלני בעל המרחץ (מוסף):
בחור אחד אף שאינו סימן הניכר אבל מעט סימן יש בו שמתוכו יוכל להכיר בקצת מקריו:
מנחם הוא משיח ביבא במהרה. והוא נולד ביום שנחרב המקדש כדאי' באיכה רבתי פסוק על אלה אני בוכיה:
אפוכי בל"י ורומי' שטר פרעון כמו שובר (מוסף):
תם עונך כו' שאלולי חורבן הבית לא היה נשאר ח"ו מישראל שריד ופליט. וגם צרות גלות לא חשיבא צרה כלל כיון דע"י יכופר עון כמו שלא יצטער הלוה בפריעת חוב המלוה:

פסקה ו

נתאוה לדור כו'. ולא עשה כן מפני הרשעים שגרמו לו לסלק שכינתו מרקיע לרקיע עד שבאו הצדיקים והורידוה זה אחר זה עד שהביאוה למשכן כדלעיל פ' זו סי' ד':
יום ראשון אינו אומר כו'. שלפי האמור בכתוב שני ושלישי כו' ה"ל למימר יום ראשון. ומאחר שאמר יום אחד הל"ל שוב שנים שלשה וארבעה כו':
שעד שהקב"ה היה יחידי בעולמו. כי לא היו נבראים עודנו שיכירו כבודו. נתאוה לדור עם בריותיו. כי רצונו יתברך בבריאתו היה שימצאו נבראים שידבקו בו. וזהו הדירה שידור עם בריותיו. אך לא נשלם הרצון. והמבוקש עד בנין המשכן. ולכך נאמר בהקמת המשכן הראשון כאילו הוא ראשית הבריאה שאז נשלם המחשבה העקרית:
לא עשה כן. פי' לא נתעכב כן לעולם:
ראשון לבריאת עולם ולהכי כתיב הראשון בה"א הידיעה ולא כתיב ראשון לרמוז ליום ראשון של בריאת עולם:

עשר עטרות נטל אותו היום. בשביל חשיבותו ביום הבריאה נטל י' העטרות כנגד י' מאמרות שבהם נברא העולם (יפ"ת):

ראשון לבריאת עולם שיום אחד בשבת היה כדאמר לעיל. ור"ח ניסן היה כדאמר לעיל סימן ב' ולקמן סי' זה:

ראשון לכהונה שעד שלא הוקם המשכן הותרו הבמות והעבודה בככורות. משהוקם המשכן נאסרו הבמות והעבודה בכהנים:

ראשון לנשיאות פי' לקרבן נשיאים לחנוכת המזבח:

ראשון לשכינה שאז שרתה השכינה ביניהם בקביעות:

ראשון לעבודה עבודת הצבור כגון תמידים ושאר קרבנות הבאים מתרומת הלשכה (רש"י):

ראשון לראשי חדשים. שראש חדש ניסן היה וכתיב ראשון הוא לכם לחדשי השנה:

ראשון לאכילת קדשים. במחיצה דעד השתא היו נאכלין בכל מקום (רש"י בגמרא) והוזקק לפרש כן משום דהא אשכחן אכילת קדשים בתוך שבעה ימי המלואים כדכתיב בשלו את הבשר פתח אהל מועד. אבל התם שלא במחיצה הוי. ומה שנאמר פתח אהל מועד לאו פתח ממש אלא במקום פתח אהל מועד וכן כתב הרא"ם ז"ל בריש שמיני (יפ"ת) ועיין מה שכתוב בסדר עולם רבה פ"ז:

פסקה ז

לנחשול נחשון הוא נחשול בחילוף אותיות דטלנ"ת (מת"כ):

מי שקידש שמי. ולכן מעלתו ותכונת נפשו גדולה מאד. ולכן הוא ראשון במעלה להקרבה:

ייחס הכתוב על שם שבטו. ויהיה פי' למטה יהודה בלמ"ד כאילו כתיב של מטה יהודה. למ"ד משמשת בראש התיבה במקום של כדפרש"י בסדר וישלח למי אתה של מי אתה (ז"א):

או שגבה משבטו. כלו' או תאמר שמא גבה משבטו. ויהיה שמוש הלמ"ד למטה יהודה כמו וישאלו אנשי המקום לאשתו דפרש"י על אשתו. ה"נ כן למטה יהודה על מטה יהודה דהיינו שגבה משבטו והביא עליהם קרבנות אלו (הרא"מ):

ת"ל זה קרבן נחשון. משמע שהקרבן של נחשון היה ולא של שבטו:

פסקה ח

לא היו בהם לא סומין כו'. וה"ה שלא היה בהם זבים ומצורעים שגם זה חולי גדול:

ונעשו בהם זבים שבא מחטא התאוות. כי חזרה הזוהמא למקומה והתחילו לחטוא והוכו בתחלואים ההם:

עשה אותם יונקים זה מזה כי שבטי יה היה בכל אחד תכונה מיוחדת מרעה. וכל הכנוים שיעקב כינה לבניו היה ע"ש תכונתם איש איש כפי תכונתו. אך עכ"ז לא נחסרו מכל אחד מעט מהתכונה הנמצא באחיו ועל כן כללם יעקב אח"כ בברכה שיהיו יונקים זה מזה. ולכן חזר וקרא כולם אריות כולם נחשים כולם אילות כולם זאבים:

משברכן חזר וברכן קושיא הוא כיון שכתיב ויברך אותם למה כתיב עוד הפעם איש אשר כברכתו ברך אותם אלא למימר שכללם כולם אח"כ בכל ברכה וברכה ואפי' לשלשה השבטים שלא בירכם מתחלה כלום כללם ג"כ בברכת שאר אחיהם לכן כתיב ברך אותם כלו' כולם:

לקיים מ"ש כולך יפה רעיתי ומום אין בך. כלו' שאין בהם שום חסרון בהיותם כלולים זה בזה בכל השלימות ליתן את האמור של זה בזה ושל זה בזה:

ולכך חזר הכתוב ומנה לראובן כו' הכוונה מה שמסיים לקמן מפני שקנתרן יעקב. ואגב מייתי דעת כל המ"ד בזה ואפשר שצ"ל ולמה חזר הכתוב ומנה כו':

בספר ואלה שמות בסדר וארא:

מת ראובן נתנו שררה לשמעון לפי מה דאי' בספר הישר סדר שמות וכ"ה במדרש תדשא שראובן חי מאה ועשרים וחמש שנה ושמעון חי מאה ועשרים א"כ אי אפשר זאת. וכן מ"ש מת לוי בקשו לתת שררה ליהודה ג"כ תמוה שהרי לוי האריך ימים יותר מכל השבטים כדאי' בס"ע פ"ג ובספר הישר שם:

מפני שקינתרן אביהם וקבלו תוכחת אביהם כדלקמן:

מפני שיחסן אצל משה ואהרן מפני שרצה לייחס משה ואהרן שהם משבט לוי. וכמו שפרש"י שם. ותמיד נמנו ראובן ושמעון קודם שבט לוי:

לפי שירמיה אומר כסף נמאס עיין ברבה סדר משפטים פ' ל"א:

בא זכריה ואמר ראיתי כו' עיין ברבה סוף סדר אמור:

לכך נאמר כולך יפה רעיתי ומום אין בך אף בראובן ושמעון ולוי שקינטרם:

אתה הוא שהקרבת אחרון וזהו ו' של וקרבנו הוא וי"ו העיטוף שבא באחרונה ובודאי אי אפשר לומר שיהודה הקריב אחרון שהרי כתיב ויהי המקריב ביום הראשון את קרבנו נחשון. אלא ר"ל כאילו הקריב אחרון שהקב"ה לא החשיב אותו אלא עשה אותו טפלה לאחיו:

פסקה ט

כאילו כולם הקריבו ביום ראשון כו' פי' לפיכך כתיב בכולם קרבנו ואפי' ביום אחרון כאילו הוא הקריב ראשון וכולם אחרון. וביום ראשון כתיב וקרבנו כאילו כבר הקריבו כולם באתו יום:

זאת חנכת המזבח ביום המשח. משמע שביום המשחו הקריבו כולם והלא לא הקריב באותו היום רק נחשון מזרק אחד כו':

וכאילו כולם הקריבו ביום אחרון מפיק לה מדכתיב בסוף הפרשה זאת חנוכת המזבח אחרי המשח אותו. משמע שאחר יום המשחו הקריבו כולם (מת"כ):

פסקה י

קרבנו עתדים חסר פי' שקרבנו חסר בלא ו'. וגם עתדים חסר בלא ו'. משא"כ בנחשון כתיב וקרבנו עם ו'. וגם כתיב עתודים מלא עם ו'. וע"ז קאמר ב' דרשות:

ושכנתי בתוכם וכתיב בו ביום כי היום ה' נראה אליכם:

למחיצת מחנה שכינה שלש מחנות חלוקות היו. מחנה שכינה. מחנה לויה. מחנה ישראל. לענין שלוח הטמאים. יש שנשתלחו רק ממחנה שכינה כגון טמאי מתים. ויש משתי מחנות כגון זבין. ויש משלש מחנות היינו המצורעים. ולעיל סימן ח' אי' שעשר עטרות נטל אותו היום. וכאן לא חשיב להו לכולהו דלעיל. משום דהני דלא חשיב כאן קצתן אינן תלוים במקדש וקצתן אינן חדשים ממש. ולכן קחשיב מחיצת מחנה שכינה להשלים מנין הששה אע"פ שלמעלה לא קחשיב ליה בפני עצמו וסבר שהוא בכלל ראשון לשכינה שחשב כבר (מת"כ):

בן נחשון דוד המלך יצא מנחשון כמו שמיחסו במגילת רות:

ויען אחד מהנערים כו' כדאית' בסנהדרין צ"ג אמר רב יהודה אמר רב כל הפסוק הזה לא אמרו דואג אלא בלשון הרע יודע נגן שיודע לשאול כו' ודייק שהיה האומר דואג משום דכתיב כאן ויען אחד מן הנערים וגו' וכתיב (שמואל ב א':ה') ויאמר דוד אל הנער המגיד לו ודרשו בפסיקתא שהיה דואג האדומי. ודייקו שאמר בלשון הרע לפי שעבדיו של שאול אמרו יבקש איש יודע נגן בכנור. והוא אמר יודע נגן. ולא אמר בכנור. וגם כל המעלות גבור חיל וגו' דחשיב. מי בקש זאת ממנו. לכן דרשו שאמר זה ללשון הרע כדי שיתקנא בו שאול. וכמו שאחז"ל בפ' גט פשוט כל המספר בטובתו של חברו יותר מדאי בא לידי רעתו ע"כ:

לשאול בהלכה:

גבור חיל יודע להשיב כי לזה צריך גבורת השכל לכוון לאמתת הנקודה:

לישא וליתן כו' להתווכח בת"ת:
שמראה פנים בהלכה פי' שמביא ראיה לדבריו:
וי"י עמו שהלכה כמותו כי לזה צריך ישועת ה':
אלא לשון עמידה שלכן אחז הכתוב במלת עתודים לכתוב שם המלא כי במלה הזאת יוכל לרמז ג"כ שם עמידה:
אשר התעתדו לגלים פי' אשר הועמדו והוזמנו להיות גלים ודגורין כדרך החורבות:
ועתדה בשדה לך פי' תעמיד ותזמין לך בשדה די מחסורך:

פסקה יא

ד"א למה עתודים מלא והוא יתר ו'. ר"ל והוא תיבת וקרבנו יתיר ו' דה"ל לכתוב קרבנו לא וקרבנו כיון שהוא היה הראשון. וע"ז מתרץ על שיצאו ממנו ו' בנים. וכל אחד היה לו ו' מעלות:
ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה הרי תרין שהמדרש מפרש דרוח ה' הוא הכלל. וחכמה ובינה עצה וגבורה דעת ויראת השם הוא הפרטים ששה דמייתי:
אשר אין בהם כל מום וגו' ומשכילים כו' כצ"ל:

פסקה יב

וקומתו ס"ל שאדה"ר מן הארץ עד לרקיע היה כדאמרי' בב"ק פ"ח:
ופירות הארץ שכשנברא העולם היו הכל עושים פירות בני יומן כדאי' בב"ר פ"י. ועוד שנתמעטו הפירות שאפי' אילני סרק עשו פירות כשנבראו כדאי' בב"ר פ"ה. ופשיטא שכל זה מקללות ארורה האדמה:
משנה פניו ותשלחהו ובאדם הראשון קמיירי קרא. ושנוי הפנים פשוט הוא שהוא בזיוו ובהדרו לא בתמונתו ותוארו. שלא יתכן ששינה ה' את צורתו מכמות שהיה כי בצלם אלהים עשה את האדם:
שנא' ויתחבא האדם דכיון שהיה מגיע לשמים איך יכול להתחבא בתוך עץ הגן לולא שגדעה קומתו. ובתנחומא ס' בראשית סי' ו' אי' קומתו מנין דכתיב (תהילים קל"ט:ה') אחור וקדם צרתני וגו'. ר"ל שתי פעמים יצרתני תחלה גבוה ולבסוף שפל (תוס' בחגיגה פ"ב):
שעשה קומתו ק' אמה דאי' בילקוט כיון שסרח הניח הקב"ה ידו עליו ומיעטו והעמידו על מאה אמה שנא' אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפך פי' ששת עליו כף גימטרי' מאה:
וחפרה הלבנה כו' בב"ר לא גרס לה אלא הכי גרס מאורות מנין שגנזם דכתיב וימנע כו':

ומנין שגנזם פי' מנין שגנזה ולא אבדה ובטלה לגמרי שנאמר וימנע מרשעים אורם דמשמע דוקא מהם נמנעה אותו האור ולא מן העולם:

וימנע מרשעים אורם ואע"ג דמצדיקים נמי נמנעה מאז. ה"ק מפני הרשעים. והמ"ם מ"ם הסיבה. אי נמי כיון דצדיקים לבסוף יזכו אליה שהרי להם מתוקנת לא הוי מניעה לגבייהו (יפ"ת):

ואהביו כצאת השמש בגבורתו שיזהירו פניהם כחמה. ועיין בתנחומא ס' בראשית סי' ו' בענף:

אין עץ אל תורה דאי כפשוטו הלא גם העץ ימות בארץ גזעו ולא יחיה תמיד. וגם יש עצים שמתים ומתייבשים במעט זמן אלא מרמז על התורה שהיא תמידית ונצחית ואחר שהם דבוקים בתורה א"כ יחיו לעולם והיינו דכתיב העץ משמע הידוע דהיינו דאיקרי עץ חיים:

בקומה זקופה שלא ילכו שחוח לפני אויביהם:

קומה של מאות ופי' קוממיות קומה מאות ומיעוט מאות שנים. אבל רש"י בפ' הספינה כתב ב' ממי"ן דריש:

ק' **אמות** ומ"ש קוממיות לשון רבים פירו' שכל אחד מכם יהיה מאה אמה וקאי על הכלל ועל מלת אתכם:

כאדם הראשון לאחר החטא ועיין בב"ר:

וסדן של שקמה סדן הוא בלשון יוני עץ עב וחזק תקוע בארץ (מוסף) ועי' בב"ר פ' י"ב ושם נתבאר:

אמה גדומה הערוך גרס גרומה פי' תוספת ועי' בב"ר שם:

הגפן תתן פריה וגו' מכינוי פריה קא יליף:

כאור החמה וגו' ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים פי' כאור שבעת ימי בראשית ביום חבוש ה' שבר עמו ומחץ מכתו ירפא:

פסקה יג

אלא על שם קרבנו דמלת קרבנו יתירא הוא אלא ללמד שמתחלה נעשה על שם קרבן (ז"ר):

קערה מנין שהיתה בשקל הקדש:

מה זה בשקל הקדש ממלת שניהם דייק:

אין צריך ללמוד ממלת שניהם שהקערה היתה משקלה בשקל הקדש. אלא מחשבון הכולל של הכלים דכתיב בסוף הפרשה נלמד:

כל כסף הכלים אלפים וארבע מאות בשקל הקדש צא וחשוב י"ב מזרקות לי"ב נשיאים משקל כל אחד שבעים שקל עולה ח' מאות וארבעים שקלים. וכן י"ב קערות כל אחת משקלה שלשים ומאה עולה משקל כולם אלף ותק"ס. סך הכל אלפים ות' שקלים. וכתיב ביה בשקל הקדש הרי להדיא שגם משקל הקערה היה בשקל הקדש:

ומה ת"ל שניהם כלו' מאחר שנלמד מחשבון הכולל דגם הקערה היה משקלה בשקל הקדש ותו לא צריך להקישה למזרק א"כ ל"ל מלת שניהם:

שהיו שוים במדה פי' ממלת שניהם נלמד דאע"פ שלא היו שוים במשקל מ"מ היו שוים שניהם במלואם במדתם:

ומה הפרש בין קערה למזרק כלו' איך אפשר שיהיו שניהם שוים במדה כיון שהקערה משקלה ק"ל שקלים והמזרק משקלו ע' שקל:

הקערה גילדה עבה שהיה עורה דהיינו הטס שלה עבה. והמזרק היה הטס שלו דק. משום הכי היו שוים במדה:

זו מן הנדבה שהיא הראשונה שבמנחות האמורות בויקרא ולא למנחת נסכים שהרי הוא דבר הלמד מענינו מה מליאה קטורת נדבה כדלקמן אף מלאים סולת נדבה. ועיין מזרחי:

שאם נגע טבול יום במקצת כו' פי' אם היתה עריבה ארוכה ובה אוכלי קודש מכאן ואוכלי קודש מכאן ואין נוגעין זה בזה ונגע טמא באוכלין שבראש האחד ולא נגע בכלי ואוכל אין מטמא כלי אפי' מדרבנן ואפ"ה האוכלין שבשני ראשים טמאים שהכלי מצרפן (רש"י):

היא של זהב ומלת זהב אכף קאי:

או היא של כסף כו' ומלת זהב אעשרה קאי דסמיך ליה:

ת"ל כל זהב הכפות ק"ך הרי שסמך מלת זהב לכפות לומר שהכפות של זהב אבל משקלם של כסף:

זו קטורת נדבה שאין היחיד מביא קטורת בנדבה אלא שהוראת שעה היתה (גמרא):

שלא היה בעדרו כמוהו דייק דמלת אחד הוא מיותר. שמלת פר הוא אחד ולמה כתיב אחד. אלא לומר אחד המיוחד שבעדרו:

מגיד שכולם כשרות לעולה כלומר שפר ואיל וכבש האמורים בפ' כולם הקריבו לעולה:

ושאר כולם לא הוכשרו כלומר לא הקריבו לעולה (ז"א):

ת"ל פר אחד איל אחד כו' פי' מאחד אחד מקיש להו (ז"א):

לכפר על קבר התהום איזהו קבר התהום שלא הכיר בה אדם בטומאה זו כאילו משוקע בתהום ואין דרך לעמוד עליו. ומ"ש לכפר על קבר התהום ולשון כפרה לא שייך אלא על החטא עיין במזרחי:

וכולם לא הוכשרו לזבח השלמים כיון דכתיב ולזבח השלמים בקר שנים משמע דוקא בקר קרבו שלמים. אבל לא אילים ועתודים וכבשים (ז"א):

ת"ל ולזבח השלמים וגו' ר"ל ולזבח יתירא הוא דה"ל לכתוב ולשלמים. אלא מלת ולזבח לרבות את כולם. או י"ל דמיתורא דוי"ו קא דרש (ז"א):

זה מביא חטאת שלא חטא כלו' הוראת שעה היתה שהנשיאים הביאו חטאת נדבה בלא שום חטא. ואין שאר יחיד מביא חטאת נדבה בלא שום חטא:

זה קרבן דוחה שבת שהרי נשיא אפרים הקריב בשבת כדלקמן:

פסקה יד

וכל אחד ואחד הקריב לפי דעתו שהיה מכוין בה ענין גדול אבל כוונתם שונות זה מזה:

שהמליכו אביו ליהודה על כולם:

לאירע פי' להתרחיש. שמסר להם בעל פה מן יעקב אבינו:

לכל שבט פי' לכל שבט שלהם. או אפשר שצ"ל לכל שבטו עד ימות המשיח:

שמלכו בכיפה בכדור הארץ. ואמר בלשון עבר שמלכו. מפני שלמה שכבר היה קודם שאמר בעל המאמר זה:

כי הוא רודה בכל עבר הנהר כו' רב ושמואל כו' עי' באס"ר שם נתב':

וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתא הוה והוא משיח שיבא על ענני כבוד. ועין בתנחומא תולדות סי' י"ד ובאג"ב פ' מ"ד:

שהיה קו הים שעשה שלמה כו' כדכתיב שם וקו שלשים באמה יסב אותו סביב:

ככדור פי' שהעולם עגול ככדור שקורין פילקא בלשון לע"ז שהתינוקות משחקים בו:

וחכמים אומרים רישא דמתניתין כל הצלמים אסורים מפני שהם נעבדים פעם אחת בשנה דברי ר"מ. ועלה קאמרי רבנן אינו אסור אלא כל שיש בידו מקל כו'. וטעמא דהני ודאי נעבדין דמשום חשיבותא יהבי הני חפצי בידייהו. מקל שהוא רודה בו כו' כדמפרש הכא. ותיבת קערה שחשב כאן בהני דברים שנותנים בידו מיותר. וכן בבבלי וירושלמי ליכא. וכן מוכח לקמן בסמוך:

כד בעי כו' כשרצה להעלות למעלה לגובה האור ישב לו על כנפי נשרים והעלוהו לגובה ואח"כ הורידוהו:

העולם ככדור כי העומד על הארץ נראה כאילו הארץ הוא שטחי. ובגובה האומר אז נראית כי היא כדורי מכל צד:

ואת הים כקערה פי' התוס' ים אוקיינוס המקיף את כל העולם:

צייריין לשון קשירה (ועיין רש"י סדר כי תשא פסוק ויצר אותו בחרט) כלומר מתפיסים בידה:

ויצורינה קערה בידה קושיא הוא. מכיון דים דומה לקערה למה לא התפיסוה קערה בידה כמו שהתפיסוה כדור. ומתרץ משום שהם מודים שהכו"ם אינן שולטים בים. והטעם שהם טועים בכוכבי השמים וכסיליהם שכנגדם עושים הטלמסאות. והכוכב או המזל השולט ביבשה אינו שולט בים:

שניהם מלאים שלשלמה כו' וזהו על צד הרמז שניהם שני המלכים יהיו מלאים כל טוב ממה שיביאו להם:

אשכר פי' תשורה ודורון:

וימלאום למלך שהרי שאול לא ביקש מדוד אלא ק'. והוא הביא מאתים והשלימום כולם למלך. הרי שהיה מאה דורון למלך שאול:

שהיה שמם הטוב של דוד ומלך המשיח:

שהיו יד אחת כולם שוים לטובה. וכולם צדיקים גמורים. ולעיל אמר שהנשיאים היו במחלוקותו של קרח ואולי אח"כ קלקלו:

לכך נמדד לו באותו מדה כו' ר"ל לפי שציער את אביו במאמר הכר שעי"ז חשב יעקב שטורף יוסף. כן הוא נצטער במאמר זה שעל ידו נתבייש בדבר:

וישב שלמה על כסא ה' וכדאי' בש"ר פ' ט"ו וכי יוכל אדם לישב בכסאו של הקב"ה מי שנאמר בו כורסיה שביבין די נור. אלא מה הקב"ה שולט מסוף העולם ועד סופו ושולט בכל המלכים כו' כן שלט שלמה מסוף העולם ועד סופו כו' לכך נא' וישב שלמה על כסא ה' למלך כו' ע"ש:

כנגד ט"ו מלכים שהיו מן רחבעם כו' עי' בשמות רבה פרשה ט"ו מש"ש:

התחיל מקלס כמרמז זה ראוי להקראות קרבן אמיתי כי כיון על העתידות לתקן אותו בקרבנו:

פסקה טו

הקריב למסעות קרי ביה הקרב ככתיבתו לשון צווי. **ד"א הקריב** כו' ר"ל קרי ביה הקריב בנקודתו ולשון הפעיל שב על משה רבינו שהקריבו בעל כרחו כו':

שקדמני יהודה למסעות. שמקובל היה בידם סדר הדגלים מיעקב אבינו שסדרן לשאת מטתו. עיין ברש"י פי' ויחי:

ד"א הקריב כאילו הקריב תחלה. מדלא כתיב והקריב דריש הכי (מת"כ) ועי' בספרי:

לפי שזכה בעצת הנשיאים. שהוא נתן להם העצה להקריב כדאי' לעיל פי' י"ב:

ומבני יששכר יודעי בינה לעתים. שיודעים לעבר שנים ולקבוע חדשים. ואומר שרי ביששכר עם דבורה פרש"י שרים שביששכר הם הסנהדראות שעוסקים בתורה יודעי בינה לעתים הם תמיד עם דבורה ללמד בישראל חק ומשפט (ז"א):

ואין ישוב אלא בתי דינין לפי שהבינה הוא היודע לעבר שנים כו' ובדבר זה תלוי כלל המצות. לכך קאמר עליהם לישוב משפחת הישובי לפי שהיו יודעים לעבר שנים כו':

ויבואו לפניך כמבוא עם וישבו לפניך. פרש"י וישבו לפניך כאילו הם עמי ע"כ. כלו' כאילו הם ת"ח שנקראים עמי. ומביא עוד ראיה ויעקב איש תם יושב אהלים ופרש"י אהלו של שם ואהלו של עבר והם היו ב"ד. הכא נמי דכוותיה. ועוד ראיה מדכתיב שמח זבולן בצחתך כו' שזבולן וישששכר עשו שותפות כו' והם יושבים ועוסקים בתורה כו' לעבר שנים ולקבוע חדשים שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל (רש"י):

אדומה. תמימה. בלא מום. הכוונה למאי דאי' בילקוט סדר חקת. פרה שומע אני שחורה ולבנה (חצי אדומה וחצי שחורה או לבנה כשרה) ת"ל תמימה לאדמימות. או תמימה למומין. כשהוא אומר אשר אין בה מום הרי מומין אמורים הא מה ת"ל תמימה לאדמומית עכ"ל. וזהו כוונתו כאן אדומה ולא תהיה חצי אדומה וחצי שחורה אלא תמימה באדמומית. גם בלא מום. ובלא נשיאות עול:

אהבו את התורה וע"כ עמלו לדעת קביעות החדשים והשנים שידעו מזה קביעות המועדים של תורה:

לקרסין בלשון יוני עת וזמן (מוסיף) וכן פי' הא"א לקרסין לפרקים. ור"ל שידעו והשיגו ברוה"ק גזירת שמים בשינוי העתים עת צרה ופורענות ומקרי הזמנים שהם לפרקים והתפללו (נזה"ק). ונראה שזהו ג"כ הכוונה באסת"ר ריש פ"ד ע"ש. ודע דבאסת"ר שם אי' לדעת מה יעשה ישראל שהיו יודעין לרפאות את הקירוס וזהו סיום לדעת רבי תנחומא שמפרש יודעי בינה לעתים לקירסין. וכאן מפרש לדעת מה יעשה ישראל באיזה יום יעשו מועדים וזהו סיום לדעת האומר יודעי בינה לעתים לעבורים. ונמצא שחסר כאן הסיום דשם ושם חסר הסיום דכאן:

לעיבורין פי' לעבר שנים:

שהיא קרויה לחם כו' המשולה ביין כו' כנגד התורה הצריכה להיות אחת הכוונה דאי' בר"מ פ' צו ופ' עקב מבואר דתורה שבכתב שהוא מצד הימין נמשל ללחם. ותורה שבע"פ:

שהוא מצד השמאל נמשל ליין. והיינו כי לכך נמשלה התורה ללחם ויין כלפי תורה שבכתב ושבע"פ (**נזה"ק**):
ומסיימת במ"ם ה' יברך את עמו בשלום:

פסקה טז

שאין אחד מהם סותר על חברו שאין תורה שבע"פ סותר לתורה שבכתב כי אם פירוש המקרא וענינם אחד:
שצפה על גבי נפה לפי שמרוב שמנה מתדבקת בדופני נפה ודמי לעיסה שנילושה בדבש וחמאה. נופת דבק הנפה. צופים שצפה (יפ"ת):
יפה ת"ת עם ד"א כמ"ש (קהלת ז':י"א) טובה חכמה עם נחלה. ועיין ילקוט שם:
שיגיעת שניהם כו' שמתוך שהוא לומד ועוסק בתורה ובסחורה באמונה להתפרנס אינו חומד לגזול ממון אחרים:
כנגד הלוחות שנכתבו כו' שניתנה בכף ידו והיא אחת. כי הלוחות והמכתב יחד הן מכתב אלהים לא טבעית ומלאכותית כי אם בנס אלהי:
ידיו גלילי זהב וכמו שדריש בחזית ולקמן בסמוך פסוק זה על הלוחות:
א"ת ב"ש כו' שמתחלפת א' בת'. ב' בש'. ג' בר'. ד' בק'. וכן להיפך הת' מתחלפת בא' כו':
שבין כל דבור ודבור כו' פרשיותיה ודקדוקיה של תורה היו כתובים כתב היפ"מ שזה לא היה רק בלוחות שניות. דאילו בראשונות לא הוי רק י' דברות לחוד כדאי' בש"ר פ' מ"ז:
איל אחד כנגד לוים כי אל"ף מתחלפת בוי"ו. מאותיות אהו"י. נמצא איל אותיות לוי:
כבש אחד כנגד ישראל שנקראו שה פזורה:
שכולם ראוים לתורה:
אלא האדם כו' עיין תוס' ב"ק דף ל"ח:
המתגייר ועוסק בתורה ואם לא נתגייר ועוסק בהלכות אותן שבע מצות להיות בקי בהם ג"כ מקבל שכר כנ"ג. ועיין סנהדרין דף נ"ט וב"ק דף ל"ח ועכו"ם דף ג' ומ"ש שם בעין יעקב:
שמבקר פי' שחוקר ודורש ביראת השם ית' לזבח יצרו:
או יחזק במעוזי או מלשון אם כמו או נודע כי שור נגח הוא. כלו' אם יחזק במעוזי זו התורה שנקראת עוז כדכתיב ה' עוז לעמו יתן. ר"ל שקיים לעשות ככל הכתוב בה יעשה שלום לי שלום יעשה לי הכפל מורה על שני שלומות שלום למעלה ושלום למטה:
פסקה הפסקה אתנחתא וסוף פסוק:

בחייו של עולם זה הקב"ה שנקרא חי העולמים על שמחיה את כל העולם כולו וזורע כי ענין הזריעה לפי ראות אנוש הוא הפסד וכליון. שהרי הזרעים מתמוגגים ברביבים ונרקבים. והאדם מקוה ומאמין כי בזה יותן לחם לאוכל וצמחה תברך:

בין חולין לקדשים שזהו גדר הבדלה ואם אין דעת הבדלה מנין. וזהו מאירת עינים ע"י הדעת ההיא:

בין טומאה לטהרה שזה עיקר יראת ה' לטהר נפשו מכל חלאה וטומאה:

שהיא גופי תורה שהמשנה היא גופי תורה:

מעיד עליהם שמפיו אמרן למשה ר"ל מפיו ממש פה אל פה כמו שעשרת הדברות היו פה אל פה. לא כמו שארי נבואות שבנביאים אחרים שאינן פה אל פה ממש:

פסקה יז

לעשות משפט עבדו זה המלך:

שאם בא להתגאות כו' ר"ל שלכן לא הזכירה התורה נשיאותו בכדי שירגיש בזה שאם יתגאה בנשיאות אז אינו נחשב לנשיא שלכן לא כתיב בו נשיא להורות על זה:

וגבוה ממרחק יידע ומתרגמינן וגותנא מן שמיא רחקין ימאיך. ור"ל שמפרש יידע ייסר כמו ויודע בהם את אנשי סוכות:

שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל הרי הקערה והמזרק מאתים:

חשבון הגדול של הסנהדרין בזבולן שהרי הקערה שהיא שלשים ומאה משקלה היא מרמזת כנגד זבולן שהיה חלקו על הים שהוא בדמיון קערה:

מעשה הכופה את חבירו וגורם לו לעשות מצוה כד"א גט מעושה. והטעם בזה שלעולם יש לסבה יתרון על המסובב. ועיין ב"ב דף ט'. שלמדו שם זה מקרא:

קערה כנגד לחם שהיה מאכילו הקערה מרמז על לחם כמ"ש לעיל שנאמר בלחם הפנים ועשית קערותיו ותנינן קערותיו אלו דפוסים שהיו עושים בהם לחם הפנים:

מזרק כנגד ימים כדכתיב השותים במזרקי יין:

ואין כף אלא חף המדרש הוא על דרך אל תקרי. ואין מקרא יוצא מידי פשוטו אבל יש להם רשות לחכמים ז"ל לדרוש המקראות בכל ענין שיכולין לדרשן. וסמכו על מה שכתוב אחת דבר אלהים שתים זו שמענו מקרא אחד יוצא לכמה טעמים וכן כתיב הלא כה דברי כאש וכפטיש יפוצץ סלע וכדרשת חז"ל. וסמכו בדרוש זה על לשון חכמים. דבלשון חכמים על כיף ימא כמו על חוף ימא ועיין בספר באר הגולה:

ולזבח השלמים בקר שנים כנגד כו' כי שפע ימים יינקו ושפוני טמוני חול שבירכן משה בשני דברים. כי שפע וגו' ושפוני וגו' ונראה שמתיבת ולזבח השלמים כו' עד פר

אחד צ"ל לקמן אחר תיבות בממונו של זבולון. ואחר תיבות ושפוני טמוני חול צ"ל ד"א ולזבח השלמים כו':

שאינה באה על חטא ובתנחומא צו סימן ז' אי' עולה באה על הרהור הלב שנא' (איוב א') והשכים בבקר והעלה עולות מספר כולם כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם וע"ש מ"ש ע"ז:

כי שפע ימים יינקו שני ימים שים גינוסר היה ג"כ בחלק יששכר. ופרש"י בחומש כי שפע ימים יינקו זבולון וישששכר הים נותן להם ממון בשפע:

ספוני זה חלזון שהוא דבר חשוב. ספוני לשון חשיבות בלשון ברייתא כדפרש"י בגמרא. ובחומש פרש"י ספוני לשון כסוי כמו שנאמר ויספון את הבית. זו חלזון שעולה מן הים להרים וצובעים בדמו תכלת ונמכר בדמים יקרים:

טרית מין דג שקורין טונינא:

חול זו זכוכית לבנה ותחלת ברייתה מן החול כדאמרינן פ"ק דשבת. וחול של זבולן חשוב משאר חולות וראוי לזכוכית לבנה (רש"י):

למחזיקים בה זה שבט יששכר כו' צ"ע דהכא מפרש מחזיקים בה על הת"ח עצמן ותומכיה על המסייעין בידן. ובב"ר פ' צ"ט ובויק"ר פ' כ"ה ובתנחומא סדר בראשית משמע דמחזיקים בה היינו המחזיקים ביד ת"ח:

פסקה יח

שהוא היה עיקר הצלה דרש שכוונתו היה לרמוז על היפך אתוון מלשון עיקר. או מלשון עקירה:

לשון צדיק במה שהיה מדבר להם ומייעצם לטובה:

כנגד הסוד שלהם אמר להשליכו הבורה והוא כיון בסוד להשיבו אל אביו אח"כ:

שמיחה בהם שמי שיש בידו למחות ואינו מוחה העון תולה בו:

מין אחד בזהב כו' ולכן נקרא זהב פרוים על שם שהיה דומה לדם פרים כדלעיל פ' י"ב:

צדיקים גמורים כקטורת העולה למעלה:

אבל אשמים כו' שאמרו זאת אחר ההתבוננות שלא חטאו מעולם אלא חטא זה של מכירת אחיהם:

שבאותו זמן היה ראובן בעל תשובה היינו בעת שישבו לאכול לחם נפרד מהם ועסק בשקו ובתעניתו. ועיין בב"ר פ' פ"ד סי' י"ט. וזהו מלאה קטורת לפי שהיה עוסק בתפלה העולה למעלה כעשן הקטורת:

משולה נמשלה:

והפסיק הענין שיש פיסקא באמצע הפסוק:

שביקר שחקר ודרש:
ג' פעמים שמזכיר ראובן כו' היינו פסוק כ"א וישמע ראובן וגו' ופסוק כ"ב ויאמר אליהם ראובן וגו' ופסוק כ"ט וישב ראובן אל הבור וגו':
וכנגד שלשה ויאמר פסוק כ"א ויאמר לא נכנו נפש. פסוק כ"ב ויאמר אליהם ראובן וגו' ופסוק למ"ד ויאמר הילד איננו וגו':
שבה נתקרב ראובן שפסוק זה בא ללמדנו שאע"פ שנאמר וילך ראובן וישכב וגו' מ"מ הוא בכלל אחיו שעשה תשובה. ולא נעדר ממנין בני יעקב שכולם שוים וכולם צדיקים:

פסקה יט

כנגד מעשה המשכן מפני שהיה כחו ומדתו נגד דבר הרע במה שהמשכן ג"כ כנגד אותו הדבר. ולכן היה קרבנו דוגמת המשכן כמו שחושב להלן:
היה הורג בנואפים שכשם שהמים בודקין אותה כך בודקין אותו כדאי' לעיל פ"ט:
כשם שהים מקיף העולם והקערה דומה לים כדלעיל סימן י"ג:
כנגד החצר בלא המשכן פי' כנגד מה שנשאר מן החצר אחר שהועמד המשכן בתוכו:
ועשה ממנו רצועות וסבב כו' כיצד עשה מהן חמש רצועות של עשר אמה רוחב וארכן חמשים. השכב האחת למזרח והאחת למערב הרי רחבה שבעים. וארכה חמשים. עוד שים אחת לצפון ואחת לדרום. הרי שבעים אמה על ע' אמה. אלא שהקרנות פגומין לכל קרן וקרן עשר על עשר מפני התוספת שהוספת. טול מן החמשים ד' חתיכות של עשר על עשר ושים בד' קרנות ונתמלאו נשארה רצועה אחת של עשר על עשר על עשר אמות שהיא ששים טפחים על ששים טפחים ועשה אותן שלשים רצועות של שני טפחים. הרי שלשים רצועות אורך כל אחת ואחת עשר אמה ורוחב שני טפחים שכולן הן אורך ג' מאות אמות. תן שבעים לכל רוח. הרי שבעים אמות וד' טפחים על שבעים אמות וד' טפחים. אלא שהקרנות פגומין טפחיים על טפחיים. ונשאר בידך עשרים אמות אורך ברוחב טפחיים טול מהן שמונה טפחים ושים לקרנות ונתמלאו. ונשארו בידך י"ח אמות וד' טפחים ברוחב טפחיים. ואם באת לחלקו ולהקיף בהן אין מגיע התוספת לרוחב ב' שלישי אצבע דהא בעית למעבד מיניה רצועה של רפ"ב אמות וד' טפחים אורך להקיף ארבע הרוחות. וז"ש המדרש והשירים (של השבעים אמות) לפי שלא היו אמה (אלא ד' טפחים ופחות מעט מב' שלישי אצבע) לא חשיב ליה:
ועמוד הענן הרי שבעים וכן משקל המזרק ע' שקלים:
והיה לבונה על השולחן שעולה לריח ניחוח בא ליישב שתהא שייך שם מנחה על לחם הפנים:

ספר התורה שהיה מונח אצל הארון כדאי' פרק השותפין שדף היה בולט מצד הארון ועליו היה ס"ת מונח:

מיני צבעונים דרש פר מלשון אפריון שהיא חופה נאה. וכתיב ביריעות וחברת את האהל והיה אחד:

כנגד עורות תחשים דאמרי' במס' שבת פרק ב"מ ובפרק כלל גדול תחש שבימי משה כשר היה. ואמרי' במדרש חזית הכבש כולו קדוש לכן הכבש רמז לתחש (מת"כ) ואפשר שהתחש דומה לכבש:

ג' פעמים מנין ה' באה בקרבן ג' פעמים למה שאם לרמוז לקומת הקלעים די שיבא מין אחד חמשה. אלא שהוא בין הכל חמשה עשר לרמוז לאורך הקלעים שלפאת קדמה שלא היתה ארכן אלא של ט"ו ט"ו אמה:

פסקה כ

לעזור לאחיהם והרי זה כדמות כח שמעון ללבוש גבורה להנקם מאויביהם בשביל אחיהם כמו שעשה שמעון בשביל אחותו:

כד"א צדקת ה' עשה כו' כמו שפרש"י שהאמינו דבריהם ושמרו הבטחתם לעבור את הירדן עד שכבשו וחלקו. וז"ש משפטיו עם ישראל כמו שעשה שמעון עם אחיו:

הוא חמושים הוא חלוצים כלומר פתרון אחד לשניהם:

וליוצאי מצרים נחלק הארץ כדאיק ביש נוחלין. ועיין ברבה ובתנחומא וברש"י סדר פנחס:

על יציאת מצרים לפי שהתחלת הצבא וסדרי המלחמה החלו מיום יציאתם ממצרים שלכן נקראו אז בשם צבאות ה'. וגד על שהיה עיקר המסייע בצבא הקריב קרבנו על יציאת מצרים. וכמו שמפרש שכיון בקרבנו על התחלת ההגאולה והגואל ממי יצמח:

מלמד שגירשה עמרם ר"ל מדכתיב וילך ע"כ נישואין שניים היו (רש"א):

שנשאה עמרם להחזירה לאשה ע"י מרים כדמסיק שנתנבאה שיחזיר אשתו. שעתיד להוליד בן שיגאול את ישראל ועי' מ"ש בשמות רבה פ"א:

נולדה בין החומות כלו' בתוך מצרים כדכתיב (במדבר כ"ו:נ"ט) אשר ילדה אותה ללוי במצרים. ולפי שעיבורה היהת בדרך קאמר שלידתה היתה בין החומות (רשב"ם פרק י"נ) והקדים המדרש זה להורות החשבון על שהיתה בת ק"ל שנה כמו שחושב להלן:

והיתה מן הבאים למצרים שנא' אשר ילדה אותה ללוי במצרים ואין אנו יודעים כצ"ל ופי' בתמיה וכי אין אנו יודעים כו':

שנא' רדו שמה ואמרו בב"ר פ' צ"א בשרם שהם עתידים לעשות שם ר"י שנה מנין רדו. וע' שם:

אלו ע' זקנים כו' כדאי' ברבה ובתנחומא בהעלותך:

ובאת אתה וזקני ישראל בש"ר אמר שהם השוטרים שהוכו בשביל ישראל אז. ואע"ג דאי' שם שנשמטו הזקנים ולא הלכו עם משה אל פרעה. מ"מ זכו לנבואה על שהוכו בשביל ישראל:

ומשה לא חסר כלום אלא מלא רוח ה' כבתחילה. וזה מלאים:

כמה דתימא ויהי כנוח דרש מנחה לשון מנוח:

אלדד ומידד שהיו מרוח ה' בעצמו. ולא פסקה נבואתם אבל הזקנים קבלו נבואתם ממשה שנאצל מן נבואת משה עליהם ופסקה נבואתם אח"כ כדאי' לקמן פט"ו ע"ש:

עם נקודת הכסף זו ביזת מצרים ר"ל עם נקודת הכסף שהיה בידך כבר שהוצאת ממצרים. נקודות כלי כסף מנוקדים ומצויירים בחברבורות וגוונים (רש"י):

בעדי זו ביזת מצרים דריש מלשון בבקר יאכל עד שהוא לשון ביזה ושלל. ועדים הוא לשון רבים קאי על ביזת הים שהיה הרבה יותר מביזת מצרים:

שלחיך פרדס רמונים שנדרש על שילוחם ממצרים. והמשילן לסמני קטורת:

כנגד ג' מדות טובות כו' וביק"ר פ' ל"ב חשב ד' דברים טובים. ועיין בהמקומות שציינתי ביד יוסף:

את לשונם שדיברו בלה"ק שהוא לשון קודש בטבע. וגם מצד שלא יתערבו עמהם דברו בלשון מיוחד בינן לבינן להורות שהם עם מיוחד:

עד שפירשו ממנה וכמו שדרשו בש"ר פ' ט"ו על פסוק משכו וקחו לכם צאן משכו מעכו"ם וקחו לכם צאן ושחטו אלהיהם של מצרים ועשו הפסח:

ואכרה לי כו' ודרשו חכמינו ז"ל בפרק גיד הנשה על גאולת מצרים שהיתה ט"ו בניסן:

נשבע לשבטים שגם זכותם עמד לבניהם לגאלם. ודע דכל אלה הענינים הם רמזים עליונים שהיה ידוע לחכמינו ז"ל מה שרמז כל אחד ואחד בקרבנו:

פרק יד

פסקה א

ג' מלכים ירבעם כו' זכר ג' אלה לגודל מעלתם בחכמה ושמא יחשוב החושב כי לרוב חכמתם וזכות התורה שהיו יודעים אותה ידיעה גדולה יש להם חלק לעה"ב. לכן הודיענו שיסודי האמונה נתקלקלו אצל הנזכרים ונסתפקו בקצתם ולפיכך נדחו מחיי

העוה"ב. וזכר בלעם והוא אינו מישראל לפי שחסידי או"ה יש להם חלק לעוה"ב. והודיע כי בלעם מרשיעי או"ה היה ואין לו חלק לעוה"ב (יפ"ת):

ג' מלכים ירבעם ואחאב ומנשה ובתד"א ח"א סוף ע"ג חשב ירבעם אחז ומנשה. ובאדר"נ פרק מ"א אמר חמשה מלכים אין להם חלק לעוה"ב. ואפשר שחשב ג"כ יהויקים ואחז. ועי' סנהדרין דף ק"ג:

ד' הדיוטות כו' ושם באדר"נ חשב ששה הדיוטות קין וקרח ובלעם ואחיתופל ודואג וגחזי. אבל שם פרק ל"ו אי' כמו כאן:

אמרו למלכותו השיבו כו' באדר"נ פ' ל"ו הכי אי' רבי יהודה אומר מנשה כבר שב שנאמר ויתפלל אליו ויעתר לו. א"ל אילו כתיב וישיבהו לירושלים ושתק היינו כדבריך. כשהוא אומר למלכותו השיבו ולא השיבו לחיי העוה"ב ע"כ. ור"ל שלא ניתנה לו כי אם העוה"ז לשלם לו על פניו להאבידו מן העוה"ב:

בקשו לצרף את שלמה עמהם דכתיב ביה ויעש שלמה הרע בעיני ה'. אז יבנה שלמה במה וגו' והרבה נשים וסוסים וכסף:

דיוקנו תרגום אך בצלם ברם בדיוקנא פי' בלשון יוני דמות ותבנית (מוסף):

ונשתטח לפניהם לבקש מהם שאפי' לפי דעתם שאין לו חלק לעוה"ב יחפו על כבודו ולא יזכרוהו עם שאר הנזכרים דרשיעי טפי. ולא השגיחו עליו דמחזי כמשוא פנים להעלים האמת מפני בקשת דוד:

יצאת אש כו' יצאת בת קול כו' לא השגיחו על האש ועל הבת קול כענין רבי יהושע שאמר כששמע הבת קול לא בשמים היא כדאי' בב"מ. והכי נמי אחר שראו הם מתוך הכתובים שאין לו חלק לעוה"ב ס"ל דלא חיישינן לב"ק ואש. דההיא לנסויינהו קאתיא:

וביתו בנה בי"ג שנה משום שבבנין ביתו נתעצל. אבל בבנין בהמ"ק היה זריז כדאי' בחזית פ"א סי' ה'. וא"כ היתכן שישחית אח"כ דרכיו הטובים עד שלא יזכה באחרית לעוה"ב. או ביאורו היתכן שלא יעמוד לו הזכות:

המעמך ישלמנה וכי עליכם לשלם תשלומי עונשי לאדם שאתם מואסים בו בשלמה לומר שאין לו חלק לעוה"ב. כי אתה תבחר ולא אני וכי הבחירה בכם תלויה ולא בי. לומר מי יש לו חלק ומי אין לו. הלא הדבר בי תלוי (רש"י). ומ"מ צ"ל דלישנא בעלמא דרך דרש נקט ליה הכא:

מיד נמנעו מלצרפו הטעם ששמעו לב"ק זה ולא לבת קול הראשון והוא דבשלמא בענין מעשה שביד האדם לעשות הוא דלא חיישינן לב"ק כנגד הנראה מהכתובים מכיון דלא בשמים היא. אבל במילתא דלא נפקא מינה מעשה לדידן כגון זו שביד ה' הוא לתת לו

חלק לעה"ב ואין הדבר תלוי בידיהם מפני מנותן אותו בכה"ג יש להאמין לבת קול דלא שייך נסיון בבת קול כזה (יפ"מ):

דורשי רשומות פרש"י פסוקים כדכתיב ואת הרשום בכתב אמת. ובב"ק דף פ"ב ע"א ולא מצאו מים דורשי רשומות אמרו אין מים אלא תורה ופרש"י רשומות מקראות ר"ל רשומות במקראות. וכוונתו כמ"ש בעצמו במקרא על דברי חכמים וחידותם (משלי א׳:ו׳) דורשי רשומות מקרא מלא וחסר רמז דמיון וחידה. והתורת חיים כתב דורשי רשומות היינו מקראות סתומות כדאי' בפ' אלו מציאות מתניתין ברשום פי' שהחבית סתומה וחתומה ומהודק יפה:

לי גלעד זה כו' פרש"י עלי לסבול עונה כדי שיהיו הם זוכים. ואין זה אלא רמז בעלמא:

שנפל ברמות גלעד אפשר שרמז מקום מותו לומר שבזה כפר עונו:

זה ירבעם ופי' מעוז ראשי מלכי. שהמלך מעוז לעמו והוא הראש. והכנוי יורה על הפעול כמו נסכתי מלכי. הלא שרי יחדיו מלכים (יפ"מ):

זה אחיתופל דקאתי מיהודה כדאמר בבבלי. ועיין רש"י שם וקרי ליה מחוקקי לפי שהיה חכם. וכן ומחוקק מבין רגליו. מני מכיר ירדו מחוקקים (יפ"מ):

זה גחזי וקרי ליה מואב. משום דמואב בא מערוה וגם היו צרי עין כדכתיב על דבר אשר לא קדמו וגו'. וגחזי היה ג"כ עינו צרה. ופרוץ בערוה כדאי' בירושלמי פרק חלק:

שלקה ע"י רחיצה שרחץ נעמן בירדן:

על אדום אשליך נעלי זה כו' פרש"י אנעול אותו בג"ע:

זה דואג האדומי כדאי' בפסיקתא שדואג היה גר אדומי:

ומה נעביד כו' ומה נעשה ואיך נחשבם לעה"ב ודוד מלך ישראל מקלל אותם. ר"ל לדואג ואחיתופל:

עלי לפלש לבקש להם זכות ועי"ז יאהבם דוד ויתרצה להם:

ולעשותן רעים דרש התרועעי לשון ריעות. וה"ק קרא ע"י פילוש מעשים טובים יעשו ריעים. שפי' עלי ע"י כמו עלי עשור ועלי נבל (יפ"מ):

תמן אמרו סנהדרין ק"ד:

אם יבא מי שהרג את הפלשתי זה דוד. ובא גאולה שלימה ע"י שהוריש על ידי זה גת לבניך. ודואג קטרג עליו אז. כמ"ש בן מי זה העלם שא"ל דואג לשאול עד שאתה שואל אם הוא הגון למלכות שאל אם הוא ראוי לבא בקהל. וגם שהלשין על דוד נגד שאול בחרב הפלשתי שלקח מכהני נוב ואם יצעק דוד לפניך על שאתה נותן חלק לעוה"ב לדואג. מה אתה עושה להפיס דעתו:

עלי לעשותן רעים זה לזה והיינו התרועעי לשון ריעות. ר"ל כיון שאין עליו רק עבירות שבין אדם לחברו שאינו נמחל עד שירצה את חברו. הרי עלי לעשותן רעים שיתרצה דוד לו וימחול לו ויבא לעוה"ב (רש"א):

ואלו הן ד' חרשים מפרש חרשים חכמים ע"ד החרש והמסגר ועיין סוכה נ"ב ע"ב. או מפרש חרשים אומנים אליהו חרש אבן שבנה מזבח בהר הכרמל ומצינו שהוא עתיד להשתלח. ומשיח ב"ד ומשיח ב"י שניהם חרשים לבנין ביהמ"ק:

אליהו שהיה מתושבי גלעד וביאר בספר התשבי שידוע שאחר מעשה פלגש בגבעה צוו ישראל להרוג את יושבי יבש גלעד ואי אפשר שלא נמלטו מהם או שלא היו אנשים שלא נמצאו שם בפעם ההיא ולא נהרגו. והנה אליהו היה אחד מהם. ואחר זמן שנתיישבה העיר חזרו שם התושבים הראשונים שנמלטו. והם נקראו תושבי גלעד ע"ש:

שנא' לפני אפרים ובנימן ומנשה עוררת את גבורתך אפרים זה משוח מלחמה. ובנימן זה אליהו שבא מאפרים עיין בב"ר סוף פ' ע"א:

אף כשיבאו הגואלים הללו הם ג' הראשונים. מ"מ העיקר יהיה ע"י משיח ב"ד:

עד שיבואו המואביות עמהם ר"ל שיכלו אותם עד שלא ישארו רק הנקבות והם מותרים כמו שאמרו חז"ל מואבי ולא מואבית:

אפי' שתותיה אפי' יסודות שלה ושרשיה כד"א כי השתות יהרסון. ודרש פלשת לשון אפיל שתות. וה"ק כשאפיל שתותיה התרועעי אתרצה לכם ואגאל אתכם או דריש התרועעי כמו ערו ערו עד היסוד בה:

והיה בוטח בהם במואבים מפרש רחצי מלשון (דנילא ג') די התרחצו עלוהי שפי' בטחון:

בסיר בקדרה:

שהרגם מלך מואב דייק זאת מדכתיב וינחם את פני מלך מואב וגו' ולא מצינו שיצאו משם (רש"י ש"ב ח') ועיין מ"ש בתנחומא ריש ויחי:

שהרגם מלך מואב בשוח"ט מזמור ז' אי' וימדד שני חבלים להמית ריב"ל אמר ע"י שהרגו אביו ואמו ועינו לרות. ר"י אומר אביו ואמו ואחיו הרגו ולרות עינו:

והוא החסד שעשה נחש עם דוד כדכתיב (שמואל ב י':ב') ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון בן נחש כאשר עשה אביו עמדי חסד:

שאין המתים חיים משום שענין תחיית המתים קשה אצל הסברא לכן יפרשו הכתובים המורים עליה. בתחיית הנפש והשארותה. ומה שנא' יחיו מתיך וכדומה יפרשו שהוא משל לתגבורת אומתינו השפלה בימות המשיח עם היותינו חשובים בגלות כמתים. אמנם תחיית בן הצרפית שהיתה תחיה ממש יודו בתחייה כפשט הכתובים (יפ"ת):

אביגדור וכדאי' בויק"ר פ"א שנקרא אבי גדור על שהיה אבי כל הגודרים פרצתן של ישראל ועושים גדר לתורה ולמצות:
שהסרתי דרש סור לשון הסרה:
שהמתי לשון מיתה:
בנעילת גרונו שנסתם וננעל פתיחת גרונו. ודרש נעלי לשון נעילת שער:
ויריעו דרש אתרועעי לשון תרועה (מת"כ):
באיסור במה שכ"ז הצטדק דוד על עשותו הבמה כי כן עשו השלשה הראשונים לפי שעה ע"פ
הדיבור. וכן היה הדיבור לדוד ככה ולא מלבו:
שנאמר ובדבריך עשיתי ר"ל שבדבר י"י הקריב באיסור במה:
שבע עבירות עיין בכל המקומות שציינתי ביד יוסף כי יש מקומות שגרסו שמונה עבירות:
והקריב בלילה שהקרבן בכל מקום פסול בלילה מדכתיב ביום צותו את בני ישראל. וכן שחיטה מדכתיב ביום זבחכם והכא כתיב ויעש לילה. וא"ת אי הקב"ה א"ל לעשותו בלילה מאי קאמר ויהי כי ירא מעשות יומם ויעש לילה הרי כך מצותו. ואי לא קאמר ליה היכי מצי עביד עבירה. וי"ל דקאמר לו אי בעית עביד בלילה ואלמלא פחדו היה עושה ביום כעיקר המצוה (יפ"מ):
ושור מוקצה שהוקצה לתקרובת עכו"ם ז' שנים כדכתיב ופר השני ז' שנים ומפרש בש"ס שהוקצה לאשרה ז' שנים:
ושור הנעבד לא ידעתי מהיכן נפקא (רש"י):
זה יהושע כו' למה בנה מזבח כו' יהודה מחוקקי זה דוד כו' למה הקריב דוד באיסור במה הנה אגדה זו דמונה יהושע ודוד באלו שעשו ע"פ הדבור ע"כ צ"ל דס"ל כר' יוסי בר חנינא בויק"ר פ' כ"ב ריש סי' ו' דמשהוקם המשכן נאסרו הבמות לעולם ואין לה היתר אלא ע"י נביא ואז מותר אף כשבית המקדש הוה קיים ופליג על מתני' דפרת חטאת דאי' שם באו לגלגל הותרו הבמות פי' כשעברו את הירדן והוקבע שם בגלגל את המשכן כל שבע שנים שכבשו ושבע שנים שחלקו. גם אי' שם באו לשילה נאסרו הבמות וכשחרבה שילה הותרו הבמות עד שנבנה ביהמ"ק ואז שוב נאסרו:
ועתה נכדו היה קיים על כן לא היו יכולים ללילך דרך ארץ פלשתים שלא היה רשות בידם מפני שבועת אברהם:
ויחברון דרש התרועעי לשון ריע וחבר:
זה שמואל כו' והקריב באיסור במה עיין מ"ש לעיל:

הוא ועורו שכתיב ויעלהו עולה כליל. משמע כולו בלא הפשט וניתוח. ועולה טעונה הפשט כדכתיב והפשיט את העולה וה"ה לעולת הצאן ולעולת הצבור כדשנו בת"כ:
ומחוסר זמן כדכתיב טלה חלב ומפרש קטן יונק. ודייק שהיה קטן כל כך דהוה מחוסר זמן משום דאל"כ מאי נפקא מינה לאשמועינן דהוה יונק (יפ"ת):
ויענהו ה' שירד אש מן השמים ושרף את העולה או ע"י הרעם שהרעים ה' בקול גדול על פלשתים להבהילם שמכל זה ידעו שקבל ה' קרבנו:
שאין שבעה לעולם בלא שבת ובכל יום מהשבעה הימים היו מקיפים את יריחו הרי ע"כ שחיללו את השבת:
א"ר יהושע מלת רבי מיותר שקאי על יהושע תלמידו של משה רבינו:
וכל מה שנכבש בשבת כו' ולכן אסור ליהנות ממנה כי לא ניתנה שבת לדחות כ"א מפני סכנת נפשות ולא להרווחת ממון:
והרי עיר הנדחת אסורה בהנאה וא"כ איך הקדישו לשמים הא עיר הנדחת אפי' להקדיש לשמים אסור ומתרץ ר' יודא הלוי שהשלל הקדישו לה' כמו חלה ר"ל שהשור ושה וחמור החרימו לפי חרב כעיר הנדחת. והכסף והזהב וכלי הנחשת והברזל נתנו אוצר בית ה' כמו חלה:

פסקה ב

הה"ד מי הקדימני כו' הכוונה למאי דסיים לקמן סי' ט' מדבר ביוסף כו' ואגב דריש ליה בדרשות אחרות כדרך המדרש:
ועושה מזוזה להיותה מוכנת בידו אם יזכה לבית וכן מי שאין לו עלית ועושה ציצית שיהיה לו מזומן בידו (יפ"ת) או פי' שעושה מזוזה וציצית לאחרים כדי לקיים המצוה במה שאפשר לו לקיים (מת"כ):
לליתן לו ממון שיקנה נכסים ויקנה לו בית וטלית (מת"כ):
הה"ד מי הקדימני לעשות מצות כגון זה שנתן צדקה עד שלא היה לו נכסים. וקנה מזוזה וציצית עד שלא היה לו בית וטלית. ואע"פ שאי אפשר לעשות המצוה אם לא יקדים לו הקב"ה המעות. מ"מ קרי ליה מקדים המצוה לר' תנחום כיון דעבד ליה קודם שהוצרך לעשותה (יפ"ת):
מדבר באברהם שמעצמו הכיר להקב"ה כו' ביאורו דודאי אם אין לאדם בתורה ובחכמה קבלת בית רבו אי אאפשר לו להשיג חכמה ודעת ויראת ה' בתורה מעצמו. אלא בסיוע שפע רוח הקדש. והכי נמי הוי באברהם ומבואר בזוהר ריש פ' לך לך דלעולם ליכא אתערותא דלעילא אלא בתר אתערותא דלתתא. ולכן באברהם אבינו דהוי מעיקרא

אתערותא דלתתא שהוא מעצמו נתעורר תחלה להשיג חכמה ודעת ויראת ה' אז נתעורר עליו גם מלמעלה שפע רוה"ק להאיר לו האמת. וכן בהיפך הפונה לבו לבטלה לאחוז בסכלות והבלי העולם אז מתנהגים עמו ג"כ לפי דרכו להיות נשאר תמיד בסכלות ובחשיכה. וז"ש מדרכיו ישבע סוג לב שהוא מלא הרהורים רעים בדרכי סכלות הוא ג"כ יהיה לו כפי דרכו ואין נוגה לו באור החכמה. אבל מעליו איש טוב זה אברהם שמעצמו הכיר להקב"ה שלא היה אדם שלמדו אלא השיג הכל בשפע רוה"ק לפי שהיה איש טוב בהיותו בוחר מעצמו בטוב והיה משתדל תמיד בטוב לחקור ולדרוש להבין יראת ה' ותורתו לפיכך גם מן השמים האירו לו בסיוע שפע חכמה רוה"ק (נזה"ק):

קונה שמים וארץ וקאי על אברהם שקנה שמים וארץ מהקב"ה ע"י מעשיו הטובים:

כל מה שעשה אברהם למה"ש כו' דריש דאשמעינן צדקת ה' שנתן שכר לאברהם כפי כל פרטי מעשיו בגמילות חסדים לאורחיה זה שלש פעמים במדבר ובארץ ולעתיד היינו לימות המשיח (יפ"ת):

פרע הקב"ה לבניו ביציאתן ממצרים ובארץ ועתיד ליתן אותם לע"ל כצ"ל וכן הוא בב"ר פ' מ"ח ס"י:

והכית בצור ויצאו ממנו מים בארץ מנין כי ה' כצ"ל:

זיונם שהיו מזיינים עצמם ללחום עם ל"א מלכים:

שלח לחמך שהרמז על עשיית הטוב שיהיה הזכות מעותד לרוב ימים:

ואין והכן אלא לשבת דפשיטא דטבוח טבח להכין הוא לצורך האורחים כמ"ש כי אתי יאכלו האנשים בצהרים. אע"כ צ"ל לדרשא אתא דערב שבת היה שמצוה להכין ליום המחרת ועמ"ש בב"ר:

פסקה ג

כ"ד רננות דהיינו לשון תפלה ותחנה רנה:

עד ועתה קומה כו' פי' ועד בכלל דהיינו עד פסוק ה' אלהים אל תשב פני משיחך:

מיד נענה כו' וכן כתיב אחריו וככלות שלמה להתפלל כו' דמשמע דלא נענה להיות הארון בא במקומו שהשכינה ירדה עליו עד שכילה להתפלל דהיינו ה' אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך. אבל קודם שכילה תפלה זו לא היה נענה בכל כ"ד רננות דכתיב מקמיה האי קרא ה' אלהים אל תשב כו' (רש"א) ועיין מ"ש בש"ר פ"ח:

ולמה נצטער פי' למה באתה כל הצער הזה לידו. ומתרץ לפי שנתגאה כו':

מהו בנה בניתי א"ר יעקב כו' בנין בנוי בניתי לכאורה זה סותר למ"ש שנצטער ע"י שנתגאה ואמר בנה בניתי בית זבול לך. לכן נראה שגיר' השוח"ט עיקר דאי' שם מפני

שנתגאה ואמר בנה בניתי בית זבול לך. רבי יעקב בריה דר"י אמר בנין בנוי בניתי לך. ולפ"ז ר' יעקב פליג ואמר שלא נתגאה ואדרבה הכניע עצמו לפני הקב"ה. ואפשר שס"ל שבא הצער לידו כדי שיעשה הנס לכבוד דוד לאות שמחל לו ה' על עון בת שבע כדאי' בפ"ב דשבת:

פסקה ד

אמר ר' יעקב בריה דרב יהודה צריך להיות רבי יצחק בריה דרב יהודה (א"א) וכן הוא בריש חזית:

אלא בהבנותו מבנין נפעל:

הדימוס שורות בנין של אבנים:

וכי יש אבנים בבבל שבבל היא בירודו של עולם:

מלאך ירד כו' אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא מפרש פום הבור של אריות וזה היתה סיבה שלא חבלוהו. דכן כתבו הטבעיים שכאשר האריה ניצוד והושם בכליבה אין לו איל ונעשה רך הלבב (רש"ש) ולפי דבריו הא דהוצרך המלאך להדמות לאריה היה להגדיל הנס שיתראה להם כדמות אריה גדול המצילו לסגור פיהם:

לכבוד ממה"מ בבנין בהמ"ק:

למה נקרא שמו מלך הכבוד הלא כל מלך יש לו כבוד ואיך יהיה שם מלך הכבוד מיוחד להקב"ה ועוד כי אינו מקבל שום טובה וכבוד מהברואים כי א"צ לשום דבר חלילה. לכן קאמר שהוא שולט ומושל על הכבוד. והכוונה כי הכבוד ביד המכבדים ולא ביד המכובד. ולכן לא יקרא מכובד אלא מי שהכבוד בידו והוא הנותן כבוד לזולתו ע"ד איזהו מכובד המכבד את הבריות. וכן הקב"ה לפי שחולק כבוד לזולתו נקרא מלך הכבוד. וכן פירש בעל העקידה בשער ס"ה. וכתב עוד שאמר ליראיו מפני שמשלימות הכבוד שעליו יקרא המכבד בעל הכבוד שנותן למי שראוי לו:

בקולו של משה פירשתי במקום אחר ציורו:

אין לי אלא בהרווחה כלו' אין לי שהיה ה' עמו אלא בשעת הרווחה אבל בשעת הצרה בהיותו בהסתר פנים מנין שגם באותו הפרק היה ה' עמו. ת"ל אין שר בית הסוהר גו' באשר ה' אתו. הרי שאף בהיותו בבית הסוהר היה ה' עמו (נזה"ק):

מסויים מסומן בסימן ואות ניכר בין שאר כלי המקדש:

לעשבים עיין בהמקומות שציינתי ביד יוסף שיש שנויים בהנוסחאות:

אין רוכבין על סוסו כו' מפני אימת מלכות כדתנן בסנהדרין פרק כ"ג אין רוכבין על סוסו כו' שנאמר שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך:

וישב שלמה על כסא ה' עיין שמ"ר פ' ט"ו:
שכן פי' נמשך ונגלה להראות לו (מת"כ):
אני נגלה עליו שנראה לו הקב"ה בחלום. או בהקיץ בעמוד ענן וכיוצא בו לכבוד הצדיק (רמב"ן):
שלא נגע בה לשכב אצלה אפי' בלא תשמיש וכמו שפרש"י בחומש:
להקביל פני ר' יהושע יו"ט היה. שחייב לכבד את רבו בקבלת פנים:
תלמידך אנו ואין לנו לדבר בפניך:
שבת של מי היתה שר"ג הוי דריש ב' שבתות. וראב"ע שבת אחת. ושאל לידע מי ההוא בעל האגדה (רש"א):
כדי להקביל שכר למביאיהם פי' כדי ליתן שכר לאביו ואמו על שמביאים אותו:
אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם כו' ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם כ"ה בגמרא. ופרש"י חטיבה אחת שבח אחת מיוחדת לומר אין כמוך (לשון חטובות אטון מצרים שפי' משובחות). והאמרת פי' שבחת. כמו יתאמרו כל פועלי און. שפי' ישתבחו שדרכם צלחה:
ואף הוא ראב"ע (רש"י):
כדרבונות דרבן הוא כמו מחט עב נעוץ בראש מלמד הבקר:
לתלמיה שורת המענה (רש"י):
להביא חיים לעולם רצו בזה שכמו שהדרבן הוא מכוון את הפרה לעשות חרישתה ביושר ומן החרישה בא חיים לבעליה ולעולם. והם התבואה והפירות. אף ד"ת מכוונים לב האדם ומפקחים אותו השגת דעת אמתי שהיא תכליתו. וע"י התורה נקרא איש חי שהוא דבוק על ידה בחיי עולם האמתים כמ"ש כי היא חייך וגו' וכדאי' בתנחו' סדר עקב:
אי מה דרבן זה מטלטל פי' שאינו מתקיים. אף ד"ת אינן מתקיימים ת"ל וכמסמרות שהוא דבר קבוע ומתקיים במקומו כך ד"ת מתקיימים לעולם:
אי מה מסמר זה חסר ר"ל מחסר ומנקב בכותל מקום שהוא תקוע שם (רש"א):
ת"ל נטועים דה"ל לכתוב תקועים. וכתיב נטועים. לרמוז מה נטיעה זו פרה ורבה אף ד"ת פרים ורבים:
אלו ת"ח שיושבים אסופות שהתורה נקנית בקיבוץ כדאמר' אימתי ד"ת נשמעין כתיקונם בזמן שבעליהם שומעין אותן באסופות. ומדכתיב אסופות דריש ליה לשני אסיפות מחולפין הללו מטומאים והללו מטהרין (רש"א):
איך אני לומד כו' כי לא אדע איזה מהם אמת:

אל אחד נתנן כו' אין לך אחד מבני המחלוקת מביא ראיה מתורת אלוה אחר אלא מתורתו של הקב"ה:

פרנס אחד כו' אין לך מביא ראיה מדברי נביא הבא לחלוק על משה רבינו:

כאפרכס פי' בערוך הוא דלי של רחים שהוא מכניס הרבה ומוציא קימעא. והוא משל שיכניס לאזנו לשמוע דברי כולם בין המטמאין ובין המטהרים. אבל יקנה לו לב להבחין איזה יכשר ויוקבע הלכה כמותו כפרש"י. וכן פרש"י בחגיגה אפרכסת טרימוי"א שעל הרחים:

שרבי אלעזר שרוי בתוכו משמע שהדרש דלעיל אמר ראב"ע. ורבי יהושע אמר אשרי הדור כו':

המשנה קראת אותו מרדע כדתנן באהלות פ' ט"ז כל המטלטלין מביאים את הטומאה בעובי המרדע:

והמקרא קרא אותו דרבן ומלמד אף על גב דדרבן הוא המחט התקוע במקל שבו עוקצין את הפרה והמקל נקרא מלמד כדתנן בפרק ט' דכלים מלמד שבלע את הדרבן. קאמר הכא שהמרדע נקרא דרבן ומלמד שפעמים נקרא הכל בשם החלק (יפ"ת):

כשהוא משמרם דריש מסמרות לשון שמירה:

ושאר כל הימים כו' שבמקדש דוקא מצות אתרוג כל שבעה. ובגבולין ביום ראשון מן התורה ושאר הימים מדברי סופרים וכדמפרש. ומשמע מכאן דלכ"ע מברך בשאר כל הימים רק דפליגי במטבע של ברכה אם על מצות לולב או על מצות זקנים:

ואין ר' יהושע מודה כו' קושיא היא:

טובים דברי דודים חז"ל נקראים דודים ורעים להקב"ה:

סמנין בפיהם וכדאמר בפ' כיצד מעברין אל תקרי שימה אלא סימנה. וכתב הרש"א מצינו לשון סימן בקרא בישעיה ושעורה נסמן והכא שימה הנ' אחרונה נופל מהפעלים שהלמ"ד נופל בהם עכ"ל. ור"ל האות האחרונה מן השורש נקרא למ"ד הפעל:

סדרונניא שם מקום ובפסיקתא גרס סרונגלא:

למה לא נתנו כו' שדברי בעל פה אי אתה רשאי לכותבם:

מהו מהמה מהומה נכנסה בך כצ"ל וכ"ה בפסיקתא רבתי פ"ג. ועיין בקה"ר פי"ב. ועיין במת"כ:

אבל מה יש לו לאדם לעשות פי' לפי שא"א לכותבן משום רבויים ע"כ צריך אתה ללמוד בע"פ ולייגע עצמך:

הוי בשר לשון בשורה:

אתה נעשה בשר כמו שר וחשוב:

כדור של בנות פילק"ע בלעז שזורקין אותו הבנות ומקבלין אותו מיד ליד (רש"י בישעיה):

ספירה הוא מין פרי עגול ככדור במס' כלאים הפול והספיר (מת"כ):

וזורקות לכאן ולכאן כו' כלו' התורה יש לה מעלה במה שהיא עמוקה מאד בטעמיה שכל אשר מיגע בה מוצא בה טעמים שונים משונים. והשכל כאילו יעוף ממקום למקום ומטעם לטעם. אך אולי ידמה האדם א"כ המה רק הטעיות שא"א לעמוד בהם לעולם וז"ש יכול כו' שמא דבריהם פורחים כלו' עולים ויורדים בהם אין ולאו ורפיא בלי חיזוק. לכן דימה למסמר שהוא חזק. ובנמשל שנוכל למצוא טעם חזק בזה. אך יש לו למסמר חסרון שיש לו שושנה מלמעלה (כפתור בראש) שעל ידה נוכל לשלוף אותו. ולכן דימה לנטע שקשים לעקור. כן נוכל למצוא טעם חזק שא"א לעקור:

משמרות כלו' וכמשמרות נטועים:

לדברי תורה כ"ד ספרים כולם הם דברי תורה ומקיש דברי סופרים להם:

אף המסמרים כ"ד עי' לקמן:

בעי כמה מסמרים כו' יהיה בו בסנדל והמסמרות אלו היו קובעים בו לחבר עור העליון על העץ התחתון שדורסין עליו (רש"י) והא דלא יצא איש בסנדל המסומר אינו אלא בשבת וי"ט אבל בחול מותר ואפי' בשבת לא אסרו אלא דוקא אם עשוי לחזק אבל לנוי מותר כדאי' שם בגמרא דף ס' ע"ב:

וכימיך דבאך מקיש ברזל ונחשת דמנעלים דהיינו המסמרות לימיך דהיינו ימי השבוע ואסמכתא בעלמא הוא (יפ"מ):

תשעה כנגד תשעה ירחי לידה כדאי' בקה"ר:

אחד עשר כו' שמפני זוגות לא יתן י"ב על זה וי"ב על זה:

מנין משמרות כהונה ולויה דהיו כ"ד כי כן חלקם דוד:

שפשטו בו חכמים יד שהרחיקוהו בנידוי או בנזיפה שע"ז הזהירו במס' אבות הוי זהיר בגחלתן שלא תכוה כו':

כתקנן מסודרים בפיהם אליבא דהלכתא בלי פקפוק:

הם ערבים לשומעיהם כמסמרות נטועים ר"ל נטע שנטוע במקום הראוי שהוא דבר על אופניו ויפה לעין רואיו:

ממוסמסים שאינן מסודרות וחלקים כדבר הנתמסמס ונימוק:

הן מרות לשומעיהם כמסמרות פי' שעוקצין כמו מסמר. וה"ק קרא דברי חכמים לפעמים הם כמסמרות לשומעיהם. ופעמים הם כנטע שהוא נטוע במקום הראוי:

לשומעיהן כמסמרות. כמסמרות נטועים בעלי אסופות אימתי כצ"ל:

שבעליהם נאספים שבעלי התורה והם החכמים הגדולים כשהם נאספים לעולמם שאז צריך התלמיד לזרז ולאמץ בדברי תורה מאחר שאין לו ממי לשאול כדמפרש:

מן משה הרועה נתנו מרעה אחד. מרעה נוטריקון משה רבינו ע"ה (מת"כ):

אשר אנכי מצוה אתכם היום ומשה הוא דקאמר לה מדקאמר לאהבה את ה'. ואע"ג דונתתי מטר ארצכם דבתריה מדבר בשם ה'. הכא משמע דמשה בדברי עצמו מדבר. ובמדרש קהלת מייתי אשר אנכי מצוך היום. והיינו קרא דושמרת את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום ומהתם ניחא טפי דכל הפרשה בשם משה אמורה כמדבר מפי עצמו ואיתא נמי התם יתורא (יפ"מ):

מה דרבן זה כו' עד לדעת את המקום ועד בכלל מיותר (מת"כ) וכן היפ"מ כשהעתיק זה המדרש בביאורו על הירוש' לא העתיק זה:

משה עמו וסיפא דקרא איה המעלם מים את רועה צאנו:

ואומר ומשה היה רועה שמא משום דהיה רועה הוי מקמי דהוה נביא לא משמע דהשתא שזכה למה שזכה איקרי בשם זה להכי מייתי נמי קרא את רועה צאנו דהשתא נמי קרי ליה הכי (יפ"מ):

אלא כשומע מפי הקב"ה ולפי שרחוק שהשומע מפי קטן יהיה בעיניו מיד כשומע מפי הקב"ה לכן אמר שיהיה זה מדרגה אחר מדרגה שבתחלה יהיה בעיניו כשומע מפי חכם ואח"כ כשומע מפי חכמים כו' עד שיהיה בעיניו כשומע מפי הקב"ה (יפ"מ):

שנאמר נתנו מרועה אחד ואין רועה אלא הקב"ה שנא' רועה ישראל האזינה כ"ה בקה"ר:

עיניך אלו הזקנים שהם עיני העדה משגיחים בכל דבר להורות להם הדרך הנכונה:

ויעצם את עיניכם וגו' את הנביאים ואת ראשיכם החזים כסה. ובילקוט שה"ש מביא הנוסחא בשם ספרי וכה"א והיה אם מעיני העדה:

בעצה ובמחשבה בכח המשער הגדול נגמר הידיעה:

בבתי מדרשות (**שנא'**) **על שער בת רבים** והיינו שערים המצויינים בהלכה:

עשיתם את התורה קוו לאליהו אפך הוא כינוי אל הכהנים כמ"ש ישימו קטורה באפך (כמ"ש הגר"א) וכתיב בהם כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו. וקאמר אם הכהנים יהיו חזקים בתורה כמגדל הלבנון. צופה פני דמשק קוו לאליהו כו':

ואל תוסיף עליהם כגון ספר בן סירא ודוגמתו כ"ה בקה"ר:

החיצונים ספרי מינים:

ההוגה ר"ל שאף שלא עשה אותו מ"מ אסור להגות וללמוד בהם:

הנטוע בדלת פי' הקבוע בדלת:

הדפין הנסרים והלוחות שהדלת נעשה מהם:

וקיים הקב"ה שהרי קדמו לכל דבר שבקדושה:
אלא כדרבנות ר"ל דברי חכמים וגזירתם שיש להם קיום כדרבנות פי' כמו שהיה קיום להרבנות שנתן יעקב לאפרים:
אשימנו ראשון לכל דבר והא דאשכחן בסדר פנחס ובסדר מסעי איפכא שמזכיר מנשה תחילה. י"ל שלא הקדים תמיד את אפרים אלא בקדימת מעשה ובהתמנות אבל לענין קדימה בכתוב מקדים לפעמים גם מנשה מפני כבוד בכורתו אע"פ שאפרים גדול ממנו (נזה"ק):
בשופטים יהושע שהיה משבט אפרים שנא' למטה אפרים כצ"ל. משמע מכאן שיהושע לא היה מלך אלא שופט. וכן משמע בויק"ר פ' כ"ט סי' ט':

פסקה ה

עד וישם את אפרים לפני מנשה ועד בכלל:
והוסיף לו אות אחת כו' כדאי' בסוטה בשעה שא"ל פרעה ובלעדיך לא ירים איש את ידו אמרו האצטגינין לפרעה עבד שלקחו רבו בעשרים כסף תמליכהו עלינו. א"ל גנוני מלכות אני רואה בו. א"ל א"כ ספר עמו בשבעים לשון באותה שעה בא גבריאל ולמדו ע' לשון ולא הוה גמיר עד שהוסיף לו אות אחת משמו של הקב"ה שנא' עדות ביהוסף שמו וגו' ומסיים בילקוט הפסוק הזה מתחיל בעי"ן ומסיים בע' על ע' לשון שלמדו:
אלה תולדות יעקב ראובן כלו' ראובן וכל הבאים אחריו. ולמה פרט רק את יוסף לבד. ע"ז אמר לפי שכל מה שאירע כו' ובהיותו דומה לו בכל דבר לפיכך הוא נקרא עיקר תולדותיו (יפ"ת):
שהיה יוסף דומה לאביו בכל דבר כי ההדומים בתכונתם ובמדותיהם בוודאי פעולותיהם שוות. ולכן המקרים שקרה להם מלמעלה היה ג"כ שוה. כי המאורעות הוא כפי פועל האדם. וחשב כמה ענינים הן מן מעלות עצמיות שנולדו בהם. והן מן מעלות אמם. וכן המאורעות שנצרפו מאד מרוב היסורים וכן בענין גדולתם וטובתם הכל בענין אחד. וזהו שניהם מלאים שהיו שניהם ממולאים בכל טוב המעלות (אשה"נ):
מה יעקב נולד מהול בב"ר פ' ס"ג מדכתיב ממעיך יפרדו. ובתנחומא סדר נח יליף מדכתיב ויעקב איש תם. אף יוסף נולד מהול דכתיב אלה תולדות יעקב יוסף וכ"ה בתנחומא סדר מקץ וכן אי' באדר"נ:
מצער עיבורה כדכתיב ויתרוצצו הבנים בקרבה. אבל בשעת הלידה לא מצינו בה קושי:

אף זה נתקשית אמו בשעת הלידה אפשר שצ"ל אף זה נתקשית אמו מצער עיבורה והיינו שהיה לה צער וקושי ממה שלא נתעברה כמ"ש ליעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי:

זה אחיו שונא אותו. שאפי' בשעה שלא היה מבקש להרגו דהיינו עד שלא קיבל הברכות. מ"מ שנא אותו על הבכורה. אף יוסף אפי' בשעה שלא היו מבקשים להרגו היו שונאים אותו כדאשכחן וישנאו אותו קודם ויתנכלו אותו להמיתו:

זה נשטם כו' וישטום עשו את יעקב ואחי יוסף נמי היו משטימים אותו כדכתיב וישטמוהו בעלי חצים:

שנא' גנובתי יום וגנובתי לילה עיין בבראשית רבה פרשה פ"ח ושם נתבאר:

זה נתברך בעשרה ברכות כו' ע' בבראשית רבה ושם נתבאר. וע' ג"כ בד"ר פ"א סי' י"ז מ"ש בארוכה:

זה לוו אותו מלאכים כדדרשי' גבי והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים. וגבי ויפגעו בו מלאכי אלהים. וזה לוו אותו מלאכים דשלשה מלאכים נזדווגו לו כדאמרי' בב"ר פ' פ"ד:

זה נתגדל ע"י חלום שבירכו ה' בחלום הסולם. וזה נתגדל ע"י חלום פרעה:

זה נתברך בית חמיו בשבילו כדכתיב ויברך ה' אותך לרגלי. וביוסף כתיב ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף. והמצרי היה חמיו כמו שאחז"ל כי פוטיפרע הוא פוטיפר:

זה כלה את הרעב ע' בב"ר ושם נתבאר:

זה השביע בנו שיעלהו ממצרים וזה השביע את אחיו שיעלו עצמותיו:

זה עלו עצמותיו אע"ג דכל גופו העלו. משום דביוסף צ"ל עצמות קאמר הכי נמי ביעקב דבעצמות מיהו היו דומים (יפ"ת):

לכך נאמר אלה תולדות יעקב יוסף ר"ל להכי קרי ליוסף תולדות יעקב ביחוד. להיותו דומה לו:

עד והוא הצעיר ועד בכלל:

כנגד אברהם כו' מלת כו' מורה למה שסיים לעיל בקרבן נחשון שהיה עיקר היחוס:

אפרים ושותלח וערן הרי ג' בנים של דורות מפרש בני שלשים ג' דורות ואפרים בכלל וס"ל שערן מיוצאי מצרים היה:

פסקה ו

האני אותו מלת אני שיאמר לך מרומז על אימתו וכדלעיל:

ת"ל ואת שבתותי תשמרו לכאורה נראה דמדסמך זה לזה דריש ליה. אבל אומרו כולכם חייבים בכבודי לא נפקא לן מהסמיכה. אלא מאומרו אני ה' בסיפא דקרא. ופי' הפסוק אע"פ שאמרתי לך איש אמו ואביו תיראו הוא בתנאי שאת שבתותי תשמורו. אבל אם

כדי לכבדו צריך אתה לחלל את השבת או לאחת מכל מצות התורה לא. וזה מפני שאני ה' אדון לכולכם ואתה ואביך חייבים בכבודי (קרבן אהרן):

רואה את הנולד כמ"ש (קהלת ב':י"ג-י"ד) החכם עיניו בראשו כו' ואמרו חז"ל בראשיתו רואה כו':

ומחשב הפסד מצוה מה שהוא מפסיד מסחורתו בשעה שהוא עוסק במצוה. הוא מחשב כנגד השכר שיקבל עליה לעתיד:

ושכר עבירה שהוא נהנה בה הוא מחשב כנגד הפסדה שהוא עתיד להפסיד בה בעוה"ב. כי ההפסד שעתיד לבא עליו הוא הרבה מאד. וכן השכר שעתיד לבא הוא הרבה מאד (רש"י):

אלא מאריך רוחיה כו' פי' אלא מאריך אפיה אולי ישוב וגבי דיליה כשאינו שב. והא דכתיב נושא עון היינו למי שעושה תשובה. ועיין מ"ש בתנחומא כי תשא סי' כ"ו:

ההין המדה כד"א רביעית ההין:

שנתן להם ארכה אריכות זמן פן יחזרו בתשובה כד"א לשלותך תהא ארכה:

לאחר גזר דין אין שומעין לו במס' ר"ה דף י"ז אי' א"ר יוחנן גדולה תשובה שמקרעת גז"ד של אדם. ומוקי ליה בצבור דוקא אבל ביחיד אין נקרע גז"ד אפי' כששב לאחר שנגמר דינו ביום הכפורים. וכתב בספר סדרי טהרה בסוף מסכת נדה הא דמחלק בענין קריעת גז"ד בתשובה בין יחיד לצבור היינו בשב מיראה דזדונות נעשה לו כשגגות. אבל בשב מאהבה דזדונות נעשין כזכיות יש כח בהן להקרע גז"ד אף ביחיד:

לנשום יוציא ויכניס רוח נשימתו:

שיכלא הרוח בגופו שיכלא לשון בית כלא אדני משה כלאם:

דין ד' מיתות לא בטלו וא"ת והא חזינן כמה חייבים דמתים כדרכם. וי"ל דזכות מילה תולה ושכר מצות שעשו משתלמין בעוה"ז כדכתיב (דברים ז':י') ומשלם לשונאיו (תוס' ד"ה מיום סנהדרין ל"ד). והריטב"א כתב דין ד' מיתות לא בטלו פי' באותן שנוטלין דינם בעוה"ז. כי בוודאי יש כמה רוצחים שמתים בשלוה ובהשקט שנדונים לעוה"ב. וזה ברור עכ"ל:

בסרונכי אסכרה (רש"י):

נופל מן הגג דומה לנסקל שדוחפין אותו מבית הסקילה לארץ וגבוה שתי קומות היה כדאמרי' בפ' נגמר הדין (רש"י):

או חיה דורסתו אריה מפילו לארץ והורגו בדריסה (רש"י):

נחש נושכו והארס שורפו (רש"י):

פסקה ז

שאעפ"י שנכנס לאותו גדולה דרש ועל אע"פ שהיה על ועליון עכ"ז שמר שבועת אלהים:
ולכך נאמר אלהים רמז לכתוב שבועת אלהים:
והיה זהיר על השבועה שלא נשבע כו' ר"ל ששבועת שקר בודאי לא היה נשבע אפי' בפרעה. דהא כתיב גם במדעך מלך אל תקלל. אלא בוודאי כוונת יוסף היה כשאמר חי פרעה אם תצאו מזה רצונו לומר אם תצאו כולכם כל העשרה אחים. וזה קיים. שהרי נשאר שמעון וזה דאי' בתד"א ח"א סי' כ"ז לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא קיים יוסף שנאמר חי פרעה אם תצאו מזה. והלא דברים ק"ו ומה כשהיה נשבע במלך ב"ו קיים את שבועתו אם נשבע במלך מנלכי המלכים הקב"ה עאכ"ו ע"כ. הרי שקיים יוסף מה שנשבע חי פרעה אם תצאו מזה וגו'. וכ"ה כוונת המכילתא ריש סדר בשלח דאי' שם יוסף קיים כל העשרת הדברותל כו' לא תשא וביוסף כתיב חי פרעה ע"כ. ר"ל שאם קיים שבועה לב"ו כ"ש שבועה שנשבע בהקב"ה. וכן מה שאמר חי פרעה כי מרגלים אתם ג"כ לא היה שקר כדאי' ברבה סדר מקץ פ' צ"א שכשבאו למצרים עברו שלשה ימים ולא באו לקנות תבואה. ושאל להם יוסף ע"ז ואמרו אבדה נאבדה לנו והיינו מבקשים אותה ע"ש. וזה היה כוונתו במה שאמר מרגלים אתם. ועיין מ"ש בב"ר פרשה צ"א סי' ח':
שגדר עצמו כו' כלומר שהיה דבר גדול שהגביר על יצרו. לכן מכונה בשם דבר:
ואין איש וכמו שאמרו בב"ר פ' פ"ז סי' ט' ואין איש מאנשי הבית אפשר ביתו של אותו האיש משתייר בלא איש רבי יודא אמר יום אידם של נילוס היה והלכו הכל לראות והוא לא הלך:
לא נתבהל מן מעשיהם כי יצר הלב הבא לאדם פתאום. נפשו הבהמית מוטרפת בשעת מעשה. ובלי התבוננות ח"ו יבא לזה. אך הוא עמד בשכלו להשביח שאון היצר:
מפנאי מריקות:
אשר יאמר לכם תעשו וזהו מי יאמר לו מה תעשה כי כן צוה להם המלך שיעשו ואין מי ימחה בידו:
בנגעת יוסף פי' במה שנוגע אל יוסף שאף שהפליג בשבחו מידיעת פתרון חלומות. הפליג בגנותו ג"כ. לומר שידיעתו מכח שטותו כמאמרם ניתנה נבואה לשוטים. או אפשר שצ"ל בגנות יוסף:
נער שהוא שוטה כו' משום שהיה אפשר לו לשר המשקים לומר ושם אתנו פקיד על כל האסירים. ואמר בלשון בזוי. ש"מ שכיון לבזהו. נער שהוא שוטה כלו' שאין דעתו שלימה שעודנו רך בשנים. והלהנהיג שררה ראוי שיהיה בו טעם זקנים (יפ"ת):

עברי שונא לפי שאוכלים הצאן שהיו המצרים עובדים אותו. כדכתיב כי לא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם וגו':

עבד שאינו ראוי למלכות שכך היה כתוב בנמוסין של מצרים שלא יהיה עבד מולך. כדאי' בב"ר פ' פ"ט:

שעתיד ליתן הדין כו' כלו' שידע אף אם ימלא תאוותו היום יש עת להנקם ממנו להשפט על מעשיו:

להיות עמה בעולם הבא כמ"ש במס' עכו"ם ה' ע"א וכל העובר עבירה אחת בעוה"ז מלפפתו והולכת לפניו ליום הדין כו' שנא' ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה. לשכב אצלה בעוה"ז להיות עמה לעוה"ב ע"כ. ופי' מלפפתו מעטפו. וכתב התורת חיים דהא דקאמר הגמרא וכל העובר עבירה אחת היינו עריות. דסתם עבירה דנקט הש"ס עריות הוא:

פיו שלא נשק בעבירה כו' חשב כל המעלות הפרטות שנשתלם לו מדה במדה מן ההיפך להיפך:

הוא לא הרכין צוארו לעבירה נקט ההרכנה משום דחרדת הגוף ותנועתו לעבירה הוה דבר מגונה מצד עצמה. ולפי שתחלת תנועת חוליות השדה שהיא עיקר הגוף בצואר. נקט צואר להרכנה (יפ"ת):

ומן המצריות בנות צעדה עלי שור וכדאי' בב"ר פ' צ"ח בנות צעדה עלי שור וגו' את מוצא בשעה שיצא יוסף למלוך על מצרים היו בנות מלכים מציצות עליו דרך החרכים והיו משליכות עליו שירין וקטלין ונזמים וטבעות כדי שיתלה עיניו ויביט בהן. אעפ"כ לא היה מביט בהם:

ולפיכך עלי שור ולפיכך עלי לשלם לו שכר אותה ראיה. ודרש שור לשון ראיה כדמפרש רבי ראובן:

בכל הרואה בכל מקום שהיו יכולים לראות העיר. והענין כי זהו סימן הקדושה שהיה בנפשו ששמר מעון. ולכן יהיה קדוש בכל מקום. כי קדושת המקום תלוי ג"כ בקדושת האדם השוכן בה:

שלא גנבת ממונו של פוטיפר שהיה נאמן ביתו ולא גנב אצלו כלום. ועי' בתד"א ח"א פ"ו שחשב שם שקיים יוסף כל עשרת הדברות.

כמד"א ועין נואף שמרה נשף לומר לא תשורני עין וכתיב ובלילה יהיה כגנב הרי ששייך לשון גניבה בנואף. ולעיל פ"ב למד מדכתיב בקרא מים גנובים ימתקו:

כנגד יעקב כלו' קרבנו היה לכוון בזה ענין יעקב ומאורעות יוסף ומאורעותיהם שיקרה אותם באחרית:
ואני נתתי לך שכם אחד כו'. וכרבי יהודה דאמר בבראשית רבה סוף פרשה צ"ו זו בכורה:
כי מנשה על שם יעקב נקרא. אבל אפרים נשאר במקום יוסף. לכן לעיל באפרים חושב אפרים שותלח ערן בג' דורות שראה יוסף:
כי לא היו לו בנים. וזה מורה על חטאת כמ"ש ז"ל לשון עברה על מי שאינו מניח בן ליורשו. ויאיר בן מנשה נהרג בימי יהושע. ויאיר בגלעדי הכתוב בשופטים י' היה אחר. שהיה לו שלשים בנים ולמ"ד עיירות בארץ הגלע:
שהיה מבקש לגדלו על אפרים אחיו. והטעם דיוסף לפי שראה מה שנמשך לו מקנאת אחיו בו על אהבת אביו אותו מהם. היה מקפיד בהיותו מטיל קנאה בין מנשה ואפרים בהודיעו חבה יתירה לקטן. וחשב כי לא ידע יעקב מה שהיה בו ביוסף. ע"ז השיב לו אבין ידעתי בני ידעתי (יפ"ת):
אלו בנות צלפחד ע"ל פ' כ"א. ובתרגום אונקלוס וברש"י סדר ויהי:

פסקה ח

לפני אפרים כו'. שהם היו המעולים שבשבטים כמאמרם ז"ל (סוטה פרק א"נ) ראוי היה יוסף שיצאו ממנו י"ב שבטים כיעקב. וכמאמרם ז"ל שבת נ"ה על בנימן שמת בעטיו של נחש (ספורנא):
בני רחל אשת יעקב. ובכולן לא נאמר כן. אלא שהיתה עיקרו של בית (רש"י) וברות רבה למד מדכתיב ורחל עקרה עיקרה של בית. וע"ש מ"ש:
מתה עלי רחל וכדאי' ברות רבה פ"ב אמר יעקב אבינו קשה עלי מיתתה של רחל מכל הצרות הבאות עלי. וגם לפי מה שאחז"ל שמתה על שאיחר נדרו. הרי היא היתה עיקר באמת:
שנולד בנימין כשהיה יעקב בן מאה שנה. וכן הוא בסע"ר פ"ב. ובספר הישר סדר וישלח. שהרי אבינו יעקב היה בן ס" שנה כשנתברך. אח"ז היה נטמן י"ד שנה ומשמש את עבר. נמצא עומד על הבאר בן ע"ז שנה. ועשרים שנה עשה בבית לבן. יצא מארם נהרים ובא לסוכות עשה שם י"ח חדשים כדאי' בב"ר פ' ע"ח. יצא מסוכות ובא לו לבית אל ועשה שם ששה חדשים. יצא משם ונולד לו בנימן:
שביחן צדקת אחיו בנימן על אודות הגביע. נראה שט"ס הוא וצ"ל שביחן צדקת אחיו בבנימן. ור"ל שביחן צדקת כל אחיו בזה שנתן הגביע באמתחת בנימן אם ימסרו נפשם עליו. וכיון שראה שמסרו נפשם על בנימן הכיר צדקת כל אחיו והתודע להם:

שביחן לשון הבחנה ונסיון:
שחשבונו שבעים יין. בגמט' שבעים:
בנינו לכפרה להורדוס על שהרג לכולהו רבנן וכדאי' בפ"ק דב"ב שבבא בן בוטא נתן לו זאת העצה ואמר לו אתה כבית אורו של עולם. היינו רבנן כדכתיב ותורה אור. תלך ותעסוק באורו של עולם היינו ביהמ"ק דכתיב ונהרו אליו כל הגוים:
שאול ואיש בושת. וכן חשיב ליה לאיש בושת בויק"ר פ' כ"ט סי' ט'. אבל בתנחומא לא חשיב ליה לאיש בושת מפני שמיד פסקה מלכותו. והרי הוא כלא היה. ולהכי אמר כאן ד"ר כנגד שני גואלים שיצא ממנו מרדכי ואסתר:

פסקה ט

כמיוחד שבשבטים הוא יהודה שהיה ראש השבטים. ולפי שמיהודה הוד מלכות לשפוט את ישראל אמר שמדן יהיה שופט כמוהו שיהיו ישראל בימיו בשלוה כמו בימי דוד ע"י שהיה עושה נקמה בפלשתים. אי נמי שהיה שופט בצדק גמור בלי שום הנאה לעצמו וכדאי' בסוטה דף י' זכרני וחזקני אמר רב אמר שמשון לפני הקב"ה זכור לי עשרים שנה ששפטתי את ישראל ולא אמרתי לאחד מהם העבר לי מקל ממקום למקום. פי' שלא נהנה מהם אפי' בהעברת מקל ממקום למקום. שהעברת מקל שהוא צורך הדינים לרדות במקל ורצועה למי שלא יקבל הדין ועכ"ז שהוא לצורך עצמם לא הטריח כ"ש דבר שהיה להנאת שמשון לבדו (כלי יקר). כדוד דכתיב ביה ויהי דוד עושה משפט וצדקה (יפ"ת):
שהוא היה מבית לחם. הנזיר ביום התגלחו. כדכתיב בפרשת נזיר. והלחם נקרא על שם הקערה. כמו שדרשו בקערה דישששכר לעיל פ' י"ג סי' ט"ו. ובקערה דזבולן לעיל פ' הנ"ל סי' ט"ז ע"ש:
עד ואחר ישתה הנזיר יין. עד חיבת יין ולא חיבת יין בכלל. בכנגד חיבת יין שחשבונו שבעים רמז נשיא דן במה שהביא המזרק שהיה משקלה שבעים שקל. נגד מה שהותר הנזיר ביום התגלחו לשתות יין שחשבונו ע' וע"ש (עמוס ו':ו') השותים במזרקי יין. וזהו שסיים המדרש הוי יין. ר"ל היינו דכתיב ואחר ישתה הנזיר יין:
עד כי טמא נזרו. ועד בכלל:
עד ויפול רוכבו אחור. ועד בכלל:
שפיטת שמשון ששפט את ישראל:
לישועתך וגו' לא אמר יעקב אלא על שמשון. משמע דהוא תפלה על שמשון ועי' בתנחו' ויחי סי' י"ב וב"ר פ' צ"ח ופ' צ"ט סי' י"ב ומ"ש שם:

וכן שמשון היה חיגר בשתי רגליו. כדאי' בסוטה דף י' ובסנהדרין דף ק"ה בלעם חגר ברגלו אחד היה שנא' וילך שפי' (ר"ל שע"י שנלחץ רגלו אל הקיר נעשה חגר באותו רגל שנא' וילך שפי כמו דשף מדוכתא) שמשון חגר בשתי רגליו היה שנאמר שפיפון על אורח ע"כ. (פי' שפיפון שפיפה כפולה. דחגר היה בב' רגליו) ועי' בב"ר פ' צ"ח:

מזרק ע"ש ויפל רוכבו אחור. כדאי' בב"ר פ' צ"ח סי' י"ט א"ר לוי כתיב ועל הגג כשלשת אלפים אלו מה שהיו על שפת הגג. אבל מה שהיו לאחוריהם ולאחורי אחוריהם אין בריה יודעת ואת אמרת וירדו אחיו וכל בית אביהו וישאו אותו ר"ל מדקאמ' וישאו אותו ולא קאמר וימצאוהו דמשמע שלא הוצרכו לחפש אחריו אלא מיד נרא' להם על זה קא מתמה איך אפשר זה ומשני אלא יעקב אבינו בקש רחמים על הדבר ויפול רכבו אחור ע"כ. פי' יעקב בקש רחמים שימצא מיד שלא יתעכב מהקבורה כלל. והרמז לזה מדכתיב ויפל רוכבו אחור שמשמע שהתפלל שלא יפול עליו אלא אחור כלו' ברחוק ממנו כדי שישאר שמשון לעצמו (יפ"ת):

שנזיר טומאה ונזיר טהרה שניהם צריכין מצות סלת חלות בלולות בשמן. כצ"ל ור"ל שבנזיר טהרה כתיב וסל מצות סלת חלות בלולות בשמן וגו' אבל נזיר טומאה לא ריך לזה. וקאמר המדרש הא דכתיב שניהם מלאים סלת בלולה בשמן רמז על נזיר טומאה ועל נזיר טהרה שאע"פ שנזיר טומאה אינו צריך להקריב מצות סולת חלות וגו' מ"מ נחשב כאילו צריך משום לפי שנזיר טומאה אינו יוצא בקרבן המביא על טומאתו ואינו יכול לשתות יין עד שיביא עוד קרבן על נזירות טהרה:

כנגד אזהרת שער שעיר דריש כמו שער (מת"כ) ויותר נראה שהכוונה שעיר לחטאת על שמשון שעבר על אזהרת שער. כמש"ל שעל שטימא עצמו בגויה היא גרמה לו לאותו גילוח:

וישפוט את ישראל בימי פלשתים וכו'. ור"ל שבקרא זה כתיב בימי פלשתים ולא כתב כן בפ' שני. גם בימי פלשתים מיותר שהדבר מוכרע ממקומו. לכן קאמר שהיו מתייראים ממנו הפלשתים כ' שנה אחרי מותו (שירי קרבן):

כנגד שני עמודי התוך אשר הפיל. כשכתיב (שופטים ט"ו:ד') וילפת שמשון את שני עמודי התוך אשר הבית נכון עליהם וגו' ויט בכח ויפול הבית על הסרנים ועל כל העם אשר בו וגו':

כבש לעולה וכבשה לחטאת. חדא מילתא היא לפיכך חשוב להו כחדא. וכן מנחתם ונסכיהם חדא מילתא היא שאין נסכים בלא מנחה. ולפי נקרא בכ"מ מנחת נסכים (מת"כ):

ט"ו אותיות שם המעין עין הקורא אשר בלחי:

פסקה י

אישורו חיזוק וכדמפרש (מת"כ):

כנגד עכו"ם. שלשים ומאה משקלה אלו ע' ב"נ שהם היו תחלה לאברהם. וששים מלכות שאמר שלמה. כצ"ל לפי דעתי:

אלו ע' ב"נ היינו שלשים בני חם וי"ד בני יפת וכ"ו בני שם כדאי' לעיל פרשה ט' סי' י"ב וע"ש בעץ:

וישמעאל וי"ב בניו הרי י"ג:

ועשו וי"ז בניו ובני בניו. ר"ל עשו עם בניו ובני בניו הם י"ז. כיצד בני אליפז הרי שמונה עם אליפז ועשו. ואלו הן (בראשית ל"ו:י"א) בני אליפז. תימן. אומר. צפו. וגעתם. וקנז. ובד"ה א' א' כתיב עוד. ותמנע. ועמלק. הרי ששה חוץ תמנע שתמנע לא חשיב שהיא היתה בת וכאמור לקמן. ועוד קרח שחשיב (בראשית ל"ו:ט"ו) פסוק ט"ז בני אליפז בכור עשו אלוף תימן אלף אומר אלוף צפו אלוף קנז אלוף קרח אלף געתם אלוף עמלק. הרי שבעה בני אליפז. ואליפז ועשו הרי תשעה. ורעואל בן עשו עם ד' בניו. הרי חמשה. ובני עשו שהיו מאשה אחרת שלשה יעוש ויעלם וקרח. ושני קרח היו אחד מבני עשו ואחד מבני אליפז. כן פרש"י סוטה י"ג הרי י"ז. וי"א אלופים שחושב בסוף הרי נ"ז:

ואם תאמר והלא הם נ"ח. והרי היה לאליפז שמונה כמו שחשב לעיל. ומתרץ תמנע שחשיב לעיל בבני אליפז נקבה היא. ולא קחשיב לה בחשבון הכולל שלא חשבינן אלא הזכרים.

שהיה בלע פי' שהיה עשו בולע. ר"ל זולל וסובא וחשק ליתן רוב מאכל אל בית בליעתו. כמו שמסר הבכורה בשביל בליעתו:

כי עיף אנכי פער פיו כגמל כד"א אין אובסין. כצ"ל ועי' בב"ר שם:

ובצרה מן אדום היה. אע"ג דמצינו דבצרה היא ממואב כמו שנזכר בירמיה קפיטיל מ"ח ועל קריות ועל בצרה. ס"ל דתרי בצרה הוא ופליג אדלעיל בב"ר פ' 'פ"ג שאמרו שם שבצרה אינה מאדום אלא ממואב:

שפסלן הקב"ה שפסלן והמאיסן כמצורעין. כדמפרש שקערה לשון צרעת. שכמו שהצרעת עמוק מראיה. כן הקערה עמוקה. ונקרא שם הקערה על שם קערורית:

מזרק אחד כסף אלו ישראל. מפרש מזרק לשון זריקה שהזריק והפריש את ישראל מביניהם ועשה אותם לגוי אחד בארץ. ומפרש כסף מלשון כי נכסף נכספת ור"ל שכולם קדושים וחומד אותם הקב"ה:

מהם בהם נביאים שהם מתוכם ומהם שלח עליהם כדי שישמעו לו. וזהו שניהם מלאים שמלאו אותם רוח ה'. אלא כף אחת שנדבקו בו:

מסיני בא וגו' וכדאי' בפ"ק דעכו"ם מלמד שלקח התורהו החזירה על כל הלשונות ולא קבלו עד שבא אצל ישראל וקבלוה:

ולא בחרו בהקב"ה צ"ל והם בחרו (אס"א):

קבלו עליהם ת"ת והמעשה. פרש"י קבלו עליהם ת"ת כדי שידע היאך לעשות. שזהו העיקר. ולכן הקדימו נעשה לנשמע:

זה השלחן פרש"י בחומש שהשולחן שם עושר וגדולה כמו שאומרים שולחן מלכים ע"כ. וכמו שאמרו הרוצה להעשיר יצפין וסימנך שולחן בצפון:

לא המדרש עיקר כו'. כמ"ש בספ"ב דברכות (דף י"ז ע"א) שכל טוב לכל עושיהם ללומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם כו' ע"ש:

כתרים מגן להגן עליו מפני הפורענות (רש"י):

כנגד המנורה כו' שהיא מאירה כו'. ביאר לנו בעל המאמר צורך התורה למעשה. והמעשה לתורה. כדאי' בזוהר סדר תרומה פתח רבי אבא ואמר כי נר מצוה ותורה אור ודרך החיים תוכחות מוסר כי נר מצוה כל מאן דאשתדל בהאי עלמא באינון פקודין דאורייתא אתסדר קמיה בכל פקודא ופקודא חד שרגא לאנהרא ליה בההוא עלמא. ותורה אור מאן דאתעסק באורייתא זכי להההוא נהורא דאדליק שרגא מיניה. דהא שרגא בלא נהורא לא כלום. נהורא בלא שרגא אף הכי לא יכול לאנהרא. אשתכח דכלא דא לדא איצטריך. איצטריך עובדא לאתקנא שרגא. ואיצטריך למלעי באורייתא לאנהרא שרגא. זכאה איהו מאן דאתעסק בה בנהורא ובשרגא עכ"ל:

שהיא מאירה את האדם. כיצד כו'. שהתורה תלמד לאדם איך יעשה מעשים טובים ותשובה כדי שיתכפרו לו עונותיו:

גדול המעשה פי' שכופה את חברו שיתן צדקה:

שנאמר והיה מעשה הצדקה. דהול"ל והיה מעשה עבודת הצדקה שלום והשקט ובטח. ומדפלגינהו משמע דעבודת הצדקה לחוד שהיא הצדקה עצמה. ומעשה הצדקה הוא המעשה לחברו שיתן צדקה. וקאמר ששכר הצדקה הוא רק השקט והבטח שהיא הרווחה קצת. אבל שכר המעשה הוא השלום שהוא דבר של טובה גמור. ועד עולם דקרא אתרוייהו קאי. וטעם הדבר שגדול המעשה יותר מן העושה. שלעולם יש לסבה יתרון על המסובב. ועיין בינה לעתים דרשות עת לחננה דרוש ע"א:

כדי למלאם כו' שכל אחד מישראל יכול לקיים מצות. מה שלא היה כן אילו לא היו המצות רבות. וכן פי' הזוהר בסדר קדושים:

ויאמרו שהם ישראל הכוונה היינו מה שמתגאים לומר שה' בחר בם ולקח אותם במקום ישראל ונתן להם את תורתו ולקחו כל המוסרים הטובים שבתורת משה ושמו אותם בכליהם ואילו היתה תורה שבע"פ בידם היו לוקחים הכל. והיה מקום לטעות אחריהם כי ה' נתן תורתו להם. אבל עכשיו שאין בידם אמתת הדברים כנודע מתורה שבע"פ. נודע כי שקר נסכם. ופירושם שקר כי הפירוש האמתי מקובל אצלנו בידינו:

עיקר הבחירה שבחר בם הקב"ה:

פסקה יא

נפתלי זו התורה. דרש נפתלי נוטריקין נופת לי זו התורה שנקראת נופת צופים וניתנה לארבעים יום כמנין לי. שהוצרך משה להתעכב משך ארבעים יום כדי להשיגה. ועי' מ"ש בתנחומא כי תשא סי' כ"ז:

ולפי שאישורן של ישראל כו'. כדאי' לעיל ריש סי' כ"ב ע"ש:

שמחשבת ישראל עלתה תחלה כו'. וכדס"ל לר' הונא ור' ירמיה בב"ר פ"א סי' ה':

קמעא פי' מעט ושלש שנים הוא המעט בערך ק"ל:

בן ע' שנה היה. וכ"ה בסע"ר פ"א וע"ש:

שנא' ויהי מקץ שלשים כו'. פי' ת' שנה משנולד יצחק ושלשים שנה קודם שנולד יצחק. וע"כ הוא מונח משעה שנגזרה גזירת גירות היינו בין הבתרים. והגר"א בס"ע כתב שהשלים שנה משעה שהציל אותו מאור כשדים. אבל בספר הישר אי' שמעשה אור כשדים היה בשנת חמשים לאברהם. לכן נראה כמ"ש:

מלמד שהיה אברהם מגייר כו'. לשון נפש דריש ענין הגרים שהם קונים נפש חדא(נזה"ק):

שכפף דריש כף לשון כפייה:

שהיו תמימים דרש שלמים בלשון שלימות ותמימות:

ובני מלכים שבתואל מלך ארם היה. ואברהם דרשו עליו נשיא אלהים אתה מלך אתה עלינו. ולפיכך בני בקר ששור מלך בבהמות:

והאמהות לפי שקראו האימהות אמהות. ר"ל בלהה וזלפה לפי שקראום האימהות היינו רחל ולאה אמהות. כדכתיב ותאמר הנה אמתי בלהה בא אליה וגו' ולכן לפי שנקראו אמהות לא נכנסו בחשבון:

פסקה יב

שלאדם הראשון נאמר. כלו' כנגד אדם הראשון:

שש מצות וכ"ה בב"ר פ' ט"ז ובש"ר פ"ל ובילקוט סדר יתרו בשם פסיקתא. אבל עוד אי' שם בילקוט אדם נתתי לו ז' מצות. וכ"ה בילקוט שה"ש ועי' בהמקומות שרמזתי ביד יוסף:

שנא' וייצר ה' אלהים כו'. הכוונה על סוף הענין דכתיב שם ויצו ה' אלהים על האדם לאמר וגו' שמזה הפסוק למדו שנצטוה על המצות:

הוליד לשת שהוא היה המובחר וכמ"ש כל אותן ק"ל שנה שפירש אדם מאשתו היה מוליד לילין ומכאן ואילך בדמותו כצלמו ואז הוחל להוליד אנשים שלמים שהם עיקר האומה:

הושתת העולם נתייסד העולם:

על שנקרא צדיק בדורו. שעכ"פ בדורו היה צדיק אף לפי האומר לגנאי בדורותיו היה צדיק עכ"פ ונאמר כסף נבחר לשון צדיק:

על מצות שנצטוה והתורה והמצות נקראו כסף שנאמר כסף צרוף בעליל:

מפני עון דורו שהיה רואה. וידע והבין שבוודאי יבא שטף לעולם. לכן לא רצה להעמיד תולדות. עד שגילה לו הקב"ה ענין התיבה שהוא ובניו ינצלו מהמבול באותה שעה נזקק להעמיד תולדות ועי' בב"ר פ' כ"ו סי' ב' דדריש שם באופן אחר:

ואותן ז' אחד העולים. פי' אותיות ז' אחד שבמלות מזרק אאחד כסף:

והיו ימיו ק"כ שנה. שזה כנגד דור המבול נאמר שהאריך ה' להם ק"כ שנה מעת שנגזרה הגזירה:

הנחש והמן שהם היו מקור הרע:

לתכלית שבעים כו' ר"ל זהו שיסד הפייטן בפרשת זכור לתכלית שבעים כו' ותכלית פי' סוף וקץ:

והייתם כאלהים אינו קדוש. כדמתרגמינן ותהון כרברבין:

כנגד ע' ימים כו'. שבכו הוא ע"ד שאמרו בפ"ק דב"ב חסד לאומים חטאת לישראל (יפ"ת):

ויש בשנת החמה. שאם היותינו מונין ללבנה הנה חדש העיבור משלים ההפרש כנודע (אלשי"ך):

ע' שמות שיש לו להקב"ה. וזה לשון אותיות דר"ע ע' שמות יש לו להקב"ה ושאר שלא בפירוש אין להם חקר ולא מספר. ובבעל הטורים סדר בהעלותך מנה הע' שמות שיש לו להקב"ה ע"ש:

ע' שמות שיש לישראל. עיין בבעל הטורים שם שמנה אותם. אלא שחסר שם שנים מן המנין כי בפרטם אינו כי אם ס"ח. וגם מנה רכים וזה ודאי ט"ז. שצ"ל רעים. והשנים החסרים הם אלהים ודודים ע' תנחומא סדר קדושים:

ע' שמות לתורה עיין אותיות דר"ע אות א':

ע' שמות לירושלים וזה שיסד הפייטן במעריב ליל ב' דפתח בפיוט אור יום הנף וז"ל יתירה חבתך ירושלים בנוי שבעים שמותיך. וכתב בסידור של"ה פי' שמרוב חבה ואהבה קרא לה הכתוב שבעים שמות כנגד ע' שמותיו של הקב"ה:

ונתן לדוד ב"י לפי כשהראה הקב"ה לאדם דור ודור ופרנסיו וראה אדם שדוד חייו חקוקים ג' שעות ונתן לו אדם ע' שנה משלו ועי' בילקוט בפסוק זה ספר תולדות אדם:

לפי שראוי היו לחיות אלף שנים. היינו אחר שריחם ה' עליו ואמר למלאכים הריני נותן לו יום משלי כדאי' בב"ר פ' י"ט סי' י"ד:

ויומו של הקב"ה אלף שנים. לא שיש אצלו זמן ח"ו. אלא שעל דרך השאלה כתבו כן:

עשר ספירות משנה היא בספר יצירה:

עשרה שליטים שבאדם. ששולטים באדם שכל מעשי האדם נעשין על ידיהם ואלו הן ב' ידים וב' רגלים וב' עינים וב' אזנים וראש הגויה ופה. כמו שאמרו סוף פ"ג דנדרים. וי' אברים אלו כוללים הד' חושים. ב' עינים חוש הראייה. ב' אזנים חוש השמע. ב' ידים וב' רגלים וראש הגויה חוש המישוש. הפה חוש הטעם. וכל מעשה אדם המורגשים נעשים ונגמרים על ידם כי חוש החמישי היינו הריח באף אין בו צורך כל כך למעשה וצרכי אדם. ומצינו כמה בני אדם תותרן. ועל כן י' אברים אלו נקראו בגוף שליטים (מהרש"א). ועי' במדרש קהלת פסוק והחכמה תעוז לחכם:

וכנגד י' בריתות האמורות בפרשת מילה. ר"ל בפרשה האחת כי בפרשה השניה יש בה ג"כ שלש בריתות. ועיין בתוס' יו"ט סוף פ"ג דנדרים ד"ה שנכרתו עליה י"ג בריתות:

ערב על שהגבירו ככה לסבול כאב כזה:

שמים וארץ וים שהמה מוסדי הבריאה בכללה עולם הגלגלים ועולם השפל המתחלק ליבשה ולמים:

שעירים עלי דשא. כשעירים לשון רוח סערה מה הרוחות הללו מחזיקין את העשבים ומגדלין אותם אף דברי תורה מגדלין את לומדיהם (רש"י בחומש):

לכפר על קללות הארץ. וככן חטאת בא לכפר עון:

כנגד ד' טבעים (ר"ל יסודות) שברא מהם הקב"ה העולם הם אש מים רוח עפר. שלשה מהם עליונים זה למעלה מזה. והרביעי הוא תחתון הכבד שבכולם. הארץ היא הכבידה

שבכולן ולכן לא נעשה בעבורה עולה לפי שאינה מן העליונים בטבעה וכנגדה נעשה השעיר לחטאת לכפר על חטאת הארץ. המים למעלה מן הארץ והאויר למעלה מן המים. והאש למעלה מהאויר שהאש קלה מכולם שהיא עולה עד לרקיע. וכנגד האש רוח ומים שהם עליונים נעשה ג' מיני עולה. ר"ל לפי שהנה עליונים בטבעם יתכן לנו בני תבל להביא ג' קרבנות תודה לה' על בריאתם לנו. מן העולות לפי טבעם שהם עליונים:

ב' מזבחות שעשה יעקב וכו'. ורש"י סדר בלק פסוק את שבעת המזבחות חשב שם שנים ליעקב אחד בשכם ואחד בבית אל. ואפשר דלא חשב באר שבע משום דלא כתיב שם שבנה מזבח רק ויזבח זבחים (ויגש מ"ו) משום ששם היה המזבח שעשה יצחק כמו שנא' (תולדות כ"ו) ויבן שם מזבח והקריב יעקב במקום שהקריב אביו לעורר זכותו לזרעו ועיין בנזה"ק בב"ר פ' צ"ד סי' ה' וביפ"ת שם. לכן נראה להגיה כאן במקום ואחד בבאר שבע ואחד בבית אל. כדאי' ברש"י הנ"ל:

כנגד איתני עולם ה' כו'. הכוונה למאי דאי בילקוט ד"ה שם ובני זרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרדע כולם חמשה אלו שנתנבאו במצרים. וכן הוא בס"ע רבה פ' כ"א. עוד אי' שם איתן זה אברהם כו' הימן זה משה כו' וכלכל זה יוסף כו' ועיין בסדר חקת ברכה ובתנחומא. ונקראו איתנים על שהיו חכמים האיתנים שבעולם:

ה' הרגשו' ה' חושים שבהם אדם מרגיש הכל והן חוש הראות וחוש השמע וחוש הריח וחוש הטעם וחוש המשוש:

וה' מורגשות הם הדברים הפועלים ההרגשות שאין הרגש בלי מורגש. דרך משל אין רואה בלי נראה ואין שומע בלי נשמע וכן כולם:

פסקה יג

ת"ל זאת שהוא מיעוט דמשמע זאת ולא אחרת:

אבל לע"ל ימשח היינו בזמן התחיה או פירווש על זמן בית שני שאז לא היה שמן המשחה. ומלת לע"ל ירצה בזמן הבא. וזהו אשר מיעט מלת זאת ג"כ. שה"א דבימות המשיח הוא דאינו צריך למשיחה משום שטעם המשיחה הוא להמשיך שפע הקדושה מלמעלה והוא השמן הטוב. ובימות המשיח יהיה קדושתם רבה ולא יהיו צריכים להמשיחה. אבל בבית שני יהיו צריכין משיחה. ת"ל זאת למעט שגם בבית שני לא יהיה משיחה:

אמר זאת חנוכת המזבח אחרי וגו'. מזה הלשון שממלת זאת השני ממעט גם לע"ל. כי נתקדש קדושה עולמית מאז ועד עולם ועיין בסמוך:

זאת משחת כו' ת"ל זאת. שהוא מיעוט דמשמע זאת ולא אחרת ואין לומר שימעט משיחה לכ"ג אחר. שהרי כ"ג בן כ"ג נמשח שכן אמר משחת אהרן ומשחת בניו וא"כ ע"כ לא ממעט אלא ימות המשיח ולע"ל כדמסיק. וה"ק קרא זאת המשיחה תהיה לאהרן וזאת המשיחה תהיה לבניו והוא מה שימשחו בזמן הזה ולא אח"כ (ק"א):

אדין כמו עדיין:

ת"ל זאת אינם נמשחים לעולם לע"ל. קשה כאן ממעט ממלת זאת לימות המשיח ולע"ל ולעיל הצריך שני תיבות וזאת למעט המשיח ולע"ל:

ומה אני מקיים אלה שני בני היצהר. לפירוש הראשון שפירשתי לע"ל היינו בזמן התחיה ה"פ ומה אני מקיים אלה שני בני היצהר דמשמע הבנים המשוחים ביצהר. דיצהר הדר לבנים. ומתרץ זה אהרן ודוד והיצהר קאי אאבות. וה"ק קרא אלה שני בנים שנמשחו ביצהר כבר והם אהרן ודוד שנמשחו בזמן הזה שעומדים על אדון כל הארץ זה מבקש כהונתו וזה מבקש מלכותו. ולפי' השני שפירשתי לעיל על הבית שני ה"פ ומה אני מקיי' אלה שני בני היצהר שהם זרובבל ויהושע כ"ג שקראם בני היצהר דמשמע פשוטו בנים הנמשחים ומתרץ שאינו אלא בני הנמשחים והם אהרן ודוד שעומדים על אדון כל הארץ זה מבקש כהונתו וזה מבקש מלכותו אבל זרובבל ויהושע כ"ג הם בעצמם לא היו נמשחים:

בו ביום הקריבו. ולא לאחר זמן:

ת"ל אשר צוה ה' כו'. דיוקו של ר"ש משום שבראשונה היה ראוי שיאמר צואת ההפרשה ואח"כ צווי הנתינה. וא"כ לא ה"ל למימר אלא אשר צוה ה' להרים מאתם לתת להם. וממה שלא אמר כך למד ר"ש שלא נתחדש עתה ההפרשה שמעת עמדם בסיני היו מפרישים. ולא נצטוו עתה אלא לתתם לאהרן ולבניו. וא"כ אע"ג שהיו מפרישים אותם לא זכו בהם אהרן וביו עד שנמשחו (ק"א):

הא למדנו כו' פי' הרי למדנו ממקרא זה שביום שנמשח בו ביום זכו הכהנים לקבל מתנות. א"כ מה ת"ל ביום המשח אע"כ להורות שביום שנמשח בו ביום הקריב נחשון קרבנו:

אי ביום המשח אותו כו'. אי לא כתיב רק קרא ביום המשח אותו ולא היה כתוב גם קרא אחר המשח אותו יכול הן אמת שהקריב נחשון ביום המשח אותו. אלא קודם שנמשח הקריב. ת"ל זאת חנוכת המזבח אחרי המשח אותו. ואי לא הוה כתיב רק אחרי המשח אותו לבד. ה"א שהקריב לאחר זמן. ת"ל ביום המשח אותו הא למדנו משני המקראות שביום שנמשח בו ביום הקריב ולא קודם המשיחה אלא לאחר המשיחה:

מלמד שנתנדבו מעצמן והיה כו'. ר"ל כל אחד מדעת עצמו כיון ברוה"ק להיות קרבנותיו שוים לשל חבירו בין בארכן ובין ברחבן ובין במשקלם וכל אחד כיון כוונה אחרת בקרבנו כדאי' לעיל:

לא היה קרבן אחד מהן דוחה את השבת. כי היה מורה שיש בהם כבוד המדומה ולא מתקבל קרבנם עד שידחו שבת. שקרבן יחיד אינו דוחה שבת עיין לעיל ס' י"ג סוף סי' ד':

הן הן שנתנדבו. דאל"כ מנינא אתא לאשמעי' (מזרחי):

ולא אירע בהם פסול. פסול היינו שלא נקבו. כלו' שלא נתקלקלו שאם נתקלקלו אין מתקן אותם שאין עניות במקום עשירות (ז"א וע"ש עוד):

פסקה יד

יכול בזמן ששקלן בבת אחת היו יתירים כו'. פי' הרא"מ שהיו מכוונים במשקלם שהמשקל של פרוטרוט האחת שוה למשקל של פרוטרוט האחרת שאם היתה משקל האחת בלא שום הכרע היה גם משקל האחרת כן. ואם הי' במשקל האחד הכרע היה גם משקל האחר כן כדמות ההכרע ההיא בלי תוספת ומגרעת ולא כדרך השוקלי' שאין מדקדקים במשקל הפרוטרוט כ"כ בצמצום ולפעמים יהיה בו הכרע ולפעמים לא יהיה בו. וכשחוזר לשקלם כולם יחד פעמים מרבה פעמים ממעט:

קערה מנין שהיתה בשקל הקדש:

ת"ל כסף הכלים אלפים וד' מאות בשקל הקדש. צא וחשוב י"ב מזרקות לי"ב נשיאים משקל כל אחד ע' שקל עולה ח' מאות וארבעים שקלים. וכן י"ב קערות כל אחת משקלה שלשים ומאה עולה מקל כולם אלף וחמש מאות וששים. סך הכל אלפים וארבע מאות שקלים. וכתיב ביה בשקל הקדש הרי להדיא שגם משקל הקערה היה בשקל הקדש:

הנופל לתוכן אפי' חולין כדאי' פ"ט דזבחים (ז"ר):

ונפסלין אח"כ בטומאה פי' כיון שהוקדש בכלי שרת קדוש קדושת הגוף ליפסל בטומאה כדאי' בפ"ב דמעילה. וזהו דכתיב האחת לומר שעושה מה שבתוכה אחת כלו' שמצרף מה שבתוכה לקדש:

אשר יוסך בהן וכי בהן היו מנסכין. כצ"ל וכ"ה בילקוט. פי' דס"ל מנקיות הן הסניפים. וקשות היינו הקנים. וע"ז פריך וכי בהן היו מנסכין פי' וכי היו מניחין הלחם בסניפין והלא היו מניחין אותו בקנים ועי' ברש"י סדר תרומה (ז"ר):

פסקה טו

אם היא של זהב כו'. ומלת זהב אכף קאי:

או היא של כסף כו'. ומלת זהב אעשרה קאי דסמוך ליה:
כשהוא אומר כל זהב הכפות כו'. הרי סמך מלת זהב לכפות לומר שהכפות של זהב אבל משקלם של כסף:

פסקה טז

ומעלין על כל אחד ואחד שהקריב י"ב כפות כו'. פי' דמנינא דכתיב כפות זהב י"ב למה לי. אם ללמד שהם של זהב ומשקלם של כסף זה נלמד מדכתיב כל זהב הכפות. א"ו ללמדך שמעלים על כל אחד ואחד כאילו הקריב י"ב ועוד נלמד מזה שהן הן שנתנדבו ולא אירע בהם פסול (ז"א):
ומנין שכשרות כולם לעולה. מנין שפר ואיל וכבש האמורים בפסוק כולם הקריבום לעולה (ז"ר):

פסקה יח

י"ב מנהיגים בנפש. בספר יצירה פרק חמישי קחשיב להו ב' ידים ב' רגלים ב' כליות טחול כבד מרה המסס קיבה קורקבן. ורבי סעדיא גאון ביארם באורך בספר יצירה ע"ש:
שהתחיל להורות כו' כי בצאת ישראל ממצרים היה מבריאת העולם שני אלפים ותמ"ח שנה שכתוב ריש סדר הקבלה להראב"ד ז"ל. ובאותו פרק היה משה רבינו ע"ה בן פ' שנה ככתוב בסדר וארא. הוצא מהם מ"ח שנה וישארו לך ל"ב שנה. הרי כשהיה בן ל"ב שנה היה שנת אלפים וארבע מאות (מח"כ). אך זה לא נתברר לי מנין להם שאז התחיל להורות. וברבה ותנחומא סדר שמות אי' פלוגתא לחד מ"ד היה משה במצרים מ' שנה ולמד מ"ד כ' שנה. ועיין במדרש משלי ובילקוט פסוק לנער דעת ומזימה ובקדושין דף ל"ו:
משה החסיד לעיל בענין של כל יום הזכיר צדיק. וכאן שכולל כל יום ויום כהדדי והוא גדול במעלה הזכיר חסיד שהוא גדול מצדיק (י"מ):
וכן קרבן נפשות ר"ל משום שבקרבן הנשיאים היה ג"כ קרבן כלים. לכן אמר שקרבן נפשות כן מרמז כנגד אלו:
פרים כנגד מלכים כי שור מלך בבהמות וחשיב כל מיני הבהמות כל אחד כפי מה שהוא למטה במעלתו מחרו לעומת כל מיני נשיאות דוגמתם באדם:
כנגד מלכים י"ב מלכים כשרים עם רחבעם. שאע"פ שלא כתב עליו ויעש הישר כמו כן לא כתב עליו ויעש הרע כמו שכתוב אצל הרעים. ומ"מ בכאן אין כוונתו לכוון מספר י"ב רק הגדולים והחשובים נגד הגדולים והחשובים ולא לשמור תמונת המספר רק פרים נגד מלכים. וכן לעולם הגדול והחזק נגד החשוב והחזק. והקטן נגד הקטן (מת"כ):

כנגד ששים רבוא מספר ישראל היוצאים מארץ מצרים:
וכנגד סוד שחשבונו כו'. יש ליישבו בדוחק שנחשוב הסמ"ך רק חמשים כמספר קדמיי (מת"כ) ור"ל שיש א"ב בזה האופן א' ב' ג'. הבי"ת הוא שנים. ואל"ף וגימ"ל ביחד הם ד'. נמצא שכל אחד מהם ג"כ שנים. וכן מ"ם נו"ן סמ"ך. הנו"ן הוא חמשים ומ"ם וסמ"ך ביחד מאה נמצא כל אחד חמשים (אס"א) ועיין בספר תשובת שתי לחם:
וכנגד בית שני שנבנה ס' על ס' רומה אמין שתין פתיה אמין שתין. והוא בעזרת ו' ג'. ובמדרשים שלפנינו נרשם (דניאל ג׳:א׳) והוא טעות כי זה כתיב בצלם נבוכדנצר ועי' במס' מדות פ"ד וצ"ע:
אלישע שמש לישראל ס' שנה. בסע"ר פ' י"ט אי' מכאן אתה מחשב כמה שנים פירנס אלישע את ישראל מי"ט להושפט ועד עכשיו (היא השנה העשירית ליואש מלך ישראל) היו יותר מששים. וכתבתי שם בעץ יוסף שעולה לס"ד שנים ואפשר שהמדרש לא כיון רק על העשיריות:
ויצחק בן ס' שנה וכנגד (שיר ג') ששים. כצ"ל ור"ל כנגד יצחק שהיה בן ששים בלדת שני בניו. וכנגד מה דכתיב ששים גבורים סביב לה:
אי ביום המשח אותו כו'. כבר בארתי זה לעיל סימן כ"ו עיין שם:

פסקה יט

כתוב אחד אומר ובבא משה אל א"מ לדבר אתו. ומדקאמר ובבא משה בלי הגבלת זמן לביאתו יובן שירצה שכאשר היה משה רוצה לבא היה בא:
וכתוב אחד אומר ולא יכול משה לבא. שנראה מזה שלא היה הביאה תלויה בידו וברצונו כי הוא מעצמו לא היה יכול לבא:
הכריע כי שכן עליו הענין. שפירושו שלא יכול משה לבא כאשר שכן עליו הענן. אבל כשלא היה הענן היה יכול והוא בא בעצמו. וז"ש אמור מעתה כו':
וכה"א ולא יכלו הכהנים כו'. בא לתת טעם למ"ש שהענן היה מונע את משה מלבא אל אהל מועד. וקאמר שהרי כתיב ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד ה' וגו' הרי שכבוד ה' הוא מונע זה:
ושכותי כפי כו' מכאן שנתנה כו'. ר"ל מכאן מוכח שבהיות האדם בלתי נשמר הוא בסכנה וניתנה רשות לחבל אותו:
אשר נשבעתי באפי כו'. פי' בזמן היות האדם בלתי הגון לראות אור שכינתו. אז אי אפשר לראות כבודו יתב' וזהו אשר נשבעתי באפי ר"ל בעת אפי בי. שלא יוכלו לבא אל בית מנוחתי. מפני שאז ניתנה רשות למחבלים לחבל:

למה נאמר פי' מה בא ללמדנו. פשיטא כשבא משה אל אהל מועד לדבר אתו שמע את הקול מדבר אליו (ז"ר):

מאהל מועד ממש הוא היכל:

מעל הכפורת והכפורת הוא על הארון בק"ק. הרי שמן ק"ק היה מדבר עמו נמצאו ב' כתובים סותרים זא"ז:

יתקיימו במקומן ואין אתה רשאי לדחותן עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם:

מה ת"ל ובבא תיבת מה הוא מיותר (ז"א):

סילון פי' צינור:

לבין שני הכרובים. סיפא דהאי קרא וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפורת כו' מבין שני הכרובים. ופרש"י מדבר בינו לבין עצמו ומשה היה שומע מאליו. הרי ב' הכתובים קיימים דמאי דכתיב וידבר ה' אליו מאהל מועד מפני שמשה היה עומד באהל מועד ושומע הדבור שהיה מדבר הקב"ה בינו לבין עצמו מעל הכפורת מבין שני הכרובים:

לדבר אתו דלא הל"ל אלא לדבר לו. ואמר אתו. למעט את אהרן שאע"פ שהיה נכנס עמו לאהל מועד לא היה שומע הדבור אלא מפי משה (ק"א):

מדבר אליו דמדבר לו ה"ל למימר ואמר אליו למעט את אהרן. אי נמי הכל יתר דבאומרו לדבר אתו היה די שיאמר וישמע את הקול מדבר (ק"א):

מבין שני הכרובים וידבר אליו. כי גם הכא הל"ל לו. אי נמי כולו יתר כראשון:

ונועדתי לך שם דתיבת לך מיותר דהל"ל ונועדתי שם:

ודברתי אתך מעל הכפורת. שהל"ל ודברתי מעל הכפורת. אע"כ תיבת אתך בא למעט את אהרן:

אשר אועד לך שמה. בסדר כי תשא ונתת ממנה לפני העדות בא"מ אשר אועד לך שמה. והאי לך מיותר הוא דה"ל למימר אשר אועד שמה. אלא למעט את אהרן:

לדבר אליך שם שכתוב אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם. דתיבת אליך מיותר למעט את אהרן:

ביום צוותו בסדר צו אשר צוה ה' את משה ביום צוותו את בני ישראל. דלמשה הל"ל. ואמר את משה:

את אשר יצוה. סוף סדר כי תשא כתיב ובבא משה לפני ה' לדבר אתו יסיר את המסוה עד צאתו ויצא ודבר אל בני ישראל את אשר יצוה. והמיעוט הוא אומרו לדבר אתו. שהיה די שיאמר ובבא משה לפני ה' יסיר את המסוה. אלא למעט:

את כל אשר אצוה אותך כו'. בסדר תרומה. דלך הל"ל ואמר אותך למעט:

ויהי ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים. בסדר וארא:

ר"י הגלילי אומר אתא לאוסופי על דברי רבי יהודה בן בתירה. דרבי יהודה לא חשיב אלא מהחדש הזה לכם ואילך שהוא תחלת המצות. ומההיא ואילך הוו י"ג דברות שנאמרו למשה ולאהרן. אבל הצווין אשר נאמרו קודם לכן לא נתמעט אהרן. כגון ויצום אל בני ישראל. וכגון תנו לכם מופת. וכגון קחו לכם מלא חפניכם פיח. ורבי יוסי הגלילי אתא למימר דאף מן הצווין קודם לכן נתמעט (הראב"ד ז"ל):

ויהי ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים. ופי' הפסוק להוציא את בני ישראל ממצרים בזה הוא אהרן ומשה. כי בענין ההוצאה נשתתפו אהרן ומשה. אבל ביום דבר ה' כו' לא היה אהרן בזה אלא משה לבד. א"כ בזה ממעט את אהרן מדברות מצרים (ק"א).

ביום דבר ה' אל משה בהר סיני. שירצה שדבר ה' אל משה לבד כל הדברות שהיו בהר סיני. ולא לאהרן:

וידבר ה' אליו מא"מ. כל הדברות שהיו בהר סיני ולא לאהרן. ושאר מיעוטים לא דריש רק דרשות אחרות:

פסקה כ

זה בלעם ר"ל כי כמו שבישראל לא קם כמשה להיות מוחזק בנבואת אמת יותר ממשה לכל האותות ומופתים אשר עשה לעיני כל ישראל. כל היה בלעם מוחזק בין האו"ה בנבואה יותר משאר נביאיהם כגון בלדד השוחי וצופר הנעמתי. והיינו לא קם בישראל כמשה אבל באו"ה קם להיות מוחזק בעיניהם לנביא שכל או"ה היו מאמינים בו שכל אשר יברך מבורך ואשר יאור ארור (ס' מאיר הקטן):

שנאמר נופל וגלוי עינים. כשנופל אז היה לו גלוי עינים לראות מה שראה:

משה היה מדבר עמו פנים בפנים. ר"ל נבואה מפורשת:

לא היה יודע מי מדבר עמו. אם הקב"ה בעצמו אם מלאך ועיין בעקידה פ' בלק:

פסקה כא

יכול שהיה קול נמוך. כלו' מדכתיב אליו דדרשי' מיניה שמשה לבד שמע. יכול מפני שהיה קול נמוך בשביל זה לא שמע אהרן וכל ישראל:

אלא הקול הוא הקול המתפרש בכתובים. ירצה דהקול הוא הידוע אליו יתברך כפי עוצם כחו ויכלתו. ומי פירש מהות זה הקול בכתובים:

כיוצא בו אתה אומר וקול כנפי כו'. שכאן לא נתבאר חוזק הקול הביא דמיון ממה שאמר אשר היה הקול בלתי מתפשט עם היותו קול חזק (ק"א):

יכול מפני שהיה קול נמוך. ולהכי לא היה נשמע אלא עד החצר על זה אמר שהיה חזק כקול שדי. ופירש הכתוב וקול כנפי הכרובים נשמע על החצר החיצונה ולא יותר אע"פ שהיה כקול שדי וחזק מפני שהיה נפסק ברצון אלהי (ק"א):

ר"א אומר הרי הוא כו'. ר"א סבר שמשלשה דברים צריך למעט את ישראל והזקנים ובני אהרן וגם אהרן בעצמו. אחד מהיעידה לדברות באהל מועד ליכנס בעת הדיבור עם משה. ב' מהדברות עצמן. ג' מקול הדברות שהוא הברת הקול מבלי חתוך אותיות וכולהו מפרש ואמר ר"א הגם שלכאורה הפסוק ונועדתי שמה לבני ישראל סותר דברי. שמשמעות ונועדתי משמע לדבור וכתיב לבני ישראל. אל תאמר כן. אלא פירושו שיהיה להם ועד ר"ל שיתיעד להם ויתקדש כבודו יתברך בהם. ואימתי היה זה כו':

או אינו כלו' או אין זה כוונת הכתוב אלא ליתן להם יעידה לדברות. כלו' שיתועדו באהל מועד לשמוע הדברות ת"ל ונועדתי לך ומלת לך הוא מיעוט לור לך ולא לישראל. וא"כ קרא דונועדתי לבני ישראל הוא יעוד לראיית כבוד השכינה וקרא דונועדתי לך הוא לדבור:

אוציא את ישראל כלו' אילו לא היה לי אלא קרא זה לא הייתי ממעט אלא את ישראל שלא היה להם יעידה לדברות לפי שלא הוכשרו לעלות בהר כאשר דבר ה' את משה בהר סיני:

אוציא את הזקנים כלו' אפי' אוציא את הזקנים שלא נראו כו' ולא אוציא את בני אהרן שנראו בדבור עם משה כשכתיב בסדר פנחס ויאמר ה' אל משה ואל אלעזר וגו' שאו את ראש. שנראה כאילו היו הם בדבור עם משה (ק"א):

אוציא את בני אהרן. כלו' אפי' אוציא את בני אהרן אחר שנראו לחוד אבל לא נתועדו ונשתתפו עם משה בדבור. אבל לא אוציא את אהרן אחר שנשתתף עם משה בדברות דכתיב אל משה ואל אהרן:

ת"ל קרא אחרינא למעט את אהרן מהיעידה שאמר אשר אועד לך שמה. למעט נס את אהרן באופן שהמיעוט הראשון נמעט ישראל והזקנים ובני אהרן שלכולם יש לי טעם וסברא למעט אותם. ולא את אהרן שאין לנו טעם למעט אותו. ולזה צריך קרא אחרינא דנמעט ממנה אהרן:

ולא אוציאם מן הדברות. משמיעת הדברות בחתוך אותיות דנימא דנהי שלא נתועדו להכנס אל אהל מועד לשמוע הדברות. אבל הדבור עצמו בשעה שהיה מדבר ה' עם משה היו שומעים אותו בחתוך אותיות:

ת"ל ודברתי אתך דלא הל"ל אלא ודברתי. אלא לומר שהיעידה לך וגם הדבור לא יהיה אלא אתך:

אבל היו שומעין את הקול. והוא הברת הקול בלי חתוך אותיות:

ת"ל וישמע את הקול מדבר אליו קול לו כו'. הנה משמע שבמיעוט קול לו קול אליו ממעטינן ישראל וזקנים ובני אהרן ואהרן ומ"ה דבאומרו קול לו (למשה) בודאי שאין אחר לא ישראל ולא אהרן שומעים שא"כ לא יהיה הקול לו לבדו (ק"א):

קול לו קול אליו. פי' מדה"ל קול לו ואמר אליו:

וידבר הקדים כו' ר"ל מדאמר ויקרא ואמר וידבר גמרינן שהקדים לקרא אותו ואח"כ דבר אליו (ק"א):

הלא דין הוא פי' ולמה צריך ויקרא וידבר למימר שהקדים קריאה לדבור הא ידעינן זה מק"ו:

שהוא תחלה לדברות שמפני שמעולם לא דבר עמו צריך לקרא אותו כדי שיבין שעמו מדבר ויוכן לשמוע. ואם כן הסבה בקריאת הסנה לא היה הדבור אלא ההתחלה. ולזה לא ילמד ממנו לשאר הדברות שאין צריך לקרא אותו עוד כאשר ידבר:

דבור הר סיני יוכיח כו' והקדים בו קריאה לדבור. כדכתיב ויקרא ה' למשה אל ראש ההר ויעל משה ויאמר י"י אל משה:

בדבור הר סיני שהוא לכל ישראל. פי' שהיה אז הדבור לכל ישראל עם משה כדכתיב בעבור ישמע העם בדברי עמך. ולזה הבדיל את משה מהם אחר שקראו בקול הנאות לו לא בקול העב של ישראל (ק"א):

יצא דבור אהל מועד שאינו באש ת"ל ויקרא וידבר כו'. עיין בק"א:

אלא לדבור זה כו'. כלו' אילו לא אמר מאהל מועד יכול אני לומר שלא היה קריאה לדבורי אהל מועד כולם אלא לדבור זה לבד שהוא היה תחלה לדברות אהל מועד אמנם לשאר דברות אהל מועד מנין:

ת"ל מאהל מועד. דקרא יתירא הוא להראות שהקריאה היה בכל דבור ודבור שדבר עמו מאהל מועד (ק"א):

יכול לא היתה קריאה אלא לדבור. שהקרא לא אמר אלא ויקרא וידבר כל שמאהל מועד ואילך. שנראה שלדבור לחוד קדם הקריאה:

ת"ל דבר וידבר כו'. פי' דהל"ל ויקרא אל משה לדבר. ואמר וידבר בוא"ו התוספת לרבות האמירות והצוויין שגם להם היה קריאה:

יכול אף להפסקות שכאשר היה שב לדבר היה תחלת הנבואה והיה קריאה:

ת"ל ויקרא וידבר לדבור היתה כו'. ר"ל במקום אשר יאמר בו דבור היה קריאה ששם היה תחלת דבור הנבואה אבל לא להפסקה שלא היה אלא השלום הדבור ועדיין היה שפע הנבואה עמו:

וכי מה היו הפסקות משמשות. פי' השתא דאמרת שלא היה הפסק השפע. אם כן לאיזה תכלית היו ההפסקות משמשות. ומשני ליתן ריוח למשה לתת לו זמן אשר בו יתבונן בחלק הדבור הנאמר לו כדי שלא יערבב הדברים. וירשם בדעתו וזכרונו. ואח"כ יאמר לו הענין האחר:

ומה אם מי שהוא שומע מפי הקב"ה. שיש בידו ללמד הדברים באופן שלא יתבלבלו העניינים לשומע. ועוד שכאשר ירצה הנביא לדבר מה ששמע הוא מדבר ברוה"ק. על אחת כמה וכמה הדיוט הדבק לדמיניות. וגם שהוא שומע מפי הדיוט שאין יכולת בידו לסדר הדברים ולהשמיען באופן שלא יתבלבלו. שצריך בדיבורו ליתן ריוח לשומע בין ענין לענין:

שאין ת"ל ויאמר ר"ל דהיה די באומר ויקרא אליו אלהים משה משה:

שכל הקריאות היה משה משה. ופירוש הפסוק ויקרא אל משה ובכל פעם שנאמר זאת הקריאה היה אומר משה משה:

לשון חבה לפי שאוהב את האדם ומחבב אותו ימתק שמו בפיו. ולזה יקראנו פעם אחר פעם:

הוא משה עד שלא נדבר עמו כו'. פי' הראב"ד שלא זחה דעתו עליו. וכן אברהם יעקב שמואל:

פסקה כב

יכול מעל הבית. ר"ל שהיה הקול מתפשט בכל הבית:

ת"ל מעל הכפורת שלא היה הקול דופק באויר כל הבית אלא באויר אשר על הכפור' בלבד:

יכול מעל הכפורת כולה. בין במקום הכרובים ובין במקום אשר לא היו שם כרובים. ת"ל מבין שני הכרובים. שלא היה הקול יוצא ודופק אלא באויר אשר בין הכרובי' ושם היה הקול עם חתוך אותיות. ומשם היה בא לאוזן משה אשר היה באהל מועד:

א"ר שמעון ב"ע איני כמשיב כו'. שלפי דברי ר"ע היה הקול מתעלם ומסתתר בין שני הכרובים לבד ולזה יש מקום לומר שזה יורה מיעוט חבה ואהבה לישראל ולא מתפשט בכל הבית לזה הוצרך רשב"ע לומר שזה יורה חבה ואהבה לישראל ואעפ"כ איני כמשיב וחולק על דברי רבי. אלא גם רבי סובר שזה אהבה וחבה אלא שלא פירש דבריו וקצר.

ואני מוסיף שסבת זה התעלומות הוא אהבה וחבה לישראל. שהגם שהוא מלא עליונים ותחתונים דחק עצמו להיות מדבר מבין שני הכרובים כדי להראות בזה השגחתו על ישראל בפרטות:

דחק להיות מדבק כצ"ל:

רבי דוסא אומר הרי הוא אומר כו'. ר"ל למה נדחק עצמנו לבקש טעם למה לא היה הקול מתפשט בכל הבית. הרי הכתוב אומר בהדיא טעם לזה כי לא יראני האדם וחי וא"כ מסתתר הכבוד מפני משה כדי שלא יראה בכבוד האלהי שהוא דבר מנוע מכל חי בגוף ונפש. כי הוא שאל הראני נא את כבוך ונאמר לו כי לא יראני האדם וחי. ואגב זה דריש תיבת וחי שהוא תנאי שבחייהם אינן רואין אבל במיתתן רואין ונהנין מזיו הכבוד לפי שתפרד הנפש מהגוף המונע אותה מראות כבודו (ק"א):

וכן ה"א ר"ל שמזה הפסוק ג"כ יובן דבמיתתו יראה. וז"ש לפניו יכרעו כל יורדי עפר וזה יהיה כשנפשו לא חיה:

אף חיות הנושאות כו'. רבי עקיבא סבר שהוא"ו הוא וא"ו התוספת. ואמר זה על החיות הנושאות כו'. ופירוש הכתוב כי לא יראני האדם ואפי' החי שהם החיות שנושאות את כסא הכבוד אינם רואות את הכבוד אלא אומרות ברוך כבוד ה' ממקומו:

איני כמשיב לפי שר"ע דריש מלת וחי מלשון חיות. והוא דורש אותו מלשון חיים. לזה אמר איני כמשיב על דבריו כי אני דורש הוא"ו להוסיף את מלאכי השרת שהם נקראים חי לפי שאין להם הרכבה שהוא סבת ההפסד. כי בזה הם נבדלים מהחיות. וזה שגם החיות חיים חיי עולם אבל אין זה חייהם מצד עצמם אלא מצד היותם נושאות הכבוד. אבל מה"ש חיים חיי עולם והוא חייהם מצד עצמם:

מפי הקב"ה כמין סילון לתוך אזניו של משה. ר"ל שהיה נכנס משה ועומד באהל מועד וקול יורד מן השמים כמין סילון של אש לבין שני הכרובים כמין סילון לתוך אזניו של משה כלעיל:

והמלאכים היו באמצע ולא היו שומעין אותו. כבר נודע דעת חכמי אמת שנפש האדם גבוה מנפש המלאכים זולתי נפש המלאכים הוא בלי חומר המסתיר. ונפש האדם מכוסה. ולכן השגת המלאכים גבוה. אבל לא כן אבי הנביאים שנתמרק גופו ואז היה נפשו גבוה עד שהיה שומע מה שלא היו המלאכים שומעים כי בבחינת עצמו נפשו גבוה מהם:

פרק טו

פסקה א

בהרבה מקומות כו' וידמה האדם כאילו ח"ו צריך לנרות. לא כן כי אם למען האדם לזכותם כמו שמסיק זש"ה ה' חפץ כו'. כי הדבר הזה הוא רק לזכות לישראל ולא שהוא צריך לאורה (יפ"ת):

פסקה ב

אלא עשה חלונות צרות מבפנים כו' כי האור צריך שיצא בתחילה ממקום צר שלא יתגלה בפתע פתאום ויחשיך עפעפי עין הרואה מלהסתכל בו. וע"כ הוא מאיר במעט מעט ממקום צר והולך ומתרחב. וכן אור השפע והברכה שיצא מביהמ"ק מעט מעט כדי שיהיה כח בגוף האדם העכור לקבל האור ההוא (במ"ח):

ויעש לבית חלוני שקופים אטומים וכדמסיים בפ' כל קרבנות צבור תני שקיפים בחוץ ואטומים בפנים. ופרש"י שקופים מבחוץ רחבים מבחוץ. ואטומים מבפנים ופיהם קצר בפנים. דרך בנאים כשעושים חלון מרחיבין אותם מבפנים שמשפעין את עובי הכותל מכל צד כדי שלא יסתום ויעכב לפני הכותל את האור מלבא לצדדים. אבל חלוני ההיכל קצר מבפנים ומרחיב והולך לצד חוץ כדי שתצא האורה מן ההיכל ומאיר לעולם. כי לא לאורה אני צריך ע"כ. ויהיה שקופים מלשון השקפה והסתכלות. ואטומים מלשון אטום ומכוסה. ומשמע ליה שקופין מבחוץ ואטומים מבפנים ולא להיפך. דא"כ מאי אשמועינן קרא:

ולמה צוה אתכם לזכותכם שרצה לצדק ולזכות אתכם. ולא שהוא צריך לאורה. לכך בהעלותך את הנרות ר"ל לשון עליה. דאל"כ לכתוב בהדלקתך:

לכך נאמר קומי אורי כו' פי' קומי אורי בעה"ז לפני במצות הדלקת הנרות ובזכות זה יבא אורך לימות המשיח:

פסקה ג

והיו מצירין (פי' מצטערים)**ואומרים למה רחקנו כו'** אפשר שהיו מצטערים על שלא שרתה עליהם רוה"ק וסייעתא דשמיא לעורר אותם להקריב קרבן:

אומניות כל בעלי אומנות:

וקבלן הקדוש ברוך הוא שנא' קח מאתם כפירוש הרמב"ן דהיו מביאין הקרבנות על העגלות. והשם צוה את משה קח מאתם הכל כו' ע"ש (הרש"ש). אבל לעיל סוף פ' י"ב ובספרי אי' ויקריבו הנשיאים באו ועמדו לפני המזבח ולא קבל משה מהם (עי' מזרחי) עד שנא' לו מפי הגבורה יקריבו את קרבנם לחנוכת המזבח. ועדיין לא היה משה יודע

כיצד יקריבו אם למסעות אם לתולדות עד שנא' לו מפי הקב"ה יקריבו למסעות. ועדיין לא היה משה יודע כיצד יקריבו נשיאים אם כולם כאחד או כל אחד יומו עד שנא' לו מפי הקב"ה יקריבו כל אחד ואחד יומו שנא' נשיא אחד ליום ע"כ. ובודאי כוונת המדרש כאן ג"כ על המדרש והספרי הנ"ל. אלא שחסר כאן תיבת וגו' וכך צ"ל שנא' קח מאתם וגו'. והכוונה על מה שכתוב אח"כ נשיא אחד ליום וגו':

אמר הקב"ה למשה כל השבטים עשו כצ"ל. או צ"ל לכך נאמר דבר אל אהרן כו'. וכ"ה בתנחומא:

פסקה ד

את מוצא שנתקשה משה כו' עיין בכל המקומות שציינתי ביד יוסף ותמצא שנוים הרבה בין המאמרים במה נתקשה:

שנתקשה משה המלאכה עצמה היתה קשה. ונעשה מעצמה ע"י נס אלהי. וכן נתקשה משה לדעת סוד עשייתה. שיהיה מכוון ע"י מעשיו להוריד השפע ע"י זה. עד שהראהו באצבע שגלה לו בנבואה ענינה הגדולה:

וכן בפרשת בהמה טמאה כצ"ל (רד"ל):

שנא' זאת החיה וכל מקום שנא' זאת או זה מורה על הרמוז אליו:

זאת החיה וכדאי' בחולין פרק אלו טרפות תנא דבי ר"י זאת החיה מלמד שתפס הקב"ה כל מין ומין והראה לו למשה ואמר לו זה תאכל וזה לא תאכל:

וכן בירח פרש"י בגמרא בשעת מולד לבנה אינה נראית כי אם מעט ואינה ניכרת כדאמרי' בר"ה כזה ראיתם או כזה ראיתם. ובפירוש החומש כתב נתקשה משה על הלבנה באיזה שיעור תראה ותהיה ראויה לקדש. הראה לו באצבע את הלבנה ברקיע ואמר לו כזה ראה וקדש. ועיין במזרחי:

מה קשה היא לעשות בגביעיה וכפתריה ופרחיה מעשה מקשה:

ממנה היו אתה מכה בפטיש כצ"ל (א"א):

ממנה משמע מעצמה ומאליה:

לפיכך לפי שהיא מעשה שמים:

אם הזהרתם להיות מדליקין לפני שכונת הקב"ה לזכותינו ולכפר על נפשותינו לזה נתן לנו מצוה בנר דוגמת הנפש שקרויה נר כדי שע"י זה נזכה להשלים נפשותינו וכאילו נר ה' בידינו ובשכר האורתנו נרו יאיר נרנו (יפ"ת):

ונאמר בהעלותך את הנרות ר"ל מדלא כתיב בהדלקתך את הנרות. אלא שבא לרמוז שבהנרות יהיה לו עליה. והיינו מה שע"י הנרות ישמור להם נפשותיהם שקרויה נר.

אבל יותר נראה שתיבת ונאמר הוא מיותר והני תיבות בהעלותך את הנרות הוא התחלה לדרוש זשה"כ כי אתה תאיר נרי וכ"ה בתנחומא:

פסקה ה

זש"ה כי אתה תאיר נרי זה ציון על בהעלותך את הנרות:
ואתה אומר אל מול פני המנורה כו' הוא לחזק הקושיא. והוא ע"ד שפרש"י אל מול פני המנורה שיהיו כולם פונים לאמצעי שלא יאמרו לאורה הוא צריך. וזהו שאמרו ישראל ואתה אומר אל מול פני המנורה וגו' הרי שאין אתה צריך לאורה שלנו. אמר להם הקב"ה כו' רק להעלות אתכם בפני האומות כו' פי' שיהיה לכם מעלה לפני או"ה שיאמרו ראו האיך ישראל מאירים כו'. פי' שאינם כפויי טובה שמתאמצים בכל כחם לשלם טובה תחת טובה. ואע"פ שלא נחשב לגבי הקב"ה טובה. מ"מ אינהו דידהו עבדי. וע"ז מביא המשל (ידי משה):
בטובתך כלומר בחסדך אמור לי מהו זה כשהיית כו':
מסמכני מפני שידעת כי שאני סומא:

פסקה ו

זש"ה יראו את ה' קדושיו כי אין מחסור ליראיו. קדושיו זה אהרן קדוש ה'. ליראיו אלו הלוים (כדלעיל ר"פ ה') בני שבטו שניתנה להם מצות הנרות שאין לה מחסור כדמפרש לקמן שאין להם הפסק (רד"ל):
ושבט אפרים הקריב להשלים במקום לוי למספר י"ב. כי מנשה הבכור נחשב ליוסף:
אבל הנרות לעולם אל מול כו' וכל הברכות כו'. רמזו לנרות של חנוכת חשמונאי שהיתה בבית שני ע"י הכהנים הם חשמונאי ובניו. שהיא נוהגת אף לאחר חורבן בגלותינו. וכלשון הזה מצאתיה במגילת סתרים לרבינו נסים שהזכיר האגדה הזו. ואמר ראיתי במדרש כיון שהקריבו י"ב שבטים ולא הקריב שבט לוי כו' אמר לו הקב"ה למשה דבר אל אהרן ואמרת אליו יש חנוכה אחרת שיש בה הדלקת הנרות ואני עושה בה לישראל על ידי בניך נסים ותשועה וחנוכה שקרויה על שמם והיא חנוכת בני חשמונאי. ולפיכך הסמיך פר' זו לפר' חנוכת המזבח עכ"ל. וכן ברכת כהנים הסמוכה לחנוכת הנשיאים נוהגת לעולם. ודרשו סמוכים לחנוכת הנשיאים מלפניה ומלאחריה בכבודו של אהרן שלא נמנה עמהם (רמב"ן):

פסקה ז

אלה זו המנורה פי' שבעה אלה זו המנורה. ולמה שבעה נגד ז' כוכבים. פי' ז' כוכבי לכת שהנהגת הטבע על פיהם. אך השפע העליונה למעלה מהם ולהתנהג בהשגחה נסיית:

לכך נא' אל מול פני המנורה. מילתא באפ"נ היא. ובא לתרץ למה כתיב אל מול פני המנורה יאירו. ואמר שהוא כדי שלא יאמרו לאורה היא צריך וכפרש"י ז"ל (מת"כ):
אלא כהחלונות ר"ל לשון כהה. כלו' חלונות כהות שהיו צרות מצד פנים ורחבות מבחוץ היפך המנהג (רש"י ובחיי):
ואין אתה רואה כו' וטבע השחרות להחשיך ע"כ מוכח שהוא רק מראה לטושה שמקבל אור מכנגדו. ושפיר הוא הק"ו הקב"ה שהוא כולו אור לאורה הוא צריך (אס"א):
לא אמרתי לך אלא להעלות אותך להעלות נר תמיד. במנחות פ"ו עדות הוא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל. מאי עדות אחר רבא זה נר מערבי שנותנין בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מדליק ובה היה מסיים. וזה אומר להעלות אותך להעלות נר תמיד שנר אחד יהיה דולק תמיד והוא הנר מערבי. ובזה אני מעלה אותך כנ"ל (במ"ח):

פסקה ח

למלך שהיה לו אוהב כו' אלא בשלך וזהו כוונת הכתוב בהעלותך את הנרות אף שהם אור קטן מאד לעומת האור שלמעלה על כל זה אל מול פני המנורה הגדולה המאיר מלמעלה יאירו אותן שבעת הנרות להעלות נר תמיד. כי באמצעיתן תאיר השפע הגדולה מלמעלה. וזהו איני משתמש אלא בשלך כי תהיה כאמצעית שע"י תשרה השכינה. וזהו כיון שעשו באת השכינה:
תקן לי התקן לי צרכי סעודה:
פוסל פוסלן מלהשתמש בהם עכשיו:
מיד קרא למשה שנא' (**ויקרא א':א'**) **ויקרא אל משה וכתיב ובבא משה** כצ"ל (א"א) וכ"ה בתנחומא:

פסקה ט

ידע מה ע"ד שאמרו חז"ל אל תקרי מה אלא מאה (ידי משה):
לפיכך עשיתי חמה ר"ל לפי שהאורה של מעלה גדולה מאד ולא היה אפשר לקרוץ מחומר לסובלה לפיכך עשיתי חמה כו':
אמר דוד באור פני מלך חיים. אפשר צריך להגיה שלמה חלוף דוד או פסוק אחר מתהלים (הרש"ש):
באור פני מלך חיים ר"ל לפי שהמנורה רומזת לאור הגנוז ששת ימי בראשית אשר באור פני מלך חיים. ולולי הרשעים לא היה נגנז אותו האור. וזהו שמסיים נמנע השמחה מן הרשעים כו'. וזה קאי על אור הגנוז:

מן הרשעים שאינם מאמינים באל חי. וניתנה לישראל היינו לצדיקים כדאי' בתנחומא. כדכתיב (משלי ג') אור צדיקים ישמח:

פסקה י

מנורה טהורה בלי גשמיות:

והראה לו עשייתה וזהו דכתיב וזה מעשה המנורה. שהראה הקב"ה לפי שנתקשה בה וכמו שפרש"י בחומש:

מיד עשאה וזהו דכתיב כמראה אשר הראה ה' את משה כן עשה את המנורה היינו בצלאל. ואעפ"כ היתה מעשה שמים. שאל"כ לא היה יכול לעשותה. וזה דלא כתיב כן עשה בצלאל. אלא כן עשה סתם ור"ל כן עשה מי שעשאה:

ולפיכך כשחרב כו' פי' לפי שהיתה מעשה שמים היא קיימת לעד (י"מ). ויש שפירשו שכדי שלא יצטרכו להתקשות עוד נגנזה זו:

מחמשה דברים שנגנז כו' עיין בהמקומות שציינתי ביד יוסף שיש חילופים בהחמשה דברים:

הארון בפ"ק דכריתות ובפ"ג דהוריות יליף לה מקרא דארון יאשיהו גנזו:

והאש הוא האש שירדה מן השמים בימי שלמה והיתה במערכה רבוצה כארי. כדאי' בסוף פ"ק דיומא:

ורוח הקדש פרש"י לא שרתה בנביאים משנת שתים לדריוש המלך ואילך. וכתוב בספר צמח דוד שיש בגי' זו ט"ס וצ"ל משנת ארבע לדריוש המלך היה דבר ה' אל זכריה:

והכרובים הנה ביומא חשב ארון וכפורת וכרובים לחדא לפי שהם נגנזו עם הארון. והכא כיון דלא חשיב כפורת לא ה"ל לחשוב גם כרובים שהם היו עשוים מקשה מן הכפורת וכיון דכפורת בכלל הארון א"כ גם הכרובים מכלל הארון:

פסקה יא

יששום מדבר כו' שם כתיב יששום מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כחבצלת פרוח תפרח ותגל אף גילת ורנן. הרי שנזכר כאן ה' פעמים לשון שמחה. היינו ישושום. ותגל. ותגל. גילת. ורנן. (והמת"כ לא ירד לזה) שהחמשה שמחות מרמז שיוחזרו החמשה דברים שנחסרו:

אל תהי קורא שובע אלא שבע ואף שאין מקרא יוצא מידי פשוטו. יש לחכמים ז"ל רשות לדרוש המקראות בכל ענין שיכולין לדורשן:

חלוקי השיר מחלוקת הלוים איש בכלי שיר המיוחד לו כמפורש בד"ה שם:

ממה שקרינו בענין קח את הלוים ר"ל עילה אותם במעלה ובכבוד המד"א (ישעיהו י"ד:ב') ולקחום עמים והביאום וגו'. ועיין בב"ר פ' ט"ז:

פסקה יב

עד שבוחן ובודק אותו כו' ואף שהקב"ה יודע אם יעמוד בנסיון אם לאו. נסיון זה לתועלת הרואים כי יראו מעשה ה' ישר וזך פעלו כי לא יתן הגדולה אלא להגון לה (יפ"ת). ועיין ש"ר פ' ג' סי' ג':

וכן יצחק נסהו בימי אבימלך היינו ברעב ובבארות שגזלו ממנו. וכמו שחשוב בפדר"א הרעב שהיה בימי אברהם לנסיון:

וכן יעקב אבינו נסהו כו' ברחל כו' וביוסף כו' ובירכו וירא כו' באברהם ויצחק אמר ואח"כ בירכו. וביעקב לא אמר ואח"כ. משום שבאמת חשב ביעקב גם צרות שהיו אחר הנסיון. וכאן לא חשב צרת לבן. אבל בב"ר ריש סדר וישב חשב לה:

מאסו בתורה ובמילה כדאי' בש"ר פ"א סי' י' כשמת יוסף הפרו ברית מילה אמרו נהיה כמצרים. וכן משמע בש"ר פ' י"ט סי' ו'. אבל בפדר"א פ' כ"ד אי' שפרעה מנע מהם ברית מילה:

והרג בהן כל רשעי ישראל וכדאי' בש"ר אמר הקב"ה אם מביא אני עליהם מכה בפרהסיא וימותו ויאמרו מצרים כשם שעבר עלינו כך עבר עליהם לפיכך הביא על המצריים החשך שלשה ימים כדי שיהיו קוברים מתיהם ולא יהיו רואין אותן שונאיהם:

שכן הוא אומר וברותי מכם כו' פי' ולעיל מיניה כתיב כאשר נשפטתי את אבותיכם במדבר ארץ מצרים וגו':

פסקה יג

התאנה חנטה פגיה אלו הרשעים מפרש דתאינה היא כנסת ישראל כדכתיב כבכורה בתאנה וגו'. והפגים הם התאנים שלא נתבשלו כל צרכן. וכך הם הרשעים שמקדיחים תבשיליהם שנתבשל. וסמדר נתנו ריח מפרש אבינונים שאינן פרי עדיין אלא שהענבים ניכרים ונתנו ריח תשובה ונתקבלו:

קומי לך רעיתי כו' וזה לשון שה"ש רבה אתא משה אמר לון כל הדין ריחא טבא אית גביכון ואתין יתיבין הכא קומי לך רעיתי יפתי שהרי קץ הגאולה הגיע:

כי שמרו אמרתך היינו התורה. ובריתך ינצורו זו המילה כדכתיב ואתה את בריתי תשמור:

האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וכדאמרו בספרי ח"ב פיסקא ש"ן אביו זה אבי אמו מישראל. ואחיו זה אחי אמו מישראל. שהרגו הלוים אותם ולא נשאו להם פנים:

שכולם צדיקים נסה אותם משום שאין הקב"ה מנסה אלא הצדיקים כדאי' בב"ר פ' כ"ה סי' ב' (וע"ש ביד יוסף) ולכן כיון שראה הקב"ה שהם צדיקים ששמרו את התורה נסה אותם במעשה העגל. ועמדו בנסיונם שלא נשאו פנים. ובתנחמא אי' ונסה אותם:

אשר נסיתו במסה וכדאי' שם בספרי הרבה נסיתו ונמצא שלם בכל נסיונות:

מיד אמר והיו לי הלוים ואי' בויק"ר פ"ב סי' ג' כל מקום שנא' לי אינו זז לעולם לא בעה"ז ולא לעוה"ב. והטעם שבאומר לי הוא תולה אותו בהקב"ה וכשם שהוא קיים כך זה שנא' בו לי קיים. שמעלתם וקדושתם אינה יורדת לעולם:

אשרי כל ירא ה' שהלוים נקראו יראים כמ"ש לעיל:

אמרו השערים מי הוא זה מלך הכבוד פרש"י בגמרא שחשבו שעל עצמו אומר:

ולרוץ פי' ולשבור:

ולרוץ את ראשו אלולי שאמר ה' עזוז וגבור ה' גבור מלחמה. וחזר ואמר שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד. א"ל מי הוא זה מלך הכבוד. אמר להם ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה. א"ל התגדלו כצ"ל לפי דעתי. ועיין שבת פ"ב:

ולמה"ש הלביש לבושו הלבוש הוא כנוי לכל הבריאה כמ"ש (תהילים ק"ד:א') הוד והדר לבשת. וכולם כלבוש תחליפם ויחלופו. כי מהבריאה ניכר כבודו יתב' כלבוש הכבוד שלובשו. והנה מלך משיח מעלתו גדולה מאד עד שישלוט בכל המציאות. וזהו הכינוי כי הלביש לבושו:

ויהי בישורון מלך מפרש ויהי על משה שהיה בישורון מלך. ודלא כפרש"י שם ע"ש:

פסקה יד

המליכהו עליך כי תרגיל לצייר בלבך מלכותו יתב' עד שיהיה בלבך יראתו כיראת העבד אל מלכו:

המלך יצ"ט כי השכל צריך למלוך באדם שיתנהג הכל כפיהו ולא כפי יצר הלב. וכלו' הן מצד יראת ה' והן מצד משיכת השכל אל היצ"ט מצד עצמו:

שנא' ובא אליה מלך גדול ודרשו בקה"ר זה יצה"ר. ולמה הוא קורא ליצה"ר גדול. שהוא גדול מיצר טוב י"ג שנה:

ד"א ומלך מן המלך יכול כצ"ל (א"א) **שתשמע לו ת"ל ירא את ה' ומלך** ר"ל ירא את המלך אך באופן שלא יהיה נגד יראת ה':

אנטום פי' בל"י אמת ויציב (מוסף) ובתנחומא סדר נח אי' מהו הצדא אמר להם האמת אתם אומרים. ובאג"ב פ"ז אי' א"ל קושטא אתון אמרין:

אתמול כל מי שהוא כצ"ל (א"א). והני תיבות אתם אומרים מיותר:

צדו ריק. תרגום תהו ובהו צדיא ורקניא:
ולארגוניות הוא בלשון יוני מה שקובצים אנשי העיר לתת ארוחה או מתנה לשלטון ושר (מוסף):
לא אמרו אלא נ"נ לא חשחין וז"ל בעל מנחת שי מלת מלכא באתנחתא ומלת נ"נ בז"ק או ברביעי שהוא התחלת דבור שאמרו לו נ"נ לא חשחין וגו'. שלא קראו אותו אלא בשמו נ"נ:
ב' אלהות דרש שונים לשון שנים:
שהושוו הכל ונטלו עצה כו' ופירושו הוא עמק שבו הוקם אברהם למלך:
וקצצו ארזים כן היו דרכם לעשות כשממליכים מלך חדש. וביהוא ויקחו איש בגדו וישימו תחתיו אל גרם המעלות (מלכים ב ט':י"ג):
אברהם בלבד שלא היה זולתו אז בעולם שהכיר בורא הכל:
ירא את ה' בני ומלך. כך א"ל הקב"ה למשה מלך עשיתיך מה מלך שיוצא למלחמה תוקעין לפניו אף אתה כשאתה יוצא למלחמה יהיו תוקעין לפניך מנין ממה שקראו בענין עשה לך שתי חצוצרות כסף כצ"ל. או צ"ל בני ומלך הוי עשה לך שתי כו'. ועי' בתנחומא סדר זו:

פסקה טו

את משתמש בהן ואין אחר משתמש בהן דעיקר גניזתן היה משום דלא יתקע בהן אחר ואפי' יהושע תלמידו. כי מעלה זו ניתנה למשה שהוא לבדו ישתמש בחצוצרות. ומשום דהוכרח לגונזן הקדים גניזתן בחיי משה קודם מותו משום ואין שלטון ביום המות:
נגרא בריח וחוזק. כמו שהבריח הוא שמירת כל הבית כך היתה יריחו שמירת כל ארץ ישראל. והיינו דכתיב (יהושע ו':א') ויריחו סוגרת את כל ארץ ישראל שהיא מנעולה. והיא היתה מסוגרת בשמירה גדולה ע"י שנתכנסו לתוכה שבעה אומות והם עשו לה שמירה גדולה בפני בני ישראל אין יוצא ואין בא:
הוי עשה לך כו' לך אתה עושה ואין אתה משתמש בהם כל ימיך כצ"ל וכ"ה בתנחומא:

פסקה טז

שנא' ויעמדו הלוים כו' בכלי דוד והכהנים בחצוצרות וגו'. ודייק מדכתיב כלי דוד משמע שהיה משתמש אף בחצוצרות ורב ס"ל דדוד עשאן אבל לא היה משתמש בהם אלא במקדש (ונגנז מלהשתמש בהן חוץ למקדש) וכדאמרינן בר"ה דף כ"ז שאין חצוצרות אלא בשערי מזרח בהר הבית וכדברי הירושלמי שהביאו הרמב"ן והר"ן שאין חצוצרות בגבולין ע"ש:

כנור היה תלוי כו' פרש"י ונקביו לצד רוח צפונית. כיון שהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו. דאמר מר ד' רוחות מנשבות בכל יום. ו' שעות הרשונות של יום מנשבת רוח מזרחית בהלוך החמה. ושש שעות אחרונות רוח דרומית. ובתחלת הלילה רוח מערבית. ובחצות הלילה רוח צפונית. וכתבו התוס' רוח צפונית מנשבת פי' לבדה. דהא אמרינן בפ' לא יחפור שהיא מנשבת עם כל או"א:

אני מעורר השחר שקם עד שלא האיר היום. וזהו דכתיב אעירה שחר:

והיה אומר לו עורה כבודי כו' פי' עורה ולא תישן כמחשבתך לחוש לכבודי. כי אין לחוש לכבודי לגבי כבוד ה' ולפיכך אעירה שחר:

על פלאת שעשית עם זקנתי כו' ר"ל שהיתה רות זקנתו ראויה שיקלל אותה בועז על שהחרידה אותו. ולא די שלא קללה אלא שנתן הקב"ה בלבו וברכה שנא' ברוכה את לה' בתי וכדאי' ברות רבה פ"ו:

דכתיב ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפתי דאשמועינן קרא חסדי ה' שנתן בלבו לברכה במקום שהיה ראוי לקללה על שהחרידתו. כדי שיעמוד משם דוד וזרעו (יפ"ע):

את פנוי שאילו לא היית פנוי היה מכוער הדבר שיאמרו שלא נזקק לאשה זו אלא להנאת יצרו:

איני מוציאך בדברים דבר אחר חי ה' מלמד שהשביע כו' חי ה' איני נוגע בה בזו הלילה כצ"ל. והיינו דסמיך ליה ותגל מרגלתיו וגו'. כלו' שלא זזה משם. כמו שכתב באג"ש. ור"ל שחי ה' אמר ליצרו. וכדי שלא תבין רות בדבר. הסב הדבור כמדבר לה שכבי עד הבקר וגו':

ולמה נשבע שני פעמים אפשר שהכוונה על זה דאי' ברד"ק שם וז"ל ובדרש כי אם ה' יגפנו למה זכר שני פעמים ה'. היינו חי ה'. חלילה לי מה' משלוח ידו וגו':

לפיכך קפץ ונשבע שני פעמים כו' אחד נגד יצרו שהסיתו. והשני כנגד אבישי בן צרויה. והא דאי' ברו"ר פלוגתא רבי אלעזר אומר ליצרו נשבע. ורשב"נ אמר לאבישי בן צרויה נשבע שאם יגע בשאול שהוא מערב דמו עם דם שאול. והמדרש דהכא ס"ל ששתי שבועות יש כאן. והוא משום שנשבע לאבישי וגם ליצה"ר:

סיקלו פי' שהיצה"ר נקרא אבן ואמר סיקלו אותו כו' ע"ד שאה"כ סקלו מאבן שפי' סקלו המסילה והשליכו אבני מכשול חוץ להמסילה. כלו' סלקו היצה"ר מלבכם מעט מעט בעוה"ז:

שנא' סולו סולו המסילה כו' כלו' קמעא קמעא. כי העוה"ז צריך ליצה"ר. אבל לעוה"ב אני עוקרו לגמרי (כלי פז):

פסקה יז

שנאמר מפני כו' ובתוך ד' אמותיו קרוי בפניו שכל ד' אמותיו של אדם הן כגופו (מת"כ):

שלא יעמוד במקומו במקום המיוחד לרבו לעמוד שם בסוד זקנים עם חביריו:

נקרא רשע לפני המקום שלא ידמה כי חטאו רק בין אדם לחברו. כי גם זה מחטא בין אדם למקום יחשב שכבוד רבו ככבוד שמים. וע"ע לקמן:

ותלמוד משתכח שהתורה אינה חביבה בעיניו. ולכן עונשו שישכחנה:

ושנותיו מתקצרות שמודדים לו כמדתו שלא יאריך ימים ותלמודו משתכח ולא יקומו ויהדרו פניו:

ולבסוף הוא בא לידי עניות נראה שהוא מיותר. וכן בגמרא ליתא. שליכא שום לימוד מקרא לזה ואפשר שזה נכלל בכלל וטוב לא יהיה לרשע שיהיה לו עניות:

הוי זה מוראת הרב והא דלא מפרש כפשוטו אשר איננו ירא מפני אלהים זו מוראת שמים גופא כדכתיב את ה' אלהיך תירא וגו'. דא"כ הל"ל מלפני ה' אלהים כי התם (רש"א):

א"כ הרי כו' קושיא היא א"כ שאתה דורש לשון יראה שהוא מוראת הרב א"כ הרי ג"כ כתיב יראה גבי משקלות ורבית:

בכניסה וביציאה כדעת הספרי שביציאה ג"כ הגדול קודם:

אפרכוס של מדינה (מוסף):

סגן ואת כהני המשנה דיאשיהו תרגומו סגן כהניא. ובמקרא מצינו ויד השרים והסגנים (נחמיה י'):

קומוס בל"י ורומיי נגיד (מוסף):

סרדיוט בלשון יוני איש מלחמה (מוסף) או פי' שר הממונה לעשות דין מהדיוטות (ערוך). ועכ"פ הוא מיני ממשלות שכל אחד פחותה משלפניו:

מי"ג דברים שהם כתובים לשמו כו' ר"ל שבכולם כתיב לי כדלקמן. וכשאומר לי הוא תולה אותו בהקדוש ברוך הוא וכשם שהוא קיים כך זה שנא' בו לי (יפ"ת):

הקרבנות מנין את קרבני לחמי וגו' תשמרו להקריב לי:

פסקה יח

מבוסס פירוש עומד על בסיסו וכנו:

ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל. ומפרש ויהי בישורון מלך על הקב"ה וכמו שפרש"י בחומש:

פסקה יט

אלדד ומידד היו שם ומיעטו עצמן ולא באו לקיבוץ של הזקנים כדכתיב וישארו שני אנשים במחנה ולא יצאו האהלה. וא"כ צריך לומר שנשארו ד' פתקין בקלפי:

לא נתנבאו אלא למחר על דבר שיהיה ביום מחר כדכתיב ואל העם תאמר התקדשו למחר שהכוונה שיכינו עצמם להנבואה שנאמרה על יום מחר:

מה שעתיד בסוף מ' שנה כדמסיק שאמרו משה מת ויהושע מכניס שזה היה סוף מ' שנה (ז"ר):

על מפלתו של גוג שנא' כה אמר ה' צבאות האתה הוא אשר דברתי בימים קדמונים ביד עבדי נביאי ישראל הנבאים בימים ההם שנים להביא אותך עליהם. אל תקרא שָׁנִים אלא שנים איזה הן שנים נביאים שנתנבאו בפרק אחד נבואה אחת הוי אומר אלדד ומידד (סנהדרין דף י"ז):

משה מת מתנבאים קרי ביה מת נביאם שהיו אומרים משה מת ויהושע מכניס ישראל לארץ:

ויען יהושע ב"נ וגו' אדוני משה כלאם. פי' כלאם מן העולם ואם לא התנבאו שמשה מת למה צוה לכלאם:

וכתיב וירץ הנער כצ"ל וכ"ה בתנחומא. וגם מפסוק זה מביא ראיה שהתנבאו משה מת מדכתיב וירץ הנער וגו' ומי היה זה זה גרשום בן משה שהוא בנו בכורו. אבל אלעזר לא היה אלא בן ג' או ד' שנה באותה מעשה. ומדקינא גרשום לזה ש"מ שנתנבאו משה מת:

הזקנים נפסקה נבואתן שנא' ויתנבאו ולא יספו. פירושו שלא הוסיפו להתנבאות:

ואצלתי מן הרוח שלא היה להם רק אצילות ממשה להיות אתו במשא העם. ועי' ברמב"ן פסוק וירדתי ודברתי עמך שם. ומהרש"א בחדושי אגדה:

פסקה כ

ומגריפה פי' כלי שחופרין בו את הקרקע:

היו מכים הנוגשים את השוטרים על שלא דחקו את עושי המלאכה. שזה ודאי שאילו דחקום והיו מוסרים הגורע חוקו לא היו מכים אותם. כי מה לעשות להם עוד:

מוטב אנו ללקות ובתנחומא גרס מוטב לנו ללקות:

ואל יכשלו יתר העם בכובד המלאכה. מלשון (נחמיה ד':י"ג) כי כשל כח הסבל:

זוכה לכבוד ולגדולה שמאחר שמסר נפשו על ישראל ראוי שיכנעו לו (יפ"ת):

ולרוח הקודש שראוי שידבק באור החיים תחת אשר הערה למות נפשו (יפ"ת):

פסקה כא

הרי ששה שעות יותר ולא ירד מפרש כי בושש משה כי באו שש ולא ירד. ועי' מ"ש בב"ר סוף פ' י"א:

אמרו להם מה אתם מכעיסין כו' שאע"פ שלפי דעתיכם מת משה מ"מ איך תבקשו אלהי נכר ולא תזכרו חסדי ה' העושה לכם כמה נסים (יפ"ת):

בטקסים פי' בדגל ובמסקנא תרגום דגל מחנה טיקס משרית. והמעריך כתב שהוא ל"י ופירושו הגזמות ומשטמות:

נתיירא מהן והא דלא מסר עצמו להריגה על קידוש שמו יתב' הוא מהטעם דאי' לעיל בויק"ר פ"ו שאמר אהרן אם הורגים אותי שאני כהן ונביא מתקיים אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא ומיד הם גולים:

הבין ממי שזבוח לפניו מפרש ויבן נתבונן:

הוא שכתוב ירוע כבירים לא חקר כו' פי' ירוע צדיקים כבירים שאין חקר לצדקתם (כמ"ש לעיל שהיו שופטי ישראל ויושבים בישיבה) ויעמד להם אחרים תחתיהם. ואע"פ שלא נהרגו מה' אלא עובדי העגל. לפי שנהרגו על קידוש ה' תלה הריגתם בה':

פסקה כב

כדור של בנות פילק"ע בלעז שזורקין אותו הבנות מיד ליד (רש"י):

כך היו הדברות מזרקין בסיני כדאי' בשהש"ר פ' ישקני שהדיבור הי מחזר על כל אחד ואחד מישראל ואומר לו מקבלני את עליך כו':

ד"א כמסמרות נטועים תיבות ד"א מיותר:

אסור לקרות בספרים החיצונים משום דכתיב כמשמרות נטועים בשי"ן. דריש כמשמרות כמו משמרות כ"ד אף ספרים כ"ד:

שכתוב כמשמרות נטועים מה משמרות כצ"ל:

בעלי אסופות אלו סנהדרין כמ"ש אספה לי שבעים איש:

מרועה אחד הקב"ה שנקרא רועה ישראל או ר"ל משה רבינו ע"ה (מת"כ):

פסקה כד

כשריפת נדב ואביהוא שריפת נשמה וגוף קיים כדאי' בבסנהדרין דף נ"ב ע"א ודף צ"ד ע"א. פסחים ע"ה ע"א. שבת ק"ג ע"א. ב"ק צ"א ע"ב. תנחומא ס' נח סי' ט"ו. ור"ל שהאור העביר מהנשמה כתם תולדות החטא. אבל הגוף לא נשרף כלל. ועיין מ"ש בתנחומא שם מהדורא שניה:

לא רצה לפגוע בהן בו ביום שלא לעשות ערבוב בשמחת התורה לפי שאונן אסור בת"ת ואילו היו מתים ביום מ"ת אז היה אהרן ובניו הנותרים (וכן אביהם של הזקנים ואחיהם

ובניהם) אינן ראוין לקבלת התורה ביום האנינות. אבל יום חינוך המשכן אע"פ שגם הוא יום שמחת לבו של הקב"ה ואונן אסור ג"כ בהקרבת קרבן ביום חינוך לקרבנות. מ"מ אין זה כל כך ערבוב ופרצה שהרי כ"ג מקריב אונן. ועיין מ"ש בדב"ר פ"ג סי' ט"ו:

נשרפו כשנכנסו לאהל מועד שנא' בקרבתם לפני ה' וימותו. מתו הל"ל מהו וימותו. אלא שר"ל שמאז דומה כאילו כבר מתו. וז"ש וימותו כאילו כבר מתו מאחר שכבר נגזר עליהם:

נדב ואביהוא נשרפו כשנכנסו לא"מ כצ"ל:

ותאכל בקצה המחנה בקצינים שבמחנה (א"א) ולמ"ד והאספסוף אלו הערב רב פי' בקצה המחנה בקוצים שבמחנה:

ופרנסתו חתיכה שאוכל ממנה. וא"א גרס ופרוסתו:

והן נשרפו (פי' הזקנים)**כשנתאוו אותו תאוה שנא' כו'** בתחלה קאמר שהזקנים נשרפו במתאוננים ואח"כ אמר כשנתאוו תאוה. שהמדרש ס"ל כדעת הספרי שהכל היה מעשה אחת. שז"ל כי שם קברו את העם המתאוים כו' אבל עדיין אי אתה יודע מי היו אותם המרגילים את ישראל לדבר עבירה. הרי הוא אומר והאספסוף אשר בקרבו אלו הגרים כו'. רבי שמעון בן מנסיא אומר אלו הזקנים שנא' אספה לי שבעים איש כו' ע"ש:

ומנין שאותן זקנים כו' משום שמכאן אין הכרע כל כך. לכן מביא ראיה אחרת שאותן הזקנים שעלו להר סיני נשרפו. וא"כ ממילא ע"כ והאספסוף הם הסנהדרין ובקצה המחנה פי' בקצינין שבמחנה:

שהיו קרויין זקנים כענין שכתוב ויוסף עוד כצ"ל (א"א):

בשר חיה פי' ששאלתם היה בשר חיה שלא היתה נמצא בידם והלא נהפך טעם המן לכל טעם שבקשו (מת"כ):

אלא שאר בשר הכוונה כי המן היה מאכל הנבלע באיברים ולא נמצא בהם ע"י זה תשוקת התאוניות לעריות כמו שנמצא ע"י אכילת בשר ממש המרבה דם בגוף האדם. וזה היו מבקשים וזה ניתן להם. ולכן מוכיח מכאן שרצו להתיר עריות:

בוכה למשפחותיו ודרשו חז"ל ביומא פ' יום הכפורים על עסקי משפחותיו:

ובעיני משה רע במה שראה כי הם יתורו אחרי עיניהם:

פסקה כה

חביב כו' ירד ה' כי מלת ירידה מורה שמשפיל עצמו למטה ממדרגתו מפני שחביב בעיניו הדבר מאד:

שכר השמירה ובנמשל שנתן למשה הנבואה הגדולה מה שלא זכה שום אדם אליה. וע"י זה היה יכול לשמור אותם כי היה בכחו. אך לא רצה:
מלא רוח ואם היה משה חסר א"כ גם יהושע לא היה מלא:
בעולם הזה כו' הוא סיום המאמר בדבר טוב שלעתיד יתוקן הכל על תכלית השלימות:

פרק טז

פסקה א

אין מפליגין כו' ג' ימים קודם לשבת דהיינו ביום ד' בשבת אסור לפרוש (מ"א) אבל הב"ח וע"ת פסקו דמותר ברביעי:
שהדבר ידוע שהוא יכול כו' פי' ע"י רוח. אף שעכשיו אינו רוח טוב מ"מ מותר. וה"ה במהלך ב' ימי שרי בה' (ב"י):
בשליח הרשות צ"ל בד"א שליח הרשות (א"א). וכ"ה בתנחומא:
בשליח הרשות יש אומרים שכ"מ שאדם הולך לסחורה או לראות פני חבירו חשוב הכל דבר מצוה. ואינו שוב דבר הרשות רק כשהולך לטייל (רמ"א בא"ח סי' רמ"ח):
שליח מצוה מותר ויפסוק עם הספן על מנת שישבות בשבת. ואח"כ אף אם לא ישבות הספן אין בכך כלום (מחבר סי' הנ"ל) ולפ"ז בשבת אסור דהא לא יוכל פסוק עמו שישבות (מ"א) אבל בש"ל דף י"ד פי' בפשיטות הש"ס לדבר מצוה מותר אפי' בשבת. וזהו שסיים המדרש ושליח מצוה דוחה את השבת. ולשון דוחה כלו' לא גזרו רבנן בדבר מצוה:
ושליח מצוה דוחה את השבת כו' ואין לך בני אדם כו' כאותן שנים כו' עיין בסדר הדורות דף י"ט מביא בשם ספר הראש יוסף כי המרגלים באו בע"ש לירחו. ובלילה היה שבת הלכו משם. ע"ש:
שעשו עצמן קדרין פי' קרי ביה חרש בשי"ן שמאלי. ועשו עצמן קדרין לפי שהיא מלאכה פחותה בעיני ההמון. ויחשבו שבודאי אנשים פחותים כאלו לא ישלחו למרגלי ארץ. וגם מפני שנשים באות לקנות קדרות. ונשים דרכם לדבר הרבה וישמעו מהם חדשות בענייני כבוש המדינה:
אמר לה פנחס אני כהן כו' לשיטת המדרש צ"ל שאז בשעת הדחק וטירוף הוכרח ליעשות נס לפנחס שלא יהיה נראה. ותצפנו לכלב לבד. אמנם אח"כ כשהלכו אנשי המלך לא סמכו על הנס אלא ותטמנם בפשתי העץ לשניהם יחדיו:
מבקש נראה כלו' כשירצה שיהא נראה הוא נראה:

ומנין שנמשלו הנביאים כמלאכים בתנחומא גרס מבקש אינו נראה. וכן הנביאים נמשלו כמלאכים ומנין כו'. וכ"ג רבינו בחיי. ור"ל שפנחס כהן ונביא. ולפי גרסתנו שגרס ומנין כו' הכוונה דאפשר לומר דפסוק כי שפתי כהן וגו' קאי על כהן גדול. לזה אמר שהנביאים נקראו מלאכים ופנחס היה נביא ג"כ:

והלא פנחס היה דהכי מוכח באמרו מן הגלגל דאלמא מקום מושבו בגלגל הוא. וע"כ פנחס הוא דהוא העומד שם לשרת:

אלא מכאן שנקראו הנביאים מלאכים ופנחס היה נביא כדאי' בסע"ר פ"כ וישלח ה' איש נביא וגו' (שופטים ז') זה היה פנחס עכ"ל:

הטמיני לכלב חבירי כצ"ל:

ממה שקראו בענין שלח לך אנשים שלא רצה הקב"ה לקראם על שמו אלא על שם משה. ובתנחומא גרס אבל שלוחים ששלח משה היו רשעים כו'. הוי שלח לך אנשים:

פסקה ב

אשתוללו לשון סכלות כמו מוליך יועצים שולל (איוב י"ב:י"ז):

אשתוללו אלו משה ואהרן כו' שזה השתוללת היה ששמעו להם לשלוח מרגלים כיון שהבינו שאין רצון ה' מסכים לזה מדאמר ליה למשה שלח לך:

אלא אף משה ואהרן נתרשלו את ידן וזה שנא' בפ' הנ"ל ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם:

על הספסל בכדי שיהא נראה מכולם. כי עמד במקום גבוה והכריז שישתקו. ואמר הם שהוא לשון שתיקה. שכן דרך בני אדם הרוצה לשתק אגודת אנשים אומר ש"ט (רש"י):

והם שותקין לשמוע ממנו אולי יאמר גם הוא ככל המרגלים שזה היה רצונם. ועיין רש"י בחומש. ואח"כ כשאומר להם טובה הארץ לא שמעו לו שזה היה נגד רצונם:

לזה אתי כו' דרש זולתי נוטריקון לזה אתי. כך אמר הקב"ה זה היה בחכמתו אתי יותר כו':

מקצה רגלים חמס שותה כו' מקצה לשון קציצה. חמס פי' דברה סרה. ופי' הקרא הרוצה לתת מרגוע לרגליו ושולח אמריו ביד כסיל. הנה הכסיל לא בדעת ידבר ומהפך הכוונה. ובע"כ צריך הוא לכתת רגליו לרוץ מהרה לתקן מה שקלקל הכסיל. ושותה עוד חמס. כי חברו יזעף עליו בעבור דברי השליח:

פסקה ג

יבש חציר נבל ציץ כו' אע"פ שמתו האבות כו' דרש חציר על כל מין האדם כמ"ש (ישעיה שם)כל הבשר חציר. ודרש ציץ על חסד כמ"ש (שם) וכל חסדו כציץ השדה. וז"ש יבש חציר היינו שמתו האבות. ונבל ציץ ונתבטל החסד שהבטיח הקב"ה להם. מ"מ

ודבר אלהינו יקום לעולם שלא נתבטל אותה הבטחה מבניהם. וזהו שהנביא מבשר שמה מהגאולה העתידה שאף שיבש חציר ונבל ציץ. אבל הבטחתו תשאר לעולם לבניהם אחריהם מפני שהם בני אוהבו:

פסקה ד

שלח לך אנשים זש"ה כחומץ כו' פי' שקלקול העצל חוזרת אל שולחיו כמו כאן במשה שנקראו על שמו:

וכשהיה רואה שהיין חומץ כו' ובנמשל כך כשראה המרגלים שהן עתידים לחטוא ולהוציא דבה משום שניכרין היו ע"י שמותן קראן לשמו של משה:

פסקה ה

מקצה רגלים כו' פירשתי לעיל סי' ב':

בחר לנו אנשים וכמו שדרשו ברבה ובתנחומא סוף ח' בשלח בחר לנו אנשים גבורים ויראי חטא. ודיוקם מדכתיב בחר לנו פירושו דומה לנו:

והאיש בימי שאול והתם קאי על ישי אבי דוד שמת בעטיו של נחש:

ונתת לאמתך זרע אנשים וכמו שדרשו בברכות ל"א ע"ב ע"ש:

בני אדם גדולים היו בתכונתם ולא היו נמשכים אחרי יצרם ורק ע"י הוצאת דבה היה כשלונם. על שלא ידעו כחה של לש"ה כמה היא משחתת את האמונה:

פסקה ו

זש"ה לא ידעו לא יבינו כו' כלו' לא ידעו ממ"ש בתורה. ולא יבינו מעצמם. כי טח מראות עיניהם מ"ש בתורה. מהשכיל לבותם להבין מעצמם:

פסקה ז

והכתוב אומר וה' הולך לפניהם כו' מביא ראיה שלא היה להם לפחד מן העם היושב עליה ולא צריכים מרגלים:

וה' הולך לפניהם וגו' וכדאי' לעיל ריש ס' במדבר שהיה הענן מכה לפניהם את הנחשים כו'. וא"כ לא היו צריכין למרגלים:

יומם בעמוד ענן וכה"א וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה. ומהו שלח לך אנשים כו' ולא זכרו נפלאותך אלא אמרו נשלחה אנשים כצ"ל לפי דעתי. ור"ל שמזה הפסוק ג"כ ראיה שלא היו צריכים למרגלים כמ"ש בתנחומא ויקהל ובשוח"ט שהארון היה הורג נחשים ועקרבים ושורף את הקוצים והורג שונאיהם של ישראל:

ז"ש עזרא ולא שמעו כו' וקודם לזה כתיב ובעמוד ענן הנחיתם יומם כו':

למלך שזימן אשה כו' עיין באלשיך מה שדקדק בכאן:

פסקה ח

שנא' זו לעגם בארץ מצרים לקמיה כתיב ישובו לא על היו כקשת רמיה נפלו בחרב שריהם מזעם לשונם. ומדריש שפיר על המרגלים ששבו בלא עול מלכות שמים. ונהפכו כקשת רמיה כדדריש לעיל. ונפלו בחרב פיהם מזעם לשונם שהוציאו דבה:

למודים הם לכך שלא להאמין:

איני צריך לנסותם בתנחומא ובילקוט ליתא תיבת לנסותם. ופי' איני צריך לשליחות. כי יודע אני מה שיעשו. וזהו שלח לך לדעתך:

ידע מה בחשוכא ודרשו בב"ר פ"א זה מעשיהם של רשעים שנא' והיה במחשך מעשיהם:

יודע אני מה הם יושבי הארץ ההיא:

פסקה ט

מה ראה משה להוסיף על שמו של יהושע יו"ד. אלא כו' ובזוהר סדר זו אי' רבי יצחק אמר וכי הושע קריה קרא. והא כתיב (שמות י"ז:ט') ויאמר משה אל יהושע (שם ל"ג) יהושע בן נון נער (שם י"ז) ויחלוש יהושע. ומתרץ אע"ג דאשכחן יהושע בקדמיתא קרא קרייא הכי על ההוא דזמין למקרייה:

אלא כלב נטל שכרו מן הארץ ר"ל כלב נטל שכר זמניי בעוה"ז. ויהושע שכר נפשיי. כמ"ש זכה נוטל חלקו וחלק חברו בג"ע. וע"ז היה מרמז היו"ד נגד כולם:

יה יושיעך מן הדור הזה הא דהתפלל על יהושע יותר מעל שאר המרגלים. עיין באלשי"ך בארוכה ולקמן סדר קרח:

פסקה י

אלה שמות האנשים מה היו שמותן כו' ר"ל שהכתוב אתמוהי קא מתמה אלה שמות האנשים האמורים למעלה סתור בן מיכאל נחבי בן ופסי גאואל בן מכי וה"ה לאינך ששמות אלו מורים על רשעתם כמו שדרשו חז"ל. ומ"מ שלחם משה ולא חש ולא דייק בשמותם. ואף שיש בני אדם ששמותיהם כעורים ומעשיהם נאים. היינו דרך מקרה. אבל ברובא שמא גרים:

יש בני אדם ששמותיהם כו' שהשם מורה על תכונתם אם טובה ואם רעה. וכמו שאחז"ל אל תקרי אשר שם שמות אלא שמות. אך עכ"ז האדם בבחירתו יוכל להפוך טבעו ותולדתו לטוב:

עשו עושה רצון עושיו אע"ג דאי' בילקוט (דה"א) ויקראו שמו עשו הא שוא שבראתי בעולמי. מ"מ דרש דהכא יותר פשוט:

ישמעאל שומע אל עשו עושה רצון עושיו ומעשיהם כעורים שלא עשו ולא שמעו לדבר ה'. וכנגד זה אמרו ישראל נעשה ונשמע. ולא כאלו שלא עשו לא שמעו:
ומעשיהם כעורים אלו המרגלים ואף שאמר לעיל שצדיקים היו. עכ"ז בבחינת הוצאת הדבה היו רעים. וזה גרם להם אח"כ רעה גדולה. ודע שחסר כאן המאמר שמותיהם נאים ומעשיהם נאים אלו השבטים. וכ"ה בתנחומא כאן ובב"ר פ' ע"א:

פסקה יא

עלו זה בנגב א"ר ברכיה הכהן עם שהם עולים מצאו שלשה בני ענקים כצ"ל:
מן יבא עלי פי' מי יבא עלי:
שהיה עושה תלמים בארץ כתלם המחרישה שמעלה העפר ומעמיק הארץ (רש"י):
שהיה עונק את השמש מרוב גובה קומתו דומה כאילו צוארו נוקב ועונק בנקב שהחמה יוצאה בו (רש"י):
הטיחו פי' זרקו דברים כלפי מעלה שאמרו כי חזק הוא ממנו מן הקב"ה. ודייק כן שאילו מוסב ממנו על ישראל אין ראיה מאשר הם חזקים מהם שהרי פרעה ועמלק היו ג"כ חזקים מהם ומ"מ נפלו בידם. שהקב"ה הפילם בידם. אע"כ שאמרו שהם חזקים מן הקב"ה:
מה הקב"ה אמר לירמיה כו' לקול המולה כו' בקרא כתיב (שם) זית רענן יפה פרי תואר קרא ה' שמך לקול המולה גדולה הצית אש עליה ורעו דליותיו וה' צבאות הנוטע אותך דבר עליך רעה בגלל רעת בית ישראל וגו'. וה"ק ירמיה לבני דורו שכמו שבדור המדבר עם שהיו זית רענן וגו' מ"מ בעון קול המולה שנשאו בבכי. הצית הקב"ה אש בעלי הזית שהזכיר בראש הכתוב. כמו כן אתם אף שה' צבאות הוא הנוטע אותך. מ"מ דבר עליך רעה בגלל רעת בית ישראל:
לקול המולה גדולה שאמרתם כו' וליכא למימר דעל מה שאמרו לעגל אלה אלהיך ישראל או על שאר דבורים רעים שהוציאו מפיהם קמיירי משם דרעו דליותיו דמסיים קרא משמע במרגלים שבניהם שהם כענפים היו רועים במדבר ארבעים שנה (יפ"מ):
ויתרתי עליהם פי' לא הייתי מקפיד עליהם כל כך אם בעיני עצמם היו כחגבים. אלא על מה אני מקפיד על זה שאמרו וכן היינו בעיניהם שאיך ידעו אם היו בעיניהם כחגבים או כמלאכים שמי יאמר שלא עשה הקב"ה אותם בעיניהם כמלאכים. אבל במס' סוטה דחי להא. וקאמר כי הוו מברו אבלי. תותי ארזי הוו מברו להו. וכיון דחזנהו סלקו באילני. שמעי דקאמרי חזינא אינשי דדמו לקמצי באילני:
לא דיים כך שנשתהו במדבר מ' שנה אלא שגם לא נכנסו לארץ:

פסקה יב

הפסולת הוא ארץ הנגב כמו שפרש"י בחומש:

ג"פ אמר להם ומה הארץ וראיתם את הארץ גוו'. ומה הארץ וגו'. ומה הארץ השמנה היא וגו':

צוגמא קשים וחזקים ומדובקים:

חרסות נשברים בקל כחרס:

פסקה יג

כיצד כו' פי' כיצד היו יכולים לרגל ולא ירגישו בהם אנשי הארץ. ומתרץ היו נכנסין לעיר והדבר נוגף את הגדולים כי היכי דלטרדם בקבורתם ולא לישאלו אבתרייהו. ודייק המדרש כן משום דליכא למימר ששקר אמרו המרגלים ארץ אוכלת יושביה. א"כ למה לא השיבו אותם על כך יהושע וכלב דשקר הוא. אבל התשובה על ארץ אוכלת יושביה. הוא סר צלם מעליהם שמתו כל גדוליהם כדי שיוכלו המרגלים לתור את הארץ:

וזו קדמה לה שבע שנים ר"ל ולפי שקדמה לה היתה מבונה יפה מצוען כי כן מנהג אדם אחד הבונה שתי בנינים בונה את היפה תחלה ואח"כ הכיעור שפסולת של ראשונה נותן בשניה. ועל זה אמר וא"ת לא מי שבנה זו בנה זו כלו' מנלן דאדם אחד בנאן דילמא מי שבנה זו לא בנה זו:

ועמדו ובנו זו לפני זו עד לפני צוען מצרים ועד בכלל אינו בספרי:

ועמדו ובנו זו לפני זו וברש"י בחומש אי' אפשר שבנה חם את חברון לכנען בנו הקטן קודם שיבנה צוען למצרים בנו הגדול. והוא מכתובות קי"ב וסוטה פ"ז. ואפשר דהמדרש סובר שכנען היה הבכור כדעת הבחיי:

פסקה יד

אילולא כלב ששלף כו' אבל בסוטה פ"ז אמרו יהושע וכלב לא נשאו כלום. מאי טעמא אב"א משום דחשיבי. ואב"א שלא היו באותה עצה. ופרש"י שלא היו באותו עצה להביא אשכול משונה כזה שהמרגלים לרעה נתכוונו לומר כשם שפירותיה משונים כך יושביה משונים וגבורים וגבוהים. ואפשר שהגמרא והמדרש לא פליגי שמתחלה לא רצו המרגלים כלל ליטול כדי שלא יראו שבחו של ארץ ישראל. וכיון שהוכרחו ליטול ע"י כלב נטלו היותר גדולים ומשונים כדי לומר כשם שפירותיה משונים כו'. וכיון שהבינו כלב ויהושע זאת לא רצו לשאת כלל:

אלא בשנים כלו' בשני מוטות. ולא קאי בשנים אשני אנשים. דא"כ היה לו לכתוב שנים. ויש אומרים סברי שקאי על האדם ובשנים עם שנים והוא הרי ג':

וכמה היה משאוי כו' דייק מדכתיב וישאוהו דמשמע שהיה עליהם למשא. דאל"כ ויביאו מיבעי ליה. ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש (מת"כ):

משאוי מ' סאה ז"ל רש"י ושקלום רבותינו משקל כל אחד מ' סאה:

משאוי לעצמו ואותן אבנים הגביה כל אחד ואחד בעצמו על כתפו כדכתיב איש אחד וגו':

מגביה סאה פי' אם בעצמו מגביה סאה על כתפו. אם מגביה עליו חברו ומניח לו על כתפו והוא עצמו אינו עוזרו נושא סאתים ואם נושא עם חברו נושא שלש. וכן חברו נושא שלש הרי שהנושא ביחידי שליש ממה שנושא עם חברו. ועיין בפ' אלו נאמרים:

הוי מכאן מחשב הרי לך מכאן החשבון של משקל האשכול שהכתוב קראו משאוי שנא' וישאוהו וגו':

פסקה טו

ארבעים יום מהלך מדרום לצפון כפי חשבון עשרה פרסאות ליום. וארץ ישראל היה ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה:

את כולה לאורך ורוחב בתמיה (מת"כ). וכן פרש"י בחומש שהם הלכו ארכה ורחבה:

פסקה טז

זש"ה מגיד כו' אשכול אוהבו של אברהם היה הכוונה לפי שאה"כ ויבאו עד נחל אשכול. משמע שהיה שמו כך מימים קדמונים. ואח"ז אמר למקום ההוא קרא נחל אשכול על אודות האשכול משמע שעכשיו קראו כן. לזה אמר שקאי על הקב"ה שעוד בימי אברהם קראו כך ע"ש העתיחד לפי שהיה אוהבו של אברהם (ידי משה):

אוהבו של אברהם כדכתיב וענר אשכול וממרא והם בעלי ברית אברם:

פסקה יז

באנו אל הארץ וגו' וגם היא ארץ זבת חלב ודבש:

פותחין בטובה למען יאמינו בהם השומעים כמו שפרש"י ז"ל:

ומשלימין ומסיימין:

פסקה יח

הספר על גבול של ארץ ישראל:

כך צוהו עשו זקנו עיין בילקוט חקת ע"פ וישמע הכנעני:

וישב לו בדרך אפשר שלמד זה. שהרי כאן כתיב בעמלקי היושב בהר ולהלן כתיב והעמלקי יושב בעמק. לומר שקדמן לדרך אל ההר:

פסקה יט

נאמן עלינו כלב וכאשר יאמר הוא כן אנחנו מודים ולפי שכלב היה שליח שבט יהודה גבר באחיו. והיה בעלה של מרים אחות משה לדרשת חז"ל. ולפיכך אמרו נאמן עלינו כלב. אבל באמת לא אמרו כן אלא לפי שסברו שיאמרו כמו שאמר להם אני עמכם בעצה:

פסקה כ

נרגן מתלונן:

כמתלהמים ענין הכאה המשברת:

נשתוו שוים ונשמעים לדבריהם:

השלימו פי' הסכימו והשוו עמהם:

תרתם גנות הוא נוטריקון של מלת ותרגנו:

תרתם גנות א"י כדכתיב (תהילים ק"ו:כ"ד) דלקמיה דוירגנו באהליהם כתיב וימאסו בארץ חמדה:

גרם לכם להיות שנואין ובתנחומא גרס לכם ללקות בשונאים וע"ש מ"ש במהדורא ב':

נעשיתם סיגים ופי' תשגשגי לשון סיג בחילוף השי"ן בסמ"ך:

עד שלא בא השרב פרחתם שדרך הכרם לפרוח בבא השמש והמפריח בבקר אינו הגון (רש"י בישעיה):

ביום שעברתי בתנחומא גרס ביום שאמרתי:

נעשיתם קלון בעלם מפרש נד מלשון נדידה. וקציר הוא ענף כמו תשלח קצירה (תהילים פי:י"ב) ר"ל שנדנד ונתבזה ענפיכם היפה הוא כבודכם ביום נחלה ביום שאמרתי כו':

אתם בכיתם בכיה של חנם לפני כו' נפקי להו מדכתיב ויבכו העם בלילה ההוא. ולא כתיב בלילה סתם רמז לאותו הלילה המיוחד לבכיה והיא ליל ט"ב (תורת חיים):

פסקה כא

אלו סנהדראות שכ"מ שנא' עדה אינו אלא סנהדרין:

לו' מתנו בארץ מצרים וגו' או במדבר הזה לו מתנו. שעל זה הולך הדרוש:

לידון פי' להיות נידון:

הניח המלך את האלוגין שלו אלוגין בלשון רומיי ספר זכרון אשר בו ישובח או יגונה דבר. וגם ספר עדות (מוסף). ור"ל שהניח המלך את העונש שהיה מגיע לו ע"פ הדת והנימוס:

אף כך אמר להם הקב"ה במדבר כו' שלפי שהם מאסו בארץ חמדה לכן אמר הקב"ה אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם. ואין החזרה מצדי (מלא העומר):

אמרו להם אין אתם נאמנים עלינו כו' מפני שאין כאן בפ' התשובה על יהושע וכלב. מבאר שהתשובה מפורש בס' דברים אחינו המסו וגו' וכדמפרש שהם נאמנים יותר אצלינו כו':

ומי הם משה ואהרן שבהם פתח הכתוב תחלה וילונו על משה ואהרן ועל זה חוזר לרגום אותם באבנים. וז"ש אח"כ וכבוד ה' נראה באהל מועד. כלו' להצילם שיכנסו לשם. אבל יהושע וכלב לא היו נכנסים תוך ענן הכבוד:

מלמד שהיו זורקים אבנים כו' דייק מדכתיב סמוך לו בחד קרא. משמע ליה שכבוד ה' הוא דבק ללרגום אותם באבנים דלעיל מיניה (רש"א):

והענן מקבל שכבוד ה' הוא הענן:

פסקה כב

ב' צווחות צווחתי מפניכם כו' שראה כי לא נעצר כח לסבול. חילק השני צרות לד' השנים בבית הראשון. והשניה בבית שני אלשי"ך סדר זו וע"ש:

אומרים בנו כו' זהו תשובת משה להקב"ה שיאמרו בנו כו':

כאשר דברת לאמר אני אמרתי לפניך כו' הכוונה שמשה שאל להקב"ה באיזה מדה הוא דן את העולם. השיבו הקב"ה שהוא ארך אפים בין לצדיקים בין לרשעים כמ"ש ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים. א"ל משה רשעים יאבדו. א"ל הקב"ה חייך שאתה צריך לדבר (עיין רש"י). וזהו כוונת המדרש תנצח מדה"ר למדה"ד כאשר דברת לאמר שאתה מאריך אף גם לרשעים אימתי כו'. ומדה"ד העברת ממני כו' (כצ"ל וכ"ה בתנחומא ומדה"ד העברת ממני):

פסקה כג

ואולם חי אני כו' הרכיב ב' פסוקים ואולם חי אני הוא תחלת פסוק במדבר י"ד פסוק כ"א. ואם יראו האנשים העולים ממצרים מבן עשרים שנה ומעלה הוא במדבר ל"ב י"א:

בין שלא היה עמהם בעצה לא היה נכנס פחות מבן כ' ולא הביא ב' שערות בין שהיה עמהם בעצה בין שלא היה עמהם בעצה היה נכנס. ואם הביא ב' שערות כצ"ל ור"ל מבן עשרים שנה ומעלה אף שלא היה עמהם בעצה ואף שלא הביא ב' שערות לא היה נכנס על שלא מיחה. פחות מבן עשרים שנה שלמים אם הביא סימנים. אם היה עמהם בעצה לא היה נכנס כיון שנראה כגדול והיה עמהם בעצה. כן היה הגזירה. אבל אח"כ ריחם ה' עליהם וביטל מהם הגזירה. וזה שסיים המדרש אעפ"כ לא מת אחד מהם פחות משש שנה. ור"ל שאף שהגזירה היה אף על פחות מבן עשרים שנה שלמים אם היה לו שערות והיה עמהם בעצה. מ"מ לא מת אחד כו'. משום שמחל להם הקב"ה. ועי'

בפתיחתא דאיכה רבתי סי' ל"ג. אבל עד י"ט שנה שלמים אף שהיה להם שערות והיה עמהם בעצה לא היה בכלל הגזירה:

בא וראה מה בין צדיקים לרשעים כענין שנא' ושבתם וראיתם בין צדיק כו' כצ"ל. וכ"ה בתנחומא ור"ל בא וראה מה בין צדיקים כו' ואלו היו צדיקים קודם לכן. ולכן אע"פ שקלקלו זכו שלא מת אחד מהם פחות משש. ואגב זה מביא דרש על פסוק זה בין עובד כו':

למטרוניתא תרגום שומר הפלגשים נטיר מטרוניתא:

במאזנים לעלות פי' שיעלו הזכיות וירדו העונות ר"ל שיטמנו. או פי' להיפך שירד הכף של הזכיות ויעלה הכף של עונות ע"ד נושא עון:

פסקה כד

ותפרעו כל עצתי ותוכחתי לא אביתם (משלי א' כ"ה) **נאצו כל תוכחתי** (שם פסוק למ"ד):

ופרעתם אותה לשון כי פרוע הוא. פי' מגוהל ומקולקל (מת"כ). ור"ל ותבטלו כל עצתי שיעצתי לגדל אתכם בעולם. ובתנחומא גרס ובטלתם אותה:

אחד חוגרו זיינו וכדעת רשב"י בש"ר פ' נ"א שאמר כלי זיין נתן להם והשם הגדול חקוק עליו כו':

ואחד נותן עטרה בראשו וכדאמר בפ' ר"ע כשהקדימו ישראל נעשה לנשמע ירדו ס' רבוא של מלה"ש וקשרו לכל אחד מישראל שני כתרים. ופרש"י ב' כתרים של זיו שכינה:

זונים בל"י ורומיי חגורה (מוסף):

פורפירא בגדי מלכות חשובים. ובש"ר פ' מ"ה מסיים שנא' ואעדך עדי. ובחזית יליף פורפירא מואלבישך רקמה:

ולא דבר אחר של חטא ומקרה רע. כי היו אז כמו אדה"ר קודם החטא והיו נדבקים בה' דיבוק תמידי עד שהם חיים לעולם:

א"ל משה ועתה הורד עדיך וגו' ואדעה מה אעשה לך. אלמא בעוד עדים עליהם היו ניצולים מהפורענות (יפ"ת):

אמר מה"מ כו' על חנם נבראתי כו' הלשון אינו מדוייק כיון שא"ל בתחילה העולם כולו ברשותם כו' מה זו שאלה על חנם כו'. ונראה שר"א בן של ריה"ג שאמר אמר מלאך המות כו'. לא קאי ע"ז שאמר המדרש תחילה מה עשה הקב"ה הביא למ"ה כו':

מהו חרות נתבאר בש"ר פ' ל"ב:

מן היסורים הבאים לגוף מחלאים ועניות וכיוצא:

לכך נאמר ותפרעו כל עצתי כד"א כי פרוע הוא:
והוא נעשה להם בשר פי' נשתנה לבשר גופם (מת"כ):
לחם אבירים וכמו שדרשו ביומא ע"ה שהיה נבלע בכל איברים ולא היו צריכים לנקביהם:
שהיה קל בתוך כו' קלקל כתיב דרש ביה קל קל (מת"כ):
ולא עשיתי בו וגו' מדוע קויתי לעשות ענבים ויעש באשים. ועל זה קאי המאמר הלכו המרגלים וראו כו' כמו שמסיק המדרש:
בכל מקום שנכנסו כו' כלו' כך אמרו המרגלים והספר מדבר דרך כנוי כדרך לשון המדרש בכל מקום:

פסקה כה

מדוע קויתי לעשות ענבים ר"ל כהאבות שנקרא ענבים כמ"ש כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם. ויעש באושים כדכתיב כי מגפן סדום גפנם וגו' ענבמו ענבי רוש וגו':
אבל של כנען של בעל הם אבל של כנען בעלי כח הם. וכן בעל ג"כ פי' כת כמו מי כמוך בעל גבורות:
שלא היה לו יכולת להוסיף להם מזונות עוד במדבר ע"י מן. ולא"י אינו יכול להביאם על כן המיתם במדבר:
ד"א שלא יהיו או"ה כו' הד"א בא להוסיף שיאמרו אף שבאמת יש יכולת בידו. נעשה להם כאכזר שלא חפץ להצילם. ונוהג אתה בעצמך מנהג אכזרי:
כלילית אם של שדים מזקת התינוקות ואם אינה מוצאה כלום מזקת בניה (מת"כ) ודבריו מבוארים לפי דעת בעלי האמת בספריהם. ועיין בזוהר סדר אחרי מות ויתבאר לך:
נראה של מי עומד שידע משה שכל דבור שיצא מפי הקב"ה אפי' על התנאי אינו מבטל. לכן אינו יכול לבטל הדברים טובים שדבר על ישראל להביאם לא"י:
שאמר למשה ואעשה אותך כו' כדכתיב כאן אכנו בדבר ואורישנו ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו. אבל קשה הא זה היה מחוייב הקב"ה לקיים למשה מחמת שאמר הקב"ה כן למשה במעשה העגל ואעשה אותך לגוי גדול. ואפשר משום דכאן כתיב לגוי גדול ועצום ממנו נמצא לפי דברי הקב"ה שאמר במעשה העגל ואעשה אותך לגוי גדול לא היה מחוייב רק לעשות למשה ששים רבוא כמו ישראל. אבל לא יותר מששים רבוא. אבל ממה שאמר כאן לגוי גדול ועצום ממנו היה מחויב לעשות אותו יותר מששים רבוא. וז"ש אעפ"כ (שהיה ההבטחה למשה רק על התנאי היינו אם יכלה ח"ו את

ישראל) לא בטלה גזירתו של הקב"ה שאמר למשה ואעשה אותם וגו' העמיד ממנו (יותר כצ"ל) ששים רבוא שנא' בני משה כו' ובני רחביה רבו למעלה. ור"ל וכמו שדרשו חז"ל בברכות דף ז' ע"א למעלה ששים רבוא:

ולעתיד לבא הקב"ה מכנסן כו' לפי שאמר לעיל ומן אותה שעה נגזרה על בית המקדש שתחרב כדי שיגלו. לכן אמר ולעתיד לבא הקב"ה מכנסן:

לפנים מן סמבטיון שהם אסורים ע"י הנהר סמבטיון שלא יוכלו לעבור. כדאי' בב"ר פ' י"א ולכן לא יכלו לבוא בו:

מן הרי חשך שירד עליהם הענן וכיסה אותם כדאי' בירו' כלו' שהפסיק ביניהם והם נתונים אחורי הרי חשך:

בדפני של אנטוכיא פי' הערוך רבלה. שהם קרובים לנו אלא שאבדו דרך לבא. וזהו דכתיב ועל דרכים ירעו (יפ"מ):

פסקה כו

אף כי עשו להם עגל מסכה וגו' ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם במדבר וגו'. וקרא להעגל אבן ע"ש הכתוב אומרים לעץ וגו' ולאבן וגו':

שנאמר ועבר בים צרה בפ' חלק גרסי' ועבר בים צרה אר"י זה פסלו של מיכה ופרש"י בלשון א' מיכה עשה פסל והביא עמו כשעברו ישראל הים. ואע"ג שמעשה הפסל היה אחרי מות יהושע. יש לומר שמה שמספר הכתלוב מגנבת הכסף ומעשה הפסל היה במצרים אלא שהיה טמון ביד מיכה. ובימים ההם אין מלך בישראל הוא שהעיז לפרסם ענינו ועשה לו בית וכהני במה (יפ"ת):

פסקה כז

עכו"ם מכבדין אותי דייק העדה הרעה הזאת כאילו הם נגרעו מכולם בהכרת כבודי והשגחתי באור החמה שזהו משל הפנס. ובהכנת כל דבר צרכו לדרכו זה המשל שעבדו מתקן לו כל דבר. ובהכנת המזונות זהו המשל שיהיה אופה לו לחם:

הפנס בל"י עששית ובו נר דולק שקורין לענטרנ"ע (מוסף):

ומאיר לכם כמ"ש (שמות י"ג:כ"א) וי"י הולך לפניהם יומם בעמוד ענן ולילה בעמוד אש להאיר להם:

איטימיסייה מקום מוכן וכשר למנוחה. תרגום להיות עתידים דיהוון איטימוס:

וכה"א לחם אבירים אכל איש נראה דצ"ל ודגן שמים נתן למו לחם אבירים אכל איש:

פסקה כח

ואימתי הם מחזיקים כו' כלו' שמזה גופא ייטיב העבד אח"כ את דרכו לטובה. בראותו החסדים הגדולים שעושה רבו עמו:

פרק יז

פסקה א

האב חייב כו' כל זה הוא להתבונן מחסדי ה' עלינו בכל הענינים הנצרכים לנו. הן בקיום גופני הן בהשלמות הנפשי ואהבתו אלינו כאהבת האב לבנים באמת להיטיבו בכל דבר:

חייב לפדותו אם הוא בכור:

ללמדו תורה צ"ל ללמדו תורה שנא' ולמדתם אותם את בניכם. והקב"ה לימד תורה לישראל דכתיב (ישעיה מ"ב) אני ה' אלהיך מלמדך כו'. וכ"ה בתנחומא:

ללמדו מצות שזה נכלל בכלל ולמדתם אותם את בניכם. והקב"ה לימד את המצות לישראל שנא' (ויקרא כ"ו) אלה המצות אשר צוה ה' (תנחומא):

להשיאו אשה כדכתיב (ירמיה כ"ט ו') וקחו לבניכם נשים:

האב זקוק לבנו להאכילו כו' לעיל אמר חמשה דברים האב חיב לעשות לבנו. וכאן אמר זקוק לבנו. משום שאינו חיוב רק שמזדקק לעשות לו זה מחמת אהבת האב לבנו. ובפרט עד ו' שנה:

נותן לבנו נכסים דרך מתנה והבן חייב להעלות לו דורון כנגדו:

פסקה ב

כך פתח ר' תנחומא כו' זאת הפרשה של נסכים כו' לפיכך פתח כו' לך אכול כו' ע"ד שכתב הבחיי שנסמכה פרשת נסכים למרגלים לנחם את הבנים המתאבלים לחזק לבם שיכנסו לארץ ויקריבו שם קרבנות. וז"ש המדרש זאת הפרשה של נסכים כו' הרי חלה למטה ונסכים למעלה ר"ל הרי שיש בפרשה זו חלה ונסכים. לפיכך פתח כו' מהו כי כבר רצה וגו' זו הכנסת ישראל לארץ. ור"ל כי כבר רצה שמחל להם הקב"ה את עוונם ויכנסו לארץ:

זו פרשת חלה לא נתחייבו ישראל בחלה רק בבואם אל א"י כדאמרי' בקדושין גדולה תורה שקדמה לחלה מ' שנה:

והעלהו להר המוריה. א"ל הקב"ה אל תשלח ידך אל הנער. אמר אברהם כו' כצ"ל. וכ"ה בתנחומא:

להודיעך בעולם פי' להודיע טבעך בעולם. וכ"ה בתנחומא. ויצא מזה גם תועלת לי שימשכו אחרי אמונתך להכירני בעולם:

כי ידעתיו בחיר"ק תחת היו"ד. והוא פועל יוצא:
הרי כבר פירש שהוא יצחק כמ"ש קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק. וא"כ למה נאמר כאן עוד הפעם את יחידך:
מנין את יחידך צ"ל מהו את יחידך. וכ"ה בתנחומא:
זה נפשך שבא לרבות גם נפשו שנקראת יחידה. מיתורא דקרא. וכלל שניהם בדיבור אחד משום דשייכי אהדדי. כי בהיותו בנו יחידו הוי גלי קמיה קב"ה דהוה ניחא ליה טפי באיבוד נפשו מאיבוד נפש בנו. לפיכך נחשב לו ג"כ כאילו הקריב עצמו (נזה"ק):
רבון העולמים אי אפשר לי לירד בתנחומא אי' אפשר לי לירד. ופי' בתמיה:
משמת ימי בראשית דייק מדכתיב והנה איל משמע כבר הוא מוכן ומזומן מאז. ולא בא לסתום אלא לפרש על זמן קדום שאין קדימה לפניו (מת"כ):
חסר המקרא בתמיה. וכי חסר המקרא כלום אם לא היה כתיב תחת בנו:
אמר אברהם רבון העולמים הריני שוחט את האיל כך תהיה רואה כאילו בני שחוט לפניך. נטל דמו אמר כך תהיה רואה כאילו דם יצחק זרוק לפניך כצ"ל. וכ"ה בתנחומא. ור"ל שמפרש תחת לישנא דאחולי דכתיב תחת הנחשת אביא זהב. שאמר הוי רואה דמו של זה כאילו דמו של בני להיות לו כופר נפש:
נטלו והספיגו פי' הספיגו במלח כלשון המשנה זבחים פ"ו משנה ה' וסופגו במלח ופי' הברטנורא לשון שאיבה ולקיחה כמו סופג את הארבעים. נותן עליו מלח כדי שיהא הראש מושך ומקבל המלח:
חייך בנך נתקרב ראשון פי' חייך שאני מעלה עליך כאילו בנך נתקרב ראשון כו'. והשתא מפרש תחת לישנא דאתפוסי להיות הוא ותמורתו קודש. שלישנא דאתפוסי הוא שקדושת ההקדש במקומו ונתפס גם בהתמורה. כמו תחתיה תעמוד הבהרת שעמדה במקומה. ולכן אמר הוי רואה כאילו בנך נתקרב ראשון והאיל הזה תחתיו דהיינו אחריו (נזה"ק):
איני זז מכאן עד שתשבע לי כו' עיין בב"ר פ' נ"ו ושם נתבאר:
שנא' ויאמר בי נשבעתי נתבאר בב"ר פ' נ"ו:
לבא על אברהם הספר מדבר דרך כינוי כי לא נאה לומר עליך (מת"כ):
ואלו הן היסורין שבאו על איוב כי לאחר שכבר נגזרו היסורין לבא לא היו חוזרים ריקם בלי כופר נפש. וכדאמרי' באיכה רבתי בפסוק תם עונך בת ציון וגו' לא נבראו היסורין לחנם כו':
ויהי אחרי הדברים האלה שהרהר אברהם ביראת היסורין שלא יבאו עליו נתבשר שיש עוץ זה איוב בעולם שהוא יקבל היסורין:

שנא' איש היה בארץ עוץ איוב שמו ופי' ארץ עוץ ארץ של איש ששמו עוץ והיינו איוב. וב' שמות היה לו (יפ"ת):

וחזר ועשה עוד ז' ימי של חג כדכתיב (דברי הימים ב ז':ט') כי חנכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים. וע' בב"ר פ' ל"ה:

ושכחו לעשות יום הכיפורים במועד קטן אמרו שאכלו בכוונה שדרשו ק"ו ומה משכן שאין קדושתו קדושת עולם וקרבן יחיד דוחה שבת דאיסור סקילה (ופרש"י וקרבן יחיד נשיאים דחנוכת המזבח) מקדש דקדושתו קדושת עולם וקרבן צבור ויוה"כ דענוש כרת לא כ"ש. אלא אמאי היו דואגים. התם צורך גבוה הכא צורך הדיוט. ופריך הכא נמי מיעבד ליעבדו מיכל לא ליכלו ולשתו. ומתרץ אין שמחה אלא בבשר ע"ש:

פסקה ג

דשאב שם מקום:

מן המקרא כלו' מפורש במקרא כתוב שניתנה לאברהם יצחק ויעקב ולא מן הדרש:

והבן יורש כו' לפיכך כתיב אצל ביאתם לתוכה מושבותיכם כאילו נאחזתם בה בירושה מהבטחת האבות:

פצה כלו' פינה והרחיב להם כמד"א הפוצה את דוד ובשאר מקומות במדרש גרס פינה (מת"כ). אבל לקמן סדר שופטים סי' י"ג אי' שגרגשי פנה והלך לו. וכן הוא בויק"ר פ' י"ז:

על יושביה הא"א כתב שצ"ל הביאו אפילה עליהם ממה שעלו בהר למה שארון ברית ה' כו':

מקרב המחנה פי' ממקום החנייה כמו שפירש"י בחומש:

אמר להם משה כו' טעם למה לא עלה עמהם לפי שאמר הקב"ה כו':

מכאן שיערו הרמונים פי' שיעור אימתי שיתחייבו במעשר:

משימסו משיתמעכו תחת ידו (ברטנורא). וביורש' ריש מס' מעשרות אי' ר' יודא בר פזי בשם ריב"ל משיכנסו מחצה. ר' יונה בעי מן רבנן דאגדתא הוא שמע לה אחינו המסן לבבינו פלגין לבנינו. וכן המדרש כאן מפרש והולך לשון חלוקה על תחלת הבקשה על שליחות המרגלים שהיתה מחולקת מהקריבה הראשונה של מתן תורה ששם היתה מסודרת ראשים וזקנים וכו'. וכאן כולם בערבוביא כמו שפרש"י בסדר דברים והיתה מחולקת ומשונה מדרך המוסר:

לטובה כלו' כששאלו כהוגן נאמר ותקרבון וגו':

של שוקי לשון תשוקה. וכן הביא הערוך מן המדרש אין שוקה של אשה אלא לבעלה שנא' ואליך תשוקתו. ופי' השדה הצמאה והמשתוקקת למים. והפך ממנה שדה הבעל כדאי' בריש מ"ק (א"א):

ארץ מצרים של שוקי שהנילוס עולה ומשקה את הארץ:

כלי מלחמתו לעלות לארץ לישראל:

לעלות להגביה ולהגדיל אתכם:

ירידה היא לכם פי' דאל"כ לא תעלו למה לי (מת"כ):

נעשיתם כולכם אחת ותחגרו דרשו לשון קיבוץ ואסיפה. כמו חגירת צפורן. ועיין במת"כ:

נתמלא ההין כלו' כבר יש בידינו כמה עונות ומתייראים אנחנו שלא יתמלא המדה (ודרש ותהינו לשון הין) ור"ל שעשינו ההין מלא לכן אנו מוסרים נפשינו לעלות ההרה:

שהזידו על חניותיו כו' שכיון שהתרה משה בהם שלא יעלו ולא ילחמו כי ה' אין בקרבם ולא ילך הארון עמהם. והם ראו כן שהארון לא מש ממקום החנייה. ואעפ"כ הזידו ועברו על דברי הקב"ה ויעלו ההרה. וזהו דכתיב מתחילה ותהינו ואח"כ ותזידו:

פורחים עליכם כלו' במהירות ובזריזות באו עליכם:

שהן עושין מדת הדין כאילו אכזרי נראה דצ"ל מדת הרחמים. כי השם שכתוב כאן הוא שם הוי"ה ב"ה. והם בחטאם עשו אותו כאילו אכזרי דכתיב ולא שמע הוי"ה בקולכם ולא האזין אליכם כמו שמסיק. וכ"ה ברש"י סדר דברים. והמת"כ כתב שיש ליישב הגירסא כאילו מדת הדין אכזרי בלי תערובות רחמים מלקבל תשובתם. אע"פ שברית כרותה ששערי דמעה לא ננעלו. והוא משום שלא היתה תשובה גמורה רק מיראת העונש ע"כ:

אלא קום לך למסע וגו' ויבואו ויירשו את הארץ אשר נשבעתי לאבותם לתת להם. ולא בזכות עצמם. וזהו שמסיים המדרש הוי כי תבאו אל ארץ וגו' ר"ל שמיד אחר ויכתום עד חרמה כתיב כי תבאו את ארץ שיתחילו לילך וליסע ממקום הזה למקום אחר:

פסקה ד

אלא מקריבו כלו' הוא מקריבו בעה"ז. והוא ערב עלי גם לעה"ב. להשפיע בעבור זה רב טוב בעוה"ב כלו' לימות המשיח:

גם לעוה"ב דייק מדכתיב לי"י דמשמע שכולו לי"י ובלע המות לנצח (מת"כ):

הוא זכה לקרב כו' נראה דלעיל מיירי מעולה ועולה באה על הרהור הלב. אבל שלמים שלא באה על שום חטא חביב יותר לפני הקב"ה וכנגד זה אמר הוא זכה לקרב כו' והוא ערב לי:

פסקה ה

זרע הקב"ה דרש זרוע מלשון זרע. כי כן יכונה המע"ט שעל ידם קוצר טובה הרבה. והאור אור התורה:

כי תקצר קצירך. לדוש לא תחסום שור בדישו. לש כצ"ל. וכן הוא בתנחומא:

שחט פי' אם שחט:

תעשה ולא מן העשוי פי' תעשה לשמה ולא מן העשוי כבר שלא לשמה:

שלא יוציא מן נימין של הטלית ויעשה כו'. כן הוא בבחיי. וברש"י מנחות מ"ב ע"ב:

ולא באמצע אלא על הכנף ר"ל לא למעלה מג' גודלין מפני שאינו נקרא כנף. ולא למטה מכשיעור שיש מקשר גודל עד הציפורן משום שנא' על הכנף ואם היה למטה מקשר גודל היה תחת הכנף (א"ח סי' י"א):

פתיל שהוא צריך לפותלן פי' שיהיו שזורין ולא יהיה כל חוט בד בבד. מיהו בדיעבד אם לא שזרן לא פסל בהכי (נ"צ וא"ר):

שהתכלת דומה כו' התכלת הוא צמר צבוע בדם חלזון שהוא דג שדומה עינו לעין הים ודמו שחור כדיו ובים המלח הוא מצוי. ושורין אותו צמר תחלה בסיד. ואח"כ מכבסין אותו עד שיהא נקי. ומטילין ביורה רותחת הדם ההוא והצמר עם סמנין כמו אהל וצריף כדרך שעושין הצבעין כדי שיקלוט הצמר את העין (בחיי סדר שלח) והמזרחי כתב שתכלת צבוע ירוק של חלזון. פי' חלזו הוא דג ועולה מן הים פ"א לשבעים שנה ומראית דמו ירוק דומה לים:

ויראו את אלהי ישראל וגו' ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר. הרי דבשמים כתיב ספיר וכמעשה וגו' כמראה אבן ספיר דמות כסא. אלמא רקיע הוא כמחזה כסא (מנחות מ"ג וע"ש בתוס'):

שתהא נראית דרש ציצית לשון הבטה כד"א מציץ מן החרכים. ור"ל שצריך שתהא הציצית תלוי ויוצא מן הכנף. וע"ז בעי וכמה שיעורה שתהא יוצא. ועיין מנחות מ"א ובספרי סדר זו:

וכמה שיעורה שיהיה תלויה הענף לבד מן הגדיל (רש"י):

ב"ש אומרים ד' וכן הלכה כדאמרו בפ' התכלת הלכתא ארבע בתוך שלש משולשת ד'. שפירוש נותן ד' חוטין בסוף הטלית בתוך ג' אצבעות וכופלן לשמונה חוטין. ומשולשת פי' תלויה הציצית ד' אצבעות והיינו כב"ש:

אותו ולא אותה דהל"ל אותה כלו' המצוה של ציצית (מת"כ) ובספרי אי' ר"מ אומר וראיתם אותם לא נאמר (ופי' הז"א דהא אציצית קאי וציצית הוא ל"ר). אלא וראיתם אותו. מגיד הכתוב שכל המקיים מצות ציצית מעלים עליו כאילו הקביל פני השכינה

שהתכלת דומה לים כו' והרקיע דומה לכסא הכבוד. ור"ל כמ"ש בגמרא כתיב הכא וראיתם אותו וכתיב התם ואותו תעבוד. ופרש"י מה להלן שכינה אף כאן שכינה:

המראה פי' ראיית ציצית מביאה לידי זכירת מצות (רש"י):

כי לא דבר רק הוא מכם ר"ל כמו שדרשו חז"ל ואם רק הוא מכם הוא רק כלו' מצדכם. שהרי אם תרצו תעשו לכם מעשים וסימנים המחזיקים כח הזכרון המביא לידי מעשה. וכהאי דאמרינן בעירובין אגמריה בסימנין ואסבריה בדדמי ליה ומסורת סייג לתורה (מת"כ):

ארנונית בל"י מה שמקבצים אנשי העיר לתת ארוחה או מתנה לשלטון ושר (מוסף):

אפכיות ספר הזכרונות (ערוך) והמעריך פי' כתבי קבלות:

פסקה ו

ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים. הלב והעינים כו':

מזנין גורמין לו שמזנה בתאותו ומה' יסיר לבו:

הקברניט בלשון יוני מנהיג הספינה רב החובל (מוסף):

תפוס חבל זה שבו ימשכנו ליבשה או לתוך הספינה:

בעוה"ז הוא סיום במאמר טוב ובתקות ישועה באחרית ב"ב:

אתם פורשים כי הנפש מצד עצמה לולא יצורי הגוף היתה תאותה רק בטוב. כי עצם מאוויה רק ששה ושמחה לעשות רצון ה'. אבל המניעה רק מצד היצר הבא מחומר הגוף. ולכשיעקר היצר אז ממילא יהיו רוצים במצות:

פרק יח

פסקה א

זה קרח שהיה הוא ומשה בני אחים:

וירד מן כבוד שהיה בידו וכדאי' בזוהר ריש ס' זה מאי ויקח. נסיב עיטא בישא לגרמיה. כל דרדף בתר דלא דיליה איהו עריק מקמיה. ולא עוד אלא מה דאית ביה אתאביד מיניה. קרח רדיף בתר דלאו דידיה. דידיה אביד ואחרא לא רווח עכ"ל. וז"ש המדרש וירד מן הכבוד שהיה בידו:

מלך מואב פשע בי. מקרית עוז שפשע בתורה שהיא קרית עוזו של הקב"ה שנא' ה' עוז לעמו יתן. ומדינים כבריח ארמון שעשה דינין עם משה ועם המקום העלית הארץ בריחיה בעדו כארמון. ויקח כצ"ל (א"א ומת"כ):

פסקה ב

אלא משיכת דברים שלקח בעצתו את אנשי ישראל. ומביא ראיה שגם על דברים בלתי ממשיים שייך לשון לקיחה כמו קחו עמכם דברים. וכן ויקח משה ואהרן את האנשים האלה. לקחם בדברים. וכן ותקח האשה בית פרעה בודאי אין לומר שלקחוה בזרוע שאין זה כבוד מלכות אע"כ פי' בדברים. וכן קח את אהרן ואת בניו אתו כדאי' בילקוט שם קח את אהרן וגו' פתה אותו בדברים לפי שהוא בורח מן השררה. ואין קח אלא לשון פיתוי. וכ"ה ותקח האשה בית פרעה ע"כ. וכן אפשר שהנשיאים ג"כ ברחו מן הגדולה לפיכך כתיב ויקח משה ואהרן את האנשים האלה שלקחם בדברים:

ע"י אליצפן כו' לכך ויקח קרח לכן פי' יחוסו כאן לרמז שבשביל יחוסו שהוא בן יצהר הוא שחלק:

פסקה ג

מה כתיב למעלה מן הענין הביאו ראיה לויקח קרח שלקח פ' ציצית:

טלית שכולה תכלת כו' צ"ל דס"ל לקרח דצריך להטיל בה ד' חוטין לבן רק שפטורים מתכלת (ז"ר):

טלית שכולה תכלת כו'. בית מלא ספרים מהו שיהא פטור מן המזוזה הלעיג על שני מצות אלו דוקא. לפי ששניהם עשוים לזכרון. כי בציצית כתיב וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה'. וכמו כן מצות מזוזה בא לזכרון לאדם שיזוכר בה בה' בצאתו ובואו מן הבית. וקרח אמר שכיון שכל העדה כולם קדושים וצדיקים לא יצטרכו לדבר המזכיר להם ביראת החטא כי מעצמם הם נזהרים. ובטענות אלו היה מחניף את העם כדי שיסכימו אתו במחלוקתו. וכן כתיב בסוף ויקהל עליהם קרח את כל העדה (עיר גבורים). והבחיי כתב שבזה רמז משל על ישראל. כי המשילם לטלית שכולה תכלת ובית מלא ספרים. וכיון בזה לומר כי ישראל שכולם קדושים וכולם חשובים מלאים מן המעלות למה יצטרכו למשתררים ולמתנשאים עליהם. והמשיל המשתררים לחוט של תכלת שכרוך על השבעה חוטין כן הם מתגאים עליהם שיהיו כפותים תחת ידם. גם המשיל המשתררים למזוזה שהיא עומדת בחוץ וכולם כלויים מבפנים:

ארבע חוטין פי' בכל ציצית חוט אחד:

בית מלא ספרים כתב הש"ך על התורה לא ידעתי מאין להם ששאל קרח שאלה זו. ומצאתי גמר קיחה קיחה כתיב הכא וכתיב התם ויקח ספר הברית עכ"ל. וכלי יקר כתב דמפיק לה מדכתיב ודתן ואבירם יצאו נצבים פתח אהליהם. למה לי לכתוב פתח אהליהם אלא שיצאו נצבים לחרף ולגדף על המזוזה שבפתח אהליהם:

את הבית ושני פרשיות שבמזוזה פוטרת כצ"ל:
רע"ה פרשיות אבל בירושלמי פרק כל כתבי ומס' סופרים ס"פ ט"ז ובשוח"ט מזמור כ"ב ואותיות דר"ע אות צדי"ק אי' קע"ה פרשיות בתורה שכתוב בהם דבור אמירה ציווי כנגד שנותיו של אברהם. ואפשר שצ"ל גם כאן כן. ועיין בספר לק"ש להרב המקובל מוהר"ש א"פ שתופס הגירסא כמו שהיא לפנינו רע"ה פרשיות:
בודאן פי' מוציאן כמו (מלכים א י"ב:ל"ג) בחדש אשר בדא מלבו. וכמו (נחמיה ו':ח') מלבך אתה בודאם:
שלבו לקחו לצד אפיקורסות:
ומטועני הארון היה והיה צריך להיות עניו ולא לבקש גדולות. והוא לא כן עשה:
וקרח בן יצהר בן קהת ובני קהת היו טועני הארון:
ועשה להם משתה כמ"ש בחולין ה' שאין הסתה בלא אכילה ושתיה:
לא דבר המקום כך כפר לאמור אין תורה מן השמים כדאי' במדרש קהלת פסוק זבובי מות:
מיד עמדו כנגדו לקדמו לפני משה בתנחומא גרס עמדו כנגדו שנא' ויקומו לפני משה:
אע"פ שלא פרסמן הכתוב כו' והנה זה מדרכי התורה שכל דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום שמפרסמין אצל המצוה והזכות כמו בחנוכת המזבח וכאן אצל הפורענות הסתירן (בחיי):
אותו בן טובים פי' אותו שגנבו הוא בן טובים:

פסקה ד

לקח טליתו כדלעיל טלית שכולה תכלת:
והלך ליטול עצה משאתו אולי דייק מדכתיב יצאו נצבים פתח אהליהם ונשיהם ובניהם. מורה שגם המה הסכימו עמהם. וכמו שאחז"ל על פסוק חכמת נשים בנתה ביתה וגו' בפרק חלק:
מיד עשה כן לקרח לפי שאהרן היה כהן ולא היו מגלחין אותו. וא"כ לאחר משה היה קרח שבני קהת היו עמרם ויצהר. וקרח היה בן יצהר. א"כ הוא היה גדול שבלוים (ז"ר):
מי עשה לך כך שהשחית את שער שלך לגנות שלא תהיה נאה כדרך האדם שהוא נאה כשהוא מסולסל בשערו:
מעשר לכהן ר"ל מעשר מן המעשר היינו תרומת מעשר. או אתי כראב"ע ביבמות פ"ז דאמר אף לכהן:
הרביתם כו' לשון רב דייק. וכ"ה בילקוט:

טוב לנו למות תחת מצרים כ"ה בתנחומא. ודרש מ"ש כי העליתנו כו' למות במדבר. ר"ל טוב היה לנו למות במצרים ולא במדבר:

ובקשו לסקלו אפשר יליף האי ויפול על פניו דמשה ממ"ש במרגלים ויפול משה ואהרן על פניהם שכתוב שם ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים שדרשוהו שם על משה ואהרן (רד"ל):

לא יוכלו וכשם שהבדלתי בין אור כצ"ל:

כך הבדלתי את אהרן להקדישו בק"ק כי אין קדושתו במקרה וברצונו כי אם בעצם הנפש הוא נבדל מזולתו:

אמר משה הואיל ולא רצו כו' משום שאין מחזיקים במחלוקת:

בחרופין כי היציבה מורה על ההתחזקות הנמצא בלב איש נגד זולתו:

כמה קשה מחלוקת ובשבט מוסר מביא מאמר חז"ל שביום מחלוקתו של קרח לא ירד המן. וביום שעשו את העגל ירד המן הרי כמה קשה המחלוקת:

הקב"ה מאבד זכרו ולכן אבד את זכרם שגם קבורה לא היתה להם שעי"ז יזכרו לפעמים כשנראה קבריהם בעולם:

תינוקות בן יומן נשרפו דכתיב ותאכל את החמשים ומאתים איש את מרבה אף הקטנים. ונבלעו דכתיב וטפם שהם עוללים קטנים:

ולכך כתיב ויקח קרח שלקח לו דין מיוחד ומשונה משאר עונשים (מת"כ):

פסקה ה

בסודם אל תבא נפשי אלו המרגלים כו' כן הוא בתנחומא כאן. אבל בס' ויחי ברבה ובתנחומא אי' בסודם אל תבא נפשי במעשה זמרי. ובקהלם אל תחד כבודי בשעה שהן נקהלין על משה בעדת קרח. ואגדתינו מפרש כדעת רב שמואל בר יצחק בפרק חלק בסודם כו' אלו המרגלים ובקהלם כו' זה עדת קרח. שמעשה מרגלים היה קודם מעשה קרח:

אלו המרגלים שהיה קבלה בידם שהמרגל משבט שמעון הוא היה בעל המעשה ביניהם (רש"א):

זה קרח מדכתיב תחד ותבוא בלשון עתיד דריש דרמז נמי אהא (יפ"ת):

אמר יעקב לפני הקב"ה רבש"ע לא במרגלים כו' כי מטבע הבנים נמשכים ממזג אביהם והתנצל שאין בקרבו שמץ מן מדות האלה. כי אם ברוע בחירתם יעשו ולא נמשך ממזגו:

ואימתי יזכר שמי כשהן עומדין על הדוכן מפני שבד"ה בהתיחסם על הדוכן לא מצינו בכל משפחות לוי שנזכר בהם שם יעקב אלא על בני קרח. לכך דייקו שיעקב ביקש

רחמים לבל יזכר שמו עליהם כי אם כשיתקנו דרכם לעשות תשובה מאז שוב יהיו מתייחסים אחריו במעשה הטוב כמו בענין הדוכן. ולפיכך נזכר שמו עליהם (נזה"ק):
מכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכנו וכדכתיב (דברי הימים ב כ:ל"ז) בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' את מעשיך:
זכו להיות בני תורה שלמדו והגו תמיד מפי משה ואהרן:
יהודה מחוקקי וכדכתיב לא יסור שבט מיהודה זו סנהדרין שהוא מכה ורודה. ומחוקק מבין רגליו אלו שני סופרי הדיינים כו' (ב"ר פ' צ"ח):
יודעי בינה לעתים כדאי' בבמדב"ר פ' י"ג מהו לעתים ר"י אמר לעיבורים. לדעת מה יעשה ישראל באיזה יום יעשו המועדות. ראשיהם מאתים אלו מאתים ראשי סנהדראות שהיה שבט ישששכר מעמיד כו'. וכן אי' באסת"ר:

פסקה ו

אלמלא צ"ל אלמלי ביו"ד לבסוף. ועין מגילה כ"א תוס' ד"ה אלמלא:
והם לא שמעו הייתם אומרים כלו' היה לכם מקום לומר טובים אנחנו מכם:
מיד נזדעזע משה בקודם זה היה יכול להמליץ בעד ישראל על מעשה העגל שאמר להקב"ה לי צוית לא יהיה לך. ולהם לא צוית. אבל עכשיו שאמר קרח כולם שמעו בסיני אנכי ה' כו' א"כ אין להם תירוץ על מעשה העגל. ולכן נזדעזע שזהו בידם עכשיו סרחון רביעי וכתיב פעמים שלש עם גבר:

פסקה ז

אין לפניו לא אכילה כו' כלו' לא משום שיש לפניו אכילה ושתיה ח"ו אלא כו':
כבר הוא מתוקן ר"ל הקדוש משמע הוא קדוש. וה"ק ואת הקדוש כבר. והקריב אליו:

פסקה ח

נימוסין בלשון יוני חק ומשפט (מוסף). ור"ל שעובדים לאלילים הרבה כי אינן יודעים האחדות האמתית הפשוט'. ולכן הם מעמידים כהנים רבים איש איש כפי עבודתו ואלהות מיוחד אבל אנחנו לא כן:
וסם המות נתון לתוכו והכוונה שנתן להם עצה שיענשו בה עונש מיתה. וזה סם המות דרך משל (בחיי):
הרי אמרתי לכם התראה רבה וגדולה:
ולא טפשים היו כלו' איך נתפתו כל כך ולא נפל פחד עליהם. ומתרץ הם חטאו בנפשותם כי נפשם נהפכה לרע עד שלא מצאו בחירה בנפשם להפוך לבם. ולכן מכנם חטאים בנפשותם. כי מי שמגביר בחטא גם נפשו נהפכה לרעה ואז אין תקוה לו לשוב:

אפשר הגדולה הזאת כו' ולכן חשב עצמו מוכן לאלו הגדולות. ולכן החל במחלוקת. ואחר שהחל במחלוקת אז החל להצית אש המריבה במאמרו כל העדה כולם קדושים וכאילו אינו מכוון על עצמו:

ששקול כו' כן דרשו חז"ל מה שנא' משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו:

אדום לשון וידום אהרן:

פסקה ט

מי שילך כו' דסיפיה דקרא שמעו נא בני לוי וגו':

ואומר לפניו דברים רכים דאין אמירה אלא תחנונים כדאי' בספרי פסוק ותדבר מרים:

הקטן הוא הכבוד שבידכם המעט כו' מפרש המעט באיכות:

אינה כנגדו פי' כנגד אהרן ובמדרשים אחרים אי' אינה כנגדנו:

וליתן לו זמורה שכן היה המנהג שכל מי שהמלך משחררו נותן בידו זמורה והוא סימן חירות ושבט מושל כמו עדיין ביש מקומות שהמושלים והרודים בעם יש בידם מקל יד והוא סימן לממשלתם:

סנקליטיקום בש"ר פ' ומשה עלה לך קרא לפלוני סניקליטקוס. פי' יועץ אחד מבית דין (מוסף). וכן אהרן בראשונה היה לוי נבחר לעבודת השם ואח"כ נבחר לכהן גדול. ובילקוט לא גרס חזר כו':

בשעה שהציק כו' נזדעזע כו' שמא לא הייתי ראוי כו' לפי הנוסחא דכאן צריכין לפרש שאהרן חשש שהוא מעל בחטא העגל וכמ"ש ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו. שע"י כך הוא וזרעו אינן ראוין עוד לכהונה וליכנס לפנים. וע"כ היה דואג שמא הוא מועל בשמן המשחה. אבל בהוריות פ"ב אי' (וכ"ה בשוח"ט) ת"ר כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן אמרו כמין שתי טיפין (של שמן) מרגליות היו תלויות בזקנו של אהרן. אמר רב פפא תנא כשהוא מספר עולות ויושבות בעיקר זקנו ועל דבר זה היה משה דואג אמר שמא מעלתי ח"ו בשמן המשחה (שיצקתי יותר מדאי) יצתה בת קול ואמרה לו כטל חרמון מה טל זה אין בו מעילה אף שמן שבזקן אהרן אין בו מעילה. ועדיין אהרן דואג שמא הוא לא מעל לפי שלא נהנה אני מעלתי שנהנתי יצתה ב"ק ואמרה הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד מה משה לא מעל אף אתה לא מעלת ע"ש. ואפשר שגם כאן הכוונה על שני טיפין הללו היה מצטער. ומפני דמייתי הנה מה טוב וכו' שהוא תשובת אהרן מפרש נמי כשמן הטוב שהוא תשובת משה מה טל אין בו מעילה כו':

מה טל חרמון כו' דפי' כשמן הטוב וגו' כטל חרמון. ר"ל כשמן הטוב כטל שניהם שוין:

יקפחני פי' יסתום ויסתיר דברי:

פסקה י

שמתו וירדו שאול תחתית זו גיהנם:

שאולה זה פי הארץ. ודייק מדכתיב ב' פעמים לא נעלה ובשעת הדין כתוב ג"כ וירדו וגו' ואח"כ ויאבדו (מת"כ):

מתרברב מתגדל עלינו:

ומשיבו תשובה על דבריו בהן ולאו:

מהו אל מנחתם שהיה לו לומר אל עבודתם שהרי הקטורת אינה מנחה:

שהקריבו כלו' שישראל מקריבים ערב ובקר:

מלבד כו' כלו' מנחת התמיד שעליו נאמר מלבד וגו' ואותה מנחה היתה קריבה משל ישראל:

דרכי כלו' מנהגי מצד הדין:

שבשביל צרכיהם ירדתי ולא נטלתי הכוונה לומר שאותו החמור שנא' ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור היה מן הראוי שאקח מהם הואיל ואני ירדתי למצרים בשבילם ולא לקחתי. ואמר זה לבדות מחשבתם שחשבו שמשה לקח לעצמו המלוכה להנאתו:

שור שהייתי מקריב כו' דייק דאל"כ מאי רבותיה שלא לקח משלהם שאם לקח הרי הוא גזלן:

וכן למשוח כו' בשעה שהיה הולך למשוח את דוד למלך:

כי זבח היום לעם בבמה וזה הזבח היה משל שמואל אשר עשה והכין לעם להאכילם לכבוד שאול בבמה. וזהו שאמר לעם בבמה ולא קאמר כי זבח העם בבמה. וע"כ נאמר כי הוא יברך הזבח כי היה בעל הבית בזבח הזה ובעל הבית בוצע והאו יברך הזבח:

ממקום למקום וחמור שלי כמ"ש בברכות י' כתיב והיה מדי שנה בשנה וסבב בית אל והמצפה ושפט את ישראל וסמיך ליה ותשובתו הרמתה כי שם ביתו וכי איני יודע ששם ביתו. אלא שכל מקום שהיה הולך שם היה נושא כל כלי תשמישי ביתו עמו ואהל חנייתו וחמורו. שלא ליהנות משל אחרים:

שלא חייבתי את הזכאי כו' שעמד על אמתת הדין אפי בדין מרומה:

כל שבט ושבט כראוי להם פי' לפי מה שהיה גדולת משה ואהרן נוגע להם ומזיק להם:

כלם מדברים עמו דברו דברי מחלוקת על משה:

אנדרלומוסיא תיבה מורכב מן אנדרא פי' איש ולומסיא פי' הכרתת האנשים כלומר מגפה כוללת רעים וטובים:

ארבעה נקראו רשעים שלא ידומה כי אין עבירה גדולה כ"כ אחר שלא הכה. והעזות היא תכונה טבעית בתולדה. והמחלוקת אחר שמדמה כי הוא צדיק במחלוקתו. והלוה ואינו משלם אחר שאין לו. לזה אמר שלא כן הוא כי המה מן מדות הגרועות מאד. ואף שהם רק בין אדם לחבירו עכ"ז נקרא ג"כ רשע למקום:

הכית לא נאמר דאע"ג דאשכחן עתיד במקום עבר רבים. מ"מ היכא דאיכא למדרש דרשינן (יפ"ת):

פסקה יב

תכלית כך נדרש התי"ו. והוא לשון כלייה וכדמפרש:

בנפקין בלשון רומי תועלת הן בממון הן בכבוד (מוסף):

אני אומר לא דבר י"י בי דייק משום דאפי' אחאב לא היה כופר בנבואת מיכיהו כי מוחזק לנביא אמת היה אלא בנבואה זו הוא שהיו מכחישים אותו לפי שדברי הנביאים פה אחד היה טוב. לכן לא ה"ל למימר לא דבר ה' בי שהוא הכחשת נבואתו לגמרי. אלא לא דבר ה' הדבר הזה. אלא שבכעסו אמר שיהיה כופר בנבואתו לגמרי דרך גוזמא (יפ"ת):

וכן משה אם כמות כל אדם אם מתים אלו על מטותיהם כו' אף אני כופר ואומר לא ה' שלחני. והכוונה בזה שאם לא יעשה ה' המבוקש לו. כל השומע כפירת קרח יתחזק בדבריו וכאילו אף הוא יהיה כופר ואומר לא ה' שלחני. כלו' שהענין יתפרסם כאילו הוא יודה בו (יפ"מ):

רבש"ע אם בריאה כו' אם בראת כו' פי' אם הפה של הארץ בכאן מוטב ואם לאו יקרב לכאן ועיין נדרים ל"ט. ודייק זה דאל"כ לא הוה צריך לומר אלא ואם יברא ה' (יפ"מ):

פסקה יג

שנא' בקרב כל ישראל דברים י"א:

והרי כתיב ותפתח הארץ את פיה שמשמע פה אחד:

ואת כל היקום בסדר עקב (דברים י"א:ו') כתיב גבי דתן ואבירם אחר שכתב ותבלעם ואת אהליהם כתיב ואת כל היקום אשר ברגליהם דהיינו דבר נוסף שהוא עושר וממון שלהם שמעמידין האדם על רגליו (כדאי' בסנהדרין ק"י) שעל זה סמכו לחלוק עם משה (רש"א):

כלים ביד הכובס אפשר דרש אשר ברגליהם על הכובס על שם שדורך הבגדים ברגליו. וכן פרש"י בש"ב י"ז וז"ל עין רוגל עין קצרא כובסי בגדי צמר שבועטין אותם ברגל:

אפי' מחט דמלתא זוטרתי היא והיתה שאולה דה"ל כאילו אינה שלהם אלא דשואל כל ימי שאלתו דהא באחריותו קאי. ומכל אשר להם מרבה אפי' מחט. ומשאולה דריש לשון שאלה ר"ל שאולה כמו שאולה במלאפו"ם (יפ"מ):

וכן חנה מתפללת עליהם כו' לפי דאי' לעיל שקרח ראה שלשלת יוחסין יוצא ממנו וזה הביאו למחלוקתו ולא ידע כי בניו יעשו תשובה ומהם יצא שמואל ולזה כשאמרה חנה על עצמה עד עקרה ילדה וגו' אז אמרה ה' ממית ומחיה וגו' ולאלו לא המתה אותם אלא ירדו חיים שאולה לפחות העלה אותם. וזהו מוריד שאול ויעל (רש"א). והאר"י ז"ל כתב צדיק כתמר יפרח סופי תיבות קרח ללמד שבסוף תיקון העולם גם הוא יתוקן:

פסקה יד

זה קרח שהיה הוא ומשה בני אחים:

שפשע בתורה שאמר אין תורה מן השמים:

שנא' ה' עוז לעמו יתן התורה היא מעוזם של ישראל. ועיין בעין יעקב זבחים בסי' י' ומ"ש שם:

שנא' והבריח התיכון זה ראיה למ"ש מה הבריח אינו זז. הוא כמו שנא' והבריח התיכון כו'. גם י"ל ששב על משה ויש לו סוד ע"פ הקבלה שהבריח התיכון רמז למשה (מת"כ):

פסקה טו

קטליקום ממונה על האוצרות שהלוים לא היו משועבדים בעבודת פרך:

אף כשימות אינו קם ר"ל אף כשימות לא יקום חילו לבניו. כי נבלע כל ממונו ורכושו עמו:

לעולם אינו סר מן החשך של גיהנם:

כיבת אותה צ"ל כיוה אותה מפרש יונקתו אשתו שיניקתה וחיותה מבעלה קרח. ואמר יונקתו תיבש שלהבת. שהשלהבת של גיהנם שרפה אותה והכוונה שתכלה גופה בגיהנם ולא תעלה עוד משם לעתיד. אבל קרח יעלה כדאי' לעיל סי' י"א:

אף הוא יסור כלו' יסור הזכות של רוח פיו שעתיד לעמוד ממנו איש אשר רוח בו:

טועה הוא אל יאמן בשוא נתעה כי שוא תהיה תמורתו בלא יומו כו' כצ"ל:

פסקה טז

אני בנו של שמן שאני בן יצהר שנא' כו' ויצהר הוא שמן. ויותר נראה שצ"ל אני בנו של יצהר בנו של שמן שנ' כו':

איני נמשח פי' איני צריך למשיחה. שאף שאיני נמשח נעשה כ"ג ומלך. וזהו שנתכנה אני בשמו של שמן שהוא עליון על כל המשקים לרמוז שאהיה עליון במדרגה על הכל:

פסקה יז

כי לא אויב יחרפני מייתי זה כאן משום דדריש לה בענינא דמשה עם קרח כדלקמן. ואגב דריש ליה בדרוש אחר:

לא היו שונאי לא היה להם ממני שום רעה שיהיו שונאים אותי. וגם לא הראו שנאתם עלי בפרסום ובפני:

מדוע לא בא בן ישי זה אמר שאול ליהונתן. ואפשר שמה שזלזל שאול את דוד היה ע"י דואג כדאי' במדרש ובילקוט. לכן הביא קרא המדרש ביזוי שאול לדוד על שמו של דואג:

וננותן עמי בהלכה כצ"ל (א"א):

כדתנן התמיד היה קרב בי"ב. הפר היה קרב בכ"ד. וארבע פייסות היו שם. ולמה. א"ר יונתן כדי להרגיש את כל העזרה שנא' בבית אלהים נהלך ברגש. ישי מות עלימו כצ"ל (א"א):

כך דואג ואחיתופל היה בהם מינות מתחלה כצ"ל (מת"כ):

שהוא משלי ממשפחתי:

זה שוחט ומקריב וזה זורק את הדם תיבת ומקריב הוא מיותר. ור"ל קרח היה שוחט את הקרבן ואהרן היה זורק את הדם. וגירסתינו ומקריב נוכל לתרץ דלהקריב היינו הולכה וכדרב חסדא יומא מ"ט שס"ל שהולכה כשירה בזר. ועיין זבחים י"ד וצ"ע:

פסקה יח

את מחית בחוטרא ובמה דמחית כו' אתה הכית אחרים במקל. ובמה שהכית תנקה בו גם אתה:

את שמע כו' אתה תשמע ממני רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה:

פסקה יט

שמכל מקום שהוא רוצה כו' שלא היה בזה דרך הטבע מבקיעת האדמה כי אם בדרך נס ברצון ה':

יש אומרים חיים נדונים עד עכשיו כ"ה בתנחומא. וכן לפי גירסתנו ג"כ פי' שהם חיים וקיימים בגיהנם עד עכשיו ונדונין שם. והטעם בזה לפי שהמיתה היא ממרקת עון כאמרם ז"ל מיתה מכפרת. אבל אלו שכפרו בה' ובתורתו ובנבואתו ובכהונת אהרן. וחיללו את השם. אין מן הדין שימותו. שהמיתה מכפרת ואלו אין להם כפרה עולמית:

פחדותם פי' שררתם ואימתם שהיתה מוטלת על העם. כי היו כולם נשיאי עדה אותו תכסיס וממשלה לא נתבטל. שאחרים נעשו תחתיהם. וקמ"ל שאע"ג שהמחלוקת בא מכח השררה מ"מ עשו אחרים תחתיהם (ז"ר):

שנשרף ונבלע נשרף שנא' ואש יצאה מאת ה' ותאכל את החמישים ומאתים איש. וקרח היה בהדייהו (גמרא בחלק) ופרש"י דתיבת את לרבות קרח. או מדכתיב מקריבי הקטורת וקרח ממקריבי הקטורת היה ע"כ. ר"ל דילמוד סתום מן המפורש כיון דר"ן איש נשרפו משום שהיו מקריבי קטרת. קרח נמי נשרף שהיה ג"כ מקריב קטורת (רש"י). ונבלע כמו שסיים בסוף ותפתח הארץ את פיה וגו' ותבלע אותם ואת בתיהם ואת כל אשר לקרח:

וקפלתו האש ככדור פי' שהאש היתה מקיפו סביב בעגול ככדור:

פסקה כ

שנאמר ותפתח כו' אשר לקרח ובפ' פנחס כ"ו י"א כתב שם להדיא תבלע הארץ אותם ואת קרח. וכן הוא בחלק דף ק"י:

ואון בן פלת מכאן ולהלן מועתק מן ש"ס סנהדרין ק"ט:

שכל ימיו באנינות פי' מתאבל על שהיה עמהם מתחלה בעצה. וקם והעיז פניו כנגד משה. ואחרים אומרים שישב באנינות לפי שבא לו ההצלה ע"י אשתו ולא בא לו ע"י עצמו (ש"ך על התורה):

שנעשה בו פלאות ר"ל שניצל מהם והבין שאין מנהגם כשורה (רש"י):

מה לך בהדי פלוגתא כו' פי' מה לך לחלוק בשררה זו. אם אהרן כ"ג אתה תלמידו. אי קרח יהיה כ"ג תהיה אתה ג"כ תלמידו. מ"מ אתה לא תהיה כ"ג. וא"כ מה לך לחלוק על אהרן:

אמרה ידענא דכוליה כנישתא קדישא כצ"ל. ור"ל שהיתה חושבת בלבה עצה איך להצילו ושלא יוכלו קרח ועדתו לבא לביתה לפתות את בעלה. ונגמר בלבה ואמרה ידענא כו'. או אפשר שחסר כאן וצ"ל כדאי' בגמרא אי קרח יהיה כ"ג תהיה אתה ג"כ תלמידו (מ"מ אתה לא תהיה כ"ג) אמר לה מה אעביד הואי בעצה ואשתבעי ליה אמרה ליה ידענא כו':

כי כל העדה כולם קדושים וצנועים ולא יכנס אלי אם אני אהיה פרועת ראש (רש"י):

אשקיתיה השקתה אותו יין והשכירתו והשכיבתו במטתו וישן לו. ועשתה זאת כדי שלא ישמע אם יקראו אותו מבחוץ:

והות יתבא אבבא כו' והיתה יושב היא ובתה על פתח ביתה וסתרה קליעת שערה וכל מי שבא לקרוא את און בעלה. כשראה אותה פרועת ראש היה חוזר לאחוריו. ובין כך ובין כך בלע האדמה את קרח ועדתו:

זו אשתו של קרח שהיא הסיתה אותלו לכל המחלוקת כדאי' בחלק:

מיוחדים שבעדה פי' מיוחדים מתוך בני ישראל בתורה ובחכמה. קריאי מועד שהיו יודעים לעבר שנים ולקבוע חדשים דבהן תלויה קביעות המועדים. וע"כ כתיב מועד ולא כתיב עדה כדרך הכתוב בכל מקום (רש"א):

שהיה להם שם בכל בגמרא אי' בכל העולם. והוא דבר נוסף על חשיבותן שהיה להם בבני ישראל. שגם בכל העולם היה להם שם בחשיבות ומעלה:

מה שמע דייק מדהול"ל וישמע משה ואהרן ויפלו על פניהם. וע"כ דרשו שמיעה הזאת למשה לחוד:

שחשדוהו באשת איש ודרשו כן מדכתיב ויקנאו למשה במחנה דמשמע כל זמן שהיה במחנה קנאו לנשותיהם. עד שנטה אהלו מחוץ למחנה:

מכאן שאין מחזיקין במחלוקת שגם אחר שא"ל הקב"ה למשה העלו מסביב למשכן קרח דתן כו' הלך משה בעצמו אליהם לדבר עמם דברי רצוי אולי ישובו עוד. ומכאן שאין מחזיקים במחלוקת שמחל על כבודו והוא בעצמו הלך לבטל מחלוקת:

לא יהיה כקרח וכעדתו דמאחר שכתב למען אשר לא יקרב איש זר וגו' ע"כ ולא יהיה כקרח וגו' והוא ענין אחר דהיינו שלא יחזיק במחלוקת כמו שעשה קרח (רש"א):

כאשר דבר ה' ביד משה כינוי דלו קאי על קרח כלו' על החולקים על הכהונה כקרח. וזהו ביד משה ולא כתיב אל משה רמז לחולקים על הכהונה שלוקין בצרעת כמו שלקה משה בידו שנא' ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלג (רש"י בחומש סדר זו):

החולק על רבו חולק על ישיבתו. ומייתי מקרח שהיה חולק על שררתו של משה ובכללו על תורתו של משה:

שנא' בהצותם על ה' ר"ל דכתיב אשר הצו על משה ועל אהרן בעדת קרח בהצותם על ה'. מעלה עליהם הכתוב כאילו היו חולקים כלפי השכינה:

מריבה תגר וקטטה לפטפט נגדו בדברים:

המתרעם אומר על רבו שנוהג בו מדה כבושה ומדה אכזריות (רש"י) והיינו שהתרעמו ומתלוננים מי יתן מותנו ביד ה' וגו' בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשובע. אשר על זה השיב משה ואנחנו מה לא עלינו וגו' ר"ל הגם שאתם מתלוננים עלינו כמ"ש וילונו כל העדה וגו' על משה וגו' ואין אתם חוששין אבל הוו יודעים כי לא עלינו וגו' כי אם על ה'. כי המתרעם על רבו כמתרעם על השכינה (רש"א):

כל המהרהר כו' מחפה עליו דברים (רש"י). דהיינו דבר נוסף. דהתרעומות היינו דבר שנחסר לו עתה ממה שהיה לו מקודם. אבל הרהור הוא המבקש יותר ממה שצריך לו כדכתיב ביה בההוא קרא אחר שהיה להם המן ונפשנו קצה בלחם הקלוקל. ולכך נענשו

כאן יותר כי הרהור הוא דבר נוסף על התרעומות. והעונש היה נשיכת נחש כמ"ש ז"ל דהמבקש והמתקנא ביותר ממה שראוי לו ראוי לנשכו נחש (רש"י):

שמש ירח עמד זבולה לעיל מיניה כתיב ותבקע ארץ. בשעת בקיעת הארץ עלו שמש וירח לאותו רקיע ששמו זבול ואמרו להקב"ה אם אי אתה עושה דין לבן עמרם מקרח ועדתו. לא נצא ונאיר לעולם:

בכבודי לא מחיתם שהרי בכל יום יש שמשתחוים לחמה:

והאידנא עד דמחי להו לא נפקי פי' ומאז ועד עתה אינם יוצאין עד שמכין אותם. שכך גזר עליהם המקום. לישנא אחרינא והאידנא עד דמחו להו לא נפקי מאחר שראו שהקפיד הקב"ה שלא מיחו לכבודו. עד דמחו להו לא נפקי שחשו לכבוד המקום על בני אדם שמשתחוים לשמש ולירח (רש"י):

אין כל חדש תחת השמש ואי גיהנם לא נברא עד ההוא שעתא הוה ליה חדש:

לקרובי פתחא שיקרב פתחה של גיהנם ותפתח פתח הארץ במקום שהם:

נתבצר מלשון עיר בצורה. התקין להם הקב"ה מקום גבוה שלא העמיקו כל כך בגיהנם ולא מתו (רש"י). ולמדו לומר כן מדכתיב ואת כל האדם אשר לקרח. ובניו ודאי בכלל האדם אשר לקרח הם. שגם הם מן הבלועים היו. ואיך כתיב ובני קרח לא מתו. אע"כ אחר שהרהרו בלבם תשובה נתבצר להם מקום גבוה בגיהנם (רש"א). ועיין בשוח"ט מזמור א' ומ"ש שם:

טייעא סוחר ישמעאל:

תא ואחוי לך כו' בוא והראה לך מקום בליעתן:

אזלי וחזאי כו' הלכו וראו ב' בקעים ועשן יוצא מתוך הבקעים:

שקל גבבא דעמרא כו' לקח הטייעא גיזת צמר ושראה במים והושיבה וקבעה בראש הרומח והושיט למקום שיצא אותו העשן ונחרך מן החום שיצא משם ונפל מן הרומח:

אצית כו' פי' הסכת מה דשמעית:

משה ותורתו אמת בתנחומא גרס משה אמת ותורתו אמת והן בדאין. כלו' שאין להרהר בדבריו אף אם לא יבינהו שכל אנושי. וכמו שאמרו בב"ר פ"א כי לא דבר רק הוא מכם אם רק הוא מכם הוא. רצונם שיש לכל מצוה טעם מתוק לנפש. אך לקוצר השגתינו לא נשיגם:

ועליהם אמרה חנה כו' עיין מ"ש על זה לעיל ס"ס י"א:

פסקה כא

מנצפ"ך כו' הביא זה כאן לסיים שלא ברא הקב"ה דבר אחד לבטלה. וכן פי הארץ לבלוע לקרח:

מנצפ"ך בפ' הבונה משמע דמנצפ"ך היינו הפתוחות. ובפ"ק דמגילה משמע איפכא וכבר נתעוררו בזה רש"י ותוס' ז"ל:

צופים אמרום הנביאים שנקראו צופים כדכתיב צופים מהר אפרים. דמתחלה לא היה אלא מ"ם אחד ונו"ן אחד. ובגמ' פריך והא כתיב אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. ומשני שכחום וחזרו צופים ויסדום ע"כ:

כ"ך ר"ל כ"ף פשוטה וכפופה. וכן כולם:

נרמז לאברהם ר"ל השני כפי"ן נרמז לאברהם שנא' בו לך לך שבשני תיבות אלו יש שני כפי"ן. והשני תיבות לך לך עולה מספרם מאה לרמוז שלמאה שנה יוליד בן שיהיה מיוחס אחריו:

ממנו מאד שני ממי"ן:

הצילני נא והיינו שני נוני"ן:

איש צמח וגו' ומתחתיו יצמח הרי שני צדי"ק. צמח צדיק הוא ג"כ שני צדי"ק:

כ"ד ספרים חמשה חומשי תורה. ה' מגילות. תהלים. משלי. איוב. דניאל. עזרא. ד"ה. יהושע. שופטים. שמואל. מלכים. ישעיה. ירמיה. יחזקאל. וספר יונה (דחשיב ליה בפני עצמו) הרי כ"ד. ואחד עשר מתרי עשר לבד מיונה הרי ל"ה. וששה סדרים ותשעה פרקים דתורת כהנים הרי החמשים. ועיין במת"כ:

שמונים בתי מדרשות דרש פלגשים בלשון נוטריקון פלג שם. על שם שבתי מדרשות חולקים ופליגי אלו על אלו. אלו אוסרים ואלו מתירים כאויבים בשער:

כנגד פתחיה פי' כל כך פתחים היו לירושלים ובתי דינים ובתי מדרשות היו קבועים בשער העיר כמו שמצינו אצל מרדכי וזולתו. ואע"פ שבסוף יחזקאל כתיב ששנים עשר שערים היו לירושלים. זהו לעתיד כשיבנה מחדש:

משנה החיצונה ר"ל מה שלמדו היחידים חוץ לאלו בתי מדרשות:

הוא אליעזר שמנין אליעזר י"ח ושלש מאות. כן הוא בב"ר פ' מ"ג. ונדרים דף ל"ב. וזהו דכתיב וירדוף עד דן ולא כתיב וירדפו (יפ"ת):

בן שלש שנים הכירו שמנין עקב שמע אברהם בקול בוראו. ששנותיו של אברהם קע"ה. וכיון דבן ג' הכיר את ה' נמצא ששמע בקולו כמנין עקב:

מנין ימות השנה חסר חד שהוא שליט כצ"ל (א"א). ועי' יומא דף כ':

עד שלא נימול לא הוליד והיה חסר ה' איברים נתוסף לו ה' כצ"ל (א"א). והחמשה אברים הם שני עינים ושתי אזנים וראש הגויה (נדרים פ"ג). ועי' בב"ר פ' מ"ד:

והוליד למנין אותיותיו שהוליד את יצחק שהיה מתוקן ברמ"ח איברים. לאפוקי קודם שנימול שהוליד את ישמעאל (יפ"ת):

קרא תגר עיין בב"ר ריש פ' מ"ז:

והוסיף לו משה יו"ד שנא' ויקרא משה להושע בן נון יהושע יה יושיעך כצ"ל (א"א). ועיין מ"ש בס' שלח סי' ז':

יו"ד מיצחק מול צ"ל יצחק יו"ד מול:

חי"ת לשמונה ימים נמול שהוא הראשון שנימול לשמונה וכדאי' בתנחומא ס' שמות סי' ד':

יעקב על שמו נקא כלו' על שם מאורעיו. לא כיצחק שנקרא על שם מאורעיו של אברהם:

יו"ד מול העשירי יהיה קודש. חשוב למפרע מבנימן עד לוי כצ"ל (א"א):

הוא עשירי ונתנו מעשר למקום. ולפיכך היה פרוש לעבודת השי"ת:

כנגד אותיות הברכה ויתן לך הוצא משם השם נשתיירו מאה כצ"ל. וכ"ה בתנחומא. ור"ל של תחשוב במנין הנך שלשה תיבות ויתן לך האלהים. ויהיה מאה אותיות מן הטל כו'. וישתחו הראשון חשוב כקריאתו וישתחוו:

נשתיירו מיותר כאן:

עולים כלו' דכתיב עולים לשון רבים ואין פחות משנים:

עד אשר לרעך ולא עד בכלל. וז' אותיות של אשר לרעך כתבו הקדמונים ז"ל שרומזים לשבע מצות ב"נ. והמקובלים כתבו שרומזים לשבע ספירות מחסד עד עטרת. ולעיל פ' י"ג אי' כנגד ז' ימי בראשית (מת"כ):

ויותר כלו' ולא יותר:

וכולם נתנו למשה בסיני כלו' הרמזים הרמוזות באותיות התורה מרמזים לענינים גדולים:

שואל מעמך וגו' כי אם ליראה ואף שבפסוק לא נאמר כי אם ליראה א"כ מהנראה שזה דאי' במדרש כאן אין בכל המדות גדול מן היראה ומן ענוה שט"ס הוא מלת וענוה. וכן מוחק המת"כ:

ציצית ת"ר פי' ציצית בגימטריא ת"ר. ובטור א"ח סי' כ"ד כתב אע"פ שהוא כתוב חסר יו"ד מפרש בתנחומא ג' פעמים כתוב ציצת בפרשת ציצית וחד מינייהו לציצת. שדי למ"ד לכולהו והיא משלמת המנין עכ"ל:

גרורין כלו' חוטין הנגררין:

שנים למעלה וג' למטה בתנחומא ליתא זה. והמת"כ כתב פי' שסדר הקשרים ב' למעלה אצל הכנף ומעט גדיל ביניהם. ואח"כ לצד מטה היו עושין שלשה קשרים:
ושתי שנים והם נגד שמים וארץ (מת"כ):
וכן מהלך שמים לארץ כמד"א כימי השמים כצ"ל. ע"ד דאי' בירושלמי למען ירבו ימיכם וגו' כימי השמים וגו' כימי אבות שהיו שנותיהם כמן השמים לארץ:
הוקם על זה אמר דוד על עצמו:
עולה של תורה דרש על בחול"ם העי"ן:
עולה של קצרה צ"ל של תשובה (א"א). וכ"ה בתנחו' ובפ"ק דעכו"ם. ובפ"ג דמ"ק. והמת"כ פי' קצרה תשובה ועינוי נפש כד"א קצירי ומריעי:
שתקנוה ביבנה פי' שתקנו אח"ז ביבנה:
על שום בחנני ה' שבקש דוד שיחתמו בו ברכה כדאי' בסנהדרין ק"ו ע"א ע"ש:
טוב בגימטריא נפש בא"ת ב"ש:
רע"א כך ימים הוא שיעור הריון של אשה. ועיין בב"ר פ"כ. ובמס' נדה דף ל"א:
כל מי באר שכתוב בתורה כלו' כנגד כל לשון באר של מים הכתובים בתורה שהם ארבעים. ועיין מת"כ וצ"ל מ' סאה כנגד מ' באר (א"א):
לאט בגימטריא מ' מדרש משלי סי' י"ד. והובא בספר הישר לר"ת סי' תרכ"ב. ובש"ג במס' שבת סביב המרדכי:
ומפריש חלה צריך שיפריש מארבעים כצ"ל. ששיעור חלה א' מכ"ד לבעל הבית ואחד ממ"ח לנחתום. ועיין רמב"ם רפ"ט מהלכות בכורים:
למנין חלה פי' שמנין חלה בגימטריא מ"ג. וה"א במילואו ה' א' רמז על החומש:
דכתיב אלה הדברים כו' שבת ע' ע"א:
כנגד מ' קללות שנתקללו כו' עי' לעיל פ"ה סי' ה' ותראה שבין כל הקללות של אדם וחוה ונחש והארץ ליכא אלא ל"ט. לכן המלקות שכנגדן הם ג"כ ל"ט. ומ"ש המדרש ופחתו אחד משום לא יוסיף ר"ל אף דכתיב ארבעים יכנו פחתו אחד משום לא יוסיף:
משום לא יוסיף כדאי' בסנהדרין ובמכות:
משום לא יוסיף סנהדרין כ"ג כדי שירבו מליצי זכיות אחד וירבו מלמדי חובות שנים.
מוטב שיבואו שנים וידחו אחד כצ"ל (א"א) וכ"ה בתנחומא. ופי' מוטב שיבואו שנים ר"ל אע"פ שאין מטין ע"פ אחד לחובה. מ"מ מאחר דכתיב ושפטו העדה והצילו העדה. שני פעמים עדה עשרים ואין מטין ע"פ אחד לחובה הרי עוד שנים. ואין ב"ד שקול הרי עוד אחד. ואע"פ שאותו האחד נוטה לדעת העדה המחייבים ויהיו המזכים אחד עשר.

מ"מ מאחר שהשנים מסכימים לדעת העדה המחייבת. מוטב שידחו השנים את האחד ועיין בפ"ק דסנהדרין:

ששך בא"ת ב"ש בבל בירמיה כ"ה ומלך ששך ישתה אחריהם. ולענין תמורת אותיות שם ששך בא"ת ב"ש בבל:

טבאל הוא פסוק (בישעיהו ז':ו') ונמליך מלך בתוכה את בן טבאל וקאמר שטבאל הוא רמלא בא"ב דאלב"ם. ורמלא הוא פקח בן רמליהו מלך ישראל:

בזאת רמז כו' דבמקדש ראשון היו כל הכהנים גדולים כשרים וכל המניח בן כשר כאילו אינו מת אם כן כמנין בזאת יבא אהרן אל הקדש:

פסקה כב

אמר לו לשר של ים כו' בב"ר פ"ה ושם נתבאר ועי' בש"ר פ' ט"ו:

מחץ רהב ואין מחץ אלא לשון הריגה ומחצה וחלפה רקתו:

שנא' ודורך על במתי ים ושם להם חול כו' (**איוב ט':ח'**)**כצ"ל וכמו שפרש"י שם על במתי ים על גובהי ים ועל מעשה בראשית נאמר שגבהו המים התחתונים לרום למעלה ודרכם. אבל על ודורך על במתי ארץ פרש"י משפיל גבוהים וגסי הרוח:**

הסיט כלו' שיעור קטן רוחב הפנים כמו מן אגודל לאצבע או מן אצבע לאמה כדאי' בפרק האורג:

אלימא תופשה בתנחומא גרס אלמלא. וצ"ל אלמלי ביו"ד ופי' אילו היה:

אלמלא מי החוטם פי' אילו לא היו מי החוטם כו':

שמעמידים כי הסרחון עומד נגד הסרחון החוצי מבלי יריח כל כך:

לפי שקורא בתורה לפי שכל החמשה חושים שבאדם נובע מעצם הנפש המרגשת. רק שפועלת ע"י איברים מיוחדים העין רואה האוזן שומעת לעומת זה יש חמשה חושים פנימים שכלים וחוש הטעם הוא נגד השכל שבהם כמ"ש וטעם זקנים:

ללמדך שבכ"מ כו' בתנחומא גרס מהו ללמדך שבכל דבר הקב"ה עושה שליחותו. ונראה שחסר שם וכאן וכצ"ל כתיב ויתרון ארץ בכל היא מהו ללמדך שבכל דבר כו':

ללמדך שבכל כו' עושה שליחותו אע"פ שנראה בחירי או טבעי. מ"מ שייך לשון שליחות משום שהוא יתברך המעורר החדוש ההוא בעצמו. ואפי' הטבע שלולא חפצו בו יתברך לא יפעל ועיין ביפ"ת בב"ר פ"י:

ולא ברא דבר אחד לבטלה ר"ל אם לתועלת תרופות. אם להציל מנזקי מזיקים אחרים גדולים מהם. שהם מפחידים מאלו וכדאי' בשבת פ' המוציא. ה' אימות הן. אימת מפגיע על ארי כו' אם להמית ולהחיות. ותרתי קאמר חדא שיש צורך בברייתו אע"פ שהוא

להזיק כגון נחשים ועקרבים. והוא לעשות שליחות יתב' ברשעים ושנית יש בברייתו לתועלת תרופות ולהמית ולהחיות (יפ"ת):

פעמים כו' ע"י **צפרדע** שאין דרכו לנשוך ולהזיק כלל כהך עובדא דר' חנין:

ופעמים ע"י צרעה כו' עקרב אף שאינן בני דעת:

חויא גיבר גדול ועצום:

חבר חובר חבר שמחבר נחשים אל מקום אחד ע"י לחש ועי' כריתות דף ג':

אסתכל עשבא דברישיה פי' ראה העשב שבראשו. א"ל קח העשב שבראשך ואח"כ תתפאר. כלו' מתפאר אתה בדבר שאין בך. ועשה כן. ונתקרב לאותו נחש ולא הספיק ליגע בו בנחש עד שנפל ממנו אבריו מפני חוזק ארס הנחש שהעשב ההוא היה מסוגל לדחות ארס הנחש והוא לא ידע:

ופושט ולומד:

מרתיח לשון רתחא וכעס:

מאן דמוקמין כו' כשהיה רבי ינאי רודף הנחש מצד זה היה הנחש חוזר ובא מצד זה כאילו היה מכוין ללכת בהכרח:

הברה קול הברה:

מטייל כו' פי' היה מטייל בחוף הים של קסרי:

קולית עצם ירך של מת:

היה מצנע לה שלא יכשול בה אדם:

בלדר פי' הערוך שר חשוב:

נסתמא נעשה סומא:

מתנצין מריבין:

לסולמא של צור נקרא כן על שעולין אליה בגובה מרום הרים כזה שעולה על הסולם:

מתלא אמרין כו' משל אומר טוב לאיש רע לא תעשה ורעה לא תגיע לידך:

נזדמנה לו בארה של מרים שצפתה ובאה הבאר של מרים על פני המים עד מקום שבו טבל הסומא ונתרפא. ולפי שרצה ה' לרפאות האיש ההוא אז גזר שיציפו מי הבאר לשם. אבל בויק"ר גרס מצורע אחד שירד במים לטבול וכן עיקר:

וגידר וקצץ:

ועבר עליהם ובא עליהם:

והתחיל הדם מבצבץ להודיע שקשה לפני הקב"ה חורבן ביהמ"ק (תוס' גיטין):

שעצמו הרג הוא דרך כינוי:

אין גבורתו אלא בים כדאי' בירוש' מסכת עכו"ם שכל האומות מודים שהקב"ה שולט במים:

א"ל הקב"ה רב"ר בגיטין מפורש שבת קול יצאה ואמרה לו כן:

בריה פחותה שלפי שהרשע הזה תלה הגדולה בעצמו לומר שכח ידו עשתה כל אלה. לזה הראה דינו בבריה פחותה שהקב"ה עושה שליחות ע"י הכל וכן כיוצא בזה נצחונו בישראל אינו בכחו ועוצם ידו ולא יתפאר הגרזן על החוצב בו (נזה"ק):

בריה פחותה דמעלנא אית לה ומפקנא לית לה. נמצא היא חסרה ביצירתה שלא נמצא בה סדר תקון דחיית המותר:

והיתה נכנסת לתוך כו' כתב הבחיי סדר עקב הצרעה הוא מין זבוב ומטיל ארס. ואחז"ל שתי צרעות היו אחת בימי משה ואחת בימי יהושע. והיתה מכה בפניהם ומסמא עיניהם ולא היו יכולים להלחם ובאין ישראל והורגין אותם כו' ע"ש ועיין רש"י שמות כ"ג כ"ח ובסוטה ל"ז:

פסקה כג

י"א הוא המטה שהיה ביד יהודה כו' ביד משה כו' ואותו המטה היה ביד כל מלך כו' ביד המשיח כו' כל אחד אמר מה שהיה קבלה בידם ועיין בילקוט תהלים רמז תתס"ט:

ועל מה עשה לחתוך לכולם מקורה אחת:

כבוד לאיש כלו' למען השלום שלא יאמרו כו':

גמל לכל מי ויגמול דרש לשון גמול. ושקדים לשון שקידה ומהירות. לרמוז שיביא גמול על מי שהוא שוקד רעה על שבטו של לוי:

ואותו המטה כו' זהו סיום על מה שאמר לעיל הוא המטה שהיה ביד יהודה וביד משה וכדאי' בילקוט תהלים הנ"ל:

פרק יט

פסקה א

אברהם מתרח כו' כלו' ע"פ טבע המציאות מי יתן זה. כי הבן נתח מירך האב והיה צ"ל שוה בתכונתו. רק ה' אחד נתן בזה טבע מיוחד ע"ד הבא לטהר מסייעין אותו:

העה"ב מעה"ז שבעוה"ז התאוות מתגרות ומתגברות והחומר סוכך על הנפש השכלי. ועכ"ז יוכל האדם להתגבר בשכלו ולקנות שלימות הנפש לעוה"ב בחיי העוה"ז. שעיקר קדושת מעלת העוה"ב אין זוכין אליה כי אם מתוך מעשה הטוב שאדם עושה בעוה"ז. כמו שאחז"ל מי שטרח בע"ש יאכל בשבת:

כגריס חצי פול ועיין נדרים פ"ו מ"א:

החיה פי' המילדת:

החיה טמאה כו' מדרבנן שמא יוציא העובר את ראשו חוץ לפרוזדור והרי הוא כילוד ומטמא. והחיה סבורה שעדיין הוא במעיה ואתי לטהורי. והאשה טהורה עד שיצא הולד דהאשה מרגשת בעצמה כשמוציא ראשו חוץ לפרוזדור ולא אתי לטהורי (ברטנורה):

המת בבית בתוך בטן האשה כי שם ביתו. והוא לשון הפייט של פרשת פרה. ומביא זה לכאן לפרש לשון הפייט ע"פ משנה הנ"ל. והוא פתיחה על פרשת פרה אדומה שמטהרת הטמאים ומטמאת הטהורים כדלקמן:

פסקה ב

אמרות ה' אמרות טהורות הביא זה הפסוק לדרוש סיפא דקרא מזוקק שבעתים על הפרה כדלקמן. ואגב דריש ליה לכולה קרא:

שעיקם ר"ל שמלבד שהאריך הכתוב עיקם לכתוב שלא כדרך דהיינו אשר איננה טהורה אשר לא טהורה היא שהיא השלילה מהטמאה. שהל"ל מן הבהמה הטמאה כי אורחיה בכתוב (רש"א):

ומן הבהמה אשר איננה טהורה בזה הפסוק יש שתי תיבות מיותרים שהל"ל ומן הבהמה הטמאה:

ומן הבהמה אשר לא טהורה היא בזה הפסוק יש ג' תיבות מיותרים דה"ל לכתוב ומן הבהמה הטמאה. והביא מקודם הפסוק שמיותר שתי תיבות ואח"כ הפסוק שמיותר ג' תיבות:

אף כשבא לפתוח בסימני כו' דלא מיבעי בזכירת טומאה דמזדהר קרא אלא אפי' בסימניה שע"כ להזכירם מזדהר שלא לפתוח בהן. ומכאן ילפינן דהיכא דבעינן לומר ב' מילי ואיכא גנאי בחד מינייהו פותחין באידך משום פתח דברך יאיר וע' בפסיקתא רבתי:

תינוקות שהיו בימי דוד כו' משום דהא דתורה נדרשת מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא נדרש מדכתיב מזוקק שבעתים. והכא עסקינן בהאי קרא מייתי לה הכא. ואגב זה מייתי ענין התינוקות ודרש בעליל מלשון עוללים. ומזוקק שבעתים על התורה שנדרשת במ"ט פנים כנ"ל ואע"פ כן כשסביב רשעים יתהלכון היינו הולכי רכיל. כרום נתרוממו האויבים והיה זלות לישראל (יפ"ת):

נטר אורייתהון בלבם פי' שמור התורה בלבם. דאי שמירת גופם. הרי הוא אומר תנצרם מן הדור:

תנצרם מן הדור בפסוק אי' תצרנו. פי' תנצרם מן הדור ההוא שלא ילכדו בעונם:

יוצאין למלחמה ונופלין בימי שאול מיירי כדאמר בדב"ר פ"ה:
ונופלין על שהיו בהם דלטורין פי' בעלי לשון הרע:
לבאים שם משמות האריה:
שהיו להוטים אחר לש"ה. בני אדם שניהם חנית וחצים אלו אנשי קעילה שנא' (**שמואל א כ"ג:י"א**) **היסגרוני בעלי קעילה בידו וגו'. ולשונם חרב חדה** כצ"ל וכ"ה בתנחומא. ואע"פ שמסירתם לדוד ביד שאול נראה שמתוך האונס היה ששאול קבץ העם למלחמה לרדת קעילה לצור את דוד. מ"מ קרי להו שניהם חנית וחצים. דמן הדין אף שהם בסכנה אין למוסרו מכיון שאינו חייב מיתה:
סלק שכינתך מביניהם שלשון הרע מסלק השכינה כדאי' בדב"ר פ"ה (יפ"מ):
סלק שכינתך ומ"ש על כל הארץ כבודך. ה"ק אף בסלקך שכינתך לרקיע. כבודך נודע על הארץ:
למלחמה ונוצחין שהרי אחאב היה מלך בכיפה כדאי' בפ"ק דמגילה:
למה מים דלעולם אומרים הקל תחלה ואח"כ הקשה. או כך פי' דכיון דהיה מפרנסם באכילה ודאי שהשקם מים דלא יחיו בזולתם:
אלא שהיו המים קשים כו' משום שבימי אחאב נעצרו הגשמים. וקאמר לה הכא לומר דכיון דמים קשים יותר מסתמא מיפרסמא מילתא כשיבקשם לכל כך נביאים וירגישו בדבר וילפינן דכ"ע ידעי ולא מפרסמי למלכא:
אמרו לו לנחש הך מילתא לעתיד היא כדגרסינן בפ"ק דתענית:
אני פרצתי גדרו של עולם שאלמלא שהחטיא את אדם לא היו מתים:
ולשונך שותת פי' גורר חוץ לפיך:
דלא אתמר לי מן עליותא פי' שלא נגזר עלי מן השמים ממעל:
אמרו לבעל הלשון הבא מכחו של נחש שהיה מדבר לש"ה על בוראו. והוכן אח"כ לעונש על דוברי לש"ה:
שהוא כאן והורג ברומי שאומר לש"ה על מי שעומד ברומי וע"י זה נהרג. ולכן כתיב חצי גבור שנונים. ולא אמר כלי זיין גבור שנונים משום שכלי זיין מכין במקומן. וחץ מכה מרחוק כדאי' בב"ר פ' צ"ח:
ולמה נקרא שמו שלישי פי' לשון הרע נקרא לישנא תליתאי. לא תלך רכיל ת"י לישנא תליתאי ובפרק יש בערכין פר"י לש"ה הוא השלישי בינו לבין חברו שמספר בן ב' אנשים:

דואג שאמרו כדאי' בפסיקתא ובתנחומא סדר כי תצא. אבל בפרק חלק משמע שמת ולא נהרג. ובילקוט סי' קל"א אי' כיון שראו תלמידיו שהוא מטמא את הטהור ומטהר את הטמא נתנו חבלים ברגליו וגררהו שנא' גם אל יתצך לנצח יחתך ויסחך מאהל:

ואבנר בן נר ג"כ נהרג ופריך ולמה נהרג דכיון דצדיק גמור הוה כמו שאמר עליו דוד כי שר וגדול נפל היום בישראל. וגם צורך הצבור בו. בודאי היה נצב עליו לשמרו שלא יהרגנו יואב. לולי שחטאו גורם ולהכי בעי מה חטא היה בו. ומביא כמה דעות על חטאו עד ויש אומרים על שהיה בידו למחות כו':

אל דוד תחתיו משמע שם דוד היה כתוב תחת שם אבנר. אבל מן יקומו הנערים וישחקו לא ס"ל שנתחייב כי מצי סבר דלא נתכוון אבנר לש"ד רק לשחוק בעלמא להראות גבורתו כדרך המתאבקים. ושוב נמשך מהשחוק שהרג זה את זה והיתה המלחמה (יפ"ת):

וריש לקיש אמר ע"י שעשה דמן של נערים שחוק דמפרש תיבת תחתיו כמו במקומו. שיהיו שלוחיו של אדם כמותו לקיים ברית בינו לבין דוד:

ע"י שלא המתין ובתנחומא גרס ע"י שהמתין:

מן גלימוי דידך בסירה הועדת פי' מה אתה רוצה לומר מן הכנף שלך בקוץ הוסרה ונכרת. ולפי זה הם דברי אבנר אל שאול ועי' בתנחומא:

כד אתון למעגל כשבאו למעגל ונטלו הצפחת והחנית מעל ראשו:

חנית וצפחת בסירא הועדה בתמיה כלו' וכי יכול אתה גם כאן לומר כמו שאמרת בכנף. הלא ע"כ להודות שהלכתי ולקחתי אותם והייתי ג"כ יכול להורגו. ומ"מ לא חש אבנר בטענתו ואמר לשאול שמא אחד מן הנערים מבני הצבא נתנם לו:

ולא מיחה והא דלא מיחה. שנתירא מפני שאול שלא יכעוס עליו ויחשוב עליו שידו עם דוד. אך מ"מ לא היה לו למנוע משום זה מלמחות על ש"ד. וזהו הרביעי שנהרג בלשון הרע ההוא:

שיש בה מז' ז' לפי שהתורה נדרשת במ"ט פנים נגד חמשים שערי בינה. ושער החמשים הוא סוד הפרה ונקרא שער התעלומה ואין אתה רשאי ליכנס ולא נתגלה לשום אדם רק למשה כמ"ש לקמן לך אני מגלה טעם פרה לאחרים חוקה (י"מ):

שבע פרות ר"ל שבע פעמים כתיב פרה בפרשה וכן שריפות כו':

כנגד כל ישראל שנקראו חול כמ"ש והיה מספר וגו':

מתלא אמרין משל אומרים:

דעה חסרת מה קנית כדכתיב עיר פרוצה וגו'. דעה קנית מה חסרת כדכתיב (משלי כ׳:ט״ו) וכלי יקר שפתי דעת שר"ל וכלי יקר דאית בה כולהו היינו שפתי דעת. וזהו מאמר החכם דעה קנה כל לא יחסר לא קנה דעה כל לו יחסר:

שהיו יודעים וערומין כו' דקדקו חז"ל כך מדקאמר מחכמת כל בני קדם ולא אמר מכל חכמת בני קדם כמ"ש מכל חכמת מצרים. אע"כ כי בבני קדם בכללם נמצאת חכמת הקסמים וחכמת שלמה רבתה למעלה ראש על כולם (כלי יקר על נ"ר):

בטייר בלשון ישמעאל קורין לעוף טייר (ערוך) ור"ל שהיו מבינים בצפצוף העופות ורקידתם ונטייתם בכנפיהם. ונראה שהוא לשון חכמה בניחוש. נחשתי תרגום יונתן אטיירת ובפסיקתא גרס בקיאין במזל. וחכמים בכל דעה באיסטרלוגיא:

אומנין בשכרן שאני מבקש לבנות ביהמ"ק כלו' שאע"פ שאין ראוי למלך שיקח שכר ממלך אחר. ובפרט בהיותו חתנו מ"מ א"ל בשכרן משום שרוצה לבנות ביהמ"ק לממ"ה אין ראוי שיעבוד בשכירים בחנם. אלא לכבד את ה' מהונו ואונו (כלי יקר):

אצטרלוגין פי' חוזים בכוכבים וכן בלשון יוני (ערוך):

שעתידין למות בתנחומא אי' הטעם כדי שיבא עליו בתרעומות ויאמר לו תן לי דמים מאומנים שהרגת:

ויחכם מכל האדם מאדם הראשון היינו בחכמת הטבעיות שאף שאדה"ר שם שמות לכל הב"ח כפי טבעם. כמ"ש הכתוב וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו. ר"ל הוא שמו המיוחד והמתייחס אליו כפי טבעו. מ"מ שלמה היה חכם ממנו בשלימות הטבעיות (כלי יקר):

נמלך במלאכים א"ל נעשה אדם ר"ל שזה שאמר להם נעשה אדם לא שהוצרך לסיוע מזולתו. אלא שנמלך עמהם:

חכמתו מרובה משלכם עי' ב"ר פ' א':

והעבירן לפניהם עי' ב"ר שם נתבאר כל הענין:

אמר לו י"י פי' בקריאתו לשון אדנות (מת"כ):

שאתה אדון על כל הבריות היינו דכתיב אני י"י ואע"ג דבקרא כתיב שם הוי"ה ומ"ש שאתה אדון לא שייך אלא בשם אדני. י"ל דשם הוי"ה נקרא בכינוי אדני. ואע"ג שהשם שנקרא אדון אינו כפי המהות אלא כפי היחס אשר לו עם העולם וכמ"ש הרב בח"א פ"ז. לפי שאי אפשר לאדם שיקרא שם לשי"ת כפי המהות שהוא נעלם מכל בריה. אבל מה שאפשר לידע ממנו יתברך הוא מפעולותיו ויחסו אל העולם. ועל זה לבד אפשר לו לאדם לקרוא לו שם (יפ"ת):

לבין בריותי ובקה"ר ובפסיקתא גרסי ביני לבין עצמי הוא שמי שהתניתי ביני לבין בריותי ובין מה"ש ע"כ. והכוונה כפי שכתבתי לעיל:

מאיתן האזרחי זה אברהם ר"ל היינו בחכמת התכונה כדדרשו חז"ל ויוצא אותו החוצה שא"ל הקב"ה צא מאצטגנינות שלך שלא ימסוך במה שיגזרו הכוכבים בעקרותו כי הוא יתברך ישדד המערכות בעדו. ומ"מ שלמה היה גדול ממנו בחכמתה התכונה (כלי יקר):

שנאמר משכיל לאיתן האזרחי ופירשו רבותינו באברהם אבינו ע"ש מי העיר ממזרח (רש"י בתהלים שם) ועיין בילקוט מזמור זה על פסוק אז דברת וגו' שמפרש ג"כ על אברהם אבינו:

הימן זה משה היינו בחכמת האלהות בענייני השכלים ובפעולותיהם. ועיין בכלי יקר בארוכה. עוד יש לפרש על דרך המאמר דלקמן סי' ד' בדברים שלא נגלו למשה:

בכל ביתי נאמן הוא ונאמן הוא לשון הימן (מת"כ):

וכלכל זה יוסף היינו בחכמות המדינות. שאף שיוסף היה שלם בזה. מכל מקום שלמה היה גדול ממנו (כלי יקר):

אמרו המצרים כו' שהיה יוסף חכם:

שבעים פיתקין שהיה לחק במצרים שלא ימלוך אדם עליהם אא"כ יכול לדבר בשבעים לשון:

שלא היה להם כח לשמוע כדאי' בפ' אלו נאמרים שא"ל יוסף לפרעה אגמרן. אגמריה ולא הוה קא גמיר:

עדות ביהוסף שמו וכתב המת"כ ובתנחומא מסיים בו שלכן פסוק זה מתחיל בע' ומסיים בע' לרמוז על ע' לשון שלמדו גבריאל. ולשון הקדש עצמו אינו בכלל ע' לשון כנגד ישראל גוי אחד בארץ ובתנחומא שלפנינו ליתא זה:

ודרדרע נוטריקון דור דעה:

זה דור המדבר יבואר ע"פ מאי דאי' בסדר כי תשא ברבה ובתנחומא פסוק ויתן אל משה ככלותו לדבר וגו' וכי כל התורה למד משה והלא כתיב ארוכה מארץ מדה וגו' אלא כללים למדו הקב"ה למשה ע"כ. ור"ל שהקב"ה למדו כללים ע"פ י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן וע"פ ל"ב מדות דר"א בהלכות ובאגדות. ולכן שלמה הוציא פרטים וגלה תעלומות יותר מדור המדבר אף שהם למדו את התורה מפי משה (כלי יקר):

שהיה בהן דעה שלא נתנה תורה אלא לאוכלי המן כדאי' במכילתא ובתנחומא:

שמחל להם כו' הכוונה כמו שדור המדבר היה דור דעה ועכ"ז עשו את העגל ואח"כ עשו תשובה ומחל להם הקב"ה ככה שלמה היה גדול הדעת וחטא בנטותו לבבו ואח"ז עשה תשובה ומחל לו הקב"ה:

אלא קרוב לשמנה מאות פסוקים וכ"ה בקה"ר ובפסיקתא. אבל בשהש"ר אי' חזרנו על כל ספר משלי ולא מצאנו שכתוב בו אלא תתקט"ו פסוקים. וכ"ה נמסר לנו הסכום של פסוקי משלי:

יש בו שנים ושלשה טעמים ולהכי כתיב שלשת ולא שלשה אלפים. לומר שהיו הדברים משולשים בכל פסוק ג' טעמים:

שיריו אכ"כ כתב הא"א שצ"ל ויהי שיריו של שלמה אכ"כ אלא ויהי שירו שירו של משל חמשה ואלף. ועיין בהמקומות שציינתי ביד יוסף שיש הרבה שנוים בהנוסחאות:

וכי אפשר לו לאדם לדבר על העצים ולא ניחא ליה לפרש שידע טבע העצים. שזה דבר קטן היה בערכו לדעת חכמת הצמחים. אלא מוסב על טעמי התורה כמו שמפרש:

בגבוה שבגבוהים כו' כי כן כתיב וידבר כו' מן הארז כו' ועד האזוב וגו':

מן הרקק מים שאין בהם עשרה טפחים (ערוך) ולכן טבעו חלש יותר מן הבהמה עד שיצא חיותו בסי' א'. ודגים מתים מהר ע"כ אין צורך לשחיטה. שמחמת הטבע היה נעזר על סוד טעמי התורה ועניניהם:

לחספניתא דנונא תרגום וקשקשת וחרספתין. והוא כגירסת הפסיקתא לחרספותיה. אבל לגירסתנו פי' כעין קרום וור"ל דומה לקשקשים דדג:

שמונה שרצים החולד והעכבר וגו' (ויקרא י"א:כ"ט) רש"י:

הצדן חייב שבמינו ניצוד:

מפני שיש להם עורות והויא ליה חבורה שאינה חוזרת והויא ליה תולדה דשוחט. ל"א כיון דיש להם עור נצבע העור מדם הנצרר בו דחייב משום צובע (רש"י):

הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם. ישחט אכ"כ אלא יאסף:

בצור בעיר צור:

מנן הורית מהיכן הוא מוכח בתורה שהדגים טעונין שחיטה:

מה עוף טעון שחיטה כדכתיב ציד חיה או עוף ושפך את דמו. ותניא בת"כ מלמד ששפיכת דם העוף כשפיכת דם חיה. והכא איתקיש דגים לעוף לומר מה עוף טעון שחיטה אף דגים טעון שחטה. ועי' קה"ר מ"ש:

ארבעוניה דילקיה פי' רבצו אותו ויקבל מלקות לפי שהורה בטעות. ואע"פ שהחמיר שלפעמים יתיר את האסור וכדאמר בפ"ק דעכו"ם כי רבים חללים הפילה זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה (יפ"ת):

בר נש דאמר כו' פי 'וכי הדין כן שבן אדם שאומר דברי תורה ילקה בתמיה:

לא הורית טב פי' לא פסקת טוב:

פסקה ג

א"ל מנן פי' מהיכן אתה מודיע לי:

אמר חביט חביטך פי' יעקב אמר כן לרבי חגי הך מכותך שראוי ונכון לקבלה שהיא טובה לקבל. וקילטא הוא מלשון קולט. או פי' שרבי חגי אמר זה ליעקב קום ואכה אותך שיפה להלקותך בשביל פעם אחרת:

לבית אבותם וזה אביו ישראל. לכן בן ישראל מיקרי:

ארבעוניה דילקי דקרא דויתילדו באביו ואמו ישראל שהולד נחשב ממשפחת האב ליוחסין ולחלוקת הארץ:

דמגזירני להמול אותי עיין מ"ש בב"ר פ"ט:

מן הקבלה מן נביאים וכתובים:

וכתורה יעשה דמשמע שזה כדין הכתוב בתורה:

ומאי זה תורה פי' היכא רמיזא בתורה:

בנך הבא מישראלית קרוי בנך מבואר בב"ר פ"ט ע"ש:

והיא רחוקה ממני והי"א רחוק"ה בגמטריא פרה אדומה (בחיי) ר"ל שלא עמד על בוריה:

פסקה ד

חכמת אדם תאיר פניו א"ר יודן גדול כו' ר"ל שבעל המאמר מפרש חכמת אדם על הקב"ה וכדי שלא יקשה היותו מפרש אדם דקרא על הקב"ה. הביא סמך לדבריו שהרי זה נמצא בפי הנביאים לפי שגדול כחן של נביאים כו' (יפ"ת):

גדול כחם שהורשו לומר כן כדי לשכך את האוזן:

מהכא ועל דמות שראיה זו מחוורת ומבוררת יותר (יפ"ת):

ממדת הדין ועוז פניו מדת העזה (מת"כ) כי פנים הוא לשון כעס כמו פני ילכו (שמות ל"ג):

א"ר יהושע דסכנין כו' בקה"ר אי' ד"א מי כהחכם זה משה דכתיב ביה עיר גבורים עלה חכם. ומי יודע פשר דבר שפשר תורה לישראל. חכמת אדם תאיר פניו כו' על כל דבר ודבר שהיה הקב"ה אומר למשה אמר לו טומאתו כו'. וכ"ה בילקוט. ונראה שחסר כאן:

נתכרכמו פניו נעשה פניו ככרום. שהיה סובר שאינו כדאי לידע במה יטהרו (מת"כ):
ולקחו לטמא לטמא נקודה בפת"ח המורה על הטמא הידוע שכבר שאל עליו להקב"ה:

פסקה ה

ארבעה דברים יצה"ר משיב עליהם כו' עיין רש"י תולדות פרשה א' פסוק עקב אשר שמע אברהם בקולי. ובס' אחרי מות פסוק ואת חקותי תשמרו וצ"ע:
דכתיב בהן חקה חק משמע דבר שאינו אלא גזירת מצות מלך. כמו וישם אותה יוסף לחק:
ושמרתם את כל חקתי (**ויקרא כ' כ"ב**):

פסקה ו

כתיב כי אקח מועד כו' במדרש שוח"ט סי' ע"ה כי אקח מועד כשיבא אותו מועד כי למועד מועדים וגו' אותה שעה אני מישרים אשפוט ע"כ. ומוסב המזמור על מתן תורה כמו שדרשו נמוגים ארץ וגו' אנכי תכנתי עמודיה במה שקבלתם אנכי ה' אלהיך. והתחלת המזמור מבשר בטעמי המצות הנעלמים כעת. אבל כשיגיע מועד מועדים דהיינו לע"ל אז אני מישרים אשפוט שיאיר אז עיני עורים בתורה ויתהפכו חלק החקים לתואר משפטים דהיינו מושכלים שישפטם השכל במלתא בטעמא:
יקפאון כתיב יו"ד מורה על העתיד:
להיות צופים פי' מגולים לכם. ויצף הברזל ת"י וקפא פרזלא:
כהדין סמיא דצפי כסומא הזה שנתפתחו עיניו ורואה. כן יתפתחו עיני ישראל בתורה לע"ל. וע' בערוך גי' אחרת וביאורו:
דברים שלא נגלו לשמה נגלו לר"ע וחביריו בתנחומא גרס ד"א דברים שלא נגלו למשה כו'. ור"ל שתחלה קאמר שגילה לר"ע וחביריו דברים שהיו מכוסים משאר בני אדם. ובדבר אחר מוסיף שאפי' מה שלא נגלה למשה נגלה לר"ע וחביריו:
רמז שכל הפרות בטלות דייק זה מדכתיב אליך דמשמע שמשה יתעסק בפרה. ובסמוך כתיב ונתתם אותה לאלעזר אע"כ כך א"ל הקב"ה שלעולם היא נקראת על שמך פרה שעשה משה במדבר:

פסקה ז

חייך שהוא מחלציך שהיה לוי. ועיין במדב"ר סוף פ"ט וירו' סוטה פ"ג ה"ד:
הה"ד ושם האחד אליעזר ר"ל דהיה לו לומר ושם השני אליעזר. ע"כ לדרשה ושם האחד המיוחד:

שם אותו המיוחד שגדולת ר"א מבואר בירוש' סוטה והוריות מעשה שנכנסו זקנים כו' ויצאתה ב"ק ואמרה להם יש ביניכם שנים שראוין לרוה"ק כו' ונתנו עיניהם ברבי אליעזר בן הורקנוס וע' בשהש"ר פסוק לריח שמניך:

פסקה ח

איליו עובדיא דאתון עבדין פי' אותן דברים שאתם עושים בפרה אדומה:

רוח תזזית פי' רוח רעה. וכן בערוך גורס תזזית:

עיקרין פי' שרשי עשבים:

הרוח הזה השורה על הטמא:

דחית בקנה פי' בדבר קל שאין בו ממש:

אלא אמר הקב"ה חקה חקקתי גזירה גזרתי כפל הלשון יתכן כי שני דברים תמוהין בדבר אחד שהוא מטהר את הטמא שנית איך מתהפך לטמא את הטהור דכל העוסקים בפרה כו' ע"ש. ע"כ אמרו חקה חקקתי על האחד גזירה גזרתי על השנית היותר תמוה (אלשיך):

ומ"מ כל הקרבנות של צבור ועיין רפ"ב דתמורה:

תבא פרה ותכפר על מעשה העגל ועיין תוס' מ"ק כ"ח ד"ה פרה:

פסקה ט

רואה א"ע עומד על פני הסלע וזה היה דרך נס. שהסלע לפי קבלת חז"ל לא היה אלא כמלא פי כברה קטנה כדאי' בב"ר פ"ה וא"כ א"א להקהל כל ישראל לפניו אלא בנס:

וכה"א ואת כל העדה הקהל אל פתח א"מ ומסיים בויק"ר פ"י כל ישראל ששים רבוא ואת אומר אל פתח אהל מועד. אלא זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה:

גשו הנה ומשמע להו דקאמר שיגשו בין בדי הארון שהיה לפניו:

חק הסלע פי' טבע הסלע. ובילקוט ס"ז אי' אין דור שאין בו ליצנין והיו אומרים אין אתם יודעין שבן עמרם רועה של יתרו היה. ורועים פקחים במים והוא מבקש למשכנו להיכן שיש בו מים ולומר לנו הרי הוצאתי לכם מים ולטעות אותנו. אילו כן יוציא לנו מן האבן הזו או מזו ע"ש:

שהיה מתירא מן השבועה כו' שנשבע הקב"ה אם יראה איש וגו'. ירא"ה אי"ש באנשי"ם ס"ת משה (בעל הטורים):

שיטין פי' פרושים:

המורים סרבנים לשון ממרים:

מורים חצים וירית חצים רמז אל לשון הרע ע"ד חץ שחוט לשונם וגם מרמז על מחלוקת כמ"ש וימררוהו וישטמוהו בעלי חצים:

וימצאוהו המורים אנשים הוא (בשמואל א ל"א:ג') המורים בקשת הוא (בדברי הימים א י':ג'):

כזב שהוא נוטף טיפין עיין ש"ר פ"ג סי' י"ט. ובשוח"ט מזמור ע"ח:

מרנן כנגדן כנגד משה ואהרן:

ולמה נתפש אהרן שנא' ויאמר ה' אל משה ואהרן יען וגו' כצ"ל:

מקלסו לאהרן על ששתק ולא אמר אנכי לא חטאתי:

אשר נסיתו במסה וגו' תריבהו על מי מריבה. ואי' בספרי תריבהו על מי מריבה סקיפנטים נסתקפת לו (תרגום עלילות דברים תסקיפי מילין) אם משה אמר שמעו נא המורים אהרן ומרים מה עשו. ואעפ"כ קנסת מיתה גם עליהם:

פסקה י

מגיס לשון גסות וגאוה:

לגיונות חיילות:

ביני ובינך כלו' היה ביני לבינך:

פסקה יא

אי אפשר כלו' אי אפשר לסובלו:

לא הניחו לטעון כלום שקפץ ופסק דינו מיד עד שלא טען הוא. כן אי' בהדיא בב"ר פ"כ:

ואני אמרתי לו אכול דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין למה את מקללני כצ"ל (א"א):

פסקה יב

מלה"ד לשתי נשים כו' בא לתרץ מה שנכתב חטא מרע"ה בתורה כמה זימני:

קלקלה פי' זינתה:

פגי שביעית שאסור לאכול פגי שביעית עד שיתבשלו. לפיכך האשה שאכלה אותן קודם בישולם לקתה. והריב"ש סי' פ"ז כתב וז"ל שהפגין אסורים עד שיגיעו לעונת המעשרות כדאי' בת"כ. ומ"מ אין בו מלקות מדאורייתא. ולוקה שאמר ר"ל מכות מרדות דרבנן. אבל פירות שביעית מותרין הם עד שעת הביעור כל שיזכה בהן מן ההפקר עכ"ל:

שלא יאמרו אף אני קלקלתי שעל ידי שאני לוקה עם אותה שזינתה יחשבו שגם אני חטאתי בזנות. לכן תפרסמו חטאתי:

לדורות כלו' הדורות העומדים יאמרו כן:

פסקה יג

שאת השבית הצאן פי' יאמרו שאתה הנחת הצאן ביד השבייה והלכת לדרכך ולא טרחת בהצלת הצאן:

אף כך אמר הקב"ה למשה שבחך הוא כו' והא דבפסוק משמע שבשביל החטא לא נכנס. י"ל שבאמת מחמת חטא זה לא היה מן הראוי שיקנסו עליו עונש זה שלא יכנס לארץ ישראל. אלא עיקר הטעם הוא כדי שבזכותו יעמדו דור המדבר. אך כדי שלא יתרעם משה על זה תלה לו הקב"ה על חטא מי מריבה:

שנאמר ויתא ראשי עם ר"ל דכתיב שם כי שם חלקת מחוקק ספון ויתא ראשי עם. ופי' לכן ספון המחוקק משה שם בכדי שיתא בראשי עם:

אלא שיצא עמך פי' הקהל הזה שלפניכם לא תביאו שכולם מוכנים ליכנס לארץ. אבל אותו הדור שיצאו עמכם ממצרים תביאו וזהו לעתיד:

פסקה יד

שמקדם היה מתוקן לשון המה קדייק. כלו' המה שנתקנו כבר כי כל העניינים המה ע"פ גזירה קדומה כנודע:

עין משפטו של משה ר"ל דכתיב היא קדש. וקאי תיבת היא על משה:

על כל אבן ואבן זהו שסימא כו' וכן מזכיר תמיד לזכרון על מי מריבה שעי"ז נגרם מיתת משה ועיין בויק"ר פרשה ל"א:

פסקה טו

וחרפה לא נשא על קרובו בנוהג שבעולם כו' פי' וחרפה לא נשא שאינו נחשב בעיניו שנשא חרפה וצער מקרובו. שעכ"ז סובל בעדם וחושש על טובם והכתוב הזה מרמז על משה שנא' בראשו מי יעלה בהר ה' זה משה:

והקפידו והקניטו ובתנחומא גרס והפסידו:

ואתה בן חורין אע"פ שגם אתה מזרע אברהם:

אף הן בצרה כי מרגישים המה שמה הצער שסובלין בניהם בעוה"ז ועיין ברכות י"ט:

מי בורות היה צ"ל דמשמע מבורות שלך לא נשתה אלא מי באר שבידינו:

להנותו שיהנה אושפיזא שלו:

הבאר עמנו ומן אנו אוכלים והא דנקט הקרא דוקא מים. רבותא נקט שאף מים רוצים ליקח מהם אף שאין דרך לקנות מים. דאל"כ אלא דוקא מים אמרו שיקנו ולא דבר אכילה הנאה מועטת היא. אע"כ לרבותא נקט מים:

מטריחין כו' שיעבור בארצך חנם:

כיסכם כיס שלכם ותקנו מהם כל צרכיכם:

חומסין את בהמתנו פי' סוגרים את בהמתנו שלא יטו לכאן ולכאן לאכול:
זה קשה מכולם כי קשה לעכב את כל ההמון הרב אשר הותר להם לשלול שלל. וכאן לא הותר להם הטיה מאומה בדבר שלא ניתן להם רשות:
ומנין שכן א"ל הקב"ה שאין מניחים כו' דכאן לא כתיב צווי הקב"ה שלא להתגרות בהם מלחמה:
ולא הכל מהם כלו' שאני הוא המסבב והנותן לו רצון שלא יניח אתכם. אף שהוא ברצונו אינו מניח. אני ג"כ רצוני כך:
וכתיב וימאן אדום וסיפא דקרא ויט ישראל מעליו. אע"פ שלא הניחום לעבור לא התגרו בם מלחמה הרי שגזירת השם היה:
שהכל כל דברי השופטים וכל הניתן להכתב:
היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער כצ"ל ועיין פרש"י בחומש:

פסקה טז

על שנתחברו כו' לעבור בארצו כו' ויהיה אמרו לאמר שלהיות על גבול ארץ אדום נמשך לומר יאסף אהרן (אלשי"ך):
כל העדה עדה שלימה דרש מלת כל כמו כי זה כל האדם. כלו' עדה שהמה כולם קדושים וכל אחד הוא כל כי היו כולם טובים בפרט. וזהו חיים כולכם היום כי הטוב והישר הוא החיים האמתי:
הר על גבי הר הור כתיב חסר וא"ו קרי ביה הר. וגם הל"ל הר הור כמו הר נבו וחביריו וכתיב הור ההר למדרש הר ההר (מת"כ):

פסקה יז

מלמד שמודיעים לצדיקים כו' כדכתיב יאסף אהרן וגו' קח את אהרן ואת אלעזר בנו וגו' והפשט את אהרן וגו' והלבשתם את אלעזר בנו וגו':
כדי שיורישו את כתרם כו' שבטרם הפרדם יזהירו וילמדו לבניהם הנהגה המועילה הראויה להם:
שלא ידע בה בריה פי' שלא הודיע מיתתה לשום אדם קודם. וקשה הא כבר פירש שיורישו כתריהם לבניהם וזה לא שייך במרים. וי"ל דהכי קא קשיא ליה למה הודיע למשה ה"ל להודיע לאהרן לבדו (ז"ר):
קטליקין פי' שרים הממונים על האוצרות (ערוך) והמוסיף כתב בלשון יוני ורומיי איש ממונה על דברי בית ובידו לעשות מה שירצה נקרא קתולוקין:

חלק יפה רמז לנשמה הטהורה (מת"כ) ופירושו שהוא צריך לו כי הצדיק כשמשלים חובתו בארץ ונפשו משתלמת. אז מטובו שיתענג שמה בעה"ב ונפטר מעוה"ז ויהיה שמה עם המלך ה' צבאות להתענג מנועם ה'. או רמוז על בגדי כהונה שצוה להפשיטו ולהלביש לאלעזר:

הנח אותו בחיים חייתו רק שלא יכנס לארץ:

פסקה יח

לא ירעיב ה' נפש צדיק זה אדה"ר וביאר הכתוב לא ירעיב ולא יצטער נפש הצדיק זה אדה"ר שנפשו צדקת מתחלת ברייתה והוות רשעים במה שמוכיחים אותו שהרשיע יהדוף ויסור ממנו:

שאין בידו יותר מארבע עונות שאפי' במשה נמצאים יותר מארבע. שלח נא ביד תשלח. ומאז באתי אל פרעה וגו'. שמעו נא המורים. והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים וכי האבות חוטאים היו הרי ד'. ועוד לא ה' שלחני ג"כ נחשב לו למכשול עון כדאי' בתנחומא סדר ואתחנן ושם בילקוט הרי יותר מד':

שנא' אמרתי לא אראה יה כו' ר"ל אמרתי שלא אראה יה בארץ החיים של עולם הזה. אלא אמות ואראה יה בשעת מיתה. לא אביט אדם עוד עם יושבי חדל ר"ל עם יושבי חלד היינו בעה"ז אלא אמות ואראה אדם היינו אדה"ר:

על עבירות קלות בכדי שיבינו מזה כי גם חטא אדה"ר היה חטא קל:

לכך נאמר על אשר מריתם את פי וגו' למי מריבה שהל"ל במי מריבה. אלא למי מריבה למי שיש לו מריבה בשבילכם שלא יהא נתפס על ידיכם אע"פ שהחטא הוא קל (ש"ך עה"ת):

פסקה יט

הרי את מנחמו כו' משום שקשה שהל"ל העל את אהרן ואת כו' הר ההר. לכן פירשו קח הוא קיחה בדברים. שאמר לו הקב"ה למשה שיפייסנו בדברים באופן שלא יצטער:

והלא אם יצא כהן גדול בבגדי כהונה כו' עיין ביומא רפ"ז. כתב הזית רענן נ"ל דהכי פירושו דאע"פ שהקב"ה אמר לו שילביש לאלעזר דילמא היתה כוונתו שילבישם לאלעזר אח"כ במקדש. ובקרא כתיב וילבש אותם את אלעזר ואח"כ כתיב וימת שם אהרן משמע שהלבישו בהר. ולזה משני שבלשון שקרבו כו' וקשה למה באמת אמר כך. אלא ללמדו שיקרב אלעזר לכהונה גדולה וילבש אותם הבגדים בפני אהרן להראות לו שבנו זוכה לגדולתו ויהיה דומה בעיניו כאילו הוא עומד ומשמש בהבגדים. ונמצא ע"פ הדיבור יצא אהרן בבגדי כהונה:

פסקה כ

שנא' ויראו כל העדה כו' כלומר ראיה חושית בעיניהם ממש:
נסתלקו ענני כבוד שהיה בזכותו:
כאשה פרועה שראשה מגולה:
עמלק יושב בארץ הנגב וכאן כתיב וישמע הכנעני מלך ערד יושב הנגב:
התייר הגדול ר"ל כששמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד ואין ישראל נוסעים עכשיו אלא אחר התייר הגדול (הוא הארון) לבד. לכך בא ולחם עם ישראל. אבל קודם לכן שהיו מוקפים בעננים מכל רוח ומעלה ומטה ואחד לפניהם ליישר ארחותיהם היה מתיירא להלחם בם (מזרחי):
שתר להם פי' שחפש ותיקן להם את הדרך:
נתגרה בהם פעם ושתים שפעם אחד נתגרה בהם תיכף כשיצאו ממצרים. ופעם ב' במרגלים וכאן הוא פעם ג':
הפסוקים מוכיחין ר"ל הפסוק ריש סדר מסעי:
ללמדך שחזרו לאחוריהם והכירו מה שנעשה להם ע"י מיתת אהרן חזרו והספידוהו שם לכך כתיב שם מת אהרן:

פסקה כא

אותם שיורים כו' בתנחומא הגי' שיירות:
ולא למדו ממנו שלא לספר לש"ה שהרי נתקלקל ונתקלל אלא דברו לה"ר על הקב"ה:
השוו עבד לקונו כלו' כזה כן זה שדברו בה' כעל משה:

פסקה כב

ממספרי לש"ה ופרץ גדר ישכנו נחש הכוונה ע"פ דאי' בערכין ט"ז. א"ל הקב"ה ללשון כו' שהקפתי לך ב' חומות כו'. וזהו ופורץ גדר שעשה לו הקב"ה ללשון ישכנו נחש:
ובפיו טעם אחד ואין מתרעם על בוראו. כ"ה ביונתן וא"כ הם נגרעו ממנו שהוא אינו קצה במאכלו אף שאין בו טעם ואין מתרעם על הקב"ה והם קצו במן שיש בו הרבה טעמים והתרעמו על הקב"ה:
הנחשים השרפים ששורפים את הנפש וזה לשון הזוהר אזדמן לגבייהו חויין דמוקדם לון כאשא ועייל אשא למעייהו ונפלין מתין כו' אשא הוי מלהטן בפומייהו ונשכין ושדיין אשא בהון ואתוקדאן מעייהו ומתין עכ"ל. וז"ש כאן ששורפים את הנפש כלו' הנפש החיונית:
שהיה הענן שורף אותם קרי ביה השרופים שהיו נשרפים כבר מן הענן (בחיי) אותן גירה בהן:

ועושה אותן גדר למחנה שיראו אותן ויתייראו מלחטוא. ועיין ב"ר פ"ה שלח המלך לגיון קשה והקיפה כדי כו':

אותן גירה בהן דייק מדכתיב הנחשים בה"א הידיעה:

פסקה כג

ידעו שדברו במשה והבינו שבשביל כך באה להם הרעה:

ויאמר העם אל שמואל חטאנו מקרא זה צ"ל ויאמרו כל העם אל שמואל וגו' כי יספנו על כל חטאתינו. והשיב חלילה לי וגו':

לא נשוך נחש בלבד נתרפא ודייק זה מדכתיב כל הנשוך:

זרקו לאויר ועמד מפרש על הנס שבנס היה עומד. מדכתיב וישימהו על הנס דרש נס ממש:

פסקה כד

אלא מלא זרת זרד הוא זרת בחילוף ד' בתי"ו באותיות דטלנ"ת:

שנתרצה להם הקב"ה דרש מעבר שנח מאותו עברה וזעם (בחיי) ועיין זוהר בשלח דף נ"ו:

פסקה כה

שעשה להם הקב"ה כו' והב כמו יהב שפי' נתן. כל' אשר נתן להם נסים בים סוף ואת הנחלים ארנון כשם שמספרים בניסי ים סוף כך יש לספר בניסי נחלי ארנון:

אדם עומד על הר זה כו' כלו' שמכוונים היו זה כנגד זה עד שאילו היו קרובים זה לזה היה אדם יכול לעמוד על הר זה ולדבר עם חברו שעומד על הר זה:

אוכלוסין חיילות:

שנא' ואשד הנחלים דרש ואשד לשון שדים:

רמז הקב"ה:

וקבלתו שקפץ הר של א"י כנגד ישראל שהיו בצד מואב. וזהו אשר נטה לשבת ער שההר נטה ממקומו ונתקרב לצד מואב. וזהו ונשען לגבול מואב:

והבאר ירדה לתוך הנחל אחר שנתפרדו ונתרחקו ההרים זה מזה:

ואומרים לה עלי באר פי' העלי מה שאתה מעלה כמו שפי' רש"י:

פסקה כו

לאיספקלטור שר הטבחים ההורג המחוייבים מיתה:

אמר המלך כו' מאחר שהשירה היתה ברוה"ק סיבב ה' בכוונה שלא יזכרו שמו:

שנקראו שרים אברהם נשיא אלהים. ישראל כי שרית עם אלהים ואנשים וכמוהם יצחק וכדכתיב (תהילים ק"ה:ט"ו) אל תגעו במשיחי. ופי' בגדולי ובנסיכי:
מגוברין פי' מים רבים מתגברין ועולים עד שהיו מקבלים ספינות:
פיסא גדולה חלק גדול בתוספתא דאהלות פט"ז פיסא שמטילין כו':
ינחינ במעגלי צדק רישא דקרא על מי מנוחות ינהלני ודרשו להלן בבאר:
ומגדלין מיני דשאים כו' ואע"פ שהיה להם כל זאת ומ"מ אמרו לא מקום זרע וגו' כי אינו מטבע המקום. רק מקרה בלתי מתמיד (אלשיך):
משתמשין בה בבאר:
ד"א למה ניתנה במדבר כו' דרש ממדבר מתנה על התורה כד"א ויתן אל משה (מת"כ) וע"ל פ"א ובש"ר פל"ב:
ארנון פי' מסים (ערוך):
ומפליג ומרחיק:
אלו סנהדרין שבעזרה בצד המזבח בסנהדרין ס"פ י"א אי' שהיו יושבים לצד עזרת נשים ע"ש ברש"י. אבל עכ"פ היה סמוך למזבח (ז"ר):
בתחום רות שבאה משדה מואב שלשכת הגזית בחלקו של יהודה שממנו משפחת דוד המלך שבא מרות:
והעומד על פני הישימון בפ' ב"מ אי' הרוצה לראות בארה של מרים יעלה לראש הכרמל ויראה כמין כברה בים כו'. ולעיל בב"ר פ"ה אי' כמלא פי כברה קטנה היתה בה. אבל בתנחומא ובתוספתא סוכה פ"ג אי' כמ"ש כאן:

פסקה כז

לא קפדה תורה לרדוף אחר המצות כדכתיב שכן ארץ ורעה אמונה ר"ל שישכון במקומו וירעה אמונה ואמונה כולל כל המצות:
ורדפהו במקום אחר כי כל דבר יושלם בשלום לפי' חייב אדם לרדוף עד שיבא לשלום (ספר נ"ע):

פסקה כח

שמה שזה נועל כו' שלפעמים פסוק אחד סותם הדברים ובא חבירו ומפרש הדבר:
שמשה הוא ישראל כי שקול הוא כנגד כולם:
שראש הדור ככל הדור כמ"ש בעירובין דף מ"א בתר רישא גופא גריר:

פסקה כט

כמו ששלח אל מלך אדום כו' שכאן לא כתיב ששלחו אל סיחון שיקנו מנו אוכל ומים. מ"מ האמת הוא כמו ששלח אל מלך אדום שלא יזיקוהו אלא שעוד ירויח מהם כן שלחו לו כדכתיב בדברים ב' אוכל בכסף תשברני:

בדרך המלך נלך ולא אמרו לו שהלכו לכבוש את ארץ כנען ובדברים ב' כתיב מפורש עד אשר אעבור את הירדן שאמרו לו שהולכין לכבוש את ארץ כנען:

שהיה ממליך אותם ובילקוט הגירסא והוא היה ממליך אותם:

במחשבה פי' בכוונה:

ואוכלסין פי' וחיילותיו:

ראה החלותי ר"ל בזה שאספתי אותם למקום אחד אתה רואה שהחלותי תת לפניך:

פסקה ל

זש"ה כי י"י אוהב משפט צריך לרשום (ישעיהו ס"א:ח') כי ה' אוהב מפשט שונא גזל בעולה. וכדמשמע בסמוך:

שאילו נטלוהו ממנו מן מואב:

עולה מלשון לא תעשה עול (מת"כ). ותפס לשון הכתוב שונא גזל בעולה ור"ל שאפי' קרבן עולה מגזל שונא הקב"ה:

כי חשבון עיר סיחון שאע"פ שהיתה של מואב אינה נקראת עיר מואב אלא עיר סיחון. שקנאה במלחמה על כן הותרה לישראל:

אוי לך כו' כך היה לשון הקללה:

יש אומרים כו' דרש ויפנו ע"ד ופנית בבקר וגו':

ואחר הרגל מלחמת עוג היינו בכ"ג בתשרי (ראש יוסף):

אשר אדם מפחד תמיד כי לכן הוצרך ה' להבטיחו שלא ייירא ממנו:

למה נתיירא כו' כדאי' בברכות ד' ע"א ר' יעקב בר אידי רמי כתיב (בראשית כ"ח:ט"ו) והנה אנכי עמך וגו' וכתיב ויירא יעקב מאד. היה מתירא שמא יגרום החטא:

כנגד אביו כדרך אביו יעקב. ובתנחומא אי' בדרך אביו:

שמא מעלו ישראל במלחמת סיחון וכדאי' בירוש' ובבבלי פ"ו דסנהדרין שמשה החרים לסיחון. ולקמן אמר שהגופים לבד החרימו:

פסקה לב

שלא עמד גבור בעולם כו' ר"ל מיום שנהרגו הרפאים שלפניו:

כפריצי זיתים כתב המת"כ פריצי גרעינים. גפת פסולת של זיתים. והמעריך כתב זיתים קשים שנמלטו ולא נדרכו עם חבריהם:

ויבא הפליט כו' ונקרא פליט שנשאר מהרפאים. ועי' בב"ר פ' מ"ב:
וכאן עשה אותו שירים זה ראי' לפרש פליט לשון פסולת הנשאר:

פסקה לג

נתן לו הקב"ה שכר רגליו שאע"פ שהוא לרעה נתכוין. מ"מ עי"ז נתגדל אברהם. וגם הציל ללוט:
וגבה ממנו על שחשב להרוג את הצדיק וצירף לו הקב"ה מחשבה למעשה:
אלולי שהיה לו זכות והיה ירא פן יש לו זכות מדחיה כל כך שנים. ועי' בזוהר סדר זו דף קפ"ד ע"א:
כי בידך נתתי אותו וכדאי' בדב"ר פ"א כי בידך אתננו אכ"כ אלא כי בידך נתתי כבר פסקתי את דינו מימות אברהם:
בידך הרגהו כו' מכוון למה דאי' בס' ברכה שאמר משה למה"מ עשיתי מלחמה עם סיחון ועם עוג כו' והכיתים במטה שבידי:
ויכו אותו ואת בניו בנו כתיב כן כתיב סוף סדר זה במלחמת עוג ויכו וגו'. אבל בזה הפסוק גם הכתיב בניו. רק בדברים ב' פסוק ל"ג כתיב ונך אותו ואת בניו. ושם הכתיב בנו ושם קאי על סיחון. וכן פרש"י שם בנו כתיב שהיה לו בן גבור כמותו:
וא"ל למדתני פי' הקב"ה אמר למשה. ר"ל דחזר הקב"ה מדבריו הראשונים וכאילו אמר למדתני וע"ע לקמן:
לא אמרת אני ה' אלהיכם כו' יתכן לפרש לפי שהיה גלוי לפני הקב"ה שיעשו ישראל העגל ואילו אמר אני ה' אלהיכם לא היה למשה פ"פ להמליץ עליהם לכן אמר אנכי ה' אלהיך והמאמר היה לכל אחד ואחד מישראל. ולמשה הניח בזה פ"פ נגד מדת הדין:
כשא"ל הקב"ה פוקד עון אבות על בנים שכפי מדת הדין הבן יומת בעון האב כי מסתמא נשאר בו המזג והתכונה מאביו. והועיל ע"ז תפלת משה שיתנהג ה' ברחמים:
יהיו נוטלין כו' בתמיה:
וכן נאה בתמיה:
אשר צוה ה' וגו' לאמר לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות:
עשה מלחמה עם סיחון כו' שבאמת כפי הדין לא היה סיחון ראוי שיבוקש מאתו שלום. רק משה עשה מנפשו וה' הסכים על ידו:
ועברו את נחל ארנון וסיפיה דקרא החל רש והתגר בו מלחמה:
אלא מה כתיב למטה ואשלח כצ"ל:
שנא' ונך אותו כצ"ל:
הרחיקו ההרים זה מזה פי' שחזרו ההרים למקומן:

שנא' ואשד הנחלים תרגום של שפך אשד:
ועל המים נגזר על משה שלא יכנס לארץ. לכן לא נזכר בשירה שאין אדם מקלס לאיספקלטור שלו:
ומתחת ידי נחלו אותה כצ"ל. וכן אי' בשוח"ט ריש מזמור ה' מן המדבר זכו שניתן להם תורה ע"י משה רבינו שנא' ויתן אל משה:
וממתנה נחליאל ר"ל מהתורה שניתנה במתנה נחלו אל ר"ל הכירו גדולת הבורא יתב' ועבדו אותו בכל לב:
בא מות נוטריקון קדריש:

פרק כ

פסקה א

זש"ה הצור תמים פעלו דריש שנכתבה פ' בלק בתורה להודיע שכל דרכיו ופעולותיו של הקב"ה הוא במשפט צדק:
שאתה רחקתנו ולא נתת לנו נביאים:
כך העמיד כו' עי' בתנחומא מה שמסיים עוד:
ולקח הבית לשמו שנא' מזמור שיר חנוכת הבית לדוד. שנקראת על שמו על שהכין הכל וגם בנה היסודות:
העמיד פרצה לאבד את הבריות זה בלעם שהשיאן לזנות ופרץ הגדר שגידרו האומות עצמן מן הזנות מימות דור המבול:

פסקה ב

מה ראה דהל"ל וישמע בלק דמסתמא לא היה במלחמה. אלא וירא הוא לשון ראיית הלב. ור"ל שחשב מחשבה לבא עליהם בדבר שאינם יכולים לעמוד בו כדמסיק. ובתנחומא גרס ראה בפורענות העתידה לבא על ישראל ושונאן היה יותר מכל שונאים. שכולם היו באים כו':
שמוצא דבר כלו' קללה ודיבור בעלמא:
נח לרשעים כו' ובא לרמז שהראיה של רשעים גורם להם תקלה:
וירא חם שע"י הראיה בא לחטא וסרסו:
וכן כולם רצה לומר כמו וירא שכם וגו':
וירא בלק משל למלך כו' ודריש וירא לשון הבנה וכמו שמפרש:
הגייס חיל:
והיה המרתת על עצמו היה רותת ומפחד מן אותו גייס:

פסקה ג

מהו ויגר דהל"ל ויירא מואב:

כל מין גירוי דלא כתיב אל תתגר בם מלחמה:

שהיו רואין כו' המואבים:

ואחזו לשון אחוזת נחלה:

ומשכירין כו' הישראלית היתה משכרת בתים למצרים שנא' ומגרת ביתה שכינוי הה"א של ביתה שב על מלת אשה הקודם לו והיא ישראלית:

לשון יראה מורא כד"א גורו לכם מפני חרב:

שאין בו עולה מפני שנא' אל תצר גבי מואב ועמון כי לא אתן וגו' שסיחון כבר נטל מהם כמ"ש חז"ל עמון ומואב טהרו בסיחון וכדלעיל סדר חקת:

פסקה ד

לכך היו מתייראין שלא ידעו הם שנטהרו בסיחון:

נדע מהם פי' מהמדיינים:

המכה את מדין משמע שתמיד היה מכה והולך:

אין בו סי' ברכה לפי שעוקר את הכל מן השורש. כך אלו כן שעוקרין את הכל כדכתיב עד בלתי השאיר לו שריד:

שנא' וקרני ראם קרניו ורישא דקרא בכור שורו וגו':

נסיך היה פי' מושל היה. שר קרוב למלכות ולא מלך:

את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע נסיכי סחון יושבי הארץ. כן כתיב ביהושע י"ג. אבל במדבר ל"א כתיב ואת מלכי מדין. ועכ"פ כוונת המדרש דצור הוא בלק הרי שלא היה אלא נסיך:

שגרמה לו שעה דוחק השעה דחקם להמליכו עליהם:

פסקה ה

עמי מה עשיתי לך כלו' לכו נא ונוכחה מה עשיתי לך שעשית לי כנגדן:

לא צויתי אלא מהבהמה שהיא ברשותך כו' שלהורות שאין ה' חפץ ביגיעתן פסל אותם שיש יגיעה בהבאתם (יפ"ת):

ולא הפלתי אותם בתמיה:

לא ראה בלק כו' בא לדרוש קרא דבתריה עמי זכר נא מה יעץ בלק כו' ומה ענה אותו בלעם כו':

פסקה ו

משלשה בני אדם בב"ר פ' י"ט סי' כ' אי' מד'. וחשב שם גם אדה"ר ע"ש:

שבדקן הקב"ה פי' שניסה אותם בשאלות כמי שאינו יודע עניינם ח"ו. וחשבו שי שספק לשואל:

קרון פי' הערוך כלי שרוחצין בו:

בקש להטעות שחשב שאין הכל צפוי לפניו יתב':

כך דברת קול דמי אחיך צועקים ואי אפשר לך להכחיש:

ואמר מארץ רחוקה כו' והוה ליה לאסוקי אדעתיה שלא א"ל דרך שאלה אלא ליכנס עמו בדברים. ולא הל"ל אלא מה דבר ה' בפיך (נזה"ק):

אלא אמר לו בלק כו' וכדאי' בתנחומא שאמר יש עתים שיודע ויש עתים שאינו יודע כו':

בבבת עינו של הנוגע עצמו. כלו' שיסתום עינו:

פסקה ז

עירו היה ופתורה פירושו כמו לפתור למ"ד בתחילה כמו ה"א בסופה:

שולחני היה תרגום של שולחן פתורה:

כשולחני הזה שהכל מריצין לו מעות כך כל המלכים מריצין לו אגרותיהם שיודיע להם עצתו:

פותר חלומות היה פתורה לשון פתרון:

להיות קוסם דכתיב ביהושע בלעם בן בעור הקוסם:

לרוח הקדש דכתיב ותהי עליו רוח אלהים ובסנהדרין דף ק"י אי' אר"י בתחלה נביא ובסוף קוסם וע"ל פ' מן ארם:

שמשם היה בלק שאע"פ שהיה מנסיכי סיחון. ארץ מולדתו היה פתורה:

והוא אומר לו פי' בלעם אמר לו:

שכתב לו כו' פי' הקריאה היתה שלו ולהנאתו:

כנען ומצרים משתחוים לך כצ"ל הנה עם יצא ממצרים לכן מצרים משתחוים לך. ואגרשנו מן הארץ שלא יכנס לארץ כנען וישתחוו לך הכנענים:

א"ל ואת מה איכפת לך כ"ה בתנחומא. ומלת ואת הוא ר"ת וא"ת וע' במזרחי. וה"ק בלק אל המלאכים לאמר לבלעם הנה עם יצא ממצרים ואם יאמר בלעם מה איכפת לך. אמרו לו הנה כסה את עין הארץ:

סתמו עינים שהארץ תלוי בהם בתנחומא גרס הנה כסה את עין הארץ שתי עינים שהארץ כו':

ממלי כתיב חסר לשון כריתה שהוא יושב להכריתני:

כאדם שהוא אורה את התאנים שלוקט את התאנים מעט מעט לפי שאינן נגמרים בבת אחת. וארה לשון לקיטה כדאמרי' בב"ב כמלא אורה וסלו:

אלא שהיה בעל קסמים כצ"ל וכ"ה בתנחומא:
שנא' וירא בלק שהל"ל וישמע אלא וירא ראה בקסמים:
חוברי שמים מבררי הליכות המזלות:
ולא היה יודע לכן נטל עצה מבלעם:
מכ"ד לסאה כו' פי' הסאה היא ששה קבין שהן כ"ד רובע הקב. והמוכר סאה פחות רובע אינו ניכר כלל. שלפיכך אחז"ל בפרק המוכר את הפירות שהמוכר פירות מקבל עליו הלוקח רובע פסולת לכל מין ומין. או י"ל שמנכה אחד מכ"ד כו' כוונתו על אותו פסולת עצמו שצריך הלוקח לקבל. וכן היו ישראל עתה כ"ד פעמים כ"ד אלף. שהרי ששים רבוא עולים כ"ה פעמים כ"ד אלף. וכבר מתו במחלוקתו של קרח ובמגפה של אחריו קרוב לחמשה עשר אלף מלבד המתים בוירד העמלקי והכנעני ויכתום וגו'. וכמה משפחות נהרגו כשחזרו אז לאחוריהם כמו שפרש"י בסדר פנחס וקרוב הוא שהיו ט' אלף או יותר עד שמתו מהם כ"ד אלף וא"כ נשארים כ"ד פעמים כ"ד אלף. וכאן מתו כ"ד אלף הרי שהגיע לכל כ"ד אלף אלף אחד ואע"פ שמיד אחר המגפה מונה אותם בפ' פנחס ועולה מספרם ששים רבוא והותר. מ"מ הולך אחר המספר שהיו בצאתם ממצרים ששים רבוא והמספר הזה היה גלוי לבלק (מת"כ):
מנא היה יודע שבשעה כו' והכוונה על סוף פסוק ואשר תאור יואר מנא ידע זה. וקאמר מסיחון ומסיים לכך אמר כי ידעתי את אשר תברך מבורך וגו':
ע"כ יאמרו המושלים ע"כ על אותה מלחמה שנלחם סיחון במואב. יאמרו המושלים בלעם ואביו בעור. והם אמרו באו חשבון תבנה ותכונן חשבון בשם סיחון להיות עירו. וכתיב אוי לך מואב זהו הקללה שקללו את מואב שימסרו בידו של סיחון:

פסקה ח

כל מיני קסמים ר"ל כאילו אמר כלי הקסמים בידם:
וביד זקני מדין היו הקסמים כו' ותלה הקסם בזקני מדין משום דכתיב בתריה וישבו שרי מואב עם בלעם דזקני מדין הלכו להם (מזרחי):
אם יבא עמנו יצליח כו' הכוונה אם יבא עמנו תיכף ולא יצטרך לשאול כלל אצל הש"י. א"כ הוא גדול ממשה שצריך לשאול מפי הגבורה שנא' עמדו ואשמעה וגו' א"כ בודאי יצליח. ואם יעכב עד שישאל תחלה מפי הגבורה תיכף ומיד. א"כ הוא במדרגת משה שבכל עת שהיה רוצה היה מדבר עם השכינה אין בו תוחלת שאינו ידוע מי ינצח את חבירו כיון ששניהם שוים. וכיון שאמר להם לינו פה הלילה שהוא צריך להמתין עד

הלילה דוקא א"כ הוא גרוע הרבה ממדרגת משה ידעו בקסמים שלהם שאין בו הנאה של כלום והלכו להם ועיין באד"א:

פסקה ט

נוהגת בכשרות פי' שמתחלה היו גדורים בעריות כדאי' בב"ר פ"ע ופ"פ:
ורחל באה כו' ולא היתה מתיראה שלא יענו אותה הרועים:
בה נפל שהלך לשם ליטול שכר כ"ד אלף שנפלו מישראל בעצתו ונהרג שם:
והטעהו הקב"ה שאמר לו מי האנשים כו':
משגיא כו' דרשו משגיא לשון שגגה בשי"ן ימנית (מנחת שי):
ד"א מי האנשים האלה עמך דבר אחר מיותר וצ"ל כדאי' בתנחומא לכך אמר מי האנשים האלה עמך כדי להטעותו. ואמר בלעם בלק בן צפור כו':
המלכים מבקשים אותי וזהו מלך מואב שלח אלי:
שבלק לא אמר קבה לי אלא ארה והוא בקש מה' קבה במקום ארה:
וזה קבה בפירוש שנוקב השם ומפרש הקללה יותר (תנחומא). שמלת קבה שרשו נקב (מזרחי) שנוקב השם כו' וכתרגום ויקב את השם ופרישׁ:

פסקה י

א"ל א"כ אקללם במקומי כו' לא תלך לא תאור את העם כי ברוך הוא כל אחד ואחד נדרש לעצמו שמפני שבקש ללכת לקללם א"ל לא תלך עמהם. ומפני שבקש לקללם במקומו נאמר לו לא תאור את העם. ומפני שבקש לברכם נאמר לו אינם צריכים לברכתך כי ברוך הוא:
א"ל א"כ אקללם ממקומי דאי' בשוח"ט מזמור א' כשאמר לו הקב"ה אל תלך עמהם מיד אמר בלעם בלבו בשביל שאני צדיק אינו מבקש להטריחני א"ל ואקלל אותם מכאן כו':
אין צריכין לברכתך דאי' שכל הברכות שברכם בלעם נהפך פעם אחד לקללה כדי שלא יאמרו עכו"ם שברכות שלהם נתקיימו בישראל. וזהו שסיים אומרים לה לצרעה לא מן דובשך ולא מן עוקצך. משל הוא שאומרים אל הצרעה איני חפץ בדבש שלך ולא בעוקצך:
לפיכך ויוסף עוד בלק כו' ר"ל לפיכך לפי שלא אמר להם רק תחלת דברי ה'. ולא אמר להם שא"ל ג"כ לא תאור את העם. לכן שלח בלק עוד שרים רבים ונכבדים מאלה:
לשעבר ר"ל במלחמת סיחון מתשובת בלעם אם יתן לי כו' כסף וזהב כו' אתה למד שבלק אמר לו תחלה לכבדו בממון הרבה:
דכתיב וישא בלעם את עיניו שבקש להכניס בהם עין רעה כמו שפרש"י:

לתתי להלוך עמכם שמשמע אלא עם שרים גדולים מכם. למדנו שרוחו גבוהה עליו ולא רצה לגלות שהוא ברשותו של הקב"ה:

אם יתן לי בלק כו' אחר שהיה זאת לרבותא שאם יתן לו מלא ביתו כסף וזהב לא יוכל לעבור משמע שהיה עכ"פ חביב בעיניו הממון. ואגב הודיע שחפץ במלא ביתו כסף וזהב:

שאינו יכול לבטל הברכות כו' ודרש לעבור את פי ה' כמו להעביר ולבטל פי ה':

בפחי נפש בדאבון נפש ופיו הכשילו ואמר גם אתם:

מתנבא שעתיד להוסיף להם ברכה ניבא ולא ידע מה ניבא:

פסקה יא

שהליכתו מאבדתו זהו להסיר אדם מעשה מה שיעשה לו עבור זה ע"י שגופו מגבר יכסה שיאבד ע"י זה. וכן הנפש שבו תאבד מבלי להחשיך מני שחת כי אם תשחת בשחת אבידת הגוף והנפש יחד:

השטן מרקד לו הוא השטן הוא היצה"ר ואחר שיש לו רצון מעט אז מטבע היצר לעורר עוד יותר:

חוזר ומודיעו כמ"ש בב"ר יורד ומסית ועולה ומסטין כו':

עד יפלח חץ כבדו שאז כבר אין לו חיים. כן האדם הנפתה מיצה"ר לדבר עבירה:

וידע במה שהוא באיזה מעמד הוא עומד התחיל מבקש על נפשו. שעכ"פ נפשו בל תהי אבודה אף שיאבד מעוה"ז:

פסקה יב

כל הנסים שנעשו לישראל כו' בלילה היה מפני שמדה"ד שולטת בלילה:

בלילה מדבר עמם ע"י החלום שאז ביטול החוש והנפש מתבודדת יותר אז:

וכן אליהוא אומר (**שם** ל"ג) **בחלום חזיון לילה על שדיבר אתו בלילה** כצ"ל וכ"ה בתנחומא. ואתי' כמ"ד אליהוא לאו מישראל הוי:

מוליכין אותו נותנין לו רשות לילך כי הבחירה בידו:

כיון שהעיז פניו כו' ואע"פ שהוא נגד רצונו יתברך. וכמ"ש חז"ל בסנהדרין ק"ד חוצפא אפילו כלפי שמיא מהני. וע"ז אמר שכך כתיב כו':

ויחר אף אלהים כי הולך הוא שלא אמר לו קום לך אתם אלא מפני שהעיז:

איני חפץ באיבודן של רשעים כי למען ישראל לא היה חושש אחר ששם הברכה בפיו. ורק החרון היה שהולך לאבד את עצמו:

הואיל ואת רוצה כו' קום לך אתם דרש לך אתם להיות בגיהנם כמותן:

שבהתראה הלך ולכן מחוייב מיתה על הליכתו:
כבר קדמך כו' ע"י זריזותו בטוב בטל כחך. כי כל מעשה אבות סימן לבנים:
ללמדך שהיה שמח כו' דאל"כ עם שרי מואב למה לי:

פסקה יג

ונעשה לו לשטן וזהו דכתיב לשטן לו דמשמע דלאחר לא היה שטן. אלא מלאך של רחמים:
זה דרך ארץ כו' דאל"כ ונעריו עמו מיבעי ליה אלא להודיעך דרך ארץ:
וחוזרים ומשמשין זה לזה כלו' אם יצטרך אחד לנקביו יהיה השני משמש שמוש שלו ושל חברו:
ותרא האתון כו' כתב בספר נשמת חיים הבהמות רואים מה שאין האדם רואה ואחז"ל כלבים צועדים מלה"מ בעיר:
לנשוף בו ענין נפיחה:
ויכה במחנה אשור ואי' בסנהדרין צ"ה י"א בחוטמו נשף להם ומתו שנא' וגם נשף בהם ויבשו:
וגם נשף בהם ויבשו אלא כך כצ"ל וכ"ה בתנחומא. ולגירסתינו מלת חייהם הוא פירוש על וגם נשף בהם:
וחרבו שלופה בידו שלופה כלו' שלו פה. הפה לישראל שמתפללים להקב"ה ולא שלך:

פסקה יד

ומכה אתונו שלא תלך בשדה כלו' שהיה לו להכריחה ברוח פיו:
ספקלטור פי' בלשון רומי ממונה להרוג מחוייבי מיתה:
בא אצלו ברגליו רמז ללשון הש"ס רגלוהי דבר נש אינון ערבין כו':
כדי שלא יצטער המלאך כי אינו חפץ לשכון אצל רשעים ולהופיע עליהם:
הכרמים נמכרים כשועלים ואפשר שצ"ל הכרמים נרמסים לשועלים והוא ע"ד הכתוב שועלים קטנים מחבלים כרמים וישראל נקראו כרם ה' צבאות:
שבידיהם שני לוחות אבנים כתובים כ"ה בתנחומא ור"ל כדפרש"י בתורה שסתם גדר של אבנים מזה ומזה רומז לכך:
משני עבריהם הכוונה שכתובים גלוי ונסתר כי כל התורה שמותיו של הקב"ה. וא"כ בה יכול לשנות כל טבע ומערכה וקסם ואיך יכול לשלוט בהם:
בשלישית אין דרך לנטות ימין ושמאל כדמפרש שיעקב מטה שלימה אין בה פסולת:
במקל על בזיונות שביזתה אותו ודרש במקל מלשון מקלה אביו ואמו:

שהפה והלשון ברשותו של הקב"ה. שאם יחפוץ לקלל הוא ברשות הקב"ה להכריחו לברכם. כמו שפתח פי האתון:

החוגגת וכאומרת זכור למי תלך לזו החוגגת ג' רגלים להתקרב בזה אל ה'. ואיך אוכל להוליכך לשם:

לשונו סרוח התעללת בי הוא לשון טומאה כד"א ויתעללו בה כל הלילה:

אנקה אפשר שצ"ל נאקה. והוא גמל נקבה:

התחילו תמהין שרי מואב ואע"פ שכן ראו ותמהו לא שבו מרעתם:

וי"א אמר להם אינה שלי קאי אדלעיל שתק ולא מצא תשובה. וי"א שא"ל אינה שלי ולכך לא הרגתיה בפה. והיא השיבתו הלא אנכי כו' ובסנהדרין דף ק"י אי' א"ל מ"ט לא רכבת אסוסיא. א"ל דשדאי ברטיבא. א"ל הלא אנכי אתונך. לטעינא בעלמא. אשר רכבת עלי. אקראי בלעמא. מעודך עד היום הזה כו' ע"ש:

שהאתון גדולה הימנו שמעודך משמע מיום הולדו כמו מעודי עד היום הזה (בראשית מ"ח:ט"ו) אף שעדיין הוא רך ואינו רוכב בעצמו. מ"מ היה רוכב ע"י פדגוגו וטבע האתון אינו מאריך ימי יותר מארבעים בשום פנים. וגנאי הוא לו שהוא נער ובער וע' בש"ר פ"א סי' י"ב מ"ש:

וכיון שדברה מתה דרש ההסכן לשון סכנת מות:

ד"א ההסכן הסכנתי לעשות לך כה חס ובילקוט גרס ד"א חס כו':

לא היו יכולין לשעבדה כי היו בושים מפני דבריה ובקשתה לחמול עליה:

פסקה טו

וכי סומא היה כלו' מהו לשון ויגל. רק שהראה לו השם שהעין ברשותו שכשירצה הקב"ה לא יראה האדם מאומה:

וישתחו לאפיו שדבר עמו הכיור שמלאך ה' הוא. לפי שדבר עמו בחזיון לילה והכירו בהכרת פנים. וזהו לאפיו פי' בשביל הכרת פניו (מת"כ) ולכן נפל ארצה שלא היה יכול לשמוע הדיבור מעומד:

וכי דקיון כו' פי' עלבון וגנאי ר"ל וכי קרוב או גואל המלאך לה שיתבע עלבונה. אלא א"ל כו':

יראה ראתה נטתה פי' בשביל שראתה אותו לכך נטתה:

ירט בא"ת ב"ש מגן שיצא להיות מגן על האתון. ואפשר שפי' לעשות לך מגן. כי מלאך רחמי היה ויצא לשטנו כדי שישוב לביתו ולא יאבד וע' במת"כ:

מכאן את למד שהרג את האתון עיין רש"י ומזרחי. וזה לשון בחיי אולי נטתה מפני לולי נטתה מפני כאשר הרגתיה הרגתיך ואותה החייתי. מכאן שמתה האתון אחר שדברה:
שהיה רשע ערום כי לא יתכן שעשה תשובה באמת. שא"כ היה חוזר לביתו:
כך אומנתו כו' שזה רמזו במלת ועתה שהוא היפוך הקודם כאומר הוא ציוני לילך ועתה אתה מעכבני:
עם האנשים שחלקך עמהם שעשה אותו טפל להם והוא העיקר אצלם (מת"כ):
מלמד שכשם שהם שמחים כו' דאל"כ עם שרי בלק למה לי:

פסקה טז

מלמד ששלח שלוחים לבלק לבשרו בכדי שיכבדו ויצא לקראתו:
למטרפולין פי' אם של עיירות אם בל"י מטרי פולין עיר (ערוך):
למטרפולין שלהן דאל"כ עיר מואב למה לי:
קובל מתאונן:
נתנבא שסופו לצאת כו' ר"ל מדהל"ל האמנם אוכל ואמר לא אוכל לשון שלילה. לרמוז כי באמת לא יוכל (מת"כ):
וכענינו השיבו כלו' כענין נבואתו דבר גם הוא שבודאי יצא ממנו כך. שפיו אינו ברשותו:

פסקה יז

אטליז פי' דבר נקי מן המכס והירידים קבועים מידי שנה בשנה במקומות רבים היו חפשים (מוסף הערוך):
להרוג בני אדם ותינוקות כמו שמצויין בירידים ובשווקים. ודרש קרית על מקום שווקים וירידים שזהו שם קריה על המון אדם קוראים והומים זה לזה בכל חוצות:
ואח"כ מהרי שלש סאים ואל הבקר רץ אברהם ואי' באדר"נ נעשה לם שלשה שוורים ותשע סאין של סולת ע"ש:
לא שיגר אלא בקר וצאן אחת ואע"ג שכן דרך שקורין לשוורים הרבה שור כמ"ש רש"י על פסוק ויהי לי שור וחמור. י"ל מדשינה התורה והקדימה בקר לצאן (ודלא כברוב המקומות שכתוב אצל זביחה צאן ואח"כ בקר) ע"כ לדרשא אתא שלא שיגר לו אלא בקר וצאן אחת (א"א י"מ):
מארה פי' קללה והקללה בנכסיו הוא מה שצוה להעלות זבחים על ז' מזבחות כדמסיים ויאמר בלעם אל בלק בנה לי בזה ז' מזבחות:

פסקה יח

אדם שהקריב שור שקרניו קדמו לפרסותיו כדאי' באגדה ומסתמא בנה מזבח:

והבל מסתמא ג"כ בנה מזבח והקריב עליו קרבנו. ועיין לעיל פרשה י' סי' ד':
הפרקים פי' אברים שלמים של הבהמה:
שראה שישראל נופלים שם ואין לו סכין ובלעם היה לו סכין ולא ראה את המקומות כצ"ל (א"א). ור"ל שבלק ראה את המקומות שישראל נופלים בהם שהוא כמו ראיית הפרקים והאברים ששם חותכין ובלעם היה יודע לחתך ע"י קללתו אך לא ידע אנה הוא המקום:
טוב מנחה בלולה בשמן וחרבה דרש פת חרבה לשנים. פת הוא מנחה בלולה בשמן. וחרבה דרש ואפי' מנחה חרבה. ושלוה בה שקרבנות ישראל משימים שלום בעולם. כמו שהיו מקריבים ע' פרים על ע' אומות. מבית מלא זבחי ריב קרבנות בלעם שרצה לעורר מריבה על ישראל מאביהם שבשמים:
היה שפוי פי' שקט ושליו שהיה עודנו מחשב בלבו שאולי יסכים ה' עמו לקללם:
בעל השוק ממונה על תקנת השוק שלא יעשו עול במדה ובמשקל:
דורון לביתך כי הקרבן הוא כמו דורון להורדת השפע. אבל דורון כזה בשביל לעשות שקר הוא:
טוב ארוחת ירק וגו' ואהבה שם משור אבוס ושנאה בו:
ופקמו פי' הערוך כמו שנותן בפי הבהמה ברזל קבוע ברסן להטותה בו לכל צד שירצה:
מלאך היה מדבר מתוך פיו של בלעם. ודרש דבר כמו דבר בפת"ח פי' מדבר (ור"ל שהיה נשמע קולו של מלאך ובלעם לא היה מדבר כלום):
מלאך היה מדבר רבי יהושע אומר הקב"ה היה מדבר שנא' כצ"ל (א"א):

פסקה יט

והורידני בלק לבאר שחת מפרש מן הרמים ינחני לבאר שחת. כד"א נהה על המון מצרים והורידהו וגו' אל ארץ תחתיות את יורדי בור. ונהה כמו נחה שאותיות אחע"ה מתחלפין:
עם רם של מעלן הייתי פי' במדרגת רוח הקדש. והמת"כ כתב ובתנחומא גרס עם כסא של מעלן כו'. ולפנינו ליתא זה:
להיות כפוי טובה וזה מן ארם שהוא ארם נהרים מקום אברהם ינחני להעבירני מבלי להכיר טובה:
לא פלט לוט ומשם נתגלגל תולדות עמון ומואב:
נתנו לו בנים ובלעם היה נכדו של לבן הארמי כדאי' בתנחומא ס"ז. וכן איתא בזוהר וישלח דף קס"ו:
לעצמו מארר דהיה לו לומר ארה ליעקב:

אלא יעקב בתמיה:
לגיון חיל של מלך:
לא היה טובען פי' לא היה מרשם אותם להזכירם בשמם:
הריני הולך לשרשיהם שיצאו ממנו. ור"ל שהיה בלעם מתבונן אם ימצא חסרון וקללה מצד התחלתן. ולכך כאשר היה מהפך השי"ת הקללה לברכה היה מברך אותם מצד התחלתן ואמר כי מראש צורים אראנו. לומר כי מצד התחלתן ויסוד שלהם קשים הם:
לכך אמר כי מראש צורים אראנו מפרש צורים אלו האבות לפי שנמשלים האבות להרים. וגבעות אלו השבטים שהן למטה ממדרגת האבות כשם שהגבעות למטה מהצורים הגדולים (בחיי). ואח"ז מפרש ומגבעות אלו האמהות שהם למטה ממדרגת האבות כשם שהגבעות למטה מהצורים הגדולים. ותיבת דבר אחר מיותרים. וכן בילקוט ליתא ד"א:
הם אוכלים עם כל מלכות ומלכות שהטוב שמגיע להם אינו נבדל מן ישראל:
מן החשבון חשבון זכיותיהם:
מי מנה עפר יעקב מי יכול למנות כו' הכוונה על שכר המצות הללו שאין תכלית לשכרן הטוב:

פסקה כ

הרביעיות במחשבות טהורות:
שהיו חוטפות ומחבבות את המצות דרש רובע פועל יוצא שהיו הנשים מסבבים הרביעה. וקאמר שאפי' באותו ענין שהיא דבר תאוה הם היו מכוונים רק למצוה בכדי להקים זרע שבטי יה:
והרי זנחתיה כתב המת"כ בתנחו' גרס דכותיה ופי' חוזר אני להחיותה. ובתנחו' שלפנינו ליתא ובילקוט גרס זכיתיה. וי"ג זנתיה פי' נתתי לפניה מזונות:
כאדם שנותן בלינוס דוישם דבר בפיו משמע דבר שיש בו ממש. ופוקס פי' ומעקם ונוטה אותו שילך אל בלק:
לפוח לשבור רוחו לשון פחי נפש:
לילך לעצמו פי' לדרכו:
וכה תדבר ויבא אליו והנה כצ"ל:
שניהם היו בלק ובלעם דכתיב בנו בעור בנו צפור כאילו האבות בניהם:
אמר להביא עליהם רעות כו' משום שקשה רישא לסיפא. דברישא אמר לא איש אל ויכזב וגו'. ובסיפיה אמר ההוא אמר ולא יעשה. לכן מתרץ כשאמר לעשות טובה לא איש אל ויכזב וגו'. אבל כשאמר להביא רעה ועשו תשובה ההוא אמר ולא יעשה. ואמר זאת

כנגד שראה בלק המקומות שהם מוכנים להכשל. אמר בלעם שיתכן שיעשו תשובה לבטל הרעה:

והייתי סבור לקללם ולהכחידן פי' בלעם חשב באותה שעה שכעס עליהם הקב"ה לקללן:

ומעט עשו תשובה קאמר מעט על שנתעוררו לתשובה ע"י משה שא"ל אתם חטאתם חטאה גדולה וגו' ולא ע"י עצמם. או פי' ומעט עשו תשובה כמעט רגע עשו תשובה. ובתנחו' גרס מיד עשו תשובה:

ואומר לבן בנו והפכתי כסא ממלכות והשמדתי חוזק וגו' כצ"ל (א"א):

ושמתיך כחותם ובטל מ"ש כצ"ל:

אינו מסתכל בעבירות שבידם ואינו מסתכל אלא בזכות שלהן כצ"ל (א"א). פי' אינו מסתכל בעבירות שעתידין לחטוא. אבל במצות מסתכל הוא במה שעתידין להטיב. ומטיב עמהם:

זה שעומד אחריו פי' יהושע שיעמוד אחריו מה יהיה גבורתו. וכאומר הן עתה לא נוכל אותו. אם יכול נוכל ולו בזמן יהושע והשיב גם זה אינו:

קימעא הורידן כעוף פי' כשחוטאין הוא מורידן רק קימעא כעוף המעופף מעט מן הארץ. אבל כשזכו מעלן ומרוממם עד כעב. לפי שמדה טובה מרובה ממדת פורענות. ודרש כתועפות לשון עוף יעופף. וראם לשון רם ונשא וגבוה:

ומרוממם כעב שנא' כצ"ל (א"א):

ואלו משקרים אותם בתשובה פי' וישראל עושין תשובה וע"י התשובה עושין הקסמין שלהם לשוא ולשקר:

כתלמיד לפני רבו שיהיה מעלת הצדיקים לעתיד לבא גדולה ממלאכי השרת:

ושואלין ממנו כל פ' ופ' למה נכתבה כו' בזה גלו כי השגת התורה לא יהיה בטל לעולם (תפארת ישראל):

ושואלין אותם מה הורה לכם הקב"ה כיון שישראל יהיו לפנים ממה"ש יהיו מחדדי טפי מהמלאכים (י"מ):

שנא' כעת יאמר ליעקב כו' פי' כעת בעת העתיד שאז ישיגו התורה על אופן היותר נעלה מאד. יאמר מהמלאכים ליעקב ולישראל בדרך שאלה מה פעל אל. כי התורה כולה שמותיו של הקב"ה ושמותיו מורים על פעולותיו:

הן עם כלביא יקום אין כו' דרשו חז"ל מקרא זה על קיום המצות שכשיקום ממטתו ויתנשא ממנו הוא כארי וכלביא לקיים המצות של שחרית. וכן בערבית לא ישכב על מטתו עד שיאכל כל הבאים לטורפו כשיקרא את שמע על מטתו:

הרי הם ישנים מן התורה כי בעת השינה עת הסתלקות השכל. אך מהר בעת יקומו יתגברו כארי לעבודת השם:

אחד מהם בכלום כצ"ל:

ממליך להקב"ה וניצול כצ"ל. וכ"ה בילקוט:

ומלחשין אחריו פי' המחבלים עונין אחריו בשכ"מ:

משומרי היום לשומרי הלילה פי' מלאכים השומרי אותו ביום מוסרים וסומכים אותו ביד המלאכים הממונים על שמירתו בלילה:

וכשנער ממליך להקב"ה כמש"ל עמדו משינתן עומדים כאריות חוטפין ק"ש פי' ממהרים סמוך לקימה:

טרף זה בלעם שבא לטרוף את ישראל טרף קרי בו טורף:

זה בלעם ודם חללים אלו מלכי מדין שנא' **ואת מלכי מדין** כצ"ל וכ"ה בתנחומא:

על חלליהם תדע שכן כתוב כצ"ל (א"א):

גלוף פי' חקוק:

הרגו על חלליהם ר"ל שנפלו על חללים מן האויר. וכן בבלעם כתיב על חלליהם בס' יהושע:

וישב למקומו ארם נהרים שמשם היה:

חזר ליטול מהם שכרו שבמלחמה זו היו מואבים ג"כ כדאי' בספרי ס' מטות וצור זה בלק כנ"ל היה שם באותה מלחמה שהבטיח לבלעם לתת לו שכר:

פסקה כא

נט"י לפני המזון רשות פי' מצוה לגבי חובה רשות קרי לה:

מעשה בשעת הגזירה כו' זה שייך לסיום המאמר לקמן שאמר מי יוכל לקלל את כו' כאומר שהתבונן בלעם שאף במצות קלות יש בהם תועלות גדולות אף כי בגדולות:

שלא ירגישו בו כו' הא לאו הכי אסור לעשות סחורה בדבר אסור. רק מפני סכנה מכרה:

תיפח רוחך לשון קללה הוא:

כמעט אויביהם אכניע וכן סיפיה דקרא משנאי ה' יכחשו לו ותפס כן שבלעם כחש דבריו ורצונו. והתחיל לומר משלים לטובת ישראל:

ששמו מעורב בשמן שבסוף שם ישראל הוא שם אל כדאי' בס' במדבר סי' י':

כתיב להלן קול גדול במתן תורה כתיב שהיה הולך הקול מסוף העולם ועד סופו. כן כאן שכתיב בקול גדול פירושו ג"כ שהלך הקול מסוף העולם ועד סופו:

בקול גדול וגו' שאמר לו כו' ר"ל וגו' קללה תחשב לו שאמר לו לכה כו':

פסקה כב

נגאלו ישראל ממצרים קודם לזמנם:

את שמותם בכדי שיהיו מיוחדים לאומה. ומזה שלא יתערבו בהם:

לשונם שהיו מדברים בלה"ק. ועיין מ"ש בשהש"ר:

מסתורים פי' סודות ודברי סתר:

מופקד אצלם כל י"ב חדש דאע"ג דדבר נא באזני העם נאמר לבסוף כשהודיעו מכת בכורות. מ"מ בתחילת שליחות מרע"ה נאמר לו ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה וגו' והודיע הדבר לישראל. ומ"ש אח"כ דבר נא באזני העם הוא לומר שאז הגיע עת מעשה:

אלו הזכרים כאומר לכלה את כגן נעול מפני הזכרים שאינם פרוצים בעריות. ועי' בכל המקומות שציייניתי ביד יוסף ותמצא שינוים בהגי':

אלו הבתולות ע"ל פ"ג ש"נ:

לא סרחו לא חטאו בזנות עד שבאו לשטים. ולפיכך כתוב וישב ישראל בשטים וגו' ויחל העם לזנות:

שעשו שטות שנא' כי תשטה ודרשו שעשו שטות:

והוא היה משקה סדום שנחל השטים ההוא בבקעת יריחו שסמוכה לצוער מערי סדום. ותפס לשון משקה כי כלה משקה לרמוז מ"ש שם לשם ערוה נאמר:

אשר באו אליך הוציאם אלינו וגו' ונדעה אותם:

עתיד הקב"ה לייבשו ולחדשו שנא' כצ"ל וכ"ה בבחיי. וי"ג ליישבו. ובז"ח רות הגי' לרפאותו:

פסקה כג

פי החירות מקום קבוע לזנות היה שפי החירות הוא לשון גנאי אכלה ומחתה פיה וגו'. ולפי שהצניעו עצמן ביציאתן ממצרים נקראו פני חירות כצ"ל כדכתיב בפ' מסעי ויסעו מפני החירות לשון כבוד:

ואלו שהפקירו עצמן לנשים כצ"ל:

לעיקרו נופל על הארץ שממנה גדל (רש"י) כלו' שהכל חוזר לשרשו:

שהלכו בעצתו של בלעם:

קלעים פי' אהלים של קלעים כמו שעושים בשווקים:

ומשמרת לילדה צ"ל כדאי' בתנחו' ומסרסרת לילדה:

כלי פשתן לפי שבמצרים הפשתן מצוי כמ"ש עובדי פשתן וגו'. והורגלו ישראל בהן. ובתוך מ' שנה במדבר נחסר להם והם מתאוים לקנות מאשר ימצאו (שR"א):

שבא מבית שאן כצ"ל. ועיין בב"ר פ' י"ט ככלי פשתן הדקים הבאים מבית שאן. והוא שם מקום בא"י (יהושע י"ז י"א):

וצרצור פרש"י נאד:

ועדיין ל"נ כו' פי' סתם יינם עדיין לא נאסר. שהוא אינו אסור אלא מדרבנן ופנחס גזר עליו אחר מעשה מדין. אבל י"נ גמור אסור מדאורייתא אף בימים ההם (ז"א):

הפועל עצמו לבעל פעור פרש"י מתריז רעי בפניו. וזהו עבודתו וחייב עליו מיתה:

כענין של צמד בקר פי' כמו צמד בקר ששני שוורים מצומדים ומחוברים כו':

כאדם צמיד כו' פי' כאדם שמחובר למלאכתו בחשק:

ויצמד כצמידים על ידיה של אשה:

דאילו בעגל כתיב כו' ובתנחו' גרס דאילו בעגל כתיב ויתפרקו העם וכאן כתיב ויצמד ישראל כצמידים. ופי' שהעם הוא המון העם. וכאן כתיב ישראל אף הכשרים שבהם. והמת"כ מפרש גירסתינו ובכאן ויצמד בצמידים. שאתנן הזונה היו צמידים ואילו גבי עגל לא כתיב אלא נזמי הזהב:

ראשי העם תלה שהוא מפרש הוקע אותם אראשים. ורבי נחמיה ס"ל דהוקע אותם אחוטאים קאי. אבל הראשים לא תלה:

הושיב להם ראשי כו' שידונו אותו מהרה כדי שישוב חרון אף מישראל:

פסקה כד

בבלוריתה בשערותיה הארוכים:

בלק אבא שצור זה בלק כמש"ל:

נתעלמה ממנו הלכה שהבועל נכרית המקנאים קנאתו של מקום פוגעים בו בשעה שרואין את המעשה. אבל לאחר מיכן אין מיתתו מסורה לב"ד. והלכה למשה מסיני הוא. פוגעין פי' ממיתין כמו לך פגע בו ע"כ (ועי' בח"א רש"א):

לעבור לארץ ישראל שהוא אפריון ובית חתונתם לשכינת ה':

אלא בשביל פנחס כו' ובת"י נתן טעם על מה שנתעלם ממשה הלכה זו משום שבא לכלל כעס:

ולפי שנתעצל כו' אף שהיה זה סיבה מאת ה' בשביל פנחס. עכ"ז הבחירה היה ביד משה:

ויקבור אותו בגי מול בית פעור ולא ידע איש כצ"ל:

שמדקדק עם הצדיקים אף שהיה זה מן השמים למען פנחס כדלעיל:

פסקה כה

ונתנדב נפשו ומסר עצמו על קידוש השם:

נטל שיני ברזל פ' להט הברזל של ראש הרומח. ואפשר שצ"ל שנון הברזל:

והניחו בחיקו מדכתיב ויקח רומח בידו דרומח נאמר על הברזל שלקח בידו מתוך העץ שהיה קבוע בו והניחה בחיקו שלא ירגישו בני שבטו בדבר (רש"א):

אל הקובה פי' אהל שמושיבים בו זונות (מוסף):

ועשה לו י"ב נסים בסנהדרין פ"ב אי' אר"י ששה נסים נעשו לו:

דרכן לפרוש זה מזה בפרק הנשרפים אי' שהו"ל לפרוש ולא פירש. והיינו להנצל מפנחס או לפגוע בו. ה"ל לפרוש ולא פירש שאם פירש שוב לא היה יכול לפגוע בו:

שלא יצווחו כדי שלא יבואו בני שבטו להצילו שאע"פ שהיו עמו. לא היו בתוך האהל:

הנוקרנין פי' המדקדקים שלא בדבר צורך. כגון תרנגול דמנקר באשפה (ערוך):

אף הוא נכנס כו' ואע"פ שהיו נדקרים יחדיו היו אומרים שאחר שפירשו זה מזה עשה צרכיו ושוב אח"כ דקרם:

האריך הברזל דמסתמא קטן היה כיון שהניחו בחיקו:

כח בזרועו כו' שנשא אותם בכל מחנה ישראל ולא נתיגע (ז"א):

הפכן המלאך שיהיה הוא למעלה משום כשדקרן היה זמרי למטה:

שלא יטמא פנחס פי' שלא ילכלך ויטנף אותו. דאל"כ קשה הא הנס העשר היה ששמר הקב"ה רוחן שלא ימותו:

את המשקוף כו' כתב רש"י והוציאן עד שהם נדבקים ולא הוצרך להשפיל הרומח וישמטו. או שטעם הנס כדי שביציאתם מיד ותיכף יראו לעין כל. לפי שעיני כל ישראל תלויות מה יעשה בדבר זה (יפ"מ):

ונגף בהם ומ"מ הוצרך לנס השני. שאפי' היו טרודים מאז במגפה לא יניחו את זמרי בידו כשהיה צועק (יפ"מ):

חבטן השליכן:

ויעמד פנחס ויפלל. דבר אחר ויפלל שהוא כצ"ל (מת"כ). וכן הוא בפדר"א:

משט דין ומשפט מלשון שוטר ומושל. אבל נראה שצריך להיות מסטר שהוא מכת לחי. וכן מצאתי במעריך:

נתכלו לשון כליון:

על ידי סרחון שהם נענשים על סרחונם ומתוך כך הוא מונה אותם אחר כך לידע כמה הנותרים בחיים:

פרק כא

פסקה א

פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן אמר הקב"ה בדין הוא שיטול שכרו כלו' מאחר שיש לו מדת אהרן כאילו הוא בנו בטבע. לכן בדין הוא שיטול שכרו היינו הכהונה והשלום לכן אמר הנני כו':

גדול השלום שנתן לפנחס כי ענין השלום שניתן לו לא ידומה שהוא רק העדר הרע. שלא ייירא מפני שונאיו ומשפחת זמרי שיהיו שלמים עמו. לא כן כי אם שכר אמתי:

ה' עוז לעמו יתן ר"ל כשהקב"ה עוז ותעצומות לעמו יתן צריך שיברך את עמו בשלום תחהל שהיא כלי המחזיק העוז והטובה:

פסקה ב

וידבר משה אל ה' כו' הלכה כו' עד סוף סי' ג' שייך לקמן אחר סי' י"ד. וכ"ה בתנחומא:

אוכלוסין חיל גדול של ששים רבוא (רש"י):

חכם הרזים שיודע מה שבלב כל אלו (רש"י):

שאין פרצופותיהן דומין כו' כי תכונת הרוח יתנכר על הפנים:

פסקה ג

ששה שמות יש לו לזמרי בתנחומא גרס ג' שמות. ובסנהדרין פ"ב ובילקוט גרס חמשה. והוא הנכון:

ושלומיאל בן צורי שדי עמ"ש הגר"א באד"א סדר נצבים:

כביצה המוזרת שהולקש ונתבלבל שכבת זרעו מרוב בעילות (רש"י):

שסילא עון משפחתו פי' גרם שיזכרו ויספרו. לשון המסלאים בפז (איכה ד':ב') שהיו מעריכין עצמן בפז. לישנא אחרינא גרס לחפש ולדקדק אחר עונם לשון מסלסל בשערו (רש"י):

מעשה כנען זמה כדאמרי' בפסחים קי"ג ה' דברים צוה כנען את בניו ואהבו את הזמה (רש"י):

עמדו השבטים עליו כו' כדאי' בירושלמי פ' הנשרפין שבקשו לנדות לפנחס משום שעשה שלא ברצון חכמים. דהא דתנן קנאין פוגעין בו. לאו דמצוה למיעבד הכי אלא שאם רצו פוגעין בהן. ומ"מ אין רוח חכמים נוחה מהם כו'. ע"ש וביפ"מ:

בן פוטיאל זה שפיטם כו' פי' בן יתרו ונקרא פוטיאל ע"ש שפיטם עגלים לעכו"ם. שאלעזר לקח לו אשה מבנות יתרו:

שפיטם אבי אמו לאו דוקא הוא. כי ספק הוא אם אמו מזרע יתרו או אבי אמו. אלא חדא מינייהו נקט:

הרג נשיא שבט רש"י:

שעדיין הוא קיים ולפיכך הוא"ו קטיע קרי ביה שלים (מת"כ). והבחיי כתב שמעתי שהמלה הוא נוטריקון שלא ימות. וזה מחזק קבלת חז"ל כי פנחס זה אליהו עכ"ל:

בריתי היתה אתו החיים והשלום כתה האלשיך (תהלים קמ"ז) קרא להחיים שלום משום שמה שהמות יפריד בין הנפש והגוף איננו רק מהעדר שלום בין שניהם. אך בהזדכך החומר יתקרבו באיכות ואז תראנה הנפש ותמצא לה מנוח. נמצא כי החיים והשלום אחד הן עכ"ל:

כשם שהקב"ה מתעסק בשבחן כו' ר"ל במקום שייחס את הצדיק לשבח ייחס את הרשע לגנאי כמו שפרש"י:

צור גדול מכולם מלך הוא שהוא בלק כדאי' לעיל ס' בלק שאמרה כזבי איני נשמעת אלא למשה שכך צוה אותי בלק אבא. וצ"ל שהיה גם מלך במדין:

פסקה ד

ושתים בעבירה מואבים ועמונים וכדאי' בספרי ס' בלק עמדו עמונים ומואבים כו' והושיבו שם נשים כו'. ובסנהדרין ק"ו אמרו וצרצור יין העמוני מונח כו':

פסקה ה

מוותר על התורה פי' לעשות מדעתו יותר ממה שציותה התורה:

ויגלח את חצי זקנם כו' שהשלוחים של דוד להיותם נכבדים היו מגודלי זקן ומלובשים בגדים ארוכים וכדי לבזותם כרת מדויהם בחצי וחצי זקנם:

לידי מלחמה עם ארם נהרים כו' בדה"א י"ט כתיב וישלח חנון ובני עמון וגו' לשכור להם מן ארם נהרים ומן ארם מעכה ומצובא רכב ופרשים:

לכך כתיב צרור את המדינים בכעס וחימה שלא להניח מאומה כי אין טוב יוצא מהם:

פסקה ו

אשר יצק מים ע"י אליהו ונעשה נס על ידו במים. על כן לכו אליו. אולי גם פה יעשה ה' נס על ידו ליתן לכם מים:

יש אתו דבר ה' שהרי הוא לא בא אלא ע"י נבואה באמת יש אתו דבר ה':

וירדו אליו מלך כו' ולא קראו לו שיבא אצלם:

ענותנותו של אותו צדיק וכן אמרו שלהי מכות על יהושפט כשהיה רואה תלמיד חכם היה עומד מכסאו כו':

מונה לבנו מאותו שעה פי' מונה המלכות לבנו יהורם מאותה שעה:
מה לי ולך כי כל עסקך עם נביאי השקר:
אל נביאי אביך הם נביאי הבעל:
ואל נביאי אמך הם נביאי האשרה:
שלא שאל בו מימיו ר"ל להכי לא רצה אלישע לומר לו דבר ה':
אהה כי קרא ה' לשלשת המלכים כו' א"ל לא למעני תעשה כי אם למען חברי מלך יהודה ומלך אדום:
שנא' ונקל זאת כו' דרשו ונקל זאת לשון נקלה שזאת האומה נקלה ובזויה לפניו יותר מכל. שבכולם אסור לכרות עצה וכאן התיר (כלי יקר):
שנא' לא תדרוש שלומם וטובתם אלו כו' כי האילנות הם טובה לעיר ושלום ברוב פרים:
לכך נאמר צרור את המדינים והכיתם אותם. דקדקו שמאז בתורה גילה באומרו והכיתם אותם על והכיתם כל עיר מבצר:

פסקה ז

כך כשיצאו ישראל ממצרים מסרן למשה במנין כו' כאומר אליו ראה והביטה המספר הלז השמר פן ואולי יפגע בם מדת הדין. ויחסר מנינם על העדר מנהיג ומוכיח. ועל דרך זה מסרם משה ליהושע (אלשי"ך):

פסקה ח

מפני מה לא חלקה להם ר"ל ליוצאי מצרים:
אין שם אחד אבל צוחר לא נחסר כמו שפרש"י שהוא זרח והוא צחר:
הרי ששה משפחות על הזנות שנשארו רק קטנים שהיו פחותים מבן עשרים לכך לא באו במנין הזה:
שאינו עושה את שלה פי' שאינה עושה נגף:
ועמדו על בורים פי' צדיקים גמורים שיהיו ראוים לירש את הארץ:

פסקה ט

לפי שכתב סימן כו' ר"ל ולהכי היתה קנאה בהם שזה חפץ בחלק של חברו. והגורל הזה משתיק אותם ואעפ"כ עלה הגורל עפ"י חלוקת יעקב. ואפשר שצ"ל אע"פ שכתב סימן:
אין לך רשות לחלק אלא על פי הגורל שמעתה יאמר מאת ה' היתה לו. וכענין שכתוב בחיק יוטל הגורל ומה' כל משפטו ובין עצומים יפריד. פי' בין המחלוקת והמריבות כלשון הגישו עצומותיכם (בחיי):
דכתיב ע"פ הגורל דאל"כ ע"פ הגורל למה לי הא כתיב אך בגורל תחלק הארץ:

פסקה י

ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב וגו' אשר באזניהם. פי' מעל עצמן אבל הנשים לא נתנו כמו שפרש"י שם:

אבל הנשים לא היו עמהם בעצה אבל בילקוט סדר שלח אי' שגם הנשים האמינו לדברי המרגלים ובכו:

איש ולא אשה דאל"כ איש למה לי. לא נותר אחד מיבעי ליה:

פסקה יא

מה חכמתן שלפי שעה דברו בשעה ובעת הגון דברו וכדמפרש:

ואם לא תתיבם אמנו דייקו זה מדקאמרו למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו משמע דמכח דין יבום הוה קאמרי ליה הכי דגבי יבום כתיב להקים לאחיו שם בישראל:

שלא יראה משה עצמו כו' ויתגאה בזה:

שלא נצטוו על זה שלא לינשא אלא להגון. אבל משה נצטווה לפרוש מן האשה אם בפירוש אם ע"י ק"ו כדאי' לעיל בש"ר פ' מ"ו:

פסקה יב

שהפליא העלים כד"א כי יפליא:

זמירות היו לי חקיך כשהייתי בורח מפני אויבי ויגורתי מפניו הייתי משתעשע בחקיך והיו לי זמירות להשתעשע (רש"י):

תלה הארון עצמו באויר ונשמטו הפרות מתחתיו ע' לעיל פ"ד שם נתבאר:

על השל על השגגה:

חוליא אחת של זכוכית חוט שנחרז עליו חתיכות של זכוכית כמו מרגליות. לשחוק בהם התינוקות:

והפליא ממנו ואע"פ שעדיין לא נאמרה פרשה נחלות. מ"מ ה"ל ללמוד הדין מפרשה יבום דכתיב ובן אין לו עיין עליו אפי' בת או בת הבת פוטרת מן היבום. הרי שהבת היא חשובה כבן. וה"ה לענין ירושה שהבנות יורשות במקום שאין לו בן:

באו אלו ואלו לפני משה והא דכתיב ותעמודנה לפני משה ולפני אלעזר הכהן ולפני הנשיאים כו'. דרשהו כך ותעמודנה לפני משה ומקמי משה עמדו לפני אלעזר ומקמי אלעזר עמדו לפני הנשיאים כו'. והא דלא כתיב כסדרן לפי שאינו רוצה להקדים תלמיד לרב (רשב"ם):

נטלו שלשה חלקים יליף מדכתיב נתן תתן כפל לשון:

חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים בפ' י"נ פי' רשב"ם חלק אביהם צלפחד שהיה בן כ' מיוצאי מצרים. וקסבר האי תנא ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ. ואע"פ שיוצאי מצרים

לא נכנסו לארץ שכולם מתו במדבר. מיהו להכי אהני שאם יצאו ראובן ושמעון ממצרים ונולדו להם בנים במדבר ונכנסו לארץ. לראובן בנים עשרה ולשמעון אחד. יטול בן שמעון כנגד עשרה בני ראובן. שהרי לראובן ושמעון נחלקה הארץ וזכו בניו כל אחד בחלק אביהם. וצלפחד יצא ממצרים ומת במדבר לפיכך נטלו בנות צלפחד חלק צלפחד אביהן שהיה מיוצאי מצרים. וחלקו עם אחיו בנכסי חפר שהיה מיוצאי מצרים. ובנות צלפחד קבלו חלק אביהן מנכסי חפר בשעה שחלקו אחי צלפחד נחלת אביהם ביניהם. דבת הבן במקום הבן לירש עם האחים. ועל שהיה צלפחד בכור והיה ראוי ליטול פי שנים בנכסי חפר. ואע"פ שאין הבכור נוטל בראוי. ארץ ישראל מוחזקת ליוצאי מצרים לכן נטלו בנות צלפחד גם חלק הבכורה (ועיין במזרחי). או אפשר שמה שאמר המדרש ושהיה בכור ונטל שני חלקים הכוונה ממטלטלים של חפר:

בעבר הירדן כו' ולכן כתיב בלשון כפול נתן תתן כלו' גם בארץ גם בעבר הירדן:

וקרבו לפני יהושע ליטול בנחלת חצי מטה מנשה שנתן יהושע בא"י. וצ"ל שלא נטלו חלק אביהם וחלק זקינם במקום אחד. אלא חלק אחד נטלו בעבר הירדן וחלק אחד בא"י:

ואף יעקב אבינו ראה שנוטלות מיכן ומיכן כצ"ל וכ"ה בילקוט:

שהבת מעברת נחלה כו' שבנה ובעלה יורשין אותה. שזה דכתיב (בפ' מסעי) ולא תסוב לא נצטווה אלא לאותו הדור בלבד:

פסקה יג

מה ראה לומר אחר פרשת נחלת שפ' הזאת אין כאן מקומה שהרי אחר שעלה אל הר העברים שהוא הר נבו שוב לא ירד כנראה מס"פ וזאת הברכה:

אין אתה יפה מאחיך במלת כאשר נאסף רמז לו ככה. דאל"כ למה לי למימר כך. ואם לדמות איכות מיתתן. הלא לא דמו כי במשה לא ידע איש קבורתו:

פסקה יד

כאילו בא בזרוע כי יפקוד הוא לשון צווי ולא לשון בקשה. כי אחר שאינו מכוון לטובת עצמו כי אם לטובת הצבור. וזה רצון ה' שיבקש בזרוע בעדם:

אם הבנות יורשות אף שאין ממלאים מקום אבותם לכיבוש ארץ ישראל ולצבא צבא בישראל ולא היו במספר הפקודים ואין נקרא הנחלה על שמן. מ"מ יורשין אביהן. אף בני ירשו כבודי אף שאין ממלאים את מקומי:

הרבה שרתך וגדולה שימושה יותר מלימודה:

בית הוועד בית המדרש:

שאינו מאבד שכרו קח לך כו' ר"ל זהו דכתיב קח לך לשון לך מורה שא"ל את שבדוק לך ואתה מכירו כדאי הוא שיטול שכר שימושו (רש"י). ואע"פ שיש בדורו זקנים וחכמים כמוהו. זוכה הוא מפני שימושו התמידי לשלמות גדול מהם שיהיה נשאר במקומך:

פסקה טו

הרי ז' ימים עי' במקומות שציינתי ביד יוסף:

ועשה משה בטוב עין שלא חרה לו על שניתן כבודו לאחר בכל וכל:

לפי שאמרת אלהי הרוחות ולא אמרת אלהי השמים ולא אלהי הארץ. ע"כ היה כוונתך אלהי שאתה מכיר רוח כל אחד ואחד. הא לך יהושע שהוא איש אשר רוח אלהים בו להלך לכל אחד ואחד לפי דעתו:

כמערה מכלי אל כלי כשופך מכלי אל כלי:

פסקה טז

אם ארעב כו' עי' בספרי ס"ז סוף פיסקא קמ"ג ובז"א שם:

שלש הן ברשותך שור ושה כשבים ושה עזים:

וז' אינן ברשותך איל צבי ויחמור ואקו ודישון ותאו וזמר:

אבוסך לשון אבוס. וזה שאמר שם לא אקח מביתך פר מממכלאותך עתודים. בתמיה וכי לא לקחתי ממך קרבן מהגדלים על אבוסיך ולא הטרחתיך להביא מחיתו יער כי לי כל חיתו יער:

מזיז שכינה הם ניזונים והענין שהן אמת שאינן צריכים לדבר ממשי שיזונם אחרי שהם רוחניים. רק עכ"ז צריכין לקיום רוחני:

היה אוכל ושותה כי אזלת לקרתא אזלית בנימוסה:

פסקה יז

בריותי אין צריכין לבריותי באותו דבר פרטי שניתן בכח הבריאה שתפעול בעולם אין בטבעה שתצטרך להיוצא ממנה בידי אדם לחזק על ידה כח פעולתה הטבעי:

שהוא עושה יין הרבה פי' שאם תשקהו יין יעשה יין הרבה:

ואני על לוגך לוגך לאו דוקא:

לשון שתיה כד"א וישתו וישכרו:

לשון שביעה מדכתיב וישכרו אחר וישתו:

לשון שכרות כד"א שכורת ולא מיין שפירושו מבולבל בלי דעת כמנהג שתוי יין (מת"כ). ובספרי נסך שכר דאנא רוי שבע:

פסקה יח

בהמה אחת היא ושמה בהמות. ולא בהמות רבות דהא כתיב חציר כבקר יאכל הנה נא כחו במתניו וגו' בלשון יחיד (יפ"ת). ועי' בש"ר פ' מ"ה סי' ח'. וע"ש מ"ש:

רבוצה על אלף הרים שרועה ותרביץ כלם פעם בזה ופעם בזה שצריכה למזונותיה כל גדוליהם (יפ"ת):

ואלף הרים מגדלים לה כל מיני עשבים והיא אוכלת שנא' (איוב מ':כ')**כי בול הרים ישאו לו**. וריש לקיש אמר בהמה אחת היא והיא רבוצה על אלף הרים ואלף הרים מגדלין לה כל מיני מאכל לאכילתן של צדיקים לע"ל שנאמר והיה השרון כצ"ל וכ"ה ברבה ויקרא פ' כ"ב ותנחומא סדר זו. ופי' שנאמר כי בול הרים ישאו לו. שההרים נושאים ומפריחים צמחים לו:

כל מיני מאכל לאכילתן של צדיקים לע"ל דסוף הבהמות ליאכל לצדיקים:

מגדלים לה בהמות בכל יום אבל לא עשבים. ומ"ש כי בול הרים ישאו לו היינו שיצמחו צמחים למזון החיות אשר שם שהן בעבורו:

אפשר דאית בעיר אוכל בעיר והא אין בהמה אוכלת ב"ח כדרך החיות אלא מהצמחים הן ניזונות:

שנאמר הן יעשוק נהר ולא יחפוז דריש וא"ו של ולא. ואע"ג שמצאתיו כתיב לא יחפוז בלא וא"ו (מת"כ). והמנחת שי כתב שבנוסח קדמון מטולטילא כתוב ולא בוא"ו:

שנא' יבטח דרשו י"ב של יבטח (מת"כ):

ויש בהן לכלוך כו' בתמיה. שלפי גדלו אין בזה אפי' הדחת פה בעלמא:

ונהר יוצא מעדן והוא גדול מאד וממנו ישתה לשבעה. ודריש לשון יובל שיובל לפי בהמות:

ושמו יובל ר"ל שם הנהר קודם שיפרד שנא' ועל יובל כו' פרש"י בכורות נ"ה ע"ב דבעץ החיים משתעי קרא כו' ע"ש:

זו בהמה שאלו מפני גדולתן ושבח הבורא יתב' ניכר יותר בהן נקט להו (יפ"ת):

זו זיז שדי דאי' בויק"ר פ' כ"ב זיז עוף טהור הוא כו' בשעה שהוא פורש כנפיו מכהה גלגל חמה. פירוש שכפי גדלו מכסה בכנפיו לפני השמש ומסתיר אורו מהעולם:

זה ג"ע שהוא גדול מכל העולם כדאי' בפ"ק דתענית עולם אחד מששים מג"ע:

זה לויתן וקאמר דגי הים לשון רבים משום דזכר ונקבה נבראו:

פסקה יט

אלף נשים היה לו לשלמה וכל אחת כו' דייקו וז"ש ליום אחד ר"ל לכל יום ולכל בית אחד (כלי יקר):

נחמיה הפחם הוא נחמיה בן חכליה. ונקרא כן ע"ש שהמלך מנה אותו לפחת כדכתיב (נחמיה ה':י"ד) אשר צוה אותי להיות פחם. ובפסיקתא משמע שנקרא כן ע"ש שלא אכל לחם הפחה:

פסקה כ

כדי גמיאה מתשובת רבקה שאמרה שתה אדוני ולא כלשונו. משמע מזה דהוא לא בקש אלא גמיעה אחת. והשיבה שישתה כרצונו (יפ"ת):

פער פיו פתח פיו:

שהברכה שרתה בפיה של אותה הצדקת דייק מדקאמר ותותר בתי"ו של כינוי הנקבה כאילו היא היתה סיבת מה שנותר. שבזכותה נותר ששרתה ברכה במעיה. וכן דייק לקמן דקאמר את אשר הותירה משבעה. ולא אשר נותר משבעה (אגרת שמואל):

כששה ככרי כסף בתנחומא גרס יותר משש ובפסיקתא גרס כששה ככרי זהב:

פסקה כא

לא שניהם בבת אחת כי לא העמסתי עליך למרבה:

לעוה"ב אני אערוך לכם שולחן גדול ויהיו או"ה רואים ובושים שנא' תערוך כו' וכ"ה בתנחומא. דייק מדקאמר תערוך בלשון עתיד:

פסקה כב

וכשהוא מבקש מהן אינו מבקש אלא לפי כחן. וזהו לא מצאנוהו שיבקש מאתנו שגיא כח שנעשה למעלה מכחנו. אבל הוא ישגיב בכחו לנו הטוב למרבה:

ועשן בחופה למה כי הענן הוא דבר המגין כמו שכתוב ביוצאי מצרים פרש ענן למסך. אבל חופה מעשן שהוא דבר המזיק למה:

עשונות לשון עשן כלו' בעינים כהות ורעות וצרות בתלמידים שלא להנותם מנכסיו. או מחידושי תורה שלו:

אש בחופה למה אש שהוא דבר המזיק למה. ואע"ג דאשכחן נמי במצרים ואש להאיר לילה וגו'. הרי מפורש בו שם שהוא מועיל להאיר בלילה. אבל כאן לא כתיב בלילה אצל אש אלא אצל להבה:

חופתו נכוית ממנו פי' חופתו של חברו הקטן ממנו נכוית מחופתו של הגדול ממנו. והכוונה בזה הוא שכל מי שהוא קרוב לה' מושפע ממנו יתב'. והוא משפיע למי שקטן ממנו. וזו היא קנאת איש מרעהו בג"ע שנכוה מחופתו של חברו בהיותו עליו והוא נשפע ממנו. והתכלית לשם שמים להיותו קרוב אל הסיבה הראשונה להיות מושפע ממנו יתברך (כלי יקר):

פסקה כג

אלא (**איוב כ"א**:י"ד) **אמרו לאל סור ממנו וגו' והוספת שלוה לדור הפלגה שמא כבדוך אחד מהם. לא דיים שלא כבדוך אלא אמרו הבה נבנה** כצ"ל (א"א) וכ"ה בתנחומא: **ולמי נאה להוסיף שלוה וכבוד לישראל** נתת שלוה לדוד ושלמה ודניאל נכבדת שברכוך ויברך דוד. וכן שלמה ודניאל כדאי' בילקוט כאן ובישעיה:

אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע עליך ליתן לנו את המועדות כו' בא לתת טעם לחג עצרת שנראה דבר נוסף. כי אחר שכבר עשינו ז' ימים חג הסוכות ושמחנו מה צורך עוד לחג עצרת. לזה מביא בעל המאמר פסוק יספת לגוי וגו' שישראל בי"ט שלהם נכנסין לביהמ"ק ומקריבין קרבנות ולזה יחד ה' להם עצמם רגל נוסף:

אפי' מועד אחד לא בטלנו הקרבנות. כי ברוב השמחה לא שכחנו שם אלהינו אלא לעולם יראתו על פנינו:

יספת לגוי ישראל נכבדת. ועל כן רחקת מלפניך כל קצוי ארץ:

פסקה כד

א"ל הקב"ה לישראל אף שלכאורה היה נראה שראוי לחסר לכם יו"ט מפני הסבות הנ"ל. אך לפי שאתם בטוחים מן הנזקין אלו איני מחסר אתכם יו"ט אלא מוסיף לכם מועדות שתשמחו בם שנא' ביום השמיני עצרת תהיה לכם כלו' הוספתי לכם שמיני עצרת מלבד הקרבת כל ימי החג שהקרבנות על רבות הטובה לכל העולם. עוד אני מוסיף לכם ברכה מיוחדת:

על ע' או"ה כדי שיתייחד השי"ת על הכל:

ע' פרים על ע' אומות כדי לקרבן לאמונה. ויום ראשון היו מקריבין י"ג פרים לרמוז שעתידים כולם לקרא בשם ה' ולעבדו שכם אחד וליחדו. ולזה מתחיל בי"ג בגימטריא אחד. ומתמעטים והולכים למעט קושי ערפם בעבודת כוכבים (ש"ך על התורה):

אני ואתה שהיום הוא רק להרבות השפע לכם:

פסקה כה

מה ראה להיות פוחת בכל יום שפרי החג היו מקריבין בכל יום אחד פחות מיום שלפניו: **אותם המועדות שעשה ירבעם** ר"ל מדעת עצמו. וזהו מועדיכם שהם משלכם ומדעת עצמכם:

ולא החדשים שגם ר"ח בכלל מועד כמ"ש בש"ע א"ח בשם הרמב"ן סי' תקס"ב:

פרק כב

פסקה א

באמת במשפט ובצדקה כו' לא תהיו סבורים כו' ודרש באמת במשפט ובצדקה על זה שלא הותר לישבע באמת כי אם כשעוסק בתורה שנקרא אמת. ובמצותיה של תורה שנקראים משפט וצדקה. וכדמסיק:

אין אתה רשאי לישבע בשמי אא"כ יהיו כו' כי צריך למצוא בושה בנפשו איך יזכיר שם ה' הנורא בשביל ממונו אשר הוא דבר אפם ואין. זולתי אם הוא איש אמונים מאד וירא ה' ואז כל מעשיו לשם ה' אז הותר לו. כי נתקדש ש"ש על ידו:

את ה' אלהיך תירא כו' בפסוק זה עשרה תיבות. ללמדך שכל המקיים כתוב זה כאילו קיים עשרת הדברות (כד הקמח):

ושתהיו כאותן שלשה כו' אברהם איוב ויוסף שעל היראה הגדולה לא יחמול על עצמו והכל בעיניו כאין מול יראתו יתב' כאברהם. ויקבל היסורים מיראה כאיוב. ויגביר על נפשו המתאוה כיוסף. אז הוא אות שאינו מכוין לטובת עצמו ואז מותר לו לישבע באמת:

אם אתה מפנה כו' לכך נאמר ואותו תעבוד דתיבת ואותו מיותר לכך פירשו דר"ל דאותו לבד תעבוד:

מפנה עצמך מכל עסקיך:

אתה רשאי להשבע עיין בספר המצות דף נ"ח ברמב"ן ובמגא"ס ע"ש:

וכולם נחרבו על שבועת אמת כי אין בכל עבירות כולם עבירה חמורה כעובר על השבועה. ויצר לב האדם רע מנעוריו והוא כועס תמיד. ומתוך כעסו קופץ ונשבע. לכן אסור לישבע אפי' באמת אם אינו כאותן שנקראו יראי אלהים:

פרקמטיא סחורה:

פסקה ב

תלה הכתוב מיתתו במדין ר"ל בנקמת מדין. והטעם לפי שראה מעשה מדינית ולא קינא לה' לכן נתלו חייו בנקמת מדין (בעה"ט):

מיד כו' החלצו מאתכם וכדאי' בספרי אין החלצו אלא איזדרזו שנא' חלוצים תעברו:

אנשים צדיקים דאל"כ לא ה"ל למימר אנשים דהא אין דרכן של נשים שיוצאות למלחמה אלא בא ללמדך שהיו צדיקים:

ולהלן בחר לנו אנשים לנו שיהיו דומים לנו. לי ולך:

בנפול תרדמה על אנשים ושם מדבר בנבואה שאינה שורה אלא על חכם וצדיק:

דיקו עלבון:

פסקה ג

שני אלפים מכל שבט ושבט שלח שהם כ"ד אלף נגד כ"ד אלף שהפילו המדינים מישראל (בעה"ט). ודייקו מדכתיב אלף למטה אלף למטה. הרי שמכל מטה שני אלפים:
שיניך כעדר הקצובות וכדאיתא בשהש"ר שיניך כעדר הקצובות מלין קצובים י"ב אלף בנדבה וי"ב אלף במסירה. ור"ל דאותן י"ב אלף שהלכו למלחמה עליהם אמר הכתוב וימסרו שנמסרו בעל כרחם. לפי ששמעו שמיתת משה תלוי במלחמת מדין אבל אותן י"ב אלף שהלכו לשמור הכלים באמת הלכו ברצונם:
שהיו נמסרים זוגות זה לזה דייק לשון וימסרו מלמד שאפי' סדר עורכי המלחמה שהולכים מזוגות שנים שנים שאם יפול האחד יהיה שני להקימו. גם אותו זיווג היה על פיהם. שמעצמם לא נתרצו כדי למצוא עלילה כי ירט הדרך לנגדם מפני חיבת משה (מת"כ):

פסקה ד

והוא משלח אחרים קושיא הוא:
שזו בצד מואב במזרחית דרומית א"י. אבל זו של משה סמוך למצרים בדרומית מערבית א"י. והיא קיימת עדיין:
בגדי קדש שבהם אורים ותומים כמסקנא ביומא דף ע"ג שמשוח מלחמה נשאל באו"ת במלחמה בשמנה בגדים. ועיין בירוש' פ"ק דיומא. וז"ש שלכן פנחס שהיה משוח מלחמה לקח אתו בגדי כהונה מפני שהיה צריך לשאול באו"ת. וז"ש להלן שהיה הציץ עמו והראהו לבלעם:
ומה בקש שם והלא כבר הלך למקומו כדכתיב ויקם בלעם וילך וישב למקומו. ומקומו של בלעם פתור ארם נהרים הוא ולא מדין:
שכרו מן כ"ד אלף כו' שנפלו מישראל בעצתו. ומה שהקשה הרא"מ למה בקש שכר ממדין ולא מבלק עמ"ש בסדר בלק סי' י"ט:
תלמידי תלמידיו ומ"מ הלך לקראתם לכבודם:

פסקה ה

ד"א נקום נקמת ב"י זש"ה לא יגרע כו' סמך לדבר שהקב"ה נזקק לשמח הצדיק שיראו עיניו תשוקתו. ולא יספיק במה שיבטיחנו על קיומה אחרי מותו:
ללמדך שמשה מתאוה כו' כלו' מזה שאמר הקב"ה אחר תאסף אל עמך. שמעינן כי זו היתה בקשתו לראות בנקמת המדינים קודם שימות. מפני שהמדינים החטיאו את ישראל. והמחטיא את האדם חמור יותר מן ההורגו:

פעמיו ירחץ בדם הרשע זה בלעם ואע"ג דפנחס הרגו כיון שמשה צוה לפנחס על הריגתו. לכן נדרש פעמיו ירחץ וגו' על משה:

עד שהזאב בא לצאן פרשו לו מצודה ע"ד מ"ש בתנחומא סדר זו סי' ג' גמלא אזיל למבעי קרני. אודני דהוו ליה גזיזן מיניה. וכן הזאב כשבא לצאן נתפס במצודה. וכן בלעם ע"י שהיה בא להרויח וליטול שכרו ממדין נלכד בשחיתותם:

הראו לו את הציץ ענין הציץ להפילם נראה מפני שע"י רוח הקדש רוח הטומאה בורחת וכאומר בשיר של פגעים ויהי נועם ה' וגו' כי ע"י נועם רה"ק יברחו כל מיני משחית:

פסקה ו

כתיב ביהושע כאשר הייתי עם משה כו' שאע"פ שמיתתו היתה נדחית בדחיית המעשה מ"מ לא עכב. ולפי שהקב"ה יודע את לבבו אמר לו אחר תאסף. כלו' עשה זאת ואחר תאסף שלא תמות רק אחרי זאת ובידך לעכב את המיתה. ועכ"ז לא עכב (יפ"ע):

כאשר הייתי עם משה כו' ומאחר שזכה יהושע לשהיה ה' עמו כמו עם משה נראה שצדיק הוא מאד. וא"כ למה באריכות הימים קצר ממנו. והשיב על שנתעצל במלחמת ל"א מלכים:

רבות מחשבות כו' מפני שבספר משלי דבר כפי החכמה אמר שאפי' כפי החכמה שיראה היות ההשתדלות האנושי מועיל הודה כי אין בו כח נגד הגזירה האלהית:

פסקה ז

זכה באחת מהם נוטל חמדת כל העולם אחר שהכל למען כבוד ה'. וענין אלו הג' חכמה היא הידיעה. הגבורה הוא במדות לכבוש את יצרו כמ"ש איזו גבור הכובש את יצרו. והעשיר לעשות טוב לזולתו. וזהו שמסיים אבל גבורתו ועשרו של ב"ו. כלו' מה שהוא מכוין רק לטובת עצמו אינו כלום:

אלא חוטפין אותה להן כלו' שמזלם הגביהם פתאום כאילו בא בחטיפה. ולכן נפסקו מהר:

וישבו להם חוץ לארץ ישראל ס"ל שעבר הירדן לאו מא"י היא. וכן משמע בקה"ר פ"ד. וכדמשמע ביחזקאל מ"ז פסוק י"ח ע"ש וברש"י:

לפיכך גלו תחלה מכל עי' בפתיחתא דאיכ"ר סי' ה' דאי' שם פלוגתא בזה:

פסקה ח

לא ממה שאדם יוצא כו' דריש ממערב מלשון מערבך (יחזקאל כ"ז):

א"ר אבא מרומניא ממקום רומניא וכבר הארכתי בזה לעיל פ' י"ד:

כל הרים שבמקרא הרים פי' הרים ממש:

חוץ מזה שהוא רוממות והוא נאמר על העשיר שהוא מתרומם. כמו שנקרא הדל עני שהוא נכנע. כך העשיר יש לו התרוממות ביותר וכדכתיב ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך. כי הפרש גדול מה שיראה האדם לעינים גדולתו כמו העושר. משא"כ שאר מעלות שאינן נראין בעין אליו:

שאין אדם מתרומם כו' אם מפני שאין מתקיים אצלו ופתאום ינטל ממנו או מצד עצמו כי במה זה נחשב הוא הלא הכל כאין וכאפס:

נוטל נכסים מזה ונותן לזה כי העושר אינו כמו שאר הדברים אשר הם בעולם. כי אם הוא חכם גם אחר יכול להיות חכם. ואין זה מבטל זה. אבל העושר הבא לאחד הוא ממעט את האחר. והשי"ת משפיל את האחד קודם וממעט אותו ומגיע לאדם אחר עושרו (נת"ע):

שנכסין מזה ונגלין לזה כי אין העושר כמו החכמה והגבורה שהם לעצם האדם. כי החכמה היא לאדם עצמו. וכן הגבורה לכך אלו שתי המעלות אינם קרובים אל הסילוק והסרה. אבל העושר קרוב אל הסילוק וההסרה עד שהוא נחשב כמו האדם שהוא סוגר עינו ונכסה ונאבד עשרו ממנו ונגלה לאחר. לכך נקראו נכסים שנכסים מזה ונגלים לזה כל כך במהירות (הנ"ל):

שזזים מזה וניתנים לזה כי הוא יתב' כאשר רוצה להרים אחד אשר השעה עומדת לו אז ישפיל את אחד מעשרו ונותן לזה אותו עושר. ולכן נקראו זוזים שזזים מן האדם הזה כדי שיגיעו לאחר (ספר הנ"ל):

ממון מה אתה מונה פי' מה חשיבותו של עושר שהוא נמנה כאילו היה לו חשיבות של מה. כי המנין מורה על החשיבות והמעלה כי כל דבר חשוב נמנה (הנ"ל):

מעות מה לעת שכל דבר שהוא גשמי הוא תחת הזמן ותחת השינוי. ולכן נקרא מעות כלו' מה הדבר נחשב שהוא לעת מה. ואינו דבר תמידי (הנ"ל):

וכלשון זה אתה דורש את כולם כצ"ל וכ"ה בתנחומא. פי' כל לשון הנאמר על הממון כגון הון הנאה אין. פשיטים פשוט ומופשט מתכלית טוב. דינר דין רם או דין נור. כלו' אש וגחלים אתה חותה בחיקו. סלע קשה כסלע:

וכן חנה אומרת כו' באף שהוא מביא כו' בחרות אפו ית' באיש להשפילו אז יוסיף ה' לו יגון על מכאובו. ובאף שהוא מוריד לזה מרומם לזה. והורדה של זה החוטא היא סיבת התרוממות של זה השונא לו כדי שיהיה לו כליון עינים ודאבון נפש (ת"נ):

מעלה לזה ומוריד לזה כי מעשה ה' לעולם להעמיד תבל בצדק ולזה מעלה לזה ומוריד לזה כפי מעשיהם. ואין מעשה חשוב מזה (יפ"ת):

פסקה ט

אלו בני ראובן כו' שגם בעניני עוה"ז יש ימין ושמאל. כי אהבת הבנים גדולה וראויה מאהבת הממון:

שנא' נחלה מבוהלת בראשונה שנבהלו ונחפזו לקחת נחלתם קודם לאחרים. ואחריתה לא תברך שלכן גלו תחילה כדלעיל. והידי משה כתב לפי שבא"י כתיב ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד וגו'. משא"כ הם שנטלו בראשונה מעבר לירדן אינה מבורכת כל כך כמו א"י:

פרק כג

פסקה א

הלכה כו' קאי על הפסוק כי אתם באים אל הארץ. ודרש כל הדרשות על שיריחו נלכד בשבת. ולפיכך מביא הלכה זו גבי מסעות וכבישת א"י דכתיב עד רדתה אפי' בשבת:

ליסטים גזלנים:

כשבקש שאול להרגו ברח בשבת כדאי' בכלי יקר בשם המדרש:

במה שהייתי עמכם כלו' בשביל מה שהייתי עמכם:

שנא' נחש שרף ועקרב ולעיל מיניה כתיב המוציאך מארץ מצרים כו' המוליכך במדבר כו':

פסקה ב

מהו נחית שלשון נחייה שייך באדם המתנהג בנחת רוחו ורצונו ע"פ המנהיגו. אבל צאן ובהמה מצינו בהם לשון הנהגה והנהלה ונסיעה כמ"ש נוהג כצאן יוסף. ויסע הצאן. לכן דריש ליה בנוטריקון:

נוטריקון דנוטריקון הוא אחד מל"ב מדות שהתורה נדרשת בהן. ומהו הנוטריקון רבי אליעזר אומר ניסים כו'. ורבי יהושע אומר נפלאות כו'. והני תיבות דבר אחר נחית שקודם רי"א הוא מיותר:

נסים עשית להם במכות מצרים. חיים נתת להם במכת בכורות שפסח ה' עליהם והצילם:

נפלאות עשית להם בארץ חם. וע"י כן חירות נתת להם. וימינו הושיע להם בים. ותלוי ראש נתת להם כדכתיב כי תשא את ראש כו' וכדאי' שם במדרש. תלוי ראש פי' הגבהת הראש. ר"ל גדולה וכבוד:

חסידים הם הכהנים כדכתיב תומיך ואוריך לאיש חסידך. ישרים הם הלוים כמ"ש (ד"ה ב' כ"ט) כי הלוים ישרי לבב. תמימים הם צדיקי ישראל:

אין מכניסין אותה לצל הקורה בימות החמה:
בלא אוצרות שלא היו ע"פ הכנת הטבע לזרוע ולקצור כי אם שניתן להם מן שמים ע"י נס אלהי:
היו נוסעים אחריהם כבע"ח הבלתי חושבים מאומה אחרי מנהיגם כי אם נמשכים אחריו:

פסקה ג

כאן הוקרנו לשון התקרר והצטנן:
כך א"ל הקב"ה למשה מנה להם כו' משום שבמסעות אלו אירע ברובם צרות אשר מצאו בהם. לכן שב ה' ומזכירם כביכול כמצטער על אשר נצטערו בכל אחד מהמקומות (אלשי"ך):

פסקה ד

ומה מדבר. שאין בו דעת ועושה רק כפי טבעו וכפי רצון ה' וגזירתו. המקבל ת"ח בבחירתו מרצונו עאכ"ו:
אין דרך במדבר שכולו חול והשיירה אינה מהלכת אלא בלילה לאור המזל ועתיד להיות שם כצ"ל (א"א) וכ"ה בתנחומא. שהחול דרכו להיות חוזר ומכסה מקום פרסות רגלי אדם ובהמה שדרכו עליו. ולכן לא נמצא דרך במדבר:

פסקה ה

מלמד שהראה הקב"ה למשה כו' מלת זאת דריש. דמשמע כזה שהוא מראה באצבע. או יש לומר דיליף כעין גז"ש זאת מזאת הארץ אשר נשבעתי (דברים ל"ד:ד') שזה עיקר הדרוש עם הפסוקים שלאחריו ונדרש בספרי והביאו רש"י ז"ל בפ' ברכה:
מלמד שהראהו גיהנם בספרי ברכה למד מתיבת עיר התמרים היא מצוער. ודריש צוער לשון צער:
התחיל משה מתיירא מן גיהנם נראה שיראתו היה שלא יעבור דרך גיהנם לג"ע. וכמו שפי' האלשי"ך ע"ש בארוכה:
קיימתי לבניכם שכיון שנכבשה ארץ סיחון ועוג וגם הראהו הקב"ה למשה את כל הארץ. כאילו כבשו כל א"י הוא:

פסקה ו

הרי הן עשרה ואף שיהושע וכלב שהכחישום ג"כ שנים ותרי כמאה. מ"מ הרי לא הכחישום בגוף הדבר שהערים גדולים כו' ובני ענקים שמה. רק אמרו עלה נעלה וכו'. והרי זה כמחלוקת באומדן הדעת. דאזלינן בתר רוב דעות:

עם גדול ורם ממנו כביכול אין בעל הבית כלו' בעל העולם כולו הוא הקב"ה. ודייק ממנו כינוי כלפי מעלה:

כתיב ובהפילכם את הארץ זה ג"כ ראיה שכתב בהארץ לשון נפילה משום שאז מפיל שריהם. ועל לשון בנחלה דרש נחלת שפרה כו':

גה גבול פי' זה גבול והגימ"ל הוא במקום ז' באטב"ח:

הם נאים לארץ כי הארץ היא קדושה ולא תוכל להכיל בקרבה כי אם אנשים קדושים כמ"ש ולא תקיא וגו' כאשר קאה וגו':

כתיב ויאמר יהושע כו' דרש זה נמשך על פסוק (במדבר ל"ד י"ג) זאת הארץ אשר תתנחלו אותה בגורל:

בשביל דבר זה שאתה אומר אני מת פי' שהכחיש את יהושע. ובשביל הוא לשון בתמיה וכי על פיו אני חי:

וכיון שראה עכן כך פי' שראה שרוצה להפיל גורל. אמר בלבו עכשיו אני נלכד בגורל ויראו הכל שאני חייב. אלא לא אניח להפיל גורל כי איני מאמין בגורל וטוב לי להיות שקרן בעיני יהושע לבד. אבל אם יפיל גורל אהיה שקרן בעיני כל ישראל:

בינך ובין פנחס כו' ר"ל שאמר שכמו שזה הגורל באתה ופנחס על כרחך אינו אמת. כן זה הגורל אפשר שאינו אמת רק מקרה בעלמא ואינך מצווה בזה מאת המקום:

והסו שתקו. כמו ויהס כלב. ולמד שהשמיע קולו מדכתיב ויען עכן אין עניה אלא בקול רם:

והסו כל הקהל לפניו ואמר ליהושע דרש ויען עכן את יהושע ויאמר דענייתו תחלה בקול רם היה להשתיק העם אל יהושע ואח"כ דבורו היה אל יהושע ויאמר:

כבר מעלתי באחרות בירושלמי פ"ו דסנהדרין אי' בארבע חרמים מעל. בחרם כנעני מלך ערד. בחרם סיחון ועוג. בחרם מדין. בחרם יריחו. ובב"ר פ' פ"ה אי' חרמו של עמלק. וחרמו של סיחון ועוג. וחרמו של יריחו. וחרמו של כנעני. ובגמרא דילן בפ' נגמר הדין גרסי' שלש חרמין שנים בימי משה ואחד בימי יהושע כו'. רי"א ה' ד' בימי משה וא' בימי יהושע. ועי' לעיל סדר חקת:

אלא הגד נא לי אימא לי גופא דעובדא היכי הוה:

א"ל וארא בשלל בס' מנחת שי וארא קרי ואפשר שהה"א רומזת למה שאמר הסתכלתי כו' ר"ל הסתכלתי מ"ש בה' חומשי תורה ואכלת את שלל כו':

הסתכלתי מ"ש בתורה כו' וערבו עלי ד"ת מד"ס גזרתך שגזרת. כן הביא הכלי יקר בשם מאחז"ל:

ואל תאמר שאני עני כו' דייק מדכתיב ואחמדם. שאם היה עאני לא משום חמדה לקחם אלא משום דוחק עניות:

שלא יגנבו כו' ויאמרו שלא לקח כלום. אלא מחמת קידוש השם שלא יהרגו עוד מישראל הודה לומר כן:

מהו ויציקום צ"ל ויציקם בלא וא"ו שיהושע הוא שחבטן בקרקע כמשאחז"ל כו':

כדי לרדותן שיראו את קלקולו ויזהרו בעצמן ולא יוסיפו למעול בחרם (רש"י) וזה שאמר המדרש על בניו ובנותיו שהם לא נהרגו. אלא הביאום לראות בדינו כדי לרדותם. אבל הכסף והזהב ואת האדרת ושורו וחמורו וצאנו ואת אהלו ואת כל אשר לו לשריפה. וכמו שאמר לקמן וכל ישראל עמו לראות בדינו שיזהרו שלא לעשות כן:

בממונו הכתוב מדבר היינו הכסף והזהב והאדרת ושורו כו' כמש"ל:

א"כ מה ת"ל כו' ר"ל א"כ כיון שהקב"ה צוה והיה הנלכד בחרם ישרף באש אותו. למה סקלוהו. ומשני שהודה עכן שחלל את השבת. שיריחו נכבשה בשבת והוא הוציא החפצים מיריחו והטמין בתוך אהלו. והקב"ה צוה על השריפה ולא על הסקילה משום שלא היו עדים והתראה. אבל יהושע רצה להביאו לחיי עוה"ב. לכן סיקלו ג"כ כדי שיהיה לו כפרה גם על חילול שבת:

ונסקל על חילול שבת ואחר כך שרפו אותו:

ומנין את מוצא פי' ומנין אתה לומד שנכבשה יריחו בשבת:

שבשבת נכבשה השביעי משמע השביעי הידוע והוא שבת:

שהסכים על ידו מן השמים:

באותה שעה כשעשה הדין בעכן אז שב ה' מחרון אפו. ש"מ שהסכים על ידו:

פסקה ז

שנו רבותינו כו' עיין ברכות מ"ח וברבינו הרא"ש סי' כ"ב וצ"ע:

משנכנסו לארץ היו מברכין על הארץ ועל המזון ובפ"ג שאכלו גרסי' יהושע תיקן להם לישראל ברכת הארץ כשנכנסו לארץ. וכתב בשבולי הלקט לפי שראה את משה רבינו ע"ה שחמד לכנס לארץ ישראל. וגם אבות העולם חמדו ליכנס שם כיון שזכה הוא ליכנס שם תיקן בברכת הארץ ארץ חמדה:

משחרבה כו' ובגמרא שם אי' דוד ושלמה תקנו בונה ירושלים. וכתב הטור דוד תקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך. ושלמה תקן ועל הבית הגדול וכו'. ועכשיו בגלות שינו מטבע שטבעו דוד ושלמה שאנו מבקשים להחזיר המלכות ולבנות הבית. והם היו מבקשים להמשיך שלות הארץ והמלכות והבית ע"כ:

משנקברו הרוגי ביתר כו' שהיתה עיר גדולה לאלהים. והיו בה אלפים ורבבות מישראל ואח"כ גברה מלכות רומי עליהם ולכדום ונהרגו כולם ואז נגדעה לגמרי קרן ישראל ונשארה נבלתם מאכל לעוף השמים זמן רב והיתה חרפה גדולה לישראל בדבר זה עד שישבו ר"ג ובית דינו כמה ימים בתעניות ובזבז אוצרות הרבה עד שניתנה להם רשות לקברם. ואז תקן ברכת הטוב והמטיב על רוב הטובה הזאת:

כל מי שאינו מזכיר בברכת המזון כו' ארץ חמדה וברית ותורה כו' הטעם שצריך להזכיר חמדה כתבתי לעיל. וברית צריך להזכיר לפי כשנימול אברהם כרת ה' אתו ברית לתת לו את הארץ. וצריך שיזכיר בה תורה שנא' ויתן להם ארצות גוים וגו' בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו. וז"ל ספר האמונה והבטחון בברכת הארץ אחר שהזכיר בה ארץ חמדה טובה ורחבה צריך שיזכיר בה ברית. וטעם הדבר לפי שכיון שנכנסו ישראל לארץ נצטווה יהושע למול את בני ישראל שנ' בעת ההיא אמר ה' וגו' ושוב מול וגו'. לכן צריך לסמוך ברית לארץ מיד. ואח"כ תורה ועל תורתך שלמדתנו לפי שלא היתה התורה שלמה אלא בא"י שהרי הרבה מצות תלויות בארץ. ועי' ברכות מ"ח תוס' ד"ה ברית ותורה:

תרתי אותה מלשון הכתוב לתור להם מנוחה. כלו' עברתי עליה לארכה ולרחבה להטיבה בכל דבר:

ששים ושנים היו עיין בב"ר פ' נ"ג סי' י"ד וסוף פ' פ"ה:

שנא' באו מלכים נלחמו אז נלחמו כו' שקשה כפל לשון במקרא באו מלכים נלחמו אז נלחמו מלכי כנען אלא בא לומר כי היה הסך שלהם כסך ההוא של המלכים שאז נלחמו בימי יהושע ל"א מלכי כנען:

פסקה ח

זש"ה לא איש אל ויכזב. לא איש עושה לאל שיכזב לא בן עמרם כצ"ל וכ"ה בתנחומא. ובירושלמי דתענית הגי' יותר ברורה וז"ל לא איש הוא שעשה דבריו של אל כאילו אינן למה יחרה אפך בעמך. ובן אדם ויתנחם לא בן עמרם הוא שעשה לאל שיתנחם וינחם ה' על הרעה וגו' עכ"ל. ולא ששינה מרע"ה הכוונה והכזיבה. אלא כי מתחלה כן היה רצון האלהי. רק נתכוון לשיבקש משה רחמים על הדבר למצוא להם זכות. וכמ"ש בפ' א"ע כיון שאמר לו הרף ממני אמר משה דבר זה תלוי בי (יפ"ת):

כה יהיה זרעך ועשה כן ר"ל אע"פ שחטאו בעגל:

אמר לאברהם ידוע תדע כו'. וע"י צרת השעבוד זעקו אל ה' ותעל שועתם אל האלהים וינחם על הרעה (יפ"ת):

ר"י שנים עי' בתנחומא ס' בא סי' ט' ומ"ש שם:

פסקה ט

אמר ליצחק כי לך ולזרעך כצ"ל:

כי אתם באים אל הארץ מה כתיב למעלה מן הענין והורשתם את כל כצ"ל וכ"ה בתנחומא:

מלפנו מבהמות ארץ כו' כי הפר של שם הלך בזריזות ושל בעל לא רצה לילך. ועי' בכלי יקר על נ"ר שהאריך:

וה"נ נביאי אשרה צ"ל ת' נביאי אשרה:

ויתנו לנו שנים פרים ומדכתיב ויתנו לנו דייק המדרש שא"ל שהם יבחרו השני פרים ולא הוא. ומדכתיב שנים פרים ולא אמר שני פרים. לגלות שהיו מאם אחת וז"ש שנים בהשואה אחת:

בחרו שני פרים תאומים מאם אחת פי' תאומים שוים בכל דבר. כמו ויהיו תאומים (שמות כ"ו:כ"ד). דאי כפשוטו מאם אחת ללא צורך:

הגדלים על מרעה אחד ובתנחומא אי' על אבוס אחד:

והטילו עליהם גורלות אחד לשם ואחד לשם הבעל נראה דכל זה הוא מיותר. דאי על פי הגורל מאי קאמר תו להם בחרו לכם הפר האחד. ולפ"ז צ"ל מ"ש המדרש והפר שעלה לשם הבעל פי' שנבחר לשם הבעל:

השיב הפר וא"ל כו' כתב התורת חיים בפ"י דעירובין לא שהפר היה מדבר כן בפיו שאין כל חדש תחת השמש. אלא שהקב"ה נתן אז הטבע בלב הפר שלא ילך משם כאילו אינו רוצה ללכת מחמת שנבחר לבעל. וכשאמר לו אליהו פר פר אל תחוש כו' אז ביטל הוא יתב' את הטבע ההוא והלך. וכ"ז עשה ה' כדי שיראו ישראל וילמדו מוסר מן הפר הזה. וכעין זה הוא בחמורו של רבי פנחס בן יאיר שלא רצה לאכול עד שעישרו תחלה. שהשי"ת נתן אז הטבע לחמור שלא יאכל עכ"ל:

שנא' ויקחו את הפר אשר נתן להם שאם בא לומר שהם חלקו כבוד לאליהו ואמרו מה שתרצה תתן לנו ואליהו נתן להם אחד מהם. א"כ הכוונה אשר בשבילה אמר אליהו בחרו לכם הפר האחד נתבטלה. אע"כ שהפר לא רצה לילך עד שמסר אליהו אותו בידיו (הרדב"ז):

משלחנו של יהושפט ובסנהדרין קי"ג ובחולין ה' אי' שהביאו לו מבי טבחי דאחאב:

להוציא משלחנו כלום שלא רצו לכנוס לביתו של אותו רשע ליטול שום מזון לפי שהיתה מלאה מבעלים ואשרות. הרי מעוף השמים תחכמנו שאפי' בדבר שאין בו איסור

נבילה לא רצו להוציא משולחנו של אחאב שלא ליכנס לביתו משום הבעלים ואשרות (כלי יקר):

פסקה י

אלא המדבר לשון דבור כלו' כמדבר לבד ואינו מקיים:
והלקשתי פי' ואחרתי ועכבתי. ואע"פ שלכאורה נראה שאיחר נתינת הארץ עד שימותו כל דור המדבר. י"ל שכיון שזה היה לטובתן כהני טעמי דאמר ברבה ובתנחומא בשלח. וגם כדי שלא ימות אחד מהם פחות מששים שנה אין זה נקרא איחור והלקשה:
כי אפילות הנה בש"ר פי"ב כי אפילות הנה כי לקישות היו. ולא צמחו כל צרכן ומפני קטנותם לא הוכו בברד שהן רכות ויכולות לעמוד בפני הקשה:
מהו כנען ר"ל הא היתה ארץ ז' עממין ולמה קרא אותה רק על שם כנען. ומתרץ שנקרא כאן כנען ע"ש שהיא ארץ פרקמטיא לפי שהיא סמוכה לצור ולצידון ומצרים ראשי מקומות המסחר בים וביבשה בימיהם כידוע:

פסקה יא

הארץ שלי כי מיוחדת היא להשגחת אלהית כמ"ש עיני ה' אלהיך בה כי היא קדושה בעצם:
אוסיא משפחה ויחוס. ובערוך פי' שדה בלשון יוני והוא כמו שדה ארם שדה מואב:
וישראל הם שלי שעומדים תחת השגחתי ולא תחת השרים לכן מוטב שאנחיל ארץ שלי לעבד שלי שלי לשלי. ועיין בתד"א ח"ב פ"ב:

פסקה יב

לקיים מ"ש כח מעשיו כו' פי' זה שנתן נחלת שבעה עממין ולא ברא להם ארץ טובה אחרת. הוא כדי להגיד לעמו כח מעשיו:

פסקה יג

זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה מתחילת בריאת העולם. היינו לאדה"ר כדמסיק:
כדרך הרוצח בשגגה לכאורה קשה איך נידון מזיד כשוגג. שס"ל כדאי' בב"ר פ' י"ט שהיה כשוגג שנכשל תחלה בלא דעת ע"י האשה (נזה"ק עיין שם):
איסטליות פי' בלשון יון ורומיי מצבת אבן וכותבים בה דבר הנצרך. ובלשון לעז (וועג ווייזער):
על אחת כמה וכמה ידרך ענוים במשפט כלו' ק"ו הדבר שכשמביא הקדוש ברוך הוא משפטים על עניים וצדיקים הוא לטובה להם ואינו כי אם להדריכם במשפט זה בדרך ישרה (כמו המקלט להורגי נפש בשגגה לכפר עליהם) שילמדו ענוים דרכו:

ואומר תחכמוני קושיא היא כלו' והלא יואב היה חכם גדול לא היה יודע כו':
מה עשה לו שאם עשה לשני שרי צבאות. מה עשה לו לדוד. לכך דרשו דהיינו הכתב שלו שהראה לשרים ולגבורים:
אל תדינני בשני דינין כו' דייקו זאת מדכתיב וישב בניהו את המלך ויאמר כה דבר וכה ענני. משמע שהיה דבור וענייה הרבה. וקרא כי פה אמות הוא דכתיב ותו לא. אלא ה"ק ליה תרתי לא תעביד לי:
התאמץ לעלות במרכבה יתכן מפני שהיה חלוש מאד מהזיבה. על כן הוכרח להתאמץ מאד לעלות במרכבה. ומביא מהכתוב וכל המרכב כי מפני חולשתו אינו יכול לילך כי אם לרכוב:
מחזיק בפלך אוחז מקל לישען עליו מחמת חולי הרגלים:
פלאגרה כן שם החולי אף בלשונינו (רש"י). ובגמרא גרסינן פודגארי. והוא חולה שאין לו רפואה:
נעצו בו לונביות פי' חניתות. ובירוש' ובאיכה רבתי גרסי' שלש מאות לונביאות. וזהו ע"ד הפלגה. ור"ל שהורו בו חצים הרבה דכתיב ויורו המורים דמשמע יריות הרבה הורו המורים:
את מוצא כל זמן שהיה יהוידע קיים כו' עיין בירוש' פ"ק דקידושין. ואפשר שגם כאן כוונת המדרש את מוצא כו' ר"ל שעוד נתקיימה מחזיק בפלך על יואש שאת מוצא כו' לפיכך ואת יואש עשו שפטים וכדמסיים בש"ר פ"ח סי' ג' אל תקרי שפטים אלא שפוטים. וגם מדכתיב שם ואת יואש עשו שפטים וגו' ויהרגהו על מטתו. הרי שבו ג"כ נתקיים נופל בחרב:
וישתחוו למלך ואי' בש"ר הנ"ל שעשאוהו אלוה אמרו אלולי שאתה אלוה לא היית יוצא לאחר שבעה שנים מבית קדה"ק אמר להם כך הוא וקבל על עצמו לעשות אלוה. וע"ש מ"ש:
ומפני מה נהרג אבנר דכיון דצדיק הוה כמ"ש עליו דוד כי שר וגדול נפל היום בישראל. וגם צורך הצבור בו. ודוד חפץ בו. בודאי היה ה' נצב עליו לשמרו שלא יהרגנו יואב. לולא שחטאו גרם. ולהכי בעי מה חטא היה בו:
אל דוד תחתיו ר"ל שהזכיר שמו של דוד אחריו:
והיה סיפק בידו צ"ל ויש אומרים על שהיה ספק בידו כו'. ועיין כ"ז סדר חקת סי' ב':

פסקה יד

נפולין של כותים. ששם הר גריזים שיושבים הכותים שם. וכן עוד היו קרואין הערביים לשכם נפולין:

ונתן לשבט לוי מ"ח עיר שהן ג"כ קולטות כדאי' במכות דף י'. ולפ"ז הם הפרשות של ערי מקלט. משה ג' בעבר הירדן. ויהושע ג' בא"י ועוד מ"ח עיר. ורוצה לרמוז שהם נגד ג' גליות יהודה וישראל. ולכן מביא ענין זה שלהלן כאן (רד"ל):

שנא' **כעת הראשון** הקל. פי' הגלות הזו האמצעית קלה תהיה כאותה של עת הראשון שכמו שבגלות הראשון לא הגלה רק לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי אף בשניה הקל להגלות רק ארצה זבולן וארצה נפתלי:

כבמכבד פי' כבמכבדת שמכבדין בו את הבית כן טיאט את הכל:

בקורנין פי' במכבד:

שנא' **כי הנני משלחם כגבירה** לא נמצא פסוק זה בתנ"ך. ואפשר שצריך להיות במקומו פסוק (ירמיהו כ"ט:ב') אחרי צאת יכניה המלך והגבירה:

כך עשה לו שאף שקשר אותו מ"מ הושיבו אותו בעגלה חשובה כגביר:

נבוזראדן שר הטבחים של נבוכדנצר:

קוזמקרטור פי' שולט מסוף העולם ועד סופו:

אלו לכאן ואלו לכאן שנא' (**ישעיהו י':י"ג**) **ואסיר גבולות עמים** כצ"ל (א"א):

ונתפזרו בשערי הארץ שנא' (**ירמיהו ט"ו:ז'**) **ואזרם במזרה בשערי הארץ. אבל לע"ל** כצ"ל וכ"ה בתנחומא:

אבל לעתיד לבא אם יהיה נדחך כו' כלו' לעתיד לבא יתקיים אם יהיה נדחך וגו':